

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI

II

GEORGE BARIȚ
ȘI
CONTEMPORANII SĂI
VOL. II

Corespondența primită de la
PAVEL VASICI, ALEXANDRU ROMAN
ȘI ATANASIE ȘANDOR

EDIȚIE DE ȘTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, GELU NEAMȚU,
GRIGORE PLOEȘTEANU și MIRCEA POPA

COORDONATORI: ȘTEFAN PASCU și IOSIF PERVAIN

S T U D I I Ș I D O C U M E N T E

EDITURA MINERVA

BUCUREȘTI — 1975

II 570154

CUVÎNT LA VOLUMUL AL DOILEA

A trecut un an de la apariția întiiului volum al acestei ediții și, iar acum publicului iubitor al culturii naționale și specialiștilor cu un nou e unul dintre recenzenții volumului I aprecia că va fi, în final, corpusul co George Bariț: „o adevărată istorie epistolară a legăturilor culturale dintre și Transilvania” în secolul al XIX-lea. Acest al doilea volum adâncește mai sus, îi dă un înțeles nou, completiv și în același timp superior.

Din întreaga corespondență a lui Bariț cu contemporanii răzbate adevărații transilvăneni au avut dintotdeauna sentimentul istoric ai *unității* neamului și sale spirituale și culturale. Volumul pe care-l prezentăm acum documentează dintr-un unghi de vedere original și convingător. Schimbul de scrisori nu este aceasta de pe un versant pe altul al Garpaților, cei trei corespondenți ai lui Bariț — Vasici, Alexandru Roman și Atanasie Șandor — și-au jucat rolul lor prin excelență, fiecare dintre ei cu un anumit rol în viața politică și culturală din principat și, firește, preocupat fiecare în cea mai înaltă măsură de interesul naționaliilor în aceste domenii. Fiecare scrisoare, ca și documentele anexe și comenzi impus dovedesc cu prisosință acest lucru.

Ceva mai mult, materialul epistolar din volum facilitează o interesantă discuție între personalități aparținând aceleiași grupări politico-ideologice — par mai ales mai târziu Partidul Național Român din Transilvania — dar deosebite ca modalitate de acțiune și obiectiv imediat. Dacă, de pildă, în modestul volum al Șandor vedem un harnic continuator al direcției bănățene a Școlii Ardeleului, preocupat de răspîndirea cunoștințelor în popor și de promovarea limbii române, în Bariț ridică, de pe acum, în rîndul eminentilor reformatori culturali, imbinînd cultura cu ministă cu acțiunea politică, aceasta aservită, însă, scopului cultural. Cu Al se dezvăluie convingerea că centrul de greutate al luptei românilor transilvăneni să fie unui politic, scrisorile sale din acest volum alcătuind nucleul epistolar pregnant caracter politic din întreaga corespondență barițiană. Consecința a acestui caracter nu este, de fapt, decît o subliniere continuă a necooperării *politice*, ca încununare a prezenței naționale românești în Transilvania. pe care s-au situat adevărații reprezentanți ai națiunii — Bariț, Ioan Rașcu și mai târziu Vasile Lucaciu și alții — se va dovedi, istoric, cea adevărată.

SECRETARIATUL EDIȚIEI

Ioan Chindriș, secretar; Ana Ciurdariu și Konrad Gundisch, consultanți pentru limba germană; Carol Engel, consultant pentru limbile maghiară și latină; Virginia Negru, fotograf

în această suită de portrete avem posibilitatea de a urmări o mare secvență a gândirii transilvănene — a acțiunilor care au subliniat această gândire! — pe o porțiune de timp ce se întinde de la apariția primelor publicații românești din principat, *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și pînă la actul epocal al *Memorandului*. Perioadă hotărîtoare, de fapt, pentru formarea conștiinței naționale și politice în termeni moderni și pentru verificarea acestei conștiințe în lupta pentru cultură mai întii, pentru recunoaștere națională mai apoi, pentru afirmare politică în final.

Corespondența este impresionantă prin volumul informațiilor sociale și culturale referitoare la românii transilvăneni, este surprinzătoare prin detaliile biografice pe care le conține, este, și nu în ultimă instanță, spectaculoasă datorită fidelității cu care oglindește atmosfera intimă a unei epoci. Valoarea scrisorilor crește cu atît mai mult cu cît — față de primul volum — aici *totul* este inedit, neutilizat de către cercetători. Punerea lor în circuit înseamnă, de fapt, a oferi date prețioase despre viața școlilor românești din Transilvania, a publicisticii naționale, despre activitatea politică și culturală a frunțașilor națiunii. Aceste coordonate sînt subliniate, de altfel, atît în paginile introductive ce preced fiecare trimițător în parte, cît și în note. Dar, revenind la ideea de la începutul acestor rînduri, corespondența este impresionantă mai cu seamă prin noua formă de manifestare a unității spirituale a românilor de pretutindeni, pe care o surprindem aici.

Practic, toată corespondența se poartă în limitele Transilvaniei, mai apoi ale Ungariei, a care principatul a fost anexat cu forța în 1867. Și totuși, în volumul întreg este cu persistență prezentă românimea de pretutindeni, prin prezența ideilor panromânești ale epocii.

Scrisorile lui Atanasie Șandor către Bariț urmează cuminte ruta cezaro-crăiescului oficiu de poștă de la Arad la Brașov, dar conținutul fiecăreia este o punte către spiritualitatea din „prințipaturi”, de care bănățenii se dovedesc a fi însetați. „Novelele din prințipaturi plac multora, și poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate”, scrie dascălul arădean, și aflăm cu uimire că în urbea de pe Mureșul de jos soseau *toate* publicațiile din Țara Românească și Moldova, pînă și foile oficiale sau de anunțuri comerciale ca *Mercurul Iașilor*. *Magazin istoric pentru Dacia*, purtătorul de cuvînt al ideologiei dacoromâne, este pomenit în fiecare epistolă.

Dacă viața principatelor este atent urmărită în prima parte a corespondențelor lui Vasici și Roman către Bariț, la primul prin prelungirea unor acțiuni pașoptiste în anii absolutismului, iar la al doilea prin observarea și imitarea atitudinii politice a liberalilor democrați din Țara Românească, ultimele scrisori îi leagă organic de viața culturală din capitala României, ca membri activi ai Academiei Române. Pentru amîndoi, chemarea în sînul forului științific național însemna încheierea unui ciclu de gravitație către marea cultură națională, dincolo de „țări” și regionalisme.

întiul volum al ediției este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în principate, spre românii din Dacia Superioară și spre soarta acestora. Acest al doilea volum este o privire a unor mari transilvăneni trăitori în nedreptățita lor patrie, spre românii din principate și spre speranțele ce se așteptau de acolo. Ambele ipostaze definesc, la urma urmelor, dorința arzătoare de unitate națională, definesc un mare front al luptei pentru realizarea ei, cu victorii mai modeste sau mai însemnate, care vor face posibilă victoria finală.

Cluj, 19 noiembrie 1974

AUTORII

NOTĂ A SUPRA EDIȚIEI

în privința conținutului, principiul de alcătuire al volumului de față este același ca la primul volum: se cuprind trei seturi masive de corespondență *primită* de Bariț, de la trei prieteni și colaboratori apropiați. La capitolul rezervat fiecărui trimițător, scrisorile sînt așezate în ordinea lor cronologică și numerotate cu cifre romane. Notele urmează nemijlocit la sfîrșitul fiecărei scrisori, pentru ușurarea consultării volumului.

în *Cuvîntul înainte* la voi. I se insistă asupra necesității de a perfecționa conținutul științific a acestei ediții, concepute la dimensiuni considerabile. Față de volumul anterior s-a realizat în acest sens - pe lîngă o mai mare siguranță în transcrierea textelor - o perfectă coordonare a criteriilor tehnice de editare. În stabilirea acestor criterii am beneficiat de sugestiile prețioase ale Editurii Minerva, sugestii aplicate în bună parte și la primul volum. Acum, am eliminat ultimele inconsecvențe de ordinul punerii textului în pagină găsind o modalitate optimă — credem — de ordonare a *adausurilor*, *post-scriptumurilor*, *asertiunilor marginale*, *notărilor răslețe* de pe scrisori, elemente adeseori foarte derutante. Socotind că textul scrisorii însăși, ca obiect fundamental al ediției, trebuie să curgă firesc în forma sa genuină, s-a renunțat la practica enunțării în paranteză de editor a naturii acestor elemente, de altminteri caracteristice stilului epistolar. S-au înlăturat specifică ca [P.S.:], [Marginal, P.S.:], [P.7.316, marginal, adausul:] etc. folosite parțial la primul volum. Pasajele ulterioare, de multe ori chiar 2—3 la aceeași epistolă, notate în cine știe ce colț al acesteia, le-am adăugat, în ordinea gândirii corespondentului, după semnătură. Fiecăruia îi corespunde — ca de altfel întregii scrisori — indicarea, în spațiul marginal, a filei de manuscris la care se găsește.

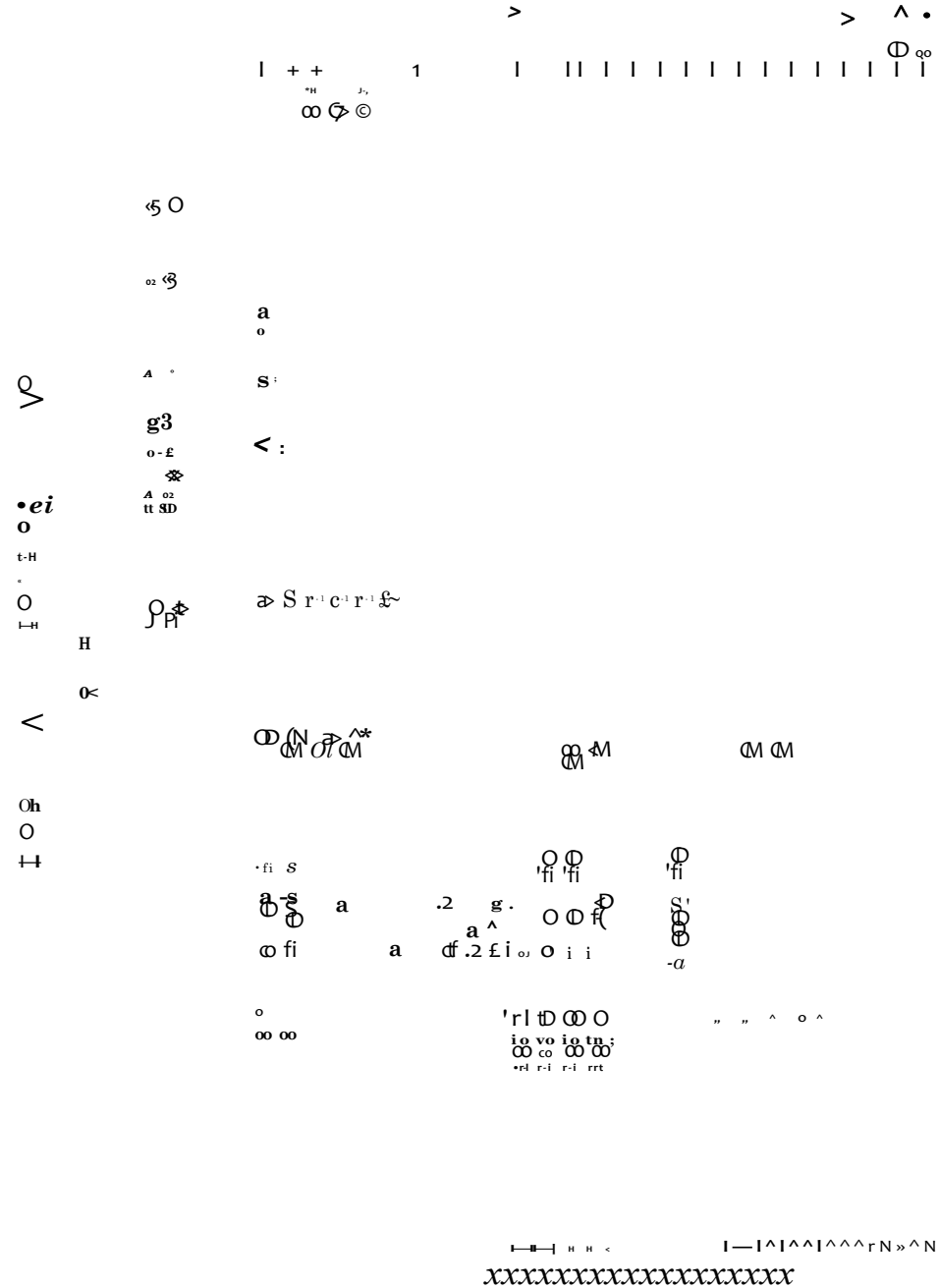
Față de primul volum, am schimbat în oarecare măsură caracterul notelor. Păstrînd întreg rostul lor *lămuritor*, *micro bio-bibliografic* și de *comentariu*, am întărit mult preocuparea pentru variante, inedite legate de textul scrisorilor sau documente adiacente care facilitează însușirea optimă a acestora. Corespondența purtată de George Bariț nu este un fenomen familială, intimă. Conținutul ei e de ordin politic, social, cultural, literar. E interesant de știut că, pe plan arhivistice, îi corespunde un număr impresionant de documente paralele direct legate de cuprinsul epistolelor. Considerăm ca o datorie științifică «publicarea alături în note, a acestor documente întregitoare, care nu rareori sînt valoroase scrieri inedite a cărturarilor contemporani cu Bariț. Este cazul celor cîteva articole ale lui Pavel Vasici rămase în manuscris din cauza cenzurii despotice a vremii, care vād pentru prima dată lumina tiparului în acest volum. De altfel, numărul documentelor de acest fel va crește de la fiecare volum, pe măsura lărgirii orizontului asupra corespondenței barițiene.

Problemele de limbă nu diferă, în esență, de primul volum, principiile și normele de transcriere enunțate acolo rămânând valabile. Atragem și de data aceasta atenția mai ou seamă asupra alternanțelor de formă ale unor cuvinte, fenomen caracteristic perioadei de maturizare a limbii literare. Să nu se confunde aceste alternanțe cu niște greșeli de transcriere sau de tipar! Interven paralelisme ca *sîntem — suntem, isprăvi — izprăvi, sub — subt, bagsamă-bacsamă, țară — țeară, Ardeal — Ardial* ș.a., uneori în cuprinsul aceleiași propoziții. Peste tot s-a transcris *sașii* și nu *sașii*, pronunția corectă a vremii fiind prima (ca *miniștri, pedestri* etc). Am lăsat, ca excepții de la principiul de transcriere, care vizează reconstituirea felului cum *vorbeau* contemporanii lui Bariț, unele forme ortografice cu totul interesante, care trădează evoluția formei neologismelor la noi: *chauviniști, quintesență, a quita*.

Limba celor trei corespondenți, dezbrăcată de haina slovelor chirilice sau a ortografiei otimologizante este frumoasă și cursivă. Alexandru Roman surprinde, chiar, prin modernitatea vocabularului. Ceea ce rămîne de observat este un oarecare număr de regionalisme, mai cu seamă la Vasici și Șandor (*can — cam, dîcă — rîcă, au fi — ar fi, modru — chip, unsă — îndemn, bas — dar, numai, sgîmboia — a privi cu insistență, deschilini — deosebi, gostiu — oaspete, bețiu — bețiv*) sau de forme arhaice ori latinisme de la începutul secolului al XIX-lea (*lesnime — ieftinătate, încrezâmint — încredere, nerășturnabil — de neînlaturat, cote — note muzicale, mapă — hartă, reversal — aviz, substanție — avere, masă ~ cantitate, dilucidație — deslușire, despect — dispreț, coev — contemporan* ș.a.).

Dincolo de aceste locuri comune, stilul epistolar este diferit la fiecare: familiar și oral la Vasici, gazetăresc și literar la Roman, amestec de frază latinizantă, stil de cancelarie și expresie populară la Șandor.

La alcătuirea volumului ne-am bucurat de sprijinul continuu al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România, în persoanele cercetătorilor Ioan Domșa, director, Liviu Ursuțiu și Ioan Gabor, cărora ie aducem pe această cale cele mai vii mulțumiri. Ilustrațiile s-au realizat cu ajutorul bibliografei Elena Mosora, șefa cabinetului de manuscrise și carte rară de la Biblioteca Universitară din Cluj.

XXVIII	1861	aprilie	16/4			79	r - 80	v
XXIX		mai	4/16			81	r - 82	v
XXX			9			83	r - 84	v
XXXI		august	7			85	r - 86	v
XXXII		septembrie	15/3			87	r - 88	v
XXXIII	[1862]	mai	3			89	r + v	
XXXIV		iunie	21/9			91	r - 92	v
XXXV		august	4/16			93	r + v	
XXXVI			28			95	r - 96	v
XXXVII		septembrie	11			97	r+v; 99	r +
XXXVIII			26/14			102	r - 103	r
XXXIX		octombrie	13/25			104	r - 105	r
XL			18/6			106	r - 107	r
XLI		noiembrie	29			108	r - 109	v
XLII		decembrie	22			110	r - 111	v
XLIII	1863	ianuarie	27/15			112	r - 113	v
XLIV		februarie	23/11			114	r - 115	v
XLV		martie	24/12			116	r - 117	v
XLVI		aprilie	9			118	r - 119	v
XLVII			22			120	r - 121	v
XLVIII			2/14			122	r - 123	v
XLIX			30/18			124	r - 125	v
L	1864	aprilie	8			126	r - 127	v
LI			25			130	r - 131	v;
LII		octombrie	31			286	r - 287	v
LIII	1865	martie	3			128	r + v	
LIV		mai	2			146	r - 147	y
LV			9		Făgăraș	237	r - 238	v
LVI		"	20		Sibiu	148	r	
LVII		august	8			149	r - 150	v
LVIII			19			151	r - 152	v
LIX		octombrie	18		Cluj	153	r - 154	r
LX		noiembrie	21			155	r - 157	v
LXI		decembrie	13			158	r - 160	v
LXII	1866	martie	17			161	r - 162	v
LXIII		mai	2			163	r - 164	v
LXIV		august	15/3			166	r - 167	v
						168	r - 169	v

LXV		"	21		"	"	"	170	r - 171	v
LXVI		septembrie	3		"	"	"	172	r - 174	v
LXVII	"	"	25		"	"	"	175	r - 180	v
LXVIII	"	octombrie	16		"	"	"	181	r - 182	
LXIX	"	noiembrie	4		"	"	"	183	- 184	
LXX	1867	ianuarie	9		"	"	"	185	- 186	
LXXI			25		["]	"	"	187	- 188	
LXXII		februarie	8		["]	"	"	189	- 190	
LXXIII		aprilie	10		n	"	"	191	- 192	
LXXIV		mai	3		"	"	"	193	- 194	
LXXV			9		"	"	"	195	- 196	
LXXVI		iunie	22		[*]	"	"	197	- 199	
LXXVII		iulie	16		"	"	"	200	- 202	
LXXVIII		"	23		"	"	"	203	- 204	
LXXIX		septembrie	1/10J		"	"	"	205	- 206	
LXXX		decembrie	4		"	"	"	207	- 208	
LXXXI	"	"	16		"	"	"	209	- 210	
LXXXII	1868	februarie	11		"	"	"	217	- 219	
LXXXIII	"	iunie	26		"	"	"	220	- 221	
LXXXIV	"	august	15		Zam	"	"	222	- 224	
LXXXV	"	noiembrie	1		Cluj	"	"	225	- 226	
LXXXVI	"	decembrie	11		"	"	"	227	+ v	
LXXXVII	1869	aprilie	6		"	"	"	235	+ v	
LXXXVIII	"	"	16		"	"	"	236	+ v	
LXXXIX	"	iulie	5		Timișoara	"	"	239	- 240	
XC	"	august	10		"	"	"	241	- 242	
XCI	"	octombrie	28		"	"	"	243	- 246	
XCH	1870	ianuarie	11		"	"	"	247	- 248	
XCIII	"	martie	19		"	"	"	249	- 250	
XCIV	"	iulie	14		"	"	"	251	- 252	
xcv	"	octombrie	25		Sibiu	"	"	253	- 254	v
XCVI	"	decembrie	24/12		Timișoara	"	"	255	- 256	
XCVII	1871	februarie	27		"	"	"	257	- 260	
XCVIII	"	iulie	5		"	"	"	259	- 264	
XCIX	1872	iunie	12 - 13		"	"	"	261	- 266	
c	1873	iunie	29		"	"	"	265	- 268	
CI	"	decembrie	6		"	"	"	267	- 270	
CH	1875	mai	3/15		"	"	"	269	- 272	
cm	"	decembrie	31		"	"	"	271	- 274	
CIV	1877	aprilie	12		"	"	"	273	- 274	

1	2	3	4	5	6	7
CV	1878	iulie	19		Bibi. Univers. Cluj, Fond ms. B.A.R., ms. rom. 1003	sertar 316/2, nr. 26
CVI		august	22			246 r - 247 v
GVII	1879	ianuarie	15			275 r + v
GVIII		iulie	25	"		276 r - 277 v
CIX	1880	martie	12	"		278 r - 279 v
CX		octombrie	27			281 r - 282 v

ALEXANDRU ROMAN

		3	4	5			
I	1863	iunie	11	Pesta	B.A.:	ms. rom. 1001	24 r - 25 v
II	1866	iulie	6			"	26 r - 29 v
III	1867	decembrie	31			"	32 r - 35 v
IV	1868	aprilie	23			"	36 r - 37 v
V	"	iulie	6			"	38 r - 43 v
VI	1869	octombrie	6	Sebiş		"	44 r - 45 v
VII		decembrie	15	Pesta		"	46 r - 47 v
VIII	1870	aprilie	9			"	123 r - 124 v
IX	"	decembrie	3	Vaş		"	48 r - 51 v
X	1873	februarie	18	Pesta		"	54 r - 55 v
XI	1876	iulie	28			"	56 r - 57 r
XII	1878	ianuarie	6			"	58 r - 65 r
XIII	1879	aprilie	22			"	66 r - 68 r
XIV		mai	16/4			"	69 r - 70 v
XV	"	"	19			"	71 r + v
XVI	1881	iunie	18			"	73 r - 78 r
XVII		noiembrie	28			"	79 r - 80 v
XVIII	1882	februarie	6			IM	81 r - 82 r
XIX		noiembrie	6				83 r - 84 v
XX			18				85 r - 87
XXI			24				88 r - 95
XXII	1883	februarie	16				96 r - 101
XXIII		"	24				102 r - 103
XXIV		martie	3				106 r - 109
XXV			25	Sebiş			110 r + v
XXVI	1884		12	Pesta			111 r - 116
XXVII	1890	octombrie	26				117 r - 120
XXVIII		noiembrie	23				121 r - 122

ATANASIE ŞANDOR

1	2	3	4	5		
I	1843	decembrie	30	Arad	B.A.R. ms. rom. 1002	3 + v
II	1844	aprilie	5			5 - 6 v
III		noiembrie	1			10 + v
IV		decembrie	23			11 - 12
V	1845	ianuarie	1			13 - 14
VI			21			15 - 16
VII	"	martie	13			17 - 18
VIII	"	iunie/iulie	21/3	"		21 - 22
IX	"	iunie	10			23 - 24
X	"	iulie	11			25 - 26
XI	"	septembrie	3	"		29 - 30
XII	"	decembrie	16			33 - 34
XIII	"		28			35 - 36
XIV	1846	ianuarie	7			37 + v
XV			14			39 4-v
XVI		februarie	26			41 ~ 42
XVII		martie	16			43 - 44

la Timiș (în 29 iulie 1836), Vasici l-a cunoscut pe George Bariț - chemat în 1836 ca profesor la Brașov - care, împreună cu profesorul blăjean Timotei Gipariu și cu Ioan Maioreșcu călătorea spre Țara Românească² Ne-au rămas, din fericire, două mărturii asupra acestei întâlniri binefăcătoare pentru destinul culturii transilvănene. Ele aparțin lui G. Bariț și T. Gipariu. „La 8 august după amiază - relatează Bariț - am ieșit din Brașov petrecuți de frații Grigore și Vasile Moldvai pînă la pasul Timișului, unde, mai înainte de despărțirea noastră, peste așteptare, cunoscuserăm cum că directorul și doctorul carantinei este d-l Vasici, editorul *Antropologiei* și *Dieteticei* românești, venit de la Lazaretul Orșovei, căsătorit și aplecînd tinerica doamnă pe un mic Vasici la pieptu-și”³. „Rămas bun prieteni, peste scurt timp ne vom vedea”, adaugă același. Cunoscîndu-se atunci, Vasici și Bariț, cărturari amiați de aceleași idei iluministe și democratice, se vor reîntîlni adeseori, la Brașov sau în Timișul de Sus, pentru a discuta problemele românilor transilvăneni și necesitățile dezvoltării lor în toate domeniile: cultural, economic și politic, proiectul întemeierii periodicelor *Foaie pentru minte*, *inimă și literatură* și *Gazeta de Transilvania*. Vasici își va fi oferit desigur întregul său sprijin pentru noile publicații. Cel dintîi rezultat al prieteniei care se înfiripă și al năzuințelor și preocupărilor lor comune îl ilustrează faptul că după întemeierea, în anul 1838, a celor două periodice românești brașovene, Vasici, primindu-le cu „nespusă bucurie”, devine, vreme de 11 ani, „cel mai diligente colaborator” al periodicului literar și din 1843 și al celui politic⁴.

Nu peste mult timp, în anul 1841, legăturile prietenești dintre Vasici și Bariț se întăresc prin cele de „rudenie”. Bariț căsătorindu-se la 3/15 aprilie 1841 cu Măria Valisar, Paul Vasici este, alături de maiorul George Arbutina, unul din cei doi nași ai tinerei perechi⁵. Și tot Vasici este nașul primului lor copil, Aurelia (născută în 8/20 martie 1843, decedată în 6/18 mai a aceluiași an)⁶.

Odată stabilite și consolidate, legăturile dintre Bariț și Vasici vor avea o durabilitate de peste patru decenii, adică pînă la moartea celui din urmă, întîmplată în anul 1881, timp în care biografia lor se va interfera adeseori.

Cronologic — și cronologia corespunde în linii mari unor perioade istorice bine delimitate din istoria modernă a Transilvaniei — corespondența Vasici-Bariț poate fi grupată în: a) scrisori din anii 1840-1849, adică din perioada premergătoare, din timpul și de după înfrîngerea revoluției burghezo-democratice de la 1848—1849; sînt expediate, cu o singură excepție (din Timișoara), din Timișul de Sus; b) scrisori din anii 1850-1859, adică din perioada regimului neabsolutist habsburgic; expediate din Sibiu; c) scrisori din anii 1860—1869, adică din anii regimului „liberal”, ai încheierii acordului dualist austro-ungar și ai începutului noului regim în Transilvania; expediate aproape în totalitatea lor din Sibiu și Cluj; d) scrisori din anii 1869-1881, expediate din Timișoara, centrul Banatului românesc, reîncorporat în 1860 la Ungaria.

Cea dintîi scrisoare care ni s-a păstrat — și cu siguranță că a fost precedată de altele, care însă s-au pierdut — datează din 8 septembrie 1840. O menționăm deoarece ea atestă îndoita însemnătate pe care o are întreaga corespondență Vasici-Bariț, adică de document strict biografic și de document istoric în același timp, reflectînd mișcarea politico-națională românească din Banat și Transilvania, în care a fost implicat, alături de Bariț, și Pavel

² *Observatoriul*, IV, nr. 77, p. 309.

³ Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*, în *Studii*, XI, 1958, nr. 1.

⁴ *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 310.

⁵ O. B o i t o ș, *Memoriile lui George Barițiu*, în *Studii literare*, Sibiu, 1942, p. 10—11.

⁶ *Ibidem*, p. 11.

Vasici. Acesta îi destăinuie prietenului său succesul deplin al călătoriei întreprinse la Timișoara, unde se hotărăște să se căsătorească și îl informează despre calitățile viitoarei sale soții (cea de a doua), calități pe care însuși Bariț va avea prilejul să le cunoască și să le prețuiască: „Am venit, am văzut și am învins! Domnișoara Iuliana Iancio este așa un îngerel, de am ales-o de nevastă. Calitățile care le are sînt: blondul ochi tresător și mîngîietor, un suflet curat, încă nestruciat, și are și bani, cari eu niciodată nu i-am căutat”. Asemenea destăinuiri, numeroase, ne facilitează astăzi reconstituirea vieții personale, familiale, a profilului moral-etic al învățatului medic.

În aceeași scurtă epistolă, Vasici mai scrie: „îți voi aduce ceva interesant. Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii mitropolitului?”⁷ Scrisoarea atestă, deci, preocuparea lui permanentă față de situația românilor bănățeni, atenția cu care urmărește de timpuriu evoluția raporturilor româno-sîrbe; ea confirmă afirmația lui Bariț — făcută în *Părți alese din istoria Transilvaniei* — că Vasici a fost, alături de fratele său -Antrei-Vasici, de Petra Cermena și Nicolae Tincu Velia, unul din principalii săi informatori și consilieri în privința problemelor Banatului⁸. Vasici nu s-a limitat, așadar, nicidecum la preocupări „doftoricești” și literare. Sperînd în eliberarea confesional-națională a românilor din Banat și Transilvania, el sprijină — așa cum reiese din următoarele scrisori — alegerea amicului și fostului său coleg de universitate Andrei Șaguna ca episcop⁹.

O însemnătate aparte o au, în grupul scrisorilor expediate în această perioadă, cele din anii 1847—1849. Acestea subliniază — asemenea corespondenței lui Vasici și Bariț cu Aron Florian, August Treboniu Laurian, Ioan Maioreșcu și Atanasie Șandor — rolul îndeplinit de Vasici, de mijlocitor al relațiilor cultural-politice și economice interromânești, în această perioadă de puternică afirmare a conștiinței unității naționale pe ambele versanți ale Carpaților. Cele trei scrisori din anul 1848 constituie un document singular privind receptivitatea transilvăneană față de evenimentele de la 1848 din Țară, un document al interesului deosebit pe care l-au manifestat românii din Transilvania față de desfășurarea revoluției la sud și est de Carpați¹⁰.

Corespondența a continuat și în anii următori, dar s-a rărit considerabil. Aceasta desigur nu din cauza depărtării lui Vasici, numit referent și apoi consilier pentru școlile greco-neune pe lingă Guberniul de la Sibiu. De altfel, din corespondența lui Vasici cu Iacob Mureșanu reiese că cel dintîi a continuat să-i scrie lui Bariț fie direct, fie folosindu-l ca intermediar pe Iacob Mureșanu¹¹. Faptul că legăturile epistolare dintre Vasici și Bariț sînt mai rare se datorează, credem, mai multor factori. Condițiile excepționale impuse de regimul absolutist restaurat în Transilvania au însemnat, pe lingă altele, și supravegherea revoluționarului Bariț, precum și a funcționarului de stat Vasici. Apoi, Vasici a încetat colaborarea la *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, el însuși devenind redactor-șef, în anii 1853—1856, al periodicului sibian, întemeiat de A. Șaguna *Telegraful român*. Probabil că schimbul epistolar dintre cei doi prieteni a fost afectat în-oarecare măsură și de conflictul confesional izbucnit în acești ani între conducătorii mișcării naționale românești, alimentat cu abilitate sau fătîș de către autoritățile de la Viena, de

⁷ Vezi scrisoarea I.

⁸ *Idem*.

⁹ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, III, Sibiu, 1891, p. 132.

¹⁰ Vezi scrisorile II și III.

¹¹ Vezi scrisorile VII, VIII și IX.

¹² Arhiva Mureșenilor, Brașov, dosar 16 (Corespondența Vasici — Iacob Mureșanu) Publicată de Axente Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureșanu*, în *Tara Barsei*, X, 1938, nr. 4-6, p. 434-447.

conflictul dintre A. Șaguna, pe de o parte, și G. Bariț și *Gazeta Transilvaniei*, pe care cel dintîi o afurisește, pe de altă parte.

Care a fost atitudinea lui Vasici în aceste dispute dăunătoare pentru mișcarea națională, ne-o confirmă, alături de corespondența Vasici-Iacob Mureșanu, lunga scrisoare din 24/12 aprilie 1851. Ea este un document edificator, care confirmă întru totul afirmația lui Bariț, că în perioada disputelor confesionale, a neoabsolutismului austriac, „care și pusese piciorul în prag, pentru ca să spargă și nimicească orice bună înțelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse confesionale ... nimeni ca Vasici nu deplîngea acea stare de lucruri și nimeni ca el n-a ostenit atîta spre a reconcilia, apropia, împăca, scurt a stinge flăcările urei stupide”¹³. Scrisoarea aceasta, ca atîtea altele, este încă o dovadă a caracterului onest al lui Vasici, a clarviziunii sale, a gândirii progresiste și democratice de care a. fost animat în toate împrejurările vieții sale.

Din anul 1860 corespondența dintre Vasici și Bariț sporește considerabil, și aceasta, fără nici o îndoială, ca un reflex al evenimentelor din viața Imperiului austriac și îndeosebi a Transilvaniei.

Conducătorii românilor transilvăneni, între care Bariț, reprezentant de frunte al aripii înaintate din mișcarea națională și Vasici, sînt preocupați — după emanarea Diplomei din octombrie 1860 și a Patentei din februarie 1861 — de găsirea soluțiilor optime pentru cîștigarea, în noul cadru constituțional, a drepturilor revendicate de atîta vreme, a egalității naționale și confesionale a poporului român cu naționalitățile și confesiunile conlocuitoare din Transilvania. Aceste frămîntări răzbat în permanență în dialogul epistolar dintre cei doi cărturari, corespondența lor avînd un tot mai pronunțat caracter politic. Aflîndu-se la Sibiu, cunoscînd activitatea guvernului și culisele vieții politice, Vasici îl informează în permanență pe Bariț despre toate mișcărilor, despre felul în care este receptată activitatea sa în cercurile guvernamentale, îi oferă informații recepționate din Sibiu, de la Viena sau din preajma lui Șaguna. Orientarea sa politică și principiile pe care se întemeia aceasta, cu toate nuanțele impuse de situația sa de înalt funcționar austriac, sînt — așa cum mărturisește și corespondența — identice sau asemănătoare cu cele profesate de Bariț. „Subscriu toate principiile d-tale”¹⁴, îi scrie Vasici în 20 decembrie 1860, îndemnîndu-l: „Te rog, ca pe un Mrbat care ai meritat încrederea națiunii, să nu pregeți a lucra mai departe pentru dînsa”¹⁵; „programa d-tale este și programa noastră”, revine el mai tîrziu, în 21 noiembrie 1865, într-o altă scrisoare, subliniind adeziunea totală la programul de apărare a autonomiei Transilvaniei, a egalei îndreptățiri politico-naționale.

Corespondența din această perioadă — de mai mică însemnătate în anii 1863—1864, cînd cei doi s-au înîlnit la Sibiu în cadrul Dietei și în afara acesteia — atestă rolul, mai puțin cunoscut pînă în prezent, pe care l-a avut Vasici în viața politico-națională a românilor transilvăneni în anii regimului „liberal”, străduințele sale, îndreptate îndeosebi spre realizarea unității de acțiune a fruntașilor politici români¹⁶, a capilor bisericii ortodoxe și greco-catolice, considerați încă drept conducători ai mișcării naționale; situația privilegiată a acestora la Viena putea fi folosită în favoarea mișcării naționale, pentru succesul acțiunii revendicative românești. Acțiunile întreprinse de Vasici în calitate de membru al comisiei permanente aleasă la Conferința națională de la Sibiu din 1/13 — 4/16 ianuarie 1861, consfătuirile politice care au avut loc în acești ani la Sibiu și Cluj, preocuparea lui Vasici în vederea

reușitei alegerilor pentru Dieta din 1863—1864 etc, fiecare în parte și toate la un loc urmau reau același scop.

Alte scrisori evidențiază atenția cu care fruntașii politici români urmăreau evoluția evenimentelor din principate, atitudinea lui Alexandru Ioan Cuza față de românii transilvăneni, îndeosebi politica sa externă¹⁷, și totodată panica autorităților habsburgice, potestătată în momentele de dificultăți interne și complicații externe: „La anul 1859, cînd începu răzbelul italian — scrie Vasici în 16 iulie 1867 — veni de sus la Locuțiință, sau mai bine la prezidiu, o provocare ca să învegeze căci au să vină din țară niște emisari îmbrăcați în giobănește [recte = ciobănește] și să aducă o proclamațiune prin cașcavale, cu care haranghieze poporul românesc”¹⁸.

Numerosele scrisori se referă, începînd din anul 1860, la activitatea de consilier școlar a lui Pavel Vasici, la strădaniile pe care le-a depus acesta pentru propășirea învățămîntului românesc din Transilvania, greutățile deosebite pe care le-a întîmpinat în activitatea sa, lupta pe care a trebuit să o susțină împotriva nepăsării, incorectitudinii și inculturii multor reprezentanți ai clerului, conflictul cu autoritarul Andrei Șaguna, care nu înțelegea și nu permitea să se permită știrbirea autonomiei școlii confesionale ortodoxe, sprijinul pe care l-a primit de la Șaguna, încurajator, din partea prietenului său Bariț¹⁹. „Cu cît mi se păreau auspiciile cele mai favorabile cînd începui cariera mea ca inspector de scoale, cu atît simt mai tare greutățile ce se ridică înaintea mea la tot pasul. Crede-mă că, de nu aș ști că suferă român și nu aș ști că am să fac iarăși cu aceștia, ar trebui să despez și să mă las unei inerente nepăsătoare”, îi scrie Vasici lui Bariț încă în 1860, și adaugă: „Dar mă doare înimă de bietul popor, cu a cărui nume se fac atîtea abuzuri”²⁰. Și revine într-o altă scrisoare din 3 mai 1860: „N-ai crede ce lupte am și acuma, nici de am putea vorbi adevărul. Ați vedea că eu aș trebui să caz cu inima și să las toate în drumul său, însă cauza e mare și sfîntă care o apăr îmi dă încă putere să lupt. Alți inspectori, care și altfel lucrau în pămînt cultivat, află toate înlesnirile. Iar eu, care trebuie să sparg piatră, mă văd împiedicat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul. Atîta durere de inimă nu am avut în viața mea, ca de vreo doi ani încoace, de cînd am văzut mișeliile pe fațetă și pe dos, și nu văd mod de vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau schimbîndu-mă împrejurările. Școala e monopol de speculă, și nimic alta”²¹.

În acest context Vasici speră, după reactivarea lui în octombrie 1862 în postul de consilier școlar (desființat în 15 aprilie 1861), că prietenul său Bariț, care a manifestat serioase preocupări pentru învățămîntul transilvănean, va accepta funcția de consilier școlar pentru școlile greco-catolice, spre folosul general al școlii românești și întreprinde demersuri pentru numirea lui. „Așa, eu sperez că încă în anul acesta — îi scrie Vasici în 13/25 octombrie 1862 — te voi îmbrățișa și săruta ca pe colegul meu, dacă numai vei vrea d-ta și te vei interesa pentru acest post”²². Speranțele însă nu i s-au împlinit. Bariț a preferat să păstreze independența față de autoritățile habsburgice. Oricum, corespondența ne oferă posibilitatea înțelegerii unui moment mai puțin cunoscut cu privire la activitatea mare cărturar și patriot Bariț.

¹⁷ Scrisorile XVII, XXIII etc.

¹⁸ Scrisoarea LXXVII.

¹⁹ George Bariț a fost și el un adversar al autonomiei excesive a școlii confesionale românești, al confesionalismului, atitudine exprimată adeseori în paginile *Gazetei Transilvaniei*; vezi de exemplu articolul *Școalele autonome*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1860, nr. 33, p. 129-130; nr. 34, p. 132-133; nr. 35, p. 437-438; nr. 36, p. 141—142.

²⁰ Scrisoarea XIV.

²¹ Scrisoarea XV.

²² Scrisoarea XXXIX.

¹³ *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321.

¹⁴ Vezi scrisoarea XIX.

¹⁵ Vezi scrisoarea LX.

¹⁶ Scrisorile XXI și XXII.

scria: „Faptele Șagunei aveau să fie judecate de viitorime, fără predilecțiune și fără patimă și ură ...”²⁸.

Cea din urmă scrisoare păstrată din corespondența Vasici-Bariț, datată Timișoara, 12 martie 1880, este un ultim cuvânt de îmbărbătare adresat de Pavel Vasici aceluia pe care l-a admirat o viață întreagă și alături de care și-a raliat capacitatea și energia în opera de emancipare a românilor transilvăneni și bănățeni, de ridicare a nivelului lor de cultură și civilizație, George Bariț, supus din nou atacurilor *Telegrafului român*: „Să treci peste toată cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna”²⁹.

În completarea corespondenței publicăm și câteva articole manuscrise ale lui Vasici deosebit de curajoase pentru vremea în care au fost scrise, a căror tipărire n-a fost socotită oportună de către fostul redactor al *Gazetei de Transilvania*. În felul acesta imaginea culturală și politică a poporului român și de asemenea personalitatea lui Pavel Vasici se completează și întregesc. Acesta se înfățișează isteriei culturii ca un publicist cult, ancorat puternic în realitățile poporului român din Transilvania și Banat, care continua să sufere în acest veac al XIX-lea îndoitul jug al asupririi naționale și sociale.

Informații importante cuprind scrisorile — al căror număr sporește — din anii 1865—1867. Ele se referă la consfătuirile deputaților români, care au avut loc la Cluj în preajma deschiderii Dietei din noiembrie 1865, la consfătuirile din primăvara (31 aprilie) anului 1866, pentru stabilirea atitudinii românilor față de Dieta din Pesta, la *Memoriul* din decembrie 1866. Corespondența Vasici-Bariț constituie — alături de corespondența Rațiu-Bariț²⁷ — o valoroasă sursă documentară pentru cunoașterea frământărilor în rândul românilor în anii încheierii acordului dualist austro-ungar, prin care Transilvania era alipită cu sila la Ungaria și, o dată cu aceasta, românii pierdeau tot ce obținuseră în urma istoricei Diete de la Sibiu din 1863—1864. Ea oferă uneori date în plus față de corespondența Rațiu-Bariț, completând informațiile cunoscute referitoare la culisele vieții politice a Transilvaniei în acești ani. De altfel uneori chiar Ioan Rațiu îi transmitea lui Bariț informații aflate de la Vasici, sau transmise printr-un intermediar al său de acesta²⁸. Acum ca și altă dată, de atâtea ori, Vasici îl informa pe Bariț, pentru ca acesta să se poată orienta corespunzător în hățișurile vieții politice și ale publicisticii²⁹.

Ultimele scrisori din perioada clujeană oglindesc procesul de declin fizic și psihic al lui Vasici, măcinat de conflictul cu Șaguna, proces care a avut loc în legătură cu tristele evenimente care au dus la încheierea acordului dualist și care îl dezgustă. „Prin manifestul oare a ieșit — îi scrie Vasici în 22 iunie 1867 lui Bariț — și avem știre despre el din telegrame — se desființează tot ce s-a făcut de la 1848 încoace, prin urmare și anghirea noastră”³⁰.

Receptiv, ca și la începuturile publicisticii românești din Transilvania, Vasici se arată gata să colaboreze la noua revistă *Transilvania*, organ al Astei redactat de Bariț.

Retras la Timișoara, după pensionarea sa, în aprilie 1869, Vasici a continuat să corespundeze cu finul său. Valoarea scrisorilor din Timișoara constă în dezvoltarea prodigioasei sale activități culturale-științifice, medicale, școlare, a zelului său deosebit în instruirea și educarea științifică, medicală a populației bănățene, a interesului manifestat în continuare pentru activitatea Astei și pentru Academia Română. În acești ani a scris și a publicat: *Catechismul antropologic și Catechismul sănătății* (1870), a editat revista *Higienea și școala* (1876—1880), a scris studiile *Cercul vieții* (1879), *Darwinismul* (apărut postum în 1882), *Istoria naturală* (tratat al cărui prim volum a apărut postum în 1881). După întemeierea, de același Bariț, a *Observatoriului*, care apare la Sibiu în anul 1878, Vasici colaborează cu articole și corespondențe la noul periodic românesc.

Un interes aparte prezintă scrisoarea din 29 iunie 1873, cuprinzând o schiță biografică — una din cele dintâi — a lui Andrei Șaguna, decedatul mitropolit, la care s-a referit de atâtea ori în corespondența sa Vasici³¹. Biograful mitropolitului din Sibiu va trebui firește să țină seama de această corespondență, în care se întâlnesc și alte figuri marcante ale istoriei și culturii românești din Transilvania: Iacob și Andrei Mureșanu, Iacob Boioga, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu, Axente Sever, Dimitrie Moldovan, Ladislau V. Pop, Ioan Alduieanu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, Ioan Popazu și mulți alții, desprinzând de sub învelișul patimei doza de adevăr cuprinsă în relatările și aprecierile lui Pavel Vasici, ca de altfel și ale lui George Bariț. Nevoia judecății imparțiale o afirmă însuși Vasici, atunci când

²⁷ Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu (1861—1892)*, Cluj, 1970.

²⁸ Vezi scrisorile LVII și LVIII; Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu...*, p. 86—87, 102—103, 144—145, 164—167.

²⁹ Scrisorile LXXVII, LXXVIII etc.

³⁰ Scrisoarea LXXVI.

³¹ Scrisoarea C.

28 Scrisoarea CIX.

29 Scrisoarea CX.

Domnule dragă.

Am venit, am văzut și am învins!² Domnișoara Iuliana lancio³ este așa un îngerel, de am ales-o de nevestă. Calitățile care le are sînt: blondul ochi tresător și mîngîietor, un suflet curat, încă nesticat, și are și bani, carii eu niciodată nu i-am căutat. Astăzi am cerut de la înaltul Gheneral com[an]do⁴ slobozenie de însurat. Pe drum ce am pătimit, îți va fi spus d-l doctor⁵. însă acum iarăși se fac toate bune. /

Cu strugurii aicea este rău, sînt foarte acri, căci una ploaie. Pepeni sînt fără seamă mulți, și mai degeaba.

Din Pesta, nici o scrisoare. Se vede că peștani⁶ or uitat de mine cu totul; n-am ce le face. La Pesta, din această pricină nu mă duc, însă cum voi găta lucrul cu popii, eu voi să fac excursii și prin Bănat.

Te rog să spuni sănătate la frații Moroșani⁷ și la toți prietenii cei buni. îți voi aduce ceva interesant. /

Ce au vrut unii sîrbi să facă cu românii la congresul alegerii mitropolitului ?⁸

Fii sănătos, și mă iubește. Adevărat prietin,

dr. Vasici⁹. /

[Adresa:] An den Herrn Professor und Redacteur Georg v[on] Baritz, Wohlgeboren, zu *Kronstadt, Siebenburgen*

¹ Timișoara.

² Expresia originală în limba latină, „Veni, vidi, vicii”, aparține generalului roman Caius Iulius Caesar, care raporta lapidar senatului victoria obținută în 21 mai 47 î.e.n. la Zela, asupra lui Pharnaces, fiul lui Mitrdates IV Eupator.

³ I u l i a I a n c s o , a doua soție a lui Paul Vasici. S-au căsătorit la 29 septembrie 1840 în Timișoara. Iulia a fost o soție de nădejde, care l-a sprijinit „în toate luptele vieții sale”. Au avut șase copii, dintre care au ajuns vîrsta maturității Cornelia, Aurelia, Isabela și Iulia. S-a stins din viață la 25 octombrie 1882 (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 309; *ibidem*, V, 1882, nr. 84, p. 336).

⁴ Comandamentul militar austriac din Sibiu. Carantinele erau supuse jurisdicției militare. (Vasici era directorul Carantinei de la Timiș, de lângă Brașov).

⁵ A t a n a s i e Ș a n d o r . Vezi datele bibliografice de la p. 272—281. Șandor și Vasici s-au prețuit reciproc în întreaga lor viață. Corespondența lui P. Vasici cu A. Șandor se găsește la B. A. R. , ms. rom. 1015, f. 37—39, 283—322'. Din corespondența

Iui A. Șandor adresată lui P. Vasici s-au păstrat câteva piese în același fond G. Barit de la B.A.R.

⁶ Referire la familia primei sale soții, Aloisia Benitzky. Vasici a cunoscut-o în anii petrecuți la Pesta, ca student al Facultății de medicină (1827—1831). S-au căsătorit în 1834. Era o ființă „pe cit de modestă și cultă, pe atât de frumoasă”. După o căsătorie fericită de patru ani, Aloisia moare la 17 octombrie 1838, când nu împlinise încă vârsta de 25 de ani, de o boală de inimă (*Foaie pentru minte, inimă și literatură* [II], 1838, nr. 45, p. 357). Lovitura a fost deosebit de grea pentru tânărul medic. Influențat și de lectura preromanticului englez Edward Young, autorul *Cugetărilor nocturne* (*Night thoughts*), Vasici și-a transpus durerea în planul literaturii. Vezi Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881)*, în *Studii de literatură română și comparată*, voi. I, Cluj, 1970, p. 414—415. Au apărut astfel, sub semnătura sa: *Despărțirea* (*Pe patul morții*), *Tânguirea și mânguirea și La mormântul doritei mele soții*. Vezi *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [I], 1838, nr. 20, p. 153; nr. 22, p. 171—172; *ibidem* [II], 1839, nr. 16, p. 125—126.

Ecoul morții soției se resimte puternic și în eseu *Părerii la metafizica muririi*. Aici însă durerea este temperată, Vasici, omul de știință și gânditorul sesizând dialectica vieții și a morții. Ideea fundamentală a eseului o constituie tocmai întrepătrunderea și continuitatea celor două fenomene, viața și moartea, respectiv a celor două procese, „vierea și murirea”: „nu numai viața și moartea, ci și vierea și murirea sînt așa legate, cît nici o viață nu este în care să nu fie murirea și nici o marte să nu fie vierea” (*Foaie pentru minte, inimă și literatură* [II], 1839, nr. 45, p. 356—359; nr. 46, p. 363—365. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici, în Contribuții la istoria medicinei în B.P.R., București, 1955*, p. 337; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 416).

Soarta este din nou necruțătoare cu Vasici, în anul 1841 murind de scarlatină Cornelia, unicul copil din prima căsnicie. Experiența tristă străbate în două „rugăciuni”: *La năprasnică moarte a scumpei mele fetițe* (*rugăciune*) și *La mormîntul iubitei mele Corneliei* (*rugăciune*), din *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [IV], 1841, nr. 8, p. 62-63; nr. 27, p. 214-216.

⁷ *Iacob Mureșanu*, 1812—1887, profesor și publicist. Din 1850 redactor al periodicelor *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Vasici l-a cunoscut în 1837, cînd I. Mureșanu își începe cariera de profesor la nou înființatul gimnaziu romano-catolic din Brașov. O parte din corespondența lui Vasici cu I. Mureșanu s-a păstrat la Casa Mureșenilor din Brașov A fost publicată. Vezi Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureșanu*, în *Țara Birsei*, X, 1938, nr. 4-6, p. 434-447.

Andrei Mureșanu, 1816—1863, profesor, poet și publicist. Vasici l-a cunoscut în mediul brașovean. între ei s-au stabilit relații amicale și de stimă reciprocă. A. Mureșanu a colaborat la *Macrobotica* lui Vasici, traducînd *Conținerea de gustarea amorului fizic în junie și afară de căsătorie* (*Männerkeuscheit*) de Bürger, *Viața cîmpeană și de grădini* (*Das Stadt und Landleben*) de Herder și citeva versuri de Schiller (Pavel Vasici, *Macrobotica sau măiestria a lungi viața*, tom. II, Brașov, 1845, p. 124-125, 148, 165-168; Ion Breazu, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 423; C. Climan, *Colaborarea lui A. Mureșanu la Macrobotica lui P. Vasici*, în *Astra*, I, 1966, nr. 6, pag. 7). Pentru legăturile lui P. Vasici cu Mureșenii, vezi și Ioan Rațiu, *Viața și operele lui Andrei Mureșan*, Blaj, 1900, p. 109—113 și George Moroiianu, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la unirea cea mare*, Cluj, 1927, p. 49, nota 1.

⁸ Originar din Banat, bun cunoscător al limbii sîrbe încă de pe băncile școlii, Vasici s-a interesat în permanență de evoluția raporturilor româno-sîrbe și a fost în această privință alături de fratele său Andrei Vasici, Petru Cermena și Nicolae Tincu-Velia, principalul informator și consilier al lui Barit. Prin articole publicate anonim în *Gazeta de Transilvania*, Vasici a combătut tendințele de asuprire a românilor bănățeni de către ierarhia superioară bisericească sîrbă. Vezi George Bariț, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, voi. III, Sibiu, 1891, p. 132, 136. Pentru raporturile româno-sîrbe înainte de 1848 vezi I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viața și opera lui*. București, 1945, p. 9—21; *idem*, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 29—30, 36—39.

⁹ De mina lui Bariț: „1840. Dr. P. Vasici scrie de la Timișoara, despre căsătoria sa a doua”.

II

22/11, (1)847

Domnule,

Mă provochezi să-ți dau opinia în treaba articulelor trimiși. Iată-o: cei sîrbești¹ nu i-aș fi făcut niciodată de nu mă ar fi provocat fratele Moroșanu², și de aceea nu-mi pasă, sau că-i vei pune, sau nu. Iară ce se atinge de a 3^a, acela ți l-am trimis fără opinie, că eu nu l-am făcut din punctul de vedere politic, și ți-am scris înainte că nu am de a mă sfii de nimenea. Dacă au ajuns, dară, tîrziu, și nu au aflat loc, îmi pare rău.

Eu, într-însul, nu am numit pre nime; apoi de vorcunoaște cititorii în omul doririlor mele pe Șaguna³, atuncea eu mi-am ajuns scopul, iară dacă pe altul, ei facă pe acela. Nu e urmare că trebuie să fie în candidație, căci ei toți pot striga: „Să trăiască ȘagunaJ”, și atunci alegerea e gata. Așa se făcu mitropolit Stancovici⁴, și nu se trimise candidație la împărat, ci îl rugă numai pentru întărire, care și urmă.

Eu, și cei binesimțitori, află acelea calități toate în Șaguna. Apoi de ce să-mi fie sfială de cei nebuni și demoralizați, care nici pe Dumnezeu nu-l țin / sfînt?

închei, că d-l Gott nu mai așteaptă. Adio,

Vasici. / lu

[Adresa:] An den Hr. Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, Kronstadt

¹ Unul dintre „articuli”, o polemică cu „gazeta sîrbească din Pesta”, apare anonim în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 98, p. 389—390.

² Iacob Mureșanu.

³ *Andrei Șaguna*, 1808—1873, episcop, mai tîrziu mitropolit. Personalitate marcantă a vieții publice românești din Transilvania. P. Vasici l-a cunoscut pe Șaguna la Pesta, în anii studenției. Cel dintîi urma Facultatea de medicină, cel din urmă frecventa cursurile Facultății de drept. Se vor fi întîrit adeseori în casa lui Atanasie Grabovski, comerciant de vază și mecenat al culturii românești, unchiul după mamă al lui Șaguna, la care acesta locuia (Nicola Popa, *Archiepiscopul și mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 20, 23). Vasici s-a numărat între acei apropiați care l-au sfătuit pe Șaguna să se dedice carierei bisericești, cu scopul mărturisit de a vedea un român în fruntea bisericii ortodoxe din Banat și Transilvania, între Vasici și Șaguna au existat relații apropiate. Mai tîrziu însă, în anii „regimului liberal”, a izbucnit între ei un puternic conflict. În timp ce Vasici, ajuns consilier al guvernului transilvănean pentru școlile ortodoxe, a criticat aspru lipsurile din învățămînt, după opinia sa datorate în mare măsură autonomiei excesive a școlii confesionale ortodoxe, Șaguna, urmărind să evite cricc : IMtate de amestec și de deznationalizare din partea regimului, era un înverșunat apărător al autonomiei. S-au împăcat „într-un timp cînd unul din ei (Șaguna, n.n.) era aproape de mormînt” (Ilarion Pușcariu, *Din anii ultimi ai vieții mitropolitului Andreiu baron de Șaguna, despre boala și moartea lui*, în *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 429). Articolul la care se referă scrisoarea era trimis de Vasici *Gazetei de Transilvania* în preajma alegerii de episcop ortodox. Nu a fost publicat.

Vasici este și cel care a mijlocit cele dintîi legături dintre G. Bariț și A. Șaguna. Vezi George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 564.

⁴ Ștefan Stankovici, mitropolit sîrb în anii 1837—1842.

⁵ Johann Gott, 1810—1888, tipograf și editor brașovean. A tipărit *Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte, inimă și literatură*, publicațiile germane progresiste *Siebenbtlrger Wochenblatt* și *Satellit*. A desfășurat o activitate susținută

în domeniul economic, politic și cultural, profesind concepții progresiste. Vezi Carol Gollner, *Gindirea economică a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, București, 1969, p. 15—16. Pentru relațiile dintre G. Bariț și J. Gott, vezi Vasile Netea și Carol Gollner, *Die Beziehungen zwischen Georg Barițiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gott*, în *Forschungen zur Volksund Landeskunde*, Band 9, nr. 1, 1966, p. 76-90.

III

26/11, (1)847

Domnule,

Eu în scrisoarea mea de luni ți-am însemnat cu o delicateță că-mi pare rău cum că proclamarea mea nu au aflat loc în gazeta d-tale, fiindcă au venit târziu, așteptînd, așisderea, delicateța d-tale a o tipări în *Gazeta* de ieri. Fiind însă că nici acuma nu se tipări, văd că altă pricină e la mijloc.

Eu, bunul meu domn, cunosc pusăciunea d-tale în minutele acestea, dar d-ta nu poți opri, cu netipărirea acestora, șiroiul simțimentelor ce se freacă și izbucnesc acuma în cauza aceasta. Apoi, pentru un prieten, puteai aceasta face fără nici un scăzămînt. Frica de ura cu ăla și ăla e deșartă, căci dacă dînșii sînt oameni cu simțimente bune, atuncea nu pot să se minie, iară de nu sînt, nu am pierdut nimica în prietenia lor. D-ta cunoști caracterul meu, și nu am a mai esplica simțirea mea mai departe. Una însă nu mă pot conteni a nu ți-o face cunoscută: adică eu, atîta înaintea Șagunei, căruia am scris despre acest articol, iară mai virtos înaintea -protopo[pu]lui Verza¹, sînt urît comprometat, căci dînsul fiind aicea, mi-au spus curat că d-ta nu vei tipări acest articol niciodată, și văd că au ghicit. A/poi dînsul tot o să spună despre el.

Vei zice, însă, că de ce nu ți-am scris despre acestea? Și eu însumi răspund: Pentru că mai întii aș fi crezut că-mi voi mușca nasul, decît că d-ta mă vei trata așa de neprietenește. Mă rog să-mi trimiți articolul îndărăpt. Dacă știam asta, aș fi dat a se tipări deosebi acest articol, și îl împărteam în seara de alegere², foarte bine.

Spune-mi, cu ce față să stau eu înaintea Verzii, care pe d-ta te ține de cel mai mare antagonist a Șagunei, după ce îmi pusă scăuș în gură, ca să nu mai vorbesc nimica?

D-le, îți zic mai o dată că nu ai făcut bine, m-ai compromisat urît, dar eu tot mă rog să trimiți articu[lu], ca să-l trimit Șagunei, să mă arăt barem naintea lui că nu am mințit.

Adio. încă nu e târziu,

Vasici³ /

[Adresa:] Domnului Gheorghie Bariț, la Brașov. Foarte degrabă!

¹ Alexe Verza, protopop ortodox al Brașovului.

² Vezi nota 3 la scrisoarea a II-a. Alegerea de episcop ortodox la Sibiu a avut loc la 2 decembrie 1847 în Turda. Deși a obținut numai 27 de voturi, față de cele 33 ale lui Ioan Moga și 31 ale lui Moise Fulea, Șaguna a fost denumit, prin rezoluțiunea împărătească din 5 februarie (24 ianuarie) 1848, episcop al eparhiei vacante a

Transilvaniei (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 95, p. 377—379; Andrei baron de Șaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale*, tom. II, Sibiu, 1860, p. 206—209; Nicolae Popea, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu...*, p. 29, 37; Ioan Lupăș, *Vieța și faptele mitropolitului Andreiu Șaguna*, în *Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna*, p. 60—61; Archiepiscopul și Mitropolitul Andrei Șaguna, *Memorii din anii 1846—1871*, Sibiu [1923], p. 13).

³ Cu însemnarea lui Bariț: „P. Vasici supărat pe mine”.

IV

29 d-v. (1)847

Domnule!

La scrisoarea d-tale am numai atîta a-ți răspunde, cum că îți dau toată dreptatea să mă mustri, căci ce are să-mi pasă mie de va fi Petru sau Pavel vlădică în Ardeal?

în privința lui Verza te înșeli tare, căci nu e treaba așa, pot să-ți dau dovezi eclatante. Apoi nu știu ce să zic, dacă însuși fratele Moroșanu¹ îmi zisă, cînd fusei în Brașov, cum că d-voastră aveți vineri a da acestui om instrucții cum să se poarte. Însă acum destul opiniile, să nu se strice prietenia cea veche și sinceră, și dacă te-am vătămat, eu cer pardon.

Pentru lemne, căraușii sînt foarte scumpi și nu vreu să le deie jos. Eu stau de speditori ca haiducii la execuție, să-ți trimită barem un stînjen². Eu am pus pe sub mîna cordoniști³ de ți-am făcut un stînjen la graniță, dar nu pot să aflu cărauș să ți-l aducă jos, nici cu un preț. Ți-aș fi trimes de acelea ce am la schit, dar iar căraușii sînt pricina. Nicolită⁴ îmi făgădui că săptămîna asta va face vreun mijloc.

Am dat pentru slobozirea boilor, și am nădejde că va avea rezultat bun. Bine ar fi să mai publicați prin gazetă cum că au încetat boala, și că ar fi bine să se sloboadă boii, căci s-ar mai ușura chiria și ar spori negoțul, mai ales cu bucate⁵, și domnul Gott⁶ să mai samenemasa [?].

Șaguna au pornit joi din Sibiu, și va ajunge sîmbătă în locul destinat.⁶ Dar în așa împrejurări, eu sînt cel dintîi carele rog pe Dum[nez]eu să-l ferească de vlădicia în Ardeal.

Adio,

Vasici⁷ /

[Adresa]: Domnului Gheorghie Bariț, redactor, în Brașov

¹ Iacob Mureșanu. Vezi scris. I, n. 4.

² Stînjenul cubic, unitate variabilă de măsurat lemnele. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 300.

³ Soldați aflați în serviciu la Carantina Timișului.

⁴ În deceniul premergător revoluției de la 1848, Vasici a fost unul din cei mai fervenți susținători, prin scris și faptă, al intensificării legăturilor economice, politice și culturale dintre țările române. Numeroasele corespondențe, semnate sau anonime, dar care îi aparțin, apărute în *Gazeta de Transilvania*, atestă preocuparea permanentă a directorului Carantinei Timișului de a facilita circulația persoanelor, mărfurilor și a animalelor prin pasul Timiș, devenit cea mai importantă arteră de legătură între Transilvania și Țara Românească. Informația cuprinsă în scrisoare este revelatoare

pentru astfel de preocupări. Când, în urma încetării epizootiilor în Țara Românească măsurile restrictive luate la carantină erau înlăturate, Vasici îl înștiința cu promptitudine pe Bariț, care publica știrea în *Gazeta de Transilvania*. Informațiile provenite de la Timiș au avut un rol stimulator în intensificarea legăturilor economice și umane de o parte și de alta a Carpaților. Vezi Grigore Ploșteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, în *Studii*, tom. 24, nr. 1, 1971, p. 98—99.

⁵ Johann Gott. Vezi scris. II, n. 5.

⁶ Viena. Vezi *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 97, p. 386.

⁷ Bariț adnotează scrisoarea: „1847. Dr. P. Vasici”.

[Sfârșitul lui decembrie 1847].

Domnule,

Astăzi să espeduiră de aicea cărțile ce le trimite d-l Laureanu⁵, cu următoarele *Declarații*, și gazetele ce veniră cu scrisoarea alăturată⁶ și ce erau încă aicea⁷.

Îți trimit o scrisoare de la d-l Șaguna, să vezi ce-mi scrie. Adevărat că făcuta alegere⁸ nu place la mulți. Eu mă mir unde aud pe brașoveni a vorbi niște vorbe despre aceasta, ce ei, săracii, nu le pricep. Nu auzi alta decât că pierdurăm iușu nostru, dar ce iuș avură d[um]nealor? Mare e egoismul, și îneacă pe mulți!

D[omnul] Verza au fost marți la mine și mi-au povestit cum fu toată alegerea, și dacă s-au purtat dînsul așa precum zice, provocîndu-să pe Bălășescu⁹ și pe Bologa¹⁰, atuncea el au făcut destui așteptării mele.

Îmi spune că P[opazu]¹¹ au plîns, și lui Gherfman¹² i-ar fi *zm* Șaguna: „Dumneata ești dușmanul meu”, și că 26 de protopopi s-au dus la Șaguna și i-au spus că ei dînsului voi da votum. Îmi povesti ce aplauz făcură damele și nemeșii cînd să citea numele Șaguna, și că P[opazu] ar fi zis: „Și vicariu au intrat în Ardeal cu prevaricație, și noi nu vom lăsa ca și vlădică să se facă cu prevaricație”¹³. Zice cum că comisariu nu au zis alta decât ca să caute să aleagă om vrednic, iară baronul Kemeny¹⁴ zicea în antișamber: „Vedeți de alegeți om harnic. Șaguna e bun”.

Cu toate acestea, Șaguna va fi vlădică, și mulți din brașoveni nu au drept a vorbi nimicuri, dacă să țin oameni înțelepți.

La S. Andrei, Șaguna merse la Reșinariu¹⁵, ca să scoată pre cei doi antagoniști¹⁶ din pusăciunea cea grea de a-i gratula. Aceasta o văzui clin scrisoarea ce o trimisă lui Verza.

Adio,

Vasici.

Obșteasca Adunare nu s-au deschis¹⁷. /

[Adresa:] Domnului redactor Georgie Bariț, în Brașov

¹ Scrisoarea e databilă la sfârșitul lunii decembrie 1847, pe baza următoarei însemnări a lui Bariț: „1847, dec. Alegerea lui Șaguna, de P. Vasici.”

² August Treboniu Laurian, 1810—1881, istoric și filolog. În această perioadă îndeplinea funcția de revizor școlar în Țara Românească (Ilie Popescu Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea*

sa, București, 1970, p. 51). „Cărțile” trimise de Laurian: un pachet pentru Transilvania din *Manual de filosofie și de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia edițiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie*, tom. I, București, 1847. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, scrisori primite de la A. Treboniu Laurian, XX—XXI.

³ În anii premergători revoluției de la 1848, Vasici, folosindu-se de calitatea lui oficială — director al Carantinei de la Timiș — a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a asigura circulația corespondenței, periodicelor și cărților dintr-o parte într-alta a Carpaților. Corespondența primită de el și de Bariț de la Aron Florian, August Tr. Laurian și Ioan Maiorescu — publicată integral în primul volum al acestei colecții — atestă rolul său esențial în organizarea legăturilor dintre țările române. Vezi *Pompiliu Teodor*, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia”*, în *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 513; *Cornelia Bodea*, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1967, p. 279, 293—294.

Un rol deosebit a avut în acțiunea de difuzare a *Magazinului istoric pentru Dacia* în Transilvania, a lucrărilor lui A. Tr. Laurian, între care *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains* — în limba germană *Schneller Ueberblick der Geschichte der Rumänen* — a periodicelor *Curierul de ambe sexe* etc. etc. Prin activitatea sa legală sau conspirativă, Vasici a asigurat pătrunderea în Transilvania a majorității tipăriturilor și publicațiilor apărute în acei ani la București. Scrisoarea pe care A. T. Laurian i-a adresat-o în 14 noiembrie 1846 constituie o mărturie elocventă a serviciilor pe care Vasici le-a adus în această problemă și deopotrivă a încrederii de care s-a bucurat în cercurile intelectualiilor progresiști de peste munți. Reproducem scrisoarea mai jos:

„Domnule doctor!”

Deși n-am avut pînă acum norocirea a vă cunoaște în persoană, cu toate acestea marea încredere în deosebita d-voastră bunătate, care o am cîștigat mai ales din spusele amicului¹⁸ nostru Bariț, m-a îndemnat a vă supăra în deosebite rînduri cu însărcinări care poate că abia ași fi putut aștepta de la un amic cunoscut și încercat, ca să mi le împlinească. Iertați-mi, domnule doctor, această îndrăzneală și binevoiti¹⁹ a primi a mea mulțumire, ca' de la un adevărat estimator al lăudabilului caracter al d-voastră. Noi avem puțini români adevărați, și către aceia pe carii îi cunoaștem de adevărați îndrăznim poate mai mult decât ar cere buna-cuviință. Știu, domnule doctor, cîte greutăți v-au cauzat însărcinările mele în anul trecut și în acesta și ași vrea să nu abuzez de bunătatea d-voastră, dară împrejurările pentru folosul românilor nu mă iartă să fac altminterea. Lucrurile care le trimit în Transilvania nu poci să le espeduiesc pe la Turnu-Roșu, că de acolo mi le trimit înapoi sau le confiscă și n-am acolo o persoană care să știe desvolta lucrul înaintea pedanților de amployați. Așadară nu poci face altminterea decât să vă rog iarăși pe d-voastră, ca pînă puteți, fără a fi compromis în dregătoria d-voastră, să aveți deosebita bunătate a ne sta într-ajutor.

Aici trimit domnului Bariț vreo cîteva coaie îmbroșate din tomul III al *Magazfinului* moi înainte de ce va putea să primească tot tomul censurat de la guvern. Aveți bunătatea de i le dați.

În zilele acestea voi espedui și două pachete cu broșurile, n-rile 1, 2, 3 și 4. Le-am dat la espeditorul Visarion, poate că le-a și espeduit. Aveți bunătatea de le primiți și le treceți prin formele cuvinite ca să nu causeze vreo compromitere din partea nici unuia. Cînd ași ști că nu se poate fără aceasta, atunci mai bine le-aș lăsa să stea, cu toate că socotesc tomul acesta de mai mult interes pentru transilvani decât pentru românii de aici.

Iertați pe îndrăznitorul și-l numărați între ai d-voastră adevărați stimulatori,
A.T. Laurian.

București, 14 noem. (1)846

Aducătorul acestora e d. Siikei, fiul preotului reformat de aici, un tînăr foarte amabil și de multă speranță²⁰.

(B.A.R., ms. rom. 996, f. 153—153v. Publicată de *Cornelia Bodea*, în *Lupta românilor* p. 293—294).

¹ Vezi nota 2 la scrisoarea a III-a.

„Nicolae Bălășescu, cărturar de origine ardeleană, profesor în București. În preajma revoluției s-a reîntors în Transilvania. Membru al Comitetului național. A avut relații amicale cu Vasici.

⁶ *Iacob Bologa*, 1817—1888, avocat, figură marcantă a vieții politice și culturale a românilor din Transilvania. Din 23/11 decembrie 1847 pînă în 18 octombrie 1849 a îndeplinit funcția de prim notar al Consistoriului diecezan ortodox din Sibiu (Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei române din Sibiu, Fond Șaguna, act. nr. 496).

⁷ *Ioan Popazu*, 1808—1889, protopop ortodox al Brașovului, mai târziu episcop al Caransebeșului. A avut un rol important în dezvoltarea învățămîntului românesc din Transilvania. A exercitat, alături de G. Bariț, o influență pozitivă asupra lui P. Vasici, cu care s-a cunoscut în anul 1837. Vezi Dr. Vasici, *Befleșiumi la Ochire chronologică despre fundarea și augmentarea scoalelor române ort. r. din Brașov, în Biserica și școala*, III, 1879, nr. 32, p. 249. Atunci cînd dușmanii lui Vasici, om cunoscut pentru corectitudinea sa, s-au străduit „din răpputeri” ca să-l îndepărteze de la Carantina Timișului, Popazu și Bariț au intervenit la autorități, convingîndu-le „că mutarea lui Vasici din carantina principală a Transilvaniei ar fi un adevărat triumf pentru defraudatori și contrabandieri” (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 310). În scrisoarea de față este vorba de speranța lui Popazu de a fi ales episcop la Sibiu. El n-a întrunit însă decît 11 voturi. Cf. I. Lu p a s, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. II, Sibiu, 1911, p. 48.

⁸ *Petru German*, 1790—1860, protopop ortodox al Brașovului. Vezi necrologul în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 32, p. 127.

⁹ Prevaricațiune, termen din limba latină, are înțelesul de „abatere din calea dreaptă”. Dr. C. D i a c o n o v i c h, *Enciclopedia română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 669. Aluzie la faptul că Șaguna nu a fost ales ci numit — prin rezoluția împărătească din 27 iunie 1846 — vicar general al eparhiei ortodoxe transilvănene.

¹⁰ Probabil Josif Kemeny, secretar erariai la Sibiu, cunoscut om de cultură și istoric.

¹¹ Rășinari.

¹² Ioan Moga și Moise Fulea.

¹³ Adunarea Obștească, organ legislativ în Principate. Vasici se referă la Adunarea Obștească a Țării Românești. Lucrările ei s-au deschis la 18 ianuarie 1848 (*Vestitorul românesc*, XII, 1848, nr. 6, p. 4).

VI

4/3, (1)848

Domnule,

Pînă îți voi scrie mai pre larg în privința acestii scrisori, te rog să o mai lași la mine, ca să mă înțeleg cu omul ce știe așa bine intriga. Pînă atuncea, iată o declarație. Dă-o lui Bălășescu¹, să o arate d-lui episcop², căruia mărog să-i spuie cum că Vasici au fost pietenul purtării lui Verza³, în privința prietenului său, tocma așa ca și d-l Bălășescu, și va fi urgisit ori cării intrigă și defăima, prin carea nu numai numele oamenilor cinstiți, ci însuși măriia sa episcopul poate veni la bănuială de ură și persecuție cătră mai micii săi.

Sănătate, că mă grăbesc!

Vasici⁴. /

[Adresa:] Domnului redactor *Georgie Bariț*, în Brașov

¹ Nicolae Bălășescu.

² Andrei Șaguna.

³ Alexe Verza.

⁴ Cu însemnarea lui Bariț: „1848, dr. Vasici”.

Domnule,

Evenimentele din Franța se văd a nu fi făcut la boieri nici o impresie, sau că doară se prefac Prietenul nostru² zice: „Ei se par că sînt destinați a se supune soartei subjugării, care demult îi amenință, și sînt cum am zice abgestumpft fiir jede Freiheit³, dar mi să pare altfel, căci ascultă: „Un student de la «Radu Vodă», anume Vernescu⁴, face alocuție la tovarășii săi, pentru revoluția din Franța, și Iancu Mănu⁵ îl duce la poliție și îi dă 50 de nuiiele bune, fără nici o cercetare. În canțelaria vistieriei se deprind vreo cîțiva scrietori cu descrierea unei poezii, ce iarăși circulează prin București, și aceștia se scot din slujbă și se palmuiesc preste urechi de Iancu Manu. Iată strofa dintii:

Un tiran cu nas mare
Și la suflet mic
A strîns la Obșteasca Adunare
Spre a țării perzare
Tot oameni de nimic.

Poliția opri a purta stilette și a fuma țigări pe uliți. Se aude că la un otel niște streini ar fi deșertat o sticlă de șampan pentru sănătatea Republicii franceză. Iancu Manu aleargă și spune la Vodă⁶. Cei-ai recomandă liniște.

Românii care prevedeau o alianță între Austria și Rusia, în privința Italiei, să tem de / moarte că rușii vor face invazie în Moldova-România, zicînd că acestora ar sta atuncea calea deschisă pînă la Constantinopol. Vestea, însă, despre căderea lui Metternich⁷ îi cutrieră pînă la răruchi, și își perdură cumpătu. Aceasta ajunsă în Bucuiești la 22 martie, prin o scrisoare a fraților Gherman⁸ carii și fură poftiți de loc la palat, unde în 23 dimineața se află și Timoni⁹ și Kotzebue¹⁰. Consulul francez¹¹ luă insignele regești și pusă celi ale republicii.

Obșteasca Adunare primi contribuție de acțize¹², și mări contribuția patentelor¹³ grozav.

Se aude că cît [de] curînd se vor alege episcopi, pro forma, căci ei sînt denumiți: la Buzău, Filotei¹⁴, la Argeș, ficariu mitr[o]poliei, la Rîmnic, Nifon¹⁵.

Un scandal mai amar decît a lui Jani se întîmplă iarăși în Departamentul justiției: un nu știu cine, Serdachi, avu a se arăta în 2 martie la Curtea apelativă (Tagsatzung)¹⁶, dar el ceru de la ministru dreptății, Băleanu¹⁷, un urlaub¹⁸ de 14 zile la Focșani. Acesta i-l dă, și scrie președintelui Văcărescu (Furtună)¹⁹ să-i prelungească terminul. Cesta bagă hîrtia în buzunari și, necompărînd Serdachi la vreme, îl judecă în contumacie. Băleanu se cătrănește și cere hîrtia îndărăpt. Necăpătînd-o, însă, vrea să închiză pre serdarul Costache Bălan, ajutoriu la Curtea apelativă. Sare, însă, Văcărescu și nu lasă, apoi merge la Departamentul justiției / și strigă: «Hoți, huntfuți²⁰ și blăstămați!»²¹ Băleanu de abia scapă, și aleargă la Vodă. Directoru (Ioan Filipescu)²¹

12

12»

se ascunde. Vodă interveni și să făcu pace. Frumoase lucruri, și bune a da peste cap guvernului!

Depeșele către Guizot²² și Me[ttternich] încetară. Consulul franțez scrie privat, cu peceată roșie (pînă acuma, neagră)".

Boala de vite tot mai ține colo-colo, mai virtos în județul Slam-Rîmnic²³, Dolj, Teleorman și Vlașca.

La drum, cum auzii, vor începe a lucra, la *L'uit* aprilie, petriș pe drumul făcut. Și podurile s-au dat cu mezat, și după ce vor isprăvi pînă între Prahove, și vor face și pod acolo, vor merge la Orăștie. La noi e cu atîta mai rău și mai desfundat drumul, de țî-i groază să te uiți la el. Alta, nimica,

Vasici²⁴. /

[Adresa:] Aii den Herrn Redacteur Georg v. Baritz. Wohlgeboren, zu Kronstadt. Dureh Gute

¹ Revoluția de la 1848 din Franța și apoi cea românească trebuie să-i fi dat mari speranțe lui Vasici, ea fiind menită să realizeze dorințele sale dintotdeauna: emanciparea și libertatea românilor, unitatea lor. I-a pricinuit însă amărăciune situația în care se găsea la Timiș, „soarta care l-a pus într-o funcțiune de care era legat ca cu cătușe de fer". Destăinuindu-și amărăciunea bunului prieten G. Barit, acesta l-a încurajat cu cuvinte profetice: „în această epocă d-ta ești chemat a face în alt mod mari servicii națiunii noastre" (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 313). Documentele, cite cunoaștem, relevă într-adevăr că directorul Carantinei de la Timiș a adus în anii 1848—1849 servicii însemnate revoluționarilor pașoptiști, cauzei revoluției române și că a fost în aceeași vreme și unul din exponenții de seamă ai ideii și tendințelor de unitate națională. Vasici a urmărit cu mare atenție desfășurarea evenimentelor din Țara Românească încă de la începutul anului 1848.¹ Corespondența cu Barit ni-l prezintă ca pe un priceput observator politic. Urmărind evoluția situației de peste munți, reacția diferitelor clase sociale față de evenimentele care aveau loc pe pian european, el îl informa cu promptitudine, acum ca și în anii anteriori, pe redactorul *Gazetei de Transilvania*.

² Probabil August Tr. Laurian, care se afla în acea perioadă la București.

³ Nesimțitori față de orice libertate.

⁴ *Gheorghe Vernescu*, născut în 1830, devenit mai târziu om politic însemnat, era socotit un liberal moderat.

⁵ *Iancu Manu*, 1803—1874, ministrul poliției în Guvernul Țării Românești.

⁶ *Gheorghe Bibescu*, 1804—1873, domn al Țării Românești în anii 1842—1848.

⁷ *Klemens Wentzel von Metternich*, cancelar al Austriei, unul din stîlpii reacțiunii europene după căderea lui Napoleon.

⁸ Frații Ghermsn, revoluționari munteni. Unul dintre ei, E. Gherman, a făcut parte din Comisia financiară a Locotenentei domnești instituită la 3 august 1848 (cf. *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 194).

⁹ *Casimir von Timoni*, consul al Austriei la București.

¹⁰ *Carol de Kotzebue*, consul al Rusiei la București.

¹¹ *Dore de Nion*, consul al Franței la București.

¹² Accise, dări indirecte impuse pe articolele de consum.

¹³ Dări plătite de meseriași și negustori.

¹⁴ *FHotei*, episcop al Buzăului, de origine ardeleană.

¹⁵ *Nișon Sevastis*. în 29 martie 1848 Laurian îi scria și el lui Barit că: „episcopii nu s-au ales". Vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, 1902, p. 181. Printr-un „ofiț" adresat Obșteștii Adunări la 23 martie 1848, domnul Gh. Bibescu a aminat alegerea episcopilor (*Vestiitorul românesc*, XII, 1848, nr. 25, p. 97; *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 28, p. 117).

¹⁶ Termen de înfățișare în fața instanței.

¹⁷ *Emanoil Băleanu*, ministru al Departamentului dreptății (justiției).

¹⁸ învoire, concediu.

¹⁹ *Teodor Văcărescu*, 1774—1853, președinte al înaltei Curți din București.

²⁰ Expresia derivă din cuvîntul german Hund, ciine; în accepțiunea obișnuită *smecher*, șarlatan.

²¹ Directorul Departamentului justiției.

²² *François Guizot*, președinte al Consiliului de Miniștri al Franței.

²³ Slam-Rîmnic = Rîmnicu-Sărat.

²⁴ Barit notează: „1848, mart. 25, Pavel Vasici".

VIII

1/4, (1)848

Domnule,

—Prietenul¹ ne scrie numai cum că în capitală nu e nimic. Vodă, însă, văzîndu-se strîmtorat de evenimente, hotărî ziua de alegere pentru 3 episcopi în 22 mar[tie]. Alții zic că în 25, alții 27². Românii noștri sînt tocmai ca poamele iernatice, care nu se coc decît numai în fin.

„Auzim că D[omnul] Moldovei ar fi tulit-o din Iași³. Altfel, în Valahia este liniște, pînă acum". Eu, însă, din toate ce aud, mă tem că orizontul politic, în România, pe zi ce trece se tulbură tot mai tare. Ascultă, dară, vești:

„Duminica trecută fu gală mare la palat. Vodă⁴ era tare galan și prietenos, bătea pe boierii cei mai mari pe umeri și îi îndemna spre bunul obștesc și frăție (!). Poliția are îndoită strajă, și pusă încă vreo cîțiva la umbră, pentru că vorbiră slobod. Să spune că s-au aflat scrisori unde românii să chieamă la răsculare. Știrbei⁵ pleacă la Paris, și oamenii vreau a ști că acesta este signalul de revoluție. Boierii duc sculele⁶ mai prețioase la consulul rusesc⁷. Unii vreu să știe că în Vodă domnește atîta frică, cît el de o săptămînă încoace nu mai doarme în palat, ba în cazarmă, unde se duce cu îmbrăcăminte schimbată, petrecut numai de Banov⁸, pe o ușă dindărăpt, seara, pe la 10 oare. La palat sînt soldați mulți, gata de lovire. Ba călătorii spun că Vodă ar fi dat poruncă oastei să ascuță săbiile și baionetele. Vodă, ca să vadă credința oștirii, făcu într-o seară alarm, și fiindcă aceasta sări gata, cinsti pe tot soldatu cu un 20-g [=zwanzig]⁹. Vodă perde tot mai tare din popularitate, și nu e mai mult nici la ofițeri plăcut.

Pe Kotzebue îl văzură preumblîndu-se prin grădină, supărat, mișeînd din mîni și puind mîinile la ochi. După aceea, deloc să făcu veste că Nicolae¹⁰ e mort de moarte năpraznică. Apoi, să mai spune că Kotzebue ar fi zis Vodii: «Doi din București nu vor minca aicea pastile și ouă roșii». Vodă îl întrebă cine ar fi aceia, și el zice: «Eu și Măria-ta»¹¹.

Boierii cei mici colcăie, și eu nu dau nimic pe tronul lui Bibescu. Mai mult, adio,

Vasici¹². /

[Adresa:] An den Herrn Redacteur Georg v. Baritz, Wohlgeboren, zu Kronstadt. Durch Gute

¹ Probabil Aug. Treboniu Laurian. Vezi nota 2 la scrisoarea VII

² Vezi notele 14—15 la scrisoarea VII

³ Mihail Sturdza, 1795—1884, domn al Moldovei în anii 1834—1849. Informația este eronată. Mișcarea revoluționară din martie 1848 de la Iasi a eșuat (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 33, p. 136; nr. 34, p. 139—140).

⁴ Gheorghe Bibescu.

⁵ Barbu Știrbei, 1799—1869, domn al Țării Românești în anii 1849—1853 și 1854—1856, frate al domnitorului Gheorghe Bibescu.

⁶ Obiectele, lucrurile.

⁷ G. de Kotzebue.

⁸ Colonelul AL Banov, șeful statului major.

⁹ Douăzeci, monedă.

¹⁰ Nicolae I, țarul Rusiei.

¹¹ întâmplarea este relatată și într-o corespondență din București către *Mercure de Souabe*, reluată de *Journal des Debats* din 16 martie 1848: „On dit que le consul russe, M. de Kotzebue, aurait dit au Prince: «Il est probable que vous et moi nous ne mangerons pas à Bucharest nos œufs des Paques»”. Vezi *Anul 1848* tom. I, p. 170. S-ar putea ca autorul corespondenței să fie una și aceeași persoană cu informatorul lui Vasici.

¹² însemnarea lui Bariț: „1848, apr. 1, d. Vasici”.

IX

26/6 (1)848

Ascultă, domnul meu !

Revoluția care era să izbucnească în 21 iunie fu vîndută și stăpînirea luă măsuri aspre: pusă, la mănăstirea Radu Vodă, unde clopotul mare avea, dimineața la trei ceasuri, să deie signalul, 200 soldați, și la toate vâpselele¹ împărți infanterie și cavalerie².

Poporul se spăimîntă de cele ce vede că face stăpînirea, stă în așteptare și frică, și așteaptă a 3⁻ ceas, dar, în loc de revoluție omenească, vine alta elementară, un vifol să rădică, cu trăznete și fulgeri, și aruncă gloanțe de gheață. Ziua e năduf nesuferit, căldura se rădică la 30° R. Vodă, care la șapte slobozi prochemăciunea³ carea țî-o alătur, merge cu Vilara⁴ la prinblare. Ce se întîmplă vezi din alăturata publicare⁵. Colonelul Voinescu⁶, Roset⁷, căpitanul Teologu⁸, 3 frați Golești⁹, Cococechi¹⁰, zac în feară, pentru libertate¹¹. Colonelul Solomon¹² zice Vodii să-i trimetă la Izmeil¹³, căci din Turcia pot scăpa. Ce să mai așteptăm din țară?

Holera se lățește cu o intensie și estensie tot mai mare, în toată țara. Ba șrla noi se văd simptome care ne pot fi dovadă că aerul este îngreoiat de constituția holerii.

Costache¹⁴ nu mai primește *Gazeta*. Ce vom face ?

Adio,

Vasici¹⁵.

15 Ce mai facurați? /

[Adresa:] An S. Wohlgeboren dem Herrn Redacteur v. Baritz, zu Kronstadt. Ich bitte iim die gätige baldige Einhändigung

¹ Circumscripțiile capitalei numite după culori: roșu, verde, galben, albastru.

² Izbucnirea revoluției în Țara Românească a produs o mare însuflețire în Transilvania. G. Bariț afirmă că „românii transilvăneni au simpatizat pe față cu punctele proiectului de constituțiune ieșite din pana lui Eliad” (George Bariț,

Părți alese voi. II, p. 571). Afirmatia este valabilă și pentru Vasici. El a aflat însă, mai întii, de arestările care au avut loc în 9/21 iunie 1848 la București, în urma atentatului comis împotriva domnului Gheorghe Bibescu. Cu două zile mai târziu, în 10/22 iunie, Aron Florian îi trimitea și el o scrisoare lui Gh. Bariț, al cărei conținut este asemănător cu cele cuprinse în epistola lui Vasici (*Anul 1848...*, voi. I, p. 506—507; vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, p. 65—66). *Gazeta de Transilvania* se grăbește și ea să-și informeze cititorii: „Mai nou i în 9/21 iun. seara la 8¹, c. trei procleți pușcară în Domnul țării pe șoseaua Kiselef, însă nu-l nemeriră. Revoluția se sugrumă” (XI, 1848, nr. 48, p. 200).

³ Circulara din 7 iunie 1848, „cătore toți locuitorii satelor”. Publicată în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 49, p. 203.

⁴ Alexandru Villara, marele vornic ai Țării Românești.

⁵ Se referă la atentatul comis împotriva domnului Gh. Bibescu. Vezi *Comunicat despre atentatul de la șosea*, în *Anul 1848...*, p. 502—503. Redacția *Gazetei* din Brașov a publicat actul, prefațîndu-l cu următoarele cuvinte: „în 9 iunie seara niște tineri esaltați traseră cu pistolul în D-nul țării, a cărei descriere o împărțîșim numai precum ne veni tipărită de la București” (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 49, p. 203).

⁶ Ion Voinescu II, 1816—1855, membru al Comitetului revoluționar de la 1848.

⁷ CA. Rosetti, 1816—1885, om politic, revoluționar pașoptist.

⁸ Nicolae Teologu, revoluționar, viitor șef al Gărzii naționale.

⁹ Ștefan, Nicolae și Radu.

¹⁰ persoană neidentificată.

¹¹ Aron Florian menționează în scrisoarea din 10 iunie 1848 arestarea următoarelor persoane: „Goleștii, Voinescu, Grădișteanu, Floreștii etc. etc.”

¹² Ion Solomon, 1793—1865, colonel^ contrarevoluționar.

¹³ Ismaii, localitate în Basarabia.

¹⁴ Constantin Olteniceanu.

¹⁵ însemnarea lui Bariț: „1848, dr. Vasici”.

X

[Februarie, 185.1]

Domnule!

Doară vei fi venit acasă. Iată, îți trimit ce am scos din gazeta sîrbească¹, și un articol ce l-am făcut pentru alegerea episcopului. Te rog însă să pui tot cum e aici, să nu lași nimic afară. Inșă de vrei a adăoage ceva, poți, și sa faci oricum ca să iasă duminică. Dacă a fi cu cale, poți să mă și subscrii, că eu nu am să mă sfiesc de niminea.

De la Alexandrescu², o scrisoare și o carte. Ți le alătur aci. '

Pentru lemne, duminică vin tăietorii, și pe loc voi da barem 2 stînjeni să-ți taie, și să-ți trimit la Brașov. Eu gîndesc că mai scump de 3 f.c.m. nu va veni stînjenu pînă la Brașov. Apoi, voi da să-ți taie vreo 20 de stînjeni, și să-i pun aicea, la păstrare.

Nou, nimica. Adio,

Vasici³.

îmi pare rău că nu ne întîlnirăm⁴. /

¹ Scrisoare nedată. Este din februarie 1851. Datarea se face potrivit însemnării lui Bariț și a conținutului ei.

² Sînt cele două articole-manuscris intitulate *De la margini 10 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 17-20) și *De la margini 15 februarie* (B.A.R., ms. rom. 1003, f. 21-32).

În cel dintîi, Vasici se referă la o corespondență apărută în nr. 12 al periodicului *Serbske Novine* din Belgrad, care interesa pe români. Vasici afirmă în introducerea articolului său: „Se vede că sîrbi începură a cunoaște si respecta națiunile și politicele interese ale românilor, și a lor înțuire spre o unitate națională ...” Apoi reproduce pasaje excerptate din corespondența menționată, traduse în limba română. Ele au apărut, prescurtate și cu unele modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1850, nr. 23, p. 90—91, însoțite de o succintă notă a redacției: „Noi la toate acestea nu facem nici un comentariu, ci lăsăm lucrurilor desfășurarea lor”. Reproducem comentariile lui Vasici, care combate unele idei cuprinse în corespondența din *Serbske Novine* și circumscrisie, din motive tactice, dorința de unitate a românilor în și la cadrele monarhiei habsburgice: „Ne bucurăm din inimă că, de asemenea credință cu noi, sîrbin prevă neapărata lipsă a să alia cu noi în contra elementelor streine, care ne-ar fi periculoase atît pentru starea noastră politică-națională, cît și pentru dezvoltarea naționalității și introducerea limbei naționale în Dieta și administrăciunea țării, și dorim ca aceasta a lor aliație să fie curată și sinceră, iară nu numai ca un mijloc pentru scop! [...] noi dorim și am dorit mitateaf monarhie, iară nu și înafară de monarhie; dar că afară de monarhie dorim și am dorit totdeauna din suflet emanciparea și libertatea fraților noștri din România, Moldova etc. este încă adevărat, însă aceasta nu ne veți putea nici d-voastră, nici alții lua în nume de rau, ca dacă e slobod ca slavii să simpatizeze cu slavii, și în spetie sîrbilor bănățeni și sirmieni cu sîrbi sau serbianii din principatul Serbiei, și nemții cu nemții, de ce să nu fie asta iertat și românului, căci singele nu se face apă, dar nici nu ar fi bine să se facă, căci ne-am îneca.

Da, noi dorim fraților noștri români, oriunde se află, o soartă mai omenoasă, mai potrivit genului uman.

Negăm și aceea [...] cum că românii mai nainte au pretins tot Bănatul, și că numai dm 6« 9»> a.t. au cerut despărțirea Bănatului și unirea lor laolaltă, căci romanii n-au vrut în Bănat și nicăiri a domni peste alte națiuni, și dacă au cerut naționalitatea lor în Bănat, departe au fost cu gîndul ca să se întindă și preste ținutul Bănatului de la miază-zi și apus, unde mai cu seamă locuiesc sîrbi, ci numai acea parte care e, sau toată, sau cea mai mare parte, locuită de români. Românii nu au cerut uniunea tuturor românilor numai de la 6¹⁸⁴⁹ a.t., ci ei au cerut aceasta totdeauna; petițiunea românilor așternută în 25 febr. (1)849 Maiestatei Sale împăratului are aceasta în punctul întii unde zice: « *Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singura, națiune de sine stătătoare, subț schiptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei* ». [...] Noi, în adevăr, privim pe toți aceia de inimizii noștri, carii ne împedecă în dezvoltarea și drepturile noastre naționale, dar negăm că noi sîntem așa de strîns legați de sîrbi, de nemți și de unguri, cît din această legăturință să se smintească unirea tuturor românilor, căci poate că nici o națiune în Austria¹, pe cît se poate zice de amestec, nu locuiește mai potrivit în privința aceasta decît românii. Noi nu vedem, dară, altă pedecă aicea decît numai răința contrariilor noștri. Noi nu ne vom însoți cu nici un popor spre stricarea [unui] al treilea niciodată, iară spre dobîndirea drepturilor competente, fără prejudetul altora, bucuroși vom căuta amici.

Noi nici nu învinuim pe nime, nici nu ne mestecăm în treburile altora, pînă oind acestea curg fără stricarea noastră. Nu vom rămînea însă nimănui datori, cari ori în ce privințe se vor încerca a ne ataca, a le răspunde cu demnitate, că și noi trăim.

Așa.e: dacă ne vom goni și sfîșia unii pe alții, numai nouă ne vom strica; dar noi mai zisărăm odată că noi nu gonim pe nimenea, iară de cei ce ne gonesc pe noi ne vom apăra cu toate armele morale.

Cum că ar fi în Bănat mai mulți sîrbi decît români, noi nu o credem niciodată, ba ne îndoim de vor fi sîrbi numai pe jumătate cît sînt românii. Iară citu-i pentru limba d-voastră, fiți siguri că aceea nu veți lăți-o peste români mai mult. Românii au venit la maturitate și își cunosc interesele sale. Cu adevărul neclintit a cuvintelor ^ i * Palațki: voința d-voastră este a ne ajuta și sprijini la dreptele noastre cereri, căci singuri o vedeți pe față că numai așa ne vom pune și noi pe picioare. Și dacă d-voastră nu vedeți asigurate interesele d-voastră în unirea cu croații, ca de-o viță sîrădăcină cu ei, cu atita veți crede românilor de ce vreu ei să aibe instituttele sale naționale, și în privința politică, și religioasă. Românii n-au pretins lucruri nedrepte, ci numai acele ce după *Octroiata Constituție* li se cuvine înaintea lumii și a

lui Dumnezeu. Și vă mai spun o dată că, precum ei nu pretind a li se supune[^] alt popor, așa nici nu se vor da a fi întrebunțați de alții a subjuga pe alt popor. însă nici ei[^] nu vor suferi a mai fi subjugăți și împilați de alții”.

În manuscrisul *De la margini 15 februarie 1850*, Vasici excerptează și comentează o corespondență apărută în nr. 5 al aceleiași publicații sîrbești și câteva afirmații cuprinse într-o dizertație publicată înainte de constituirea Voivodinei sîrbești și a Banatului Timișoarei (care a avut loc în noiembrie 1849). Articolul nu a apărut, deoarece, afirmă Bariț, pe marginea filei 21 „sub legea marțială nu se putea tipări în *Gazeta*”.

Vasici susține drepturile românilor bănățeni și, după lucrarea lui A. T. Laurian *Temșișiana*, face o scurtă istorie a acestei provincii românești.

¹ *Grigore Alexandrescu*. Probabil volumul acestuia *Suvenire și impi*esii, epistole și fabule*, București, 1847, din care *Foaie pentru minte, inimă și literatură* reproduce mai multe fabule. Vezi George E. M. Mariea, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 320—321.

² În urma acestei scrisori, Bariț adaugă câteva rînduri destinate, probabil, altor documente: „Simion Bărnuțiu, Dim. Boeriu, foști profesori în Blaj, și unele scrisori anonime din epoca cea grea, sortate în 1885”.

³ Între această scrisoare și următoarea, Vasici a mai corespondat cu Bariț, trimițîndu-i un articol referitor la problema desființării regimentelor românești de graniță. Manuscrisul este amintit și în biografia lui Vasici, publicată de Bariț în 1881., cu următoarea mențiune: „Un articol scris în 1852 (de fapt în 1850, n.n.) despre nedreptatea făcută regimentelor românești de graniță prin desființarea lor, articol care nu se putea publica fără mare pericol pentru autor ca funcționar de stat și pentru redactori în anii absolutismului” (*Observatorul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321—322).

Articolul era scris în preajma desființării regimentelor de graniță, hotărîtă în 22 ianuarie 1851. Regimentele grănicerești, atît cele românești cît și cele secuiești, au fost încorporate în regimentele cezaro-crăiești „de linie”, pentru a se împiedeca acțiunile lor în scopuri „separatistice” (*Din Istoria Transilvaniei*, voi. II, p. 171). Românii s-au simțit ofensați prin invocarea acestui motiv, și a aceluia că în 1849 grănicerii „s-au bătut rău” (George Bariț, *Părți alese...*, voi. II, p. 675). Ofensa se resimte și în articolul-manuscris al lui Vasici. Faptul că acesta, funcționar de stat—ceea ce e inevitabil și-a pus amprenta asupra gîndirii și scrisului său—face apel la „credința” față de împărat și casa domnitoare, nu este surprinzător în condițiile acelei epoci. Dar Vasici știa prea bine că românii în 1848—1849 au luptat pentru ei, și o afirmă într-alt loc, pentru drepturile lor, și nu pentru împărat. Reproducem manuscrisul pentru marea său interes documentar:

„între cele multe cabale ce vin națiunei române din partea contrariilor săi au fost și propunerea a se desființa regimentele de graniță, și cele române, credincioase, ca și cele rebele secuiești. Cît au ajuns ei în privința aceasta scopul lor nu am putut înțelege lămurit. Atîta însă știm cu adevărat că faima despre desființarea regimentelor de graniță române din Transilvania au început a se lăți, nu numai în cercurile politice mai de jos, ci mai cu seamă și în cele înalte. Temeiurile cu care se slujesc contrarii românilor în privința aceasta sînt cam următoarele: « *Regimentele de graniță din Transilvania nu și-au împlut dadorința sa în campania de sa în iarnă și de aceea nu e văzută lipsa pentru ce să mai steie. Nu ar fi de cuvînță, ba nici corespunzător iu politicei de față a lăsa arme în mina românilor acestora. Scopul regimentelor de graniță este a păzi hotarile de incursiile turcilor și de ciumă; fiind, însă că acuma nu mai sîntem vecini cu turcii ci cu muscalii, nu e mai mult frică, nici de incursii, nici de ciumă* ».

Noi nu ne vom întinde în adîncul acestor la privirea dintii destul de săci arguminte, ci reflectăm numai atîta cum că tocmai astea regimente în anul trecut avură curaj a fi cele dintii care denegară ministeriului unguresc supunerea și se declarară că vor apăra drepturile monarhului cu singele său. Și acest a lor promis l-au împlut cu bărbăție, iară dacă rezultatul nu au fost așa de eclatant cum cer aceia carii nu înceată a defăima bravii aceștia ostași, vina' nu e a lor — aceasta o spunem fără sfială —, ci ea zace mai adînc, și noi o știm prea bine. Lăsăm însă pentru timpuri mai favorabile a vorbi despre dînsa, dar nu vom rămînea datori.

Apoi, știm că regimentul al 2° român, ieșind în Galiția, află la poporul acela recunoștință, căci îl judecă după împrejurări, iară nu din pismă. Și tocmai acest

regiment este care mai voi a se supune muncii de șanturi, decît a jura la rebeli cre-
dintă, fără să-l fie mișcat frica cu care era amenințat că va fi zăciuit.

Ne este și aceea cunoscut cum că unii cu dinții ascuțiți, carii și-au făcut de
meserie a defăima pe alții, ca să nu fie ei defăimați, au fost început cu' tot deadinsul
a defăima și bravul regiment româno-banatic care, în Italia, în Timișoara, în Bănat
la Poarta de Fier și în alte locuri și-au dobîndit cununa vitejieii și' recunoașterea
supremilor lor comandanți, pentru că la Poarta de Fier, în primăvara trecută, au putut
înfrînge puterea lui Bem.

Nația română au fost provocată a se arma de împăratul, și acestei provocări
au răspuns în sensul cel mai strîns, căci el și-au cîștigat armele cu brațele sale, fără
ajutoriu străin, și despre întrebunțarea lor ne sînt dovezi destule: însuși aceia asupra
cui le-au rădicat și oaspeții noștri muscali. Ba nici contrarii noștri nu le pot denega,
însă ca să detragă bravura aceasta de la nația română, ei numesc vitejia românilor
„barbarism, cruzime”, iară micimea de inimă a lor o numesc „cultură”.

Apoi deși, precum ziserăm, românii și-au cîștigat armele cu brațele sale, totuși,
la provocarea celor mai mari le-au depus. Cîi supunerea aceea ce așa frumos caracte-
rizează nația română. De este, dară, voia împăratului ca credincioșii români
greniciari să depue armele, ei nu se vor împotrivi, precum nu s-au împotrivit nici
la apucarea lor. întrebăm însă: este de cuviință și coresponsăzătoriu politice de față
a desarma niște regimente atît de credincioase monarhului, tot în acel timp cînd se
desarmă și regimentele rebelе? Și aceasta numai pentru aceea pentru că unei nații
mult viclene nu este plăcut a vedea arma în mîna românului, ca să nu o mai întrecă
în vitejie, precum a întrecut-o pînă acuma. Răspunză la aceasta frații noștri români
din Bănat, sârbii, slovenii și croații, carii încă poartă cu onoare aceste arme, si care
însuși s-ar putea afla vătămăți prin astfel de faptă.

Apoi, dacă știură acestea regimente a purta armele lor încredințate de la
Maiestatea Sa 85 ani, nu se vede cauza de ce să fie ele astăzi în mîna lor periculoase,
și de ce nu erau în anul trecut, cînd ne călcau rebelii pe călcii?

Bravul batalion al grenadirilor, care cîștigă recunoștința monarhului, regimen-
tul lui Leiningen, Karl Ferdinand, Turani încă constă mai tot din români, si se pot
numi române, deși contrarii noștri le numesc „vaterlandische” [= „ale patriei”,
adică nu numai românești]. Cere-vor, dară, și de la acești bravi ostași inimizii noștri
armele, pentru că sînt români și pentru că li[-i] frică de armă în mîna românului?
Noi, pînă stau Principatele în întregimea sa, nu știm să fim vecini cu muscalii. Ridî-
carea carantinelor între Moldova și Basarabia încă nu ne-au făcut vecini. Si, deși
este adevărat că prin orînduiele și măsurile ce s-au înființat la Dunăre noi am scăpa't
de incursiile turcești și de biciul ciumei, totuși nu e urmarea că trebuie desființate
regimentele de graniță din Ardeal, căci atunci s-ar putea aceasta cere și pentru regi-
mentele militare din Bănat. Apoi, nu este scopul regimentelor acestora' numai a păzi
hotarale de cătră turci, ci scopul lor este cu mult mai nobil, mai frumos: a fi cele mai
încrezute trupe ale monarhului, precum am văzut de atîtea ori în faptă.

Mișcarea regimentelor de graniță la 1829, ca să tăcem de timpurile mai de
demult, ne sînt cunoscute. Apoi, nu ieși regimentul al 2°* român la anul 1846 în
Galiția, nu cel banatic în anul trecut în Italia? Și nu dădură ele dovezi destule despre
a lor credință și vitejie?

A desființa, dară, regimentele de graniță române din Transilvania ar fi o faptă
care ar asupra credincioasa nație română, ar fi o apucare silnică, care ar degrada
meritele acestor regimente, ar fi o faptă iioouofornă făgăduințelor împăratești,
neconformă jertfelor ce au adus aceste regimente pre altariul patriei, pentru împăra-
tul și preastrălucita sa casă, ar fi o greșală politică, căci a desființa credincioasele
acestea regimente tot în acel timp cînd se desființează și cele rebelе, numai pentru
că așa poftesc inimizii națiunei române, cari nu înceată'a o calumnia ca să-i păteze
nefărnica credință, nu se poate numi politică; ar fi o greșală asupra dreptății,
căci a se ajuta cu brațele acestor regimente 85 ani și apoi a le tăia tocmai atunci
cînd ar trebui să merite cea mai vie recunoștință nu se ueste cu dreptatea. Ar fi o
greșală asupra *Constituției*, căci aceasta cheazău'iește starea regimentelor de graniță;
ar fi o greșală asupra egalității, căci a desființa credincioasele regimente române în
timpul cînd la alte națiuni se înființează batalioane naționale, nu poate fi conform cu
egalitatea.

Credința acestor regimente este mai lămurită în apă și foc decît să o poată
degrada calumniele inimizilor ei, măcar de ar fi cît de puternici, și ar întrebunța,
orice cabale și minciuni împotriva lor”.

[De mîna lui Bariț:] „Dr. Vasici, 1851”.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 39r-41v)

în același timp, probabil, Vasici redactează o „apologie” pe care de asemenea
i-o trimite lui'G. Bariț. Este un aspru rechizitoriu împotriva unor elemente aristo-
cratice săsești, reacționare, în care dezvăluie „o mulțime de calomnii vomite asupra
națiunei românești” și toate batjocurile aruncate pe românii din România de unii
sas'i și ofițeri refugiați în Muntenia la 1849 și după aceea pînă în 1852 neîncetat”.
Articolul este, în același timp, un cald omagiu adus fraților de peste Carpați, iar din
motive tactice probab'sburgic. Redactînd acest articol — nepublicat pînă astăzi:—
Vasici nu urmărea intenții polemice cu sașii. El și prietenul său Bariț, destinatarul
„apologiei”, sînt, dintre toți intelectualii români din secolul al XIX-lea, adepții cei
mai sinceri ai frăției dintre' neamurile din Transilvania. Un articol *Am Observatoriul*
(IV, 1881, nr. 80, p. 322), adevărată pledoarie pentru înțelegerea dintre români
și naționalitățile conlocuitoare, este ilustrativ în acest sens.

Textul integral al „apologiei” este următorul:

„între cei loviți de soarte pentru credința sa către casa stăpînitoare este și
autorul articolului acestuia care, cu toate că perdu tot ce avu, nu suferi atîta năcaz
ca de la defăimarea ce văzu că cade pe nația sa din atîtea guri deșarte. Refugiat
cu oștirile împăratești, călători împreună cu ele, și avu ocaziune a cunoaște mulți
oameni, în deosebitele sale posesiuni. Cea mai dureroasă impresie făcu în el tonul cu
care mulți, altfelii oameni înțelepți, ba și ostași, defăimară nația română, zicînd
că de nu'ar fi fost ea, urgia aceasta (adecă a fugi în Țara Românească) nu cădea
pre noi, căci toată vina că ne goni Bem din Ardeal o puneau pre români, pe cari ei
îi batjocoresc cu numele de: „romunkel” și „romankel”. Urgia aceasta crescă și mai
tare după ce începură a călători prin Țara Românească, unde nu erau birturi cu odăi
și cu toate cele trebuincioase pentru călătorii, și pentru că lipseau acestea, și satele
constau numai din bordeie, era nația românească — care primi atîția refugiați cu
brațele deschise și le dădu ajutoare în bani și bucate, care lăsă oștirea împăratească
în pămîntul ei cu sabia în mîna de două ori — iarăși cea mai slabă, cea mai rea,
numînd-o die niederträchtige Nation.

Aceasta ziceau oamenii aceștia nu din convingere ci pentru că urau pe români,
că nu i-au primit mai bine, fără să ieie în socotință că o țară a caria esistență politică
fu pînă acum atîta de precarie nu se poate rădica la culmea culturii în două-trei decenii,
că această țărută, oricum o vedeau d-nealor de incultă, hrănește de un an 2 oștiri,
și este asuprită cu potvezi (vorspann) și o mie alte greutăți, că a primi niște oaspeți
în număr de 8—9000 și cu atîția cai etc. presupun gătiri mai mari decît ce îngăduia
timpul a se face. Apoi'dacă se'uitau românii citeodată la noi și cu ochii întorși, zău
domnilor, nu-i veți judeca așa aspru, de veți lua în băgere de seamă cum că și noi
nu ne purtarăm tocmai bine și frumos cu primitorii noștri, păci deși luarăm cite un
mei, vițel, găină, multe porțioane de fin, de rachiu și de vin cam cu sila, ca să ne
omorîm foamea, totuși făcurăm și lucruri nelegiuite, căci sparserăm unde-unde și
lăzile circumarilor, dedurăm cep buților cu vin, de curgea vinul ca apa, aprinserăm
cite o circimă și băturăm pe bieții birtași pentru că ne rugau și se vaietau să nu facem
de acestea. Aicea, dară, domnilor, zace urgia care o arăta românul cătră noi, și ar fi
arătat-o nu numai românul, ci orice limbă de om, iară nu pentru că e românul nie-
derträchtig cum îl numeați dumneavoastră. Apoi știți că d-voastră făceați și glume,,
căci acolo întrebări pe cir[cium]mărița, care tremura de groaza d-voastră,' cetit-au
gazetele, și ce se lucră la Paris, și la Frankfurt, și pentru că jupîneasa circiumăreasa
vă întoarsă dosu, vă miniareți și iarăși era națiunea română de vină, căci o numirăți
îndată niederträchtig. Eu vă întreb însă, domnilor, precum am întreat și pînă acuma
pe mulți, mîncat-ați d-voastră undeva mai ieftin bucate decît în ospătările
românești, unde se aflau, adecă la Craiova, București, Giurgiu și beut-ați vin mai
ieftin decît în Țara Românească? Apoi vedeți că tocma aceasta de dumneavoastră,
atîta de urgisită țară este acuma comoara de unde trăim, și de ne-ar închide-o zău nu
știu ce am face.'Să fim, dară, recunoscători și să nu defăimăm o țară, o națiune,,
numai pentru că e română, și nu putu să ne deie mai bune comodități și altele, ce

ne lipseau nouă, și care nu le avea nici ea. Cu toate înjurăturile, cu toate defăimările acestei țări, ieșirăm în zile frumoase de primăvară dintr-însa și venirăm iarăși în țara noastră, adevărat în Bănat (cu toate că mulți, mai virtos sasi, și aicea erau streini, și pentru ei era numai Ardealul, sau mai bine cuibul lor nostrom). Aicea trăiau mai bine cei ce aveau bani, și mult maijău cei mai sărăcuți, căci scumpetea creștea pe zi ce mergea. Ce se auzi și aicea? Înjurări și defăimări asupra nației române, și pentru ce? Nu știu. Eu voi aduce numai niște conversații ce să făceau nainteă mea, cu defăimarea unei națiuni întregi. Să zisă că nu poate suferi grenadirii împărătești cu căciulile cele mari. întrebă unul de ce? Răspunde: pentru că sint „rumunkel”. Un sas gardist (aceștia aveau cea mai sfătoasă și rea gură) zice public că nici aerul nu era bun în Țara Românească, și că mai bine ar sări în Dunăre decît să mai plece vreodată în această țară. Și, ca să-și facă batjocura mai cu urgie, începu a povesti cît sint de neghiobi și lacomi boierii, căci suflînd el paralele mărunte, ce le căpăta la Craiova îndrăpt de la cafegiu, ca să-și facă glumă, boierii și — nota bene — bine îmbrăcați, alergau și le strîngeau de pe jos? Apoi scuipa și întreba că să poate cugeta vreo nație mai slabă și mai afurisită decît cea românească? Acesta însă se înecă în rușinea sa, căci la retrirada din Rușava. fu el mai întîi pe vapor, și îi păru bine căci căpăta milă și ospitalitate de la aceia pre care el îi batjocură.

Mai mulți ofițeri zic către maiorul R. cam în glumă, cam în batjocură: «ce fac rumunkulii tăi?», la care răspunde vrednicul bărbat cu un sarcasm ascuțit: «Și voi vă tociți dinții în carnea românilor, ca să ascundeți rușinea voastră; români mei au arătat la Mediaș bravură destulă deși sint recruți, și regimentul în care slujesc eu este cunoscut de vitejia lui, și e viteaz și însemnat numai pentru aceea pentru că constă mai tot din români».

După retrirada de la Poarta de Fier a oștirilor împărătești și după ocuparea Caransebeșului de Bem, iarăși români fură de vină, căci mișelele creaturi (precum îi numeau unii) nu ținură bătaia ci fugiră ca c...

Acî se împlu paharul și orice român care cunoaște numai cea mai mică politică trebui să se rădice cu o indignațiune asupra acestor imputări așa de grele asupra unei națiuni întregi, care aduse atîtea jertfe pentru ținerea tronului împărătesc. Un fiu vrednic al națiunei române zise atuncea către mine următoarele cuvinte, care vor rămînea pururea în inimă întipărite: «*Domnule! De s-ar fi strîns toți vrăjmașii din lume și s-ar fi sfătuit cum să ducă cauza românilor la o degradare mai urîtă nit ar fi putut să facă mai mult decît ce ne fac acuma conaționaliiștii noștri*». Și cu adevărat, căci de s-ar fi răstignit acuma Hrist, și nu pe vremea jidovilor, iarăși români erau de vină.

De s-au împlut români ostași datorința sa, sau nu, și dacă nu, pentru ce nu, nu e treaba noastră a cerceta, căci istoria va ști să judece ori pe cine, și va aduce la lumină toate cele ce s-au întimplat, și care noi poate acuma nu le-am putea destul de lămurit judeca. Aicea putem numai atîta atinge, cum că oastea mobilă din Ardeal, care tinu vrăjmașul în frîu atîta vreme, și bātu de atîtea ori, constă partea mai mare din români, căci afară de 2 regimente de grăniceri, batalionul de grenadiri, regimentul lui Leinensen, a lui Cari Ferdinand, este mai tot din români. Divizionul de usari încă e tot românesc, apoi mai sint români o parte bună, adică cei ce rămaseră credincioși, în regimentul lui Turani. Și regimentul lui Jivcovici și Parma încă are un număr însemnat de români. Iară ce se atinge de regimentul de grăniceri româno-banatic, acela are istoria sa și purtarea lui eroică din Italia este mai bine cunoscută decît să mai cercăm a o lămuri aicea.

Scopul nostru de căpetenie este aicea, a cerceta pentru ce atîta ură asupra românilor, și de unde vine aceasta, și meritat-au români această defăimare sau nu? Izvorul cel de căpetenie de unde au izvorit și izvoarele și acuma ura asupra românilor în general, sint — de ce să nu o spunem? — frații noștri sasi. Ca să lămurim aceasta a noastră aserție ne vom sluji cu însuși armele lor. Sașii învățați a purta mantaua totdeauna dincotro bate vîntu, vîzîndu-se strîmtorați de unguri, și avînd teamă că-i vor înghiți, dădură mina cu români și îi numea „Briider Româneii”. însă precum se vede acuma din faptele lor, nu pentru că-i iubea, și din sinceritate, ci numai ca să-i ajungă scopul. Ei adică gîndind: „Români sint o nație crudă, săracă, fără nici o iscusință, cu inteligență puțină, sau nicicîtă, însă numeroși, și pentru aceia pot să miruie oricărei alte nații, afară de aceasta neclintii în credința către împăratul, precum arătără la adunarea de la Blaj i Noi, din contra, sintem ȳscusiți, avem bani,

vază, oameni învățați, și pentru aceia români ne vor prea prețui, și ne vor înălța peste sine. După ce însă se înființa Comitetul românesc, și se întări de General comando ca competentă dicasterie, și români dezvoltară mai multe puteri intelectuale, o credință neclintită, și nenumărate alte jertfe decît ce așteptau sașii, aceștia începură a se gîndi că și romanii le pot fi primejdioși, și așa începură a-i înfăra unde unde puteau, cu drept și cu nedrept, destul că o făceau. Gazetele săsești sint dovadă destulă la aceasta. întîmplarea [de] la Aiud, [de] la Zlatna ni-o băgau în toate zilele sub nas, și inferau cu ea națiunea. Dacă făceau români orice bravură, aceea era inferată cu batjocuri și cu oftări că românii sint cruzi, că poartă resbel crud și că dumnealor sașii nu știu cari sint mai cruzi, secuii că arseră mai mult de 300 de sate românești și omorîră atîtea mii de români, pînă aceștia stau cu minile în sîn, și nu făceau la nime nimica, sau români, căci ca să-și răzbune asupra ucigașilor lor și asupra rebelilor se arse Aiudu și Zalatna? Aceasta o vedem și astăzi, căci în gazetele lor începură și ei să laude pe bravul Iancu și Axentie, numai ca să-i infereze că poartă resbel crud și sîngeros. Ca cînd în resbelu civil aceasta nu s-arfi mai auzit în alte locuri, ci numai la români. De mi se va imputa cum că asertul meu n-ar avea loc, eu răspund cum că l-am auzit din gura mai multor sasi, cari vreau să aibă însemnătate la nația sa, cum povesteau aceasta unor sirbi în Banat, încheind cu aceste cuvinte: «*Noi cu săcuii trăirăm atîta vreme bine, ca niște națiuni libere și nu puturăm rămînea și acuma cu dînșii, ci ne mestecărăm cu o nație slabă, barbară, care prin faptele ei cele crunte întărită săcuii asupra noastră, și ne adusă această mizerie. Nu merită românul să ne batem pentru el?!*» Dsv poate că veți zice aicea iară: «O rîndunică nu face primăvara, ce un om vorbește, nu vorbește o nație». La care vă răspundem cum că aceasta și nația vorbește prin gazetele ei, mai virtos prin *Bote* [= *Siebenburger Bote*] și acesta este organul națiunei săsești, după mărturisirea d-voastră. Și apoi hai să vedem ce zice *Bote*. Acesta numește pe români rebeli, pentru că pînă cînd sașii făceau iluminati pentru buna stare a republicei maghiare și vîrsau rugăciuni la ceriu pentru întemelierea ei, români se băteau în contra ei, vrînd a rămînea credincioși casei domnitoare. Ce era însă cugetul fraților noștri sasi se vede lămurit din ad[ajosul ce-l fac la articolul din *Frușna gora* și care sună așa: «*Ce avem noi acuma de acolo că ne-am bătut cu ungurii (aduce pe sirbi vorbind) dacă iarăși șvabul să ne stăpînească, de la care noi și pînă acuma am răbdat mai mult decît de la unguri*». Apoi *Bote* adaogă: «*Așa și nu altfel ne-ar fi îmbiat și nouă aicea în Ardeal cu români, dacă acești[ă] ajungea scopul său. Militărimea care a desmerda[?] Comitetul și prefeții ar fi avut cea dintîi luptă cu cruda animozitate a iubiților ei „romuni” (zice acest nume în batjocură) iară despre sasi s-ar fi zis cum că români au avut a suferi mai mult de la ei, își mărturisesc păcatele, și atunci ar fi venit rîndul pe sasi. Să mulțumim lui Dumnezeu, cum că, precum în Banat celei sirbești, așa și în Ardeal celei românești, cu sînge și mîrșăvie pătatei domni s-au pus sfîrșitu*».

Un țaran sas din Cristian zice în *Bote*: «*Noi am trăit cu ungurii în pace, însă cu români, domnule, nu era de suferit, pînă nu au venit ungurii. în hotară nu mai era rînduială și siguranță. Pădurea ne-a tăiat-o. Ne amenința că ne vor scoate și din casele noastre. Acum iarăși sint în rînduială bună. Hei, ba s-au făcut iarăși cu totul umiliți. Noi lăudăm pre Dumnezeu căci au venit ungurii!*».

Directorul de poliție a Sibiului, Schmit, zice în cuvîntul său pentru independința Ungariei, întră altele: «*Să purtăm și noi spre grabnica reformă a statului de acuma, a ne fericirisi prin caldă lipire de unguri, fără de care noi, precum învederat vîzurăm în timpul din urmă, ne-am fi făcut prada crudului element*», (vezi bine, românesc) ș.a. mai multe.

Noi la acestea reflectăm numai atîta, cum că domni sasi sau au avut drept a se arăta așa de dușmănoși către noi, și a se viri sub aripile ungurilor, sau nu. De au avut drept, de ce acuma iarăși întorc mantaua și se viră sub aripile casei domnitoare și ale rușilor, iară de nu, de ce atîta defăimare asupra românilor. Apoi păcătoșul totdeauna se teme de păcatele sale, și pentru aceea le aduc pururea înainte, precum fac și sașii cu români; eu știu prea bine, cite nedreptăți au făcut românilor, și de aceea le fu frică că aceștia își vor izbîndi. însă în deșert, că românului nu i-au cășunat niciodată să-și izbînde asupra sașilor, precum nu-și izbîndea nici asupra ungurilor, de nu ar fi fost la aceasta provocați de însuși ungurii. Vezi bine că acuma iară ne vor veni sașii cu fărădelegile și cu jafurile, ce zic că au făcut Landsturmul românesc. Noi cunoaștem și mărturisim cum că s-au putut face jafi H, și ^-au făcut întră adevăr,

și nu eusesăm întru nimica pe aceia ce au purtat vina la aceasta. însă vrem a reflecta numai atita, că dacă Landsturmul, care era rânduit pe trei sau patru zile a merge cu merinda lui la lagărul vecin, fu purtat din districtul Făgărașului în țara Birsii, și de la Reșinar pînă la Arad, unde trebuia să mince, nu putea fi mai bun și de ar ii vrut. Apoi am văzut ce fac în așa împrejurări și oștirile regulate, ba și însuși lagherii săsești pe care d-voastră puneți atita laudă. însă din altă parte vedem 'că însuși ungurii laudă omenoasa purtare a românilor, cari cu o mare jărtfire se făcură făcători de bine și mîntuitorii ungurilor celor nearmați. Să vedem însă dacă românii, cu o nație crudă, necultivată au prădat și au stricat curțile dușmanilor unguri sau săcui, rămas-ați d-voastră ca nație cultivată, care aude în toate duminicile și sârbătorile cuvîntul lui Dumnezeu și are toate mijloacele a-și cultiva mintea, și nobila inima, cu Landsturmul d-voastră de această pată scutiți precum vă lăudați?

Ce zice despre aceasta *Botei* D-1 Josef Marlin se ostenește cu toate puterile să arate înaintea lumii cum că el și garda lui au rămas cu miinile curate în Feldzugul ce l-au făcut. Apoi se întoarce către unguri și zice: *{Fraților unguri, nația săsească n-au meritat urgm^oastră^}* răspunde un ungur așa: « Este cunoscut cum că pre Landsturmum s-au făcut ucideri și prăzi, ce se va arăta acuma cu dovezi, și totuși vreau unii sasi a nega părținirea și știrea nației la aceasta ». Și mai departe zice: « Păcatul întregii națiuni este căci toate instrucțiunile și planurile au purces din consiliul comun, din cuibul tuturor intrigelor și a trădării : din Congregația Universității și mai tîrziu de la organul națiunei, de la comite ».

Mai departe: « însă a voastră împopulație s-a purtat către concetațianii săi rușinos, cu frîngerea cuvîntului, insidios și ucigaș ».

L. Brus, sas, vorbește către L. Barciai, în deschisa sa epistolă, între altele și acestea: « Pe Dumnezeu, o parte a sașilor nu are așa simpatie. Ei sînt încărcăți cu povara păcatelor. Ei au trezit păcatul căci prin ei s-au lățit insurgența română ». Mai departe: « Cu durere gîndesc la, Aiud. Cel mai frumos trecut a nații noastre nu poate face a se uita păcatele prezentului său. Soldații lui Tili nu au turbat așa de tare în bogata bibliotecă de la Heidelberg la an. 1622, ca sașii și românii în Institutul de la Aiud. Vechea arhivă de la Burgund, carea^ au dus-o Kustins din Epira și Kandian, fu întrebuițată mai tîrziu pentru patroane. însă în Aiud s-au ars colecțiile lui Szász și Leik, prin sasi și români, în curte, în grămezi. Regele englez Jacob au pus pe gîdea să ardă operele lui David Pereus, precum au făcut sașii în Aiud. Acolo unde atîția tineri săsești au ascultat cu mine rădicătoarea de inimă istorie a sașilor ». La sfîrșit zice: « *Sa uităm întîmplările de la Maroș Vașarheiu, Aiud, Vințu și Orăștie*. Cu toate acestea redacția se ostenește a înfrînge părerea lui Brus, zicînd'că soldații împărătești și românii iar nu sașii au stricat acele opere; nu ajută însă nimic, căci este de față cum că Landsturmul cel cultivat și nobil al sașilor au lucrat tocmai așa ca și cel crud și necultivat al românilor, și de aceea să jălim întîmplările, să tragem un vâl peste ele și să ne ferim de altele, căci toți sîntem păcătoși, și nu poate nici unul rădica piatra să deie în altul.

Mai rămîne să mai vorbim ceva și despre credința sașilor cătră Casa domnitoare, cu care ei se laudă că covîrșesc toate popoarele. De vom căuta în *Bote* sub stăpînirea ungurească, vom vedea fără nici o osteneală cum că și aceasta e cu mult mai mică, decît... Ba caută și acuma a micșora faptele lui Iancu și a românilor, zicînd că puseciunea locului i-au ajutat. însă n-aveți drept, domnilor, că și d-voastră aveți munți și d-voastră aveți puseciuni bune, dară nu ați vrut sau 'nu ați fost vrednici a le întrebuița. Apoi oricum și cu toate detragerile d-voastră Iancu se purtă ca un erou român, și dacă d-voastră nu vreți să cunoașteți aceasta, o cunoscu Bem, o cunoscu Kossuth, căci îi trimisă ablegați ca să trateze cu el de pace, o cunoscu monarhia și o va cunoaște Europa, cu toate că românii nu știu să trîmbiță faptele lor prin toate unghiurile lumii, precum știu sașii ale dumealor. Românii își ascuseră puștile în pădure, le îngropară, și cînd veniră ostile auxiliare le scosară și veniră cu ele să păzească cetatea, iară d-voastră ce facurați cu atîtea arme? Le dădurăți ungurilor. Apoi știți cum vă zisă domnul Hfaynau].

Iată dară, domnilor, că românii ca români făcătă ceva iar d-voastră nimica, și totuși vă stau românii în ochi, vă înghiempă faptele lor, îi defăimați fără cruțare, îi pătăți, îi inferați cu tot felul de calumnii, îi numiți cruzi, barbari ș.a., ș.a. fără să vă muștrați pe d-voastră, să vedeți oare sinteți curați de toate petele ce puneți pe români. Nici însuși muscalii, cărora faceți acuma atîtea complimente, și ați făcut

și astă iarnă, nu rămăseră nepătați de d-voastră; vă silirăți a arăta cum că religia rusească este mai păgînă decît cea mahomedană. Cereți ca să se pedepsească aceia carii stau în capul trebilor și fură pricina omorîrii ungurilor, și aceia ce au chiebat pe ruși, numai ca să vă arătați iarăși buni noilor voștri frați unguri. Românilor din România, în loc să vă arătați mulțămitori căci vă primiră mai bine decît pe însuși frații lor, le arătarăți cotul și nu vă plăcu, căci văzurăți că li se făcu mulțămire publică de cei mai înțelepți. Atăta sinteți de interesați! Apoi ori din ce teme ați făcut aceasta, dovada noastră stă cum că nația română n-au meritat de la nime, cu atăta mai puțin de la d-voastră, acestea defăimări, cum că aceasta o faceți numai ca să o micșorați înaintea lumii, pentru că să arătă mai credincioasă decît voi și cum că d-voastră trageți mantaua dincotro bate vîntul și vreți să ieșiți curați unde e interesul dumneavoastră în pericol. *Căci cereați să vă armeze? Noi lăsarăm pe români dezarmați și îi aflarăm armați, iară pe d-voastră, sașilor, armați, și vă aflarăm dezarmați. Aceasta însă nu e statornicie, nu e credință neclintită. Faptele o dovedesc.*

Descoperind nedreptățile ce ni le faceți, și arătîndu-vă că toate acele calomnii eu care vă siliți d-voastră a ne înfera pe noi se pot bineșor aplica și la nația săsească, vă rugăm să încetați a înfera o nație pentru căci se întîmplă vreo faptă rea colo și colo, pentru care nu poate să răspundă nația întregă, și dacă românii sînt neculți, cruzi, băgați în seamă că nu avură cînd se coace, cum se cultiva, razele soarelui puține vineau pînă la focul lor să-i încălzească, iar d-voastră ca niște oameni culți și luminați, învățați pe cei mai proști cu blîndețe, precum cere evanghelia. Nu vă tineți mai buni decît alții, nu cereți privilegii și drepturi particulare, căci în timpurile noastre n-au acestea loc, drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou, egalitatea este de monarh enunțată, și nu se vor face excepții pentru o națiune așa mică ca a d-voastră, precum însuși o mărturisirăți ungurilor: *«Micul popol al sașilor nu ar putea fi chemat a se opune cursului reformelor statului* ». Noi nu urmărim nici o nație, noi nu ne mesteacă în trebile lor interne, noi dorim să fim toți fericiți și să ajungem scopul pentru care ne luptăm, însă nu vom nici suferi ca alte nații să se mestece în trebile noastre naționale. Noi ne vom cultiva limba noastră după puterile noastre, principiul egalității îl vom păzi cu scumpătate și nu ne vom lăsa mai mult a ne subjugă altă națiune.

Vom împinge de la noi toate defăimările nemeritate cu bărbăție cuviincioasă, însă vom primi și bucurăși învățători bune de la străini, vom fi precum am fost, credincioși împăratului și patriei noastre, și nu ne vom teme de nimenea".

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 290r-301v)

Ce concluzie istorică se poate desprinde din acest document de o rară demnitate și frumusețe? în primul rînd, el întărește trista constatare că, în urma revoluției de la 1848—1849, soarta românilor a fost privită de oficialități cu același dispreț de dinaintea marelui eveniment. Apoi, lucru de mare importanță, sesizat deosebit de timpuriu de Vasici, patriciatul săsesc și nobilimea ungară se repliază din nou în urma revoluției, făcînd eforturi de a-i readuce pe români la situația politico-socială din timpul Stărilor și Ordinilor. Diagnosticul se va confirma la 1867 cînd aristocrațiile din imperiul austriac realizează dualismul catastrofal pentru români.

„Apologia” lui Vasici este de o demnitate remarcabilă; apără națiunea română împotriva calomniilor patriciatului săsesc, periclitat în privilegiile sale „istorice”, dar nu aruncă oprobriul asupra altor popoare. Omul cu vederi înaintea subliniază adevărul că „drepturile istorice au încetat, sîntem într-un veac nou” și că românii nu se vor mai lăsa călcați în picioare: „nu ne vom teme de nimenea”.

Vasici își dădește prea bine seama că situația românilor transilvăneni în urma revoluției se datorește Curtii vieneze. Pedalează totuși pe „credința” acestora față de împăratul — pretext de epocă pur formal! — sperînd că articolul va putea fi astfel publicat, iar patriciatul calomniator pus la respect.

Bariț, aglomerat de greutate și nu exagerat de îndrăzneț, lasă „apologia” la judecata posterității. O publicăm noi astăzi, subliniînd încă o dată că Vasici n-a nutrit gînduri ostile față de sași, așa cum a fost un bun prieten al maghiarilor, al sîrbilor, dar iubirea față de neamul său îi înaripează condeiul, care lovește aprig în patriciatul care, pretextînd interesele propriei „națiuni”, se străduia să-și păstreze privilegiile feudale într-o vreme cînd ele căzuseră în desuetudine.

Sibiu, 24/12 april (1)851

Domnul meu,

Băncilă¹ nu au dat pe aicea. D. Helbricht, care astăzi o săptămână îmi făcu vizită, împărtaşind scrisoarea d-tale și că-i mulțamești despre buna opiniune ce are despre d-ta, el zisă că n-ai dreptj dar fiindu-ți venitul mai bun acolo, aceea e alta. Cu toate, el mai ad[a]ogă: „Ubrigends [recte = ubrigens] wir wollen bei ihm noch etwas versuchen, ich werde dartiber noch denken”².

Pentru noua deputățiune,³ scrie Laureanu⁴ cătră Man (popa)⁵ ca să ne înțelegem cu brașovenii și bălgrădenii, dar aici s-au răcit oamenii, și nu mai au că arfijiegeaba. Mai vktos căc le spusăi, după primirea scrisorii d-tale, că brașovenii nu se mai încumeată a strînge subscriptiuni⁶. Rășinărenii mai adaogă că episcopul⁷ nu le scrie nimic, și că ei află cu cale să nu mai meargă a cheltui banii în zadar. De aceea, să știți că de aicea nu va merge niminea.

Acuma să venim la un obect foarte serios, care taie în viitoarea noastră viață națională, și care îmi țin de datorință a ți-l descoperi, cu toată încrederea ce am în d-ta, cu atît mai mult, cu cît de la d-ta aștept un îndreptar dorit în privința aceasta, fiind mai presus de toate partidele confesionale⁸. Domnule, îmi știi pri[n]cipii, mă cunoști că iubesc mult națiunea, știi că n-am fost din cei esaltați, dar nici pesimist. Dar știi și aceea că pare că cobeam, și îmi șoptea cineva la ureche cum că ura confesională va crește între / români, și se vor deșchina⁹ ca niciodată. Am venit aicea, am avut nenorocirea să văd certele cele mai scîrboase între popi, care însă totodată loveau și bat'jocoreau națiunea pe față, naintea lumii, naintea dușmanilor și naintea guvernului st[r]ăin. M-am scîrbit, căci vedeam că nu mă înșălă de ce mă temeam. Mai răsufllăm cătră amici, cătră d-voastră, într-acolo. Îmi spuneți ca să nu mă tem, că sînt certe popești partizane. M-am alinat. Am văzut duelul de intoleranță, am văzut călcată în picioare lăudata și de toți românii enunțiată, în Cîmpul libertății, egalitate¹⁰. M-au durut, însă am răbdat, cugetînd că vine de la o partidă înrăutățită.

Se restatornici la uniți mitropolie și se înființară două episcopii, încă și acolo pe unde uniții de abia se cunosc de nume. Ne scîrbi, căci văzurăm care e tendința guvernului¹¹. Aveam, însă, bună speranță că frații noștri nu ne vor lăsa bajocoriți și postpuși, căci dacă mitropolia nu putu fi română, ca unită sau neunită nu ne va ferici. Ne înșelarăm și aci, căci începură a ne călca însuși frații noștri. Apoi, cetind cu bună luare de seamă petițiunea deputaților uniți și luînd în considerațiune pașii ce i-au făcut ei la nunțiile¹², trebuie să venim la acela cuget că dezbinarea se făcu între noi tocmai prin acei deputați. Aceasta e cu atît mai probabil, cu cît Șuluț¹³ cel liberal caută fericirea românilor numai în unime¹⁴, iară ce e și mai mult, unul dintră inteligenții cei mai de frunte, care apără asertele Șagunei pentru mitropolia din Bălgrad¹⁵, scrisă, după înființarea mitr[opoliei], unui amic așa: „Șaguna e năcăjit

pentru că s-a a/deverit aceea ce era totdeauna adevăr: adică că uniților se cuveni mitropolia”.

Și iată că principiul acesta se publică acum prin toate bisericile unite, cu comentariu de ură asupra fraților neuniți, și cu scăderea și înfruntarea lor. Noi, acești de aici, care am vrea să ținem frăția națională ori cu ce preț, am hotărît a merge la amîndouă bisericile și a ne arăta că nu ne pasă de blăstămățiile popești. Mersem dară, în luna patimilor, chitiți, îmbrăcați, cu neveste, la biserică, la Man¹⁶. Ne sluji frumos și avurăm plăcere. După slujbă, citește Man (omul națiunei române, mai presus de toate confesiunile, neaprobătoriu principelor lui Șuluț s.a.) cerculariu pentru restatornicirea mitropoliei românești la Belgrad și îlfiiintarea¹⁷ circula-
rului, începu a predica așa: „Am zis că împăratul s-au îndurat a restatornicii mitropolia românească în Belgrad. Aceasta așa trebuie înțeles: mai nainte erau la Ardeal numai două legi, cea românească neunită și cea papistășească¹⁷. Din asta de pe urmă s-au făcut, prin împerechiri și certe, patru legi, adică cea papistășească, cea calvină, cea unitărășă¹⁸, care crede numai în Dumnezeu, dar altele nu le bagă în seamă, și cea luterană, cum îi zicem noi, săsească. Aceste 4 legi se împăcară mai tîrziu și se legară laolaltă, iară cea românească neunită, rămasă nesocotită. Românii, văzînd acestea, s-au plîns la împăratul Leopold¹⁹. El însă au zis că el au jurat pe cele patru legi și nu-și poate călca / jurămîntul. Ci dă voie la români să se lipească pe lîngă una din cele patru. Românii, văzînd aceasta, se lipiră de cea papistășească, care e mai aproape de cea românească, numai căci altariul e făcut altfel, și hainele, și au țerimonii mai scurte. Și așa, adunîndu-se toți protopopii, au scris s[ă] fînta uniune în 17 martie 17 ... (am. uitat anul), subt mitropolitul Teofil²⁰. Această uniune au jurat-o mai tîrziu, subt mitropolitul Atanasie, și s-au făgăduit că nu o vor mai părăsi-o²¹. De atunci, au încetat mitropoliții în Belgrad, și s-au făcut episcopie, dar noi totdeauna am pomenit pe episcopul nostru arhiepiscop, precum pomenirăm astăzi pe Alexandru Șuluț. Acuma, dară, împăratul nostru²², credința noastră, prin stăruința episcopului Erdeli²³, a depusului — mulțamită lui — episcop Lemeni²⁴ și al bărbaților noștri, s-au îndurat a restatornici iarăși mitropolia în Belgrad, cu 10 canonici, din care cel mai tînăr are 1200f.e.m. leafă, și a înființa două episcopii, una la Gherla, alta la Lugoj, în Banat, cîte cu 6 canonici. Atîta e de mare mila împăratului cătră noi, pentru credința noastră, și avem să mulțumim împăratului, pentru aceasta, cu atîta mai tare, pentru că eram asupriți de neuniți, carii ziceau că legea noastră nu ar fi bună, nici curată. Însumi, aicea în Sibiu, am răbdat multe de la ei, și acuma, văzînd ei cele ce am dobîndit de la împăratul, au rămas **rușinați**, și să le zicem: „Doamne, iartă-le, / că nu știură ce fac!” Iară voi, dragii mei, să fiți tari în credință, carea este și al împăratului, și al patriarhului de la Roma, căci italianii sînt de un sînge cu noi, și ne iubesc, și pe lîngă împăratul sînt episcopii catolici, carii ne apără împotriva tuturor. Iară neuniții s-au lipit, în Țara Românească și în Moldova, de greci, închinînd mănăstirile lor și luîndu-le veniturile, adică, cum am zice noi, ținem vaca și altul o mulge. Cei de la noi s-au supus la mitro-

politul sîrbesc din Carloviț²⁵, care nu-i iubește și nu le dă nici o dreptate, pe cum veți fi citit, și se lipesc și de *ruși*. Așadară, noi să ne ținem credința carea au jurat-o strămoșii noștri, și să nu ne dăm înșălați de neuniți, cari altfel au tot aceea lege cu noi".

Cît am rămas noi de încremeniți auzind unele calumnii ca acestea din gura unui om care simula, sub masca naționalității, cele mai liberale principie, poți gîndi, iară ce impresiune poate așa cuvîntare face asupra poporului, nu e de lipsă a comenta.

Dar poate vei zice că Man este un nebun, precum ziseră și alții, ce vreau să ne mîngîie și să ascunză tendința popilor, ce e pe față. Aceasta, însă, nu are loc, pentru că Man era nainte om cu minte, pentru că el era pregătit de venirea noastră, pentru că e român. Apoi, precum zisăi mai sus, rugăciuni de aceste se mai fac și pe alte locuri pentru noi.

Maiavurăm încă nenorocire a vedea că unii din frații noștri uniți / se bucură de această grosolană înfruntăciune, alții se rîdeau, iară numai cei mai puțini se indignară. Unul mai zisă cătră Susana²⁶, carea era năcăjită de moarte: „Frumos, domnilor, ne-ați chemat la biserica d-voastră ca să vă bateți joc de noi!" „Noi o zicem, dar d-voastră o faceți".

Drept aceea, nu e mai/mult îndoială că noi stăm în ajunul dezghinării naționale totale, și că, în scurt, nu ne vom întreba de sîntem români, ci uniți sau neuniți.

Tendința stăpînirii, ca să ne unească pe toți, numai cel orb nu o vede. La aceasta dau uniții braț puternic, ba se fac și instrumente asupra fraților săi. Aceasta nu o poate nega nimenea care au urmărit cele pînă acuma întîmplate, și noi avem să priveghem. Ca să putem însă priveghia, avem să ne înțelegem frățește, care ce tendință avem, însă pe față și cu toată sinceritatea, iară nu sub masca naționalității, și aceasta degrabă, pînă nu va răsări sămînța sămînată.

Ce e, dară, de făcut? D-ta îmi spusei că ai mijloace sigure a nimici pre cei ce se scoală asupra noastră. Eu te-aș provoca acuma ca să ni le areți, căci e al *il* ceas. Dar, mă uit la starea de față și mă întreb: oare este cu cale a ne da în public că sîntem slabi și necopți, precum ne descriu dușmanii noștri? Și totuși, de nu vom ieși, sîntem dezghinați. Apoi barem să rămînem pe lîngă aceasta, și dacă e soarta românului să nu fie un trup, / el barem să nu-și taie mîinile și să nu se batjocorească, că trebuie și el să simtă durere, dacă nu e încă mort. Eu îți voi arăta, sub peceta încrederii, cele ce știu din acte guberniale în obiectul acesta.

După ce primi și episcopul Șaguna intimatul împărătesc pentru trecerea de la o confesiune la alta, spre publicare²⁷, comunitățile care nainte de 30, de 20, 10, 9, 5 ani au fost înșelate a trece la unire, și văzîndu-se înșelate, căutau totdeauna a se întoarce, dar nu putură, pentru greutățile ce cercau la examenul de 6 săptămîni, auzind acesta intimat,, alergică a face formele cuviincioase și a trece. Popii uniți nu li se împotrivi, la început; mai tîrziu, însă, le făcu toate greutățile. Ei însă nu căzură cu inima. Fură însă pîrîți de popi, protopopi și capitul²⁸, ca niște răzvrățitori și dușmani ai s[finței] uniuni, ca niște schismatiți pernițioși, ca impostori neuniți, ca niște îndrăzneți urmași ai lui Fotie²⁹ și Tunsului³⁰. Se rînduiră de la guvern cercetație, și lucru ieși altfel. Capitulu, care văzu

că va rămînea nedrept pîrîtoriu, protestă asupra comisarilor (cu toate că nu era nici unul neunit, ci din contră), că ar fi participat și dușmanii catolicismului și a sfintei uniuni. Umblînd reposatul Wolgemuth³¹ prin țară, îi umplură urechile cu cele mai urite calumnii asupra neuniților (aci se deosebea Papfalvi³², ca nici unul). Acesta / își făcu adnotații și, venind năcăjit asupra asupra ep[iscop]ului Șaguna, se dete la referada noastră, ca să se facă episcopului, Șagunei, înfruntări, și unele demonstrări pentru cele ce i s-au spus despre vasilian. Se făcu, dar între aceea se mai stîmpără și minia, și se află cu cale a se modifica decretul. Se făcu și aceasta, dar decretul nu se trimisă Șagunei nici astăzi, căci mai pre urmă ieși lucru acolo că acestea le auzi d-l guvernator de la uniți, dar nu le văzu pe unde umblă.

—Gertele~^*es^f-6ap-itulul-&tri-gă în gura mare. Eu văd ce va să iasă de aici, și stăruiesc cu d-l Dorgo³³ să trimitem comisiune gubernială din bărbați cunoscuți de a lor caracter și dreptate. Mergem la guvernatorul, îi propunem lucru, îl aprobă. Facem instrucțiunile, se dau la reviziune, nu pot trece: să mai lăsăm remonstranță. Pîre vin din nou, să modificăm. O facem, e bine, dar comisiunea nu poate merge, ci să dăm tot lucrul lui Șuluț, să-l judece el. Ne împotrivim. Rămîne, dară, jos. între aceea, învinuie Șuluț pe Șaguna cum că un pamflet asupra papei ar fi ieșit în tipografia lui. Această supozitie face pe Șaguna să se retragă. Șuluț vine jos și dă un cerculariu ca uniții să nu mai batjocorească pe neuniți, dîndu-le tot felul de nume, pentru că și ei sînt frații lor, și de atunci au mai încetat pîrele asupra neuniților, însă nu și șicanele, căci aceștia îi năpăstuiesc într-una, ca să fie siliți / neuniții a se plînge, știind bine că ei vor dobîndi totdeauna drept.

Acuma se laudă uniții cu mitropolie, și batjocoresc pe neuniți că n-au nimica ș.a. Șaguna, după principiul egalității, scrie cătră capitulile unite ca căsătoriile mestecate să se facă la mireasă. Muncaciul primește³⁴. Blajul, unde s-au enunțat egalitatea, nu, ci stă pe lîngă drepturile sale, pîrînd pe toți aceia care cutează altfel, cere esamen de 6 săptămîni ș.a.³⁵. Șaguna dete la Min[isterul] cultului o petițiune, ca să se hotărască odată aceste controversii. Minist[erul] îl înfruntă că au îndrăznit să întrebue principul egalității, și trimite lucrul, prin noi, lui Șuluț, însă alătură și doja[na] episcopului Șaguna dată, și zice: „încît se poate aceasta uni cu duhul veacului și cu breve³⁶ a cutărui papă?" Vezi, domnule meu, iară breve! Așadară, știi înainte rezultatul. Cu toate acestea, Șuluț are acum cîmp a să arăta că e român, sau episcop catolic. Noi însă, lucre el cum va vrea, strige-ne, împingă-ne, ne vom tîngui soarta și vom răbda.

în toate actele, nu află nici o pîră din partea neuniților. Declărăciunile date la cererea guvernului sînt modeste și / de aceea nu am temeii a-i învinovăți și pre ei. Dar d-ta îmi ziceai de o scrisoare care ar fi scris-o Șaguna în privința prozelitismului. Cît ai face de bine să ne-o trimiți, ca să-i arătăm în față că și dînsul n-au lucrat cuviincios și drept.

Să mă ierți că ți-am scris atîtea, dar eu aflai de trebuință să te informez de toate, și d-ta vei judeca.

Pîrlea³⁷ mi-au trimis documentele, și e deosebit recomandat pentru stipendiu.

Vă sărut pe toți, și ne-au supărat cele auzite din Brașov, dar ce e de făcut?

Karl Schwarzenberg ne va veni de guvernator, pînă la 10 mai¹⁶. La Ungaria se vorbește de prințul Leopold¹⁷.

Intre cei credincioși nu au făcut mare supărare moartea guvernatorului.

Vasiciu /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgie Bariț, la Brașov

¹ Petru Bâncilă, folclorist. A publicat *Colindele Crăciunului și ale Paștilor*, Sibiu, 1875.

² în traducere: „De altfel noi vrem să mai încercăm ceva în legătură cu el, trebuie să-mămai-gittdesc asupra acestui lucru”.

impăra?i P... Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, p. 139

⁴ A. T. Laurian, care pînă în aprilie 1852 a rămas la Viena. Vezi și în Popeseu Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, p. 139. O analiză competentă a activității lui Laurian în cadrul Delegației române la Viena vezi în *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, p. 99—208

⁵ *Nicolae Maniu*, 1796-1865, protopop greco-catolic al Sibiului. Corespondența dintre Laurian și Maniu este consemnată în *Însemnările inedite a lui A. T. Laurian de la 1 ianuarie 1851—17 aprilie 1852 în timpul cît s-a aflat la Viena* Vezi ^{8*} P... Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, p. 290—291.

⁶ Subscripții pentru cheltuielile deputațiunii la Viena.

⁷ Andrei Șaguna.

⁸ Paul Vasici a fost în întreaga lui viață, și cu deosebire în anii regimului absolutist, unul din cei mai înverșunați adversari ai disensiunii confesionale dintre românii transilvăneni, alimentată fățiș sau cu abilitate de Curtea din Viena într-o perioadă în care autoritățile habsburgice căutau „să spargă și nimicească orice bună înțelegere între români, prin urmare să arunce tensiunile aprinse ale certelor confesionale în ambele biserici românești”, găsindu-și „instrumente prea plecate” „nimeni ca el — afirmă cu temei Bariț — n-a ostenit atîta spre a reconcilia apropiat împăca, scurt, a stinge flăcările ureistupide” (*Observatoriul*, IV, 1881 nr. 8u' p 321)*

⁹ Dezbina.

¹⁰ Referire la punctul al doilea al protocolului de la Blaj, prin care Națiunea română pretinde ca biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămîină liberă, independentă de la oricare alta biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei...”

¹¹ Alimentînd rivalitățile între românii transilvăneni, guvernul absolutist austriac a accentuat prin dispozițiile sale antagonismele confesionale, avînd evident biserica greco-catolică. Prin rezoluția împăratească din 12 decembrie 1850 episcopia de la Blaj a fost ridicată la rangul de mitropolie, avînd în subordine două noi episcopii, la Gherla și Lugoj, în afară de cea mai veche de la Oradea. Pentru existența bisericii ortodoxe și, în ultimă instanță, pentru existența națiunii române din Transilvania, deosebit de periculoasă era campania întreprinsă* de ministrul de interne Al. Bach și de ministrul cultelor Leo Thun pentru a-i determina pe toți românii să se convertească la unire. Vezi Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970, p. 37. Vasici a sesizat telurile autorităților absolutismului austriac.

¹² Nunțiu = trimis al Papei în străinătate.

¹³ *Alexandru Sterca-Șuluțiu*, cel dintîi mitropolit greco-catolic al Transilvaniei.

¹⁴ Exagerări confesionale.

¹⁵ A. Șaguna insistase pe lângă oficialitățile din capitala imperiului pentru „restaurarea mitropoliei orientale române din Alba Iulia”. Vezi *Memorandul lui*

Șaguna publicat în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. I, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 658-667.

¹⁶ Vezi nota 5.

¹⁷ Romano-catolică.

¹⁸ Unitariană.

¹⁹ Leopold I.

²⁰ Se referă la actul din 21 martie 1697, semnat de episcopul Teofil și întregul cler.

²¹ Acțiunea de unire a fost reluată, după moartea lui Teofil, sub mitropolitul Atanasie Anghel. Noul act al unirii, acceptat în sinodul din Alba Iulia, este datat „Bălgrad (Alba Iulia) 7 octombrie 1698”. Pe baza acestui act apare prima *Diplomă leopoldină* din 16 februarie 1699, urmată de cea de a doua *Diplomă leopoldină* din 19 martie 1701, care asigura biserica și preoții uniți de privilegiile și scutirile bisericii și preoților catolici.

²² Francisc Iosif I.

— *Tasm Erdely*, episcop gr.-catolic de Oradea. A stăruit pentru reînființarea mitropoliei unite de Alba Iulia și Făgăraș. Are merite în sprijinirea culturii românești, dar s-a compromis în timpul revoluției din 1848—1849.

²³ *Ioan Lemeni*, 1794—1862, episcop gr.-catolic, compromis și el în revoluția de la 1848, de aceea a fost detestat de întreaga generație pașoptistă transilvană. A fost destituit din episcopat în 1849.

²⁴ Karlowitz, localitate în R. S. F. Iugoslavia. Biserica ortodoxă a Transilvaniei și Banatului s-a aflat sub jurisdicția patriarhului sîrb de la Karlowitz. Lupta pentru independența bisericii ortodoxe române din Transilvania și Banat a durat multă vreme. Ea a fost revendicată și în protocolul de la Blaj din 16 mai 1848.

²⁵ *Suzana Mureșanu*, soția lui Andrei Mureșanu, care se afla în acel timp la Sibiu, unde îndeplinea funcția de translator și concipist pe lângă Guvernul.

²⁶ în 1850 este emis rescriptul cu privire la modalitatea trecerii de la o confesiune la alta. Șaguna îl comunică preoților cu circulara nr. 141 — 1850. Cf. I. Lupăș, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1909, p. 135.

²⁷ Capitulum episcopal de la Blaj.

²⁸ Patriarhul de la Constantinopol Fotie este considerat autorul moral al schismei bisericii răsăritene.

²⁹ Tunsu, preotul și apoi protopopul Ioan Molnar. „Vicariu” în Sadu (Sibiu), tuns de episcopul Petru Pavel Aron pentru că se hirotonea în Țara Românească și pentru că participase, cu rol important, la luptele împotriva unirii pe la mijlocul secolului XVIII.

³⁰ *Ludwig Wohlgenuth*, 1788-1851, feldmareșal, baron, guvernator civil și militar al Transilvaniei în anii 1849—1851. Vezi Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1774-1867*, Sibiu, 1943, p. 72-79.

³¹ *Constantin Păfalvi*, 1804—1892, canonic blăjean din anturajul episcopului Lemeni.

³² *Gavril Dorgo*, funcționar român transilvănean, a îndeplinit o perioadă de timp funcția de secretar gubernial. A fost membru al Asteii.

³³ Episcopia de Munkacs (Mukacevo) ruteano-unită.

³⁴ Vezi și Andrei Șaguna, *Memorii*, p. 32.

³⁵ *Breve* „se numesc și constituțiunile papale care se dau prin secretariatul brevelor în afaceri de mai puțină însemnătate” (C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tom. I, Sibiu, 1898, p. 583).

³⁶ Student bursier.

³⁷ *Karl von Schwarzenberg*, 1802—1858, prinț, guvernator militar și civil al Transilvaniei în anii 1851—1858. Și-a făcut intrarea solemnă în Sibiu la 24 mai 1851 (Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 74).

³⁸ Guvernator al Ungariei.

³⁹ Tirziu, probabil, Bariț notează, în legătură cu această scrisoare, în josuli primei file: „Cînd caută să-mi dea vreun post”. Apoi, la finele scrisorii: „1851, dr. Vasici, Sibiu”.

Sibiu, 9 octombrie (1)856

Domnul meu !

Ieri am primit prin cărăuși două lăzi cu cărți, și îți foarte multămes pentru grija ce ai purtat asupra lor. Eu am gândit că nu a mai rămas nici una din furia revoluției¹. Cu cele ce le-au dat d-l Nemeth² în comisiune mă învoiesc, precum și cu proțen/turile ce le cere, de 25%.

Mai mulțămindu-ți încă o dată, și închinându-mă de sănătate doamnei, rămân cu deosebită stimă, slugă plecată,

Dr. Vasici /

„¹ ^C^edonă^ziirtrprînaeau, desigur, lucrările tipărite de P. Vasici la Brașov: *Macrobioțica sau măestria a lungi viața*, tom. I—II, Brașov, 1844-1845 și *Neputința și a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experiență și aprobate de mulți pătimiși*, Brașov, 1846 și care s-au aflat de vânzare la redactorul *Gazetei de Transilvania*, G. Bariț. Vasici își pierduse - ca și Bariț - bunurile în timpul evenimentelor din anul 1849. Casa lui din Timiș a ars pînă ia temelie. Vezi *Observatoriul* IV, 1881, nr. 78, p. 313-314 și George Bariț, *Părți alese...*, voi. II p. 484, nota 1.

² Wilhelm Nemeth, librar în Brașov.

28/16 9^> (1)858

Domnul meu !

Părintele Mețian¹ îmi scrise mai deunăzi că te-ai întors acasă în fuga mare, auzind că o copilă îți este bolnavă. Trag nădejde că se va fi sănătoșat.

Nevastă-mea sosi în 31/19 octomb. din Bănat, și noaptea mi se bolnăvi copila cea mai mică, Justina, de șarloh², într-un grad mare. Poți cugeta cum ne-am spăriat, fiindcă am mai/perdut în boala aceasta două. O cură negativă și o dietă răcoroasă, pe lîngă ungerea pielii cu untdelemn, a fost, însă, destulă, și acuma este copila iarăși veselă.

Nevasta a plecat ieri cu Ica la Orăștie să aducă pe Aurelia, pe care o lăsase acolo. Marți o aștept.

D[octo]rul Șandor³ îmi scrie pentru un articol trimis d-lui Morosanu⁴ care însă pînă acuma nu s-a tipărit. Să facă bine să mi-l trimetă încoace⁵ sau să-l tipărească. /

Pe la noi merg lucrurile ca mai nainte.

Ce zici, la răspunsul asupra apologiei lui Eliad?⁶ S-a întrecut unul pre altul în expresii urite. Canonul 64 și tilcuirea lui prin Valsamon pare că închide ușa lui Eliad. Cartea aceasta biblicistică mă făcu și pe mine să citesc *Biblia*, cartea ce sfîntă, dar îți mărturisesc că m-a scandalizat tare. [...]

Complimente doamnei și la copii. Neli sărută pe Victoria⁷. Sînt mari greutăți cu școalele.

Vasici. I

Prințul guvernator⁸ pleacă astăzi din Viena și miercuri va fi aicea. / [Adresa:] Domniei-sale domnului Bariț, în Brașov, Zărnești

¹ Ioan Mețianu, 1828—1916, administrator protopopesc al Branului, mai tîrziu (1899) mitropolit al bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania și Ungaria.

² Scarlatină.

³ Atanasie Șandor. Într-o scrisoare anterioară, datînd din 14/2 octombrie 1858, Vasici îl înștiința pe Șandor, că: „în privința articolului d-tale voi... i, d-M B^riț, el însă nu s^V aflăacuma acasă...” (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 289r). Este, probabil/ articolul serial publicat în același an în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, cu titlul: *Motivele pentru și în contra lui u nereșpuns dea se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmînd după consonantă (fragmente dintr-un studiu)*. Vezi George E. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură...*, p. 312.

⁴ Iacob Mureșanu.

⁵ Se referă la polemica dintre A. Șaguna și I. Heliade Rădulescu, în legătură cu traducerea *Bibliei*. În timp ce Șaguna tipărea la Sibiu o nouă ediție a *Bibliei* (1856—1858, în 4 volume), I. Heliade Rădulescu publica la Paris (în 1858) o altă traducere, din care au apărut doar primele două cărți ale *Pentateonului lui Moise: Cartea Facerii (Geneza)* și a *Eșirii (Exodul)*. Ca anexe, Heliade a publicat „adnotări” cu titlul *Biblice sau notiții istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858. Șaguna publică în *Telegraful român* o critică severă împotriva traducerii lui Heliade, contestîndu-i competența de a traduce *Biblia*, interpretarea falsă a învățăturilor ei și acuzînd întrebuițarea unei limbi latinizante. Heliade răspunde violent și polemica degenerază în atacuri personale, subiective. Șaguna răspunde „ereticului” și prin broșura *Respîngere a unor atacuri în treaba unei traducerii noue a Bibliei*, Sibiu, 1858. În același an, prin pastorală din 24 mai 1858, Șaguna a osîndit și afurisit „cartea aceasta biblică și comentariul ei, carea o au început a tipări în Paris mireanul Heliade...” Potrivit canonului 64 al Soborului VI, interpretat de Șaguna, mirenii „nu au voie să învețe pe alții în cele dumnezeiești și bisericești, ci sunt dator să asculte pe cei ce au primit darul învățătorescului cuvînt”. Vezi Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară, Scrisori pastorale, Circulare școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 37—40; p. 209—212.

⁶ Fiica cea mai mare a lui Bariț. Vezi O. Boitoș, *Memoriile lui George Bariț, Studii literare*, 1942, p. 12.

⁷ Friedrich Lichtenstein, 1807—1885, general, principe, guvernator militar și civil al Transilvaniei în anii 1858—1861. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 87.

Sibiu, 20 martie (1)860*

Domnul meu !

Tare m-au atins moartea d-lui Ioan Iuga \ Bărbatul acesta, stimat de toți în viață, și-a lăsat un monument vecinie în inimile tuturor conce-tățenilor săi, iară mai virtos în ale noastre. Fie-i țărîna ușoară! Alături o scrisoare de condurere cătră obidita lui soție. Mă rog fă bine și i-o dă./

În numărul de pe urmă al *Foaei pentru minte* etc. citirăm doi articuli cari fac onor celor ce i-au scris, și cari nu vor sminti a face efectul cel

mai cuviincios în inimile celor ce l-au priceput. Pînă nu vom da ranele și durerile noastre pe față, pînă nu vom înghiți și cele mai amare hapuri, pînă nu ni se va zgudui trupul național, amorf și moros, prin niște medicene drastice, nu e speranță de vindecare. Asta-i / drumul pre care trebuie să mergem, ca să venim la ținta cea dorită.

La noi se făcu ceva mare, ce eu numesc de aceea mare, căci se făcu în înțelegerea cea mai bună. Pasule gigantic, dar aicea află plăcere, și va fi sprijinit.

Cu cît mi să păreau auspitiile cele mai favoritoare cînd începui cariera mea ca inspector de scoale, cu atîta simt mai tare greutățile ce se ridică înaintea mea la tot pasul¹. Grede-mă că, de nu aș ști că sînt român și nu aș ști că am să fac iarăși cu aceștia, / ar trebui să desperez și să mă las unei inerții nepămtoare. Dar mă doare inima de bietul popor, cu a cărui nume se fac atîtea abuzuri. Toată iarna nu am avut alta a lucra, decît a mă opune din răsputeri tuturor încordărilor celor ce erau țintiți să-mi împedec lucrarea. Cît este, însă, de obositoriu astfel de lucru, cuget că nu e lipsă să-ți descoper.

Veni și de la Mitropolia Blajului o reprezentatie mai energică, dar nu destul pentru mutarea, sau mai bine, perderea școalei capitale de la Orlat².

Mă cam mușcai cu F[ule]a³.

Fii sănătos, cu toți ai dumnitale, și dacă ai vreme, scrie-mi cîte ceva. Al d-tale amic,

Vasici. /

De la toți ai mei, multe complimente. /

¹ Ioan Fuga, unul din negustorii fruntași români din Brașov. Necrologul lui I. Iuga publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 11, p. 41. Alături de <j. Iuga, R. Orghidan, G. Ioan etc, I. Iuga a fost dintre cei ce au manifestat o atitudine binevoitoare față de tînărul medic Vasici, sosit în 1836 în Transilvania pentru a-și ocupa postul de director al Carantinei de la Timiș (D r. Vasici, *Reflessiuni la o ochire chronologică despre fundarea și augmentarea școalelor române ort.-or. din Brașov*, în *Biserica și școala*, III, 1879, nr. 32, p. 249). £

² Vasici și-a început activitatea în învățămînt în toamna anului 1850, cînd a fost numit membru al comisiei școlare de pe lîngă Guberniul de la Sibiu, ocupîndu-se cu problemele școlilor ortodoxe din Transilvania. Ulterior, în 26 noiembrie 1855, a fost numit consilier școlar și inspector al școlilor ortodoxe, desfășurînd în această calitate o susținută și neobosită activitate. învingînd numeroase greutăți, Vasici a adus o contribuție substanțială la progresul școlii românești din Transilvania. Pe bună dreptate I. Breazu afirma: „Avem credința că, de la Șincai, școala românească din Transilvania n-a mai avut în fruntea ei un conducător așa de luminat și de devotat" (I o n B r e a z u, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 392).

³ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 52, p. 214.

⁴ *Moise Fulea*, ultimul director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania, protopresbiter al Sibiului.

⁵ însemnarea lui Bariț: „Răsp. 16 apr. 1860".

Domnul meu !

Venind de la excursia ce o făcuserăm în săptămîna Paștilor, acasă,, aflai scrisoarea d-tale și, avînd tocmai în momentul acela a săvîrși cevași în cancelaria episcopoească, îmi spuse p[ărintele] Popia¹ cum e de supărat e[piscopul]² pe d-ta pentru un articol ce a ieșit în *Gazetă*, despre patronat³. Eu îi spusei că mi-ai scris, și ce ai însemnat despre fundația ce a făcut-o Iuga⁴, că adică are să fie / subt supravegherea episcopului. Acesta se folosi de cele ce-i spusei și făcu cunoscut celui mai mare⁵. Ce să vezi, părerea să schimbă dintr-o dată, și începu: „Vezi, JSifiolae⁶. aceasta au făcut Bariț. Vezi, el tot e om de omenie. *Inimicus personae*, dar *amicus rei*⁷. Apoi mă chemă la prînz și, întrebîndu-mă cine mi-a scris, și este adevărat ce [a] auzit, eu zisei că d-l Mețian⁸ mi-au scris, și e adevărat. Apoi, iată colochiul mai departe: „Citit-ai tu articolul în *Gazetă*? „Ba". „E urît, dar eu acuma îl piicep altfel. Bariț a lovit în comunele / noastre cele nesupusă, și bine au făcut". „Se poate, exelenție". Seara, mă duc iară. Vorba se întoarce, și vine iară la Bariț. „Ce zici, Pavele, am avut drept să zic așa?" „Avut, exelenție. Eu am citit articolul, și iată, să-ți mai spui una: Moroșanu⁹ îmi dădu o scrisoare de la Bariț, să o citesc, în care este scris: „Episcopul Sibiului e supărat pe comune etc." Nici nu am isprăvit pînă mi-a luat vorba din gură: „Vezi, Pavele, avut-am drept? Bariț știe. Spune tu Moroșanului că ai auzit din gura mea că / eu prețuiesc partea cea bună în Bariț, numai de ar lepăda și cea iezuitică. El este un bărbat cu minte, și fie sigur că-l voi stima" etc. Aseară mă întrebă că: „Vorbit-ai cu Murășanu, și spusu-i-ai?" „Da, i-am spus." „Bine ai făcut. Dar vezi, în necrologul lui Iuga nu pomeneste nici de dedicația mea, nici de *Istoria* mea"¹⁰. „Nu, pentru că atunci nu a putut avea *Istoria*" „Oare să nu-i trimit una, că el o va ști mai bine judeca?" „Ba, să-i trimiți." Vom vedea.

Acestea ți le descopăr ca să vezi cum stai înaintea lui. Căci am mințit cu Mețianu și Murășanu, am ținut de lipsă pentru ca să / pot vorbi cu dînsul fără a veni în vreun propus. De ai face acuma un articol despre însemnătatea *Istoriei* lui la Consiliul imperial, l-ai lovi unde se gîdila.

În privința contelui Rosetti, era mai deunăzi un articol în *Telegraf*, și de atunci au scris unul altuia, și banii zac în sparcasă, cu interese¹¹.

Cîtu-i pentru cele ce-mi observezi despre publicitate, nime nu simte mai mult ca mine. Am făcut acuma în *Amicul școalei* un articol despre activitatea mea, dar știu că am turnat ulei pe foc¹². Ci mie nu-mi pasă, nu am ambiționat niciodată, dar dacă văd că sudoarea mea și silința mea se atribuie în *Telegrafia*, articolul cel lung despre școalele centrale¹³, preoțimii cei blasnice, care nu numai că n-au sprijinit ci, din contră, în tot locul mi-au pus pedece, atunci trebuie să se umfle sîngele și să răsufle oareunde. N-ai crede ce lupte am și acuma, nici de am putea vorbi adevărul. Ați vedea că eu aș trebui să caz cu / inima și să las toate în drumul său, însă cauza cea mare și sfîntă care o apăr îmi dă încă putere să mă lupt. Alți inspectori, care și altfel lucru în pămînt cultivat,,află

toate înlesnirile, iară eu, care trebuie să sparg stînci de piatră, mă văd împedecat din partea aceea care ar trebui să-mi dea tot ajutorul.

Atîta durere de inimă nu am avut în viața mea, ca de vreo doi ani încoace, de cînd am văzut mișaliile pe față și pe dos, și nu văd modru de vindecare decît ducîndu-mă la Viena sau / schimbîndu-se împregiurările. Școala e monopol de speculă, și nimic alta. Protopopul din Hălmațiu a mîncat atîția bani, dar cu acesta, fiind subț Arad, mi-a fost mai ușor. I-am trimis o comisie pe cap, și s-a încurcat bine.

Ieri a fost Balint¹³, și alaltăieri Raț¹⁴, la episcopul la prînz. Decretul nu i-a venit pînă acum¹⁵. Săptămîna viitoare va pleca.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale. De la ai mei toți, îmbrățișări și sărutări. Mai scrie-mi cîte ceva. Al d-tale cel vechi,

..... Vasici. /

¹ Nicolae Popea, 1826—1908, istoric, membru al Academiei Române, secretar consistorial și profesor de teologie la Sibiu, mai tîrziu episcop al Caransebeșului.

² A. Șaguna.

³ Vezi B [a r i ț], *Dreptul de patronat*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 15, p. 58. în articol, Bariț, dezbătînd sensul „juridic-bisericesc” al noțiunii de „patron” face referiri la consecințele dăunătoare în viața românilor transilvăneni a nereglementării „dreptului de patronat”. Mai multe aluzii erau supărătoare pentru Șaguna.

⁴ Fundația lăsată de negustorul brașovean Ioan Iuga, mort la 12 martie 1860.

⁵ Șaguna.

⁶ Traducere din limba latină: *Dușman al persoanei, dar prieten al faptei*.

⁷ Ioan Mețianu, cf. nota 1 la scrisoarea XIII.

⁸ Andrei Mureșanu.

⁹ Lucrarea lui Andrei Șaguna, *Istoria bisericei ortodoxe răsăritene universale, de la întemeierea ei pînă în zilele noastre*, tomul I—II, Sibiu, 1860, dedicată lui Ioan Iuga. Reproducem dedicația: „Vrednicului de binecuvîntarea arhierescă și de amintire obștească, răposatului nobil Ioan Iuga de Bacii, cetățean și neguțătoriu în Brașov, mădulariu dintîi al Eforiei școlare, făcătoriu! de bine al săracilor, al tinerime! școlare, și sprijinitoriu! al institutelor școlare și filantropice, carele, fiind de 72 de ani, au adormit în Domnul în 12-lea martie 1860 și, pre lîngă 5000 fl. bisericei, și 4200 fl. Gimnaziului nostru, ce au dăruit el în viața sa, au testat prin diată Gimnaziului nostru 12600 f.v.a. la fondul lefelor profesoriale, 6300 fl. v.a. ca interesele acestui capital să se adauge ia leafa unui profesoriu, 2100 fl. ca interesele din suma aceasta să se împărțească în tot anul în zioa sîntului Ioan Botezătoriu (onomastica răposatului) între săracii din Brașov și 4200 fl. la Spitalul din Brașov”.

¹⁰ *Scarlat Rosetti*, 1802—1872, conte, mecenat al culturii românești din Transilvania. Vasici se referă la suma de bani oferită de Sc. Rosetti ca premiu pentru cea mai bună istorie a națiunii române (suma inițială de 1000 florini m.c, depusă în 1855 la Episcopia din Sibiu a fost dublată în anul 1860). Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 22, p. 85—86; George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, Sibiu, 1891, p. 99-100.

¹¹ D. r. Vasici, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, în *Amicul școlii*, I, 1860, nr. 2, p. 141—166.

¹² Vezi *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 14 și nr. 15.

¹³ *Simion Balint*, 1810—1869, prefect în timpul revoluției de la 1848—1849, preot și apoi protopop în Roșia Montană.

¹⁴ *Ioan Rațiu*, 1828—1902, fruntaș politic; a luptat în revoluția din 1848; în 1861, vicecomite, unul din autorii *Pronunțamentului*, în care se pledează pentru menținerea autonomiei Transilvaniei și pe care *Federațiunea* îl va publica. Are rol de frunte în organizarea Conferinței de la Miercurea (1869), iar în mai 1892 a condus

deputăția la Viena pentru a prezenta *Memorandul* împăratului. La procesul memorandumistilor este condamnat și face închisoare 1 an și 3 luni, la Seghedm.

¹⁵ Decretul de numire a lui Șaguna ca membru al Senatului imperial lărgit, care si-a desfășurat lucrările la Viena între 31 mai și 28 septembrie 1860. Numirea lui Șaguna ca membru al Senatului imperial anunțată m *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 18, p. 69.

XVI

Sibiu, 30 mai (1)860*

Domnul meu!

Fiind în călătorie, nu-ți putui scrie despre rezultatul manevrei noastre. Eu îi împărtășii o scrisoare, zicînd că e trimisă lui Murășan¹. O citi, dădu din cap, strigă: „Apoi, să mai încerce el să scrie ceva bine și loial asupra denumirii mele la Consiliul imperial, să vedem cine-i va zice cev.

Cu toate văzui că e aplecat să ieie altă cale, despre care, la venirea mea, vom vorbi / mai mult. Aud că în *Gazetă* ar fi ieșit un articol cam cum îi place lui, și i s-a trimis, dar nu-l putui căpăta să-l citesc².

Eu cuget să plec în 24/12 iunie de aicea, și să fiu în 25 acolo, la examene, apoi să umblu cu d-l Mețianu în protopopiatul său, la ținerea examenelor de vară³, fiindcă îmi scrisă că se țin apoi și vara. Cu această ocazie avem multe de vorbit, numai de ai fi acasă.

Aștept de la Viena scrisoare, apoi să le mai scriu și eu / cele ce se mai fac pe aicea. Cu asocierea⁴ ce vrem să o facem ne vom apropia mult, și e un cîștig mare a-l vedea pe dînsul figurînd în frunte⁵, dar celălalt⁶ mă tem că ne va strica treaba. Cît se vede, noi tot nu sîntem matori de astfel de lucruri, pentru că căutăm etichete unde nu se pot prea da. La alte neamuri, sta un guvernator subț presidiul unui profesoraș. La noi trebuie și aci să ne căciulim. /

Dacă ai putea să-mi răspunzi în vreo cîteva zile, pînă voi scrie la Viena, aș mai întrebuița cîte ceva din scrisoare.

Sînt foarte ocupat, căci m-am însărcinat și cu referada sănătății⁷, și pînă umblai în vizitație, mi se umplu masa.

Complimente la ai d-tale, de la noi toți. Al d-tale amic,

Vasici.

Am întirziat, auzind că ești la București.

Pentru sinod⁸, a venit. Nu ni s-a apladidat deocamdată. Voi aduce cu mine ordinăciunea ministerială, să ne svătuim asupra ei, că e demnă.

Articolul sus-atins l-am citit, e spre plac. Despre celelalte, la venirea mea acolo, în ziua de Rusalii.

Idem. /

¹ Andrei Mureșanu.

² Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 19, p. 73.

³ în 25 iunie 1860 P. Vasici este prezent la Brașov. Participa la examenele publice ale Gimnaziului ortodox, apoi la examenele „celor patru clase normale de

copii și ale celor 3 de fetițe, precum și ale institutului privat de fetițe al demoaselei [= domnișoarei] Vautier, în care majoritatea școlărițelor este română". în 2 iulie, pleacă, însoțit de protopopul ortodox Ioan Mețianu, „pe la sate spre a ține peste tot examenele de vară, așa, pe la sate, examene de semestru", după care inspectează școlile din ținutul Branului (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 26, p. 103; nr. 29, p. 114).

⁴ „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român" (Astra). Cu data de 10 mai 1860 din Sibiu, se înainta autorităților „rugămintea mai multor bărbați frunțași ai națiunii noastre către înalta Locotiniță c.r. transilvană pentru a se da voia la ținerea unei adunări consultătoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului român." Vezi *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862. Peste o lună, în *Gazeta Transilvaniei* apărea următoarea informație: „O reuniune a inteligenței române pentru cultura poporului român fu o dorință generală a românului. Această dorință află eho întru toată inteligența română austriacă, care cu mari, cu mici și pășiră la înaltul guvern cu o petițiune' modestă, spre a ne concede constituirea'reuniunii." Redacția își exprima totodată speranța că guvernul va aproba constituirea Asociațiunii (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 27, p. 108).

⁵ A. Șaguna. Cu ocazia adunării constituante a *Astreii*, care a avut loc la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 în Sibiu, Șaguna a și fost ales președinte al Asociațiunii.

⁶ Al. Sterca Șuluțiu. Vezi scris. XI, n.13.

⁷ în cadrul Guvernului transilvan, Vasici a îndeplinit și funcția de referent în problemele sanitare ale Transilvaniei.

⁸ Sinodul bisericii ortodoxe, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 24—26 octombrie 1860 în Sibiu. Vezi *Telegraful român*, VIII, 1860, nr. 43, p. 170; nr. 44, p. 173.

XVII

Sibiu, 13/1 dece. (1)860

Domnul meu!

îți alătorez aici o epistolă de la știutul ofieier, cu acea rugare ca să binevoiești, încît îți este cu puțință, a mă scăpa, sau într-unui sau în alt fel, de el. Deacă aflii cu cale, voi scrie și eu d-lui Maiorescu¹, da' nu mai nainte de ce voi înțelege despre cele ce ai făcut d-ta.

Acuma să venim la cele politice. Denumirea cancelariului urmă² și, după cum îmi împărtăși un sas sub rosa, deputațiunea noastră ar fi preste măsură ațîțată³. În programa cancelariului se știe că pe proletarii de ro/mîni îi va împăca cu 5 fospâni⁴. Se zice că ar fi denumiți și consiliarii de curte la cancelaria, și fospanii, și că și guvernul va urma. Pentru cancelarie ar fi, după una versiune, Banfi Miklos⁵, după alta versiune Arduleanu⁶, după a treia Pap⁷. Arduleanu ar fi designat și de foispan, cu Mezei⁸, Bohätzel⁹, Pap Șiga¹⁰. Comesul săsesc¹¹ va veni, precum se zice, în 24 acestea să-și ocupe postul și noi vom fi resfirați care încotro. Sașii mai dobîndiră și autonomia bisericeii perfectă; ieri veni de la Minis[terul] cultelor depeșa telegrafică cătră presidium de aici că ar fi urmat dorita / rezoluțiune în 4 decembre și azi-mîne va sosi ordinațiunea. Doi din românii noștri de aici, carii nu subscriseră nici petițiunea cătră împăratul, can codesc și se vād tare mulțămîți cu cele ce urmează. Alții, din contra, nu.

De la deputați, numai o știre, dară și aceea pînă nu a fost ajuns mitropolitul, și nu de prea mare însemnătate. Promulgarea unor articuli de ai d-tale nu aflară plăcere. Pe aici umblă protopopul Guști¹² și, cum îmi spuse fratele Andrei¹³, el ar spiona în numele unor unguri carii l-ar fi cumpărat. Se zice că ar fi plecat cătră Făgăraș și Brașov, / tot în asemenea misie. Poate că ne trebuie și de aceștia.

Scrie-mi, rogu-te, este adevărat despre faimele ce să făcură cu Principatele, că ar da mină de ajutoriu magiarilor?¹⁴ Eu nu pot să cred.

Pe săptămîna viitoare se așteaptă Principile¹⁵, dar pare că va veni numai în calitate de general — comandante gubernului; e ca amorțit. Batjocurile ce se fac ampioaiților în Ungaria i-a băgat în grije, ba își spun drept că și noi, unii, am început a ne îngriji de viitoriu.

—Gomplimente finei¹⁶ de la noi toți, la copile, salutări și sărutări.

Al d-tale amic,

Vasici.

Astăzi la 4 ore încep sașii sinod. /

¹ Ioan Maiorescu, acum la București, director al Eforiei școlilor.

² Contele Francisc Kemeny, numit președinte provizoriu al Cancelariei aulice a Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 227.

³ Deputațiunea română, condusă de Al. Sterca-Șuluțiu, care se afla în acea vreme la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 229—230. „Mai virtos denumirea lui Kemeny împlu de grijă pe toți românii, cari nu așteptau de la acesta nici o dreptate", afirmă George Bariț în *Părți'alese...*, voi. III, p. 64. Fr. Kemeny era un partizan al alipirii Transilvaniei la Ungaria. Helmut Klima, *Gubernatori Transilvaniei*, p. 83.

⁴ Comiți supremi = prefecti de județe.

⁵ Nicolae Bânfi.

⁶ Daniel Kabos, consilier al Curții de casație.

⁷ Dionisiu Cosma, consilier ministerial și referent asesor al Supremului tribunal urbarial; în 1861 vicepreședinte al guvernului transilvan. A decedat în 29/17 decembrie 1862 (*Telegraful român*, X, 1862, nr. 102, p. 404).

⁸ August Roth, consilier aulic al Curții de casație.

⁹ George Anghel, 1807—1887, funcționar român, participant la mișcările politice din Transilvania. A fost unul din cei 10 secretari ai Adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, a participat la Congresul național de la Sibiu din 1863, la Dieta de la Sibiu din anii 1863—1864 și la Dieta de la Cluj din 1865 ca deputat regal.

¹⁰ Ioan Alduleanu, 1821—1871, avocat, participant activ la mișcările politice ale românilor din Transilvania în anii „regimului liberal", consilier al guvernului Transilvaniei din Cluj (1861), vicepreședinte al Tablei regești din Tirgu-Mureș (1864), mai tîrziu consilier în Ministerul de justiție în Budapesta și membru al Curții de casație (1869). Vicepreședinte al Dietei din 1863—1864 de la Sibiu. Unul din cei opt membri români ai Conferinței mixte de la Alba Iulia.

¹¹ Vasile Ladislau Pop, 1819—1875, frunțaș politic român. în 1861 a fost numit vicepreședinte (1861) al Guvernului Transilvaniei (singurul român ajuns în această funcție). Președinte al *Astreii* în anii 1867—1874.

¹² Macavei Mezei.

¹³ Alexandru Bohätel, 1816—1897, căpitan suprem al Districtului Năsăud, membru fondator al *Astreii*.

¹⁴ Sigismund Pop, 1817—1889. în 1861 a fost numit căpitan suprem în Chioar. Prin rezoluția împărătească din 26 decembrie 1860 au fost numiți consilieri de curte la cancelaria aulică a Transilvaniei, Daniel Kabos, Dionisiu Cosma, August Roth și Vasile L. Pop. Cari Eder a fost numit consilier gubernial (de Tezaurariat), iar Iosif Plecker, Nicolas Biro, Anton Dobokai și Dimitrie Moldovan, secretari la Cancelaria aulică a Transilvaniei (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 61, p. 252).

¹⁵ Francisc Salm'en, cornițele sașilor,

¹⁶ Augustin Pop, protopopul unit al Albei Iuții.

¹⁷ Andrei Mureșanu.

¹⁸ Un ecou al tratativelor purtate de Al. I. Cuza cu revoluționarii maghiari, în scopul încheierii unei alianțe antihabsburgice. Vezi Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 114—115.

¹⁹ Friedrich Lichtenstein.

²⁰ Măria Velisar, soția lui Bariț. Vasici le era naș (O. Boitos, *Memoriile lui George Barițiu*, p. 10).

XVIII

Sibii, 16/12 (1)860

Domnul meu !

Mar nainteeu vreo cîteva zile ți-am fost scris unele și altele. Acuma mai adaug încă cîte ceva, dacă nu-ți vor fi cunoscute.

Alaltăieri primi episcopul nostru¹ de la patronul din Viena² una epistolă, în care îi face cunoscut că în 10/12 au avut audiența numai cu Popazu³; ceilalți nu avură norocire a fi primiți⁴. Cuvinte căpătară destul de frumoase, și la locul cel mai înalt și la miniștri dar, precum / se vede, vom rămînea numai cu cuvinte frumoase.

Astă-dimineată sosi și principele⁵. Auzim că în Viena e încurcătură mare; noul ministru și bărbatul liberal Schmerling⁶ pretinde de la miniștri ungurești și cancelariu să-și de[a] mîna și să jure că vor susținea monarchia cu toate puterile, că vor avea cugete curate etc, etc. În urma acestei cereri, se zice că acești din urmă își vor da dimisia.

Bătrînul⁷ scrie că s-a conces ca conferințele să se țină la Belgrad⁸, și noi auzim că și bărbații de încredere ar fi designați fără intervenirea episcopilor. / Episcopul nostru a rescris ca Bătrînul să ceară de loc audienție privată și să arate monarchului nemulțămirea națiunii române pentru neprimirea deputaților ei⁹. Afară de adresa ce a dus-o de aici cu subscrierile noastre, au mai dat și alta, compusă acolo în Viena. Amicul nostru Pop¹⁰ să fie designat la comisie (cancelarie) cu Angyal¹¹.

Articulul de la Blaș, în care se vorbește de dogme, a făcut aicea o mare neplăcere. Va ieși în *Telegraf* o refutație¹² (dar moderată). Faceți bine, în interesul național, și nu mai primiți astfel / de articuli. Rog și pe fratele Iacob¹³ să grigiască ca să nu ne'mai dezbinăm acum, cînd trebuie să lucrăm cu puteri noite.

Mitropolitul scrie frumos și trebuie să dăm mulțămită lui Dumnezeu că am ajuns iară pînă aci. Guști e acolo? Ce face? Aicea nu e mai mult taină că e spion strein; un cațenmuzic¹⁴ nu i-ar strica.

Dacă te mulțamești cu cele ce-ți împărtășesc, eu nu voi conteni a te înștiința despre toate, însă numai așa ca apoi să arzi scrisorile și să știi dacă ești acasă.

Oare să nu ceară prietenul din Galiția ceea ce vrea de-a dreptul de la Vodă¹⁵, precum zice în scrisoare?

Adio! /

Episcopul nostru e rezolut să nu meargă la conferință¹⁶, de nu vor fi bărbați de aceia pe carii îi vor recomînda episcopii. /'

¹ Andrei Șaguna.

² Alexandru Sterca-Șuluțiu.

³ Ioan Popazu. Vezi scris. V, n. 7.

⁴ Se referă la deputațiunea română, condusă de mitropolitul unit Al. Sterca-Șuiutiu, care se afla în decembrie 1860 la Viena. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 58, p. 242.

⁵ Fr. Lichtenstein.

⁶ Anton Schmerling, 1805—1893. Bărbat de stat austriac. În 1849 a fost ministru al justiției în cabinetul Schwarzenberg; a ieșit din minister la 1851. După publicarea Diplomei din 20 oct. 1860, devine din nou ministru și mijlocește Patenta din 21 februarie 1861. După realizarea dualismului (1867), părăsește scena politică. Memoriile trimise lui de către fruntașii români cereau unirea tuturor românilor din Imperiul austriac.

⁷ Al. Sterca-Șuluțiu.

⁸ Alba Iulia.

⁹ Vezi nota 3 la scrisoarea precedentă. Din cei peste 20 membri ai deputațiunii române, n-au fost primiți în audiență de către împăratul Francisc Iosif decît Al Sterca-Sulutiu și Ioan Popazu, pe motiv că „n-aveau formele prescise”(*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 58, p. 242; George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 65). Potrivit unei alte informații, ar fi fost primiți în audiență „vro 7 deputați români” (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 59, p. 246).

¹⁰ Ladislau V. Pop. Cf. nota 11 de la scrisoarea precedentă.

¹¹ George Anghel. Cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.

¹² Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 55, p. 227-228. Afirmatiile referitoare la „dogme” ale corespondentului din Blaj au fost combătute ponderat în *Telegraful român*, nr. 49, p. 193—194.

¹³ Iacob Mureșanu. Vezi scris. I, n. 7.

¹⁴ Serenadă oferită mai ales unor persoane compromise din punct de vedere politic. Ad litteram: „muzică de pisici”. Era un oprobriu la modă.

¹⁵ Al I. Cuza.

¹⁶ La conferința „mixtă” de la Alba Iulia din 11—12 februarie 1861. în adunarea formată din 24 maghiari, 8 români și 8 sași a biruit conservatorismul feudal, majoritatea votînd pentru încorporarea Transilvaniei la Ungaria, ceea ce contravenea cuprinsului Diplomei din octombrie 1860 și Patentei din februarie 1861. Vezi *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 190. Nemulțumirea se datora faptului că cei 8 membri români ai conferinței de la Alba Iulia au fost numiți de cancelarul Francisc Kemeny, și mai ales numărului mic al reprezentanților români, neproportional cu numărul populației românești din Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 1, p. 4. /

XIX

20/12 (1)860

Domnul meu !

Cînd mă pregăteam a-ți mai împărtăși cîte ceva, primii în minutul acesta și a doua scrisoare.

în articolul din Blaș, precum vei vedea din remonstura în *Telegraf* \ nu este într-adevăr nimica vătămătoriu pentru noi, dar asemănaria dogmelor astăzi, cînd avem trebuință de cea mai vie concordie, nu a fost și nu poate să fie la locul său, cu atîta mai puțin cu cît de aci se poate lua a uza a striga în lung își lat.

Eu dară vă mai rog o dată să nu atingeți coarda religiei întru nimica; noi suntem români și ca aceștia să ne înțelegem frățeste, iară nu popește.

Eu sunt mîhnit de moarte căci văd că niște momente mici, niște lucruri neînsemnate se primesc cu o furie, cu strigări și cu amenințări

58 a ne despărți în două tabere, care mie îmi rod cu atît mai tare la baiera inimii, cu cît văd că află eho și aprobațiune/ în unele inimi seci care se încălzesc numai la focul altuia. Să vezi, însă, și să judeci de am dreptate.

Se auzi că Angyal² ar fi denumit de cons[ilier] de curte. D[omnul] B[ran]³ ne pofti la E[piscopu]⁴ să ne mai sfătui. Veni și aceasta pe tapet și *Cela* ne pofti din partea *Ăluia*. El merge la Viena să direagă treaba (cu toate că mai nainte eram provocați să ne dăm minile că nu vom primi nici un serviciu care nu ar fi cu știrea nației noastre), căpătă însă negativă, apoi se svătui să se scrie lui M. ... n⁵ la Orăștie, care fiind bine cu Ș. ... u⁶ să îi scrie ca să împedece treaba. Dar fiindcă se știa că. Ș. ... u e bine cu Anghyal, cu o delicateță M. ... n trimete acea scrisoare, subscriasă de Ci.⁷, lui Ș. ... u și acesta răspunde acuma că el pentru națiune va aduce și această ardere de tot, dar că e drept ca un om de omenie, după convingeri, să apere pe Angyal⁸, și zice că noi să nu stricăm cauza națională împlind după unele și altele și vîbind posturi grase, să nu aducem în prepus pe oamenii de omenie, și că el roagă pe confratele lui să țină o disciplină mai bună între inteligenția sa. Această scrisoare se trimisă ieri de M. ... n aicea, unde de loc fuserăm chemați la o consfătuire. / Ce să vezi: furie, strigări! Și arătîndu-se o hîrtie unguerească unde se scria cancelariului și se recomînda Ci. de cons[ilier] de curte și M. ... n de cons[ilier] de guvern, se aflară toate bune. Celelalte ți le las să le cugeti. Cum că la cei interesați va fi aflat plăcere, nu am ce-ți scrie. Destul că eu sunt mîhnit pînă în suflet, și mă tem că iară intră dracul cel cu coarne între români, ca să fie urgisiți și între sine și de toată lumea.

Din aceste ce-ți descoper în cea mai *mare confidență* și cu cea mai curată sinceritate, vei vedea că nu numai nu-i pot osîndi, dar suscriu toate principiile d-tale și te rog ca pe un bărbat care ai meritat încrederea națiunei, să nu pregeți a lucra mai departe pentru dînsa, cum te va lumina Dum[ne]zeu. De am putea să mai vorbim față în față, ne-am înțelege și mai bine. De ce deputați, de ce cheltueli, de ce consfătuiri, de ce să te espui la primejdii, dacă viitoriul nostru atîrnă de la niște fleacuri, dacă trebuie să ne căutăm vreo partidă și pe aceea o aflăm mai bine în unguri? De ce ostenim pre Împăratul, cînd ne putem așa de frumos și bine împăca acasă, cum vreau unii să zică? Ci destul de nonsensis!

59 D[omnul] Cepescu⁹ îți va mai spune cîte ceva./

Așa, ăla nu a fost la Brașov! Mai bine.

în privința celui din Galiția îți descoper că, fiind și eu odată apucat de a astfeli de boală, și aducîndu-mi aminte cît de nobile erau simțurile mele, m-am convins dintr-o scrisoare confidențială, unde mi se spune ca să cer orice sacrificiu de la el, și nu va refuza a mi-l împlini, numai să-l ajut să-și poată ajunge scopul, că are simțuri curate. Deci te rog, dacă îți este prin putință, roagă pe fratele Nitya, descoperindu-i, în cît cugeti, motivele, ca să stăruiască aplicaria lui în miliția românească. El știe italienește bine, franțozește binișor, e un gladiator foarte bun și informator (Obrister) de recruți dibaci, cari însușiri îl pot mult recomînda.

Aicea circulase o listă de fospani cari se zice că ar fi denumiți, afară de 4 carii se vor da românilor.

Miko¹⁰ ar avea, după știrea ungurilor, să vină aicea în 28/12 și va compune guvernul cel nou, care va intra în luna lui martiu în viață.

Ti-am scris destule. Fii sănătos cu toti ai d-tale,

Vasici.

Cu Cornelia?¹¹ Da, dar cum și unde? Uitasem: polițaiul cel mare, și cel peste dînsul, m-a întrebat că mai scrii ceva, și eu am zis că scrii, arătîndu-le unii articuli cari nu fură refăcuți./

Voi trimite cît [de] curînd un articol interesant, din condeiul lui Grim¹²./

¹ Vezi nota 9 la scrisoarea precedentă.

² George Anghel, cf. nota 9 la scrisoarea XVII.

³ Ioan Bran de Lemeny, secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848, membru al Comitetului național de la Sibiu. În 1861 este numit căpitan suprem al Districtului Făgăraș. Deputat în Dieta din 1863—1864 de la Sibiu și în Senatul imperial din Viena, în 1865.

⁴ Andrei Șaguna.

⁵ Dimitrie Moldovan, 1811—1881, jude primar în Comitatul Hunedoara, adjunct al comandantului Districtului din Alba Iulia, din 1853 comisar cl. I la Orăștie, iar din 1861 secretar al Cancelariei aulice din Viena.

⁶ Al. Sterca-Șuluțiu?

⁷ Cipariu?

⁸ G. Anghel este acuzat pe nedrept că ar fi fost renegat. Vezi George Bariț, *Părți alese* III, p. 514—515 (scrisoarea lui Al. St.-Șuluțiu către Bariț, trimisă din Viena și datată 14/2 decembrie 1860).

⁹ Barbu Cepescu, negustor brașovean.

¹⁰ Miko Imre, 1805—1876, președintele Gubernului transilvan între 1860—1861.

¹¹ Fiica lui Vasici.

¹² Autor neidentificat, care voia să rămînă anonim. Cf. scrisoarea următoare.

XX

Sibiu, 21/12 (1)860

Domnul meu!

Iată articolul promis. Auctorul lui este acela pe care ți l-am numit în scrisoarea de ieri, care însă vrea să rămînă necunoscut. El ar trebui să iasă, din condeiul unui român din Ardeal, în *Gazetă*, apoi de aci în gazete germane. Poate că nu vă va plăcea unde diferem de programul Brașovului, dar eu cuget că aceasta nu face nimica unei programe, și păreri pot fi mai multe \ / De ce vrea auctorul lui să iese nainte în românește este cauza că articolul din Cluș, edat în *O[st] Deutsche Post*² tot de acest auctor, s-a zis că a ieșit din condei german plătit. Dacă îl veți întrebuința, trimite-l îndărăpt, ca să iese și în *Bote*³, ca scos din *Gazetă*. Auctorul este gata a ne mai da din cînd în cînd, și acuma a trimis la *Allgemeine*⁴ unul foarte frumos. Acolo unde vorbește ca un străin de noi ar trebui să vorbească auctorul român.

Cele împărtășite latinește în scrisoarea din urmă sînt urite, dar / de crezut. Abia îmi spune d-l Cepescu⁵ că au venit epistole anonime mitropolitului⁶ și lui Axente⁷, tot în felul acesta.

Ce zici de petițiunea românilor?⁸ Eu o aflu bine lucrată și motivată cumsecade ceea ce am fost trimis noi, iară aci figurează că anexa a fost scurtă și puțin motivată, cu toate că se aud glasuri că nici această petițiune nu ar fi bună, ba unii iau argumentațiunile ei în ris.

Ungurii de aici știu toate cele ce se fac, prin Viena și aicea, din partea noastră, și le îm/prăștie cu augment. Zilele acestea se răspîndi famă pe aicia că episcopul⁹ ar fi căpătat o scrisoare de la Cuza¹⁰ și noi proclamațiuni să nu ne opunem guvernului unguresc, și mai virtuos uniunii, că aceasta nu va aduce sminteală. Mă întrebară la prezidiu, și eu le arătai articolul din *Național*¹¹.

Nu am căpătat încă *Gazeta*, ca să citesc lecțiunea dată lui *Quartalschrift*¹², care făcu întipărire bună și la străinii nesași. S[ch]merling¹³ telegraf[ie] sinodului săsesc că cauza despăgubirei dișmelor se va deslega favoritor. Doi deputați pleacă în 28/12 la Viena, Ranicher¹⁴ și popa din Sighișoara. Etc.

Vasici./

¹ în timpul frământărilor politice ocazionate de revenirea la perioada constituțională („regimul liberal”), fruntașii români au formulat mai multe proiecte de programe naționale și politice — la Sibiu, Orăștie, Alba Iulia, Brașov etc. — în care se exprima poziția față de noile acte constituționale și se formulau revendicările națiunii române (George Bariț, *Părți alese*, voi. III, p. 63—64. Proiectele publicate în Teodor Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, ed. a II-a, p. 132-140).

² *Ostdeutsche Post*, periodic german.

³ *Siebenbürger Bote*, periodic săsesc din Sibiu cu tendințe conservatoare.

⁴ *Allgemeine Zeitung*, periodic german din Augsburg.

⁵ Barbu Cepescu, cf. nota 9 de la scrisoarea precedentă.

⁶ Al. Sterca-Suluțiu.

⁷ *Ion Axente Sever*, 1821-1906, prefect în revoluția din 1848-1849. A luat parte la mișcarea politică și culturală a românilor din Transilvania pînă la sfîrșitul vieții.

⁸ Petiția din 7 noiembrie 1860, prin care i se cerea împăratului să numească un cancelar român, iar conferința „mixtă” să se întrunească la Alba Iulia sau Sibiu (George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 64). Printr-o nouă petiție, adresată la 10 decembrie 1860, se cere permisiunea întrunirii românilor într-un congres național (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 141).

⁹ Andrei Saguna.

¹⁰ Al. I. Cuza.

¹¹ *Naționalul*, bisăptămînal bucureștean, a apărut în anii 1857—1861, sub redacția lui Vasile Boerescu, apoi a lui I. D. Bălășescu și, în sfîrșit, a lui Aristide Pascal. A acordat o atenție permanentă situației românilor transilvăneni, în rîndul cărora era citit cu interes. G. Bariț a fost colaborator al *Naționalului*. Vezi Gr. Chiriță, *Periodicul bucureștean „Naționalul” (1857—1861) și problemele Transilvaniei*, în *Studii*, tom. 25, 1972, nr. 1, p. 81—96.

¹² *Siebenbürger Quartalschrift*, periodic german din Sibiu, redactat în anii 1853—1860 de profesorul Heinrich Schmidt (1815—1870). Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller — Lexicon oder biographischliterarische Denk — Blatter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt (Brașov), 1871, p. 205—207. În această perioadă, în presa germană au apărut atacuri scrise de sași conservatori la adresa românilor,

la care G. Bariț răspunde cu demnitate. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIII. 1860, nr. 59, P- 244-245 și nr. 60, p. 248-249; George Bariț, *Părți alese*

¹³ " i ' l * Schmerling. Vezi scris. XVIII n. 6 .

¹⁴ " Jakob Rannicher, deputat al sașilor dm Transilvania, jurist.

XXI

Sibiu, 26/12 (1)860

Domnul meu!

Cu plăcere te înștiințez că de cînd a trecut Popazu¹ pe aicea și „ne-a_jiescQperit cîte ceva, s-a schimbat mult în casa cutare. Asară avui ocaziune a vorbi multe, citindu-i scrisoarea din 23, cu anexul, ce fură bine primite, și apoi mai ad[ă]logai și din celelalte scrisori, ca cînd le-aș fi citit de la fratele Andrei². Ei bine, de ce, dară, nu m-ai prevenit, fiindcă d-lor știu cît sunt eu aici de vulnerabil? /

O copie din anex se va trimite astăzi d-lui ministru S[ch]merling³, în nex cu cele ce au ieșit în *O[st] [Deutsche] P [ost]** și cu vorbele ce se lățiră pe aicea, că e[iscopul]⁴ ar fi primit de la Cuza o epistolă unde îi amenință să nu se opună uniunii cu Ungaria etc.⁵ Toți ai noștri, afară de unu-doi mai precauți, se speriară de cele ce se fac din partea confratilor maghiari.

D[omnul] M[oldovan] de la Orăștie⁶ îmi scrie că mine sau poimîne va sosi și mitropolitul⁷ din Viena, și că el l-ar persvada⁸ să treacă pe aicea, dacă ar ști că va fi bine primit. Eu îi și răspunsei că / noi toți dorim să-l vedem între noi. Apoi mai știi ce? Tot acest amic a primit de la a doua persoană de aicea o epistolă privată, unde îl face atent la o ordinăciune și îi zice că cel mai mare ar fi văzut subscrierea lui în petiția noastră, și că ar fi trebuit să nu fie făcut aceasta. Nouă pînă acuma nu ne-a venit nimica. Iată ce e ampoiul, ca frunza pe apă.

Ți-am scris prin d-l Cepescu⁹ multe, știu că le vei fi primit. Acuma îți mai însemnez în privința articolului german, că auctorul lui m-a rugat ca să-i dau de știre / cînd va ieși, ca să scrie unchiului său, consilier] de ministeriu la Min[isteriu] poliției și să-l facă atent; apoi a făcut și el, ca german, pentru gazete străine, o recenziune asupra lui și asupra tuturor articulelor ieșiți pînă acuma din partea noastră. Dacă nu vă învoiți cu toate, mai schimbați sau puneți voi; numai de ar ieși, că mai avem să așteptăm de la el.

Mă întrebă și despre bărbății noștri cei mai aleși, ca să-i facă cunoscuți tot acolo, cu jurămînt că aceasta o face din cugetul cel mai bun, pentru că vede că suntem atacați de toate părțile. Așadar, cravalurile începură. Vezi bine că cu organismul nou au să urmeze lucruri nouă.

Adio.

Sănătate la ai d-tale și fratelui Iacob¹¹. Ce a pățit, aceasta o așteptam eu.

Vasici/

¹ I. Popazu. Vezi scris. V, n. 7.

² A. Mureșanu.

³ Cf. nota 13 de la scrisoarea precedentă.

⁴ Cf. nota 2 de la scrisoarea precedentă.

⁵ Andrei Șaguna.

⁶ Cf. nota 17 de la scrisoarea XVII.

⁷ Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.

⁸ Al. Sterca-Șuluțiu.

⁹ Sfântui.

¹⁰ B. Cepescu. Vezi scris. XIX, n. 9.

¹¹ Iacob Mureșanu.

XXII

Sibiu, 1/1 (1)861

Domnul meu I

Vei aștepta răspuns de la mine la prețuita scrisoare din 24/12. Am priceput toate, dar de am putea vorbi față în față, apoi ți-aș spune mai lămurit multe care eu bine le prevăd, căci îmi cunosc oamenii, de nu vor intra la mijloc oareșicare împregiurări. Însă despre aceste, cum zic, în față, căci îmi promișezi că vei veni încoace și, precum vei vedea mai la vale, vei trebui să vini.

Sîmbăta trecută ne telegrafi Moldovan din Orăștie¹ și Guști din Belgrad², că duminică vine mitropolitul³ încoace, după ce eu mă înțelesesem cu Moldovan⁴ să-l miște încoaci. Deloc se făcură / pregătirile cuviincioase pentru primirea unui oaspe atât de înalt și capul deputațiunii române. Duminică ieșiră ca la 30 de iuriști călări, cu steag național tricolor, înainte. Episcopul nostru trimise pre p[ărintele] protosinzel cu căleașta cu patru cai, ca să întîmpene pe esceleția-sa mitropolitul la Cristiani⁵, să-l poftască în acea caleașca și totodată, pe altă zi, la prînz⁶.

La 1/2 ieșii și eu cu Măcelariul⁷ și Bologa⁸, și ne întîlnirăm pe la 4 ore la Cristiani. Drumul era tare rău pentru neaua cea mare. Eu trimisei pe flăcăii călăreți înainte, și aceștia întîlniră pe esceleția sa cînd se pogora de pe dialul Săcelului și așa îl petrecură între vivaturi pînă la Cristiani, unde îl așteaptă poporul și noi, cu vivaturi / răsunătoare. P[ărintele] protosingel îi ținu o cuvîntare foarte potrivită, și esceleția-sa mulțami pentru întîmpinare și bună primire, apoi plecarăm mai departe, suindu-se esceleția sa în caleașca episcopului nostru. Pe la 5 1/2 ajunserăm la Sibiu, subt neîntreprupte vivaturi, la „Coroana Ungariei”, unde îl așteptară vreo cîțiva amploiați români de aici.

La 8 ore, tinerimea îi aduse o serenadă cu facle. Conductul ieși din Seminaru, merse prin piața mare și Ulița măcelarilor; în drept cu Episcopia, stătu și strigară de repetate ori: „Să trăiască!”, apoi de aici, vezi bine, cu *Marșul lui Mihai* și *Hora Unirii*, drept quartirul mitropolitului, unde iuristul Străvoiu⁹ îi ținu o cuvîntare frumoasă, la care răspunse bătrînul foarte ni/merit, zicînd că românii au erezit de la străbunii săi alipirea către domnitori, amicitie și frățietate cătră conlocuitoarele popoare etc, etc. Și tocmai cînd vorbea aceste, iată o sanie cu

doi cai albi și, cum se zice, cu niște unguri într-însa, strigă, trecu și vru să străbată printre făclii, însă tinerii înfocați o întoarse așa iute îndărăpt, cît aceia d-abia scăpară prin fuga cailor de nu luară cu flam-bourile peste cap.

Ieri se făcură vizitele cuviincioase, apoi la 3 ore fu prînz mare la episcopul nostru, unde luară parte toți românii inteligenți. Episcopul nostru rădică un toast de tot nemerit pentru împăratul și esceleția sa mitropolitul, apoi acesta pentru episcopul nostru, apoi Fulea¹⁰ pentru înfrățirea românilor și îndelunga viață a capilor bisericești. Amin!

După aceea avurăm conferință pînă la 1/2 9, și se oțări să ne adunăm în 10 ianuaru aicea¹¹; pentru de a dobîndi voie, merg astăzi ~ amîndorepiscopii la principele¹². Schmerling¹³ ne-au dat voie. / Astăzi la 4 iarăși ne adunăm.

Mai primii o epistolă de la Moldovan¹⁴, cu alta cătră mitropolitul, îmi zice: „De nu vei fi chemat pînă acuma pe Bariț, deloc îl cheamă, că un lucru interesant, de mare importanță, este de la Viena venit.. Bate în interesul nostru național afund”.

Mă bucur din inimă că mai ajunsei să văd și aceasta. Apoi celelalte le vom mai suferi, căci cînd sufer toți pare că nu e prea greu. De tactica mitropolitului îmi place.

Bran¹⁵, Pușcariu¹⁶, vorbiră bine. Arduleanu¹⁷ făcu gretăți. El și Dunca¹⁸ sunt consiliari de guvern.

D-ta faci cu Nelica¹⁹ cum a făcut Cer/mena²⁰ odată cu mine. Să-mi crezi, domnule, că ea este româna cea mîi înfocată, însă neavînd praxă în vorbire, nu se poate exprima cum ar dori. Apoi eu m-am învățat rău, că nu pot cu ei a vorbi altă limbă decît cea germană. La Timișoara, Cermena și Lazarini²¹, amîndoi români buni și vorbesc sîrbește, de dîndu-se încă din școală.

Auzim că Banatul și Voivodina s-a adnexat²².

Adio. Sănătate la toți,

Vasici.

Dusei scrisoarea. Îmi zise că Moldovanu primește secretariatul de culte.

Apoi veni episcopul nostru și, luîndu-l, merseră la principele, unde stau mai bine de 1/2 oră.

Ungurii să se fie declarat că pe cei compromiși români nu-i vor aplica./

¹ Cf. nota 5 de la scrisoarea XIX.

² Augustin Pop, protopopul unit al Albei Iulii.

³ Alexandru Sterca—Șuluțiu.

⁴ Dimitrie Moldovan/

⁵ Descrierea primirii lui Ai. Sterca-Șuluțiu în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1860, nr. 61, p. 254 (corespondența *Mitropolitul român Alexandru St.—Șuluțiu în Sibiu*). Relatarea este, cu modificări neînsemnate, cea din scrisoarea lui Vasici, de unde a fost preluată.

⁶ Cristian, localitate în județul Sibiu.

⁷ *Ilie Măcelariu*, 1822—1891, om politic, luptător pentru drepturile sociale. Și naționale ale românilor transilvăneni. Tribun în timpul revoluției de la 1848—

1849, consilier de tribunal în Sibiu, apoi jude regesc al Scaunului Mercurea. A participat la toate acțiunile politice ale românilor în anii regimului liberal. Deputat în parlamentul din Budapesta. A avut un rol important în organizarea Conferinței naționale de la Mercurea din 7—8 martie 1869. Președinte al Băncii „Albina” din Sibiu.

⁸ *Iacob Bologa*, notar al Adunării din 3/15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății, consilier de tribunal și la Curtea de apel, protonotar la Tabla regească, consilier gubernial și la Cancelaria aulică de la Viena.

⁹ *Nicolae Străvoiu*, avocat.

¹⁰ *Moise Fulea*. Vezi scris. XIV, n. 4.

¹¹ Se referă la Congresul național al românilor din Transilvania, care și-a desfășurat lucrările la Sibiu în zilele de 1/13—4/16 ianuarie 1861. Vezi *Protocolul sedințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibiu*, Brașov, 1861. Publicat și în *George Barit, Părți alese* voi. III, p. 70-84.

¹² Fr. Lichtenstein, cf. nota 19 la scrisoarea XVII.

¹³ A. Schmerling, Vezi scris. XVIII, n. 6.

¹⁴ Dimitrie Moldovan.

¹⁵ *Ioan Bran de Lemenyi*. Vezi scris. XIX, n. 3.

¹⁶ *Ioan Pușcariu*, 1824—1913, om politic, fruntaș al românilor transilvăneni. A luat parte activă la acțiunile politice din Transilvania, în 1861 îndeplinea funcția de pretor cercual al Cercului Veneția, fiind numit apoi prefect al Comitatului Cetatea de Baltă. Istoric de orientare romantică. Lucrări principale: *Comentariu la Prea Înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, lucrat pentru poporul român*, Sibiu, 1858, 2 voi.; *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, 1892—1895, 2 voi.; *Fragmente din istoria bisericească a românilor*, Sibiu, 1903; *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, 1904—1907, 2 voi.; *Notițe despre întâmplări contemporane*, Sibiu, 1913. Vezi *Ștefan Pascu și Eugen Stănescu, Istoriografia modernă a României. încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în *Studii*, XVII, 1964, nr. 1, p. 145.

¹⁷ I. Al du le an u. Vezi scris. XVII, n. 10.

¹⁸ *Paul Dunca*, 1800—1888, secretar al Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848. În anul 1861, numit consilier la guberniu. Membru fondator al „Astreii”.

¹⁹ Cornelia, fiica lui Paul Vasici.

²⁰ *Petru Cermena*, 1804—1882, fruntaș al românilor bănățeni. În 1848 a fost ales căpitan al cetății Timișoara. A întreținut relații de prietenie cu Vasici. Corespondența lui P. Cermena către P. Vasici publicată în *Silviu Dragomir, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, voi. II, Sibiu, 1944, p. 508—510 și I. D. Suci u, *Știri românești privitoare la revoluția sîrbilor din 1848*, în *Revista istorică română*, voi. XVII, 1947, fasc. I—II, p. 121-130.

²¹ *I. Lazarini*, fruntaș român bănățean.

²² În pofida dorinței românilor bănățeni de a avea un căpitanat autonom, cu limba oficială românească, prin rezoluția din 27 decembrie 1860 împăratul Francisc Iosif, satisfăcînd pretențiile aristocrației maghiare, a decretat reîncorporarea Banatului la Ungaria (*Gazeta Transilvaniei*, XXIII, 1860, nr. 61, p. 254; *George Barit, Părți alese* voi. III, p. 66; *Teodor V. Păcățian, Cartea de aur*, voi. II, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 181).

XXIII

Domnul meu!

Sibiu, 7/1 (1)861

și pe d[omnișoara] Victoria². S-ar bucura fetele mele, care mă însărcinără să-ți scriu aceasta.

Eu împărtășii cele scrise cu d-l g[uvernator]³, și îmi zise că ai face rău să nu vini, și să nu te uiți în gura nimănui, ci să pășești mai departe. Apoi, ar vrea și d-lui să se înțeleagă cu d-ta. Mai vorbii și cu de ai noștri (Bologa⁴, Papiu⁵ etc, etc.) și toți te roagă să vini. Tim/purile sînt grele și puseciunea noastră se face tot mai critică. D-ta ai lucrat pentru popor neconținut, d-ta ți-ai căpătat la el meritată încredere și stimă, și pentru aceea ar trebui toți să se surprindă dacă ai refuza a lua parte la dezbateri pentru soarta națiunii în momentul cel mai însemnat. Dar de ce mai înșir eu unele și altele? D-ta nu poți să te retragi, căci ești omul dorințelor și bărbatul poporului. Așadară, vă aștept de sigur⁶.

Astăzi prînzește esceleția-sa mitropolitul la episcopul nostru⁷. Voi lua parte și eu.

Noutăți însemnate nu avem, decît auzim că Komeny [recte = Komeny]⁸ este în Cluș, și cătră finea lunii / aceștia se vor ținea conferințele⁹, care vor sta din 40 de bărbați: 8 ung[uri], 8 secui, 8 sasi, 8 rom[âni] și 8 din ceilalți, și că de la 1° martiu vor fi toți amployații disponibili, cari nu știu ungurește. Mai departe, auzim că Schmerling¹⁰ o să-și deie dimisiunea.

Declararea principelui Cuza în privința neutralității au produs aicea cea mai plăcută întipărire. E bună și pentru noi, căci vor mai înceta a ne negri în colori posomorite, cum sunt inimele cele rele.

Astăzi e tîrg de țară. Ieri erau 15 grade frig, dar cu seară porni o boare călduroasă și sui termometrul la 3° pozitive. Acuma curge apa pe uliți și împiedecă pe bieții oameni în trebile sale.

Multă sănătate la ai d-tale de la noi toți, și te așteptăm cu dor.

Al d-tale sincer amic,

dr. Vasiei. I

Veniră niște iuriști la mine și mă întrebă că e adevărat cum că nu vei veni, căci ei vreu a-ți scrie. Eu le zisei că eu tocmai îți scrisei și cred că nu se va adeveri ce au auzit ei¹¹.

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariț, în Brașov / Kronstadt.

¹ I. Popazu.

² Victoria, fiica lui G. Bariț. între copiii lui Bariț și Vasici au existat, ca și între părinți, relații de caldă prietenie. Vezi și nota 5 la scrisoarea XXXV.

³ Fr. Lichtenstein.

⁴ Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

⁵ Alexandru Papiu Ilarian. Papiu Ilarian se afla în acea vreme în Principatele Române, îndeplinind funcția de jurisconsult al Moldovei. Conducător al revoluției pașoptiste transilvănene, Papiu Ilarian s-a interesat îndeaproape de soarta celor rămași pe pămîntul cezaro-crăiesc, în Transilvania, unde, în urma revoluției, românii aveau aceeași situație politică din timpul Stărilor și Ordinilor. Anul 1861, an al maximei „liberalizări” politice în Imperiul habsburgic, corespunde cu anul celor mai intense eforturi depuse de fostul tribunal de la 1848 pentru drepturile românilor din Transilvania. Este anul cînd publică valoroasa sa lucrare *Independența constituțională a Transilvaniei* și cînd expediază foștilor luptători din Transilvania

o serie.de epistole conținând sfaturi de conduită politică în noile condiții ale „liberalizării” (Vezi Iosif Pervainși Ioan Ghindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, voi. I—11[^] Cluj, 1972). Scrisoarea lui Vasici aduce prețiosul amănunt că Papiu Ilarian a întreprins chiar un drum în Transilvania, spre a se sfătui — desigur, în condiții cvasilegale — asupra chestiunilor politice importante. ⁶ Bariț a sosit la Sibiu și a participat activ la lucrările Congresului național din ianuarie, 1861.

⁷ Alexandru Sterca-Șuluțiu la Andrei Șaguna.

⁸ Fr. Kemeny. Vezi scris' XVII, n. 2.

⁹ Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

¹⁰ A. Schmerling. Vezi scris. XVIII, n. 6. • < •

¹¹ Adaosul, după semnătură, e pe coperta scrisorii. Epistola mai poartă și următoarea însemnare a lui Bariț: „Epistolele lui D. Vasici”.

XXIV

Domnul meu !

Sibiu, 30/18 ianuar. (1)861

După ce placară toți¹, se mai auzea ici coala câte un glas, că aceasta și aceea nu a fost bună, că ăla și ăla își dede aer de dictator, că protocolul nu e perfect, că secretarii nu și-au împlinit datoria etc.

69 Cele două petiții se făcură, se subscrieră aicea, apoi se trimiseră la Blaș, cu acea rugare ca să le ducă un canonic la Viena². Dară aceasta / heputându-se face, hîrțiile se trimiseră lui Axente³ la Alba Iulia și se pofti episcopul să trimită și el pe cineva. Axente telegrafă că învoiește-se Sibiu[1] cu concludus din Blaș? De aicea se răspunse că nu, și să se trimită deloc hîrțiile încoaci. Axente le trimise aseară, cu aceea că dacă sintă friculita a celor ce încungiură mai aproape pe episcopul ar fi cauza neîncrederii în el, atunci s-ar vătăma toată națiunea. La aceasta răs-
69 punse episcopul foarte modest./

Hîrțiile sunt acuma aci și poate se vor trimite pe alt drum.

Ne speriaserăm auzind că Șuluțiu e bolnav rău. Duseseră pe Szabo, de aici⁴, dar îi e mai bine. Eu zic numai acuma să mai știi.

70 Aici se can aude că magiarii vor să facă o serenadă capului nostru de aici⁵ și să-i de[a] un banchet. De nu aici, la Bălgrad⁶. Magiarii sunt tare mulțămiiți de purtarea lui, deși prin gazete îl can scarmănă. Oare cine să fie dat magiarilor protocolul conferințelor noastre și să-i fie informat din fir în păr, cum se văd că sunt?/

Eu sunt mult îngrigit pentru esistența mea⁷. Episcopul orice, numai postul în care mă aflu nu l-ar mai suferi. Eu, după ce nu aflu alt post amăsurat caracterului meu, voi trebui să mă retrag și să merg în pensie.

Prietenul din Galiția a sosit ieri aicea și mine pleacă la Brașov. De vei merge în țară, te rog caută să mă scapi, ori într-un fel ori în altul, de grija aceasta, ce mi se face nesuferită.

Ți-a scris și episcopul. Dobran⁸ m-a înștiințat că hîrtia cătră prințul⁹ s-a trimis de-a dreptul lui.

Fiți cu toții sănătoși.

Al d-tale amic,

Vasici. I

2. Tocmai primii scrisoarea a 3^a și îți mulțănesc pentru cele împărțăsite, prin care m[î]-am lămurit dubietatea.

Să vorbim sincer. Eu iată cum văd lucrul, și cuget că nu voi greși. S-a văzut lipsă de o deputațiune la Viena:

„— la-n [fă] bine să ne conduci.

— Nu pot, că sunt bolnav. Lasă să meargă altu”.

71 'Asta primi, și cu această se revărsă o bucurie între toți' *xhmanii*, carii nu aveau altele îndărăpt decît deputațiunea. Aceasta poate / că cășună o grije ca ăla să nu capete vreo popularitate mai mare. Vine la Orăștie; se bolnăvește; acuma e bine; nu vru să meargă; să meargă dară cel de la Gherla; ăsta nu merge; și mai bine; ăsta pleacă; va face vreo treabă; nu e bine, să căutăm nod în papură...¹⁰. Aceasta se află în articolul de la Blaș și în scrisoarea menționată. la-n bine, scrie ăluia ungrește și laiidă-i timpurile cele bune ce erau subț ei. /

72 Astfeli e moartea noastră sigură, dacă acei ce pot mi vor ieși cu medicini zdravene. Quod non curat medieamen, ferrum curat¹¹. Dacă un cap al bisericeii, fără să fie provocat și fără nici o mai departe coisfătuire, recomandă doi bărbați — altfel buni și cu merite — ca să împace pre cei neuniți, atunci denumirea lor a împăcat toate pretensiunile acestor[a] și nu mai avem ce umbla după nimic./

Asta nu e princip, ci e pripeală, care a stricat și va strica orișicînd cauzei cei drepte și sînte a națiunei noastre. Din acestea vei vedea ce este de făcut. Bate unde trebuie, dar știi: Prelsehuss¹², să nu dai de-a dreptul, dar tot să usture, și să potrivești la timpul său.

Vasiei, f 72

69 Cine e I.N... n care răspunde așa bine criticului petițiunei noastre?/ 69

¹ Vezi nota 11 la scrisoarea a XXII-a.

² Cele două petiții votate de Conferința națională de la Sibiu cuprindeau revendicările românilor și au fost înaintate împăratului în iunie 1861. Petițiile publicate în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 211—215.

³ *Axente Sever*. Vezi scris. XX, n. 7.

⁴ Șt. Szabo, medic în Sibiu.

⁵ Andrei Șaguna.

⁶ Alba Iulia.

⁷ 'O dată cu reorganizarea politico-administrativă a Transilvaniei s-a desființat și instituția consilierilor școlari. Cu data de 15 aprilie 1861 a încetat și activitatea de consilier școlar a lui' P. Vasici, fiind pus în disponibilitate. Urmările negative ale acestei măsuri n-au întîrziat să se arate. Așa cum afirmă Bariț, „școlile* din cite apucaseră a se înființa în cei 10 ani, cădeau cu repezițiune uimitoare” (George Bariț, *Părți alesevoii*, III, p. 139). în urma Cererilor unanime ale conducătorilor români transilvăneni, în octombrie 1862 Vasici a fost reactivat în funcția de consilier școlar (*Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 80, p. 318). De acum încolo, însă, Vasici va întîmpina tot mai mult opoziția lui A. Șaguna, pe tema autonomiei școlii confessionale românești. Vezi și nota 3 la scrisoarea II

⁸ *Ioan Dobran*, funcționar superior român la Viena.

⁹ Fr. Lichtenstein. Vezi scris. XIII, n. 7.

¹⁰ Persoanele subînțelese sînt Al. Sterca-Șuluțiu, A. Șaguna și episcopul unit al Gherlei Ioan Alexi.

¹¹ Traducere: „Ce nu vindecă medicamentul, ^vindecă fierul”.

¹² Lovitura rîcoșată.

Domnul meu !

Sibiu, 5 febr. (1)861

Nu ți-am retrimis deloc scrisoarea d-lui Maiorescu \ căci așteptai să-ți scriu cevași și despre cele ce au să se facă în Alba Iulia². Aseară fusei la bătrînul și îmi citi o cuvîntare care vrea să o spună în adunare³. E foarte bună, și eu — zicînd că va răsuna în toate unghiurile locuite de români — îl îmbărbătai / să o spună asta în limba românească; dar s-a pregătit — de se va cere — să o talmăcească și magia-
rește.

La reflexiile din *Gazetă* în privința cercetării lui Gojdu⁴, îl întrebai: oare este cu putință să vină acesta? La care îmi răspunse eă nu, iar de ar veni totuși, atunci negreșit că trebuie să fie însărcinat de voi. Dar ad[a]ogă: „— De mi-ar da toate comoarele lumii, eu nu voi face împotriva voinței și dorinței națiunii mele”. „— Așa e, Eselența, comoarele trec, dar renumele bun este păstrat pentru istorie. Eselenția / voastră sunteți al istoriei, și de aceea aveți a îngriji ca să vi se mărească numele, spre lauda națiunii întregii. Cînd vorbiți Eselenția voastră, vorbesc 600.000 români.”

Pe urmă îmi arătă — sub rosa — că a primit o cocardă ungurească cu 1848, într-o scrisoare în care e rugat de mai mulți să o poarte la Bălgrad⁵. Scrisoarea nu e subscrisă. Se rîse și o puse la o parte. Mai departe, îmi spusă că au înțeles cum că 500 români vor să-l întîmpine, și de aceea nu va spune cînd pleacă (sîmbătă pe la 9 ore), ca să ocolească zgomotul.

Hirțiile s-au trimis / și pe joi vor fi în mîna împăratului⁶. Cancelaria aulică transilvană ne-a încuviințat Societatea pentru cultura limbii etc.⁷

Îți mulțămesc pentru cele împărtășite și mă rog să scrii și domnului Maiorescu mulțămirea mea; vād că nu e mult de a spera. De i-ar spune și lui căci, cum îmi spuse, s-a adresat cu o petitiune cătră Vodă⁸.

Din scrisoarea ce ți-am trimis-o, vei fi priceput îngrigirea mea, care crește cu atît mai tare, cu cît vād că trebile se încurcă tot mai tare, și mă tem că nu vom scăpa fără sînge, precum bine a observat d-l Maiorescu⁹.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Vasici.

M-am bucurat de cele ce am citit din Brașov./

¹ Ioan Maiorescu.

² E vorba de Conferința „mixtă” de la Alba-Iulia. Vezi nota 16 la scrisoarea XVIII.

³ Cuvîntarea rostită de A. Șaguna în ședința din 12 februarie 1861 a conferinței de la Alba-Iulia. Publicată în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol II, p. 247-248.

⁴ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 6, p. 25. într-o corespondență datată „Timișoara, 18 ianuarie 1861”, referitoare ia sosirea noului comite suprem al Comitatului Caras, Emanuil Gojdu, autorul corespondenței, adaugă următoarea

informație: „Se vorbește cum că d-l comite suprem Emanuel Gojdu ar avea o misiune în Ardeal, unde se va întîlni în Sibiu cu ... Șaguna”. Comentîndu-se această știre în *Telegraful român*, IX, 1861, nr. 4, p. 15, se afirma: „Nu știm încît e adevărată știrea aceasta, totuși la noi mulți în multe feliiuri o comentează. Unii vreau cu rădicarea mitropoliei greco-orientale în Ardeal, alții cu uniunea Ardealului cu Ungaria a o aduce în încopciere”. în încheierea notei se spunea: „Nouă aici în Sibiu ne este cu totul necunoscută fama aceasta”.

⁵ Alba Iulia.

⁶ Este vorba de propunerile conferinței regnicolare de la Alba-Iulia. Vezi George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 92; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 260.

⁷ *Asociațiunea transilvană pentru literatura româna și cultura poporului român* („Astra”).

⁸ A. I. Cuza.

⁹ în Transilvania perioada de tranziție de la emiterea diplomei din octombrie 1860 și pînă la instaurarea deplină a regimului „liberal” s-a caracterizat printr-o activitate febrilă în toate cercurile politice (*Din Istoria Transilvaniei*, voi. II, p. 190). Totodată ea a cunoscut și momente de nesiguranță și tensiune. „După răsturnarea sistemii absolutiste și apucarea feodalilor deasupra — scrie G. Bariț — funcționarii puși în disponibilitate se întrebau fiecare ce are să se aleagă din ei și din familiile lor. Mulți din ei se temeau de o război cumplită (Vendetta) ...” (George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 69).

Sibiu, 19/7 febr. (1)861

Domnul meu!

însărcinat de Eselenția-sa¹, viu a te încunoștința cum că Ministeriul afacerilor din afară a împărtășit Eselenției-sale că a însărcinat pre consulul din București să meargă în persoană și să ducă hîrtia sinodului în privința Merișenilor², care a și împlinit această însărcinare, și arată că prințul / Cuza s-a exprimat că știe despre această petiție. Fiind însă Mereșeni acuma moșie mitropolitană, nu o va putea da mitropoliei ardelene, dar va stăruii la Cameră ca să se dea o desdăunare potrivită. Aceasta spre informarea d-tale, mergînd la București sau scriind cuiva.

Mare ne-a fost bucuria auzind că românii au votat compact la Bălgrad³. Cînd a sosit telegramul, eram la prințul⁴ la bal, unde văzui cum / se bucurau toți și mă felicitau, spuindu-mi că românii „sind politisch disziplinirt”⁵. Sașii turbă asupra celor trei: „Drei Sachsen sind in das ungarische Lager ubergangen: Stebriger, Friedensfels und der Vater des Hoffkonzipisten” (feciorul lui Conradsheim e concipist la curte).
75**

Precum îmi spune d-l Alduleanu⁶, tendința românilor a fost să impuie ungarilor, carii ne țin de / reacționari moralicește, și să le arate că noi tot pe calea aceea dorim a cîștiga pentru noi atîta cît doresc și ungarii pentru ei; și au impus. Mitropolitul nu a primit nici cartier nici prînz la episcopul catolic⁷. Mercuri a dat el membrilor și inteligenței din Bălgrad⁸ un prînz unde, cum îmi spune d-l Alduleanu, au vorbit multe și s-au înțeles bine.

Auzim că nici Popazu nu primește foșpania⁹.

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Al d-tale amic,

¹ Episcopul Andrei Șaguna.

² Sinodul bisericii ortodoxe din 24—26 octombrie 1860 a adresat o rugămintă către principele Cuza și guvernul său pentru restituirea moșiei Merișeni, din județul Argeș, dăruită la 1700 de Constantin Brîncoveanu mitropoliei ardelene. Vezi Dr. Ioan Lu pa ș, *Mitropolitul Andrei Șaguna...*, p. 258. Hrisovul pentru dăruirea proprietății Merișeni a fost publicat de A. Tr. Laurian în *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania (Magazin istoric, III, 1846, p. 305)*. Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, voi. I, 1790—1850, partea a III-a, București, 1967, p. 1141.

³ La Conferința de la Alba Iulia din februarie 1861, toți reprezentanții români au susținut proiectul de lege electorală pentru Dieta Transilvaniei prezentat de Al. Sterca-Șulutiș, refuzînd să recunoască valabilitatea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, Vezi *Conferința regnicolară din Alba Iulia*, la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 225—260; George Barit, *Părți alese...*, voi. III, p. 90-98.

⁴ Fr. Lichtenstein.

⁵ Traducerea: „Sin-t diseiplt

⁶ Traducerea: „Trei sași au trecut în lagărul maghiar: Stebriger, Friedensfels și tatăl concipistului de Curte". Cei trei sași au recunoscut valabilitatea legii din 1848, de încorporare a Transilvaniei la Ungaria.

⁷ I. Alduleanu.

⁸ Mitropolitul Alex. Sterca-Sulutiu, la episcopul L. Haynald.

⁹ Alba Iulia.

¹⁰ Funcția de comite suprem.

XXVII

Sibiu, 25/2 (1)861

Domnul meu !

După ce mă rugai de Escelenția-sa¹ să-mi deie copii de la petițiile noastre îndreptate mai de curînd monarhului, îmi spuse aseară că le-a deopiat și îi le va trimite ca astăzi. Poate că te va interesa să știi cine le-a făcut și cine le-a dat. Le-a făcut episcopul, dar Arduleanu² le-a modificat, precum le vezi, le-a trimis lui Dobran³, și asta scrie că le-a dat / Maiestatei-Sale care, semnîndu-le, a zis: „ich werde sie meinem Ministerium zur Beachtung ubergeben"⁴. Cum s-au dat și ce s-au făcut nu știm, că după vreo cîteva zile ieșiră în jurnalele ungurești.

Noutăți mai de însemnat nu avem. Vineri se lăți faima pe aicea că unia s-ar fi sancționat de împăratul⁵. Să fi văzut alergările ungu-rilor! Inșă se teșicară, că nu a fost nimica.

Pentru cele ce ai reflectat asupra mea îți mulțămesc, dar mai ascultă-mă o dată: noi subscrișerăm circulariul că cu 15 aprilile înceată acti/vitatea noastră și așa cădem toți cu 1° mai în disponibilitate⁶, firește că și eu, și pentru aceea fiindcă un an tragem leafa întreagă, nu-s nebun să merg mai nainte de finirea lui în pensie. Eu încă îmi încred atîta destoinicie, că aș ști să duc un serviciu administrativ, precum l-am și dus, și dacă am știut da ordinațiunei [recte: ordinațiuni] în acești 10 ani, le-aș ști și pune în lucrare. Inșă eu aș putea primi numai un astfel de serviciu unde nu ar veni pensiunea în întrebare, și de aceea la un caz contrariu aș mai voi să merg eu cu jumătate, 840 f. C.M. decît să o perd. / Inșă nici aceasta nu atîrnă de la mine, căci cei în disponibilitate au să se aplice cam unde-i va așeza.

îmi scrisă și tînărul nostru. A pățit-o rău, sărmanul. Dacă i-a făcut-o din București, apoi rău! Eu cuget că s-au prins epistola la Chi-zătău⁷, unde a dat-o. Pe lingă mulțimea de griji care mă impresoară în multe privințe, m[i]-a mai trebuit și aceasta. Eu îi voi scrie categoric să se lase de o idee ce nu se poate realiza. El îmi scrie că tocmai acum are cea mai bună speranță. Spune-m[i], nu-i nebun? Ba, așa! Dar dracul de amor l-a nebunit.

Sănătate la toți ai d-tale de la noi toți.

Eu sunt cei vechi,

Vasici.

Dacă vei pleca, fă-m[i] prin cineva cunoscut./

¹ Episcopul Andrei Șaguna.

² Ion Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

³ Ioan Dobran. Vezi scris. XXIV, n. 8.

⁴ Traducerea: „Am să le predau ministerului meu, să le aibă în atenție”

⁵ Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

⁶ Vezi nota 7 la scrisoarea XXIV.

⁷ Sat în jud. Timiș.

XXVIII

Sibiu, 16/4 aprilie (1)861

Domnul meu !

Îți împărtășesc un estras din scrisoarea oficioasă a guvernatorului¹ în privința noastră, îndreptată cătră principele Lichtenstein², cu acea rugare ca să faci un articol în care, după părerea mea, să se dovedească lipsa acestui organ³ la români în general, și la ambele confesiuni în specie; să se provoace ordinariatele sau, mai bine, sinoadele, ce au să se țină în scurt timp de amîndouă părțile, / ca să arate necesitatea acestor organe pentru școalele noastre în culori vii, să se arate pașii carii îi fac școalele în acest scurt timp etc. Eu cuget că ele nu sunt în contra autonomiei confesiunilor, ba din contră, tocmai autonomia cere ca trebile școlare să se pună în mîna organelor române, și de confesiunea pe care o va avea să o reprezenteze etc. Scrisoarea îți arată unde trebuie lovit.⁴

Ieri merse o deputațiune mai mare, de 100 bărbați din toate comunele scaunului Sibiului⁵ la comesul⁶ și / îi spuseră mîhnirea și indignațiunea pentru cele întîmplate la Mercurea⁶. Comesul merge la Nocrich⁷, fără să fie făcută aici alegerea; ea rămasă pînă se va întoarce.

Astăzi avui cu mai mulți vorbă, în urmarea demonstrațiunei de ieri, și ei vreu oricum să ne împece, numai să le lăsăm consulul. îmi promisera că vor face pe Bologna jude (Schulsrichter)⁸, dar eu zisăi că el nu primește, ci să ne facă pe Servian Popovici⁹; mi *se promisera, mai yrtos spuindu-le ce post îmbracă el astăzi. Mă rog vor/bește cu dînsul⁶ și scrie-mi dacă ar vrea să primească, ca să lucru mai departe prin Ranicher¹⁰ etc.

în strada Măcelarilor¹¹, nedorminare: unia, neunia¹²; nemulțumire⁶; căci iăcîndu-se vorbe despre ampoiții cei ce vor înceta, aeeștia nu mai dau bună ziua. Appr¹³ lucră, merge rnereu; alții nu.

Togma fuse fratele Bologa¹ la mine. L-a poftit comesul; merge la el. Ii spusei pentru fratele Servian etc.

Comesul pleacă mine cătră Nacrich. Conrad Schmidt² — candidat de consul, ca să urmeze lui Salmen.

Fiți toți sănătoși. Multe salutări de la ai mei.

80*

Vasici./

¹ Emeric Miko.

² Vezi scris. XIII, n. 7.

³ Consilier școlar.

⁴ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 36, p. 156—157 (*Brașov, 12 mai, ce fac românii transilvani cu școalele lor*).

⁵ Franz Salmen. Vezi scris. XVII, n. 5.

⁶ Protestul românilor în legătură cu modul fraudulos de desfășurare a alegerilor pentru funcții în Scaunul Mercurea. Vezi articolul *Decurgerea alegerii amplotaților superiori în Scaunul Mercurea*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 29, p. 123—124. Pentru relațiile românilor cu sașii din „Fundul regiu”, în această perioadă, vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 611—632.

⁷ Sat în jud. Sibiu.

⁸ Iacob Bologa.

⁹ *Servian Popoviți Barcianu*, 1820—1888, secretar gubernial, jude la Tabla regească din Tirgu-Mureș.

¹⁰ Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

¹¹ Stradă în Sibiu.

¹² Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

¹³ K. Apor, baron, președintele Tablei regești din Tirgu-Mureș.

¹⁴ Iacob Bologa.

¹⁵ L-a înlocuit pe Fr. Salmen, după numirea acestuia în noiembrie 1861 ca referent la Cancelaria aulică, în funcția de comite al sașilor. Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 631.

XXIX

Sibiu, 4/16 mai (1)861

Domnul meu !

Pornind d-1 Măcelariu marți, în grabă la Blaș, m-a rugat să-ți scriu că venind deputațiunea ce a dus protestul mercurenilor la Cluș îndărăpt, i-a spus că acolo se așteaptă și protestul brașovenilor etc. El, dar, te roagă ca să îngrijești pentru trimiterea lui.

Episcopul nostru² pleacă luni la Cluș, de unde se va / întoarce prin Blaș, de nu-l va stingheri adunarea de acolo, de care el la plecare nu a știut nimic. Mitropolitul³, crezînd că la noi se va ținea duminică sinod, era să vină încoace⁴, ca să confereze în privința unei scrisori a lui Gojdu⁵, de care îți scrisesem în scrisoarea de dăunăzi, ce veni și episcopului nostru, și despre alta a lui Mocioni⁶, pentru congres.

Comesul⁷ se află aicea; astăzi mi se pare că se întregește comuna în toată tăcerea. Auzim că ei și-au / pus carul în patru să delătore pe români, sau să aleagă cît se vor putea mai puțini.

M-am bucurat de cele ce citii în *Gazeta* despre deputații noștri în Pesta⁸, mai virtos că văd și pe Mihali⁹ și pe Manu¹⁰ figurînd între ei.

Pentru articolul despre scoale îți mulțămesc, însă acuma ar trebui spus și ce s-a dat episcopilor, căci aceasta nu e mai mult secret.

Principele¹¹ nostru se făcu / general de cavalerie, afară de rînd, și merge cît de curînd la Timișoara.

Cei străini de la guvern și tribunale au cam părăsit Sibiul, care a cam murit.

Episcopul a trimis lui Gojdu memorialul despre care îți amintisem.¹² E foarte bun, și-l va arăta în copie și mitropolitului.

Nu știu, primit-ai o broșură¹³ de la Cernăuți, în care neagă la mireni dreptul de a intra în sinod ?

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Complimente și sărutări de la noi toți. Dar ce zice Ironim și Aurelia?¹⁴ In anul acesta nu îi voi putea examina.

Al d-tale sincer amic,

Vasici./ 82*

¹ Ilie Măcelaru.

² Andrei—Șaguna.

³ Alex. Sterca-Șuluțiu.

⁴ A. Șaguna convocase pe data de 8 mai 1861 un sinod, care însă, din cauza împrejurărilor, a fost revocat (Ioan Lupăș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 259).

⁵ *Em. Gojdu*, membru al Casei magnaților din Pesta, care pregătea un proiect de lege pentru națiunea română, s-a adresat mitropolitului Al. Sterca-Șuluțiu și episcopului A. Șaguna să-i comunice „ultimatul” revendicărilor românilor din Transilvania. *Ibidem*, p. 204—205. Corespondența dintre Gojdu, Șuluțiu și Șaguna publicată în Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, Sibiu, 1883, p. 353-382.

⁶ *Andrei Mocioni*, 1812—1880, om politic, conducător al mișcării naționale din Banat, membru în Senatul imperial întărit, președintele clubului parlamentar român din Pesta. A. Mocioni socotea că numai un congres general al românilor din monarhie poate constitui cadrul în care aceștia își pot formula revendicările. Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi! II, p. 261—268.

⁷ Franz Salmen.

⁸ Se referă la cei 18 deputați români în Dieta din Pesta (6 aprilie 1861—22 august 1861). *Ibidem*, p. 289.

⁹ *Gavril Mihalyi de Apsa*, deputat în Dieta din Pesta, septemvir, comisar regesc al Maramureșului.

¹⁰ *Iosif Man*, comite suprem al Maramureșului în anii 1860—1875, membru al Casei magnaților. Președinte al *Asociației pentru cultura poporului român din Maramureș*. Vasici i-a cunoscut pe G. Mihalyi și I. Man încă din anul 1831, cînd a fost trimis în Maramureș unde izbucnise holera (*Observatoriul*, IV, 1881, nr. 77, p. 309).

¹¹ Fr. Lichtenstein, care la 21 aprilie 1861 și-a încheiat activitatea de guvernator, în luna mai a aceleiași an a părăsit Sibiul.

¹² De fapt, scrisoarea din 23 aprilie (11 mai) 1861. Vezi Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente* p. 369—382. Șaguna îl roagă pe Gojdu să propună „ținerea unui congres național, carele să formuleze modul și chipul egalei îndreptățiri a nației și limbei române”. *Ibidem*, p. 381.

¹³ Se referă la broșura *Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei și a ierarhice sale referințe în organismul bisericeii ortodoxe din staturile Austriei*, Cernăuți, 1861, în care Șaguna era combătut pentru că chemase și mireni la sinoadele bisericeii ortodoxe din 1850 și 1860. A. Șaguna a combătut aceste „dorințe”, ca anticanonice, în lucrarea *Anthorismos sau deslușire comparativă asupra broșurei „Dorințele”*, Sibiu, 1861. Substratul polemicii era

de ordin politic. Episcopul bucovinean Hacman se opunea planului de unire a tuturor romanilor dm monarhie sub o singură conducere bisericeasca' deci crelrfiunei

" Ieronim și Aurelia Bariț, copiii lui George Bariț. >.,! ..

XXX

Domnul meu /

Sibiu, 9 mai .(1)861

Venind d-l Arduleanu¹ încoace, spuse eselenției-sale că la guvern s-a otărît ca în privința consilierului] de șcaală sase întrebe ordinarpiatele. Ieri a și venit hirtia, și de bună seamă și eselenției sale d-l mitropolit Șuluțiu. Al nostru zice că se va decide pozitiv, însă mai înainte ar dori o conferință mixtă.

Eutare cred / că dacă protopopii, și anume cei de aici, vor oțări despre soarta acestor organe, apoi nu am mai avea de vorbit nimic, căci ei greu suferă controla lucrărilor lor, carii în școală nu văd alta decât numai un ram de venituri. Arduleanu zicea că celelalte confesiuni nu ar fi pentru staveritatea acestor organe, însă eu întrebai la sasi, și ei le vor susținea. E lesne lui Hainald², care are comisiunea catolică și referentul său, a nega / necesitatea consilierilor de școală. Dar ce vom zice noi? Fi-va d-nii Arduleanu și Dunca³ în stare de la masa verde a conduce treaba școlară, care în fața locului apare cu totul altfel de cum o vedem prin rapoartele protopopilor etc. ?

Gojdu scris episcopului și cere ultimatum can ce vreau românii⁴. Acesta compusă un memorial tare bun și îl va trimite, jurîndu-î totodată pe Dumnezeu să apere cauza dreaptă a noastră./

Pentru limbă, am să te încredințez că de cînd a venit ordinațiunea astă-vară de la consistoriul nostru nu a mers nimic în altă limbă, dar fiindcă la Blaș se întrebuința cea latinească, iară în Gherla și Lugos cea germană, episcopul nostru se teme că acuma vor scrie ungurește, și atunci va fi silit să scrie și el așa.

Pe Pipoș⁵ îl vor depune și în locul lui vor aduce pe Mihali de la Marmoroș⁶.

Comesul e chieiiat la Cluș.

: Iți gratulăm cu toții onomastica trecută, cam tîrziu, dar din inimă. Dumnezeu să te țină, cu întreaga familie!

Sunt al d-tale sincer amic,

Vasici.

Fii bun/dă scrisoarea amăritului aceuia, că nu cutez a scrie de drept./

¹ I. Alduleanu.

² *Ludovic Jtaynald*, 1816—1891., episcop romano-catolic al Transilvaniei, arhiepiscop de Kâlocsă și cardinal.

³ Paul Duncă, acum asesor de tribunal și consilier guberniei. Vezi scris. XXII,

⁴ Vezi notele 5 și 12 la scrisoarea XXIX. G. Bariț a răspuns și el lui Gojdu, printr-o scrisoare datată „Brașov, 13/1 mai 1861", în privința cauzei românilor dm Transilvania (Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente...*, p. 382—384).

⁵ *Kloan Pipoș*, 1822-1888, avocat, membru în Comitetul național la 1848. în anul 1861 a fost numit comite suprem al Comitatului Zarand. A contribuit la organizarea școlilor și la întemeierea Gimnaziului român din Brad.

⁶ A Gavril Mihali' Vezi scris. XXIX, n. 9.

XXXI

Sibiu, 7/8 (1)861

Domnul meu!

____Nu ți-am scris demult. Vei fi citit scrisoarea ce a trimis-o Episcopul] la deputați, de care eu nu am știut nimica pînă^ ce am citit răspunsul acestora și am văzut din el ce a can fost scris. Inșă i-a dat, cum înțelesei, circulariul mitropolitan și o copie a scrisoarei trimise de M[ăcelariu]² lui Gojdu³, și împărțită în copie episcopului], unde se zice că deputații noștri vor cerceta pe Deāk și Otves⁴, ce din jurnalele germane se și văzu că s-ar / fi și făcut, ce însă nu a fost adevărat, și pentru că aceștia nu scriau apriat cu cine au consultat. Dar toate s-au făcut iarăși bune. Mi-a spus, dar nu mi-a arătat, că ar fi venit de la Mihali⁵ un plan despre datoria școalelor cătră d-l mitropolit⁶, și acesta i l-ar fi împărțit pentru de a-și da părerea, care ar fi și dat-o, că nu-i trebuiesc scoale mestecate⁷. E bine, dară ce vom face unde nici una nici alta comună bisericească nu e în stare a susținea o școală? Noi putem păstra, pe lângă caracterul național în școală, și cel confesional, numai să ne înțelegem, după / cuviință; și apoi acesta este un lucru care ar fi cerut o rumegare mai coaptă, a mai multor bărbați, iară nu un răspuns pripit. Vezi, rogu-te, dacă cumva te-ai întilii cu eselenția sa d-l mitropolit, ce e în proiectul acela, că eu mă tem că vom rămînea fără scoale dacă iarăși ne vom deosebi așa de precis unii de alții.

Bietul oficier îmi scrie alaltăieri că i-ai înlesnit a trimite o scrisoare la Vodă⁸ însuși, și așteaptă iarăși prin d-ta răspuns. Mă roagă să fac și eu cele de lipsă. Eu i-aș face din toată inima, însă nu știu cătră cine să mă / îndrept, ca să-i descopăr împregiurările fără să bat toba în tîrg. Eu, firește că — precum zice și el — asta mi-ar fi pentru dînsul față cu mine, cea mai plăcută pusețiune. Mie mi se spune că nu primesc nicidcît oficieri străini, și mai vîrtos austriaci.

Aud că sunteți la Zărnești cu toții. Ce face studentul meu?¹⁰ Cine l-a esaminat anul acesta? Dar diliginta Aurelia?¹¹

D[omnul] Mețianu¹² nu ne mai vine încoace.

Iți alătur 4 fr. 40 cr. pentru 11 esemplăre din actele congresului¹³, cari le-am vîndut la iuriști, căci celelalte le-a luat toate Filts¹⁴.

Oare cum mai stăm, mergem la Reichsrath¹⁵?

Multe complimente, sărutări și sărutări de mînă la toți ai d-tale, de la noi toți.

Iară eu rămîn al d-tale amic,

• -•.

Neli¹⁶ învață regulat românește./

Vasici.

¹ Andrei Șaguna.

² Iiie Măcelariu.

³ Emanuel Gojdu. Vezi scris. XXIX, n. 5.

⁴ *Deák Ferenc*, 1803—1876, conducător al partidului „moderat” maghiar. A avut un rol important în realizarea pactului dualist austro-ungar.

⁵ *Edtys Jozsef*, 1813—1871, om politic, membru al partidului „moderat” maghiar. Președinte al Academiei Ungare. Unul din făuritorii compromisului dualist.

⁶ Gavril Mihali.

⁷ Alex. Sterca-Șuluțiu.

⁸ Fiind un susținător al caracterului confesional și al autonomiei școlii românești ortodoxe, Șaguna era adversarul neîmpăcat al școlilor „mestecate” sau naționale, la întemeierea cărora se preconiza contribuția comunelor bisericesti fără deosebire de confesiune.

⁹ Al. I. Cuza.

¹⁰ *Ieronim Bariț*, fiul lui G...Bariț.

¹¹ Fiica lui Bariț.

¹² Ioan Mețianu. Vezi scris. XIII, n. 1.

¹³ *Protocolul sedințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibiu*, Brașov, 1861.

¹⁴ *Samuel Filtsch*, tipograf și librar sibian.

¹⁵ Dieta imperială din Viena. Și-a deschis lucrările la 1 mai 1861. Transilvania nu era reprezentată, deoarece dieta care trebuie să aleagă delegații nu se întrunise. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 595.

¹⁶ Cornelia, fiica lui Vasici.

XXXII

Sibiu, 15/3 sept. (1)861

Domnule preastimate!

Aici alăturerez scrisoarea către d-l general Florescu¹, precum mi-ai dat invi[t]ațiune. Ai bunătate și o espedează prin cine vei ști mai bine. Eu voi să scriu și lui Aron² etc.

Ieri încă îți scrisei câteva rânduri în privința d[omnului] Emilian. îmi pare rău că nu am putut să-i împlu dorința, dar lucru a fost prea pripit, și inimei nu poți impune.

D[omnul] Bologa³ este acolo. Vă va spune cele ce se fac pe la noi.

87 D[omnul] co/mes⁴ m-a chemat mai dăunăzi la dînsul (ba, mai bine, a întrebat cînd m-ar putea cerceta; și așa, m-am dus eu la dînsul) și m-a ținut mai o oră, dezvinovățindu-se că el nu a lucrat în contra noastră, și că vrea să trăiască cu noi: „Ich sehe meine Herren dass sie in den vergangenen zehn Jahren viei gelernt haben, wogegen meine Gimpel noch dieselben geblieben sind etc.”⁵.

87* Vei fi văzut răspunsul la scrisoarea episcopului; pe joi va ieși și replica episcopului⁶.

Iarăși auzim că Dieta va fi în Alba Iulia⁷. Dar unde vor avea loc acolo?

M-a însărcinat înaltul guvern cu agendele comisiunii sanitare ce s-a înființat aicea pentru boala vitelor, și astfel vom începe mine excursiunile, însă numai în apropiere. Președintele e b[ar]onul Conradsheim și eu cu maiorul Hefeler, membri⁸. Nu ne-au dat nici o invi[t]ațiune mai

departe, nici o anticipațiune, și eu m-am dechiarat că fără aceasta nu voi putea funga⁹.

Dacă brașovenii au vorbit de adresă¹⁰, apoi să caute să o facă cît mai curînd, căci altfel nu are nici o însemnătate, și la observațiunile lui *Siebfenburger*] Bote ar fi tocmai potrivit.

Fratele meu¹¹, care se află de 2 săptămîni aicea, și va mai rămînea încă una, îți spune multă sănătate. Și noi toți vă salutăm și sărutăm.

Rămînînd al d-tale sincer amic,

Vasici. I 88*

¹ *Ioan Em. Florescu*, 1819—1893, general și om politic din Principatele JRomâne-vm^ I. Cuza.

² Aron Florian.

³ Iacob Bologa.

⁴ Franz Salmen.

⁵ Traducerea: „Văd, domnii mei, că în ultimii zece ani ați învățat mult, pe cînd nerozii mei au rămas încă aceiași”.

⁶ Vasici se referă la schimbul de scrisori dintre A. Șaguna și Fr. Salmen. Cornițele sașilor i-a acuzat pe preoții români care revendicau drepturi politico-naționale, de „sfătuitori ascunși” și „agitatori” ai poporului împotriva noilor „diregătorii”. Șaguna s-a adresat la 27 august 1861 lui Salmen, luînd energic apărarea preoțimii române și susținînd legitimitatea doleanțelor românilor, care formau majoritatea populației în „fundul regiului”. Totodată i-a cerut lui Salmen să-i indice „numele preoților, cari sunt, timpul cînd, și locul unde s-au făcut aceia vinovați de asemenea imputări”. Cornițele sașilor i-a răspuns nesatisfăcător la 11 septembrie 1861. De aceea Șaguna i se adresează din nou, la 13 septembrie 1861, arătîndu-și nemulțumirea că răspunsul lui Salmen „are forma unui răspuns privat” și nu-i indică nominal pe preoții „turburători” (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 624—631; Dr. Ioan Lupas, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 254-256).

⁷ Dieta se va deschide abia în 1863 la Sibiu.

⁸ Vezi și *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 79, p. 317.

⁹ funcționa.

¹⁰ Vezi nota 6. Pentru atitudinea sa energică, Șaguna a primit numeroase adrese de mulțumire și solidaritate, între care și cea a brașovenilor din 2/14 septembrie 1861 (*Adresa brașovenilor către ex. sa d. episcop gr. răs. Br. Andrei de Șaguna în recunoștință pentru apărarea cauzei naționale*, în *Foaie pentru minte* XXIV, 1861, nr. 35, p. 279. Reprodușă în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 631-632).

¹¹ *Andrei Vasici*, fratele lui Pavel Vasici, senator în Virșet, colaborator al *Foii pentru minte*, inimă și literatură, membru de onoare al „Astreii”.

XXXIII

Sibiu, 3 mai [1862]

Domnul meu !

în minutul acesta primii un telegram de la Orăștie, în care mi se zice să aștept pre esceleția-sa deseară la 10 ore. înștiințîndu-te despre aceasta, aș vrea să știu că veni-vei și d-ta pe marți încoace, fiindcă luni e S. Georgiu. Dacă ai pleca cu poșta, seara, luni, marți pînă către 10 ore ai fi aicea și te-am putea aștepta, cu toate că nu avem pînă acuma nici un obiect de vreo importanță.

89 Poftindu-ți ca ziua onomastică / să o petreci în deplină mulțămită încă mulți, mulți fericiți ani, cu toată familia, căreia, de la toți ai mei, multe complimente și sărutări, rămîn, cu cuvenita stimă, al d-tale sincer amic,

Vasici.

S9^o Fratelui Andrei și Iacob¹, multe complimente. /
[Adresa:] An wohlgeborenen Herrn Georg v. Baritz, Fabriks Direktor in Cronstadt.

¹ Andrei Mureșanu și Iacob Mureșanu.

XXXIV

Sibiu, 21/9 iunie (1)862

Domnule fine!

M-a aflat scrisoarea d-tale cu condeiul în mână și, după ce văzui cele scrise, încetai, ca să văd ce voi putea isprăvi.

Eu pînă acuma nu m-am hotărît să vin la Brașov. Am mai multe cauze care mă rețin și care ți le voi împărtăși la întîlnire, căci țin desigur că te voi îmbrățișa luna viitoare *.

Cu diletanții, adevă cu capul lor, Bodilă, vorbii, dar și ei au dîcă, și că nu se va putea.

91 Constande² a făcut pentru Rășinari mormîntul / lui Christos și-l va trimite mai nainte, la espozițiune. Fetele mele încă fac un covor, ceva simplu, dar pînă acuma rar, migălos, nu știu cum vor izbuti³. De altele nu știu, pentru că coconitele sau, mai bine, domnițele noastre sunt prea delicate.

Pentru tinerii d[omni] Davila⁴ poate că vom face ceva, numai acuma sunt ocupat cu esamenele, și ducerea pînă la București ar fi grea.

Pe la începutul lui iuniu te așteptam ca pe Messia și nu veniși. Mă tot zgîmboiam prin carele de poștă, și inti, și ioc! Nici nu puturăm ținea ședința.

91° 9 D[omnul] Fesztl, precum vei vedea din *Tele/graf* se denumi de Studien-Ober-Director și căpătă titlu și rang de consiliar regesc⁵. Acest directorat formează acuma oficiolat independinte, cu 1 sepretariu, 2 actuari și un cancelarist. Leafa e 1000 f., bani de quartir și de călătorie; reședința — Bade. Acuma să lucru în două părți și de pelea mea. Inșă cele mai aproape fiind mai delicate, ți le voi împărtăși de față.

Aici se fac pregătiri mari pentru primirea guvernatorului⁶; astăzi va sosi la d-voastră. Sositu-v-au oaspeții ceialalți: mitropolitul Nifon etc.?⁷ *

92 Sașii lucră în Viena, și eu mă tem tare că vor reuși. Venirea / comesului ca să primească pe guvernatorul, și ducerea lui îndărăpt nu a făcut-o din degite, ci ca să demonstreze că ei sunt loiali. Ranicher⁸ cu Gull⁹ lucră pe lingă miniștri; două capacități eminente.

Noi stăm cu totul. Comitetul permanent¹⁰ e paralizat, nu are indivizi, nu se ocupă cu nimica; cum e mai rău. Niște întîmplări amenință iarăși ghezghinare între noi; și apoi atunci mai bine să murim cu toți.

Te aștept cu nerăbdare. Pînă atunci, multe complimente și sărutări de la toți ai mei, la toți ai d-tale. Fiți toți sănătoși.

Studentul meu se va pregăta de esamen; dar școlărița era diligența Aurelia¹¹ și Marița, sau cum [o] chiamă pe fiia d-lui Coroiu.

Adio,

Vasici.

La toți cunoscuții, sănătate./

—¹ In iulie 1862 Vasici este prezent la Brașov, unde participă la adunarea generală a „Astrei” care și-a desfășurat lucrările între 28/16 și 30/18 iulie 1862 (*Telegraful român*, X, 1862, nr. 57, p. 225).

² Ioan Constande, gravor român.

³ Iulia Vasici a participat la expoziția organizată de „Astra” la Brașov, „cu scrobeală produsă și preparată în casă și de mîna sa”. Cornelia și Aurelia Vasici au participat cu „1 covor cusut cu multă măiestrie” și „1 pereche pantofi de casă”, iar Isabela Vasici cu „1 draperie de fereastră din harasu”. Vezi *Suplement la Telegraful român*, X, 1862, nr. 59.

⁴ Să fie vorba de Carol Davila, medicul din București? Dar celalalt tînăr Davila?

⁵ Karoly Fesztl, consilier școlar romano-catolic. în anul 1862 numit în fruntea Directoratului școlar din Comitatul Pestei.

⁶ Ludovic Folliot de Creneville, 1813—1876, feldmareșal, guvernator al Transilvaniei în anii 1861—1867.

⁷ Nifon, mitropolitul Ungro-Vlahiei. în iulie 1862 era la Brașov. Vezi *Telegraful român*, X, 1862, nr. 58, p. 228.

⁸ Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 4.

⁹ Josef Gull, judecător în Sighișoara, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

¹⁰ Se referă la Comitetul permanent ales de Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861. Vasici era unul din cei 18 membri cărora le-a fost „concrezută cauza națională și confesională română”. Vezi *Protocolul ședințelor Conferinței naționale* p. 23.

¹¹ Aurelia Bariț, fiica cărturarului.¹

XXXV

Sibiu, 4/16 aug. (1)862

- *Domnule fine!*

. . . Ajunserăm sănătoși acasă și aflărăm toate în pace.

Discursul nostru, și acasă și la eselenția-sa¹, e tot! De Brașov a fost și este și acuma tare îndestulit. Fetele mele sunt și acuma îneintate, și le vine Sibiul cu atît mai tăcut, cu cît toți s-au risipit care pe unde; de abia mai vezi cîte unul ici, colea².

Eselenței-sale i-a plăcut tare cămeșă ce a avut-o pe sine domnișoara Orghidanu (fiia părintelui Orghidan) la concert, și m-a însărcinat să-ți scriu că deloc să tocmești o ast/feli de cămeșă, însă cositurele să fie de aur curat, și să-mi scrii prețul, stăruind ca să s[e] izprăvească cît mai curînd. Te rog, dar, în cît te iartă trebile, fă-i această bunătate.

93

Alta: eu, neavînd la mine bani la concertul domnișoarei Circa¹, fratele d-tale Octaviu a fost bun și mi-a dat un bilet pe barbă. Eu, ce-i drept, l-am căutat de două ori ca să-i plătesc, dar nu l-am aflat, și așa am uitat să-ți dau d-tale datoria. Includ, dară, aici 1 f. și mă rog să-l puni la suma cuvenită.

Noi am avea lipsă de actele și protocoalele Asociațiunii, ce se află acolo.

Directorul Kratky² și Bieltz³ se țin foarte mîndri că i-am ales membri onorari. Bietul Akner⁴ muri fără să-și fi primit diploma; ieri l-am îngropat.

Complimente la doamna fină și la toți cunoscuții.
Al d-tale sincer amic,

93

Vasici./

¹ Andrei Șaguna.

² Vezi nota 1 la scrisoarea XXXIV.

³ *Eliza Circa*, violonistă. A studiat la Conservatorul din Viena. A susținut concerte în țară și străinătate. Distinsă cu mențiune la concursul de la Montpellier pentru *Imnul gînteii latine*.

⁴ *Dr. Kratky*, director al gimnaziului de stat din Sibiu, filoromân. Vezi Ioan Stanciu, *Istoricul Liceului „Gheorghe Lazăr” din Sibiu* Sibiu, 1943, p. 136. La propunerea lui Vasici a fost ales membru de onoare al „Astrei” (*A Il-a Adunare generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român ținută în Brașov de la 28/16—30/18 iuliu 1862*, Sibiu, [1862], p. 30).

⁵ *Eduard Albert Bielz*, 1827—1898, om de știință sas, membru al mai multor societăți științifice străine. La propunerea lui T. Cipariu, ales membru de onoare al „Astrei”. Cea mai cunoscută lucrare *Handbuch der Landeskunde Siebenburgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Hermannstadt (Sibiu), 1857. Vezi Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt (Brașov), 1868, p. 133-135.

⁶ *Michael Johann Ackner*, 1782—1862, paroh luteran, istoric și arheolog de renume. Membru de onoare al „Astrei” (la propunerea lui T. Cipariu) și al mai multor societăți științifice străine. Opera principală: *Die Romischen Alterthumer und Deutschen Burgen in Siebenbürgen*. *Ibidem*, p. 1—8. P. Vasici a participat, împreună cu P. Man și dr. I. Nemeș, ca reprezentant al „Astrei” la înmormîntarea învățatului din Gușterița. Vezi *Telegraful român*, X, 1862, nr. 62, p. 243.

⁷ Scrisoarea e însoțită de următoarea epistolă a fiicelor lui Vasici, Aurelia și Cornelia, către fiica mai mare a lui Bariț, Victoria:

„Liebe Victoria!

Wir träumen noch immer von Kronnstadt und finden uns um so oder in Hermannstadt, als alle Bekannten sich zerstreit [recte: zerstreut] haben.

Die Noten werden wir Dir bald schicken, bis dahin lebewohl, unterhalte Dich gut und grisse alle unseren Bekantinen und Freu[un]dinen, die Frau von Curcu insbesondere, und Deinen Costi.

Deinen Eltern kiissen wir die Hände und verbleiben deine Fr[e]undinen,

Aurelie. Cornelia."
(f. 94 r.)

Traducere:

Dragă Victoria!

Noi încă tot mai visăm Brașovul, și cum toți cunoscuții noștri s-au risipit, ne simțim cu atît mai singure în Sibiu.

Notele ți le vom trimite în curînd; pînă atunci, rămii cu bine, să-ți petreci bine și salută (din partea noastră) pe toate cunoscutele și prietenele noastre, în special pe d-na Curcu și pe Costi al tău.

Părinților tăi le sărutăm miinile și rămînem ale tale prietene,

Aurelia, Cornelia.

XXXVI

Sibiu, 28 aug. (1)862

Domnule și fine!

Cînd vream să-ți scriu în privința venirii încoace, îmi spuse d-l Pop¹ ea e însărcinat de eselenția-sa² să-ți scrie în numele lui. Acuma, primind prețuita scrisoare din 25, te înștiințez că ne învoim cu toate cele ce ați făcut.

Telegraful are lipsă de 833 exemplare pentru ad[a]jos, și e destul dacă le vei aduce d-ta, ca să iese pe numărul de joi³.

În privința cauzei d-tale cu faurul săsesc, noi, afară de articolul cel mic al d-lui Feti⁴, nu atinserăm nimic, din / cauză că, cum a ieșit spurcatul de articol, deloc ne-a conchiemat eselenția-sa la o conșvătuire pentru cele ce ar fi de făcut aci, fiindcă a atacat întreaga națiune. Conclusul a fost că să comunicăm lucrul cu d-l Pop⁵ și să cerem și svatul lui, ce se și făcu; și fiindcă pînă în momentul de față încă nu a venit de la dînsul nici un răspuns, trebuie să așteptăm cu cele ce avem de-a face.

Dar nu ai văzut, rogu-te, ce corespundință are *Strigoiiul*⁶ în nr. din 28, din Brașov, asupra espozițiunii, cum batjocorește pe episcopul au pe d-ta, cum pe damele din Brașov și mai ales pe Neli⁷ mea / care atîta e de nevinovată de inculpațiunea ce i-o impută, ca oricare fată care nu a fost acolo. Ce n-au putut dușmanii noștri să ne impute, ne impută un hontsfut⁸ de tînăr, în gunoiul său, ce-l resfiră în acel jurnal. Eu am prepus pe Vulcan⁹ și pre Ioachim¹⁰; să le fie de bine, dar dacă scriu minciuni și ocări asupra unor fete, care cu cea mai vie bucurie au alergat să vadă industria română și s-au întors încîntate îndărăpt, atunci îi considerez ca pe oamenii cei mai înjosiți. Dacă vreu să scrie cu umor, apoi au avut materie destulă; însă penelul dedat a fi muiat în cele mai urîte spurcăciuni cu greu poate a se deda la liniamente sublime. Grobianitățile și necioplitura e mai ușoară / decît cuviința și gustul bun, la un dobitoc care a crescut în troaca de porci. Eu îți spun drept că nu citesc astfel de gunoaie cum sunt în *Strigoiiul* dar, făcîndu-mă alții atent, îl citii și mi se întoarse rînza. Biata Neli s-a întristat de moarte și s-a speriat de o atacare atît de grosolană, unde se dă pe față că ar fi potrat o crimă în contra națiunii sale. Cine va cuteza să se mai apropie de ai noștri, dacă ei așa de puțină politețe posed?

Dacă nu-ți va fi spre incomodare, te poftesc să tragi la mine; îți las, însă, în liberă voie.

Complimente și sărutări la ai d-tale, iară eu rămîn al d-tale sincer amic,

Vasiei, j 96»

¹ N. Popea, acum profesor și arhimandrit la episcopia din Sibiu. Vezi și scris. XV, n. 1.

² Andrei Șaguna.

³ *Telegraful român*. Vasici a îndeplinit în perioada martie 1861—noiembrie 1862 funcția de redactor interimar al periodicului sibian (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 309 v).⁴

⁵ *Spiridon Fetii*, funcționar român, membru al Comitetului permanent ales de către Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861. A întocmit *Mapa Transilvaniei Română*.

⁶ Vasile L. Pop. Vezi și scris. XVII, n. 11.

⁷ *Strigoiiul*, periodic satiric român apărut în Pesta în anul 1862, sub redacția lui Emeric B. Stănescu.

⁸ Cornelia Vasici.

⁹ Șmecher, om de nimic.

¹⁰ *Iosif Vulcan*, 1841—1907, om de cultură, scriitor, redactor al revistei *Familia*. Membru al Academiei Române.

¹¹ *Tvachim Mureșan*, publicist.

XXXVII

Sibiu, 11 sept. (1)862

Domnule fine!

Eu am văzut deloc greșală și, neavînd altă ocaziune mai grabnică, am dat conceptul d-lui Gaertner¹, care plecă; cu poșta de vineri seara, ca să-l dea deloc d-tale sau d-lui I. Mureșanu²; sperez că-l veți fi primit.

În privința comisiunii, eu nu am mai întrebât pe eselenția-sa, ci, dacă se poate lăsa, să se facă, iară de ar fi pedeci, apoi scriem că nu se poate din cauza ...!³

Ce se ține de obiectul știut, trebuie să-ți mărturisesc că hotărîrea d-tale m-a îmbucurat⁴, căci eu nu văd prosperitate pentru școalele noastre fără organele aceste, însă nici fără bună-nțelegerea lor și armonică conlucrare. Dar eu aș fi de părere să mergi la Bătrînul⁵ și să te înțelegi cu dînsul — acuma e la Spring⁶, la moșie — și apoi să faci ceea ce îmi scriseși că vrei să faci cu fratele Iacob. Dacă lucrul a intrat în Cancelaria aulică de cînd ni s-a scris, apoi mă mir că nu a ieșit încă. Se vede că mai sunt cîrlige.

În catalogul espusețiunii am văzut covorul fetelor mele⁷ ca dăruit. Eu l-am fost destinat pentru d-l Boiu⁸, ca contraprezent pentru dedicarea manualului⁹, și pentru aceea nu l-am fost însemnat ca dăruit, însă acum s-a făcut, nu-mi pasă. Numai te rog ca, dacă nu ar fi vîndut, să-l răsumperi pentru mine spre scopul acesta. Așijderea și pantofii, și eu îți voi trimite prețul cu mulțămire.

Isa¹⁰ îmi veni. E mare și a învățat binișor sîrbește.

Cu Bătrînul avui multă voroavă după ce plecași, și e tare aplecat a primi tot ce îi bine precugetat și ce ar fi apt a ne păzi de vreo dezghinare nouă. Ar trebui să fii mai aproape și să vini mai des încoace,

Ranicher¹¹ veni de la Viena și zice / că în cele principale au cîștigat tot. Comesul¹² așteaptă după soluțiunea împărătească, mai ales salariizarea din punga statului.

D[omrml] Vasile de la Cluș a scris sa ne lăsăm de piră cu cela, că nu vom reuși subț împregiurările de față.

Pe A[xente] îl sloboziră¹³. A fost numai o ură personală asupra lui și, precum se aude, s-a blamat referentul cel ce lucră pe ascuns tocmai așa de bine ca și șeful lui.

Mi se scrie că Sîrbu¹⁴ ar fi denunțat pe Mocioni la Forgaciu¹⁵, că mitropolia estela cela numai pretest a-și ajunge scopuri naționale. Ai fi cugetat de Sîrbu? ¹⁶ Iată ce face servilismul și unde aduce pe adepții săi. Vai de noi.

Fiți toți sănătoși. Complimente de la toți, iară [eu] rămîn al d-tale cel vechi,

Pavel 99*

¹ Carol Gärtner, inginer sibian.

² Iacob Mureșanu.

³ Bariț acceptase, inițial, propunerea de a ocupa funcția de consilier școlar pentru școlile unite (greco-catolice) din Transilvania.

⁴ Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu. <

⁵ Spring, localitate în județul Hunedoara.

⁶ Vezi nota 3 la scrisoarea XXXIV.

⁷ *Zaharia Boiu*, 1834—1903, profesor, poet, redactor al *Telegrafului român* în anii 1863—1865, membru al „Astrei”, membru corespondent al Academiei Române. Autorul volumelor de versuri *Sunete și răsunete*, Sibiu, 1862 și *Frunze de laur. Poezii eroice din anii 1877—1878*, Sibiu, 1904 și al mai multor manuale școlare, între care *Abdarius pentru școlile populare române*, Sibiu, 1862, însoțit de o *Manuducere*.

⁸ Cartea de metodică *Manuducere pentru învățători la întrebuițarea Abdariusului* (vezi nota 7), dedicată consilierului școlar P. Vasici „care i-a îmbărbătat și sprijinit pe autor, prin cuvînt și faptă la compunerea *Abecedarului*, cit și la această *Manuducere*”. Vezi Dr. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, în *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom. XXVIII, 1915—1916, mem. sect. ist., București, 1916, p. 170.

⁹ *Isabela Vasiei*, fiica lui P. Vasici, care, probabil, s-a întors de la unchiul său aflat la Virșeț.

¹⁰ Jakob Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

¹¹ Franz Salmen.

¹² Axente Sever. A fost deținut în august 1862 în închisoarea de la Aiud, sub învinuirea de incitare la tulburare publică și răscoală. În septembrie 1862 Axente Sever „este eliberat din prinsoare, neputîndu-se dovedi nimica asupra lui” (*Telegraful român*, X, 1862, nr. 70, p. 278; vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 69, p. 274).

¹³ *Teodor Serb*, administratorul Comitatului Caras. Judecata lui Vasici e subiectivă, izvorită din faptul că Serb nu era susținătorul subordonării școlilor bisericii.

¹⁴ *Forgach Antal*, 1819—1885, cancelar al Ungariei.

¹⁵ A. Mocioni a acționat în acea perioadă pentru obținerea independenței bisericii ortodoxe românești față de mitropolia de la Karlowitz (vezi nota 25 la scrisoarea XI-a), pentru înființarea unei mitropolii proprii naționale. Vezi George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 128—131 și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur* vol. II, p. 699—711.

Sibiu, 26/14 sept. (1)862

Domnule și fine !

Îți alătur scrisoarea ce o primii ieri de la Dumitru \ la care i-am și răspuns să lucre, că noi suntem înțeleși. Se vede că a fost o simpatie spirituală între noi, de am venit la asemenea cugetări. În privința circulatoriului², fusei întrebat [dacă] nu mi-ai scris ceva. „Ba ie! — răspunsei — îmi zice că prin bunătatea e[xcelenței] s[ale] primi circulariul". Acuma știm de ce să ne temem, așadară, e bine. B[ologa]³ m-a priceput.

102 El va aștepta să-l tipărim, dar fără observări și comentări. /

Despre articolii *Concordiei*⁴ îți pot reflecta numai atîta, că sunt într-o adevăr buni, dar nu-i pot reproduce, ca să nu-mi aud infamatori.

Cele cu fratele Iacob⁵ lasă-le lui Dumnezeu, și nu te abate de la propusul d-tale⁶. Nu te vor da în lături, căci este cine să vorbească acolo. Angyal⁷ e omul bătrînului, și aceasta are valor mare la Nădajdi⁸. Pre Moise⁹ nu-l cunosc, dar oamenii aceștia tineri, și mai virtuos cei care au îmbiat mult prin Pesta și Viena, nu sunt de treabă. Aceasta scrie, dară, Bătrînului cît de curînd.

Episcopul nostru se ocupă tare cu școalele. Făcu o instrucțiune pentru învățători, din enciclopedii pedagogice, dar primi și planul învățămîntului ministerial / în ea, ce vrea să zică mult, căci așa văd că nu se va mai împotrivi. Unele ar mai fi ici-colea de a se pili și obli, însă si aceste, cu timpul, se vor putea face. Bine că-l văzui și într-atîta hotărît.

Ar trebui să facem cîte o scrisoare lui Andrei¹⁰ și cocoanei Csica; vom și face. Prezentul îi vei fi dat. Scrisorile le vom trimite iarăși d-tale! Dfomnul] secretariu Rusu¹¹ nu e acasă.

Aș vrea să știu ce plan de studii au făcut corpul nostru profesoral.¹² Cu bietul catehet nu se prea purtară.

Fiți cu toții sănătoși. Complimente la toți ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

Pavel.

103 Să mă ierți că nu avui a mină hîrtie de poștă. /

[Adresa:] Domniei-sale domnului Georgiu Bariț, degrabă, în Brașov

¹ Dimitrie Moldovan. Iată scrisoarea:

„Wien, 22/9 1862

Frate Pavelei

Nu știu, răspunsu-ți-am pã epistola din 8 august? Apoi, dacă nu ti-am rescris la ea, poți fi convins că aceea au făcut în mine impresiunea cea mai plăcută. Îmi pare bine că sunteți în păreri mele mulțamiți, tot atît îndemn pentru mine ca păreri să ajungă fapte! Numai D-zeu să ne ajute!

Mă întorc la epistola d-[ta]le din 4 septem[brie]. Mă bucură tare că făcurăți adresa pentru însănătoșirea Majestății-sale a împărătesei. Dacă fuse greu a o face în numele Comitetului național, îi bine și așa. Ideea mea fuse că cu inițiative de aceste, vom putea cîștiga un teren legal pentru viața noastră politică națională

În reprezentațiunile noastre de anul [trecut] multe mearseră la tron în numele Comitetului. Fură cu plăcere primite, mai cu samă și protestul în contra guvernului micoian [al lui Miko — n.ns.] Cancelaria memorandă, în reprezentațiunea sa cătră Majestate, de lucrarea comitetului acestuia, si acuși o să-i primim' rezoluti-

unea de la Majestate. Precum am lucrat și o să lucrăm totdeauna și în interesul tronului, o să ne trezim cu comitetul nostru recunoscut.

Am fost scris eselenței-sale [lui Șaguna—n. ns.] despre cauza domniei tale. Acum îmi ieu plăcere a te'înștiința că de la Cancelarie au mers reprezentatiunea la Majestate, ca deloc să fii reactivat. Rezoluțiunea [o] așteptăm în toate zilele și, fiindcă si episcopul Sulut au poftit un consiliar, poate că va rezolva Majestatea și pentru uniți unul, însă cine va fi? Eu am scris lui fratele Bariț că dacă se va deschiide un concurs, să competeze. Am scris și lui e[piscopul] Șuluț ca să-¹ protegeze. Eu numai așa văd una armonie în cauza școalelor, dacă veți fi amîndci în coîn-teles a sprigini pã episcopi în rădicarea școalelor.

Scrii că fratele Bariț se va îndoi a concurge. Scrie-i însă să cugete că dacă va concurge el, au concurs toată națiunea. Și la așa lucru trebuie să-și subordmeze simțul propriu!

Îmi scrii, frate, că ai voi din cînd în cînd a scrie în public despre activitatea mea. Aceasta să nu o faci, însă, venindu-vă la cunoștință fie ce mic act în favoarea națiunii sau religiunii noastre, lăudați activitatea Cancelariei, tocma ca cînd așa nici nu ar fi român, lăudați activitatea șefului. Ce se atinge de activitatea mea, pn-viti-o aceea ca sintă datorie pusă în programul nostru, și cînd eu nu oi mai fi, veți găsi între actele mele însămnate acele cerințe a poporului nostru ce io, după sintă datoria mea, trebuie să le împlinesc. Slăbiciunile și timpul, însă, nu-mi iertase a le împlini cum inima mea cerea. Ziceți atunci următorului meu: „împlinește!"

Nu-mi scriași ce cauză fu pentru care fu Axente depus la Aiud.

Eselenței-sale spune-i cele mai adînci-mi complimente, apoi și aceea că consiliariul Stoiakovits au fost la mine. Nu-mi place omul acela. El îi referent în cauza mitropoliei noastre. Peste 3 zile am nădejde a scrie eselenței-sale despre multe obiecte și bune împărtășiri.

Cu-soția mea împreună, salutez doamna soție, rămînînd al domniei-tale sincer,

Dimitriu".

² Circulara din 26 august 1862, în care Șaguna apără autonomia școlii românești ortodoxe și declară încercările „pentru 'formarea unor scoale naționale fără caracter confesional" „de ilegale și anormale". Circulara, publicată la G h. Tu I-bure, *Mitropolitul Șaguna*, p. 321—328. Vezi și nota 3 la scrisoarea XXXI.

³ Iacob Bologa.'

⁴ *Concordia*, ziar politic și cultural de orientare democrat-burgheză. A apărut la Pesta în anii 1861—1870 sub redacția lui Sigismund Pop și Alexandru Roman.

⁵ Iacob Mureșanu.

⁶ Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVII.

⁷ Georghe Anghel.

⁸ *Francisc Nddasdy*, președinte al Cancelariei aulice.

⁹ Moise Fulea. Vezi scris. XIV, n. 4.

¹⁰ Andrei Mureșanu.

¹¹ *Ioan V. Rusu*, 1826—1905, profesor. Din 1862 paroh și protopop gr.-catolic al Sibiului. Secretar II, mai tîrziu vicepreședinte al „Astrei". Lucrări: *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu, 1864; *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învățători și școalele populare române*, Sibiu, 1865; *Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare*, Sibiu, 1876. Vezi prof. Nic. Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 82—83.

¹² Se referă la gimnaziul ortodox din Brașov.

XXXIX

Sibiu, 13/25 octobree (1)862

Domnule dragă!

Ca părinți cari însuși avem fete, vă poftim ca pasul ce-l face iubita fiică a d-voastră, Victoria \ să fie într-o oră bună și fericită, și vă mulțumim că nu ne-ati uitat.

D[omnii] Bologa² și Iuga³ sunt aicea; fratele Dumitru⁴ scrisse celui dintîi.

104 în rescriptul împărătesc pentru denumirea mea stă încă: „Gleichzeitig genehmige ich fur die griechisch-katholischen einen Scliulrath mit demselben Gehalte unter den gegebenen Modaliteten⁵“. Acuma, aceste nu le știm, dar oricare ar / fi acele „gegebene Modaliteten“, nu poate să ne strice nimica. Gonsiliarii necatolici s-au otărît, din alt incident, să surpe acea comisiune catolică, sau să o reducă la ceea ce e, ca să nu poată esorbita. Așa, eu speriez că încă în anul acesta te voi îmbrățișa și săruta ca pe colega meu, dacă numai vei vrea d-ta, și te vei interesa pentru acest post. Deci iată ce e de făcut: b[a]r[onul] R[ichtenste]in⁶ va să sosească cit de curînd aicea. Acesta e amicul d-tale. Poate că vine și d-l vicepreședinte⁷. Bologa încă va fi...aice_a4_ apoi--vei-veni și d-ta la ședința din 11 noiembrie⁸, și ne vom vorbi despre toate, precum ne îndreaptă Dumitru. Și eu nu mă pot îndoii de succes.

104^v Mă rog să-mi scrii în privința aceasta și încă, dacă vei veni, și într-o epistolă separată, unde să mă înștiințezi despre venire, pe scurt, ca să o pot arăta epi/scopului; la întîinire îți voi spune de ce.

Decretul încă nu rni-a venit. Dumitru scrisa episcopului ca să rămîn aicea⁹. Da, ar fi bine în privința stării materiale, căci sunt așezat; dar în privința vezei [recte: vazei] morale? Mă tem să nu mă degradez la postul lui Fulea¹⁰, și să am de o parte ordinariatul, iară de alta guvernul cu biciul în mină. Vom vedea.

Vino, dară, te rog, dacă numai îți îngăduiesc împregiurările, căci d-ta nu știi cit interes am eu ca să fim amîndoi în această sferă de activitate, tocmai din punct de vedere al activității mele.

Așteptînd răspuns, te sărut și sunt al d-tale cel mai sincer,

105

P A V L I

¹ Se referă, probabil, la căsătoria fiicei iui G. Bariț cu Constantin Iuga.

² Iacob Bologa.

³ Probabil Constantin Iuga.

⁴ Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea precedentă.

⁵ Traducere: „în același timp aprob pentru greco-catolici un consilier școlar cu aceeași leafă, ținînd seama de modalitățile existente“.

⁶ Franz Reichenstein, baron, consilier la Cancelaria aulică, din 1863 vicepreședinte al Cancelariei aulice (transilvane).

⁷ Vasile L. Pop.

⁸ Se referă la ședința lunară a comitetului „Astrei“. Vasici, membru al comitetului, și Bariț, secretar al „Astrei“, s-au întîlnit la ședința care a avut loc în Sibiu la 23 octombrie 1862. *Telegraful român*, X, 1862, nr. 85, p. 335. Ședința din noiembrie 1862 a comitetului „Astrei“ n-a avut loc. *Ibidem*, nr. 93, p. 370.

⁹ Vezi nota 1 la scrisoarea anterioară.

¹⁰ Moise Fulea, fost inspector al școlilor ortodoxe.

XL

Sibiu, 18/6 octoim (1)862

Domnule fine!

Dumitru¹ ne scrisse că eu sunt reactivat, cu otărîrea preainaltă din 9 octom[brie]. Și pentru uniți s-a recunoscut în princip un consiliariu

de școală, însă mai nainte să se facă întrebare la comisia catolică². Nu s-ar putea oare face destul uniților prin aplicarea unui membru [al] bisericii unite acolo? Nu se pot ei lăsa de catolici? Eu cuget că acuma va atîrni de acolo cum va sprigini Bătrînul³ lucrul acesta. /

106 Fiind d-l canonic Cipariu la ședința din urmă aicea, avui cu el, despre cele ce-ți împărtășisem mai nainte, cuvînt, și el îmi zisă că dacă va cere trebuința ca organul școlar să aibe reședința în Cluș, Bătrînul va cere lumean⁴, iară de nu, preot. Eselenția-sa episcopul nostru vrea tocmai să mă rețină aicea.

Aș vrea să știu că isprăvit-ai cu trebile și veni-vei pe noiembrie, precum îmi cam promiseși, încoace, că am mai avea multe și altele de vorbit.

—Așteptai pe d-l Bologa⁵, dar văd că nu vine. Știm că în Cluș se ține conferință între prezidele și vicepreședinti; apoi s-au întins și la consiliari; apoi mai veniră întrebări despre purtarea lui Ulpianu⁶, și preste tot a românilor ... /

106^v Cu mitropolia stăm bine. S-a dat la cabinet, și de acolo la Consiliul de stat. Cu propozițiunea suntem îndestuliți⁷. Nise scrie că toate au să se facă încă în anul curinte, adică aplacidarea sau înființarea mitropoliei, denumirea eselenției-sale de conducătoriu ei, conchiemarea sinodului, alegerea mitropolitului și celelalte.

Mă recomand si sunt al d-tale stimător,

Pavel/

[Adresa:] An Wohlgeborenen Herrn Georg v. Baritz zu Kronstadt

¹ Dimitrie Moldovan; cf. nota 1 de la scrisoarea XXXVIII.

² Prin rezoluția din 24 februarie 1863, Ioan Maior a fost numit consilier școlar pentru școlile greco-catolice din Transilvania (*Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863; nr. 16, p. 61).

³ Al. Sterca-Șuluțiu.

⁴ Mirean.

⁵ Andrei Șaguna.

⁶ Iacob Bologa.

⁷ Ulpianu Simion, „auditoriu de teologie“ și scriitor.

⁸ împăratul Francisc Josif se va „îndura“ abia la 24 decembrie 1864 să scoată biserica ortodoxă română de sub jurisdicția mitropoliei de la Karlowitz, ridicînd episcopia ortodoxă a Transilvaniei la rangul de mitropolie și pe episcopul Andrei Șaguna la rangul de mitropolit.

XLI

Sibiu, 29/11 (1)862

Domnule și fine!

De mult am dorit să-ți scriu dar, împedecat în timpul cînd cugetam ă ești la Brașov, nu am putut.

-După plecarea d-tale, înțelesei că bărbatul nostru din Cluș ^ avînd cel de Ia Viena¹ mai aproape vorbă despre d-ta, i-a spus că îi place de d-ta și că el numai atîta vrea să știe de la cel din Cluf, că putea-ți-s-ar ^credința inspecțiunea creșterii fără să fie teamă de dacoromanism?

Acesta se risă și zise că fără nici o condițiune: „Also ich werde nicht nur dafiir sein, sondern auch wirken, dass er es wird”¹.

108 Unele greutăți ce se păreau din partea lui Șuluțiu², adecă ei să / se lese de a cere ca consilierul] de școală să fie popă și să șadă în Balș, a luat asupra-și d-1 P. ³ să le izprăvească, și cuget că le Va fi și isprăvit/

Al nostru⁴ nu-mi spuse nimic despre cele ce a vorbit cu d-ta, și eu am toată dreptatea să cuget că le-a cîrpit.

Eu căpătai în 15/3 noem[brie] decretul, în care mi se spune că sunt reactivat și am să încep deloc funcționarea, pe baza instrucțiunii de mai nainte, totodată că și pentru greco-catolici a aplacidat Maiestatea-sa postul acesta, adecă susținerea lui. Am cerut, dară, o anticipațiune și voi să întreprind o vizitațiune⁵ cum voi putea, cum voi căpăta anticipațiune⁶ și voi scăpa de *Telegraf*, care la 1-deGemfepe-e⁴¹--TOT⁴a-lu[^]-•Boiu[•]•./

108 v Eșelenția-sa, după ce a primit răspuns de la Blaș și învoire a lucra la reprezentatiunea ei, are să o aștearnă guvernului înprivința congresului¹. D[omnul] vicepreședinte] L. Pop îi scrie că ar fi bine să lese pe gubernaliști afară, ca ei să-și poată apoi da votul lor fără sfială, dar acesta, și după părerea mea cu drept, zice că nu o va face. Guvernul, cum cam am putut înțelege, nu ne va da voie, ci lucrul va merge la Curte, unde nu va sta nimica în contra.

Cu alegerile nu cred că vom putea izbuti, și episcopul nostru vrea sa designeze pe cei ce au să ia parte. /

109 Dumitru¹¹ mi-a scris, și mă întreabă că ce am izprăvit cu cel din Viena. I-am răspuns.

Profesorii¹² trimiseră protocoalele, planul studiilor și programul. Le vom cenzura.

Alte noutăți nu avem. Nota ce s-a făcut din partea redacțiunii *Gazetei* la circulariul episcopesc pentru preparandie a cam necăjit.¹

Sănătate la toți ai d-tale, de la noi toți; iară eu sunt al d-tale amic,

Pavel.

Comesul¹³ vă va fi venit.

109 v Ce zici despre eroul munților¹⁴ și cele ce ți-a împărtășit es[elenta] sa? Omul nu are astîmpăr. /

¹ Vasile L. Popp, acum vicepreședinte al guberniului din Cluj.

² Fr. Reichenstein. Vezi scris. XXXIX, n. 6.

³ Traducere: „Atunci nu numai că am să fiu de acord, ci am să și acționez ca el să fie”.

⁴ Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu.

⁵ Vasile L. Popp.

⁶ Andrei Șaguna.

⁷ Vasici a efectuat în anul 1863 o inspecție a școlilor ortodoxe din Transilvania.

⁸ Vezi nota 3 la scrisoarea XXXVI și *Telegraful român*, X, 1862, nr. 96.

⁹ Zaharia Boiu. Vezi scris. XXXVII, n. 7.

¹⁰ La 2 decembrie 1862 A. Șaguna, împreună cu Al. Sterca-Șuluțiu, s-au adresat guberniului, cerînd permisiunea întrunirii unui congres național român, în care să se facă cunoscută rezoluția împărătească din 18 octombrie 1862, prin care se promitea că „regularea legală a referințelor juridice de stat *ale națiunii române și ale confesiunilor ei* are să formeze una dintre primele probleme ale celei mai de-a-proape diete transilvane”, și „să se tracteze despre o adresă de mulțumire

Ouberniul a înaintat petiția în 31 decembrie la Viena, iar la 17 februarie 1863 împăratul „a conces” întrunirea congresului; hotărîrea a fost adusă la cunoștința lui Șaguna de către Guberniul din Cluj, la 20 februarie 1863. Congresul s-a întrunit la Sibiu, în zilele de 7/19—11/23 aprilie 1863. în discuțiile purtate în legătură cu textul adresei către împărat, s-au delimitat două orientări: una loialistă, în frunte cu Șaguna, care s-a pronunțat pentru acceptarea necondiționată a reformelor liberale¹, și alta radicală reprezentată de G. Bariț, care propunea amendamente la diploma din octombrie 1860. S-a acceptat formula propusă de Șaguna, care a întrunit majoritatea (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. II, p. 729—781).

¹¹ Dimitrie Moldovan.

¹² Profesorii de la Gimnaziul ortodox din Brașov.

¹³ Fr. Salmen.

¹⁴ Avram Iancu.

XLII

Sibiu, 22/12 (1)862

Domnule dragă!

Eu am primit ordinațiunea să merg la Cluș și să primesc servițiul, și voi pleca deocamdată singur, sîmbătă după Crăciun¹. E cam greu pentru mine, însă de altă parte mă bucur.

Fratele Iacob² îmi scrie că el aude că d-ta nu vrei să primești postul știut, și de aceea Bătrînul³ vrea să se escrie concurs. Eu i-am răspuns că, după părerea mea, concursul se va face la cererea acelora carii nu voiesc ca d-ta să fii în postul acela, căci eu aș fi cel dintîi ca/re te-ar desmonta de la concurs. Mă rog, dară, să-mi scrii pozitiv în ce stă lucrul.

Eu voi avea o pozițiune foarte grea, și fără d-ta cu atît mai grea. Mi se spune că să nu primesc și să nu fac nimica ce ar fi în contra autonomiei bisericeii. Apoi, cînd întreb în ce stă autonomia bisericeii, nu capăt răspuns. Dacă zic că eu am să mă țin de normativele prescise, mi se spune că încît acele vor vătămă autonomia bisericeii, nu se vor primi. Apoi, mai departe, vrea să se otărească toate aicea, și așa aplicarea mea la Cluș ar fi superfluă.

Pentru gimnaziu⁴ a venit subsidiu de 4000 f. pe trei ani. Nimica tot. Se vede că tot decretul e lucrat de oameni cari nu-s / de specialitate. Eu am să-m[i] dau opiniunea în privința unor puncte pe care nu le prea pricep, că sunt unguște. Am dat să mi se traducă⁵.

Dar ce zici de comedia ce se făcu în Brașov și în Lugoș domnișoarei Dunca?⁶ Eu mult prețuiesc acea persoană pentru soliditatea ei, însă ca un corp profesoral să-i facă vizită oficioasă, așa zicînd, și preoțimea, pare că e prea mult, și ne arătăm atît de naivi, cît și fără tact.

Aicea este un iurist din Brașovul Ve[c]hi, anume Ghimbașianu, care îi foarte sărac. I-am dat din fondul iuriștilor 25 f., dar puțin s-a putut ajuta cu ei. Am scris și d-lui protopop Popazu să caute să i se facă vreun ajutor în Brașov, căci ei și așa nu au pe altul. Fii bun și d-ta și îi stă întru ajutoriu, doară va căpăta ceva. /

Pentru congres⁷, s-a ținut la gubern ședință plenarie mercuri, și s-a trimis cancelariei spre aplacidare. Dar, precum ne spune Dunca, amploiații nu vor lua parte, sau nu în așa întindere mare. Eu nu vreu, asta e tot.

Mă întreabă și dînsul că ce știu despre d-ta, primești postul de cons[ilier] de școală, sau ba?

Mă rog [ca] alăturata scrisoare să o trimiți d-lui prot[opop] Mețianu.

Poftindu-vă sărbători fericite, sunt cu deosebită stimă al d-tale sincer amic,

De la ai mei toți, complimente și sărutări. /

¹ P. Vasici a plecat la Cluj în ziua de 30 decembrie 1862 (*Telegraful român*, XI, 1863, nr. 1).

² Iacob Mureșanu.

³ Mitropolitul Al. Sterca-Șuluțiu.

⁴ Gimnaziul ortodox din Brașov.

⁵ *Telegraful român*, X, 1862, nr. 93, p. 370.

⁶ *Constanța Schiau-Dunca*, scriitoare. Lucrări: *Elena*, Paris, 1862; *Martira inimii*, dramă în 5 acte, București, 1870; *Motiv de despărțire*, comedie, 1870; *Cartea mamei*, 1872; *Femeia în familie*, 1871; *La alme. Povești noi pentru copii*, Sibiu, 1881; *Feminismul în România, Educațiunea copilului*, 1906. Vezi despre primirea la Brașov și Lugoj (în decembrie 1862), în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 99, p. 394 și *Telegraful român*, X, 1862, nr. 98, p. 389. La Sibiu a fost salutată și de Vasici. *Ibidem*.

⁷ Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.

XLIII

Cluș, 27/15 ianuarie (1)863

Domnule și fine !

Mă aflu de două săptămîni rătăcind prin Cluș, fără cuartir și fără birou. În chilielele cele iezuitice de la guvern d-abia mai pot încăpea. Stau boțîți cîte 5—7 într-o odaie. Nici un consiliariu, afară de Nemeș, nu are biroul său deosebit. Mizeria cea mai mare. Pe mine mă [a]mină dintrfo zi în alta; și apoi mi se spuse să-mi iau o odaie afară de edificiul guberniei, și mi se va plăti. /

În luna trecută, 7/19 ianuarie, se făcu candidațiunea pentru Tabla regească și unde, prin multe lupte demne de toată lauda, au străbătut bărbații noștri în păzirea principiului confesionale oare, din partea unora, bucuros s-ar fi călcat în favoarea altor confesiuni. A[l]dulea nu a căpătat toate voturile pentru vicepreședinte, și șeful guvernului s-a învoit ca acesta să fie român.

Ieri, altă luptă: avea să se întrească postul de concipist, care 11 ocupase Barbu⁹. Și aci se propuse români catolici și alții, din cauză că neuniți nu ar fi. Lupta fu mare și ai noștri străbătur, alegînd pe Nemeș Petru, fratele avocatului de la Sibiu. E de însemnat că sasul Herbert¹¹ în toate a mers cu ai noștri, nu însă și Flebs. /

De cînd a murit Cosma⁸, bărbatul nostru Y se bucură de încrederea șefului⁷, și ăsta e mai aplecat cătră noi. Am putut pricepe și din primirea ce mi-a făcut cînd m-am insinuat Ja el.

Candidațiunea pentru cons[ilier] de școală unit a venit: Maior⁵, Fekete⁶, Bohățel¹⁰. Toți se miră că de ce nu ești d-ta. Nu s-a referat

încă. Dumitru³, din Viena, zice că poate nu au lipsă, de lasă lucrul atîta îndelungat.

Cu frat[ele] Iacob¹² a fost greșală de la mine că nu am*adausul din Cluș, adică B... a.

Știi că comisiunea care s-a fost compus în absența lui P. și B. pentru cercetare asupra grecilor s-a nimicit de la Curte. Vom vedea ce se va face acuma. /

În privința celor ce mi-ai scris pentru Fondul Iugaian¹³, am să mă înțeleg cu d-ta, căci sunt însărcinat din partea guvernului a face un plan pentru gimnaziul de sus. Episcopul scrisese Eforiei să nu primească unele puncte, adică mai cu seamă întărirea profesorilor de la Curte, făgăduindu-le că-i va întări el. Eforia constă din oameni ce nu cunosc pusețiunea unui gimnaziu. Profesorilor poate le veni bine așa, căci altfel poate că s-ar cere mai multe de la ei, și așa ușor îi va cîștiga, dacă nu se va afla nici unul care să mă sprijione.

Eu, după congres, voi să vin la Brașov și mă rog ca să-mi fii mină de ajutoriu¹⁴.

De altmintrelea sunt sănătos și-ți poftesc și d-tale toată fericirea cu toți ai d-tale, rămîinînd al d-tale sincer amic,

dr. Vasici.

Nu știu, scrisu-ți-au Boiu¹⁵ că primește articolul anonim în privința știută? /

¹ Ioan Nemeș, numit în anul 1863, după moartea lui D. Cosma, vicepreședinte al Guvernului transilvan. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, p. 94.

² I. Alduleanu va fi numit în anul 1864 vicepreședinte al Tablei regești din Tîrgu-Mureș. *Telegraful român*, XII, 1864, nr. 23, p. 89.

³ Nicolae Barbu, concipist gubernial, numit în anul 1862 secretar gubernial (*Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 99, p. 394).

⁴ Herbert Eduard, vicepreședinte al Curții de Apel.

⁵ Dionisiu Cosma.

⁶ Vasile L. Popp.

⁷ Ludovic Folliot de Creneville. Vezi scris. XXXIV, nr. 6.

⁸ Vezi nota 2 la scrisoarea XL.

⁹ Ioan Fekete Negruțiu, 1817-1888, profesor, protopop, inspector al școlilor gr.-catolice, canonic. Deputat în Dieta de la Sibiu și în Senatul imperial. Autor de manuale școlare.

¹⁰ Mihai Bohățel, 1823—1888, magistrat, inspector școlar. Deputat în Dieta de la Sibiu.

¹¹ Dimitrie Moldovan.

¹² Iacob Mureșanu.

¹³ Fundația lăsată de negustorul brașovean Ioan Juga pentru ajutorarea școlilor românești.

¹⁴ În martie 1863 Vasici se afla la Brașov, unde se preocupă de problemele organizatorice ale Gimnaziului românesc. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 18, p. 70-71 și *Telegraful Român*, XI, 1863, br. 18 p. 69.

¹⁵ Zaharia Boiu, cf. notă 9 de la scrisoarea XLI.

Sibiu, 23/11 februarie (1)863

Domnule și fine!

Eu sunt în călătorie către Brașov, și, cuget, săptămîna viitoare, miercuri sau joi, să plec într-acolo.

Văzînd din scrisoarea d-tale cele ce s-au întîmplat în Brașov, pricep că problema mea are să fie cu atît mai grea, cu cît Eforia capătă de la Ordinariat unele invitațiuni, care țintesc numai într-acolo ca, sub pretestul autonomiei bisericești și al liberei mișcări, să se dea toată
114 puterea în mîna Ordinariatului. Și apoi, știind cu cine am de-a face, văz lupta ce se poate naște și care aș dori ca să o încungiur pe cît s-ar putea. / Eu, cee drept, am inviațiunea și sunt datoriu a mă țin^a de ea, dar totuși mă^{at}ar durea inima să văd o rătăcire care la timpul său ar fi greu de îndrep-

Cererea profesorilor¹ e prea pretențioasă și, după părerea mea, n-are loc. Eu aș dori tare a mă înțelege cu unii membri ai Eforiei, pe carii mi i-ai designat d-ta mai capaci, a ne înțelege fără vreo compromisiune. Apoi atunci aș putea să-mi descoper mai departe părerea mea. De aceea te rog să-mi fii mină de ajutoriu în cauza aceasta atît de importantă, și să-mi dai oareșcare îndreptări.

Cînd plecai din Cluș (joi) îmi zise d-l guvernator să spun eselenției-sale
114* că-i va scrie cît / [de] curînd ceva dorit în privința congresului². Eu îi spusei, dar omul nu vrea să creadă. Ieri îi scrise Dumitru³ că congresul e aplacidat fără nici o restrîngere și că s-a și espedat cele de lipsă la Cluș. Așadară, tot va fi, dar nu știu cînd, că aceasta încă nu s-a hotărît.

Am să-ți spun multe despre cele ce se fac la centru și despre luptele bărbaților noștri. Acea sunt pregătiri mari pentru 26 februarie din partea sașilor⁴.

Oare la cine să mă adresez ca să mi se facă un cuartir în edificiul gimnaziale, în loc, ca să nu fiu silit a împla de la n. 1 sau Pomul verde și pînă la Schei, iară a doua, ca să ies cu mai puțină cheltuială? /

Pe ai mei i-am aflat sănătoși.

Poftindu-vă tot binele și dorind să ne revedem în pace, rămîn al d-tale amic,

Pavel

15* Multe complimente la toți ai d-tale de la noi toți⁵

¹ Vezi nota 14 la scrisoarea XLIII.

² Vezi nota 10 la scrisoarea XLI.

³ Dimitrie Moldovan.

⁴ Adunarea Universității săsești.

⁵ Cu specificarea lui Bariț: „Răsp[uns] 28 febr. (1)863”.

Sibiu, 24/12 martie (1)863

Domnule și fine.

Am sosit acasă duminică seara la 6 ore, sănătos, și am aflat și pe ai mei sănătoși.

Venind d-l Boiu¹ la mine, îmi spuse unele ce mă fac să cred că despre purtarea mea la Brașov s-a referat aicea. Luni mersei la Bătrînul²; mă primi rece ca niciodată, vorbi despre niște articuli din *Gazetă* etc, apoi mă îndepărtai. Aseară mă luă la tacrir despre purtarea mea la Brașov / și veni lucrul într-atîta, să-i declar curat și verde că eu nu voi și nu pot sprigini pretensiunile lui nejuste, și că de ar fi știut dînsul unele ca^a aceste, nu aș fi eu astăzi consiliariu de școală. Am dechiarat că sunt gata a resigna dacă va cere poporul, dar nu unul și altul, și îl rog ca să convoace sinod să mă dechiar că, deși sunt sărac și cu familie grea, dar încă nu am pierdut dignitatea personală etc, etc. Mai pe urmă zise că ne vom înțelege, și luă partea cea mai bună, dar eu rămăsei serios. /
116 Așa am pățit-o. De față, mai mulți.

Joi plec la Dobra³, deși dumnealui îmi spuse că nu am ce căuta acolo. Dar eu zisei că să împedecă călătoria mea dacă poate. M-am temut de aceasta, dar nu-mi pare rău că s-a întîmplat, că poate că voi avea odihnă. Mi-a zis că va juca el pe brașovenii carii nu-l ascultă, și eu i-am răspuns că ei îl prea ascultă, numai dreptul nu-l pot da din mină, pentru că e al lor. /

Mine avem conferință, nu știu despre ce.

D[omnul] Ianache a rămas afară dintre deputații congresului, și în rîndul lui este rînduit d-l Costi⁴.

De față, mai multe. Pînă atunci, rămîneți cu toții sănătoși.

Al d-tale amic,

Pavel

Astăzi fusei în ședința Universității săsești⁵. Obiectul a fost legea comunală. Dezbaterrea, foarte interesantă. /

¹ Zaharia Boiu.

² Episcopul Andrei Șaguna.

³ Comună în județul Hunedoara.

⁴ Ioan Constantin, negustor brașovean.

⁵ Universitatea săsească, organism politico-administrativ cu jurisdicție asupra teritoriului „Fundus regius”.

Sibiu, 9/4 (1)863

Domnule și fine !

Sosind astă-dimineață din călătoria mea de la Dobra, Hațeg, Deva, rnă grăbesc a-ți răspunde la multprețuita scrisoare din 3 aprilie a.c, și adecă: 1° că bucuros vedem pe doamna Victoria¹ la noi: ba Neli și

Aurelia nu o pot aștepta¹; 2° că cărțile dorite ți le-am cumpărat și le-am pus astăzi pe poștă. /

în strada Măcelarilor², deși nainte de plecare eram măgulit, fusei iarăși rău întâmpinat. Se poate că ieși referat cum ne-am purtat pe unde am umblat. Se poate că programul congresului a căzut greu la rînză: căci puturăm pînă acuma fi fără aceasta, de ce acuma să umblăm după praxă, din mijlocul poporului, și / de aceea trebuie să lucrăm așa precum am început, dacă vreau să devin la vreun rezultat. Poate că și cererea mea este greșită, însă eu alta nu văd, și dacă direcția polițată va da protopopilor școli dotate, eu nu cred că aceasta ar fi în contra autonomiei bisericești.

Apropo J Avui rara fericire să iau parte la un sobor sau sinod protopopesesc pentru înaintarea treburilor școlare, în / Dobra, a cărei președinte născut, sau — vi officii — este protopopul, căci așa cere constituțiunea bisericii. Eforii constau din fiii protopopului și din nește rudeni, carii aflară de bine a oferi și casiriatul tot președintelui, iarăși după regulile constituțiunii bisericești. Lucrul trebuia să meargă bine, că era în mîna bisericii.

Salutări și sărutări la toți ai d-tale.

Sărbători fericite!

Al d-tale amic,

Pavel.

119* Frate[le] Iacob³ să facă bine să-mi trimită numerii în carii sunt articuli despre autonomie⁴ etc, că nu-i pot căpăta aicea. /

¹ Soția lui G. Bariț.

² Fiicele lui G. Bariț și P. Vasici.

³ Sediul episcopiei din Sibiu.

⁴ Iacob Mureșanu.

⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 19, p. 73 și nr. 20, p. 11 (*Autonomia*, de G. B[anț]). Articolele susțin libertatea și autonomia Transilvaniei.

XLVII

Sibiu, 22 aprilie⁶ (1)863

Domnule și fine !

Ziua de mîne mi-e mai scumpă, și mie și la toți românii, decît să o trec cu vederea⁷. Poftesc, dară, ca Domnul Dumnezeu să te țină întreg și sănătos, spre bucuria familiei, amicilor d-tale și a întregii națiuni. Acestea sunt nu numai simțămintele mele, ci simțămintele întregii mele familii, și mă rog să le primești în semn de prețuire[a] ce avem, cătră

120 " " " " Și întreaga-ți familie. Dumnezeu să vă țină la mulți ani! /

Eu, după plecarea d-voastră, fusăi foarte rău: d-abia mai putui vorbi, tusa mă omorea. Acuma, mulțămită lui Dumnezeu, sunt mai birie și voi pleca săptămîna viitoare, după ședința Comitetului Asociațiunii,

la Cluș, ca să-mi fac relațiunile despre cele ce am aflat. Apoi iarăși voi călători mai departe și poate că ne vom vedea iarăși la examene la Brașov.

Despre deputațiunea noastră⁸ nu am auzit nimic pînă astăzi. Conducătoriul nu era prea bine dispus la plecare.

Citii cu atențiune despre autonomie și în specie despre cea bisericească. Sapienți satis.⁹ Aflai și un articol despre petrecerea și activitatea mea în Brașov¹⁰. Firește că acesta cu observațiunile lui a cauzat amărăciune, însă ne vom deda.

Din partea sașilor se numără de consilieri guberniali Haupt și Ranicher¹¹; keine romanen, fresser¹².

D[omnul] Datco¹³ nu află acasă pe eselenția-sa¹⁴ și așa toată pregătirea îi fu zadarnică.

— D[omnului] Victoria¹⁵ a uitat aicea un Lusterrok¹⁶. Nu știu cum să-l trămitem. Aurelia¹⁷ zice că l-ar aduce ea, însă eu am reflectat că dacă va fi drum de fier.

Am lipsă pentru documentarea particularului de călătorie de un / atestat despre distanța de la Brașov la Moeciu de Sus și de acolo la Zărnești, prin Tohanul Vechi și Nou, de la Zărnești la Brașov, apoi de la Brașov la Satu-Lung¹⁸. Cei dintii ți l-ar putea da d-l Costa Ioan¹⁹, cel depe urmă d-l Panțu²⁰. Dacă ai face bine să mi le ceri și trimite, m-ai îndatora prea mult.

Repețind urările noastre de felicitare, sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel.

D[omnului] cons[ilier] Bologa²¹, care se află în mijlocul d-voastră, multă sănătate. /

⁶ Ziua onomastică a lui George Bariț.

⁷ Se referă la deputațiunea, aleasă de Congresul național din aprilie 1863 și condusă de Șaguna, plecată la Viena să prezinte „adresa de mulțumire din partea românilor transilvăneni”. Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 32.. p. 126; nr. 36, p. 141 ș.a.

⁸ Expresie în limba latină, „Fiti înțelepți”.

⁹ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 18, p. 70-71 (*Brașov 7/15 martiu*).

¹⁰ Vezi *Telegraful român*. XI, 1863, nr. 34, p. 135. J. Bannicher, fost secretar la Locotenenta c.r. a Transilvaniei și Haupt, fost consilier, au fost numiți consilieri guberniali.

¹¹ Traducere: „Nu sînt mîncători de români”.

¹² Efor al școlilor românești din Brașov.

¹³ Episcopul Andrei Șaguna.

¹⁴ Soția lui G. Bariț.

¹⁵ Haină, jupă.

¹⁶ Fiica lui G. Bariț.

¹⁷ Sat în jud. Brașov.

¹⁸ Constantin Ioan, negustor din Brașov?

¹⁹ *Constantin Pantu*, 1824—1885, jurist, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863-1864.

²⁰ Iacob Bologa.

Domnule fine!

Te-am fost rugat pentru un atestat, dar îți mulțămesc, că l-am căpătat aicea, de la comisariatul provinciale.

Mine plec la Ck[^]s. Este chemat și Raniclier, Haupt și Conrad Schmidt¹, pe ședința de luni.

Episcopul ne spuse multe de la Viena². Nemții i-au omorât cu omenia. Nadajdi [recte: Nâdasdy]³ a fost tare îndestulit. El a zis că va denumi pe regaliști numai oameni independenți, iară amployații să stăruiască ca să se aleagă. /

Ținurăm marți ședință lunarie⁴, unde luară parte și d-nii Cipariu, Papfalvi și Antonelli⁵. Se dezbătu programa și se primi, și decurseră toate în bună înțelegere.

Sașii se pregătesc din toate puterile pentru alegeri⁶ și cuget că vor scoate un număr însemnat de ai lor. Cercurile de alegere li se par potrivite spre scopul acesta. Dar ce vom face noi? Eu și d-l Dunca⁷ provoeam pe esceleția-sa să ne adune în comitet⁸, ca să ne consultăm ce ar fi de făcut ca și noi să scoatem o majoritate și să nu se aleagă unguri sau sasi între români, sau unul de două și de trei ori. El ne răspunse / că bărbații noștri fiind aicea, ar fi specificat care ar fi să fie deputați, fără să-l întrebe pe dînsul, și de aceea el nu știe ce au făcut aceia și ce poate face el, ca să nu strice ce au făcut aceia. Noi ziserăm că nu știm nimic de așa ceva, dar de e așa, ne vom interesa și noi. Mie îmi spuse că comitetul e o himeră, și cine ascultă de el? Eu reflectai că așa s-a numit și mai nainte, și la adunare totuși s-au cerut lucrările lui și, fiindcă regimul nu l-a dezavuat, ar trebui să-l susținem pînă se va decide altfeii. / La aceasta nu-mi reflectă nimic, ci trecu la alt obiect, că adecă eu nu știu ce nevoie are el, ce vreu ai noștri să facă cu el la Dietă; mai mult nu poate spune. Eu, cugetînd că vrea să mă pună la probă, zisei că nu știu nimic de acestea; poate că se lucră ceva în secret, ce eu nu știu. Voi vedea. Eu nu știu ce ar fi acestea.

Fii bun și dă scrisoarea alăturată d-lui cons[ilier] gubernial Bologa⁹.

Și, salutîndu-vă dimpreună cu ai mei toți, pe toți, sunt al d-tale amic sincer,

Paveh I

¹ 3. Rannicher, Haupt și Schmidt, fruntași politici sași din Sibiu.

² Vezi nota 2 la scrisoarea XLVII.

³ Francisc Nâdasdy. Vezi scris. XXXVIII, n. 8.

⁴ Ședința lunară a Comitetului „Astrei” care a avut loc în 12 mai 1863. Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 37, p. 148.

⁵ T. Cipariu, C. Papfalvi, canonic și I. Antonelli, profesor, toți din Blaj.

⁶ Alegerile pentru Dieta Transilvaniei din anii 1863—1864.

⁷ Paul Dunca.

⁸ Comitetului permanent ales la Congresul național de la Sibiu din ianuarie 1861.

⁹ Iacob Bologa.

Domnule fine !

Am primit multstimata scrisoare a d-tale din 25 ale acesteia și mă grăbesc a te mai înștiința de cîte ceva. D[omnul] vicepreședinte¹ pofti pe capii națiunei să deie în prezidiale rezervate invitațiuni cătră protopopi în privința purtării națiunei noastre la alegere, și primi de la cel din Sibiu circulariul², cu acel adaus că, după ce el nu cunoaște lista care au făcut-o inteligința fără știrea lui la Sibiu, nu se poate lăsa în specialități. La aceasta i-a răspuns d-l Pop. Circulariul lui, care vine mai mult de la un cap bisericesc decît național, ne atinsă și într-atita tare neplăcut, căci cita în el scrisoarea d-lui guvernator³, care, la întrevinerea / d-lui Pop, i se încrezui ad fideles manus⁴, și care dete atita publicitate unui lucru, prin demandarea a se publica circulariul în toate bisericile, ce trebuia să rămînă pe cît se poate de secret.

Auzînd că unii dintre sibiani ar merge la dînsul și l-ar ruga să pună ceva în lucrare din partea comitetului, pentru alegeri, și că el îi mîna la Pop, ne-am adunat alaltăieri și ne-am sfătuit ca să se scrie în părțile unde nu au candidați cualificați, ca să arate încoace pe cine ar dori. Pe mine mă candidează ia Morlaca⁵, adecă în cercul de alegere a Uiedinului [= Huedinului]. Fiîndcă cumnatul d-tale nu vrea să primească, nu știu de vor putea izbuti toate. în comitatul acesta te aleseră și pe d-ta ca candidat⁶.

Joi se alesără regaliștii⁷ și se candidară cîte 30 din fiecare naționalitate, între români este și Nopcea⁸. / Din Brașov este d-l Popazu⁹, Munteanu¹⁰, Costi¹¹ și I. Mureșanu¹².

S-au înființat mai multe comisiuni pentru formarea articulelor de lege dietaii, privitori la înarticularea națiunei și a religiunelor noastre, a limbelor, a împărțirii țării, a institutului ipotecării etc. Ai noștri merită toată lauda.

La ședința din 18 mai, unde se aflară față toți sașii, dimpreună cu comesul¹³, propuse referentul Grois¹⁴ o instrucțiune pentru comisiunea ce s-a înființat pentru împărțirea țării, ca să poată lucra aceasta pe o bază mai sigură. La aceasta se opusă Rannicher¹⁵ cu toată svada sa și cu toate argumentele juridice și istorice, însă îl înfrînsă Alduleanu¹⁶ și, venind lucrul la votizare, rămase numai el cu cei doi sasi carii îl sprijiniră, / comesul și Herbert¹⁷, iară Haupt¹⁸ trecu la maioritate, spre cea mai mare nemulțămire a lor.

Adunarea Comitatului Clușului ținu foarte scurt. Din unguri vorbi Zeik¹⁹ și Josika²⁰, dechiarînd de nelegali ordinea de alegere și Dieta, la care însă, din cauze binecuvîntate, sunt siliți să aleagă deputați și să meargă. Comuna orașului se dechiară ieri că, din respect și omagiu cătră împăratul, va alege deputați și-i va trimite la Dietă. Oare nu vor face și cu Reichsrath-ul așa? Văzut-ai pe *Kozlony*²¹ ce politică a luat?

Eu voi pleca iarăși în călătorie, pe la 15 iunie²². Pe aicea se vorbește tare, însă numai pe strade, că Dieta se va amîna pînă cătră 26 iuliu.

Acuma fii sănătos cu toți ai d-tale.

Aurelia²³ care se află cu mine aicea, sărută pe d. Victoria²⁴
Ramin al d-tale cel vechi,

125* D[omnul] Maior²⁵ a venit. /

Vasici.

¹ Vasile L. Popp.

² A. Șaguna. Vezi *Cerculariul episcopesc*, în *Foaie pentru minte...*, XXVI, 1863, nr. 20, p. 147—148. Reproduș la George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 178-180 și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, Sibiu, 1905, p. 41-43.

³ L. Folliot de Creneville.

⁴ Expresie în limba latină, „în mâini sigure”.

⁵ Morlaca, localitate în județul Cluj.

⁶ Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 49, p. 199 și *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 50, p. 197—198. Paul Vasici, ca de altfel și George Bariț, a participat ca „regalist” la Dieta de la Sibiu din 1863—1864, dietă de mare însemnătate în istoria Transilvaniei, în care s-a votat și legea egalei îndreptățiri a poporului român și a confesiunilor sale cu celelalte naționalități și religii ale Transilvaniei.

⁷ Lista „regaliștilor” români publicată la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 46.

⁸ Francisc Nopcea. Numele său nu figurează între deputații „regaliști”.

⁹ Ioan Popazu.

¹⁰ Gavril Munteanu, 1812—1869, profesor și director al Gimnaziului român ort. din Brașov. Membru al Academiei Române. Autor a numeroase lucrări, manuale, traduceri și al cunoscutului dicționar *Deutsch-romänisches Wörterbuch*, voi. I—II, 1853—1854. Vezi biografia lui Gavril I. Munteanu, publicată de G. Bariț ca o prefață la *Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse de Gavril I. Munteanu*, Sibiu, 1871, p. I—X.

¹¹ Ioan Constantin, 1823—1867, jurist, comandant al gărzii naționale din Brașov în timpul revoluției de la 1848, din 1861 senator la magistratul din Brașov (președinte al Tribunalului penal). Mecenat al culturii naționale, și-a lăsat averea pe seama școlilor românești din Brașov. Necrologul în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 3, p. 9.

¹² Ioachim Mureșanu, asesor la tribunal.

¹³ Se referă la ședința Universității săsești.

¹⁴ Gustav Groisz, consilier gubernial.

¹⁵ Anton Rannicher. Vezi scris. XX, n. 14.

¹⁶ Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

¹⁷ Herbert Eduard, vicepreședinte al Curții de apel, deputat în Dieta din 1863—1864.

¹⁸ Fr. Haupt, fruntaș politic sas.

¹⁹ Zeyk Kdroly, fruntaș politic maghiar, deputat în Dieta din 1863—1864.

²⁰ Josika Ludovic, om politic maghiar, consilier gubernial, comite suprem.

²¹ Kolozsvári Kozlony, ziar maghiar care a apărut la Cluj în anii 1856—1875.

²² Vezi *Telegraful român*, XI, 1863, nr. 51, p. 207.

²³ Aurelia, fiica lui G. Bariț.

²⁴ Victoria, altă fiică a lui G. Bariț.

²⁵ Ioan Maior, consilier școlar, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

Sibiu, 8 aprilie (1)864

Domnule și fine !

Manp t ^ ^ ? ? a l g a z e t \ d i a r a c u e > P r e c u m și în strada
Măcelarilor singe rau, țmndu-mă sau suspționându-mă pre mine

că aș fi dat datele cuprinse într-însul. Eu, ce e drept, am făcut relațiunea mea oficioasă unde, ca să nu ascund adevărul, am trebuit să ating abuzurile și neajunsurile în care au devenit școalele noastre¹. Și fiindcă în menționatul / articol se impută consilierilor de școală ca cînd ar fi trecut peste ele sau le-ar fi scăpat din vedere, așadară eu îmi propusei a răspunde că nu ne-a trecut nicidecum, și a deduce cum stă lucrul și de unde vine, dar, ocupat fiind cu sinodul, nu putui încă răspunde. Durere că abuzurile enumerate acolo trebuie să le întăresc, fiindcă le-am luat și în relațiunea mea. Eu știu că mulți se vor ținea loviți, dar eu tocmai pentru aceea în relațiunea mea nu am specificat unde s-a întîmplat răul, ca să nu dezgolesc pe nimenea de-a dreptul, dar nici să nu acopăr adevărul și / răul de care pătinesc școalele, spre dauna tinerimei. În Dobra² s-au maltratată "învățătorii Păcurariu, un tînăr ca lumina, cu gimnaziu mare în Carloviț și cu 3 ani de teologie. În Nocih³ au făcut, la tîrgul mare, din școală circiumă unde s-au bătut cei beți și au rupt scaunele; așa am aflat școala în noemvrie. în Cincul Mare 9, fiind protopopul Maier la vizitațiune, s-au ospătat în școală, în care aflai vin tuinat și împutit. Lîngă aceasta, învățătorii ținea porcul în cămara de lemne, care a rimat edificiul cel nou și frumos înființat de cadru. în S. Ivani [= Szent Ivány]⁴ și Sadu⁵ am aflat în școală arest și depo/zitoriu de lemne, în Gura Rîului⁶ de cucuruz. în tractul Iliei⁷ sînt scoși învățătorii și preoții, precum zic ei, cu știrea protopopului; trag lefile fără să învețe pe copii, ci pun niște copii carii pipă în școală. Am șezut în școală și, necunoscîndu-mă, a pipat înaintea mea, stînd cu pălăria pe cap. Că școala s-a făcut azil de scăpare a unor neghiobi, nu încape îndoială. A văzut însuși administratorul din Murgundeal⁸; m-a făcut atent că în Tartlen⁹ plătește învățătorii comunei, iară nu aceasta lui ș.al., ș.al. Aceste eu nu le-am putut tăcea. Apoi dacă le-a întrebuițat cineva în publicitate, nu mă miră, că boala e rea¹⁰.

De altfel, mulțămindu-ți pentru cele împărtășite, sunt cu toată stima al d-tale stimătoriu naș,

Pavel.

Cel ce și-a făcut datoria nu se va tîngui. /

127**

¹ Se referă la articolul *In cuvînt la timpul său*, semnat „X...”, apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, 1864, nr. 22, p. 86—87. Autorul își punea întrebarea dacă „cei de sus” cunosc abuzurile sîvrșite sub pretextul autonomiei bisevicești-școlare. Vezi și scrisoarea lui P. Vasici către I. Mureșanu, datată 5 februarie 1865 (Arhiva Mureșenilor, Brașov, dosar 16, nr. 2765; publicată la Ax. Banciu, *Din scrisorile Doctorului Pavel Vasici către Iacob Mureșanu*, în *Țara Birsei*, X, 1938, nr. 4—6, p. 444).

² Reședința lui A. Șaguna.

³ Vezi Dr. Paul Vasici, *Raport în cauza școlilor* (1864), B. A. R., ms. rom. 1003, f. 132—144 v. Raportul atestă neînțelegerile dintre autoritățile politice și cele bisericești care, prevalîndu-se de principiul autonomiei, pretindeau conducerea și controlul învățămîntului, consecințele nefaste ale acestui conflict, greutățile pe care le-a întîmpinat în activitatea sa consilierul școlar Vasici. Totodată el cuprinde și propunerile lui Vasici, menite să contribuie la înlăturarea neajunsurilor semnalate în învățămîntul românesc de confesiune ortodoxă din Transilvania și să promoveze dezvoltarea acestuia. Constituind un izvor prețios pentru cunoașterea

istoriei școlii românești din Transilvania în perioada regimului neoabsolutist, publicăm integral acest raport, atît în originalul german cit și în traducerea românească:

„Nach Bewältigung der Wirren war die Sorge der hohen Regierung auf den Unterricht und Erziehung des Volkes ohne Unterschied der Konfession und Nationalitäten gerichtet. Es wurde nach Siebenbürgen ein Ministerial-Kommissär gesendet, welcher mit Beziehung der Männer aller Konfessionen, die sicii um das Schulwesen interessirten, den Grundstein zu einem gedeihlichen Unterricht überhaupt und insbesondere zu dem Volksunterrichte legen soli.

Die Instruktion des Ministerial-Kommissärs lautete dahin, „dass die Volksschulen im Einverständnis mit den Bischöfen und Konsistorien zu ordnen seien, welchen bemerklich zu machen ist, dass die Regierung das Voiks-Schulwesen als eine *gemeinsame Angelegenheit des Staates und der Kirche* betrachtet und dass sie diese den Bischöfen und Konsistorien, welche sich desselben mit Liebe und Eifer anzunehmen geneigt zeigen, auch da, wo sie bisher auf die Leitung der Volksschulen keinen Einfluss hatten, einen solchen ihrerseits gerne einzuräumen bereit sel, und dass eine besondere Aufmerksamkeit *te Volksschulen der Eomanen verdienen*“.

Nach diesem Zugeständnisse von Seite der hohen Regierung wurde von derselben folgender Grundsatz aufgestellt: „Bezüglich der Verwaltung der Volksschulen ist an dem Grundsatz zu halten, dass die *inneren Angelegenheiten* derselben, namentlich der Unterricht und Schulzucht zunächst in dem Wirkungskreise der *geistlichen Schulaufsicht*, d.h. der Pfarrer als Lokalschulvorsteher, der Dekante als Schulbezirksaufseher und des Ordinariats als der Diözesan-Schulbehörde fallen, welche Organe *berufen sind, die beziüglichen gesetzlichen Vorschriften in Ausführung zu bringen*. Hiewieder die Sorge für die *äussere Anordnung und die materiellen Bedürfnisse* der Volksschulen liegt den *politischen Behörden* zunächst ab. Die geistlichen und weltlichen Organe müssen sich aber *gegenseitig unterstützen*, und in Schulangelegenheiten, welche beide Wirkungskreise berühren, allemal einvernehmlich handeln. Die k.k. Statthalterei als Landesbehörde hat liber das *Ganze* zu wachen, innerhalb der bestehenden Gesetze alle zweckdienlichen Verbesserungen und Verfüigungen zu treffen, in dem hingegen, was ihren Wirkungskreis überschreitet, die Weisungen vom Unterrichts-Ministerium einzuholen. „Die oberste Aufsicht und Leitung über das Volksschulwesen behielt sich das Unterrichts-Ministerium vor, welches sich in dem was seinen Wirkungskreis überschreitet, die allerhöchste Weisung Sr. k. k. apostolischen Majestät des Kaisers erbat. Die Schuiangelegenheiten einer ganzen Diözese wurden von dem bischöflichen Ordinariate, welchem der von Sr. Majestät ernannte Schulen-Oberaufseher als Referent beigegeben wurde, jene des ganzen Kronlandes von der Landesstelle geleitet, welcher die k.k. Schulräthe als Volksschul-Inspektoren hingegeben waren. Hiedurch wurde auch bei meiner Nation der Sin[n] für die Bildung der Jugend in ordentlichen, dem Zwecke entsprechenden Schulen allenthalben rege, und die Gemeinden angeeifert durch die politischen Beamten, insbesondere der romanischen Nationalität, welche nun zu diesen Dienstposten gelangten, und viele der verständlicheren Geistlichen wetteiferten, Schulhäuser zu errichten und die Lehrer zu dotiren, dieser zum Vortheile der Schulen sich kundgegebene Eifer dauerte jedoch nicht lange, da die politischen und kirchlichen Organe, denen die Beförderung des Volksschulwesens oblag, ihren Wirkungskreis nicht gehörig kennend oder achtend, denselben in ihrem Eifer hie und da überschreitet[en], wodurch Kollisionen entstanden. Das Hochwürdigste gr. orient. Ordinariat, gestützt auf § 17 des Protokolles der am 12-ten März 1850 abgehaltenen Synodial-Versammlung, wollte und will noch immer die Leitung und Beaufsichtigung des ganzen Schulwesens mit gänzlicher Beseitigung einer wie immer gearteten Einflussnahme der politischen Behörden als ein aus der Autonomie der Kirche abgeleitetes Ahnrecht an sich ziehen und es nicht als ein vom Staate übertragenes Amt ansehen; und deshalb erhob dasselbe Einsprache gegen der Thätigkeit der politischen Behörden in Schulangelegenheit. Je schroff[er] aber die Kirche gegen die politischen Organe in dieser Richtung auftrat, je gehemmt der Einfluss der letzteren auf die Volksschulen wurde, desto matter wurde auch der Sinn der Gemeinden für den Volksunterricht, so dass viele derselben, infolge dieser zwischen der Kirche und den politischen Behörden entstandenen Missfälligkeiten, die Errichtung der Schule und die Dotirung der Lehrer als eine drückende Last anzusehen begannen

und es noch heute ansehen, demzufolge weder Schulen errichten, noch die Lehrer ohne Zwang dotiren wollten, ja selbst die Schulhäuser, welche bereiis unter Dach gebracht wurden, verbleiben lange in dem Zustande und befinden sich vielleicht auch heute noch in demselben, weil sie von Niemanden gezwungen werden, selbe zu vollenden. Man wtirde sich aber gewaltig täuschen, wenn man glauben solite, dass mit der Abnahme des Einflusses der politischen Behörden auf das Volksschulwesen die Thätigkeit der kirchlichen Behörden gesteigert wurde. Im Gegentheile, die Absicht der Kirche schien nur dahin zu gehen, dass die Schule bei der Kirche äusserlich verbleibe, ohne dass die Kirche bei der Schule verblieben wäre. Die übien Folgen, welche aus der Hemmung des Einflusses der politischen Behörden auf das Schulwesen hervortraten, liessen nicht lange auf sich warten. Die Pfarrer und die Erzpriester, welchen das Gedeihen der Volksschulen nur einigermaßen am Herzen lag, klagten laut, dass sie ohne Einfluss und Beihilfe der politischen Behörden keine Schule zu Stande bringen konnten, folglich dass eine zeit[an]gemessene Voikserziehung unmöglich geworden sei u.s.w.

„iZitwrscheierfolgte die „Ernennung der Schulräthe auch für das Grerasfurstenthum Siebenbürgen, und ich wurde vom hohen Unterrichts-Ministerium mit der Inspektion der gr. orient. Schulen betraut. Ich verkannte nicht meine schwierige Aufgabe, trat aber dessenungeachtet die Inspektion der mir anvertrauten Schulen um so vertrauensvoller bezüglich eines sicheren allmählichen Resultates an, als das Hochste bischöfliche Ordinariat die Gute hatte, mich als das Regierungsorgan für die Inspektion der gr. orient. Schulen der unterstehenden Geistlichkeit mittels Rundschreibens anzuempfehlen und diese aufzufordern mich in meinem sch[w]eren Berufe zu unterstützen. Das Gedeihen der Schulen stets vor Augen haltend, suchte ich die Bedürfnisse des Volkes in dieser Richtung zu erforschen, die Klagen und Wünsche desselben zu vernehmen, die Hindernisse, welche dem Gedeihen des Schulwesens entgegentraten, kennen zu lernen und nach Thunlichkeit zu beseitigen oder um deren Beseitigung höheren Orts zu bitten und so eine mogiiechst solide Voikserziehung und einen entsprechenden Volksunterricht zu erzielen.

Meine diesfällige Relation liber die erste Schulinspektion fand bei dem bestandenen Unterrichts-Ministerium in ihrerunterm 11-ten Mai 1857 Z. 2761 eriolgten Erledigung die lebhafteste Wlridigung und voliste Anerkennung, und es wurden an die bestandene Statthalterei die nothigen Andeutungen bezüglic der Verwaltung und des harmonischen Zusammenwirkens der politischen und Kirchen-Behoiden zum Gedeihen des romanischen Volksschulwesens in Siebenbli'gen herabgelangt, und *dieses als eine Landesangelegenheit* anempfohlen, wobei ausdrücklich bedeutet wurde, dass es zum Gedeihen des Schulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern keineswegs genlige, im *Wege des bischöflichen Ordinariats allein* zu wirken, sondern dass vielmehr auch von den Kreis- und Bezirksbehörden *unmittelbar Hand* angelegt werden müsse. Diese von der hohen Regierung in bester Absicht herabgelangte und ordnungsmässig kundgerechte Verfügung fand von Seite des Hochsten bischöflichen Ordinariats nicht nur keine Beachtung, sondern im Gegentheile, es wurde darüber Einsprache erhoben und keiner weitem Kundmachung bei seinen unterstehenden Organen gewurdigt, was zur Folge hatte, dass die kirchlichen Schulorgane mit den politischen Behörden nicht mehr einverständlich wirken konnten, sondern fortwährend im Widerspruehe zum giossten Nachtheile des Schulgedeihens standen; das[s] aber hiedurch meine Thätigkeit sehr oft gehindert und im Mittel der grossten Kräfteentwicklung auch gehemmt wurde, ist leicht zu begreifen, denn ich hatte nicht nur mit der Indolenz und eingewurzelten Vorurtheilen, nicht selten auch mit der Maliz des Volkes, sondern auch mit den Hindernissen, welche mir die Kirche entgegenstellte zu kämpfen, um nur einige glinstigere Resultate auf dem Gebiete des Volksschulwesens erzielen zu können. Dessenungeachtet wurde von der Statthalterei in Folge des obigen Ministerial-Erlasses mit der Verordnung vom 13. Oktober 1857 Z. 11553 zur Vermeidung aller Kollisionen der Wirkungskreis für die politischen und kirchlichen Schulbehörden näher bezeichnet; die Bestimmungen über die Verpflichtung zum Besuche der Volksschulen und liber die Hintanhaltung und Bestrafung der Vernachlässigung derselben und liber die Modalität der letzteren durchgefuhrt (13/5 1857 Nro. 6813 & 7/3 1858 Nro. 5817) und so der Schulbesuch geordnet; die weltlichen Ortsschulaufseher eingefuhrt und mit der Überwachung des Schulbesuches betraut (9561 ex 58), Normalien bezüglich der Errichtung neuer

Schulhauser, der Erhaltung in gutem Zustande der bereits bestandenen und der Dotation der Lehrer erlassen (21019 ex 58). Die Exemption der Militairpflichtigkeit der Schullehrer näher bezeichnet (5/1 12/2 1859 Nro. 30435 ex 58), wegen Errichtung der Centralschulen für klemere Ortsgemeinden nach Zulässigkeit der Termin-Verhältnisse und wodie Unzulänglichkeit der Mittel es gebietet, die erforderliche Einleitung getroffen (Nro. 4404 ex 59), die Gränzschnulen den competenten Ordinariaten untergestellt (2/6 1858 Z. 7298) und wege[n] Einführung der Schulsessionen das Nothige emgeleitet.

Bezüglich der richtigen Frage wegen der Leitung un[d] Beaufsichtigung der gr. orient. Volksschulen und wegen der Anstellung der Lehrer in allen gr. orient. Dioces[en] wurde vom Unterrichts-Ministerium die Verhandlung in Angriff genommen' und um diesen Gegenstand d[er] gesetzlichen Entscheidung und nothwendigen Kegelung zuführen zu können, mit dem Erlasse vom 18. April 1858 Z. 5957 (St. Z. 9653) im Wege der bestehenden Statthaltereie von den betreffenden gr. orient. Ordinariaten und Schulrätben über die nachfolgenden Fragen die gutachtliche Wohlmeinung verlangt: wie gross ist die Anzahl der gr. orient. Religionsbekenner wie ist ihre Organisirung in kirchlicher Beziehung, wie gross ist die Anzahl der Volksschulen, wie dieselben geleitet und beaufsichtigt werden und auf welchen gesetzlichen Bestimmungen gründen sich die in dieser Hinsicht bestehenden Einrichtungen, ob diese Einrichtung entspreche dem Zwecke des Gedeihens und Fortschreitens dieser Schulen, und welche Massregeln wären wegen der Leitung und Beaufsichtigung derselben für die Zukunft zu treffen, ob die Local-Aufsicht der Volksschule dem Pfarrer mit seiner Erwartung übertragen werden konnte, dass hiedurch die Jugendbildung wahrhaft gefordert werde, kann die Bezirksschulaufsicht dem Erzpriester mit Erfolg, wie bei den Katholiken, übertragen werden, erscheint es zweckmässig und ausfahrbar und wird es von den gr. orient. Bischofen und Consistorien gewünscht, dass sie auf die Leitung und Überwachung denselben Einfluss nehmen, welcher den katholischen Ordinariaten eingeräumt ist, und sind im Bejahungsfalle eigene Referenten in Schulsachen nothwendig oder doch erwünscht?

Und da die Wohlmeinung über die obigen Fragepunkte sowohl vom Hochwürdigsten Bischoflichen Ordinariate als auch vom gefertigten Schulrätbe bejahend ausgefallen war, so hat die Statthaltereie unterm 9. November. 1857 Z. 21063 beim Unterrichts-Ministerium den Antrag gestellt, den gr. orient. Kirchenorganen bezüglich der Leitung- und Beaufsichtigung ihrer Volksschulen jenen Einfluss einzuräumen, welcher den katholischen Kirchenorganen eingeräumt wurde. In Folge dieses und von anderen Statthaltereien ergangenen Antrages wurde mit dem Erlasse des Unterrichts-Ministeriums vom 23-ten Februar 1859 No. 16663/1441 (St. Z. 5559 ex 59) der Einfluss der gr. orient. Kirchenorgane auf die Leitung und Beaufsichtigung ihrer Volksschulen im Grundsätze anerkannt und die Instruktionen für die Beaufsichtigung[s]organe so wie auch das Normale bezüglich der Anstellung des Direktors, der Lehrer und des Katecheten an den katholischen Hauptschulen mit dem Auftrage herabgeschickt, dieselben dem gr. orient. bischoflichen Ordinariate zu dem Ende mitzutheilen, um solche entweder nach ihren ganzen Inhalte anzunehmen, oder jene Abänderungen und Zusätze vorzuzeichnen, welche für die betreffenden Schulaufsichtsorgane in Betracht der besonderen Verhältnisse der gr. orient. Kirche und der ihr angehörigen Gemeinden als nothwendig oder wünschenswerth erkannt werden. Das hochwürdige bischofliche Ordinariat weigerte sich, im Widerspruche mit der früheren diesfälligen Äusserung (St. Z. 19520 ex 57), diese Instruktionen weder anzunehmen noch eine Abänderung derselben zu verlangen (St. Z. 18493 ex 59), weil es meinte, dass unsere Kirche und Hierarchie auch von den heilsamsten Anordnungen, welche* ohne sie(?) über sie erlassen werden sollen, keinen beruhigenden Erfolg sich versprechen könne, um so weniger neue Instruktion, welche dem besonderen Verhältnisse unserer Kirche entsprochen hätten, zu entwerfen, wie ich diess in meinem Berichte vom 28-ten Oktober 1859 zu erörtern nicht unterlassen habe. Und so bleiben unsere Schulaufsichtsorgane bis heute ohne alle Instruktion in dieser Richtung nur zum Nachtheile unseres Volksschulwesens, da doch zur gehörigen Führung eines Amtes eine Instruktion auch bei fähigsten Individuen erforderlich ist, geschweige denn bei unseren geistlichen Schulaufsichts-Individuen, welche auf einer verschiedenen, leider noch zu niedrigen Stufe der Bildung stehen, als dass sie ihre in Absicht der

Schule selbst auferlegte Pflicht auch ohne Instruktion versehen und gehörig erfüllen können. Die diesfällige Verhandlung in dieser Angelegenheit wurde bei dem Unterrichts-Ministerium wegen der eingetretenen Umgestaltung im Staatsorganismus nicht weiter betrieben, sondern der Gegenstand der hohen königl. siebenburgischen Hofkanzlei abgetreten, Hochwelche, mit dem Dekrete vom 13-ten September 1861 Z. 2810 (Gub. Dc. 25. Sept. St. 7750 ex 61), verfügte, dass von der besagten ministerial Verordnung abzukommen sei, da dieselbe die Regulirung der gr. orient. Volksschulen mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion beabsichtige und weil durch eingetretene Umgestaltung im Staatsorganismus die Verhältnisse des Vaterlandes sich geändert haben; die Verfassung der Instruktionen für die Inspektionsorgane wurde nach dem Grundsätze der Kirchen-Autonomie dem bischoflichen Ordinariate so anvertraut, dass es dieselbe nach eigenem Urtheile und den entwerfe; wenn es nothwendig finden wird, jedoch zur weiteren Disposition höheren Orts vorlege; dass durch diese Entscheidung unser Volksschulwesen nicht nur nicht gedeihen und vorrücken sondern, im Gegentheil, rückschreiten müsse, ist nicht schwer zu erweisen; denn was heisst mit andern Worten die Verfassung der Beaufsichtigungs-instruktion dem bischoflichen Ordinariate nach dem eigenen Urtheile und wenn es nothig erachtet wird zu überlassen, als die Regelung der Volksschulen bei den gr. orient. Religionsgenossen auf die lange Bank zu schieben und das Volk noch immer in der tiefen Unwissenheit schmachten zu lassen. Auch kann wahrlich einst gesehen werden, wie sich dieses Dekret mit der Autonomie der Kirche, unter deren Maske man so oft sich verstecken will, verträgt, da doch die Kirche nicht allein aus dem bischoflichen Ordinariate besteht, sondern auch andere Faktoren besitzt, welchen doch gewisse Rechte in Schulsachen nicht abgesprochen werden können. Welches Zetergeschrei haben die gr. orient. Religionsbekenner im Banat und Ungarn in den Journalen und ausserhalb derselben bei verschiedenen Gelegenheiten nur deshalb ausgestossen, weil die Beaufsichtigung und Leitung der Volksschulen nicht dem Erlasse der ungar. Statthaltereie v. 2-ten August 1862 Nro. 49173 13 den Kirchen-Organen übertragen wurde.

Wenn unsere Kirche synodal konstitutionell ist, so kann ein solches Dekret unmöglich dem Geiste der so oft hervorgehobenen Kirchen-Autonomie entsprechen, denn mag der jeweilige Bischof noch so viel Liebe für das Gedeihen des Volksschulwesens haben, mag derselbe deren Beförderung mit dem grossten Kraftaufwand und der sorgsamsten Pflege anstreben, so können ihm allein die Schulen konstitutionellmässig um so weniger anvertraut werden, als es eben gegen die Kirchen-Autonomie anstössig wäre. Das belobte Dekret ist aber auch auf unrichtigen Prämissen begründet, indem in demselben behauptet wird, dass das Unterrichts-Ministerium die fraglichen Instruktionen für die Schulaufsichts-Organen mit Beseitigung der Kirchen-Jurisdiktion einzuführen beabsichtigte, was unstatthaft ist, weil eben das Unterrichts-Ministerium über diesen wichtigen Gegenstand früher die Meinung sämtlicher gr. orient. Ordinariate der Monarchie eingeholt, und nur nachdem sämtliche für den gestellten Grundsatz eingestanden sind, hat dasselbe die fraglichen Instruktionen herabgeschickt und auch dann nur zu dem Ende, damit die betreffenden Ordinariate ihre Meinung wegen etwaiger Annahme derselben oder über die nothig erscheinenden Änderungen oder Zusätze abgeben. Und hat nicht auch die hohe Hofkanzlei das bischofliche Ordinariat aufgefordert, die von ihm verfassten Instruktionen zur weiteren Disposition höheren Orts vorzulegen, folglich eine Vereinbarung zwischen der Kirche und Regierung in dieser Richtung zu erzielen? Ein solches Dekret konnte wahrlich nur im Jahre 1861, wo man alles in das Alte, für uns Romanen doch in vielen Beziehungen sehr ungünstige Geleis leiten wollte, und weil der Referent vielleicht in die Sache nicht genauer eingedrungen ist, herausgegeben werden.

In dieser Meinung wurde ich um so mehr gestärkt, als ich aus dem später erlassenen Hof-Dekret v. 8-ten Jänner 1862 Z. 4265 ex 61 ersah, dass dem Ansuchen des bischoflichen Ordinariats, die Hauptschule in Resinari nach eigenem Plane zu regeln, nicht willfahrt werden konnte, indem derselbe von dem diesfälligen vorgeschriebenen Ministerial-Plane vom 23-ten März 1855 (R.G.B. 72) abweicht. Gleichfalls sind die eingeleiteten Verhandlungen wegen Errichtung einer entsprechenderen, von dem theologischen Lehrkurse abgesonderten selbständigen Lehrerbildungs-Anstalt für die Heranbildung der Jugend zum Lehramate an Volksschulen aus demselben Grunde nicht zu Ende geführt worden.

Meine Aktivität als Schulrath hat wegen der erwähnten Veränderungen im Staats-Organismus mit 15-tem April 1861 aufgehört und mit ihr, wie so viele Zeitungsartikel und allseitige Klagen dargethan haben, auch die Aktivität fast aller gr. orient. Volksschulen. Die fähigeren Lehrer wurden entlassen und anstatt dieser solche von den autonomen Kirchen-Gemeinden aufgenommen, welche wohlfeiler dienen wollten, ohne sich um deren Fähigkeiten zum Lehrfache zu kümmern, und hiedurch arteten die Volksschulen zum Asyl unwissender Individuen, welche sich der Militair-Pflicht entziehen wollten; die Schulgebäude, wie ich oben bemerkte, wurden ruinirt, der Schulbesuch vernachlässigt und auf die Stufe v. 1848. rückgelangt, weil der autonomen Kirche die moralische Kraft fehlt, um auf das Volk mit Nachdruck wirken zu können und das Volk im allgemeinen noch nicht auf jener Bildungsstufe steht, um den Mahnungen der Kirche, welche hie und da geschehen sein mögen, ein geneigtes Ohr zu schenken und die Schule für seine grosste Wohlthat ansehen zu können. Dass dieser Umstand einen unumstösslichen Beweis liefert, dass das Volksschulwesen bei den Romanen mit Rücksicht auf ihre materiellen und geistigen Verhältnisse nur dann gedeihen kann

Kirche betrachtet und von beiden Seiten unterstützt wird, braucht nicht wieder erörtert zu werden. Und dieses ist die kurze Skizzirung der Entwicklung des noch stark in der Wiege liegenden Volksschulwesens der gr. orient. Religionsbekenner dieses Grossfürstenthums, aus welcher hervorgeht, dass nach den faktischen Verhältnissen das gr. orient. Volksschulwesen, wengleich das Hochste Ordinariat einen jeden Aufschwung desselben nur der Kirchenfürsorge zuschreiben will, keineswegs bloss durch kirchliche Fürsorge sich entwickelt und es zu keiner Zeit und nirgends eine Dependenz der Kirche gewesen, sondern der äussere Verband desselben mit der Kirche nur dortbestand, und noch besteht, wodie Staatsgewalt es zulies oder angeordnet hat. Um einen weiteren Beweis hier zu liefern, führe ich an, dass gleichgiltige Schulen im Banate und Ungarn, welche bis zum Jahre 1862 unabhängig von der Kirche standen und gediehen, welche heute noch den Verlust ihrer Unabhängigkeit und die Unterstellung unter die Ordinariate, wodurch sie in Dekadenz geriethen, laut beklagen. Auch wird niemand in Abrede stellen können, dass sich unsere Schulen nur dort und in so lange wesentlich zu heben und zu gedeihen begannen, wo die Thätigkeit des Staates und der Gemeinden wirksam sich zeigte und wo die Staatsgewalt die Oberleitung der Schulen in die Hand nahm und sie fest behielt.

Wenn aus den Kirchen-Satzungen abgeleitet werden will, dass der Organismus der Schule eine natürliche Folge des Organismus der Kirchen-Autonomie sei, und daher es nothwendig erscheine, die Schule der Kirche so zu unterstellen, dass sie ein rein kirchliches Institut werde, folglich dass die Kirche auf die Schule ein solches Anrecht besitze, dass sie damit schalten und walten könne, ohne hierüber dem Staate eine Rechenschaft zu geben oder dessen wie immer gearteten Einfluss auf dieselbe zu dulden, so muss dem entgegengestellt werden, dass die gr. orient. Schulen in den romanischen Fürstenthümern, dann in Serbien, Griechenland und selbst in Russland und auch in Oesterreich bis vor Kurzem unabhängig von der Kirche geleitet und verwaltet wurden, dass laut Gesetzartikel 60. des Jah. 1791 und des neuesten Gesetzartikels Seine k.k. apostol. Majestät bezüglich der Erziehung der Jugend etc. sich das Oberaufsichtsrecht vorbehalten und dasselbe mittels der Allerhöchster Organe ausüben berechtigt ist, dass ferner die Synodal-Versammlung v. Jahre 1850, auf welche sich das Ordinariat beruft, im § 12 des diesfälligen Protokolles dieses Aufsichtsrecht des Staates anerkennt, indem dasselbe ein Organ im Gremio des Landes-Guberniums verlangte, welches das Schulwesen befördern und zugleich Referent in Kirchen-Angelegenheiten sein soli, und endlich weil auch in der National-Versammlung vom Jahre 1861 durch ein Memorial der Intelligenz unter andern verlangt wurde, dass den Männern, welche in den verflossenen zehn Jahren zum Gedeihen und Fortschreiten des Volksschulwesens beigetragen haben, der öffentliche Dank ausgesprochen werde, und dass man dahin strebe, dass beim k. Landes-Gubernium fortwährend zwei romanische Schulräthe angestellt werden, nemlich für eine jede Konfession derselben einer, und in Gemässheit dieses Verlangens, hat nicht nur das Hochwürdigste gr. orient. bischofl. Ordinariat um die Wiederanstellung des gewissen Schulrathes, sondern auch das Hochwürdigste gr. kthl. Ordinariat um die Ernennung eines gr. kth. Schulrathes angesucht, was auch erfolgt ist. Dass

aber hiedurch die National-Versammlung die wirksame Thätigkeit der Regierung in Beförderung des Schulwesens dankbarst anerkannt habe, braucht nicht erörtert zu werden. Es ist aber auch der richtige Umstand nicht ausser Acht zu lassen, dass unsere Kirche synodal-mässig noch gar nicht konstituiert ist und ihre Geistlichkeit mit Rücksicht auf das Volksschulwesen im Ganzen noch nicht jene Fähigkeit besitzt, die so nothwendig zur Förderung desselben verlangt wird, um es ihrer Fürsorge mit Beruhigung anvertrauen zu können, wesshalb dieselbe jener der Reformirten und insbesondere der neu konstituirten evangelischen Kirche Siebenbürgens, wo die Laien und die landesfürstlichen Beamten in den Presbyterien, in Konsistorien Sitz und Stimme haben, nicht zur Seite gestellt werden könne. Daher zum Gedeihen des Volksschulwesens bei den gr. orient. Religionsbekennern um so mehr der wohlthätige Einfluss der Regierung und ihrer Organe angesprochen werden muss.

Es bedarf keines Beweises, dass im Volksschulwesen Oesterreichs und insbesondere der Romanen eine totale Reform vorzunehmen sei, und dass diese, wenn sie dem gewünschten Zwecke entsprechen sollte, nicht von einzelnen Konfessionen oder Kirchen-Autoritäten vorgenommen werden könne, sondern sie muss im Reichsrathe oder auf den Landtagen besprochen und entschieden werden, da wie eine Zeitung vortrefflich bemerkt hat, das Interesse für die Schule in der Bevölkerung nur dann lebendig wird, wenn das Volk im Wege seiner Vertreter und der öffentlichen Stimme eine thatsächliche Bethheilung an Schulfragen zu äussern in der Lage ist. Wenn aber bis dahin das hohe k. Gubernium aus den angeführten Gründen für das höhere Orts aufgestellte Prinzip, welches bis jetzt nicht aufgehoben wurde, geneigt sich zeigen sollte, so würde mein weiterer Antrag dahin gehen:

Es wolle das Hochwürdigste bischofl. Ordinariat ersucht werden, die unterstehenden geistlichen Schulorgane mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom 11-ten Mai 1857 Zahl 2761, intimirt mit der Statthalterei-Note vom 13-ten Oktober 1857 Zahl 11553 anzuweisen, wegen Anbau von neuen Schulhäusern, wo solche fehlen, und Reparatur der alten, wegen Concentrirung mehrerer kleineren Ortschaften zur Errichtung einer gemeinschaftlichen Schule, wo die Umstände es erlauben und die kurzen Mittel es gebieten, mit vereinten Kräften, wegen neuer Dotation der Lehrer oder Verbesserung der bereits bestehenden nach den Zeitverhältnissen und mit Rücksicht auf das Normale v. 25. Oktober 1858 Z. 21019 wegen Vernachlässigung des Schulbesuches und in allen Schulangelegenheiten, wo die Amts-Autorität der politischen Behörden erforderlich ist, sich an dieselben zu wenden, welche dann ihrer Verpflichtung in dieser Hinsicht willig nachkommen werde, falls aber hie und da wider Vermuthen eine solche Hilfe verweigert werden sollte, die nothige Anzeige zu erstatten, damit die Schuldigen nach Gebühr geahndet werden. Ferner die Geistlichen als Lokalschulvorsteher zu ermahnen, die ihnen anvertrauten Schulen mit mehr Wärme zu pflegen und über deren Zustand gehörig zu wachen, die Religionslehre, wenn sie auch nicht von ihnen vorgetragen wird, soli wenigstens geleitet werden, da dies zu der strengen geistlichen Verpflichtung gehört, nicht minder die Erzpriester anzueifern, die Schulen zur gehörigen Zeit zu visitiren und dabei ihren materiellen und didaktisch-pädagogischen Zustand genau zu erforschen und darüber zu relationiren. Zur Anweisung derselben über ihre Amtswirksamkeit wäre mit Bezug auf den Ministerial-Erlass vom 23-ten Februar 1859 Z. 16663/1441 und Hof-Dekret vom 13-ten September 1861 Z. 2810 die Verhandlung wegen Verfassung der nothigen Amts-Instruktionen neuerdings anzuknüpfen und zu einem günstigen Resultate zu führen. Endlich alle in Ressort des Guberniums fallenden Schulgegenstände, welche der Schulrath zu begutachten oder zu erledigen hätte, dem h. Gubernium mitzutheilen.

Um die nothige Überwachung, dass nur moralisch und politisch unbescholtene Individuen und solche, welche sich der Militairpflicht nicht entziehen, zu Lehrerstellen gelangen, wäre das Hochwürdigste Ordinariat zu ersuchen, das mit der Zuschrift der bestandenen k.k. Statthalterei vom 29-ten Jänner 1858 Z. 28151 ex 57 angeordnete Namens-Verzeichniss der angestellten Lehrer, worin ihr Anstellungs-Ort und die Eigenschaften ersichtlich zu machen sind, alljährig dem h. Gubernium bis 15-ten April! mitzutheilen. Wegen Besetzung der Direktors- und der Lehrerstellen an den Hauptschulen wäre die Vereinbarung mit dem Hochwürdigsten Ordinariate der Art zu treffen, dass dieser Gegenstand keine Streitfrage mehr nach sich ziehen

kann und so die Errichtung solcher Schulanstalten hindere. In dieser Beziehung wäre entweder nach dem Ministerial-Erlasse v. 27-ten, Oktober 1857 Z. 741 ex 56 oder nach dem Muster der von der konigl. ungarischen Statthalterei in dieser Beziehung vom 2-ten August 1862 Z. 49173 getroffenen Massregeln, welche von dem Ministerial-Erlasse nicht viel abweichen und sich auf das Systema scholarum zu gründen scheinen, vorzugehen.

Die unterstehenden politischen Behörden wären auf Grundlage des Statthalterei-Erlasses vom 13-ten Oktober 1857 Z. 11553 und der Nachtrags-Verordnung vom 29-ten Jänner 1858 Z. 28151 ex 57 anzuweisen, auf Verlangen der kirchlichen Schulbehörden zur Errichtung der Volksschulen in Ortschaften, wo sie mangeln, zur Concentrirung mehrerer kleineren Ortschaften, welche für sich allein nicht im Stande sind, zweckentsprechende Schulen zu errichten und zu dotiren, dort wo die Local-Verhältnisse und die Entfernung es gestatten in eine gemeinschaftliche Schule (Einschulung) hilfreiche Hand zu bieten und darauf zu sehen, dass die bereits bestehenden Schulhäuser zu ihrem bestimmten Zwecke verwendet und im guten Zustande erhalten werden, für eine bessere, den Zeitverhältnissen entsprechende Dotation der Lehrer, dort wo es nothig erscheint auf Grundlage der Normal-Verordnung vom 25-ten Oktober 1858 Z. 21019 zu sorgen, wobei an der Regel fest zu halten ist, dass jeder Lehrer so viel an Einkommen haben soll, als er nach den Verhältnissen seines Dienstortes bedarf, um die nothwendigsten Bedürfnisse des Lebens bestreiten zu können, und dieses Einkommen wäre sessionsmässig, nicht aber durch Kontrakte, welche den Lehrer zu einer servilen Stellung angesichts der dienstgebenden Gemeinden herabsetzen, festzustellen, darauf zu sehen, dass derselbe in seiner Kompetenz nicht nach Willkür der Gemeinden verkiürt und dort, wo sie ihm vorenthalten wird, die nothige Assistenz zur Erlangung derselben nicht zu entziehen. Eine besondere Aufsicht auf die Local-Schulaufseher zu widmen, damit diese ihrer Verpflichtung besonders wegen Überwachung des Schulbesuches nachkommen und ein besonderes Augenmerk auf die Reinlichkeit in der Schule und um die Schule zu werfen. Die Eltern mit ihrer amtlichen Auktorität zu belohnen, zu ermahnen und ihnen nach Thunlichkeit begreiflich zu machen, dass das v. Sr. k. k. apostolischen Majestät sanktionirte Gesetz betreffend die Durchführung der Gleichberechtigung der romanischen Nation und ihrer Confessionen, so wie das betreffend den Gebrauch der drei Landessprachen im öffentlichen amtlichen Verkehre und alle der romanischen Nation verliehenen politischen Rechte ohne allen Nutzen für dieselbe in so lange bleiben werden, bis der Elementarunterricht, welcher als nothwendige Vorbedingung aller bis nun erlangten und noch zu erlangenden politischen Rechte ist, gehörig geregelt und auf eine dauerhafte Basis begründet wird, dass daher, die Volksschulen zu ihrem Besten und zum Wohle ihrer Kinder von der Regierung anbefohlen und dieselben als Christen und Eltern dieser Pflicht sich nicht entschlagen können, ohne hindurch gegen die darüber bestehenden Gesetze zu handeln und dass die Behörden eine solche Handlung, so wie jede Indolenz der Eltern gegen die Schule nicht dulden können sondern solche mit allen zu Gebote stehenden und zugleich gesetzlich zulässigen Mitteln zu begegnen wissen werden, dass endlich nicht gestattet sei, den Unterricht in einzelnen Schulen Wochen und monatelang zu unterbrechen oder bloss auf die Winter-Monate, ohne zureichende Gründe und ohne erlangte Bewilligung, zu beschränken etc. und in dieser Beziehung sich an die von der bestandenen Statthalterei unterm 13-ten Mai 1857 Z. 6813 und 7-ten März 1858 Z. 5817 erlassenen Bestimmungen zu halten.

Um zu verhindern, dass die Volksschulen nicht zu Befreiungs-Asylen der unwissenden Jugend zum Nachtheile der Militair-Stellung werden, hätten die politischen Behörden, bis in dieser Richtung nicht anders verfügt werden wird, sich strenge an die Statthalterei-Verordnung vom 5-ten Jänner 1859 Z. 30361 ex 58, welche, wie ich vernahm, republizirt wurde, zu halten und jene Individuen, welche, um der Militair-Pflicht zu entgehen, versuchen wurden, die bereits angestellten Lehrer von ihren Posten dadurch zu verdrängen, dass sie sich den unwissenden Gemeinden antragen, wohlfeiler die Lehrerstellen zu versehen, im Erweisungs-falle, wenn sie auch die Fähigkeit zum Lehrer-Amte besitzen wurden, ohne Widerrede in das Heer einzureihen.

Damit aber auch bezüglich der Lehrer eine feste Grundlage gewonnen werde, wäre die Errichtung der von der bestandenen Statthalterei unterm 6-ten Dezember 1858 Z. 18087 in Antrag gebrachten Lehrerbildungs-Anstalt bei der hohen konigl. siebenburgisch. Hofkanzlei zu betreiben und um Realisirung derselben zu bitten, da die bestehende, wenngleich zwei tüchtige Lehrer darin den Unterricht ertheilen und der Kurs auf 2 Jahre ausgedehnt wurde, dem Zwecke dennoch nicht entspricht, weil ihr das Haupterforderniss, nämlich die Verbindung mit einer Hauptschule, in welcher das praktische Verfahren durchgeführt wird, mangelt, und da laut § 26 der Instruktion über die Amtswirksamkeit der Schulräthe der Schulrath eine besondere Aufmerksamkeit der Lehrerbildungs-Anstalt zuzuwenden und bei der Befähigungs-Pnifung der Candidaten beizuwohnen hat, wo ihm dann jedesmal die Leitung derselben zusteht, so wäre das H[och]w[ur]d[ig]ste Ordinariat zu ersuchen, an der bestehenden Lehrerbildungs-Anstalt solche Anordnung zu treffen, dass dem gefertigten Schulräthe die Gelegenheit geboten werde, sich bei jeder solchen Befähigungs-Pnifung um so mehr zu betheiligen, als derselbe sich fortlaufend im Besitze aller dienlichen Personal u. Local-Kenntnisse erhalten muss.

Bei dieser Gelegenheit wäre auch dahin zu streben, dass zum wahren Gedeihen des Volks-Unterrichts nur diejenigen Lehrer von Militair-Pflicht befreit werden, welche bei direktivmässig d. h. solchen Schulen angestellt sind, welche einen sicheren Bestand haben und nach Vorschrift der Gesetze eingerichtet sind. Da ferner v. Sr. k. k. apostl. Majestät für die gr. orient. Geistlichen 24000 fl. jährlich an Unterstützung allergnädigst bewilligt wurde, so erlaube ich mir vorzuschlagen, dass jene Geistlichen insbesondere an dieser Unterstützung theilhaftig werden, welche einen besondern Verdienst um die Beförderung des Volksschulwesens durch fleissige Visitation, Gatechis. etc. sich erworben haben. Nicht minder bei Besetzung der Consistorial-Beisitzer für das neu zu organisirende Consistorium auf solche Individuen ein besonders-Augenmerk zu werfen, welche als Freunde des Volksschulwesens sich gezeigt haben.

Endlich erlaube ich mir, die Aufmerksamkeit des h. Guberniums auch auf die Schulbücher, welche in didaktischer Richtung möglichst entsprechen sollen, zu lenken, da dieselben grosstentheils mangeln und ohne solche kein geregelter Volksunterricht erzielt werden kann.

Ich enthalte mich, über die speziellen Wahrnehmungen aus dem Grunde zu beachten, weil dieselben von der Aufrechthaltung der bestehenden Vorschriften abhängig sind und in so lange darüber die gehörige Weisung an den betreffenden geistlichen und politischen Behörden nicht erlassen wird, ein jeder zur Beseitigung der Uebelstände zu stellende Antrag nach meiner unvorgreiflicher Meinung erfolglos bleiben müsste.

Schliesslich kann ich nicht umhin, gehorsamt zu bemerken, dass nachdem ich bei meiner Wiederanstellung auf den Erlass des Unterrichts-Ministeriums vom 28-ten August 1854 (R[eichs]-G[esetz]bl[att], XXVI, Nr. 221) und auf die Instruktion über die Amtswirksamkeit der Schulräthe v. Jahre 1855 angewiesen worden bin und in § 4 und § 5 derselben Instruktion die Amtswirksamkeit der Schulräthe näher bezeichnet erscheint, ja in dem § 28 in 36 auch die Geschäfts-Stücke, bei welchen er mittelst Bearbeitung der Geschäfts-Stücke, dann in den § 29 und 37, bei welchen derselbe mittelst Beisetzungs seines Vidi vor der Approbation mitzuwirken hat, angegebe worden sind, so geruhe das hohe konigl. Landes-Gubernium die Einleitung zu treffen, dass die den Schulräthen in diesem Sinne zukommenden Geschäfts-Stücke derart zugetheilt werden, dass sie nicht ausbegutachtet, sondern auch bearbeitet werden, indem aus denselben in der Lage sind, alle auf das Schulwesen bezughabenden Momente zu kennen und gehörig anzuwenden."

La sfârșit, raportul poartă următoarea însemnare a lui Bariț: „1864. Estras sau mai bine fragment decopiat dintr-un raport oficial aternut Gubernului transilvan în cauza școalelor gr. ră. prin d-l consili[er] referint[er] dr. Paul Vasici. Din acest raport s-au făcut oareșicari extracte și în *Gazeta* din 1865. Raportul este prea interesant".

[Traducere:]

„După înfrîngerea turburărilor, grija înaltei stăpîniri s-a îndreptat asupra învățămîntului și educației poporului, fără deosebire de confesiune și de naționalități. în Transilvania a fost trimis un comisar ministerial, cu scopul ca, în colaborare

cu oameni aparținând tuturor confesiunilor, care se interesau de instrucțiunea publică, să pună piatra de temelie pentru dezvoltarea învățământului în general și, îndeosebi, a instrucțiunii publice (învățământul elementar).

Instrucțiunea comisarului ministerial spunea că «școlile elementare trebuiau organizate în înțelegere cu episcopii și cu consistoriile, cărora trebuie să li se pună în vedere că stăpânirea consideră învățământul elementar ca o *problemă comună a statului și a bisericii* și că este dispusă să o cedeze episcopilor și consistoriilor care arată bunăvoința de a se ocupa de această problemă cu dragoste și zel, chiar și acolo unde nu au avut pînă acum nici o influență asupra conducerii școlilor elementare, și că o atenție deosebită merită școlile elementare ale românilor ».

După această concesione din partea înaltei stăpîniri, ea a stabilit următorul principiu: «Privitor la conducerea școlilor elementare, trebuie să se țină seama de principiul că *problemele lor interne*, și anume instrucțiunea și educația școlară se află în primul rînd în sfera de activitate a *controlului bisericesc al școlilor* — adică preotul ca director școlar local, decanul ca inspector școlar cercual — și a episcopiei, ca autoj^uitate. §CQlarăjdieceazjtă, care *sînt chemați să aducă la îndepliniri'prescripțiile legale respective*. Pe de altă parte, grija pentru organizarea externă și necesitățile materiale ale școlilor elementare revine în primul rînd *autorităților politice*. însă organele bisericești și laice trebuie *să se sprijine reciproc*, și — în chestiuni școlare care privesc ambele sfere de acțiune — trebuie să procedeze întotdeauna de comun acord. Guvernul c. c. ca autoritate de stat, trebuie să vegheze asupra *întregului*, să ia măsuri — în cadrul legilor existente — pentru toate reformele și hotărîrile necesare pentru realizarea acestui scop — dar, pentru chestiunile care depășesc sfera sa de acțiune, va cere îndrumări de la Ministerul învățământului ». Supravegherea și conducerea supremă a învățământului elementar este rezervată Ministerului învățământului, care, în chestiunile ce depășesc sfera sa de activitate, cere instrucțiunile Majestății Sale Apostolice, împăratul. Chestiunile școlare ale unei întregi dieceze au fost conduse de Ordinariatul episcopesc, căruia i s-a repartizat ca referent un inspector general școlar, numit de Majestatea Sa, iar cele ale tuturor țărilor ereditare au fost conduse de guvernul, căruia i-au fost repartizați consilierii școlari cezaro-crăiești, ca inspectori de școli elementare.

Prin aceasta s-a deșteptat și la națiunea mea, pretutindeni, interesul pentru instruirea tineretului în școli sistematice, corespunzătoare scopului, iar comunele, care au fost îndemnate prin funcționarii politici, în special cei ai națiunii române, ajunși acum în aceste funcții, precum și mulți dintre preoții cei mai înțelegători, se luau la întrecere să ridice școli și să înzestreze pe învățători; acest zel pe care-l dovedeau în folosul școlilor n-a durat totuși multă vreme, fiindcă organele politice și bisericești cărora le revenea promovarea învățământului elementar, fără să țină seama îndeajuns de sfera lor de activitate, au depășit uneori, prin zelul lor, limitele și astfel s-au ivit conflicte. Prea înaltul Ordinariat gr. oriental, bazat pe paragraful 17 al protocolului Adunării sinodale ținute în 12 martie 1850, voia — și mai vrea încă și acum — să-și asume conducerea și controlul întregului învățămînt, cu înlăturarea totală a unei influențe venite dinlăuntru, din partea autorităților politice, ca pe un drept strămoșesc provenit din autonomia bisericii, refuzînd să-l considere ca pe o funcție ce i-a fost încredințată din partea statului, și de aceea a protestat împotriva activității autorităților politice în chestiuni școlare. Dar, pe măsură ce biserica a intervenit cu mai multă severitate împotriva organelor politice, și cu cît e împiedecată mai mult influența acestora asupra școlilor elementare, cu atît a slăbit și interesul comunelor pentru învățămîntul elementar, așa încît, ca urmare a acestor neînțelegeri ivite între biserică și autoritățile politice, multe dintre ele începură să considere ridicarea de școli și dotarea învățătorilor drept o povară apăsătoare — și chiar și în prezent o consideră astfel — și, ca urmare, nici nu vor să mai construiască școli, nici să doteze pe învățători, dacă nu sînt siliți; ba chiar și clădirile școlare care au ajuns să fie construite pînă la acoperiș au rămas multă vreme așa (neterminate) — și poate că încă și azi se află tot în aceeași stare — pentru că n-au fost siliți de nimeni să le termine. Dar ne-am înșela amarnic crezînd că prin slăbirea influenței autorităților politice asupra învățămîntului elementar s-a intensificat activitatea autorităților bisericești. Dimpotrivă, intenția bisericii părea să fie numai rămînerea școlii în afara bisericii, fără ca biserica să se fi menținut în școală.

Urmările rele, apărute în urma împiedecării influenței autorităților politice asupra învățămîntului, nu s-au lăsat mult așteptate. Preoții și protopopii, care țineau doar în oarecare măsură la progresul școlilor elementare, s-au plîns în gura mare că fără influența și ajutorul autorităților politice nu pot înființa nici o școală și că, în consecință, o' instruire a poporului, potrivit spiritului vremii, a devenit imposibilă, și așa mai departe.

între timp a urmat numirea de consilieri școlari și pentru Marele Principat al Transilvaniei, iar eu am fost încredințat de către înaltul Minister al învățămîntului cu inspectarea școlilor gr.-orien. Eu mi-am dat seama de greutatea misiunii mele, cu toate acestea am început inspectarea școlilor ce mi-au fost încredințate, încrezător în realizarea unui rezultat sigur, cu atît mai mult cu cît Prea înaltul Ordinariat episcopesc a avut bunăvoința să mă recomande, printr-o circulară, la preoții în subordine, ca organ al stăpînirii pentru inspectarea școlilor greco-orientale, și să-i invite să mă susțină în greaua mea funcție. Avînd mereu în vedere promovarea școlilor, am căutat să cercetez trebuințele poporului în această direcție, să-i aflu necazurile și dorințele, să cunosc piedicile pe care le întîmpină progresul școlilor și, după cum era cazul, să le înlătur sau să rog autoritățile superioare pentru înlăturarea lor, realizînd în felul acesta o educație a poporului cît se poate de solidă și un învățămînt corespunzător.

Acest raport al meu despre prima inspecție școlară a aflat la Ministerul Instrucțiunii — în rezoluția sa din 11 mai 1857, nr. 2761 — cea mai entuziastă apreciere și cea mai deplină aprobare; au fost înaintate la guvernium indicațiile necesare cu privire la administrarea și colaborarea armonică a autorităților politice și bisericești, în scopul promovării învățămîntului elementar român din Transilvania; a fost recomandată ca o *problemă de stat*, indicîndu-se categoric că pentru propășirea învățămîntului la credincioșii de religie gr.-orient, nu este deloc de ajuns să se acționeze numai pe calea *Ordinarului episcopesc*, ci mai mult, se pretinde *ajutor nemijlocit* și din partea autorităților cercuale și districtuale. Această dispoziție, emisă cu cele mai bune intenții de către înalta stăpînire și comunicată reglementar, nu numai că n-a fost luată în considerare de către prea înaltul Ordinariat episcopesc, ci dimpotrivă, s-a ridicat protest împotriva ei și nu a fost apreciată demnă de a fi comunicată mai departe organelor în subordine; ca urmare, autoritățile școlare bisericești nu mai puteau conlucra cu autoritățile politice, ci se aflau mereu în contradicție, spre cea mai mare daună a promovării învățămîntului. Este ușor de înțeles că în felul acesta activitatea mea a fost deseori stînjinită și chiar împiedecată în cea mai bună desfășurare a ei, căci pentru a putea obține doar cîteva rezultate favorabile în domeniul învățămîntului elementar, aveam de luptat nu numai cu indolența și cu prejudecățile înrădăcinate, deoseori chiar cu maliția poporului, ci și cu piedicile pe care mi le punea în cale biserica. Totuși, ca urmare a dispoziției ministeriale de mai sus, Guvernul — prin ordinul din 13 octombrie 1857 nr. 11553 — a dat indicații mai precise privitor la sfera de activitate a autorităților școlare politice și bisericești, în scopul evitării oricăror conflicte; hotărîrile referitoare la obligativitatea frecventării școlilor elementare precum și la oprirea și pedepsirea neglijării ei, și despre modalitatea aplicării lor, au fost aduse la îndeplinire (13/5 1857 nr. 6813 & 7/3 1858 nr. 5817); în felul acesta s-a adus ordine în frecventarea școlii; au fost introduși inspectori școlari laici, locali, cărora li s-a încredințat supravegherea frecvenței școlare (9561 ex. 58); s-au emis reguli pentru construirea de noi clădiri școlare, pentru menținerea în bună stare a celor existente și pentru dotarea învățătorilor (21019 ex. 58). Guvernul a dat indicații mai precise referitor la scutirea învățătorilor de obligația satisfacerii serviciului militar (5/1. 1/2 1859 nr. 30435 ex. 58); a luat măsurile trebuitoare pentru înființarea unor școli centrale în folosul comunităților locale mai mici, după cum permiteau condițiile de termen și pentru cazurile unde o impuneau mijloacele precare (nr. 4404 ex. 59); școlile grănicerești au fost subordonate ordinariatelor componente (2/6 1858 nr. 7298) și a luat măsurile de a se pune în aplicare introducerea sesiunilor școlare.

Privitor la justa chestiune a conducerii și a inspectării școlilor elementare gr.-orient, și a numirii învățătorilor în toate diecezele gr.-orient., Ministerul Instrucțiunii a luat în dezbateră această problemă, pentru a o putea supune unei hotărîri legale și reglementării necesare; în acest scop, cu adresa din 18 aprilie 1857 nr. 59576

st. nr. 9653 prin intermediul Guvernului, a cerut părerea respectivelor ordinariate și consilii școlare gr.-orient. asupra următoarelor chestiuni: care este numărul credincioșilor gr.-orient: care este organizarea lor în privința bisericii; care este numărul școlilor elementare; cum sînt acestea conduse și controlate și pe ce hotăriri legale se bazează întocmirile existente în această privință; dacă această organizare corespunde scopului de promovare și progresului acestor școli și ce măsuri ar trebui luate în viitor pentru conducerea și supravegherea lor; dacă inspectarea locală a școlii elementare ar putea fi predată preotului, cu speranța că prin aceasta educarea tineretului ar fi într-adevăr promovată; dacă inspectarea cercuală a școlilor poate fi predată episcopului cu succes, ca și la catolici; dacă episcopii și Consistorul gr.-orient. doresc să exercite asupra conducerii și supravegherii acestor școli aceeași influență care este îngăduită ordinariatelor catolice, și dacă — în caz afirmativ — consideră că e necesar sau de dorit să aibă referenți proprii în chestiuni școlare?

Și cum răspunsurile Preaonoratului Ordinariat episcopesc și ale Consiliului școlar subscris au fost afirmative, Guvernul a prezentat, în 9 noiembrie 1857, nr. 21063, Ministerului învățămîntului, propunerea de a acorda organelor bisericești gr.-or. aceeași influență asupra conducerii și supravegherii școlilor elementare ca și cea recunoscută organelor bisericești catolice. în urma acestei jucpunerii — și a celei înaintate de alte guvernăminte — prin dispoziția Ministerului învățămîntului din 23 februarie 1859 nr. 16663/1441/st. nr. 5559 ex. 59, s-a recunoscut în principiu influența organelor bisericești gr.-or. asupra conducerii și inspectării școlilor lor elementare, iar instrucțiunile pentru organele de inspecție, precum și normele privitoare la numirea directorului, a învățătorilor și a catehetului au fost trimise la școlile capitale catolice cu dispoziția de a fi comunicate Ordinariatului episcopesc gr.-ort., pentru ca acesta ori să le accepte integral, ori să indice modificările și adaosurile considerate ca trebuitoare sau de dorit pentru respectivele organe de inspecție a școlilor, ținînd seama de condițiile speciale ale bisericii gr.-orient și a comunităților aparținătoare. Prea Onoratul Ordinariat episcopesc a refuzat — în contradicție cu declarația sa anterioară (st. nr. 19520 — ex. 57) — să primească aceste instrucțiuni sau să ceară vreo modificare a lor (st. nr. 18493 ex 59), deoarece considera că biserica și ierarhia noastră nu poate spera un rezultat liniștitor nici chiar în urma celor mai favorabile ordine emise fără învoierea ei, pentru ea, și cu atît mai puțin să se întocmească proiecte de noi instrucțiuni, care ar corespunde împrejurărilor speciale ale bisericii noastre, așa după cum am arătat în raportul meu din 28 octombrie 1859.

Și așa au rămas organele noastre de control școlar încă și astăzi fără nici o instrucțiune în acest sens, în dauna învățămîntului nostru elementar; căci se știe că pentru o conducere competentă a unui serviciu este necesară o instrucțiune, chiar pentru cea mai capabilă persoană, deci cu atît mai mult pentru persoanele de control școlar care fac parte din cler (clericii-inspectorii) care sînt încă pe o treaptă de cultură diferită, durere, încă nu destul de ridicată pentru a-și putea îndeplini în mod corespunzător îndatoririle ce li s-au impus în cadrul școlii, fără să i se dea instrucțiuni. Discutarea acestei probleme nu a mai fost continuată la Ministerul învățămîntului, din cauza schimbărilor ce au intervenit în organismul de stat, ci a fost transmisă înaltei Cancelarii aulice transilvane care, cu decretul din 13 septembrie 1861 nr. 2810 (gub. decret din 25 septembrie st. 7750 ex 61) a decis că trebuie să se renunțe la amintita ordonanță ministerială deoarece aceasta urmărește reglementarea școlilor elementare gr.-orient. și înlăturarea jurisdicției bisericești, iar prin schimbările survenite în organizația de stat s-au modificat și condițiile din patrie. întocmirea instrucțiunilor pentru organele de control școlar a fost incredințată — conform principiilor autonomiei bisericești — Ordinariatului episcopesc, pentru ca acesta să le redacteze cum va crede de bine; în cazul cînd va găsi că este necesar, să supună totuși aceste instrucțiuni aprecierii locului prea înalt, pentru a dispune mai departe; dar nu este greu de dovedit că prin această hotărîre învățămîntul nostru elementar nu numai că nu se poate dezvolta și nici progresa, ci că, dimpotrivă, va regresa cu siguranță; căci, cu alte cuvinte, ce înseamnă oare ca întocmirea instrucțiunilor de inspecție să fie lăsată la bunul plac al Ordinariatului episcopesc, „care o va face dacă va crede că este necesară”, decît o tărăgănare a reglementării școlilor elementare ale credincioșilor gr.-orient. și rămînerea pe mai departe a poporului în mare neștiință.

Și într-adevăr se va vedea odată cum se împacă acest decret cu autonomia bisericii — sub masca căreia unii încearcă așa de des să se ascundă — deoarece biserica nu constă numai din Ordinariatul episcopesc, ci cuprinde și alți factori cărora nu li se pot contesta anumite drepturi în privința problemelor școlare. Ce gură mare au făcut credincioșii gr.-orient. din Banat și Ungaria în jurnale, precum și în diferite ocazii, numai pentru că supravegherea și conducerea școlilor elementare, în urma ordinului gubernial maghiar din 2 august 1862 nr. 49173, nu a fost incredințată organelor bisericești!

Dacă biserica noastră e sinodal constituțională, atunci este imposibil ca un astfel de decret să corespundă spiritului autonomiei bisericești, despre care s-a discutat atît de des; căci oricît dragoste ar avea actualul episcop pentru progresul învățămîntului elementar și chiar dacă s-ar strădui din răsputeri și cu cea mai mare grijă pentru promovarea iui, totuși, conform constituției, școlile nu-i pot fi incredințate numai lui; și asta cu atît mai puțin, cu cit ar fi un lucru potrivit însăși autonomiei bisericii. însă acest decret este întemeiat, de asemenea, pe premise inexacte, false, deoarece în cuprinsul lui se afirmă că Ministerul învățămîntului a voit să introducă instrucțiunile amintite mai sus pentru organele de control școlar, înlăturînd jurisdicția bisericească, ceea ce nu se poate admite deoarece tocmai Ministerul învățămîntului a cerut părerea tuturor ordinariatelor gr.-or. din monarhie asupra acestei chestiuni importante; și numai după ce toate au garantat pentru principiul pus în discuție, a transmis aceste instrucțiuni mai departe — și chiar și atunci numai în scopul ca respectivele ordinariate să-și dea părerea asupra unei eventuale acceptări, asupra modificărilor sau adaosurilor ce li s-ar fi părut necesare. Și oare nu a cerut chiar și înalta Cancelarie aulică Ordinariatului episcopesc ca acesta să-și prezinte instrucțiunile la locul prea înalt pentru a dispune mai departe, prin urmare să încerce să obțină o colaborare în acest sens între biserica și guvernămînt? într-adevăr, un astfel de decret putea fi emis numai în anul 1861, cînd se intenționa ca toate să rămînă în vechiul făgăș, în multe privințe nefavorabil pentru noi, românii, și fiindcă poate nici referentul n-a înțeles destul de bine chestiunea.

M-am convins cu atît mai mult că părerea mea este justă, cu cit mi-am dat seama din decretul aulic emis ulterior, în 8 ianuarie 1862, nr. 4265 ex 61, că cererea Ordinariatului episcopesc de a reglementa școala capitală din Rășinari după un plan propriu nu s-a putut îndeplini, deoarece se abate de la planul ministerial prescrist, din 23 martie 1855 (R.G.B. 72). Tot astfel, tratativele începute pentru înființarea unei instituții mai corespunzătoare pregătirii învățătorilor, independentă, separată de cursul de învățămînt teologic, cu scopul de a instrui tinerimea pentru ocuparea funcției de învățători la școlile elementare, nu s-a realizat tot din același motiv.

Activitatea mea de consilier școlar a încetat cu data de 15 aprilie 1861, din cauza cunoscutelor schimbări survenite în orînduirea statului, și o dată cu ea aproape toate școlile elementare gr.-orient. și-au întrerupt activitatea, așa cum au relevat atîtea articole de ziar și atîtea plîngerii venite din toate părțile. învățătorii mai capabili au fost concediați, iar în locul lor au fost numite persoane aparținînd comunităților bisericești autonome, care acceptau o salarizare mai ieftină, fără ca cineva să se sinchisească de aptitudinile lor în domeniul învățămîntului; și astfel, școlile elementare au devenit azile pentru niște indivizi ignoranți, care voiau să se sustragă obligațiilor militare. După cum am arătat mai sus, clădirile școlare s-au ruinat, frecventarea școlilor a fost neglijată și a regresat, revenind la situația dinainte de 1848, fiindcă bisericilor autonome le lipsește forța morală pentru a putea acționa puternic asupra poporului, iar poporul, în generai, încă nu a ajuns pe acea treaptă de cultură pentru a da ascultare îndemnurilor bisericii, pe care aceasta le-ar fi dat din cînd în cînd, și pentru a aprecia școala ca pe cea mai mare binefacere a sa.

Creдем că nu mai este necesar să explicăm că această situație reprezintă o dovadă indiscutabilă că învățămîntul elementar la români — ținînd seama de condițiile lor materiale și spirituale — va putea progresa și va progresa într-adevăr numai atunci cînd acest învățămînt va fi considerat ca o problemă a statului și a bisericii, fiind sprijinit de ambele. Așadar, iată, pe scurt, schița dezvoltării învățămîntului — încă abia în fază — la credincioșii gr.-orient. din acest Mare Principat, din care rezultă că — potrivit situației reale a învățămîntului greco-oriental — chiar dacă Preainaltul Ordinariat vrea să atribuie numai grijii bisericii orice progres al

învățămîntului, acesta nu s-a dezvoltat nicidecum numai datorită sprijinului bisericii și că nicicînd și nicăieri nu a fost o dependență a bisericii, dar că legătura sa din afară cu biserica a existat și mai dăinuiește încă numai acolo unde a fost îngăduită sau instituită de puterea statului. Pentru a aduce aici încă o dovadă a acestui fapt, mai adaug că unele școli echivalente din Banat și Ungaria — care pînă în 1862 erau independente de biserică și funcționau ca atare — se plîng încă și astăzi în gura mare de pierderea independenței lor și de faptul că sînt subordonate ordinariatelor, ceea ce a dus la decăderea lor. Nimeni nu va putea contesta că școlile noastre au început să se ridice simțitor și să progreseze numai atîta vreme și numai acolo unde s-a dovedit eficacitatea intervenției statului și comunităților și unde autoritatea de stat a luat în mîna cu fermitate conducerea supremă a școlilor noastre.

Dar dacă din statutele bisericești s-ar putea deduce că organizarea școlii ar fi o consecință firească a organizării autonomiei bisericești și că, prin urmare, pare necesar ca școala să fie subordonată bisericii în așa fel încît să devină o instituție curat bisericească, deci ca biserica să-și afirme dreptul asupra școlii așa încît să o conducă după bunul ei plac, fără să dea școlii statutului saulfără să sufere vreoa mfluență — indiferent în ce fel — din partea acestuia, atunci trebuie să replicăm la aceste deducții că în Principatele Române, apoi în Serbia, în Grecia și chiar în Rusia, precum și în Austria, școlile gr.-orient. au fost conduse și administrate independent de biserică, pînă în ultimul timp, că prin articolul de lege 60 din 1791 și în urma celui mai recent articol de lege, Majestatea Sa Apostolică cezaro-crăiască și-a rezervat dreptul de control suprem asupra educației tineretului, fiind îndreptățită să-l exercite prin organele prea înalte; apoi că adunarea sinodală din anul 1850, la care se referă Ordinariatul, a recunoscut în p. 12 al acestui protocol dreptul de control al statului, prin faptul că a cerut în greniu guvernului țării un organ care să promoveze învățămîntul și în același timp să fie referent în chestiuni școlare; în sfîrșit, deoarece și în Adunarea Națională din anul 1861, printr-un memoriu al intelectualității, s-a cerut — între altele — ca persoanelor care în ultimii 10 ani au contribuit la dezvoltarea și progresul învățămîntului popular să li se exprime mulțumită publică și să se preconizeze ca la guvernul țării să fie angajați permanent doi consilieri școlari români, și anume cite unul pentru fiecare conlesiune a lor, în urma acestei cereri au înaintat petiții atît Prea onoratul Ordinariat episcopesc gr.-orient., pentru reangajarea fostului consilier școlar, cit și Preaonoratul Ordinariat gr.-cat., pentru numirea unui consilier școlar greco-catolic, ceea ce s-a și îndeplinit. Este de prisos să mai explicăm că astfel Adunarea Națională a recunoscut, cu cea mai mare satisfacție, activitatea eficace a stăpînirii în promovarea învățămîntului. Dar nu trebuie nesocotit nici faptul evident că biserica noastră încă nu este deloc constituită sinodal și, în general, preoțimea încă nu posedă — privitor la învățămînt — acea capacitate care se recere atît de imperios pentru promovarea lui, încît să i se poată încredința cu încredere conducerea învățămîntului. De aceea biserica noastră nu poate sta alături de cea a reformaților și mai ales de biserica evanghelică din Transilvania, nou înființată, unde laicii și funcționarii principatului au vot deliberativ în presbiterii și consistorii. De aceea trebuie să solicităm, cu atît mai mult, înrîurirea binefăcătoare a stăpînirii și a organelor ei în scopul promovării învățămîntului elementar la credincioșii gr.-orient.

Nu e nevoie să aducem dovezi că pentru învățămîntul din Austria, și în special pentru cel al românilor, este necesară o reformă totală și că aceasta, pentru a corespunde scopului dorit, nu va trebui să fie luată în discuție de confesiuni sau autorități bisericești izolate, ci că trebuie dezbătută și hotărîtă în consilii de stat sau în diete, deoarece — așa cum foarte bine a observat un ziar — numai atunci va deveni viu în popor interesul pentru școală, cînd poporul va putea să participe efectiv la discutarea chestiunilor școlare, prin reprezentanții săi și prin vot. Dacă însă pînă atunci înaltul Guvernium, din motivele notate mai sus, s-ar arăta dispus să accepte principiul stabilit de locul mai înalt, care încă n-a fost abrogat, atunci iată ce aș propune eu:

Preaonoratul Ordinariat episcopesc să fie rugat să dea ordin organelor școlare în subordine, cu referire la dispoziția ministerială din 11 mai 1857 nr. 2761, intimat cu nota gubernială din 13 octombrie 1857 nr. 11534, să construiască școli noi acolo unde lipsesc și să repare pe cele vechi; să concentreze localități mai mici și, cu pu-

teri unite, să ridice o școală comună acolo unde o permit împrejurările și o impun mijloacele materiale modeste; să dea dispoziții pentru o nouă dotare a învățătorilor sau pentru îmbunătățirea retribuției existente, potrivit împrejurărilor actuale și ținînd seama de normala din 25 octombrie 1858 nr. 21019 privitor la neglijarea frecvenței școlii; în toate problemele școlare unde este nevoie de autoritatea oficială a autorităților politice, să se adreseze acestora, urmînd ca acestea să-și îndeplinească obligațiile cu bunăvoință; în cazul cînd uneori — împotriva așteptărilor — ar refuza acest ajutor, să comunice acest fapt, pentru ca cei vinovați să-și ia pedeapsa cuvenită. Apoi, să îndemne pe preoți ca, în calitate de directori școlari locali, să se îngrijească cu mai mult zel de școlile ce le-au fost încredințate și să vegheze cum se cuvine asupra stării lor; învățarea religiei, chiar dacă nu o predau ei, cel puțin să o îndrume, deoarece este o obligație strict preoțească; de asemenea să îndemne pe protopopi să viziteze școlile la timpul cuvenit, să cerceteze amănunțit situația lor materială și didactică-pedagogică și apoi să raporteze ce au constatat. Pentru instruirea lor asupra activității oficiale — cu referire la ordinul ministerial din 23 februarie 1859 nr. 16663/14441 și decretul aulic din 13 septembrie 1861 nr. 2810 ar trebui reluate discuțiile pentru întocmirea instrucțiunilor oficiale necesare pentru realizarea unui rezultat favorabil. În sfîrșit, toate chestiunile școlare ținînd de resortul guvernului, asupra cărora consiliul școlar trebuie să-și dea avizul sau să le rezolve, să fie comunicate guvernului.

În vederea controlului necesar, ca în posturile de învățători să nu ajungă decît persoane integre din punct de vedere moral și politic și persoane care nu se sustrag serviciului militar, Preaonoratul Ordinariat ar trebui să fie rugat să comunice guvernului lista nominală a învățătorilor numiți, în fiecare an pînă în 15 aprilie, așa cum prevede adresa Guvernului cezaro-regesc din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, prin care să se arate locul unde au fost anagajați, precum și caracterul lor. Pentru ocuparea posturilor de directori și învățători la școlile capitale ar trebui să se ajungă la o înțelegere cu Prea înaltul Ordinariat, astfel ca această chestiune să nu mai cauzeze nici un diferend care să împiedece înființarea de institute școlare. În această privință ar trebui să se procedeze fie în conformitate cu ordinul ministerial din 27 octombrie 1857 nr. 741 ex 56, fie după modelul dispozițiilor luate în această privință de guvernul regesc maghiar în 2 august 1826 nr. 49173, care se pare că nu diferă mult de ordinul ministerial și se bazează pe *Systema skolarum*.

Autoritățile politice în subordine ar trebui instruite pe baza dispoziției guberniale din 13 octombrie 1857 nr. 11553 și a ordonanței ulterioare din 29 ianuarie 1858 nr. 28151 ex 57, la cererea autorităților școlare bisericești, să înființeze școli elementare în localitățile unde acestea lipsesc; să concentreze mai multe localități mai mici, care nu pot să-și construiască din propriile resurse școli corespunzătoare și să le doteze, acolo unde împrejurările locale și distanța o permit; să dea o mîna de ajutor pentru înființarea unei școli comune și să vegheze ca localurile școlare existente să fie folosite în scopul pentru care sînt menite și să fie păstrate în bună stare; să se îngrijească de o mai bună dotare a învățătorilor, corespunzătoare împrejurărilor actuale, acolo unde este necesar, pe baza hotărîrii normative din 25 octombrie 1858 nr. 21019, respectînd cu rigurozitate norma stabilită ca fiecare învățător să aibă un venit corespunzător condițiilor locului său de muncă, atît cît este necesar pentru a putea face față celor mai de lipsă cerințe ale vieții; acest venit să fie stabilit în sesiuni și nu prin contracte care înjosesc pe învățător, punîndu-l într-o situație servilă față de comunitatea de care depinde serviciul său; să supravegheze ca învățătorul să nu fie scurtat în ceea ce i se cuvine, după bunul plac al comunităților și în cazul cînd leafa învățătorului este reținută pe nedrept, să nu i se refuze ajutorul necesar pentru obținerea ei. Inspectorii locali să fie controlați în mod special pentru ca să-și îndeplinească îndatoririle, îndeosebi în ce privește supravegherea frecvenței școlare, și să-și îndrepte atenția mai ales asupra curățeniei din școală și din jurul școlii. Pe părinți să-i răsplătească sau să-i mustre cu autoritatea lor oficială și să-i facă să înțeleagă, după posibilități, că legea sancționată de Majestatea Sa Apostolică cezaro-regească, privitoare la aplicarea îndreptățirii egale a națiunii române

și a confesiunilor ei, precum și referitor la întrebuințarea celor trei limbi ale țării în relațiile publice oficiale și toate drepturile politice acordate națiunii române vor rămâne fără nici un folos atita vreme cât învățământul elementar — care este o condiție preliminară a tuturor drepturilor politice obținute până acum și care vor mai trebui obținute de acum înainte — nu va fi organizat în mod corespunzător și întemeiat pe o bază solidă; că, prin urmare, școlile populare sînt impuse de stăpînire pentru binele lor și pentru fericirea copiilor și că ei, ca creștini și părinți nu se pot sustrage acestei datorii fără să acționeze prin aceasta împotriva legilor în vigoare și că autoritățile nu pot tolera o astfel de atitudine și nici o indolență a părinților împotriva școlii; dimpotrivă, vor ști să combată asemenea lucruri prin toate mijloacele care le au la dispoziție și pe care le acordă legea; că, în sfîrșit, nu este permisă întreruperea învățămîntului săptămîni și luni întregi sau limitarea cursurilor numai pentru lunile de iarnă, fără motive suficiente și fără aprobare etc. „și în această privință să nu să abată de la hotărîrile guvernului din 13 mai 1857, nr. 6813 și 7 martie 1858, nr. 5817.

Pentru ca școlile populare să nu devină aziluri de scăpare pentru tinerii neștiutori, în dauna serviciului militar, pentru a împiedica acest lucru autoritățile politice vor trebui să respecte cu severitate — pînă nu se vor lua alte măsuri în 'această direcție — ordonanța gubernială din 5 ianuarie 1859, nr. 30361 ex 58, care — după cum am aflat — a fost republicată; iar acei indivizi care, pentru a se sustrage obligației de a satisface serviciul militar, ar încerca să înlăture din posturile lor pe învățători deja numiți, propunînd comunităților neștiutoare să ocupe mai ieftin posturile de învățători, în cazul cînd se va dovedi vinovăția lor, atunci chiar dacă ar fi capabili să ocupe funcția de învățători, trebuie să fie înrolați în armată negreșit.

Dar pentru a cîștiga o bază solidă și pentru învățători, ar trebui să se intervină la înalta Cancelarie aulică regească a Transilvaniei pentru a grăbi rezolvarea chestiunii privitoare la înființarea unei instituții de pregătire a învățătorilor, potrivit propunerii prezentate de guvernul în 6 decembrie 1858 nr. 18087, și să se ceară realizarea ei, deoarece cea care există acum — deși predau acolo doi învățători capabili și cursul a fost extins la doi ani — totuși nu corespunde scopului, deoarece îi lipsește condiția esențială și anume legătura cu o școală capitală în care se asigură metoda practică; și fiindcă — conform paragrafului 26 din instrucțiunea privitoare la atribuțiile oficiale ale consilierilor școlari — consilierul școlar trebuie să acorde o atenție deosebită institutului pentru pregătirea învățătorilor și să asiste la examenul de calificare a candidaților, a cărui conducere cade întotdeauna în competența sa, Preanoratul Ordinariat ar trebui rugat să ia măsuri la institutele existente pentru pregătirea învățătorilor, astfel încît subsemnatului, consilier școlar, să mi se dea ocazia de a participa la fiecare examen de calificare, cu atît mai mult cu cît consilierul școlar trebuie să fie mereu în posesia tuturor informațiilor de serviciu personale și locale.

Cu această ocazie ar trebui să ne străduim, pentru adevăratul progres al învățămîntului elementar, ca numai acei învățători care sînt angajați conform directivelor, adică la astfel de școli care au o situație sigură și sînt întocmite după cum prevăd legile, să fie scutiți de obligația de a satisface serviciul militar. Apoi, deoarece pentru preoții gr.-orient. Majestatea Sa Apostolică cc. a aprobat 24.000 fl. anual ca subvenție, îmi permit să propun ca de acest ajutor să beneficieze îndeosebi acei preoți care și-au cîștigat un merit deosebit în promovarea învățămîntului elementar vizitînd cu sirguintă și catehizînd etc. De asemenea la numirea de asesori consistoriali pentru consistoriul ce urmează să se organizeze din nou, să se țină seama în special de persoanele care s-au dovedit atașate învățămîntului elementar.

În sfîrșit, îmi permit să atrag atenția înaltului Guvernul și asupra manualelor, care ar trebui să corespundă cît mai bine scopului didactic, căci lipsesc în cea mai mare parte și fără ele nu se poate realiza un învățămînt elementar regulat.

Renunț să mă ocup de chestiunile speciale, deoarece acestea depind de valabilitatea regulamentelor în vigoare; și atita vreme cît instrucțiunile convenite nu vor fi transmise preoților și autorităților politice, orice propunere se va face pentru înlăturarea neajunsurilor va rămîne — după modesta mea părere — fără rezultat.

În fine, nu pot să nu remarc, cu tot respectul, că după ce la reangajarea mea mi s-a indicat ordinul Ministerului învățămîntului din 28 august 1854 (*R.GBL*

XXVI, nr. 221) și instrucțiunea privitoare la activitatea oficială a consilierilor școlari din anul 1855, iar în paragraful 4 și paragraful 5 din acea instrucțiune par să fie indicate mai amănunțit atribuțiile de serviciu ale consilierilor școlari (în paragraful 28, în 36, au fost indicate chiar și actele la care consilierul școlar trebuie să intervină preluînd actele de dosar), apoi în paragraful 29 și 37 unde el intervine adăugînd pe „Vidi” înaintea aprobării — rog înaltul Guvernul regeșc al țării să binevoiască a dispune ca actele care le revin în această direcție consilierilor școlari să fie repartizate în așa fel încît ei să nu-și dea numai avizul asupra lor, ci să le și prelucreze, pentru că, după cum reiese din cele de mai sus, ei au posibilitatea să cunoască toate împrejurările ce privesc învățămîntul și să se folosească de ele așa cum trebuie.”

4 Dobra, localitate în județul Hunedoara.

5 Nochrich, localitate în județul Sibiu.

6 Cincul Mare, azi Cincu, localitate în județul Brașov.

7 Szent Ivány, azi Sintionlunca, localitate în județul Covasna.

8 Sadu, localitate în județul Sibiu.

9 Gura Riului, localitate în județul Sibiu.

10 Districtul sau Cercul Ilia în jud. Hunedoara.

11 Murgundeai, azi Merghindeal, localitate în județul Sibiu.

12 Tartlen, azi Toarcla, sat aparținător de comuna Cincu din județul Brașov.

13 Vezi și relatarea din *Gazeta Transilvaniei*, XXVII, Sibiu, 1864, nr. 26,

p. 103.

LI

Sibiu, 25/4 (1)864

Domnule și fine!

Înainte cu două săptămîni, avui onoarea a te înștiința despre unele și altele. De atunci trecu sinodul \ unde se propuseră multe și se făcură puține.

Noi, de o parte, vrem să imităm pe sași, ca să avem sistemă reprezentativă, de alta, iarăși, vrem să adunăm toate într-o mină. Vrem să ne impunem niște drepturi fără ca să le putem exercita, neavînd puteri intelectuali și materiali și fără ca să fim în stare a îndeplini și obligațiunile ce se nasc din acele drepturi. De aceea alergăm la regim și cerem ajutoare. / Și acesta ni le întinde și, fără să se uite la cele ce otărîm noi în privința autonomiei, zice: „Noi vi le-am dat, dar vrem să știm pentru cine”. Sinodul otărește: „Episcopul denumeste asesorii consistoriali și pe vicariul” iară regimul zice: „Maiestatea Sa G.R. s-a îndurat a aplacida pentru 4 asesori cîte 1200 f. și și-a reținut dreptul de a denumi pe acești indivizi”. Autonomie!!

Această ordinăciune veni vineri și făcu o gaură mare în otărîrile sinodului. Aceste decurseră cu forța, cu dispută, cum putură. Cugetă cum mersă și ce intențiune era, dacă pe mine mă esclusă de la comisiunea ce fu rînduită a cerceta proiectul președintelui. Eu, dară, nici nu luai parte la ședința din urmă, unde se pertractă despre / senatul școlar, nici nu mersei la a treia cetire, la care se milostiviră a mă chema.

Domnul meu, e frumos: senat școlar, sinod parohial, protopresbiterial etc, dar să ai bărbați luminați, bărbați calificați, nu munteni, popi și alții cari se închină la lucruri de acestea himere ca la niște idoli. Eu sunt convînt, dară, în adîncul inimii mele că cu de aceste nu vom propăși

130

130

131 în trebile școlari. Rezultatele se vor vedea, însă pînă atunci mă doare că înapoiem. Eu mi-am făcut datoria, am arătat toată starea școalelor așa precum e, precum am văzut-o în loc, iară nu din palat, precum e cunoscută din propria mea intuițiune, iară nu din spusele altora. Și cu aceasta mi-am odihnit / încîtva sufletul. „Avem 60 de școli”, se auzi în sinod. Eu zic că nu avem 60, ba nici 20, care să le poți numi școli.

Episcopul³ se sili mai anul trecut a lua asupra sa o datorie mare, numai ca să-și supună gimnaziul⁴, și nu putu, căci trăiră vreo cîțiva bărbați zdraveni carii împedecară aceasta, pricepînd îndepărtarea ei. Acuma și-o supusă fără nici o contradicțiune. Reprezentantului Brașovului nu [i] se păru așa de mare lucrul acesta, cu atît mai mult cu cît i se spuse ca să aștearnă socotelile spre binecuvîntare numai pro forma. Bine, dar forma se va face de obligațiune. Ba, e făcută.

13P Eu cerui, d[omnul] meu, de la d-l Datco⁵ o copie din legămînt, pe care bazîndu-mă, să arăt tot lucrul regimului, dar văzui că nu-i veni bine și de aceea nu mai făcui vorbă, căci cugetai că colo se / va fi zis că eu lucru pe mîna regimului. Nu vreu să am suspitiune pe nimenea, dar o astfel de purtare te silește și nevrînd.

286 Eu aș vrea să fac despre starea gimnaziului o relațiune cuviincioasă, căci văd că, cu toate puterile cele frumoase ce le-a cîștigat pentru învățămînt, va rămînea îndărăptul altora și i se va cletrage publicitatea⁶, și prin ea poate și sucursul din partea regimului. Dar, cum zic, o astfel de relațiune ar ieși cu mult mai secură dacă aș fi convins despre cele ce doresc înființatorii gimnaziului, însă tocmai aci mă împedec, căci aceștia nu simt încă lațul care îi sugrumă, pînă nu le va lua răsufllarea. Acolo li se zice ca să nu asculte de aceia / carii nu le voiesc bine, ci vreu să-i seducă ca să nu-și ajungă scopul, și cu aceasta au băgat în mulți frica, ca să se teamă de d-ta și de alții.

286 Eu te rog, dară, vorbește cu d-l lanache⁷ și Costi⁸, și dacă poți dă-m[i] un îndreptar ce cam ar dori brașovenii. Dacă însă ai cugeta că prin aceasta ai deveni în vreo suspitiune, apoi lasă-le toate, că eu mă voi îndrepta cum îmi va dicta cugetul meu cel curat. Eu nu doresc ca brașovenii să tracteze necuviincios cu profesorii, nicidecum, căci aceștia sunt conducătorii și crescătorii pruncilor lor, dar nici aceea nu-mi place să văd că profesorii se uită la acei bărbați, carii sunt întemeietorii fericirei posterității, și prin aceasta și a lor, să fie tractați de profesori, pentru că nu au cunoștințele lor, ca niște / oameni de jos, ca niște nemernici în ale lor.

Nu te-am priceput în privința Fondului iugaian⁹. Atîta auzii, că comisiunea (?) Fondului iugaian ar fi cerut din fondurile noastre bani împrumut, de la Eforie. Aceasta însă întrebă pe șeful, zicînd că nu e autorizată să dea la oameni privați, și acesta află de bine să le rescrie din Viena că e bine să răspundă așa.

Acuma, venind Datco, poate că și-au făcut concesiuni mutuale; și așa aud că șeful este aplecat să dea. Poate că a aflat un canon mai bun, după care poate, însă Eforia zice că hirtiele nu sunt bune. Atîta știu*

287 Dacă mi-ai da vreo deslușire și în privința aceasta, ți-aș mulțami. /

Cu Aurelia¹⁰ nu suntem încă de tot în rînd, dar sperăm în scurt timp că se vor face toate după dorință.

Dieta se începe la 23 mai¹¹, după ce de la 7—17 se vor ținea alegerile cele nouă, și așa ne vom vedea iară, dacă nu vei veni mai nainte de ședința comitetului Asociațiunei.

Pe Ieronim¹² îl văd cînd-cînd, de departe. Doctorul merge la dînsul și zice că șede și citește.

Sănătate la toți ai d-tale, de la ai mei toți. Iară eu rămîn al d-tale stimatoriu amic,

Pavel

Scrisoarea aceasta ți-o încredințez numai d-tale. /

287

¹ Se referă la Sinodul bisericii ortodoxe din Transilvania, care s-a întrunit în aprilie 1864 la Sibiu. Vezi George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 249-250.

² în articolul *Sinodul Diecesei române sibiane* se afirma: „Ne mirăm cum s-au putut lăsa afară dintr-un comitet care e cheniat a formula baza și a organizațiunei școlare cu cea bisericească tocma bărbații cei mai competenți! Se lăsară afară, d.e., d-l consilier de școală Paul Vasici, care a dat destule dovezi că are și voie și putere și praxă a da direcțiuni la așezarea regulamentului școlar...”.

³ Andrei Șaguna.

⁴ Gimnaziul român din Brașov.

⁵ *Damian Datco*, președintele Eforiei școlilor centrale române ortodoxe din Brașov.

⁶ Absolvenții școlilor care aveau „drept de publicitate” puteau continua studiile la școli superioare.

⁷ Persoană neidentificată.

⁸ Ioan Constantin. Vezi scris. XLIX, n. 11.

⁹ Fondul instituit de negustorul broșovean Ioan Iuga pentru ajutorul școlilor.

¹⁰ Aurelia, fiica lui G. Bariț.

¹¹ Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 429.

¹² Ieronim Bariț, fiul lui George Bariț.

LII

Sibiu, 31 8^a (1)864

Domnule și fine !

D-abia putui astăzi scoate banii¹ și îi predai d-lui Thelmayer, precum vei vedea din alăturatul aviz. Diurnele ți s-au socotit întregi, de la 1° pînă [la] 29 8° cu 145 f. Nașu mi-a subscris quietanția pe atîta. Banii de drum fac 42 f. Suma = 187 f., din care scoțînd 63 cr. pentru ștempel la diurne, au rămas 186 f. 37 cr. Ceia ce i-ai primit sunt socotiți./

Nu-ți voi scrie multe, că-i la 4 ore și se va duce poșta, ci îți mulțămesc pentru împărtășirile din țară.

Unii de ai d-voastră alergară în strada Măcelarilor² și spuseră necazul bietului Bătrîn³, și că d-ta i-ai fi zis că ai auzit din gura papii, cînd ai vorbit cu el la Roma, că așa o să lucre cu Bătrînul. Dacă-i merge la Viena și ne vom întîlni, îți voi spune mai multe.

Quietanția pentru banii de drum a suscris-o Ieronim⁴.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Rămîn cu distinsă venerațiune al d-tale amic,

dr. Vasici.I 128*

- ¹ Diurnele pentru participarea la Dieta de la Sibiu.
² Vezi nota 2 la scrisoarea L.
³ Andrei Șaguna.
⁴ Ieronim Bariț.

Lin

Sibiu, 6/3 (1)865

Domnule și fine !

Cu multă plăcere am citit epistola d-tale și deloc am chemat petrariul ca să mă înțeleg cu el ce e de făcut, vrînd să merg însumi cu dînsul la fața locului, dar el îmi spuse că a făcut prin un ingineriu de aicea un desemn despre mausoleul ce ar fi să vină deasupra mormîntului lui Lazăr și ți l-ar fi tremis ca să-l vezi. Intre aceea, eu i-am dat inscripțiunea și l-am informat că ce are de a face, însă fiindcă de atunci pînă acuma tot ninge și e timp foarte nepotrivit, nu / s-a putut mișca. Eu fusei tot în așteptare, că doară va veni planul îndărăpt, ca apoi să știu ce să-ți răspund, dară auzii alaltăieri de la Ieronim², pe care îl întîlnii pe uliță, că planul l-ai fi trimis la București; așadară nu voi putea curînd să știu ce e de făcut. Drept aceea, îți împărtășesc că eu voi stăruia ca cele ce se pot face să se facă cum se va direge puțintel timpul, și la așezarea mormîntului voi ieși însumi la Avrig, ca să nu se facă vreo greșală. Atîta numai îți pot răspunde de astă dată în privința aceasta.

Tare m-am bucurat citind cuvîntarea cea frumoasă ce ai ținut în Senatul imperial³. Fricke mi-a adus-o proaspătă, cu o deosebită satisfacțiune. Acuma vor amuți gurile cele fără lacăt, care și în amânarea ducerii la Senatul imperial a d-tale au văzut perfidie și corupție. *Icoana școalelor elementari*⁴ îmi plăcu foarte. Aicea iarăși venim în suspiciune, dară nu-mi mai pasă. Să meargă să vadă carii nu cred.

Eu făcui un articol în care arăt ce a hotărît guvernul și că tot ce s-a scris despre starea școalelor cea tristă este adevăr, și l-am subscris⁵. II voi trimite cît de curînd. Am făcut și cîte o reflecșiune la articolul *Un cuvînt la timpul său*⁶, ca să-i confund.

Mai dăunăzi mă întrebă cela⁷ că nu aș fi eu în contra dacă ar cere publicitatea pentru școala din Dobra⁸. Eu reflectai că aceea e cea mai slabă, și cea din Reșișinari, Satulung, Brașov, Seliște⁹ sunt cu mult mai bune, și eu totuși aș lua o responsabilitate mare a-l recomanda, dar, ca să-i fac pe voie, o voi face. Reperai lucrul în ședință¹⁰ și reușii. Însă ca să mă scutesc și eu oareșicum, în nota cătră dînsul zise guvernul că l-ar recuira ca cu conducerea școalei cutare și cutare să însărcineze pe cutare și cutare. N. B.: pe acei cari sunt și acum în clasele mai înalte. Ce să vezi: scui pă foc și zisă cătră un amic că nu mă mai poate răbda și va pîrî la gubernatoriul. Acesta reflectasă că eu nu sunt subscript în notă și așa el nu ar avea nimic cu mine, ci cu guvernul, dacă nu e temeinic ceea ce s-a zis, și aceasta îl făcu să tacă. Mie nu mi-a zis nimica. Eu nu putui compromite pe acel amic, dar mergeam la gubernatoriul și spuneam ce vrea d-lui. Așa, tot monopol cu școalele, dar mă tem că le va înfunda.

Ai mei toți vă salută iar eu, dorind ca să-mi mai împărtășești cîte ceva, rămîn al d-tale sincer amic,

Pavel I 147

¹ încă la Congresul național din ianuarie 1861 de la Sibiu, într-un memorial iscălit de 26 de persoane, s-a insistat pentru ridicarea unui monument lui Gheorghe Lazăr în Sibiu sau în Avrig (Ion Lupăș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 198). Monumentul a fost așezat la Avrig în anul 1865, pe cheltuielile lui Scarlat Rosetti „din simț de mulțămîită pururea durătoare către fostul său odinioară profesor”. Pe cruce s-a gravat epitaful compus de însuși Gh. Lazăr, scris cu litere cirilice:

„Viețuitoriule!
 Stai puțintel și cetește
 Dup-aceea socotește
 Trista a omului soarte,
 Npregetătoarea moarte.
 Ce ești tu eu am fost:
 Aceasta învață de rost
 Ce sunt eu acum vei fi,
 Cînd ceasul îți va sosi!

George Lazăr
 Theol. Transsil.
 N. 1779
 M. 1823”

Pe piatra așezată deasupra criptei s-a gravat inscripția cu litere latine, compusă de Sc. Rosetti:

„Precum Christos pe Lazăr
 Din morți a înviat
 Așa tu România din somnu
 ai deșteptat.
 Lui George Lazăr.”

Vezi *Despre monumentul lui George Lazăr*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 63, p. 252. Inginerul la care se referă scrisoarea era arhitectul A. Ungar, iar pietrarul H. Wemier.

² Ieronim Bariț.

³ Cuvîntarea rostită de G. Bariț în ședința din 6 februarie 1865 a Senatului imperial din Viena, în legătură cu proiectul de lege despre reducerea dării personale în Transilvania. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 11, p. 41—42 și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 673—676.

⁴ Articolul *Icoana școalelor elementare*, nesemnat, apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 3, p. 9—10, în care se constata că: „Starea din afară și din lăuntru a școalelor românești ne înfățișează peste tot o icoană tristă”.

⁵ Serialul de articole *Încă ceva despre școalele populare*, semnat „Dr. Vasici”, publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69; nr. 19, p. 74. Vezi și corespondența lui P. Vasici cu redactorul *Gazetei Transilvaniei*, Iacob Mureșanu, scrisorile din 5 februarie 1865 și 8 martie 1865, în Arhiva Mureșenilor, Brașov, *dosar 16*, nr. 2765, publicate de Ax. Banciu, *Din scrisorile doctorului Pavel Vasici...*, p. 444—446.

⁶ Vezi nota 1 la scrisoarea L.

⁷ A. Șaguna.

⁸ Localitate în județul Hunedoara.

⁹ Localități în jud. Sibiu și jud. Brașov.

¹⁰ în ședința guvernului transilvănean, care prin dispoziția nr. 31766 din 29 decembrie 1864, a acordat „drept de publicitate” școlilor greco-orientale capitale din Brașov, Rășinari, Satulung, Săliște și Dobra și școlii triviale din Veneția (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 9, p. 34; *Amicul școalei*, VI, 1865, p. 25. Vezi și scrisoarea lui P. Vasici din 5 februarie 1865 către I. Mureșanu).

Sibiu, 2 mai (1)865

Preastimate domnule și fine !

Tocmai mă pregăteam să-ți scriu, când căpătai și scrisoarea d-tale de ieri.

Lucrul nostru stă așa: eu neputînd în Săptămîna luminată a merge cătră Avrig¹, din cauză că mi se spuse că oamenii sunt la lucru și nu voi afla nimica, voi să pornesc joi și, venind în fața locului, voi vedea cele ce s-au făcut și îți voi scrie deloc.

^Eselenția-sa² este gata și dorește să iasă la așezarea oaselor lui Lazăr, însă dorește a ști mai nainte cu 2 săptămîni ziua întru care să se facă cele de lipsă. El va filn.Sibiu.plnăia-fiaea-lui / ma icii. Așadară, cuget că vom putea fini toate dar, cum zisei, să vedem ce vor fi făcut pînă acum avrigeanii și petrariul.

Cîtu-i pentru articolul despre care îmi scrii, mă bucur foarte. Va afla poate împotrivoritori, dar totuși, oricum, vedem că oamenii, văzînd că se dezbate lucrul în publicitate, au început a-și mai trage seama.

Ieri referai despre locul naintea gimnaziului nostru, pe care îl pretind românii pentru școala gimnastică, dar nu izbutii. Gubernul nu dori, odată cu capul, ca să se clădească orice pe acel loc, tocmai din cauză ca să nu se micșoreze prospectul cel frumos al gimnaziului. / Poate că sub alt pretext se putea dobîndi, dar sub acesta nicidecum. Și așa, se va cere de la comuna Brașovului alt loc pentru gimnastică românilor, sau vor merge la una și aceea școală cu sașii. Eu, cu toate că am operat că prin rădicarea unor aparate gimnastice nu se strică prospectul și cerui cumpărarea sau și plățirea de taxă pe mai mulți ani, in contra voinței brașovenilor români, însă în zadar.

Eu am fost scris brașovanilor și în privința gimnaziului, și îmi răspunseră frumos îndărăpt. Ziseră că mă așteaptă ca să ne convorbim, însă eu văzînd că Eforia numai figurează și face ce se spune de aicea, văzînd mai departe că între profesori sunt partide, / spre dauna învățămîntului și a disciplinei scolastice, văzînd, în fine, că profesorii au crescut peste Eforie și că aceia vor fi susținuți carii vor fi autonomi, adică a lucra după volnicie, nu știu cum voi izbuti. Atîta e drept, că fără publicitate nu va fi maturitate, fără aceasta gimnaziul e ca privat³. Maturitatea s-ar putea esopera, dar eu nu pot, nu cutez să propun împărțășirea ei, pînă ce gimnaziul nu va coresponde prescrișelor mai înalte. Și de va propune altfel, eu mă voi opune, și trebuie să mă opun.

Eu voi călători vreo 10 zile prin Țara Făgărașului, și dacă îmi vei scrie, scrie-m[i] la Făgăraș, la protopopol Petrea, care apoi va ști unde mă aflu.

Complimente la toți ai d-tale, de la noi toți.

Rămîn cu toată stima al d-tale.

Adieu.

Pavel.]

¹ Vezi nota 1 la scrisoarea LIII. Scrisorile LIII și urm. ne dezvăluie un fapt puțin cunoscut: rolul lui Pavel Vasici în această generoasă acțiune pornită de ASTRA pentru ridicarea monumentului lui Gheorghe Lazăr.

² A. Șaguna.

³ în anul 1866 P. Vasici a insistat pe lângă guberniu, pentru obținerea „dreptului de publicitate” pe seama Gimnaziului superior din Brașov, ceea ce conferea acestuia și dreptul la examen de maturitate. Dr. Vasici, *Reflexiuni la „ochire cronologică...”*, p. 251.

Făgăraș, 9/5 (1)865

Domnule și fine !

Joi mă aflai în Avrig¹ și, după ce vorbii cu reprezentanții comunei, îmi promiseră că vor face toate, însă mai nainte să se înțeleagă laolaltă, și apoi îmi vor scrie, prin administratorul, la Făgăraș. S[ă]fintul] George, adecă ziua consultării lor, trecu și astăzi e luni, fără să fie venit vreo scrisoare de acolo. De aceea nici nu mai aștept, ci deloc plec la Veniția², informîndu-te că nu avem ce mai căuta la acea ticăloasă comună, care e condusă de un notariu străin. Bine ar fi, dară, să hotărâști ziua sînțirii monumentului și să scrii eselenției-sale dom. mitropolit³ care, precum ți-am scris, va fi în Sibiu, după cum mi-a spus, pînă la finea lui mai c.n.

Petrariul mi-a promis că va fi curînd gata și petriile sunt mai înscrise.

Totodată, gratulîndu-ți ziua onomastică, deși post festa⁴, rămîn cu deosebită aprețuire al d-tale sincer amic,

Pavel. 4/ 148

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg v. Bariț, Fabriksdirektor, zu Cronstadt.

¹ Vezi nota 1 la scrisorile LIII și LIV.

² Veniția, azi Veniția-de-Sus și Veniția-de-Jos, sate componente ale comunei Părău din județul Brașov.

³ Alex. Sterca-Șuluțiu.

⁴ „După sărbători”.

⁵ însemnarea lui Bariț: „1865. Dr. P. Vasici. Răsp.: 21 mai”.

Sibiu, 20 mai (1)865

Domnule și fine !

Alaltăieri sosii din călătoria întreprinsă în țara lui Negru Vodă \ și mă convinsei de-amăruntul despre starea școalelor carea, din ambele părți, e cea mai deplorabile, despre care însă, de altă dată.

După ce ți-am fost scris din Făgăraș în cauza monumentului lazarian¹, am primit în Vad² scrisoare de la concernentele paroc Maxim, că comuna nu vrea să facă nimic pentru fericitul bărbat al lor, ci că biserica are 80 f. și că i-ar da spre acest scop.

Reîntoreîndu-mă, aflai maistrul acolo, căci ve/nise înoace ca să-și mai ia cîte ceva. Ieri căpătai scrisoare de la el, în care îmi scrie: „Dass sie mit dem Stein und Gruft samt ubrigen Mauern fertig sind”¹, și mă întrebă că să dezgroape oasele de acuma, sau nu? Eu îi răspunsei că nu, pînă nu-i vom ști ziua sîntirii. Nu știu dacă te-ai înțeles cu mitropolitul² în cauza aceasta. Eu fusei la dînsul și avui o oră întreagă împunsături și pișcături pentru scoale și autonomie, ba vorbii și despre monument, dar nu îmi reflectă nimica, ci îmi zisă că „*Transilvania* scrie articuli pentru scoale și se mestecă în treburile noastre confesionale, ca să scrie despre uniți”. Eu îi răspunsei că nu am citit articolii, dar că se cam scriu,

149* adevăr / și că lumea nu mai vrea să orbecheze, ci pretinde că știe cum stăm, și eu din parte-mi îmi voi face datoria, voi citii articolii și voi vorbi, atîta însă spun înainte că cu principiul luat de biserică nu vom înainta etc, etc. Aceasta impusă oareșicum, și începu a mi se jelui că nu-l ascultă protopopii etc. (N.B. : El a dat protopopilor porunci secrete ca să învegeheze încordat asupra lucrărilor noastre). îmi spuse că va da porunci aspre, dar însă totuși nu va suferi ca să se amestece guvernul sau alții în trebile lui școlare, cari sunt confesionale, ba nici pe mine nu mă va suferi să funcționeze la esamenele preparandielor, cum a cerut guvernul, care / preparandie este instituit confesional. Eu reflectai că nu mă voi vîrî, însă îl rog ca el să facă aceasta cunoscut guvernului, că eu trebuie să mă țin de instrucțiunea mea. Apoi, cuget că și eu sunt confesional. „Voi scrie eu, și voi cere date pentru atacul autonomiei bisericești!”, zise mai departe. „Guvernul ți le va da, că nu va fi în perplexitate a le aduce înainte etc.”

Citii articolii. *Te sărut pentru ei! Mi-ai liniștit inima. Cred că vor face epocă* [sublinierea lui Bariț — n.ns]³, ha am auzit de sigur că l-a pus și pe d-nealui la greu.

Cătră finea lui iuliu voi veni la Brașov și vom vorbi mai multe.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Rămîn cel nestrămutat amic,

dr. Vasici /

¹ Tara Făgărașului. Negru Vodă sau Radu Negru, voievod făgărașean, de numele căruia tradiția leagă „descălecatul” Țării Românești. Vezi Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, voi. I, Cluj, 1971, p. 180—185.

² Vezi nota 1 la scrisorile LIII, LIV și LV.

³ Vad, sat aparținînd comunei Șercăia, județul Brașov.

⁴ Text în limba germană: „Că sînt gata cu piatra și cavoul precum și cu celelalte ziduri (restul de pereți)”.

⁵ Alex. Sterca-Șuluțiu.

⁶ Vezi articolele lui G. Bariț, *Scoalele autonome*, în *Gazeta Transilvaniei* XXVIII, 1865, nr. 33, p. 129-130; nr. 34, p. 133-134; nr. 35, p. 137-138 și nr. 36, p. 141—142. Referindu-se la controversata problemă a autonomiei școlare și situîndu-se pe o poziție identică cu P. Vasici, G. Bariț afirma: „Autonomia e numai un pretest, monopolul este cuvînt fermecător, care însă ascunde în sine un principiu destructiv, care ametește în zilele noastre capetele multora și împiedecă poate doară și fără voia apărătorilor lui orice progres mai îmbucurător în instrucțiunea tinerimii, mai ales însă acelei românești tocma și în direcțiune națională și confesională, pe care cred ei că o au dinaintea ochilor” (*Ibidem*, nr. 34, p. 133).

⁷ însemnarea lui Bariț: „Răsp. 21 mai”.

Domnule și fine!

Mercuri, după ce ne despărțirăm, plecai cătră Săcele¹, cu acel propus ca sîmbătă să mă întorc iarăși la Brașov, și apoi duminică să plec cu d-l protopop Petric² la Prejmer³. Dar fiind eu prea ostenit, o luai sîmbătă de la Purcăreni⁴ de-a dreptul la Prejmer unde, făcînd puțintea pauză și dormind mai liniștit, mi-am mai venit în fire.

Eu nu știam ce s-a fost croit la Brașov, adecă pînă eu luni nainte de Sf. Petru ținui conferința cu profesorii. Unii din efori s-au adunat să se consulteze pentru un banchet de S. Petru în onoarea mea, dar aflară în p[ărintele] Barac⁵ și d-l Munteanul opoziția, zicînd că ei nu vor face / demonstrațiune în contra mai marelui lor. Vrînd însă Petric să facă prînzul la sine, s-au învoit ca la reîntoarcere să fie prînzul dorit în otel, însă eu, fără să fi știut, le-am stricat treaba, și mi-a părut foarte bine.

Drept aceea, sosind sîmbătă viitoare, adecă în 22 iuliu, la Brașov, la 9 ore seara, și dorind p[ărintele] Petric să trag la el și să rămîn pînă duminică cătră seară, mă rugai să mă dispenseze și, căpătînd odaie la nr. 1, nu mai ieșii, ci dimineată, duminică la 1/2 5 mă pusei în căruț și luni la 1 1/2 fusei acasă, obosit și ostenit cît se putu mai tare. Nu mult după aceea, aud că a fost și directorul aci, / de bună seamă să-i mai raporteze.

Aș vrea să știu dacă ai voie să mergi la Abrud⁷, căci atunci poate că m-aș rezolvi și eu să merg, altfel nu, și de aceea am putea călători cu căruțul meu.

Tocmai auzii că în 15/27 august va fi sîntirea noului episcop⁸, și aceasta va împedeca pe mulți a merge. El plecă astăzi la 5 ore cătră Brașov.

Eu aicea trăiesc retras. M-am întîlnit cu domnul cel mare⁹, m-a salutat pînă jos. Familia mea — ca nu pînă aci — m-au întrebat ce face și pe unde umblă. Mulțămesc de bună îngrijire!

Venind d-l Aldulianu¹⁰, am vorbit unele cu dînsul, dar amărăciunea e mare la el în contra lui P[op]¹¹ pentru preterare și / la Dunca¹² pentru pensionare. Apoi și altfeli se vorbește că opiniunea publică e în contra lui, căci nu a nimerit cu înlocuirea consiliarilor de curte.

Banatul să fie nereconciliat. Noul episcop¹³ a fost cu Cermena¹⁴ la Mocioni¹⁵, la Foeni¹⁶, să-l mai molcomească. Nu știu ce va fi făcut, cuget că-mi va scrie Cermena.

Dacă ai avea vreo ocaziune bună, te rog să-mi trimiți hîrtia știută. Așteptăm si pe guvernatorul¹⁷, poate și poruncă să mergem la Cluș¹⁸.

Rămîn cu distinsă stimă al d-tale amic,

Pavel. ¹⁹ / 152*

¹ Oraș în jud. Brașov.

² Ioan Petric, protopop, fruntaș al intelectualității române din Brașov. Corespondenta sa cu Bariț va apărea într-un volum viitor. Ea se află la B.A.R., ms.

rom. 1004, f. 271 ; ms. rom. 1005, f. 325; ms. rom. 1006, f. 125 si Arhivele Statului Sibiu, cutia 44, nr. 296/1881.

³ Prejmer, localitate în județul Brașov.

⁴ Purcăreni, sat aparținând 'comunei Târlungeni din jud. Brașov.

⁵ *Iosif Barac*, protopop, primar al Brașovului.

⁶ Gavril Munteanu.

⁷ Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii” de la Abrud, din 28—29 august 1865. G. Bariț, secretar, a fost prezent la această adunare. Preocupat de mutarea sa la Cluj și strimtorat financiar, P. Vasici n-a putut participa la acea adunare. Vezi scrisoarea LVIII.

⁸ Prin diploma împărătească din 8 iulie 1865 a fost înființată Episcopia ortodoxă a Caransebeșului, aparținând de Mitropolia din Sibiu. În fruntea ei a fost numit Ioan Popazu. La 15 august 1865 în Rășinari, acesta a fost hirotonit episcop de A. Șaguna (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 765-758).

⁹ Mitropolitul Andrei Șaguna.

¹⁰ *Ioan Alduleanu*, acum consilier gubernial.

¹¹ *V. L. Popp*. Vezi scris. XVII, nr. 11.

¹² *P. Dunca* a fost pensionat prin rezoluția împărătească din 10 iunie 1865 (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 47, p. 187—188).

¹³ Ioan Popazu.

¹⁴ Petru Cermena. Vezi scris. XXII, nr. 20.

¹⁵ Familia Mocioni de Foeni, cea mai de frunte dintre familiile românești bănățene prin reprezentanții săi. Aici poate fi vorba fie de Andrei, fie de Alexandru Mocioni, fruntașii politici din această vreme.

¹⁶ Foeni, localitate în județul Timiș, reședința familiei Mocioni.

¹⁷ L. Folliot de Creneville.

¹⁸ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 64, p. 254.

¹⁹ Nota iui Bariț: „Răsp. 9 aug. 65”.

Închei cu acea bună speranță că ne vom vedea și vom vorbi mai multe, de față.

Adio.

Rămân cu distinsă stimatiune al d-tale stimător,

Pavel. I 154

¹ Vezi nota 7 la scrisoarea LVII.

² Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1965, nr. 66, p. 261-262 (*Despre Adunarea generală a Asociațiunii. Abrud. 29/17 aug.*).

³ Comitetul central al „Astrei”.

⁴ A. Șaguna, președinte al „Astrei” în anii 1861—1866.

LIX

Cluș, 18/10 (1)865

Domnule și fine !

Mergînd în 8 septembrie de la Vințu-de-Sus¹ către Turda, am început a moțâi pe calea cea frumoasă, cînd îmi zice Julia² „Die Victoria ist da!”³ Eu statui, strigai cărăușului d-voastre să stea, dar îndeșert, căci el luase calea tare și carul făcea să nu se audă glasul meu. Și așa, mă întorsei cu buzele umflate.

De cînd sunt aicea, am urmărit cu atențiune tot ce am putut observa. Mai întii, dară, îți voi referi despre articuli d-tale⁴, carii au făcut cea mai bună impresiune la ai noștri, dară nu / și dincolo. Mă întrebare unii din magiari că ce vrei d-ta ou revoluțiunea. Eu zisei că nimica, ci ai răspuns lui *Korunk*⁵, care a dat date false, și dacă e iertat lui *Korunk* a scrie, de ce nu și d-tale a îndrepta cele false. „D-apoi bine, voiți voi, românilor, aceea ce scrie B[ariț]?” „La aceasta nu vă pot răspunde, că noi nu ne-am hotărît la nimica.” „Ba voi sunteți ai dracului de neclisiplinați.” „Norocul nostru dacă va fi așa.” „Dar Șaguna nu e cu voi.” „Noi nu știm cu cine e, căci v-am spus că nu ne-am hotărît.” Bisericarul (zi-l nemțește)⁶ îmi spuse, strîngîndu-mi mîna și dînd din ochi, că e bine, așijd'erea și cel ce e pe lîngă cel mai mare, cu uniformă de geandarm. Deputatul cel de la Sibiu, care era aicea, îmi zise că acuma știe ce vrem și că ai lovit rău în cei de dincolo, carii își rod unghiile de necaz. Cei doi dintii ziseră despre știuta scrisoare⁷ că nu a fost oportun să se publice, însă eu le reflectai / că nici Bătrînul⁸ n-a dorit publicarea, dar se vede că unii au vrut să facă presiune asupra celui din Sibiu⁹. Apoi, cum întrebă cel din urmă: „De ce nu ați făcut o rugare, apoi să o fiți așternut prin prezidiu? Căci acesta, și de ar vrea să vă ajute așa, nu vă poate ajuta, dar orice adunare se poate răsipi prin baionete.” „La aceea nu va veni lucrul, n-aveți ce vă teme.” „Voi vă puteți și altfel aduna. P[er] e[xemplum], d-ta dai prînz la 30 români. Cine te poate opri? Pricepi?” „Pricep, dar românii vor afla mijloace, dacă vor voi, fără să compromită guvernul.”

... Asupra broșurei, pe care o știură bine analiza, scuipară toți și se indignară. Josika¹⁰ nu recunosc dreptul preoților neuniți asemenea ca celor catolici, adecă cel nemțesc.

Sibiu, 19/8 (1)865

Domnule si fine !

La multprețuita scrisoare din începutul lui august îți fac cunoscut că, după ce noi avem să fim pînă în 5 septembrie în Cluș, nu voi putea să iau parte și la adunarea generală din Abrud mai cu seamă din cauză financiară, unde îmi stau atîtea cheltuieli înainte. Cu toate acestea, îmi pare bine să ne întîlnim joi sau vineri, aicea.

Cîtu-i pentru cartier la Abrud, eu cred că-ți va veni greu să tragi la oameni necunoscuți, însă nu vei avea / ce face, fiindcă circiumă de doamne-ajută nu se află acolo. Oamenii sunt însă prietenoși. Oricine își va ținea onoare să te primească în casa sa. De aceea, bine ai făcut că nu ai scris. Acolo vei întreba de ospetărie, ca un străin, apoi ei vor ști să te întîmpine după cuviință, cu atît mai mult cu cît în înpregiurările de față le va pare bine că au norocire a te vedea în mijlocul lor.

Mă tem că adunarea aceasta va fi una din cele mai rău reprezentate, tocmai cînd ar trebui să fie una din cele mai numeroase.²

Comitetul³ se adună în luna aceasta de două ori, fără de a hotărî ceva, din cauză că, pe lîngă 6 suplenți, / nu putărăm să ne adunăm atîția cît să fim putut face vreun conclus. Președintele⁴ nu mai vrea să ia parte la aceste ședințe, din cauză — cum zice — că are mult lucru.

155

155

156 Călătoria Bătrînului la Viena bătut tare la ochi și oamenii mai cu pricepere stau pe / gînduri. Apoi chemarea guvernatorului ¹¹ la Viena, care deloc și plecă ieri, a tras după sine multe concituri, și unii vor să o pună cu arătările Bătrînului în nex. Josika încă plecă ieri la Pesta, însă pe alt car și ceva mai tîrziu decît guvernatorul. Unii zic că s-a dus să facă programa ¹².

Înainte cu 10 zile căutară aici după Hodoș ¹³ și după Papiu ¹⁴ care, cum se zice, ar fi venit să facă ațîțări pe aceea. Eu mă risei. Spusei că să-i caute unde se află.

Indignarea crește tot mai tare asupra Sibiului și, la dechiarățiunea din *Telegraf*⁵, se fac multe comentări. Vor fi și de aceea carii îl vor adora.

156* Comisiunea nășăudeană se întoarce alaltăieri și minciuna din *Korunk* se desavoiește prin poliție." Ei spuseră'despre'Bă că a vorbit ca un venerând bătrîn, căruia nu-i mai pasă de lume. Unul îmi spuse că la Sibiul e foc, pentru articuli *Gazetei*¹⁶, și că se făcură dechiarățiuni / că nu se vor mesteca mai mult în politică, ci vor scrie dreptul economic.

Secret[arul] P. întorcîndu-se de la Brașov, mersă zilele aceste la șeful cel nou, G. Bethlen ¹⁷, care altfeli îl primi bine, dar totodată îl întrebă că ce vrei d-ta cu articuli cei înflăcărațori, și ce vrem noi? Ba unii îmi spuseră că la unii au intrat și frica că vor păți rușine cu uniunea, pe care nici dînșii nu o doresc prea mult, ci nu știu cum să scape din dilemă, căci sunt angajați. Preoții noștri zic că ce a făcut pînă acuma ăla ¹⁸, acuma vrea să strice dintr-o dată, căci l-au cumpărat magiarii.

157 De altfeli, suntem în liniște. La guvern ne suferă încă să mai scriem și românește, dar cel din Sibiu ¹⁹ / scrie adeseori guvernului, nu prezidiului, ungurește, sub pretext ca să priceapă, sau, mai bine, să nu le pricepem noi. Și așa, calcă legea pentru limbă.

D-abia ne-am așezat. Cu cuartirul nu sunt mulțămît. E prea mic și are multe defecte, cu toate că plătesc 400 f. Celelalte lucruri par a fi ceva mai ieftine decît în Sibiu, mai vîrtos pînea, însă meșterii sunt mișei mari.

Ai noștri s-au cam retras. Numai eu și Maior ²⁰ mai umblăm cu atenție pe trotuar, în loc de promenă. Mai vine cîteodată și Rațiu ²¹, care a fost și ieri aceea.

Suntem cu toții sănătoși și vă poftim și d-voastră toată fericirea. Cu care, rămîn al d-tale stimătoriu,

P.V.

157* Fratelui Iacob ²², salutări²³./

¹ Vințul-de-Sus, comună în jud. Alba.

² Soția lui P. Vasici.

³ Text în limba germană: 'yIat-o pe Victoria!', fiica lui G. Bariț.

⁴ Articolul lui G. Bariț, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 72, p. 285-286; nr. 78, p. 290-291; nr. 74, p. 293-294; nr. 75, p. 299-300; nr. 76, p. 303-304; nr. 78, p. 313-314. Omul politic român apăra autonomia și individualitatea istorico-politică a Transilvaniei și arăta cauzele pentru care românii transilvăneni n-au acceptat „uniunea”. în articol Bariț reamintea momente din timpul evenimentelor de la 1848 „ca temeuri justificatoare de purtarea românilor”.

Domnule frate!

momentele acestei primumi telegramului din

J&Z^\$^*** J*. raportu lui la ...

1849 intrand in ...

^p^~^* < m ~ * C *** . ^ - ^ t * ...

Prima biografie a mitropolitului. scrisoarea lui Vasici către Barit din 29 iunie 1873.7»medalion: Personalitatea dominantă a epocii, Andrei Șaguna

° Periodic ce apărea la Cluj între 1860—1867.
 ° Friederic Kirchner, consilier gubernial.
 ° Epistola mitropolitului Al. Sterca-Șuluțiu către mitropolitul A. Șaguna, publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311. Convocarea unei noi diete la Cluj pe data de 19 noiembrie 1865 — alegerile urmînd să se desfășoare pe baza legii anacronice din 1791 — avînd „ca obiect exclusiv și unic al dezbaterii revizuirea articolului de lege I din anul 1848, despre uniunea Ungariei și a Transilvaniei” (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 770), a provocat o adîncă nemulțumire în rîndurile românilor transilvăneni. La 21 septembrie 1865 au avut loc la Blaj consultări „în care se recunosc neapărata necesitate de ținerea unui congres național” (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 77, p. 310—311). Ca urmare, la 22 septembrie 1865, Al. Sterca-Șuluțiu s-a adresat mitropolitului A. Șaguna comunicîndu-i hotărîrea de a convoca o conferință națională, în care să se hotărască o atitudine comună față de Dieta de la Cluj și Brîndu-i acordul pentru această acțiune. Publicarea *Epistolei* în *Gazeta Transilvaniei* a produs iritare la Sibiu. Vezi George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 319—327. A. Șaguna, prin răspunsul său, cuprins în scrisoarea din 11/23 septembrie, a refuzat să subscrie la inițiativa mitropolitului din Blaj. Scrisoarea de răspuns a lui Șaguna cuprindea celebrele cuvinte: „Fiere possem, sed juvare non”. Vezi și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. III, p. 776-781.

- ° Al. Sterca-Șuluțiu.
- ° A. Șaguna.
- ° Baronul J6sika Lajos, liberal moderat.
- ° L. Folliot de Creneville.
- ° Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 81, p. 329—330.
- ° Iosif Hodoș, 1829—1880, avocat, om politic, luptător pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni, pentru autonomia și independența Transilvaniei. Vicecomite al comitatului Zarand și deputat în parlamentul de la Pesta (1865—1876). Membru al Academiei Române. Lucrări: *Răsunet din Munții Apuseni ai Transilvaniei* (1860), *Adresa comitatului Zarand* (1861), *Românii și constituțiunile Transilvaniei* (Pesta, 1871) etc.
- ° Al. Papiu-Ilarian.
- ° *Telegraful român*.
- ° Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 82, p. 335.
- ° Bethlen Gábor, președintele societății „Emke”.
- ° A. Șaguna.
- ° A. Șaguna.
- ° Ioan Maior.
- ° Ioan Rațiu.
- ° Iacob Mureșanu.
- ° Nota lui Bariț: „Răsp. 17 no.”.

LX Cluș, 21/11 (1)865

Domnule și fine!

La scrisoarea din 17 am onoare a-ți răspunde că o am comunicat cu cei ce cugetam a fi de asemenea părere. Greutate am simțit cu atît mai puțină, cu cît programa d-tale este și programa noastră.
 Ci că să vezi mai de aproape cum s-au dezvoltat lucrurile aicea. Voi să cerc a-ți împărtăși cele ce au urmat în trăsuri cît se poate de scurte. De luni se auzia că vin mitropoliții. De cel din Blaș nu mă îndoi, căci a scris la de ai noștri. De cel din Sibiu mă îndoiam foarte, dar după ce citii vineri un telegram că a plecat joi din Sibiu, / nu mai aveam nici o

îndoială. Vineri dimineața sosește, cu poșta ordinarie. Noi vrem să mergem la cortenire¹ pe la 12 ore, dară ni se spune că cătră seară ne va vedea bucuroși, căci acum s-ar pune la odihnă.

Între aceea sosește și Șuluțiu. Ne adunăm la casa parohială g[reco]-catolică și făcăm vizitele, sub conducerea d-lui cons[ilier] Lazar², care întâmpină pe amândoi prelații cu cuvântări scurte, dar bune. Al nostru³ vorbește foarte frumos, pînă la un loc, apoi de acolo ne lovi în dreapta și stînga, astfel de cei ce nu-l cunoștea se mira de el. Eu zisei că loviturile sunt dureroase, însă spusei la ai noștri că acum l-am cîștigat, și ne putem folosi de el. Altă zi, interveniente dl. Al[dulea]nu⁴. își făcurea vizitele cuviincioase unul altuia și se primi conferința națională, în care se puse întrebarea că să luăm parte la Dietă⁵ sau ba?

- Aci, după unele și altele, vorbiri ieri și el, cu țn^ogramuT său, și zisă/ v că el va lua parte, pentru că au promis Maiestatei-Sale, însă după ce el vede că națiunea română a devenit iarăși nimica, prin rescriptul convocatoriu la dietă, el va disputa legalitatea dietei, va cere să se sancționeze legea electorale din 1864 și, pe baza ei, să se concheme altă dietă, care apoi să intre în pertractare pentru uniune etc.

Atunci se rădică d-l Rațiu⁶ și zisă că astfel ne-am apropiat, și subț astfel de înțelegere nu află nici o pedecă a nu intra și el ca deputat în dietă. Se dezbătu acest lucru și ieri și se primi solidar, însărcinîndu-se Rațiu cu compunerea unui program și a adresei care, subscrisă de toți, s-o dăm Dietei spre înaintare la Maiestate. N. B.: înainte de a se oțări ca să intrăm, se dezbătu prin mai multe vorbiri că ce ar fi mai oportun, a intra sau ba, și se află că mai oportun este a intra și apoi a lucra / așa precum auzirăm de la eselența-sa. D[omnul] Alduleanu dezvoltă prea frumos că națiunea română nu poate capitula, ci are să se lupte cu onoare, apoi să și cadă în luptă nepotrivită, dar să cadă cu onoare. Aici stăm, și de aceea sunteți toți poftiți la citirea și dezbaterea adresei. Și cei din Viena sunt chemați, prin telegram.

Duminecă se ținu venisanctă⁷ cu o pompă mare. Ieri la 10 ore ne adunăm în sala dietei⁸, românii cea mai mare parte în fracuri și, după ce veni statum priores, citi o cuvîntare lungă, la care îi răspunsă protototariul pensionat Gâlfalvi. Apoi se trâmisi o deputațiune de mulți membri, sub conducerea lui Josika⁹, după comisariul¹⁰, care întorcîndu-se spuse că eselenția-sa va veni deloc. între aceea se citi numele regalistilor și se poftiră deputații a-și da credinționalele. Apoi se aleasă o comisiune de 28 persoane, pentru verificare, care pînă nu va isprăvi, nu se vor ținea ședințe. După aceea ieși guvernul spre întâmpinarea comisariului regesc, și acesta intră petrecut de o suită nu / meroasă de ofițieri ștabali și de generalul local, sub strigări de: „Eljen!” După ce se puse pe tron, dădu secretariului guvernial decretul împărătesc despre denușmirea lui ca comisariu regesc, și acesta se citi în limba latinească. Apoi se așeză pe tron cu capul acoperit și dădu rescriptul împărătesc spre citire. Acesta se citi în limba magiară, germană și română, sub strigări de: „Eljen!” și „Să trăiască!” După aceea citi însuși comisariul o cuvîntare cătră Dietă, în limba magiară¹¹, la care răspunsă președintele Dietei, iarăși din hîrtie. Ieșind comisariul sub strigări de: „Eljen!”,

petrecut așa precum a intrat, ne provoacă președintele să-l comităm la comisariul regesc, ce se și făcu, unde fu salutat din partea dietei magiară și el răspunsă lor / în limba asta.

Apoi mersă Dieta, condusă de b[a]r[onul] Josika, și-l salută pe președinte¹² într-o cuvîntare cam lungă, la care răspunsă președintele dintr-o hîrtie, scurt¹³, și așa se fini ceremonialul de ieri.

Comisariul a venit în caretă. înainte redutului l-a așteptat o compagnie de săbii în parade, cu steagul și cu banda care, atît la sosire cît și la ieșire, făcu salutările cuviincioase, și banda intona imnul popurare. La două ore a fost pri[n]z în edificiul liceului, în două saloane mari¹⁴.

Aceste sunt cele petrecute. Dacă ai căpătat telegramul, grăbește să vini ca deputat, că cuget că vom ieși cumva cu față curată înaintea lumii. Dacă nu ați avea din alt loc descrierea acestora, puteți face întrebuințare, însă așa ca să nu se atingă în vreun fel neplăcut persoana Ș[agu]nei, ca să nu-l mai supărăm.

Adio.

Al d-tale sincer,

Pavel/ 160

¹ Vizită oficială.

² Alexandru Lazăr, consilier gubernial, deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—64.

³ A. Șaguna.

⁴ Ioan Alduleanu. Vezi scris. XVII, n. 10.

⁵ La Dieta de la Cluj.

⁶ Ioan Rațiu. Vezi scris. XV, n. 14.

⁷ Vezi și scrisoarea lui Ioan Rațiu către Bariț, datată „Cluș, 21 XI 1865, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Batiu cu George Bariț*, Cluj, 1970, p. 93—95.

⁸ *Veni sancte Spiritus*, cîntare de invocare a ajutorului spiritului sfînt, un fel de Te Deum, oficiat de episcopul Fogarassy.

⁹ Este vorba de deschiderea fatalei Diete de la Cluj din toamna anului 1865.

¹⁰ Vezi nota 9 la scrisoarea LIX.

¹¹ Comisar-imperial era baronul Kemeny Francisc.

¹² Cuvîntarea comisariului Fr. Kemeny la Dietă în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.

¹³ Președintele guvernului L. Folliot de Creneville.

¹⁴ Discursul lui Ludwig Folliot de Creneville este publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 91, p. 391.

¹⁵ *Gazeta Transilvaniei* s-a servit și de scrisoarea lui Vasici la redactarea celor două articole despre Dieta de la Cluj: *Știri de la Dieta din Cluj* (XXVIII, 1865, nr. 90, p. 367-368) și *De la Dieta din Cluj* (nr. 91, p. 371-372).

Domnule și fine !

Precum vei vedea din alăturata corespondență¹, dacă vei vrea să se tipărească, noi am gătat deocamdată acțiunea noastră, și dacă ne vom mai duce în Dietă, ne vom duce numai ca să ascultăm dezbaterile adresei².

De la citirea adreselor noastre pare că au slobozit urechile contrarii. Aduagă că, pe sub mînă, în multe părți se vorbește, deși foarte secret,

161 că era să meargă de /aici o deputațiune, spre felicitarea Împăratului, la Pesta, dar fu respinsă.

Adresa ți se va trimite. Unii dintre sasi îmi ziseră că mai bucurosi subscriau pe a noastră decât pe a lor, pentru că a lor veni în contradicțiune cu ei înșiși. Hossu încă a zis că-i place adresa și ați văzut ce condițiuni a pus și dînsul. Boer János e un dobitoc, nu am pierdut nimic prin el. Domșa nici cu magiarii, deși îmbrăcat ca ei, dar nici cu noi. Știi, el are ale lui. Însă la votizare nu a fost de față. Numai Lădai¹ s-a purtat ca un *poltron* [sublinierea lui Bariț — n.ns.]. S-a fost / înscris să vorbească, firește în favoarea magiarilor, dar apoi a renunțat la cuvînt, cu cei mulți, și cînd a fost votizarea s-a sculat de jumătate, s-a făcut ca un c. ... Doamne, urît e acela care se rumpe astfel de la națiunea sa! De un Hossu nu mi-e așa de greață ca de aceștia. Și Lazar² d-abia se înduplecă, numai în ziua de pre urmă, însă el avea argumentele lui și văzînd că nu izbutește cu ele, se plecă. Mai virtos că Alduleanu³ știu cum să-l împace cu sine însuși.

162 îți scriu și acuma că Alduleanu a fost chitul care a lipit pe mitropolii deolaltă și care, gîdilînd ambițiunea celuia, / îl retrasă cătră noi și îl compromisă cu ceia. Tactului lui avem de a mulțami foarte mult, și și acuma stă față ori cu cine.

D[omnul] Rațiu⁴ încă are meritele sale în compunerea adresei, iară mai virtos că sprijini opiniunea mitropolitului Șuluțiu care, desfășurîndu-o Alduleanu mai delicat, nu mai putea să rămînă p[r]intre cele neimitate.

Eu umblu la cazinoul ofieresc și acolo mi se spuse din mai multe părți că victoria morală e a românilor carii, ca un general isteț, s-au retras cu onoare din lupta cea nepotrivită cu care îl îmbia contrariul.

Alduleanu a avut mult noroc și cu cel mai mare de aicea, care se pare că ar vrea să-l înduplece altfel. Vom vedea ce va mai urma.

Al d-tale amic,

Pavel.

162^ De se va tipări articolul, să fie anonim în toată privința: /

¹ Iată această corespondență:

„Cluș, 1 decembrie. Ieri sărbătorirăm ziua onomastică a eselenței-sale părintelui mitropolit Andrei b[ajr]on] de Șaguna, care ca regalist al dietei prezente se află în mijlocul nostru.

La 9 ore dimineața, părintele protopop și paroc al Clușului Vasiliu Roșescu, cu alți patru preoți, ținu serviciul dumnezeiesc, în care se făcură rugăciuni pentru sănătatea și viața eselenței-sale și se cîntă imnul archieresc. După liturgie merse preoțimea, curatorii bisericii și mulți dintre poporeni de aicea și din comunele vecine, cari veniră la solemnitatea zilei, tinerimea școlară, a felicită pe es[el]enția-sa, apoi amployații regaliști și deputații dietali români, conduși de ilustritatea sa d-l vicepreședinte al Tablei regești, cavalerul de *Alduleanu*, care și acuma, cu tactul ce-l caracterizează, ținu eselenței-sale o cuvîntare scurtă, dar cu atîta mai măduhoasă, în care înalță meritele eselenței-sale, ce și le-a cîștigat de nou la această dietă.

Eselenția-sa mulțami din inimă, arătîndu-și bucuria de care se vede pătruns cînd vede pe fiii națiunii noastre în armonie frățească, lucrînd spre binele și onoarea ei.

La 12 ore fu ședință dietală, în care se citi reprezentatiunea majorității Dietei, adică a magiaro-seculilor, în toate trei limbile țării. După cetire, ceru eselenția-sa d-l președinte al Dietei reprezentatiunea sașilor și a românilor, care încă se citiră.

La citirea acestor acte însemnate, era o tăcere neobicinuită în sala Dietei din Cluș. Căci frații magiari și secui nu prea ascultau cetirea actelor în alte limbi, decât în a sa; aci însă făcură excepțiune, ba unii își făceau și adnotațiuni. La citirea numelor celor ce le-au subscris, încă se păzea o tăcere neîrldătinată.

În fine, președintele ordina tipărirea adresei majorității în toate trei limbile și zisă că după ce se vor fini conferințele preliminare, ce au să se facă asupra adresei, se va insinua ședința dietală pentru dezbaterea ei. Nu vă scriu cum sunt ținute aceste adrese, ca să nu preocup cumva opiniunea nimănu. Curînd le veți primi și, lipărindu-se în jurnale, vor putea fi obiectul comentarelor și al criticelor.

Ieri dimineață plecă cătră Blaș eselenția-sa părintele mitropolit Șuluțiu, cam ~Sfăbit-ȘT morbos, însă cu Inima—odihnită ea și-a împlinit după puțină misiunea lucrînd pentru apărarea onoarei națiunii noastre, drept aceea și petrecut de mii de urări sincere din partea acelor bărbați ce știu prețui nedumerita rivnă și ostenelele acestui strălucit bărbat întru apărarea intereselor naționale. Și dacă pronia cerească ar dispune altfel de cum dorim noi, atunci și înaintea Creatorului poate să zică: „Nu am fost ca să trăiesc, ci am trăit ca să apăr adevărul și dreptatea.”

La 5 ore seara plecă cu poșta și eselenția-sa părintele mitropolit Șaguna, pof-tindu-i-se din partea regaliștilor și deputaților dietali, nu numai de națiunea română, ci și săsească, și din partea preoților și mai multor poporeni adunați pe lîngă carita poștale, călătorie fericită.

Eselenția-sa, odihnit în inima sa că și acuma a lucrat numai pentru vaza și onoarea națiunii, era vesel și bine dispus.

De aici veți vedea că românii, deocamdată, au izprăvit acțiunea sa și se întorc la ale sale. Solidaritatea nu a lipsit nici un minut dintre dînșii de cînd în adunările de conferințe naționale s-a croit drumul pre care avem de a merge.

Drept aceea, *Concordia* nu are drept a zice în nr. 94 că d-l d[octor] Rațiu a rămas singur cu adresa sa, precum mințeau cei ce ar fi dorit una ca asta. Noi știm că toți s-au învoit la adresă, afară de Hossu, care are ideile sale, Boer János, pe care românii l-au dezavovat de al său, d-l Domșa, care încă e pe terenul de la 1863-64, dar altfel nu a votat, și domnul Lădai, care a căzut și s-a rădicat cu majoritatea, însă astfel ca cînd i-ar fi fost însuși rușine de rușinea lui.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 284 r—285 v)

Sub semnătura / ea s-a publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 97, p. 397, cu unele modificări.

² Adresa celor 28 de deputați români din decembrie 1865, prin care refuză să recunoască dreptul Dietei de la Cluj, dreptul de a hotări despre „uniunea” Transilvaniei, deoarece a fost convocată, „în trăsăturile ei generale, pe baza art. XI din anul 1791, prin urmare pe baza unei instituțiuni care, fiind întemeiată pe sistema politico-națională numai de trei națiuni, nu recunoaște pe națiunea română ca factor politic al țării”, numai pentru a hotări despre „uniunea” Transilvaniei. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 95, p. 387—388 (articolul *Vot de minoritate*).

³ Iosif Hossu, deputat al Comit. Cluj; Ioan Boieriu, deputat al Comit. Alba de Jos; George Domșa și Augustin Lădai, deputați regaliști. Pentru atitudinea celor 4 deputați români vezi articolul *Cei patru*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 95, p. 389.

⁴ Alexandru Lazar.

⁵ Ioan Alduleanu, deputat regalist.

⁶ Ioan Rațiu, avocat în Turda, deputat de Hațeg.

⁷ E vorba de corespondenta reprodușă la n. 1. însemnarea lui Bariț: „Răsp. 14 mart. 1866”.

Cluș, 17/3 (1)866

Preaiubite domnule și fine !

Nu-ți pot exprima bucuria ce împlu ițuma mea văzînd epistola d-tale și cunoscînd mîna pe adresă. îmi cresc bucuria cu atît mai mult, cu cît văzui din cuprinsul epistolei că toată primejdia a trecut \ Domnul meu, natura e cel mai bun îndreptar și, după ce îmi faci cunoscut că apetitul se arată și după mîncare te simți mai întărit, atunci / fii sigur că tot sirupul de China și de fer, și orice medicină, nu va suplini aceea ce o mîncare bună, curată, ușoară de mistuit. Mănîncă, dară, ce-ți place din astfeli de mîncări, însă puțin și des, ca să nu-ți îngreioieze stomacul. Apoi apă bună, curată, firește — după împrejurări — și ceva vin veohi, aer euraț, căldwă potrivită, mișcare în soare. Ia început pasivă, cu căruța, mai tîrziu activă, vor fi factorii cei mai buni a te aduce iarăși în starea deplinei sănătăți. Cîte o spălare a trupului cu apă stîmpărată și frecarea trupului încă pot fi, la timpul său, mult / priincioase. Dară lucrul de căpetenie va fi întru adevăr schimbarea aerului și o cură de lapte. Laptele e sîngele alb, el îți va suplini ferul care lipsește în sînge. Să te aducă Dumnezeu în pace!

Eu, ce îi drept, mult m-am ocupat cu boala d-tale, cugetînd la cauzele din care s-a putut naște. Știînd însă eu că d-ta nu ai fost niciodată bolnav, știînd mai departe că constituțiunea trupului d-tale este favoritoare, am avut multă speranță. M-am temut însă — spun drept — că medicii vor vedea tifos, friguri hecteali și ce știi eu, și te vor îndopa cu medicină pînă și natura își / va perde puterea de a putea învinge boala și medicamentele. Fie acum mărire lui Dumnezeu că ai scăpat, și te încredințăm că toți noi, aicea, și cu d-l Rațiu din Turda, eram în grigea cea mai mare².

Mai deunăzi îmi scrise cel din Turda, pe carele l-am rugat să-mi dea din cînd în cînd de știre, că ți-ar fi mai bine, și vream să-ți scriu. Dar cugetînd că poate încă nu ar fi propășit reconvașcența atăta de departe ca să te poți ocupa cu citirea scrisorilor, vream să mai aștept. Acuma însă sunt mulțămît și te pot asigura să nu ai nici o frică. Inșă pază încă, cît se poate, mai virtos animi affectiones evitare³, și Dumnezeu îți va ajuta și te va rădica din patul durerilor, spre mîngîierea națiunii noastre și bucuria fiilor ei.

Dumnezeu să-ți ajute!

Te sărut din tot cugetul și sunt al d-tale amic plecat,

Vasici⁴ /

¹ Bariț a fost „bolnav de aprindere la n3™ir,« luni (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIX 1866 nr R l o o T M * - - - - - de două o vindecare completă, și fără V m a r d e V e n i m a n i A i L ^ In condițiile de atunp, de mirare, deci, cî în aprilie 1866 t o K R t o i ^ , » ? ° T M ^ Nu de bucurie cu ocazia însănătoșirii: ' * * * * * k) trimit o telegram

„Bariț. Cronstadt

Cristo's a înviat. Empfangen Sie zu Ihrer glucklicken Genesung unsern herzlichen Glicckwunsch. Gott erhalte und schutze Ihr unserer ganzen Nation so theueres Leben.

dr. Vasici
Măcelariu
dr. Maior
Poruțiu
Pamfilie
Kifa
Csergedi Iosiv
Pintea Iosiv
dr. Rațiu."

în traducere: „Primiți, cu ocazia însănătoșirii dumneavoastră, sincerele noastre felicitări. Dumnezeu să țină și să păzească viața dumneavoastră, atît de scumpă întregii națiuni." Telegrama se află la B.A.R., ms. rom. 1003, f. 167r.

² VezYși scrisoarea lui I. Rațiu către Bariț datată „Turda, 12 IV1866", la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Correspondenta lui Ioan Rațiu...*, p. 101—102.

³ Expresie latină: „Să eviți traumatismele psihice".

⁴ Cu însemnarea lui Bariț: „Dr. P. Vasici. Răsp. 11 apr. n."

Cluș, 2 mai (1)866

Preastimate domnule și fine !

Mult ne-au îmbucurat scrisoarea d-tale, văzînd din ea că, cu ajutorul lui Dumnezeu, starea sănătății înaintează VAm citit-o în adunarea noastră la toți interesanții, și și la alții ce erau de față, și toți se bucurară. Intii, în specie pentru mine, eu am cea mai vie speranță că simptomele ce au mai rămas îndărăpt vor dispărea cu încetul, cu atît mai / secur cu cît îmi scrii că apetitul e bun și că ce mîncîci îți priește, semn că schimbarea materiei (Stoffwechsel)², care neîncetat purcede în trupuri organice, și-a cîștigat tăria sa și, după părerea mea, aceasta va fi medicina cea mai priincioasă: a respinge orice materie indigestă, firește sprijinită de aer curat și de mișcare cît de înceată, sau pasivă, în afară. De te-ar aduce Dumnezeu în părțile noastre!

Mai am încă a-m[i] exprima simțămintele și ale întregii mele familii la onomastica ce o vei serba sîmbătă. Dumnezeu să te ajute și să te întărească, ca să mai poți fi apărătoriu săracei noastre națiuni și sprijonă bu/nei familii a d-tale.

Lui Ieronim³ aș recomanda să învețe a înota, căci atunci va îmbina scaldă cu oareșcare gimnastică, și acesta ar fi cel mai bun mijloc a stîrpi dispozițiunea inflamatorie ce a rămas într-insul.

Acum să venim și la unele de pe la noi, cari ți le împărtășesc în confidentă. Aicea s-a trecut duminica trecută — adică a mironosițelor — la conferință între d-l Măcelariu, Bohățel, Balomiri din Sibiu, și Rațiu⁴, despre care poate că-ți va fi și scris și, cît am putut înțelege de la cest din urmă, el și Balomiri nu au fost pentru mergerea la Pesta⁵. Măcelariu, care de la început dorea a merge și spriginea pe Lazar⁶ ca să iasă deputat, zice acuma că-l mină guvernatorul / și vrea să plece luni sau

dintre fu.dătorii Gimnaziului gr. ras. de la Braşov. Invocînd legislaţia şcolară» *Regulatyntul de organizaţiune pentru gimnazii şi şcolile reale din anul 1849* („*Entwurf*” j şi *Instrucţiunea despre activitatea oficioasă a consilierilor de scoală* din 24 iunie 1[^]55, Vasici sublinia obligativitatea consilierului şcolar, reprezentant al statului, de a participa şi de a conduce esamenele de maturitate si, în consecinţă, îşi exprima „minunea” că acesta n-a participat la examenul de maturitate care s-a desfăşurat la gimnaziul din Braşov. El susţinea că acest consilier şcolar n-a fost înştiinţat, deci a fost „delăturat înadins” şi a tribuia această acţiune lui Andrei Şaguna, calificîndu-o ca „pretenţioasă, neloială şi nelegală”. în asemenea condiţii/ Vasici contestă legalitatea examenelor. Intrucît textul apărut în *Gazeta Transilvaniei* nu este identic cu originalul, reproducem mai jos textul original al lui Paul Vasici:

„*Suum cuique*”

Citim în *Gaz. Trans.* că în Gimnaziul nostru din Braşov s-au ţinut în 26 iunie examenul de maturitate la care a luat parte Eselenţia-sa A. Mitropolit B. de Saguna. Această ştire pe cît ne-a îmbucurat pe atîta ne-a şi întristat! Ne-[a] îmbucurat că vedem şi gimnaziul nostru r i d i ^ gimnaziile recunoscute de stat; ne-[a] întristat pentru că noi avem consilier de scoale şi nu vedem nici o amintire despre dînsul la acel act atîta de însemnat pentru de a cîştiga un renume bun gimnaziului nostru, un renume care să corespundă gimnaziilor de stat.

De la § 78 pînă la § 88 ai *Regulamentului de organizaţiune pentru gimnazii si şcolile reale* din anul 1849, care este sancţionat de Maiestatea-Sa, si nu e fătlul absolutismului, precum vreau unii să ştie, ci al Constituţiunii din 4 martie 1849 se descriu formele sub care au să se ţină esamenele de maturitate, unde se dă cea mai mare sferă de activitate tocmai consilierilor de scoale, fiindcă ei au să alegă tezele, au sa conducă esamenele de maturitate personalmente si în fiinţa de fată a lor, după finirea examenelor verbale, are colegiul profesoral, sub presidiul consilierului de şcoala sa se consulteze despre judecata calculului, ce ar merita fiecare dintre abiturienţi în singuraticele obiecte, şi peste tot, unde îi compete votul decisiv, are să subscrie protocolul de conferinţă şi să împărtăşească abiturientilor determinarea despre recunoscuta sau denegata maturitate pentru universitate, si să subscrie testimoniul de maturitate.

Aceste toate nu se fac de flori de măr, ci pentru că statul vrea să aibă garanţia despre progresul ce face învăţămîntul în deosebite gimnazii, fie acestea de stat sau a persoanelor private, ori al unor corporaţiuni. Esamenul de maturitate nu se poate considera ca un examen ce-l face gimnaziul la finea fiecărui an, în singuraticele clase, ca sa vadă ce progres au făcut fiecare şcolariu în decursul anului, ci esamenul de maturitate îndreptăţeşte la cercetarea universităţii, si pentru aceea are să constate ce grad de cultură ştiinţifică şi-au cîştigat abiturientii, căci de la aceasta atîrnă capacitatea de a păşi la universitate. Şi pentru aceea nu se poate da gimnaziilor mdepe[n]dentă totalmnte şi, deşi au dreptul de a păşi preste sfera activităţii lor si a deschide calea la universităţi prin un testimoniu dat de la sine, ci ea capătă această îndreptăţire numai așa, căci prin conlucrarea consilierului de scoală la examen, acesta se ridică la un *esamen de stat*, fiindcă poziţiunea consilierului de scoale în conducerea examenului esenţialmente este aceea că el are să vegheze, oare pune gimnaziul elevilor săi, la finea totalului curs, în adevăr aceea cerere care este fixată de problema gimnaziului prin planul de lecţiune universal si îndeplinirea lui este recunoscuta ca îndreptăţitoare la cercetarea universităţii? Si gimnaziile ar iesi din dreptul lor daca în această procedură ar zări vreo neîncredere din partea statului în ele; caci fiind ele însărcinate *de la stat* a cultiva si informa elevii lor nu după plac si buna chibzuinţă, ci după un plan deliniat legalm'inte. Ele au îndatorirea a da ratiocinm despre îndeplinirea însărcinării lor, şi zace în bine înţelesul interes propriu al lor ca ele depunerea acestui raţiociniu să o facă în timp hotărît, în o formă temeinică şi minata legalm'inte.

oA • § 34 al JwTfMcfwweî *despre activitatea oficioasă a consiliarilor de scoale din 24 iunie 1X55*, la care sunt înviaţi de cineva amîndoi consiliarii de scoale a noştri se zice: „Inspectorul gimnaziale are să conducă şi să invigheze examenul de maturitate şi alt examen [acest alineat este şters de Vasici în original — n ns]

Dacă aceste asa stau, apoi atunci ne mirăm cum de consiliariul de scoale al nostru nu si-a dat osteneala a veni la acest examen, barem acum întîia oră, căci fiinţa de fată a eselenţiei-sale d-l mitropolit nu a putut prejudicia nimic activităţii sale, pentru că suum cuique, şi precum noi nu putem cere de la eselenţia-sa ca să se suie pe catedră si să suplinească pe vreun profesor, așa nici nu putem ca el să suplinească pe consiliariul de scoale la acest act, unde activitatea lui este atîta de necesară, ca, gimnaziul să-si cîştige renumele cuvenit. Orice act are numai atunci valoarea sa legala, dacă se face după formele prescise — forma datu esse rei — şi apoi cine va subscrie testimoniul elevilor? Şi cum va face consiliariul de scoale relaţiunea sa despre starea ştiinţifică şi disciplinară a acestui gimnaziu la înaltele locuri, care el este dator a o face în tot anul?

Mai departe în § 34 al *Instrucţiunei despre activitatea oficioasă a consiliarilor de scoale din 24 iunie 1855*, la care, pe cît am fost informaţi, atît consiliariul g.-răsăritean la reactivarea sa, cît şi cel g.-catholic la denumirea sa au fost înviaţi, se zice: «Inspectorul gimnaziale are să se conducă şi să invigheze examenul de maturitate şi -aceste esamene totodată a le folosi şi spre aceea, ca să esperieze rezultatele, care singuratecele gimnazii le ajung la elevii săi. Dacă numărul mare a gimnaziilor subordonate lui, sau alt caz de împedecare i-ar face cu neputinţă a ţine examenul de maturitate la toate în persoană, atunci pentru acele gimnazii, spre acest scop, are el să propună regimului ţării un suplinitoriu.»

Cunoscînd noi dar zelul şi activitatea consiliarului de scoale al nostru, mai repetîm încă o dată că ne prinde minunea de ce nu a luat parte la acel act, la care a fost atît de tare obligat.

Dacă însă peste toată aşteptarea s-ar fi întîmplat că el să nu fi fost avizat, sau să fi fost delăturat înadins, precum ni se cam pare din cele urmate, căci esamenele se finiră în 24 iunie, ca niciodată așa de timpuriu, deşi prelegerile se începură numai la 11/23 septembrie, apoi atunci trebuie să ne tînguim despre o astfel de întîmplare şi să numim acest act al eselenţiei-sale pretenţios, neloial şi nelegal şi să tragem atenţiunea acelor care se cred îndreptăţiţi a dispune de ... acest gimnaziu, ca să îngrijas'că de timpuriu pentru ocolirea astor fel de abuzuri prin care gimnaziul nostru ar deveni în decadentă şi ar perde numele cel bun. Apoi şi timpul în care se tin aceste examene ni se pare pentru 10 abiturienţi prea scurt.

în consiliarii de şcoală are naţiunea noastră şi bisericile noastre un organ naţional şi confesional pe lingă guvern, şi' pentru aceea noi să îngrijim cît se poate mai bine pentru susţinerea lor în această poziţiune, şi nu numai să nu-i împiedicăm de la funcţiunile lor, ci să le dăm tot sucursul de a le putea împlini, cu atît mai mult cu cît Suprema Inspecţiune a Maiestăţii-Sale asupra institutelor de instrucţiune ale noastre nu se poate denega oricît am fi de autonomi, şi Maiestatea-Sa are drept a exercita această inspecţiune prin organele sale în acel mod care i se va părea mai corespunzător scopului. Şi oare ne-ar mai place ca şcoalele noastre să se inspecţioneze prin organele regimului de naţionalitate şi religione străină, precum se inspecţionează cele din Bucovina şi precum se inspecţionară anii trecuţi ale noastre de confesione g.-catholică? Nu, domnilor, nicidecum, să ne ferim de una ca aceasta, să dăm fiecăruia ceea ce se cuvine lui, suum cuique, să lucrăm într-o înţelegere armonică spre binele şi înflorirea naţiunii noastre, căci vedem şi în resbelul de faţă cît de tare se adevereşte aceea ce în anii trecuţi zise un bărbat de stat, că ştiinţa e putere”.

(B.A.R., ms. rom. 1003, f. 211r - 212v; 215r - 216r).

Manuscrisul lui Vasici este însoţit de următoarea însemnare de mîna lui Bariţ: „Dr. Pav. Vasici. Se publicase în *Gazeta* una parte mare din acest articol sub titlu *Din Vileele, 1867*” [recte: 1866 — n.ns.].

Reacţia la *Suum cuique* n-a întîrziat. Mai întîi apare *Declaraţiunea locuitorilor români şi contribuitori la fundarea Gimnaziului român gr.—or. din Braşov* (datată „Braşov în 16/4 august 1866” şi semnată de Radu Radovici, George Nica, Nicolae Măciucă, Iordache David, Apostol Est. Pop, Teodor T. Ciurcu, Nicolae T. Ciurcu, I. Florian, Ioan T. Popovici, Const. I. Popasu, D. Eremie, Nicolae Voinescu, Ioan Hagi Ciurcul, G. Ştefanovici) în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 62, p. 245, în care autorul lui *Suum cuique* este considerat „un voitor de rău” care „se sileşte a conturba buna înţelegere ce domneşte între noi şi... Şaguna” şi sînt respinse „insinuaţiunile”. Autorii *Declaraţiunii* afirmă că sînt „deplin mulţumiţi cu modul în care exc.-sa a tratat pînă acum, ca suprem inspector în trebile gimnaziului nostru şi dato-

marți, fiindcă s-a înțeles cu Tulbaș⁷ și Balomiri din Orăștie. Iată dependența angajatului!

Noi nu am fost consultați, nici nu am știut de adunarea lor, căci ei cugetă acum că numai deputații aleși au drept să dispună în numele națiunii. Eu, din partea mea, îți spun drept că sunt mulțumit că mă lasă în pace. Pusețiunea unui angajat e astăzi foarte precară, și pentru aceea, văzând că nu putem izbăvi ca angajații, să tăcem și să facem cât putem pe subțimă, dar să nu ne vîrim și apoi să zicem că trebuie să facem, că ne mîină ăla și ăla, ce poate că nici nu e drept.

Oare cine e auctorul articolului din *Concordia*⁸ pentru Diploma din 20 octom[br]ie?⁹

Rămîn cu toată stima, al d-tale stimătoriu,

PaveL

Fratelui Iacob¹⁰, multă sănătate¹¹./

¹ Vezi nota 1 la scrisoarea LXII.

² Metabolism.

³ Ieronim Bariț.

⁴ Ilie Măcelariu, Alex. Bohățel, Ioan Balomiri și Ioan Rațiu, fruntași politici români. Vezi și scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda 25 IV 1866”, în care se amintește de consfătuirea celor patru (în 31 aprilie) fără a se preciza însă numele lor. Keith Hitchins și Liviu Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu...*, p. 102—103.

⁵ La Dieta de încoronare, deschisă la Pesta în 14 decembrie 1865.

⁶ Alexandru Lazar.

⁷ Ioan Tulbaș, „concipist la finanțe”, deputat român în Dieta de la Sibiu și în Dieta de la Cluj, ales în Districtul Orăștie.

⁸ *Concordia*, ziar politic și literar, redactat la Pesta, în anii 1861—1870, de Sigismund Pop și Alexandru Roman.

Vezi și capitolul *Al Roman*, scrisoarea I, n. 3.

⁹ Este vorba de articolul intitulat *Diploma din 20 oct. 1860 și emanciparea politică a românilor*, în *Concordia*, VI, 1866, nr. 31—494, p. 140—141.

¹⁰ Iacob Mureșanu.

¹¹ Bariț specifică: „Prin grai viu, în iun[ie] et iul[ie]”, adică răspunsurile la scrisoare.

LXIV

Cluș, 15/3 aug. (1)866

Preastimate domnule și fine!

Am citit și eu articolul ieșit în *Albina* și *Gazeta* despre examenul de maturitate. Cei din *Albina*¹ sunt de la oameni năimiți, lingușitori; cel din *Gazeta*² vorbește adevărul, și eu mulțumesc auctorului lui, oricine va fi, că mi-a dat ocaziune a mă justifica năimă publicului pentru ce nu am luat parte la acel examen.

La lingușirile cele scrise în *Albina* mai că nu aș fi aflat cu cale / a răspunde, dacă și tăcerea nu ar avea marginele sale, pînă unde poți suferi fără a te arăta, oricum, atins. Eu trebuie să răspund³ cu atît mai mult, cu cît din toate părțile mi se spune că însăși Eforia s-ar fi învoit la ținerea examenelor afară de timpul prefipt, numai ca să nu iau și eu parte la examen.

Eu, domnul meu, nu pot să cred acestor bîrfe, cari se văd a fi ieșit iarăși din un izvor foarte turbure, precum e și acela unde, ca să mă apese pe mine năimă, se zice că Eforia m-a chemat / la examen. Eu cuget a fi petrecut mai mult timp între dd. brașoveni, decît să le fiu necunoscut, cu atît mai puțin cu cît eu și atunci cînd asudam ca angajat împărătesc cu naltă sferă mă interesam mult de progresul ce-l făceau școalele din Brașov, unicele care mai puteau a se numi școale. Apoi zică cine va vrea, scrie cîte minciuni și lingușiri, aceea pot zice cu inimă curată înaintea ceriului că publicitatea s-a dat Gimnaziului nostru numai la relațiunea ce am făcut-o eu în favoarea / lui, și că aceia ce au scris alta, carii își atribuie acum tot succesul, au încurcat numai obiectul. Sunt convins și despre aceea că Eforia nu va lăsa asupra sa cea imputare că nu mai vrea consiliariu de școale, pentru că e în contra autonomiei bisericesti. Videant consultus.

Despre voluntari⁴ avui și eu, la întoarcerea mea dintre Munții Apuseni, cevași vorbă cu o persoană înaltă și, din cîte putui pricepe, văzui atîta că e mulțumită cu purtarea noastră. Mersei și în alt loc, unde fui întrebat că merg batalioanele din munți peste Carpați?!⁵

Aș dori să ne întălnim la Alba Iulia⁶.

Articolul din *Concordia*⁷ a făcut mare impresiune prin bietul Cluș. Sunt cu toată stima al d-tale serv și amic,

Vasici./ 169

¹ *Albina*, foaie politică și culturală românească, a apărut la Viena, apoi la Pesta, în anii 1866—1876, sub îndrumarea lui Vințențiu Babeș. Primul redactor responsabil al foii a fost George Popa. Din 1870 acestuia i-au urmat: V. Babeș, Iulian Grozescu și Ioan Ciocan. *Albina* a fost susținută material de familia Mocioni.¹

² Vezi *Albina*, 1, 1866, nr. 37, corespondența *Brașov în 4 iulie 1866*, în care se afirmă că guberniul a acordat drept de publicitate Gimnaziului din Brașov „sub scutul autonomiei bisericesti”, guvernul păstrîndu-și numai suprema inspecțiune, „fără a se amesteca la toate afacerile cum s-a întimplat pînă acum”. Ca urmare, deși Eforia ar fi invitat pe inspectorul școlar gubernial să participe la examenul de maturitate, acesta nu s-a prezentat. Vezi și *Albina*, I, 1866, nr. 38, corespondența *Brașov, 25 iunie j 7 iulie 1866 (Școalele de pe la noi!)* semnată de un anume P., în care se descrie desfășurarea examenelor la școlile românești ortodoxe din Brașov în vara anului 1866, și se subliniază meritele lui Andrei Șaguna în crearea și dezvoltarea Gimnaziului românesc brașovean, ignorîndu-se complet rolul lui Pavel Vasici, fapt ce, firește, l-a lezat pe acesta din urmă. A se consulta în această problemă Andrei Bărseanu, *Istoria școlilor centrale române gr. - or. din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al Gimnaziului*, Brașov, 1902, și Pavel Vasici, *Reflexiuni la ochire chronologică* p. 249—251.

³ *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 47, p. 186. într-o corespondență datată „Brașov 28 iunie” se menționa că în 26 iunie 1866 s-a desfășurat primul examen de maturitate la Gimnaziul român din Brașov. S-au prezentat 10 candidați, dintre care 4 au primit calificativul „pre[ex]cellentia maturi”, iar 6 „maturi”. La examene, ca și la conferința finală, a participat A. Șaguna. în aceeași foaie, în numărul anterior, 46 din 27/15 iunie, menționîndu-se solemnitatea încheierii anului școlar la Gimnaziul român, se preciza că direcțiunea Gimnaziului brașovean a adus mulțumiri lui Andrei Șaguna „pentru stăruința cu care a cîștigat publicitatea acestui gimnaziu”.

⁴ Răspunsul sau „justificarea” lui P. Vasici a apărut sub titlul *Suum cuique (Fiecărui ce i se cuvine)*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 58, p. 230; nr. 59; p. 233; este datat „Vilcele 27/15 iulie 1866” și semnat, semnificativ, *Unul*

rim deplina recunoștință prea demnului nostru arhiepiscop, pentru multele binefaceri de care s-a împărtășit institutul nostru din partea excelenței-sale". Au urmat apoi *Reflexiuni la articolul Suum cuique* publicate în *Gazeta Transilvaniei*, XXI X, 1866, nr. 66, p. 264 și nr. 67, p. 265 și semnate „Un profesor”. Manuscrisul *Reflexiunilor...* se află la B. A. R., în fondul Bariț, ms. rom. 975. Pe baza însemnării obișnuite cu care Bariț însoțește și acest manuscris, am putut identifica pe acest „un profesor” în persoana lui Ioan Meșotă. Meșotă atribuie autorului articolului *Suum cuique* intenția „de a ataca și calomnia oarecare persoane care nu-i convin d-ei sale ...” și conchide: „Iată dară că la examenul de maturitate la gimnaziul nostru s-a urmat întru toate regulamentul, numai că ca președinte și conducător n-a fost d-l consilier dr. P. Vasici, ci ex.-sa mitropolitul Andrei baron de Șaguna, inspectorul suprem al tuturor școalelor românești gr.-or. din Transilvania.

¹ Voluntari români în războiul austro-franco-italian.

² Refuzul tinerilor români la recrutare și de aici zvonul dorinței lor de a trece munții în România.

³ La adunarea generală a Astei.

⁴ *Extras din o corespondență. Cluș, 22 iulie*, în *Concordia*, VI, 1866, nr. 57—720, p. 251. Autorul articolului este tot Vasici, lucru pe care îl deducem din existența originalului la B. A. R., ms. rom. 975, f. 214r—215v. Ion Meșotă îi răspunde printr-un *Răspuns la Extrasul corespondenței din Cluj. 22 iulie a.c. Zărnești, 6 aug. 1866*, în *ibid.*, nr. 62-525, p. 272-273.¹

⁵ Nota lui Bariț: „Răsp. 20 aug.”

LXV

Cluș, 21/8 (1)866

Preastimate domnule și fine!

În privința părții l^a a epistolei d-tale, nu pot alta să zic decât: „Doamne, iartă-le, că nu știu ce fac!”

Ce se atinge de partea 2^a, iată cum stă lucrul, care l-am văzut cu ochii mei. Sub 14/6 1866, n. 2680, face oficiolatul arătare la guvern că a auzit cum că din comunele cutare, mi se pare Netod¹, Viștea-de-Sus², Drăguș³ etc. feciorii ar fi ascunși și nu se vor arăta la tragerea sortii. Deci, după ce părinții lor și sub pedeapsă de arest nu e speranță că-i vor aduce acasă, cugetă oficiola/tul a arăta o silă *morale*, și pentru aceea se roagă de guvern ca să mijlocească de la comanda militară un despărțământ de cătane (vezi pentru silă *morale*!)⁴. Guvernul scrie la General comando, așa întreabă prin o notă germană pe oficiolat când cugetă să înceapă cu execuțiunea, și-și arată părerea că oare nu ar fi mai bine, fiind acuma și târziu, a amîna cu execuțiunea pînă ce se va începe asîntarea, în august. Oficiolatul arată aceasta la guvern, împărțînd o copie din mai sus amintita notă a Comandei către oficiolat, și arată că s-a învoit la propunerea Comandei, că / amînarea iese întocmai și că la timpul său va arăta la i[naltul] Guvern. Acesta e tot, dar cuget că e destul.

Eu nu am citit *Telegraful*. în numărul din urmă al *Albinei* ieși și relațiunea mea, ce am făcut-o la provocarea Locuțiunii ungurești în privința școalelor⁵. Această relațiune s-a comunicat, pe cît am fost informat, de către un sîrb, mitropolitului⁶, și de atunci mi s-a făcut vrăjmașul cel mai neîmpăcat. Eu aveam propus pe d-l Notoșevici, adecă pe colega meu cel sîrbesc, dară Demetrovici îmi spusă că acela

nu poate fi. Și iată, acuma văd că e Mandits⁷, care îl și tîmîia prin gazetele sîrbești în unii ani, vezi / bine, pe bani buni.

171

Dăunăzi îmi spusă K[irchne]r⁸ că veni aicea metropolitul să vorbească cu guvernatorul, mai virtos în treaba cu mine căci, precum cam se aude, nu ar mai avea lipsă de mine. Dar fiindcă cest din urmă pleacă luni la 5 ore dimineața către Viena, R[eichenstei]n îi telegrafi de la Mehadia, și acum nu știm dacă vom avea norocire să-l vedem pe aicea, sau numai la Belgrad.

Cam acum răspunsă d-l Meșianu. Oare ști el că *Testamentul nou* constează aicea 45 cr. și că toată *Biblia* nu vine la 2 fr., necum la 25 f., că lui i se pare ieftină? Săracii oameni! Apoi vezi că și popii merg după bani. Dară nu știe că pe cutare protopop îl pedepsi cu 20 f. pentru că nu au mers după bani. Dar aicea toți tremură, deși înlontru se bucură.

Sunt cu toată stima al d-tale,

Pavell 171"

¹ Netod, azi Gura Văii, sat aparținînd comunei Recea, județul Brașov.

² Viștea-de-Sus, sat aparținînd comunei Viștea, județul Brașov.

³ Drăguș, sat aparținînd comunei Viștea, jud. Brașov.

⁴ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXI X, 1866, nr. 55, p. 218—219: *Turda 21 iulie* și nr. 63, p. 250, *Făgăraș 23/11 aug.*, semnată Ilie Palie.

⁵ *Albina*, I, 1866, nr. 51: *Reprivire peste școalele populare*, în care este cuprins și un fragment dintr-un raport școlar al lui Pavel Vasici.

⁶ Andrei Șaguna.

⁷ *Teodor Mandits*, consilier locotenențial sîrb.

⁸ Fr. Kirchner, consilier la Curtea de casație.

LXVI

Cluș, 3/9 (1)866

Domnule și fine!

Aș fi dorit mult să ne întîlnim la Alba Iulia dar nu se putu. Află că, făcînd vizită la balaur², mă sărută. Dar aflai de la H[an]ia³ că articuli și pișcăturile din *Gazetă* îl necăjesc prea tare. Lasă că strigă în școală că neuniții lui, drăguții, strigă că le-a furat banii etc.

Adunarea trecu tot mai „sa bene”. Propunerea pentru stipendie pentru preparanți îi căzu rău, dar nu avu ce face, trebui să lese a trece.

Locul se alese Clușul⁴, și Miiller⁵ cu Istvânffi⁶ se făcură membri onorari. Fogarasi⁷ se rugă să-i dăm pace, că și așa / are destul să înghită de la ai săi. Despre celelalte nu se făcu nimica, căci Ș[agun]a, cum aud, a dechiarat că el cu Ș[ulu]țiu nu merge, ci singur, și s-a umilit că va da promemoria, ce i s-ar pregăti, însă oamenii nu au încredere în el, și așa nu știu ce se va mai face.

D[omn]ul Rațiu⁸ e tocmai aicea, însă tare ocupat, nici nu putui vorbi cu dînsul. Nu știu, scrisu-ți-au ceva în treaba aceasta?⁹

Sunt copleșit cu osibite neplăcute, tot în felul ca cu esaminile. D[omnul] Moldovan¹⁰ scutură greotătea pe mîna mea, vrînd a mulțami pre cel atotputernic¹¹, și de aceea mă voi lupta, apoi sau voi învinge, sau să mor, dar așa nu voi mai sta. Răspunsul meu îl voi da, dara, la *72· *Albina*. La *Concordia* nu sunt prenumerat / și nu am cunoștință cu redactorii.

D[omnul] Glodaru¹² îmi spuse multe, deși el nu știa de certele din jurnale. Îmi zise că ăla¹³ ar fi zis, cînd a venit la esamene: „Man wollte aus euch hergelaufene Menschen machen”¹⁴ unde s-a cerut testimoniile profesorilor.

Lui Mețianu¹⁵ ar trebui răspuns că călătoria ar fi gata a duce cu numele pe mulți dintre preuții carii se află nemulțumiți pentru împărțirea banilor, de nu s-ar teme că-i espune persecuțiunii. Fie-i însă destul că banii ar trebui împărțiți așa. Rescriptul împărătesc zice: „Sunt a se împărtași numai astfel de preoți carii, pe lîngă o cultură mai înaltă, se disting „durch Pflichttreue und Strebsamkeit auszeichnen”¹⁶ (astea nu le putui bine traduce fără lexicon), presupunîndu-se că / ei, cu privire la veniturile ce le trag din parohie, ar avea lipsă de ajutoriu. Ori poate d-1 M[ețianu]¹⁷ cu mîna pe inimă zice că aceste principie se păstrează la împărțire, și dacă odată compete cuiva din acest ajutoriu, este îndreptățit consistoriu a decide ca să i se tragă atîta și atîta și să primească cărți în loc de bani? Au nu s-a zis protopopului¹⁸ din M[aros] V[ăsărhely]¹⁹, cînd se rugă ca cutărui preot să nu se dea biblia, fiindcă are lipsă de bani, că așadară nici bani nu va căpăta etc. ? Toți protopopii și preoții țin că eu am scris articolul, și mă rugară pe Dumnezeu, cari mă întâlnează, ca să nu-i compromet, că-i pace de ei. Cel din M[aros] Văsărhely nu a vorbit cu mine, ci știu de la alții carii erau de față, și de aceea se poate spune.

Așa, la d-voastră nu-i glumă: colera seceră. Mi-a părut rău după Marinovici, marcînd încă un vechi cunoscut al meu.

173· Mi-a părut foarte rău să văd din / *Gazetă* că n-ați avut pre nimenea care să vă descrie cursul adunării. Eu din toată inima aș fi făcut, dară nu am avut timp, căci am fost însărcinat a relaționa lui G[ro]is²⁰, sub *rosa*, și așa trebuia să-mi caut loc cît se poate mai retras, ce nu puteam totdeauna afla, căci în cartieră nu era cu puțință, ci d-abia puteam în biserică, între sfările membrilor comisiunelor. Un lucru foarte greu.

Precum vei fi citit în gazete, știrea despre nereînțoarcerea guvernatorului²¹ capătă estensiune, și mi se spune astăzi că e adevărată. Cei de pe aicea cugetă că locul lui îl va lua Josika²²; asta se vorbea și 174· astă-iarnă, dar nu știu / ce ne va mai aduce și ziua de mîne. Destul că eu unul n-aș fi vrut tocmai acum să perdem pre guvernatorul, și perderea lui poate că va schimba sistema.

D[omnul] Bologa²³ a fost aicea și i-am spus salutările d-tale. El tare dorește să te întâlnească și mi-a spus că dacă vei merge la Belgrad²⁴ să dai pe la el, la Sibiu. El se așteaptă mîne aicea. Eselenția-sa d-1 P.²⁵ încă te așteaptă. Te salută. El e bolnav. Ceialalți domni primiră cu

mulțamită salutările și mă însărcinără a-ți spune și din partea lor cele mai cordiali salutări.

Fii sănătos, cu toți ai d-tale.

Iară eu rămîn, cu distinsă stimă, al d-tale stimătoriu.

Pavel.

Făgărășanul²⁶ bine răspunsă *Telegrafului!*²⁷

17

¹ La adunarea generală a Astei din august 1866 de la Alba Iulia, la care a participat și P. Vasici.

² A. Șaguna.

³ Ioan Hania, notar consistorial, arhidiacon și director al Seminarului din Sibiu.

⁴ Locul pentru adunarea generală a Astei pe anul 1867.

⁵ Gottfried Muller, directorul Academiei de drept din Sibiu.

⁶ Paul Istvânnfi, directorul Academiei de drept din Cluj. Atît G. Muller, cît și P. Istvânnfi, au fost aleși membri de onoare ai Astei la propunerea lui Vasici. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 66, p. 261 (*Adunarea generală a Asociațiunii*).

⁷ Mihály Fogarasi, episcop romano-catolic al Transilvaniei.

⁸ Ioan Rațiu.

⁹ Vezi scrisoarea lui Ioan Rațiu către George Bariț, datată „Turda în 31 VIII 1866”, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu* p. 107—109.

¹⁰ I. Moldovan, profesor la Seminarul din Sibiu.

¹¹ Andrei Șaguna.

¹² Pavel Glodariu, 1833—1899, om politic român, originar din Macedonia.

¹³ Andrei Șaguna.

¹⁴ în limba germană: „Voiau să facă din voi vagabonzi”.

¹⁵ Vezi nota 6 la scrisoarea LXIV.

¹⁶ în limba germană: „Se disting prin lealitate și străduință”.

¹⁷ Ioan Mețianu.

¹⁸ *Parienie Trombișas*, 1812—1889, protopop ortodox al Tîrgu-Mureșului. A fost implicat în evenimentele de la 1848 în Tîrgu-Mureș. Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 l-a ales între membrii deputăției către Dietă. A colaborat la *Telegraful român*. Membru al Astei.

¹⁹ Tîrgu-Mureș.

²⁰ Gustav Groiss, consilier și vicepreședinte al guvernului.

²¹ L. Folliot de Creneville.

²² Baronul Josika Lajos.

²³ Iacob Bologa, acum consilier aulic la Cancelaria transilvană.

²⁴ Alba Iulia.

²⁵ Vasile Ladislau Popp. Vezi scris. XVII, n. 11.

²⁶ Vezi nota 4 la scrisoarea LXV.

²⁷ Bariț notează la sfîrșit: „1866, 3 Oct. Răsp. 8 oct.”

Cluș, 25 sept. (1)866

Domnule și fine!

Mercuri referai obiectele cele odioase. Avui lupte mari. R[aniche]r¹ defendă pe cel din Sibiu² ca un procuror plătit. Veniră multe lucruri înainte. Catolicii țineau cu mine, primăriul mi se cam trăgea către ăla. Unii țineau cu R[aniche]r, însă cînd zisei că noi nu suntem sinodalmente constituiți, atunci zisă și acesta că aceasta ar fi de respectat. Ce s-a hotărît, nici eu încă nu știu. Eu voi face expedițiile așa cum simt eu,

apoi ei direagă-le cum vor vrea. Destul că școalele noastre nu au amici. Veni vorbă și despre împărțirea banilor, unde lovi bine M[ăcelar]iu⁹ și B[ornem]isa⁹, zicînd că cine cutează să pîrească pe Ș[aguna]?

Cela care scrie ungurește ieși bătut. Atinge provocarea mitropolitului Ș[agun]a pentru școli mestecate⁹, la care ăsta nu se învoiește, deși nainte a zis că ie./

În înțelegere cu d-l B[olo]ga am făcut articolul alăturat. Dacă poate ieși fără atingerea persoanei mele, te rog fă să iasă⁹. Îți dau însă voie să schimbi ce-ți place și să adaugi. Însă s-a prea mărit, și trebuie atacat, ca să nu esorbiteze. Aici sunt adevăruri.

Joia și sîmbătă trecută se ținu aicea alergare de cai, însă toate pregătirile și tot zgomotul ce se făcu nu arăta alta nimic decît sărăcia. Scopul se vede a fi ca să se adune -magnații, să mîniHCe și să bea vreo două zile, precum și făcură, și să se uite la plebei peste umeri. Nici ecuipeje elegante, afară de a lui Karáksay din Ungaria, nici cai frumoși, dar nici pinteni, nici pene nu se văzură. A lipsit și espozițiunea de animale domestice.

Colera, după raporturile ce vin, e tare în decadentă pretutindinea. Pe aicea am fost scutiți de ea. Timp avem prea frumos și cald; noaptea vine ceva răcoare.

Fii sănătos.

Te salut cu toți ai mei,

Vasici./

Numai pentru d-ta'

Ieri mă chemă primăriul nostru și mă întrebă că ce cuget eu despre lucrările de dincolo, că oare K[ossuth]⁷ afla-ar aicea închinători? Căci acesta, ca Prusia, vrea să ne gătească neplăceri și din partea aceasta.

Eu răspunsei că aș fi om de nimica dacă nu i-aș vorbi adevărul, însă pe suflet trebuie să-i mărturisesc că nu am simțit nimica. Mai zisei unele și altele, ce știui, cu toată sinceritatea. Mă întrebă ce îi cu Iancu? Răspund: „Acela e un bețiv nebun, care nu mai poate juca nici o rolă”. „Ce îi cu Axente?” „Cît am văzut, omul e îngrijat pentru susținerea vieții sale. Arată cea mai mare logialitate [= loialitate — n.ns.] cătră Maiestatea-Sa, și nu cred că s-ar amăgi de cineva”. „Ce e cu Balint?” „Nu știu, dar și despre el cuget tot așa.” * (La cîte îți spun eu, d-l R[ati]u⁹ îmi zise curat, înaintea lui B[ocș]ia (?)¹⁰, că el ar fi cel dintîi care ar lua persica / și ar ieși înaintea lui K[ossuth], la vreo invaziune¹¹ + Aceasta o cred). „Dar B[ari]ț nu e prea rugat pentru cei de dincolo.” „Nicidecum. Să citim articolii lui, să cercetăm purtarea lui de decenii. Apoi acela care cunoaște relațiunile cele de dincolo așa precum le cunoaște B[ari]ț, să-mi crezi, domnul meu, nu va avea poftă a se uni politicește cu cei de dincolo”. „Bine, îți mulțămesc”.

Ce deduc eu de aci, după ce cugetai în mine mult, și meditai și mai mult? Cum vine el la d-ta? Poate că mî înșel, dar eu cuget că ăla, colo, a scris ceva ca să te de dezavueze pe la presidii¹².

Pe 2 se așteaptă guvernatorul [sublinierea lui Bariț — n.ns.] și eu cuget că mi se va da ocaziunea a vorbi cu maiorul. Dar pînă atunci

te înștiințez, ca să te poți îndrepta, firește în cea mai mare confidenție. Oare nu ar fi bine să scrii vreun articol în *Gazetă*, care apoi eu să-l pot comenta celuia, sau vreo scrisoare, însă nu cătră mine, ci cătră R[ati]u, care apoi să mi-o comunice mie, așa ca eu să o pot întrebuița? Aceste toate le las la înțeleaptă chipzuială a d-tale, dar d-ta fii sigur că eu nu voi odihni a le da toate de birfe venite de la oameni răutăcioși./

Cum se ține la noi articolul de lege din 1863¹³

în numărul 69 al *Gazetei Transilvaniei* face o[norata] redacțiune observări la articolul *Dintre Tîrnave*, în cari ne provoacă a ținea strîns pe lingă legile din 1863 și 1864, de la vlădică pînă la opincă.

Aceasta ne dede încă a arăta publicului românesc următoarele:

Metropolia g[reco]-o[rientală] din Transilvania este, după toate atributele sale, o diregătorie bisericească românească. Metropolitul se numește „metropolitul românilor g[reco]-o[rientali] din Transilvania și Ungaria” și pentru aceea noi am fi cugetat cum că limba oficioasă a acestei diregătorii supreme bisericești nu poate fi alta decît numai cea românească. Dar ne-am înșelat, căci precum în multe altele, așa și în privința aceasta domnește acolo o volnicie care nu ni-o putem explica. Auzim din funte secur că eselenția-sa mitropolitul g[reco]-o[riental] din / Transilvania și Ungaria, care totodată este și președintele Asociațiunei române pentru literatura și cultura poporului român¹⁴ scrie la î[naltul] Guvern r[egesc] al țării și la notele ce-i vin de acolo românește (căci acesta, față cu el, păzește legea din 1863), îndărăpt tot magiarește. Din ce cauză, nu știm. Destul că unii zic cum că eselenția-sa face aceasta ca să arate guvernului de acum al țării dibăcia sa în esercierea limbei magiare, tocmai așa ca cum arăta odată c[ezar]o r[egeștii] Locuțiențe a Transilvaniei dibăcia sa în uzuarea limbei germane. Și, precum își ținea atunci pe ascuns secretariu neromân, care să-l lucre germănește, așa s-ar servi și acum iarăși, pe ascuns, cu un secretariu care se ține de națiunea magiară, ca să-i lucre magiarește. Alții zic că el face aceasta numai ca să cîștige înimile votanților magiari și așa, și cele ce dorește. Unii dau cu socoteala că ar face aceasta pentru ca să arate că el în toate e *autonom* și, după conceptul său de autonomie, lucră cum îi place. Alții / iarăși vreau să știe că el lucră magiarește ca să-l priceapă guvernul așa precum dorește el, iară nu cum referisă referentul.

Noi știm că prea sinția-sa bucuros se provoacă la articuli de lege din 1863 cînd cere trebuințele lui speciali. Noi l-am auzit de atîtea ori vorbind de „legalitate” și „moralitate”, de aceea ne vine foarte paradox a auzi acuma că scrie magiarește, tocmai așa ca și vlădica din Bucovina germănește, acuma cînd este legat prin legea mai sus-amintită să scrie românește. Și întrebăm pre români: află ei oare aci acele frumoase cuvinte, „legalitate” și „moralitate”, cari la toate ocaziunile, de atîtea ori mișcă buzele preasînției-sale? Legalitate e aceea cînd guvernul îi scrie românește și el răspunde ungurește? Moralitate e aceea cînd capul bisericii dă exemplul rău fiilor săi sufletești, prin vătămarea legii sancțio-

nate de Maiestatea-Sa? Noi cugetăm că eselenția-sa d-1 mitropolit, ca persoană privată, poate scrie în ce limbă îi place, însă ca metropolitul românilor g[reco]-o[rientali] este datoriu, / este legat prin lege să scrie românește. Căci dacă calcă legea vlădica, ce se așteaptă de la opincă? Autonomia volnică a unui metropolit nu se poate estinde așa de departe fără cea mai adîncă vătămare a simțului național, ca el, în batjocura legilor sancționate de Maiestatea-Sa, să scrie în afacerile metropolitane, oricui, în altă limbă decît în cea legală, românească. Și dacă el nu păzește această lege, apoi comite un păcat neiertat asupra națiunii și bisericii, ne batjocorește limba și ne dă testimoniu de paupertate înaintea l[naltului] Guvern și a națiunilor colocuitoare.

Noi chemăm, dară, atențiunea românilor asupra acestui incident neplăcut care poate avea dimensiuni neprevăzute și trage după sine cele mai grele urmări pentru națiunea și biserica noastră, ^și rugăm pe eselenția-sa ca să încete a se mai servi cu străini în afacerile noastre naționale și bisericești și, în favorul lor, a întrebuița limbi străine cu postpunerea limbii noastre, fiindcă astfel ni se vînd interesele noastre naționale și bisericești oamenilor străini, cu cea mai mare daună a noastră, cu bun folos pentru străini. Noi avem bărbați cordați, maturi și demni de toată stima, pe lângă mitropolie, și nu e lipsă a ne servi cu străini, cari ne vînd interesele.

Iară zic: preasfîntia-sa dorește cumva prin aceasta a înmulți numărul de 11 milioane magiari al lui K[olozsvári] Kozlony? ¹⁵ Atunci să

ne-o spună, ca să știm cu cine avem de-a face./

Numai pentru d-ta

Astăzi, 13/10, avui norocire a vorbi mai lungă vreme cu K[irchn]er ¹⁶, care era, în timpul absenței celui mare ¹⁷, dus cu licenție pe la Sibiu și Orăștie, și mă întrebă pozitiv că cînd mergi d-ta și R[atiu] la Viena ¹⁸, și că dacă e să mergeți, apoi ar fi timpul. Cu această ocaziune veni vorba și la Verdächtigung ¹⁹ și îmi spusă că astea merg foarte departe, astfel cît vin pînă și în urechile monarhului, p[er] e[xemplum] că românii s-ar fi alăturat lângă cei de dincolo, cînd aceștia arii putut începe acțiunea ²⁰. Firește că eu apărai cu toate puterile că acestea, cum cunosc eu pozițiunea / noastră, sunt calumnii. Omul îmi dădu drept, dar îmi zise că dacă cei mari umplu urechile celui mai înalt, apoi mai pe urmă acesta poate fi aplecat să creadă.

Eu îi spusei franc că unii te au și pe d-ta în prepus, căci știu că prin aceasta apoi mînjesc națiunea întregă. Cred și nu mă îndoiesc căci aceasta merge sistematică, dară va fi greu de dovedit. Însă noi să stăm fermi în credința noastră.

Veni mai departe vorba că cel din Sibiu, în cît a vorbit cu el, e corect, adecă stă pe terenul nostru, și că la îndemnul lui se va duce la Viena, deși nu l-ar fi asecurat de tot, pentru că națiunea îl suspicio-nează etc, etc./

Eu zisei că calumniaze-ne cine cum va vrea, aducă-ne în suspiciuni cum vor vrea, noi vom rămînea neclintiți în credința noastră cătră Monarchul ²¹ care, ca și pînă acuma, îi vom arăta la toate ocaziunile

căci numai pre el îl avem care ne mai scutește de nedreptăți, și că credința românului cătră monarhul lor e bazată în religiunea lui.

Cel mare ²² a sosit luni noaptea. Ce a adus, nu se știe. Atîta însă scăpă pe cel numit gura a zice, că are instrucțiuni noi și că nu crede că vor reuși ceia. /

Acestea mi le țin de datorință a ți le comunica, spre îndreptarea d-tale.

Adio! ²³/

¹ Iakob Rannicher.

² Mitropolitul A. Șaguna.

³ Ilie Măcelariu.

—* *Baron Ioan Bornemissa*, vicepreședinte al guvernului.

⁵ Școli de ambele confesiuni.

⁶ Aceste informații apar, cu mici modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 73, p. 289—290 (corespondența *Cluj*, 25 sept. semnată**).

⁷ *Kossuth Lajos*, 1802 — 1894, conducătorul revoluției maghiare din anii 1848-1849.

⁸ Răspunsurile lui Vasici cu privire la cei trei prefecți români sînt astfel formulate, încît să înlăture orice suspiciune a oficialităților față de ei.

⁹ Ioan Rațiu.

¹⁰ *Simeon Bocșa*, fost protopop al Gherlei(?)

¹¹ în sensul că s-ar împotrivi cu orice preț.

¹² Relatările din această scrisoare reflectă îngrijorarea care a cuprins autoritățile habsburgice în timpul războiului cu Prusia, teama de o eventuală alianță româno-maghiară în cazul unei răcoale maghiare în Transilvania sau al unei intervenții din exterior. O deosebită îngrijorare provoca posibilitatea unei intervenții militare a principelui Carol în Transilvania. Vezi G. Bariț, *Faimetele de invaziune în Transilvania*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 56, p. 221 — 222 ; George Bariț, *Părți alese...*, voi. III, p. 435.

¹³ Articolul — căci această parte din scrisoare este destinată a fi publicată ca articol — a fost publicat, cu modificări, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 75, p. 298 — 299 (vezi corespondența *Cluj*, 1 oct., semnată**).

¹⁴ Andrei Șaguna.

¹⁵ *Periodic' clujan*, apărut în anii 1856—1873. Face aluzie la propaganda ziarului respectiv pentru 11 milioane de magiari prin deznaționalizarea nemaghiarilor.

¹⁶ Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

¹⁷ Andrei Șaguna.

¹⁸ O parte dintre conducătorii politici ai românilor din Transilvania, și anume aripa radicală, pregătea, în toamna anului 1866, o nouă acțiune de informare a împăratului asupra dorințelor legitime ale națiunii române. Ideea trimiterii unei delegații la Viena pentru 'a prezenta un memoriu în apărarea autonomiei Marelui Principat se conturase cu prilejul consfăturilor politice care au avut loc la Alba Iulia în august 1866. Cei doi mitropoliți refuzînd să conducă o asemenea delegație, după o altă consfătuire ce a avut loc la Cluj, această îndatorire a fost preluată de G. Bariț și I. Rațiu. Memoriul, semnat în 31 octombrie 1866, cerea menținerea individualității istorice a Marelui Principat Transilvania. Urma să fie convocată, pe baze democratice, potrivit prevederilor legii electorale stabilite la Sibiu în 1864, o nouă dietă. Memoriul cuprindea și alte revendicări cu conținut progresist: reprezentarea justă a românilor în administrația provincială, reglementarea justiției, revizuirea și completarea patentei urbariale din 1854 etc. Memoriul, întărit de 1493 de semnături la care se adaugă cele 37 de plenipotențe ale românilor, a fost prezentat de Ioan Rațiu — G. Bariț fiind bolnav — împăratului în ziua de 31 decembrie 1866. Acesta, potrivit unui obicei de acum cunoscut, s-a limitat să afirme: „Contez pe credința d-tale și în viitor, iar dorințele și cererile românilor le voi lua în considerare". Memoriul a rămas fără nici o urmă. Vezi *Majestätsgesuch des Georg Barițiu und Dr. Johann*

Rațiu als Bevollmächtigte von 1493 Newohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, Wien, 1867; *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1867, nr. 1, p. 1-2; Albina, I, 1867, nr. „T? , „m */ „o *****rie; nr. 5-112 din 11/23 ianuarie; George Barit *Părți alese* voi III, p. 421-438; S. Retegan, *Lupta națională a burgheziei romane din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, în *Studii și articole de istorie*, voi. XIII, 1969, p. 35—38.

¹⁹ Suspectare.

²⁰ Vezi nota 12.

²¹ Deși de circumstanță, afirmațiile lui Vasici oglindesc vechea și neîntemeiată concepție a unei părți a intelectualității române transilvănene; aceasta, în împrejurările vitrege ale instaurării dualismului austro-ungar, continua să creadă în monarh.

²² Governatorul.

²³ Nota lui Barit: „Răsp. 20 oct.”

LXVIII

Cluș, 16/10 (1)866

Domnule și fine !

Până astăzi nu putui a te informa despre rezultat. Cum primii scrisoarea, spusei subșefului că am oarece de a-i comunica. El veni în biroul meu, unde îi citii scrisoarea și *Gazeta*. „Fii bun și mi le tradu, apoi mi le adă în ședință”. O făcui. La ameazi alergă la șeful. în ziua aceea veni și d-1 R[ățiu] și făcu cele de lipsă, despre care te va fi informat K

181 De atunci nu putui vorbi cu / subșeful și de aceea nici nu putui scrie. Aseară mergeam la cantină și îl întâlui. De departe îmi întinsă mâna și îmi zise: „Tare s-a bucurat g[overnatorul] că i-am comunicat scrisoarea lui B[arit], mai virtos că cu venirea lui R[ățiu] s-au adeverit toate. Eu mă bucur că m-am înșelat în opiniune. Vom mai vorbi.” Și se duse.

Astăzi întâlnii pe d-1 K[irchne]^r, căruia încă de joi spusese cele scrise și care aprobese pașii. Acuma îmi zise că deloc în ziua următoare s-o trimis cu recomandățiune la Cancelarie. Apoi, vină orișicum de acolo, 181^v românii își/ fac datoria. îmi mai reflectă că în articolul *încurcătorii* este oarecine bine zugrăvit și se va necăji, dară e așa dacă își schimbă de atâtea ori părerile.

H făcui atent la articolul din urmă⁴, adecă la programa scrisă de d-ta. îmi zise că nu l-a citit, însă acuma îl va citi cu atențiune și-l va comuna și cu șeful, care-i zicea că dacă e aceea programa noastră, apoi ea e bună etc, etc.

182 Avui ocaziune a vorbi și cu adiutantul, și îi zisei ca prin treacăt cum încearcă unii a te înnegri și suspiționa, ca/să-ți paralizazeze activitatea, îmi zise că astfel de oameni se află, dar sie sind abgewetzt⁵, că d-ta stai pe teren legal, că și acuma ai făcut un pas legal, desi succesul, în împregiurările de față, nu se poate de judeca⁶ etc, etc.

Aceasta spre știința d-tale, cu aceea observare că din toate minele și acțiunile așa cuteza a trage conclus că oamenii au dat opiniunelor lor altă direcțiune decât cum a fost mai dăunăzi.

Aș vrea să știu, ba aș și dori ca dacă te-ai înlesni să mergeți pe aicea, cam pe când veți pleca și ce știri aveți de seamă.

Sunt cu toată stima al d-tale.

Adieu!

Pavel/ 182^v

¹ Vezi scrisoarea lui I. Rațiu către G. Barit, datată „Turda 13 X 1866”, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu...* p. 119—120.

² Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

³ G. Barit, *încurcătorii*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 74, p. 293. în acest articol era condamnat A. Șaguna pentru atitudinea lui politică inconsecventă.

⁴ G. Barit, *Domnule redactor!*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 77, p. 305. Aripa radicală a burgheziei românești din Transilvania, în fruntea căreia se afla G. Barit și I. Rațiu, milita pentru autonomia Transilvaniei față de Ungaria și nu recunoștea valabilitatea hotărârii Dietei de la Cluj din noiembrie 1865. Ea pretindea convocarea unei noi diete pe temeiul legii electorale înaintate spre sancționare împăratului în anul 1864. Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

⁵ „Sînt uzați.”

⁶ Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII.

LXIX

Cluș, 4/11 (1)866

Domnule și fine !

Ieri ți se trimisă prin magistratul Brașovului rezoluțiunea ce a venit la petițiunea știută \ care sună cam așa: „In Folge allerhochster Entschliessung ddt.' Troppau 27/10 bleibt den Gesuchstellern unbenommen ihre Bitte wegen Wiedereinberufung der D. Sieb. Landstages im behordlichen Wege vorzulegen”¹. După aceasta zice cancelariul: „Euer Exzellenz haben die Bittsteller hie / von zu verständigen”². 183 Prezidiul guvernului, din partea sa, adăugă următoarele: „Hievon werden Sie mit dem Beifügen in Kenntnis gesetzt, dass Ihrem Gesuch um eine Audienz nicht willfahrt wordem ist”³.

Noi aicea suntem de părere ca d-voastră să mergeți, pe toată întâmplarea și să dați — de nu altfel — petițiunea prin Cancelarie. între acestea/ să informați pe miniștri etc, și în ceasul cel mai de lipsă să scrieți ca să meargă și Bătrînul⁴ în sus, care ca consiliariu / intim, poate 183^v căpăta audiență.

Mai dăunăzi îmi zise K[irchner]⁵ că în Viena sunt mai multe Eingänge⁶, și eu zisei că așa m[i]-ai scris și d-ta.

Domnul dr. Rațiu este aicea și îți va telegrafa.

Alte noutăți nu avem. Denumirea lui Beust⁷ a apăsat poftele unora. Sașii se par muțamiți. Ieri îmi zise unul că, după părerea lui, celui mai înalt⁸ așa-i pare de rău că nu a putut conchiema dieta Transilvaniei, ca și d[omnului] Barit. / 184

„De la Sibiu auzim multe. Țla e sdrucit, s-a cam muiat. Se miră că im i-ați dat memorandumul care i s-a promis în Albalulia⁹, ca să fie

mers cu dînsul la Viena, căci el nu știe că cine să vă fie împuternicit pe d-voastră. Era vorba și de 30/m. că i-a luat Erdelyi. El știa tot ce ați vorbit cu noul munte și a zis că nu e aceasta calea. A spus că a oprit pe protopopul cutare, să nu subscrie plenipotenția etc, etc.

Sunt cu toată stima al d-tale sincer amic,

184*

Pavel "1

¹ Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vasici se referă la petiția din 3 octombrie 1866, prin care G. Bariț și I. Rațiu cereau guvernului să le mijlocească primirea memoriului de către împărat și audiența la acesta (*Albina*, II, 1867, nr. 5—112 din 11/23 ianuarie).

² „în urma prea înaltei hotăriri, de dato „Troppan 27/10”, petiționarii sunt liberi să înainteze pe cale oficială cererea lor privitoare la reconvoacarea Dietei din Transilvania.”

³ „Excelența-voastră va înștiința petiționarii despre aceasta.”

⁴ „Veți fi înștiințați despre aceasta, cu adaosul că cererea d-voastră de audiență nu a fost aprobată.”

⁵ Al. Sterca-Șuluțiu.

⁶ Vezi nota 8 la scrisoarea LXV.

⁷ „Căi de acces.”

⁸ *Friedrich Ferdinand Beust*, 1809—1886, om politic austriac, ministru de externe.

⁹ A. Șaguna.

¹⁰ Referire la consfăturile politice care au avut loc cu prilejul adunării generale a Asociațiunii de la Alba Iulia din 1866, la care au participat mitropoliții A. Șaguna și Al. Sterca-Șuluțiu, I. Rațiu, V. L. Pop, I. Hodoș, S. Balint, L. V. Rusu, I. Bob, I. Maior, Aron Densusianu și alții și s-a discutat problema delegației și a memoriului către împărat (*George Bariț, Părți alese* voi. III, p. 413—421; vezi și nota 6 la scrisoarea LXVII).

¹¹ Bariț notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. per larg în 16 dec.; în 3 foi 4 ex.”.

LXX

Cluș, 9/1 (1)867

Domnule și fine!

Nu ți-am putut răspunde pînă acuma la stimata scrisoare, din mai multe cauze. Cea dintîi era starea sănătății, atacată într-un mod care mă făcu melancolic, *Gemuthskrankheit*¹, care apoi trecu într-o diaree slăbitoare. Fatalitățile ce ne împresoară, certele naționali, nedreptățile ce văd că se fac pe față, fățarniciile ce joacă o rolă de căpetenie, obrăznicia unor oameni goniți de slavă și îngîmfați în săul norocului, au lucrat deprimătoriu asupra inimei mele și erau să mă lepede la pat./

Mulțămîită însă lui Dumnezeu și clistirelor de apă rece, iarăși îmi mai veni curagiul și umorul meu.

Cînd a trecut Onul² pe aicea, eram în pat bolnav. Nu ne-am întîlnit, însă fratele Maior³ m-a informat despre toate. Ne înțelegem și prin telegrame și scrisori.

Scrisoarea nu am împărtășit-o cu nime, dar cuprinsul ei mai întîi cu R[eichenstei]n⁴, care îmi zise că certele iau dimensiuni mari și că *Gazeta* nu are drept, și zice că sibianu⁵ ar fi denunțat Blașul căci ă[ș]ta a lucrat numai la provocarea președintelui și, oricum, Blașul, sau mai bine

zis Negruțiu⁶, a greșit că a dat lucrului formă, subscriindu-se de președinte⁷, și că d-ta ai fost prea aspru în espresioni. După ce însă io i-am explicat starea lu/crului, îmi zise: „Ich glaube aber solche Sachen muss man mit Glace Handschuh greifen”⁸ etc

G[roi]s⁹ zise că la certele astea porți și d-ta multă vină și că și el nu te poate pricepe ce vrei, pentru că el, din cuvintele d-tale rostite în public și între patru ochi cu el, te știe altfel. Eu reflectai numai atîta că poate dînsul te judecă după datele gazetelor magiare, și atunci firește că vei apare cu totul altfel. Eu știu numai atîta că d-ta vrei autonomia Transilvaniei neștirbită și egală îndreptățire a tuturor locuitorilor ei, că ai fost și ești loial, orice ar zice unii și alții, și că cunoști situațiunea, care nu ai dori să o vezi iarăși încilcîită. M-am folosit și de cele scrise în epistolă. / Aci dădu din umeri și zise că Dumnezeu știe ce ar fi mai bine.

îmi pare bine că oamenii cari au fost de față începură a da pe față Conferința din Belgrad¹⁰, care nu se poate numi conferință, cum vreu sibianii să o aibă, căci a fost numai întîmplată. Și eu încă a[m] fost și la Belgrad, și sunt membru al comitetului, dar nime nu m-au invitat la conferință¹¹.

Da, răspunsurile noastre se întîlniră. Eu în viața mea nu am făcut nici cel mai mic rău d-lui Pușcariu¹² și nu știu cu ce drept m-au putut ataca în onoare. Eu din diurne nu m[i]-am cumpărat moșii ca dînsul. Iată servilismul unde duce pe om.

Poftindu-vă anul nou să-l petreceți în cea mai bună armonie sufletească, sunt cu toată stima al d-tale stimător,

Pavel "1 186

¹ „Melancolie” (depresiune psihică). Vezi *Biografia lui dr. Paul Vasici*, în *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 317.

² Ioan Rațiu.

³ Ioan Maior. Vezi scris. XLIX, n. 25.

⁴ Fr. Reichenstein, vicepreședinte al Cancelariei aulice transilvane.

⁵ A. Șaguna.

⁶ Ioan Fekete-Negruțiu.

⁷ Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Referire la așa-numitul „Comitet al inteligenței române din Blaj” de sub președinția canonicului Ioan Fekete-Negruțiu, care ar fi emis „provocări” către protopopi, pentru a subscrie plenipotențele pe care Bariț și Rațiu urmau să le prezinte la Viena și pentru a strînge banii necesari acoperirii speselor călătoriei în capitala Imperiului (*George Bariț, Părți alese...*, voi. III, p. 437-438; *G. Trans.*, XXIX, 1866, nr. 90, p. 358).

⁸ în limba germană în text: „Eu cred însă că cu astfel de chestiuni trebuie să umbli delicat”.

⁹ Gustav Groiss.

¹⁰ Alba Iulia. Vezi nota 9 la scrisoarea LXIX.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 5, p. 18—19.

¹² Ioan cavaler de Pușcariu, acum căpitan suprem al Districtului Făgăraș.

¹³ însemnarea lui Bariț pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 13 ian.; tot atunci lui Iac. Bologna și I. Maior”.

LXXI

25/1 (1)867

Domnule și fine !

Mai dăunăzi scrisesem lui Onu¹ despre cele ce se pertractară aicea, ca să te informeze și pe d-ta². El îmi răspunsă și mă mai întrebă de unele și altele, mai virtos de ursita petițiunei. Eu îi răspunsei: consiliul a hotărât în 17 ca petițiunea să se 'retrămită Cancelarii, cu acea propozițiune ca, fiind fundată, să se recepte³.

187 D[omnul] M[ăcelariu]⁴ zise că el face cuprinsul petițiunei cu atît mai mult de al său, cu cît acu[m] e convins că acesta e dorul întregii națiuni, și se roagă ca ea să se ia în dreaptă considerațiune și să se recomande Maiestății-Sale. Dar fiindcă această propunere⁵ nu se primi, el a insinuat vot separat. G[rois]⁶ și trămisă seara după vot căci, cum zicea șeful, vrea să retrămită deloc petițiunea. El ne fiind gata, făgădui că o va aduce dimineața, ce s-a și făcut.

187* Și el era de părere că aceea s-a trămis, dar eu aflai că acuma se decopiasse în cancel toate plenipotențele, cu toate subscrierile, ca să rămînă, cum se zice, în arhivul Gubernului. Și, făcînd atent pe Ilie la aceasta, îmi zise că ăla⁷ tot e porc de eîne, căci i-a dat zori numai ca să nu ne poată lăsa mai afund în merit. îmi zise și aceea că, de ar fi știut/ el despre episoadele de la Viena, ce avu de a le petrece d-1 R[ățiu]⁸, altfeli ar fi putut apăra terenul.

Am vorbit mult și cu K[irchner]⁹ care, după ce ne informă despre greutățile și luptele din Viena, îmi zise că tot e bine ce s-a făcut, deși nu va avea nici un rezultat. Dar eu reflectai că noi nici nu am așteptat acuma așa ceva. Zice că consiliul de aceea nu vrea să recunoască plenipotențele, ca să nu compromită pe cel din Sibiu¹⁰, cărui magiarii tare îi fătează etc.

Articolul din Turda în *Presse*¹¹ e bun. Făcui atenți pe mai mulți la el.

188 Moartea bunului nostru Costi¹² m-au electrizat tare dureros./

La Bobotează sîntirăm apa în puțul dinaintea lui Haupterach și se dederă și trei salve. Acest act, tocmai acuma, înfocă prea mulți din cei ce ne urăsc.

Fii sănătos.

Vasiei, j

188 [Adresa:] Domnului Georgiu Bariț, în Brașov

¹ Ioan Rațiu.

² Vezi scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda 19/1 1867”, în care este intercalat un fragment din corespondența lui Vasici către Rațiu, publicată la Keith Hitchins și Liviu Maior, *Corespondența lui Ioan Rațiu...* p. 144-145.

³ Vezi nota 18 la scrisoarea LXVII. Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 4, p. 14 (corespondența *Cluj 21 ian.* semnată W.Z.).

⁴ Ilie Măcelariu, acum consilier gubernial.

⁵ Gustav Groiss. Vezi scris. LXX, n. 9.

⁶ A. Șaguna.

⁷ I. Kirchner, referent gubernial.

⁸ Andrei Șaguna.

⁹ *Presse*, periodic austriac ce apărea la Viena.

¹⁰ Ioan Constantin.

LXXU

8/2 (1)867

Domnule și fine!

Îți fac cunoscut că d-1 Măcelariu plecă ieri la amiazi, cu poșta, la Pesta\ Avînd mai multe vorbiri cu dînsul, mă afidă că petițiunea noastră i-a dat impuls a alerga acolo cît mai curînd și a întreprinde un act, deși cam bizariu, dar, după părerea lui, unicul a putea ieși cu fața curată din caosul în care s-a afundat și el și ceialalți cari au mers la Pesta.

Acest act s-ar cuprinde în următoarele: va căuta ocaziune ca să poată vorbi, va vorbi românește și dacă îl vor asculta va cere deslucire despre actul / încoronariu, căci românii din Ardeal au venit la Dietă numai pentru încoronare etc. Iară de nu-l vor lăsa să vorbească, atunci își va lua pălăria și va ieși, dimpreună cu ceialalți cari cugetă că-l vor însoți și, trîntind un protest, se vor întoarce acasă.

De aceea ar fi bine a aduce prin *Gazetă*¹ ducerea lui la Pesta la cunoștința publicului, însă așa ca acesta să nu-l judece sinistru pînă nu va afla motivele care a făcut pe acela ce a făcut în ședința gubernului petițiunea românilor, dacă și-a apărat-o cu tărie alăturînd vot separatoriu etc, a se duce tocmai acuma la Pesta. El a provocat și / pe Bohățel² și pe Pușcariu³ să meargă, fără să le spună ce vrea să facă.

Aicea așteptăm pe minute ministeriu; ba unii știau că ar fi desemnat Bela' Wenkheim⁴ de comisariu pentru Ardeal și se crezu că ar fi și venit mai alaltăieri, ce însă nu se adevveri. Unii dau cu socoteală că gubernatorul se va duce curînd⁵, făcînd loc lui Miko⁶ sau Josika⁷. Alții zic că în 2 săptămîni nu va mai fi guvern în Ardeal. Din contră, cei' din cercurile mai înalte zic că Transilvania nu se va alătura deocamdată⁸. Se vorbește de pensionarea lui P.¹⁰ și de atragerea lui Al.¹¹ la ministeriu unguresc. / Noi tăcem și așteptăm.

Ai citit cum se esprima Bohobes [= Babeș — n.n.s.] pentru uniune în *Pester Briefe*?

Ne pare bine că, oricum, petițiunea noastră află răsunete bune și frumoase. Aicea se vorbește că nu vor putea delătura cu una cu două. Vom vedea.

Mai dăunăzi îți alăturasem o scrisorică în a d-lui Ioan¹³.

Sănătate de la toti, iară eu rămîn al d-tale,

dr. Vasici/ 190

¹ Ilie Măcelariu a plecat la Pesta pentru a participa la Dieta de încoronare. Reprezentant al activismului radical, el urmărea în fond să apere, în Parlament, autonomia Transilvaniei și legile Dietei de la Sibiu din anii 1863—1864. Măcelariu și-a început cuvîntarea în limba română în ședința din 7 martie 1867, dar fiind întrerupt și la observația președintelui Dietei, după care în Camera legislativă se poate vorbi numai în limba maghiară, Măcelariu a fost nevoit să-și continue discursul în

această limbă. In cuvîntul său s-a referit la legile Dietei de la Sibiu din 1863—1864, care îi acordau dreptul de a vorbi în limba maternă și și-a exprimat atașamentul față de aceste legi. In timpul discursului i-au fost adresate diverse „titulaturi frumoase”, cum se exprimă Bariț. După trei zile, Măcelariu s-a reîntors la Cluj (*Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 16, p. 61—62: *Domnule redactor*, — comentariul lui G. Bariț; George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 439-441). Pentru ținuta politică a lui Ilie Măcelariu, vezi Dumitru Suciu, *Activitatea lui Ilie Măcelariu în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1867)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, XIV, 1971, p. 143-155.

² Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 9, p. 34—35 (corespondența Cluj 9 febr. n. semnată W.Z., care informa despre plecarea lui Ilie Măcelariu la Pesta).

³ Alex. Bohățiel, acum căpitan suprem al districtului Năsăud.

⁴ Vezi nota 12 la scrisoarea LXX.

⁵ *Wenkheim Bela*, 1811—1879, ministru de interne în guvernul Andrăssv, în anul 1867.

⁶ L. Folliot de Creneville.

⁷ *Miko Imre*, fostul guvernator al Transilvaniei, a fost numit ministru pentru lucrările publice în același guvern.

⁸ *Josika Samu*, nobil maghiar, conducător al partidului cerseivator.

⁹ După constituirea, în februarie 1867, a guvernului ungar prezidat de Andrăssy Gyula, a început procesul de încorporare a Transilvaniei la Ungaria. La 13 martie 1867 președintele guvernului Transilvaniei L. Folliot de Creneville a părăsit Clujul. Guvernul și-a continuat activitatea în această perioadă de tranziție sub conducerea vicepreședintelui Gustav Groiss. La 29 aprilie 1867, în calitate de comisar plenipotențiar a fost trimis în Transilvania contele Pechy Emanuil. Acesta a sosit la Cluj în ziua de 5 mai 1867, cu misiunea de a alipi Transilvania la Ungaria. După dizolvarea sa de către Parlamentul ungar, în anul 1868, la 1 mai 1869 Guvernul Transilvaniei și-a încetat activitatea. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei* p. 96—98.

¹⁰ Vasile Ladislau Popp.

¹¹ Ioan Alduleanu, acum vicepreședinte al Tablei regești din Tirgu Mureș.

¹² Vincențiu Babeș, acum referent în Cancelaria aulică ungară, deputat în Dieta din Pesta.

¹³ Ioan Rațiu.

LXXIII

10/4 (1)867

Domnule !

Știu că ai primit cele două scrisori, și sunt odihnit.

Iată încă ceva nou: în două aprilie, Tribunalul suprem denumi în postul de secretariu, devenit vacant prin avangerea [= avansarea — n.ns.], pe secretariul guberniale Servian Popoviciu.

Lupta fu mare, căci din cei trei unguri votanți, văzînd doi că nu pot izbuti a înainta pe un baronaș, își puseră carul în petri ca postul vacant să nu se-mplinească nicidecum, sau barem pînă nu se va întrea mi/nisteriul, iară al treilea vru să vază înaintat pe protejatul său (Pintze). El fu dară pentru îndeplinirea postului, însă nu și pentru persoana propusă de referentul Kirchner.

Doi votanți fură cu referentul și președintele dicimă. Acuma ceru unul din cei dintii (Papp Alajos) să nu i se dea decretul pînă nu va veni hQțărîre de la ministeriu. Președintele însă, știind-se în dreptul său, trimisă decretul prezidiului guvernului spre îmanuare.

într-aceea veni de la ministeriu că dacă este la Tribunalul suprem vreun post neocupat, să nu se îndeplinească, și de s-ar fi făcut, să nu se dea decretul afară. Se răspunde că amîndouă s-a[u] făcut./

într-aceea se auziră faime că se lucră pe la guvern ca darea decretului să se tîmînde. (Dar alergă M[ăcelariu] la g[uvernator] și îi spusă că iată ce se vorbește pe afară, că și el ar fi înțeles în complotul unor oameni, și acesta negă cu deciziune, zicînd că să fie știut de aceasta, i l-ar fi dat din presidio; da[r] i-l va da; aceasta se și făcu.)

Ca ieri primi Popoviciu decretul și depusă jurămîntul. Suntem curioși ce va răspunde ministeriu la cele ce i-a scris președintele Tribunalului suprem, într-un mod hotărit.

Pentru comisariul ce are să vină, se caută cuartier. / Se susține și acuma fama că Pechy va fi, un magnat tînăr, cu demnitate boierească.

Adresa tinerilor studenți către d-l Bariț ieșită în Albina nr. 35 a îmbucurat aicea pe toți românii, cu atît mai tare cu cît acei tineri, ca și cei de la Pesta % știură cu deosebire rădica meritul ce-l are d-l Bariț cu consoțiuul său de virtute națională, d-l Rațiu, în privința compunerii și așternerii adresei de pe urmă.

Se mai vorbește și despre niște schimbări mari, însă numai pe ulițe, de oameni ce le zice germanii Kannengiesser.

Adio.

Pavel./ m.

¹ *Servian Popovici*, tribun în revoluția din 1848. Secretar gubernial.

² Ilie Măcelariu.

³ L. Folliot de Creneville.

⁴ Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.

⁵ *Adresa celor 48 tineri studenți la universitatea din Viena și Gratz, Institutul tehnic din Zurich în Elveția, la Institutul agronomic și pedagogic din Praga, către d-l Bariț*, datată „Viena în 31 martie 1867”, în *Albina*, II, 1867, nr. 35-142, din 26 martie/17 aprilie. în adresă sînt elogiute meritele lui G. Bariț, întemeietor al presei românești din Transilvania și luptător pentru drepturile națiunii române. Este exprimată încrederea în Bariț care, împreună cu I. Rațiu, redactase memoriul către împărat. „Faptele și cuvintele d-tale au fost totdeauna sincere, drepte și adevărate. Ele au conglăsuît cu voința poporului român, și poporul român nu e nemulțumitor către bărbații săi”, afirmau autorii adresei, îmbărbătîndu-l pe Bariț, care era atacat de elementele moderate grupate în jurul *Telegrafului român*, pentru acțiunea din decembrie 1866.

⁶ *Adresa tinerimei române din Pesta către d-l Georgiu Bariț*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 21, p. 83-84.

⁷ „Politician de cafenea.”

⁸ Nota lui Bariț: „Răsp. 21 apr.”

LXXIV

Cluș, 3/5 (1)867

Domnule și fine!

Mai nainte de toate, îți gratulez ziua onomastică. Dumnezeu să te țină, cu toată familia, încă mulți ani și să-ți dea tărie și virtute ca să sprijinești, precum ai sprijinit, iubita noastră națiune.

193 La scrisoarea din urmă vin a-ți răspunde că, după cum am vorbit cu ai noștri, aicea prevalează opiniunea că să nu încercăm nimic la corni/sariul regesc¹, pînă nu vom vedea ce direcțiune apucă.

Cîtu-i pentru noi, noi firește că trebuie să ne apropiem de el cu toate ocaziunile, însă și noi vom vorbi deocamdată despre ale noastre numai atunci cînd ne va întreba. Eu, mai ales, voi căuta ocaziune a mă apropia de el, cum m-am apropiat și de Creneville, însă numai după ce voi vedea încotro apucă.

193* D[omnul] Bologa² veni ieri de la Sibiu. Acolo sosise A[ndrei] Mocioni³ și Babeș⁴ pentru ca să ne înțeleagă cu mitropolitul⁵, știind ei că ce zice el dacă toți românii din Ardeal / se fac că se împacă⁶. Merge-vor și la Blaș au nu, nu știm, căci Bologa a plecat, spunîndu-le numai atîta, că mai sunt români cu cari trebuie vorbit, —

Mitropolitul zice că vrea să vină încoaci la închinare, și de aici la Pesta, la încoronare⁷.

La noi se pregătesc porți de triumfuri etc.

D[omnul] vicepreședinte⁸ e foarte supărat. Articuliile din gazetele magiare l-au lovit rău. Dacă cumva vei atinge undeva despre ei, ar fi bine să atingi oarecum și despre el, ca eu să-i pot arăta.

D[omnul] Rațiu⁹ a fost alaltăieri aicea. E supărat, cum sunt și eu./ Ticălosul de Vasilko¹⁰ mult ne-a necăjit. Teologul din Viena e Pușcariu¹¹. Tinărul din Sibiu e Bechnitz¹². Dar care sunt din cei din Brașov contrari? Apoi redacțiunea *Albinei*?¹³ Oare ce să fie acestea?

De la Ministeriul cultului au început a veni multe. Tonți toată tabela statistică, ca netrebnică, îndărăpt spre îndreptare.

Sunt cu toată stîmă al d-tale amic devotat,

dr. Vasici.

194* Despre cele scrise lui Buda¹⁴ mă alătur lîngă d-ta, și avem să ne înțelegem altfel¹⁵./

¹ B. Pechy.

² Iacob Bologa, consilier aulic la Cancelaria transilvană din Viena.

³ Andrei Mocioni.

⁴ *Vincentiu Babeș*, 1821—1907, avocat, profesor, publicist, om politic din Banat, unul dintre conducătorii Partidului Național Român, deputat în Parlamentul din Budapesta. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Membru al Academiei Române. P. Vasici se referă la lucrarea lui Tim. Cipariu, *Gramatica limbii române. Partea I. Analitică*, București, M D C C L X I X (1869), operă reprezentativă a latinismului extremist, premiată de Academia Română, care intenționa să o așeze la baza noilor norme ale limbii române.

⁵ Andrei Șaguna.

⁶ yezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 32, p. 126.

⁷ încoronarea împăratului Francisc Iosif ca rege al Ungariei a avut loc în ziua de 8 iunie 1867 în biserica Matei Corvin din Buda (vezi George Bariț, *Părți alese...*, t. 448—453). Crearea monarhiei dualiste austro-ungare era astfel un fapt împlinit. În același an, prin rescripțiile din 20 iunie 1867, Francisc Iosif a sancționat uniunea Transilvaniei cu Ungaria și a anulat legile votate de Dieta din Sibiu din anii 1863—1864, trădînd astfel, încă o dată, interesele mării majorități a populației din Transilvania.

⁸ Gustav Groiss.

⁹ Ioan Rațiu.

¹⁰ Vasici se referă la „deslușirea” publicată de baronul George Vasilko, rigurosant în drepturi”, „în numele junimei române stud. la universitate și alte institute din Viena”, datată „Viena 10 aprilie 1867”, în ziarul *Albina*, II, 1867, nr. 34_144 din 31 martie/12 aprilie. G. Vasilko declara că cei 48 de studenți care au publicat adresa de solidaritate cu G. Bariț nu reprezintă decît „o fracțiune” a studenției românești din Viena și că opinia lor nu reflectă punctul de vedere al tinerilor români de la universitatea vieneză, care într-o adunare generală a decis să nu se trimită „din partea ei nici un fel de adresă”.

¹¹ Ilarion Pușcariu, 1842—1922, vicar arhiepiscopesc al bisericii ortodoxe din Transilvania, colaborator al *Telegrafului român*, membru al comitetului central mai tîrziu vicepreședinte al Asociațiunii. Autor de manuale și istoric romantic Scrieri: *Limba maternă (manual de gramatică pentru școlile populare)*, Sibiu, 1875 *Principii de pedagogie*, Sibiu, 1880; *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, 1866 tom. II, 1889; *Mitropolia românilor ort. din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900 *Contribuțiuni istorice la trecutul românilor de pe Pămîntul Crăiesc*, 1913 și altele.

¹² f. ^... ^... ^... ^... colaborator al ziarului *Telegraful român*, în paginile căruia a propagat ideile mitropolitului Andrei Șaguna. Mai tîrziu, unul din conducătorii periodicului sibian *Tribuna*. Pentru biografia acestuia vezi Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1967.

¹³ Redacția *Albinei* a refuzat să publice replica autorilor adresei la „observațiunile majorității”, adică ale lui Vasilko.

¹⁴ Alexandru Buda, deputat bihorean în Dieta din Pesta.

¹⁵ Nota lui Bariț: „Răsp. 11 mai n.”.

LXXV

Cluș, 9/5 (1)867

Domnul meu!

Comisariul regesc¹ ne veni, și trebuie să mărturisim că pînă acuma a făcut cea mai bună impresiune asupra noastră.

Nu-ți voi scrie de primirea lui la sosire², de porțile triumfale și de cuvîntările pompoase, de iluminațiuni și conducte de torțe purtate de niște amărîți, ci despre primirea guvernului, acasă la el, luni, unde la cuvîntarea episcopului romano-catolic³, tare unionistică, răspunse că craiul pune mare pond pe uniune și pre îndestulirea tuturor naționalităților și confesiunelor.

Ieri la 11 ore luă prezidiul guvernului, venind în gala cea / mai mare, 195
invitat de doi secretari în costum magiar, și primit la trepte, în gang, de consiliarii guvernului.

Se citi mai întîi rescriptul ministeriale despre denumirea lui, apoi, după ce vorbi pe scurt că primește scaunul prezidiale, cuvîntă d-l v[ice]președinte Grois⁴, la care el apoi răspunsă într-o cuvîntare lungă, foarte bine ținută⁵. Mi-a plăcut pasagia unde, după ce iarăși intona că uniunea e făcută, însă la condițiunile ce au să se pună în lucrare ca să se îndestulească toate naționalitățile și confesiunile, zisă că el își închipuiește Ardialul ca și o pădure frumoasă în care sunt multe specii de copaci, este tei, brad, stejar și alți pomi sănătoși și verzi cari fac pădurea. Așa și în Ardial sunt magiari, secui, români, / sasi, armeni cari fac țara, 195»
și cari sunt gata a o apăra cu singele său etc.

A prezidiat apoi la vreo cîteva referate și s-a întors pe la 11 ore [sic] *, asemenea petrecut. A primit apoi pe metropolitul Șaguna, pe comandantele suprem Reming și alte deputațiuni care au mai sosit.

La 2 ore a fost pri[n]z mare subt cîntatul capelei militari. Toaste s-au rădicat de toate colorile. Comesul încă a rădicat pentru uniune. Ci acestea le vei ceti din alte jurnale.

Pechy e un bărbat mai mult nalt decît de mijloc, negru, ceva pleșug [= chel — n.ns.], cu față serioasă, însă nu repulsivă, și cu o ușorătate atrăgătoare în purtare, cam între 50—60 de ani./

Din scrisoarea d-tale cătră M[ăcelariu] am sesizat tendința d-tale, și eu așa am explicat cele scrise, însă alții au vrut să vadă mai mult în ele, și nu știu ce-ți va fi scris M[ăcelariu], dar atîta zice acuma, că e întru tot de acord cu d-ta.

Președintele Pop^e e bolnav, încă rău.

M[ăcelariu] a pus steag românesc pe casa în care șede. Apoi a venit și proprietariul și a pus și un steag de al lor.

Episcopului Fogarassi⁷ făcură duminică seara un Katzenmusik⁸ și de aceea a plecat deloc după primire. Catolicii sunt indignați.

Din cei mai mari a fost aici Ladai⁹ și Pușcariu¹⁰. Lazar¹¹, care se însoară și ia pe fata lui Brăneanu era cu pinteni. Noi,ăștia, în fracuri. Pușcariu și Șaguna, cît auzirăm, merg la Pesta.

De la Blaș, nimenea, nici de la Gherla. Cuget că ar trebui să vină.

Iată că-ți arătai cele ce se fac la noi, din care te vei convinge cît suntem de fericiți.

Vale!

Pavel¹²./

¹ Pechy Emarmel.

² Primirea comisarului regesc Pechy este descrisă în *Gazeta Transilvaniei*, X X X, 1867, nr. 33, p. 130 (corespondența Cluj 8 mai. Primirea comisarului regesc).

³ Fogarassy lănos.

⁴ Gustav Groiss.

⁵ Cuvîntarea lui Pechy rostită în ziua de 8 mai în ședința guvernului este publicată în *Gazeta Transilvaniei*, X X X, 1867, nr. 35, p. 137.

* La orele 11 de abia începuse ședința după spusele proprii ale lui Vasici de mai sus.

⁶ Vasile Ladislau Popp.

⁷ Episcop romano-catolic.

⁸ Katzenmusik = „muzică de pisici”, „miorlăit”. De fapt, după obiceiul epocii, primire ostilă manifestată de obicei printr-o „serenadă” în bătaie de joc.

⁹ Augustin Ladai, comite suprem al Albei de Jos, apoi jude de Curte.

¹⁰ Ioan Pușcariu.

¹¹ Alexandru Lazar.

¹² Nota lui Bariț: „Răsp. 11 mai”.

LXXXVI

22/6 (1)867

Domnul meu !

îmi e dor de a mai schimba cugetele mele cu d-ta si a te mai înștiința de cele ce se mai petrec pe aceea.

Supremul tribunal așteaptă în toate zilele ducerea lui la Pesta în privința guvernului se vorbesc multe. Se spune că priceputul țării ar

fi zis la ai noștri că dacă vreau administrațiunea aceea, ea li se va lăsa, dar alta nu.

Prin manifestul care a ieșit — și avem știre despre el prin telegrame — se desființează tot ce s-a făcut de la [18]48 încoace, prin urmare și anghirea noastră^a.

M[ăcelariu]² veni alaltăieri din Pesta și ne aduse multe și felurite știri, însă nu prea bune pentru noi. El poate că ți le va comunica însuși.

Cît [de] curînd se va începe organizarea comitatelor etc.

Tă/maș, concipistul de ia guvern, fostul translator³ cu Mureșanu, este desemnat, ba mai denumit, de căpitan suprem al Făgărașului. Pușeariului⁴ să fie cîștigat Barbă-Mare⁵ postul de referent în Ministeriul cultului. Gojdu⁶ capătă cruce, fiindcă nu se făcu subsecretariu de stat, ci Ioanovici⁷.

Acestea sunt ce atinge lumea din afară. Acuma să venim la mine. în primăvara trecută mi se asemnase totdeauna o anticipațiune de 300 f. pentru vizitarea școalelor. în 16 mai avu Barbă-Mare convorbire cu comisariul, și deloc a doua zi se sista anticipațiunea. Despre aceasta ne înștiința G[rois]⁸, cu acea observațiune că să tăcem, căci lucrul se poate schimba.

Trecu ceva timp și nu se făcu nimica. Deci ne duserăm la el și îl rugarăm ca să întrevină la d-l comisariu / și să-i spună că dacă oprirea vizitațiunii școalelor s-a făcut din punct de vedere economic, apoi nu avem nimica de a observa, decît a ne arăta părerea de rău că economia începe de la cultură, iară de ar fi alt motiv, apoi trebuie să protestăm din toate puterile. Indigitîndu-mi el ceea ce eu presupuneam, că lucrul să vină de la oarecare persoană care nu suferă pe nimeni pe lîngă sine, mă răpi o indignațiune atît de mare încît îmi veni Maiorescu⁹ înaintea ochilor, și ridicîndu-se sîngele, începu [a] apăsa creierii, și eu leșinai. Cerui apă, însă nu mai știui de mine. Maior¹⁰ cu alții mă udară.

într-aceea veni și G[rois] (care era în biroul lui) de la comisariu și se sperie. Dar și eu mă trezii și cerui să merg acasă. între aceea alergară doctorii, însă nu mai avui trebuință de ei.

Pînă se făcură aceste cu mine, Maior merse la comisariul — eu, firește, nu putui — și acesta îl asigură că ce s-a făcut, / s-a făcut numai din punct economic. Despre aceasta mă încredința în persoană G[rois], și eu primii din gura lor aceasta cu multămită, zicîndu-le că dacă nu au încredere în noi, să se dea diurnele, însă să nu judece după bîrfele unui om îngîmfat pe un amploiat bătrîn și credincios.

Acuma Maior mișcă toate petrele și, chemîndu-l la Blaș și Năsăud, plecă cătră Năsăud, însă nu are voie de a vizita școalele populare, ci numai gimnaziu, adecă a fi numai la esamene în gimnazii și la preparanzi. Mie îmi zisă G[rois] că, dacă vroi, să merg și eu la Brașov, dar eu multămii zicînd că pot veni cu năzdrăvanul cela în caleașca, și guvernul nu mă va sprijini;

Aceasta mă făcu de îi scriseri lui Ioanovici și-l rugai să caute să mă strămute din Ardeal și, de nu-i va succede, atunci voi / cere pensiunea și voi părăsi Transilvania. însă nu mă voi grăbi, ca să văd ce va urma prin organizarea ceasta nouă.

Ioanovici este unchiul nevestei mele, de care îți aminteam de multe ori, adevărat frate cu muma sa de tată. Om cu știință, dar mă tem că-l va amăgi Barbă-Mare, și de aceea eu mai voiam pe Gojdu.

199 Scrie sau spune d[omnului] protopop Mețianu¹¹ despre supremul căpitan. Uite că ni s-a făcut. A fost candidat Poruțiu¹², Vaida Laslo¹³ și el¹⁴, și fiindcă acesta de pe urmă e mai bătrîn în serviciu, și ministeriu ia seama la aceasta cu deosebire, s-a făcut el?! De altele, el e om foarte bun, însă pentru postul acela nu e bărbat destul./

Comisariul regesc să fie raportat adevărul în privința românilor din Ardeal, însă ministeriul să fie ieșit cu informațiunea ce a primit din gura cutărui, la care să fie răspuns C. că aceea e amăgire și neadevăr.

Acela să fie tare posomorit, cu crucea cea mare, pentru că așteaptă pe națiune altă cruce, și mai mare. *Gura satului*¹⁵ ne aduse o poezie frumoasă.

Svesar îmi scrie: „Was sagen die Romanen zum Grosskrieg?“ „Die Nation denkt Grosskrieg lenkt“¹⁶.

Fii sănătos și îmi mai scrie cîteodată.
Al d-tale amic sincer,

Pavel¹⁷./

¹ Vezi nota 7 la scrisoarea LXXIV.

² Ilie Măcelariu.

³ Vasile Tămaș, concipist gubernial, translator, a fost numit în anul 1867 căpitan suprem al Făgărașului.

⁴ Ioan Pușcariu.

⁵ A. Șaguna.

⁶ Emanuel Gojdu, acum deputat în Dieta de la Budapesta.

⁷ George Ioanovici, avocat, deputat în Dieta Ungariei, secretar de stat în Ministerul Cultelor.

⁸ Gustav Groiss, vicepreședinte al guberniului.

⁹ Ioan Maioreșcu.

¹⁰ Ioan Maior.

¹¹ Ioan Mețianu, acum protopresbiter al Districtului Bran.

¹² Constantin Poruțiu, participant la revoluția din 1848, fruntaș politic român, administrativ.

¹³ Ladislav Vaida, deputat în Dieta din 1863, a ocupat mai multe funcții administrative.

¹⁴ Vasile Tămaș.

¹⁵ *Gura satului*, revistă satirică apărută la Pesta în anul 1867, sub redacția lui M. V. Stănescu și Iosif Vulcan. Și-a continuat apariția cu întreruperi, la Arad și Gherla, pînă în anul 1903.

¹⁶ „Ce zic românii de războiul cel mare?“ „Națiunea crede că marele război este notariu.“

¹⁷ Nota lui Bariț: „Răsp. 27 iunie“.

LXXVII

Domnule și fine.

Cluș, 16/7 (1)867

teleJ a m ^ a £ on
!i K n
și Iuga. Dumnezeu să-ți păzească sănătatea!

Am mișcat toate petrele ca să pot face destul cererii acei care eram însărcinat, însă pînă astăzi nu me-a succes să devin la vreun rezultat. Toți spun că se află în pulpitele șefilor. Nici la prezidiu, nici la referentul eoncirninte, nici la comisariul pentru restaurarea Clușului, nici la comitet nu putui, prin oamenii mei, afla ce am dorit. / Ori, nu se va afla cumva la șeful cel nou al Făgărașului? Eu voi mai cerca, dar mă temeam să nu fie tîrziu pînă ce-l voi căpăta.

Da oare Șuluțiu, judele suprem², nu l-ar avea? Că el e și jurat.

Noi ne pregăteam pentru adunarea generale³, însă ne temem că se va opri. Ce știi dacă se vor afla oameni să mai facă din țintariu un armăsariu, mai virtos acuma, iară de nu, că d-voastră, carii veți fi duși la București⁴, nu veți veni.

Ne gătim pe atunci și cu un concurs, și de aceea vin a te ruga ca, dacă s-ar afla în Brașov niște cîntece frumoase românești, pusă pe note Singstimm begleitet mit Pianoforte⁵, să faci bine să mi le trimiți pe poștă, erga Nachnahme⁶.

imi zisă unul / că la Gebauer în București⁷ s-ar căpăta, dar eu nu am acum nici un cunoscut acolo, la care m-aș putea adresa.

La cele scrise în *Gazetă*⁸ despre denunțaiți, am să-ți adaug o istorioară. La anul 1859, cînd începu rezbelul italian, veni de sus la locuțiință, sau mai bine la presidiu, o provocare ca să înveghieze, căci au să vină din țară niște emisari îmbrăcați giobănește [sic, ciobănește — n.ns.] și să aducă o proclamațiune prin cașcavale, cu care să haranghizie⁹ poporul românesc.

Acesta provocă și o persoană mare a-i da desluciri despre aceasta. Țsta nu știa ce să facă, dar vrea să se arate că el știe toate, deși nu știa nimic. îmi comunică hîrtia și eu, știind ce vrea, îi zisei că de m-ar fi întrebat pre mine / eu le-aș răspunde, însă numai prin grai, că ca să pot pricepe tendințele proclamațiunei anunțate, să facă bine presidiul a-mi procura una prin agenție, și atunci voi arăta ce e de făcut. El: „E bine, apoi dacă va trămite, ce vei face?“ Eu: „Nimica, pentru că sunt sigur că nu există nici o proclamațiune, și prin asta vreau să le arăt că ei se tem și de umbră“. El: „Foarte bine, mine voi face eu asta“.

în altă zi se duce la Leb[zeln]er¹⁰ și îi spune să ceară prin agenție ceea ce am zis eu, și ăsta îl îmbrățișează de bucurie, că i-a dat ansă să facă ceva la un obiect ce nu știa de unde să-l apuce.

Seara îmi spune așa, ca cînd eu aș fi fost străin în adevăr de cele ce s-au făcut și ca cînd ar fi ieșit din țeava lui: „Futu-le legea lor, le-am dat eu! S-au mirat cum / știu eu toate“. Firește că erau și niște nume care erau rău scrise, însă nouă cunoscute, și îi dădui notiță și despre ele.

Nu mult, veni de la agenție că cu toată istețime s-a cercat a se afla acea proclamațiune, însă nu o putură afla, deci ea se primi cu cea mai mare probabilitate, că nu esistă și nu a esistat. Aceasta se referi în sus, și larma cea mare încetă cu totul. (Aceasta pro notiția pentru d-ta, spre întrebunțare la dato ocazione.)

De la Pesta știm alta: d-1 P[oruțiu]¹¹ mersă marția trecută într-acolo. Vineri veni știrea că se întoarce și ne aduce lucruri triste. Scrise și el că are să comunice niște lucruri cari nu se pot pune pe hîrtie, pentru că

aceasta ar / roși de rușinea unor oameni mari. Duminecă scrise că mai rămîne, căci luni va avea conferință ministeriale, unde va putea vorbi și dînsul, dar atîta e drept că tribunalul suprem se va muta la Pesta, formînd la Tabla septemvirale secțiune ardeleană, că vor fi denumiri nouă, că unii se vor pensiona etc. Mai mult nu. Marți poate că va sosi, și atunci voi ști mai multe.

Se vorbește că B[olog]a¹² și Fekete¹³ vor fi pensionați. Cei dintîi ținu cuvîntare lui Ș[aguna], ce oarecine nu o putu mistui, cum ne spuse R[anich]er¹⁴, trecînd pe aceea.

Cu aceste, rămîn al d-tale amic,

P. Vasici.

202. D[omnul] Munteanu¹⁵ încă ceru voie pentru București, și căpătă. Cu ocaziunea aceasta întrebai și de d-voastră, că nu ar fi vreo pedică¹⁶, și d-l G[rois]s¹⁷ îmi zisă că nu./

¹ Vasile Tămaș, comite suprem al districtului Făgăraș.

² Iosif Sterca-Șuluțiu, 1827—1911, juriconsult, a îndeplinit diferite funcții în administrația Transilvaniei. în anul 1861 a fost ales vicecomite al Comitatului Cetatea de Baltă. Deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864, mai tîrziu membru în Comitetul național. Președinte al Asociațiunii în anii 1904—1911. Președintele băncii „Albina”. Scrieri: *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897; *Memorii* (în 6 voi.), *Discursurile cu ocaziunea serbărilor Asociațiunii*, 1905; *O femeie eroică*, Iași, 1912 și altele.

³ Referire la adunarea generală a Astei de la Cluj din 26—27 august 1867.

⁴ G. Bariț trebuia să plece la București pentru a participa la ședințele Societății literare — viitoarea Academie Română —, convocată pe data de 1/13 august 1867.

⁵ „Partitură pentru voce cu acompaniament de pian.”

⁶ Ramburs.

⁷ *Alexis Gebauer*, 1815—1889, profesor de pian, a publicat compoziții muzicale cu melodii naționale și caiete de studii.

⁸ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 51, p. 202.

⁹ Să ațîțe la răscoală.

¹⁰ Vicepreședinte al Guberniului.

¹¹ Constantin Poruțiu. Vezi scrisoarea LXXVI, n. 12.

¹² Iacob Bologa, consilier aulic.

¹³ Ioan Fekete-Negruțiu.

¹⁴ Iakob Rannicher.

¹⁵ Gavril Munteanu.

¹⁶ Vezi nota 4. în vara anului 1867 anumite cercuri și publicații agitaseră în contra Societății literare, înființată în martie 1866, punînd întemeierea ei în strînsă legătură cu scopuri politice dacoromânești. Vezi *Societatea literară din București*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 51, p. 202. Din cei 21 de membri ai Societății literare, adevărat „parlament” cultural al tuturor românilor, 14 erau oameni de cultură din afara granițelor de atunci ale României: Timotei Cipariu, Gavril Munteanu și George Bariț reprezentau Transilvania, Iosif Hodoș și Alexandru Roman, Maramureșul, Alexandru Mocioni și Vinčențiu Babeș, Banatul. Vezi Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siecle*, Bucarest, 1971, p. 114.

¹⁷ Vicepreședintele guberniului.

Lxxvra

Cluș, 23/7 (1)867

Domnule și fine.

Vin a-ți împărtăși ceva spre știința d-tale. Știi că ți-am scris că cu ocaziunea pentru de a cere voie pentru d-l Munteanu¹ am întreat și despre d-ta etc, și mi s-a spus că nu e nici o pedecă. Lui Munteanu se dede voie de a merge la București și de a lua parte la Comisiunea filologică. Acum înțelesei că, împărtășindu-se actul d-lui comisariu regiu, el află cu cale a denega concediu directorului gimnaziului de a merge în altă țară. /

Cătai pentru d-ta și d-l Cipariu². Cesta din urmă scrise colegului meu să întreb de la d-l G[reis]s³ că poate merge și, întrebînd acesta dumineca trecută, căpătă răspuns că, fiindcă lui B[ariț] și C[ipariu] s-a dat voie în anul trecut de a merge, acuma nu li se poate detrage aceea voie, însă el dă svat d-lui Cipariu, în propriul său interes, ca să nu meargă. Aceasta îi scrise ieri colega, și eu mă grăbesc a te înștiința și pe d-ta, spre îndreptare, ca nu cumva să te reîntoarcă de la cuarantină⁴. /

Iată urmările denunțierilor făcute asupra noastră, ce fructe ne aduc.

Aicea decurg votările. Ieri se aleseră cei politici. Biro, Gyarmati, fobiro; Hossu, v[ice]șpan; Pop Nicol[ae] și Nestor, solgă-birăi. Alți români nu⁵. Astăzi se votează pentru asesori.

Despre cele ți-am scris în epistola trecută, stă lucrul așa: Supremul Tribunal are să meargă la Pesta, ca o secțiune la tabla septemvirale, încă poate sub presiuni de acuma. B[olog]a⁶, K[irehne]r⁷ și F[eket]e⁸ se pensionează, căci au perdut încrederea publicului. Ceialalți se vor alege de nou, dar aceste sunt tot secrete publice pînă acuma.

Pe nebunul de Candianu / l-a prins la Zlatna⁹. Cum ne compromit niște oameni slabi! Lasă că aud că a nebunit pe vreo cîțiva iuriști în Pesta a subscrie numele la nu știu ce, dar mai umblă și prin Ardeal, ca să-l poată prinde. Semne întrebătoare din toate părțile! Dumnezeu să ne ajute ca să putem trece și preste acestea!

Sunt cu toată stima al d-tale amic.

dr. Vasici.

Să nu faci nici o întrebuițare despre oprirea lui Munteanu pînă nu va căpăta aceasta oficiosus.

Actul cel știut nu se poate căpăta./

¹ Vezi nota 15 la scrisoarea precedentă.

² Timotei Cipariu, filolog de seamă, membru al Academiei Române.

³ Vezi nota 16 la scrisoarea precedentă.

⁴ Vezi nota 15 la scrisoarea LXXVII.

⁵ Vasici se referă la adunarea comisiunii comitatense care a avut loc în 22 iulie 1867 în Cluj. Macskási Pal și Biro Pal au fost aleși juri primi, Gyarmati Miklos și Teofil Hossu vicecomiți, Ioan Nestor și Nicolae Pop (dintre români) juri procesuali (*Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 55, p. 218. Corespondența Cluj 21 iulie).

⁶ Iacob Bologa. Vezi scris. V, n. 6.

⁷ Iakob Kirchner. Vezi scris. LIX, n. 6.

⁸ Ioan Fekete-Negruțiu.

* Alexandru Candiano-Popeseu, 1841—1901, general, a proclamat în august 1870 la Ploiești detronarea lui Carol I. A participat la războiul de independență. A întemeiat ziarele *Perseverența* și *Democrația*. Scrieri: *Cînd n-avem ce face* (poezii), București, 1866; *Une poignée de verites à nos pretendants* (cu I. Kalinderu), 1888; *Țara*, 1891; *Cavaleria*, 1897—1898; *Cuvîntări ostășești*, 1901; *Războiul neatîrnării*, 1913. A. Candiano, adversar al pactului dualist austro-ungar, reîntorcîndu-se de la Pesta, s-a oprit în Munții Apuseni. A fost arestat în ziua de 16 iulie 1867 în Abrud, sub pretext că era „emisar din România”. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 55, p. 218 (corespondența Sibiu 23 iulie); G[eorge] B[ariț], *Emisarii și emigranții politici*, *idem*, nr. 56, p. 221; Simion Balint, *Dintre Munții Apuseni ai Transilvaniei*, *idem*, nr. 60, p. 238—239; vezi și Vasile Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains*, p. 124.

LXXIX

Cluș, 1/10 sept. (1)867

Domnule și fine!

Vei fi auzit și cetit despre concertul ce l-a dat Asociațiunea transilvană română în teatrul din Cluș¹ și despre eclatantul succes a lui. La acest concert a eselat, după părerea celor mai competenți și a publicului întreg, Iza, fiica mea, atît cu fortepiano cît și cu cîntarea. Colonelul a venit pe bină² și i-a gratulat. Comisariul regesc / mi-a făcut cele mai măgulitoare complimente.

Această dede ansă la mulți să mă provoace ca să nu las rarul acest talent neînmulțit cu toate perfecțiunile la care a ajuns arta muzicii vocale, și la care Iza se vede a avea cele mai frumoase dispozițiuni.

Nu mi-ar fi greu de a mă rezolvi la aceasta, mai tare cu cît Iza dorește din suflet o astfel de perfecțiune, însă împrejurările nu iartă. Deci, urmînd consiliul unor amici buni, vin a te ruga pe d-ta și a te / pofti, în cît ți-ar veni bine, să stăruiești acolo, oare, nu s-ar putea face un stipendiu prin care să pot ajunge acest scop atît de frumos pentru fiia mea, și poate totodată pentru națiunea noastră, însă așa ca ea să poată petrece la vreun conservatoriu sub ochii și grija mamei sale. Adică stipendiul ar trebui să fie de ajuns pentru de a putea trăi amîndouă, modest, și a putea plăti orele de exercițiu.

Spre acest scop, îți alătur aicea un atestat de la măiestrul de cînturi al ei, cu aceea / observare că Iza este destul de desteră și în fortepiano, iară ce ține cultura universale, încă nu a rămas îndărăpt.

Încredîntîndu-ți această delicată misiune, nu am să adaug alta decît că d-ta ai să lucrezi astfel cum ai lucra ca un tată cu însăși copila d-tale, și de ar trebui cumva a se da vreo petițiune, aceea să o faci în numele meu³.

Rugîndu-te de iertare pentru această supărare, mă rog să spuni multe complimente la amicii mei veterani, d. Eliade⁴, Laureanu⁵, Golescu⁶, Rossetti⁷ etc, etc. și la ai noștri ce se află acolo.

Sunt cu toată stîmă al d-tale amic,

dr. Vasici. I

¹ Vasici se referă la concertul dat de artiștii amatori români în 27/15 august 1867 în favoarea Asociațiunii. Programul concertului a fost tipărit în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 67, p. 265. Descrierea concertului în *Gazeta Transilvaniei?* XXX, 1867, nr. 74, p. 294—295 (corespondența Cluj 12 sept., semnată „Un artist străin amator”). Isabela Vasici a cîntat *Aria mare* din opera *Aidd* de Giuseppe Verdi, *Arii române* — în duet cu bucovineanul Mihail Ferliescu — și uvertura la opera *Dinorah* de Meyerbeer, acompaniată la pian de Iuliu Ibner. Calitățile ei vocale au fost remarcate și elogiare și în ziarul *Magyar Polgár*.

² Scenă.

³ Nu cunoaștem rezultatul acestui demers.

⁴ Ioan Heliade Rădulescu era președintele Societății academice.

⁵ August Treboniu Laurian, profesor la Facultatea de Litere din București, vicepreședinte al Societății academice.

⁶ Nicolae Golescu, fruntaș politic liberal, fost ministru și prim-ministru.

———— ⁷ C. A. Rosetti, fruntaș politic liberal, fo&t ministru.

LXXX

Cluș, 4/12 (1)867

Domnule fine !

încă în luna lui iuliu te-am fost rugat pentru niște note românești, care îmi trebuiau pentru adunarea generale. Apoi, în septembrie ți-am scris la București, cu recepisele la Atheneu¹, însă la nici una din aceste scrisori nu am primit răspuns. Aș vrea să știu, pentru odihna mea, primit-ai pe cea din urmă?

Onu² e aicea de duminică, dar are multe alergături, și așa puțin ne putem întîlni. / Cu toate acestea, tot ne mai convorbirăm despre unele și altele.

Vei fi auzit despre denumirile septemvirilor transilvani, sub presiunea eselenței sale dr. Papp: bjaronul Bethlen, Pap Alajos, Bomches, Biro Miklos, Angyal, Lâday. Atsvai, Burdea, Bologa, Kirchner și Fekete căzură³. Se spune că ministru a stat pentru toți, dar n-a putut izbuti și s-a trîmis candidația în care nu a fost nici Papp, dar împăratul a respins-o, și așa s-a făcut Papp.

Cu ocaziunea aceasta încă am esperat mari înșelăciuni, care ne învață să nu dăm pe cuvintele celor mari nici / o ceapă. Oareșcine se va bucura, și poate că s-ax fi bucurat și mai mult dacă cădea și Papp, însă ocară îi sede deasupra nasului, dacă mai are simț de om.

Consiliariul guberniale b[aronul] Bornemisa⁴ s-a făcut asîntat⁵.

Prietenul de la capul trebilor, care e de aicea, se arată supărat și, cît am putut pricepe, și îngrijat. Se vede că se apropie și finea noastră, îți mărturisesc pe Dumnezeu că nu-m[i] fac mai mult nici un scrupul din toate aceste, numai să mă văd scăpat, căci nesiguranța în care ne aflăm e nesuferibilă. /

Fiica d-lui Papp, Otilia, este bolnavă de moarte întifus, și el prăpădit. Doamna a născut de 10 zile și stă să se bolnăvească de jalea fetiței. Așa e lumea, răul vine cu carul.

D[omnul] Popovici¹ a căpătat duminică decretul de consiliariu de apelațiune la tribunalul din Sibiu și ne va lăsa, că în curînd se vorbește că Roman² și Găitanu³ se vor pensiona. Merge bine!

Fii sănătos cu toți ai d-tale. Iară eu rămîn cu toată stima al d-tale amic,

208*

Pavel.

¹ Prima ședință a membrilor Societății literare, ținută la 1/13 august 1867, a avut loc în sala vechiului Ateneu.

² Ioan Rațiu.

³ Prin decretul din 9 decembrie 1867, semnat de Francisc Josif și de ministrul de justiție Horváth Boldizsár, Curtea de casație a Transilvaniei a fost transformată într-un despărțămînt al Curții din Ungaria. Președintele Curții de casație, Vasile Ladislau Popp, a fost numit în fruntea «cestui» de Bpărțăffînt. Prin același decret, Aloisiu Pop, George Anghel, Gabriel Bethlen, Frideric Bomches, Francisc Ocsvay și August Ladai au fost numiți judecători ordinari, Ioan Gal, Nicolae Biro și Josif Plecker referenți ajutanți. Totodată se dispunea ca Frideric Kirchner, Iacob Bologa și Samuil Poruțiu, membri ai curții judecătorești transilvănene, să fie pensionați. Despărțămîntul transilvănean al Curției ungare și-a început activitatea în Pesta la 1 ianuarie 1868 (*Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 99, p. 393 și nr. 102, p. 406).

⁴ Baronul Bornemisza Janos a fost numit președinte al Comisiei pentru cărțile funduare din Transilvania.

⁵ Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 96, p. 382.

⁶ Prin „rescriptul” din 21 noiembrie 1867, fostul secretar la Curtea de casație a Transilvaniei Servian Popovici a fost numit consilier la Tribunalul apelativ din Sibiu.

⁷ *Visarion Roman*, 1833—1885, învățător, profesor și publicist, redactor la *Telegraful român*, *Amicul școlii* și *Albina Carpaților*. A contribuit la înființarea Băncii „Albina”. A fost și corespondent la *Federațiunea* lui Roman. Vezi monografia lui V. V. Grecu, *Visarion Roman, pedagog social*, București, 1971.

⁸ *Nicolae Găitanu*, profesor, fruntaș politic român din Transilvania.

⁹ Nota lui Bariț: „Răspuns la toate trei, din iuliu, sept. și aceasta dintr-o dată, în 9 dec. n.”.

LXXXI

Cluj, 16/12 (1)867

Domnule și fine!

Nu am avut nici o îndoială că aceea va fi cauza de nu mi-ai răpus la epistola din septembrie, dar, trăgându-se lucrul, am vrut să am știință secură și de aceea îți scriesei mai dăunăzi.

Și eu, îți spun adevărul, am puțină speranță, însă ca să nu-mi imput că nu am făcut nimica, mai virtos că văd în față atîta aplecare la arta aceasta, și îndemnat fiind de mai mulți, am vrut să / cerc norocul și pentru aceea îți mulțămesc că ai făcut pașii cuviincioși.

Îți alătur aicea două fotografii, așa precum a fost Iza pe bina¹, numai haina nu a ieșit roșie destul, una ca să faci întrebuintărea poftită, alta pentru d-ta, și îți dăm toată voia, și te rugăm ca, cerînd trebuința, să dai și subscrii o petițiune în numele Izei², precum însemnasem și în epistola amintită.

Pentru cele ce-mi scrii a cîștiga de la muzeul³ de aicea, voi îngriji cît voi putea ca să-ți satisfac, numai mă rog de ceva răgaz.

Mercuri seara la 7 ore muri fiica eselenției-sale d-l Papp⁴ și o îngropăm sîmbără la /12 ore. Jale mare, nu ți-o pot descrie.

209.

D[omnul] Ilie⁵ veni de la Pesta, și deloc mersă la Abrud, că a murit soacră-sa. Ne aduse știrea că denumirile au venit așa precum ți le-am însămnat eu. Bologa, Kirchner și Fekete au rămas pe jos⁶. Președintelui s-au tras bani de funcțiune (2000) și este numai președinte provizoriu de senat. Este în dubietate să primească sau să se lase. Kirchner, Bologa și Fekete, oamenii cei mai dreți, sunt batjocoriți infam. Din subalterni se zice că nu va rămînea nici unul.

Denumirea la cărțile funduare a făcut sînge rău și în regiunile mai înalte ardelene⁷, și unii să fie cîrtit în cazino asupra uniunii necondiționate.

Pușcariu⁸ e denumit de consiliariu de secțiune în Minist[erul] cultului. /

210

În privința foaiei literare⁹ văd că vei avea greutăți, că onoratul comitet e cam greoi.

Eu mă socotisem să mă înțeleg cu d-ta și să scriu niște tractate igien[istice], dietetice etc, dacă s-ar ținea și acestea de cultura poporului, cum cuget că s-ar ținea, însă eu, zău, nu voi trimite manuscriptul meu comitetului spre cenzurare. Apoi aș avea și drept să nu fac nimica, că la alegere nu am fost băgat în samă, ca cînd nu aș fi nici esistat¹⁰.

Portret nu am încă, dar fii sigur că cum voi avea îți vom trimite.

Fii sănătos cu toți ai d-tale.

Al d-tale sincer amic,

*dr. Vasici*¹¹ 210

¹ Isabella, fiica lui P. Vasici, care a cîntat la serbările „Astrei” din Cluj.

² E vorba de un stipendiu pentru a-și putea continua studiile la Viena.

³ Muzeul ardelean (Erdely Muzeum), înființat în 23 noiembrie 1859.

⁴ Vezi nota 3 de la scrisoarea LXXXI.

⁵ Ilie Măcelariu.

⁶ Vezi nota 3 de la scrisoarea precedentă.

⁷ Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 95, p. 379 (*Cluj 13 dec.*) Nemulțumirea se datora faptului că în comisia pentru cărțile funduare nu a fost numit decît un singur transilvănean.

⁸ Ioan Pușcariu.

⁹ Vasici se referă la revista *Transilvania*, foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, care apare în anul 1868 la Brașov, mai tîrziu la Sibiu, ca bilunar sub redacția lui G. Bariț. Revista și-a încetat apariția în anul 1946. Reapare sub formă nouă, la Sibiu, din 1970. P. Vasici a fost unul din principalii ei colaboratori, cu materiale din domeniul medicinei, igienei și științelor naturale. Vezi și Valeriu L. Bologa, *Medicina și igiena în activitatea Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român pînă la unire 1918, în Studii de istoria medicinei*, Cluj, 1968, p. 15—53.

¹⁰ Vasici, membru al Comitetului central al Asociațiunii încă de la întemeierea acesteia, nu a mai fost reales în anul 1867, ceea ce l-a supărat.

¹¹ Nota lui Bariț: „Răsp. 29 ian.”

Domnule și fine !

Nu m-am grăbit cu răspunsul, așteptînd să văd cum se vor mai dezvoltă lucrurile.

Fratele Iacob¹ fu ai aicea de joi pînă sîmbătă, cînd apoi plecă cătră Viena, îndemnat de șeful nostru, care totodată a provocat și pe d-l președinte Papp² să lucre pentru el. între aceea îi veni pensiunea formală și ăștia zic că aceasta să nu-l împedece să meargă la împăratul. A înțeles multe aicea, s-a convins despre aceia despre ce noi nu ne îndoiam niciodată, adecă că Sibiul a lucrat în grad eminent împotriva noastră, mai virtos de cînd a căzut ăla din prezidiul Asociațiunei³. Dar se vede că oamenii au început să expirie și Ia acela o nestatormcie, căci se zice că cînd era să se facă Pușcăsteie⁴ în locul lui Iacob, precum poftise, s-ar fi pronunțat că lui e tot atîta oricine va fi. Se vede că, neputînd izbuti

217

a trînti pe Latzi⁵, nu i-a mai păsat mult de alții. /

Mai departe, îmi spune Iacob că e pusilanim [= meschin, n. ns.] că îl necăjește *Gura satului*, că nici el însuși nu mai are încredere în sine, și dacă mai face cîte una, face numai la lingușirea unor și altor â la Dunca⁶. îmi spuse și de deputațiunea brașovană, și cît de prost s-a purtat cu ea, cu toate că le-a promis toate, dar nu cutează să facă nimica.

Eu, la noțiunea reale și ideale, aveam niște idei minunate, dar, dezgustat de cele ce s-au întîmplat în Pesta⁷, nu m-am mai ocupat de ele și le-am lăsat lui Dumnezeu. Ba eram să-ți scriu și d-tale, după ce citii articolul din *Hermannstedter [Zeitung]* să te lași de toate, că mai pe urmă numai d-ta vei fi vinovat că românii nu se pot ferici. Să nu cumpănim cele ce ne iese din gură, și încă din gura unui bărbat la care caută toți, e nejustificabile, și eu mă tem că lucrul e așa precum îl descriu străinii.

Nu mai d-l Rațiu⁸ m-au mai încuragiat, dar îți spun drept că căzusem cu inima cînd văzui atîta nepricepere.

Duminecă la 10 ore plecă cu toată familia de la d-l Măcelariu¹⁰, unde luă un mic dejun, petrecut de mai toți românii, după / ce sîmbătă seara se boteză fiica cea mai mică, la care, afară de vîrfurile ostășești, luară parte familia d-lui Măcelariu, a mea, și a lui Macedonfi¹¹. Eu însă mă îndepărtaî, simțindu-mă cevași rău, căci petrecusem la balul tinerimei noastre, unde merșerăm cu copiii toți, numai pisicile nu.

Cîtu-i pentru conlucrarea mea, eu m-am apucat de *Istoria naturale*.¹² Aș scrie una pentru școalele populare, unde trebuie să se introducă. Merge cam greu, dar tot merge. Cu toate acestea, îți voi trimite și d-tale cîte un articol, apoi d-ta fă ce știi cu el. Și cel dintîi va fi despre băile de abure și lucrarea lor în organismul omenesc. Am voie multe a lucra, însă neodihna în care ne aflăm, apoi niște lucru oficios spurcat (reviderea tabelor statistice despre scoale; oh, Doamne, nu ne lăsa, ce școli și ce inspecțiuni de școli avem! ; Doamne, dar rău sunt umplute, cu toate că le-am făcut instrucțiune ca la niște copii de azbuche, și tot asemenea!) mă împiedecă. /

218

Că așa va fi cu foaia Asociațiunii¹³, am cugetat la început, însă ce să faci. Vaida¹⁴? Eu nu știu ce să zic, omul acela mestecă multe. Manuscrisul lui, cît l-am auzit cetindu-se, este un galimatias, și numai pentru că au fost a lui Vaida ne-au răpit mai o ședință întreagă, de nu-l mai asculta nimenea. Iani zice să-l trîmită. Cameleonul nu va rămînea fără rezultatul dorit, dacă se va trimite în mai multe esemplare și dacă redactorul va ști păzi discrețiunea.

Despre cei doi din Sibiu auzisem mai de mult. Se și răscoceoresc asupra corespondinții din Belgrad¹⁵, fără ca să fie refuzat cele atinse. Vai de om, unde am ajuns! Am zis și mai zic că pentru o ambițiune, ăla va băga cuțitul în mumă-sa și apoi va plînge, dar va fi tîrziu.

La toate să fim pregătiți, dar să ne ferească Dumnezeu să nu ne despărțim în uouă tabere. însă uită: la Bobotează a fost Fekete¹⁶ aicea ehiemat de Miko¹⁷ prin Iles¹⁸. I s-a promis episcopia de la Gherla, eăci ăia de acolo¹⁹ ar vrea să treacă la / Blaș, și încă așa că de nu va fi alegere, apoi aceasta va urma negreșit, iară de va fi alegere, apoi aceea se va da numai sub condițiunea aceasta. Așa, Gherla și Blașul mai că ne vor părăsi, nu toți, dar capul și cela va zice: „Da ist das Bettlervolk!“²⁰

Da, provocarea din *Gazetă* a fost bună. Deie-ne congres, și acolo se va arăta ce suntem.

în privința Izei²¹, eu am făcut acei pași numai ca să nu-mi imput că nu am deșteptat talentul, și dacă ne va succede, am satisfăcut poate unei dorințe destul de lăpitate, iară de nu, nu-mi fac imputări că nu am cercat.

Acuma să-ți mai scriu și despre intențiunea mea. La Ministeriul instrucțiune! publice se lucră pentru o lege pentru școalele populare, și aceasta știu numai de acolo căci Ranicher²² a cerut niște conspecte de la referentul miliției, Haupt²³. De aci cam deduc ce lege va fi aceea. De la noi / nu s-a cerut măcar una descriere generale despre starea școalelor. De aci se vede că zilele noastre sunt numărate. Aduge că se vorbește că guvernul se va reforma, pînă în aprilie, cu un guvernator, un cons[ilier] ministeriale, trei cons[ilieri] de secțiune, 4 secretari, vreo eîțiva concipiști și personalul de manipulațiune. Și așa, se poate că noi vom părăsi Clușul mai înainte de ce am cugetat. Mai am 13 luni și 18 zile, apoi aș avea 35 de ani ai serviciului și aș primi 1653 f. 75 cr. pensiuone meritată. Dar de voi cădea mai înainte, apoi pentru aceste 13 luni aș perde din suma arătată 236 f. 25 cr., ce m-ar durea inima, însă și aceasta o preferez unei vieți dubie, cum îmi e cea de acum.

Mă voi așeza în Timișoara și voi începe iar praxa, și așa cuget că voi fi mai tihnit, numai să pot scăpa de casa din Sibiu.

închei cu mare dorință de a ne mai putea întîlni vreodată, și rămîn cu toată stima al d-tale sincer amic,

Pavel

Ieri muri fiica d-lui ministru Miko, măritată contesă Teleki. Mîne va fi înmormîntată. /

De la Floșturan²⁴ am cumpărat mai întîi cînd am venit la Brașov, Mi-a părut tare rău²⁵. /

219

219

1

¹ Iacob Bologa.

² Vasile Ladislau Pop.

³ Andrei Șaguna a îndeplinit funcția de președinte al Asociațiunii de la întemeierea acesteia, în anul 1861, și pînă în anul 1867. La adunarea generală din 26-28 august 1867 de la Cluj a fost ales președinte al Asociațiunii, Vasile Ladislau Pop. Vezi Ilie Dăianu, *Al doilea președinte al Asociațiunii, Vasile L. bar. Pop 1819-1875*, Sibiu, 1925, p. 67-68.

⁴ „Pușcăstele”, porecla lui Ioan Pușcariu.

⁵ Vasile L. Pop.

⁶ Paul Dunca.

⁷ încoronarea împăratului Franz Josef ca rege al Ungariei și sancționarea astfel a uniunii Transilvaniei cu Ungaria.

⁸ *Hermannstädter Zeitung*, ziar apărut la Sibiu în anul 1861. Din 1863 unit cu *Der Siebenbürger Bote*. Se referă la articolul-corespondență *Zur Parteiaimung unter den Romanen, Pest, 20 ianuar*, în *Hermannstädter Zeitung*, VIII 1868 nr 21 p. 91. Vezi și scrisoarea lui I. Rațiu către G. Bariț, datată „Turda, 29 11&68”, puMi-J*1, 13 K 0 1 1 A Hitchens și Liviu Maior, *Correspondența lui Ioan Rațiu* p. 170—172.

⁹ Ioan Rațiu.

¹⁰ Ilie Măcelariu.

¹¹ Iosif Pop Macedonfi, jude cercual.

¹² Paul Vasici s-a preocupat în ultimii ani de viață în mod deosebit de științele naturii, de popularizarea lor. Dorind „a preveni unei lipse mult știmate de un manual”, care să fie introdus în școlile bănățene, Vasici a alcătuit lucrarea la care se referă în această scrisoare. Manualul a fost premiat în anul 1878 de către Consistoriul din Arad, dar a apărut abia postum și numai prima lui parte cu titlul *Istoria naturală pentru școlile elementare* (a fost considerat pierdut). Desi în cuprinsul său Vasici pomenește de „creator”, *Istoria naturală* cuprinde numeroase pagini care ilustrează o gândire evoluționistă. Vezi Paul Vasici, *Istoria naturală pentru școlile elementare*, Partea I, Arad, 1883; Grigore Ploesteanu, *Vn ilustrat român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, p. 113.

¹³ *Transilvania*, apărută în 1868.

¹⁴ Ladislau Vaida, deputat în Dieta din Cluj.

¹⁵ Alba Iulia.

¹⁶ Ioan Fekete-Negruițiu.

¹⁷ Contele Miko Imre.

¹⁸ Funcționar gubernial.

¹⁹ Ioan Fancea, episcop de Gherla între 4 iulie 1865—11 august 1868.

²⁰ „Iată [aici este] poporul de cerșetori.” Cuvinte atribuite lui A. Șaguna. George Bariț, *Părți alese* voi. III, p. 342.

²¹ Fiica lui P. Vasici.

²² Iakob Rannicher.

²³ Frideric Haupt.

²⁴ Mihail Flușturean, comerciant brașovean și centumpater, a decedat în 28 ianuarie 1868 în vîrstă de 76 ani. Necrologul publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXXI 1868, nr. 6, p. 24.

²⁵ Nota lui Bariț: „RSsp. 28 mai”.

Lxxxm

Domnule și fine !

Am fost bolnav și sunt și astăzi, deși, după o cură ce o întreprind, am pornit spre mai bine. M-am făcut moros, ba pot zice melancolic, și pentru aceea nu am putut satisface nici voinții mele, nici așteptării domniei-tale.

Cluș, 26/6 (1)868

Iată, acum îți trimit un tractat de ale mele \ dacă cugeti că va răspunde dorinței / noastre în direcțiunea aceasta. D-ta tipărește-1; de nu, pune-1 la o parte. Dacă se va tipări, apoi cuget că voi împărtăși multe, care apoi, după o reviziune și ordine mai lămurită, s-ar putea culege și într-o broșură.

Nu'am scris despre băile de abur, cum ți-am fost promis, din cauză că acestea vor veni la locul său ca mijloc învîrtoșitoriu de pele, unde voi tracta pe larg despre ele și voi arăta oareșicari reguli și pentru băile reci de riu, obicinuite. /

în 3^e iuliu c.n. plec cu nevasta și cu fata cea mai mică la fiia mea Aurelia, în Zam^a, unde se află Neli și Iza^a de la Paști, și voi rămînea acolo pînă cîtră 20 august, pentru restaurarea sănătății.

D[omnul] vicepreședinte m-a însărcinat totodată ca să vizitez școlile din ținutul acela. Dacă, dară, mă vei onora cu vreo scrisoare, te rog adresează-o la Zam, per Dobra^a, căci acolo o sta poșta în loc.

Astăzi primii de la d-1 Pascaliⁱ epistolă că ne va cerceta și pre noi. ⁵ Și pot să-ți spun că oamenii pe / aicea, și cei împintenați, au început a se împrieteni cu ideea aceasta, și promit concurs.

Nou cevași mai însămnat nu avem nimica. Mi s-a spus că la Sibiu sunt oamenii ocupați cu congresul⁶, însă vreau să activeze multe, și oamenii naibii nu vreau să asculte. Ei vor vedea!

Nu sunteți anul acesta ehiemat la București în afacerile Academiei? îmbrățișîndu-te, rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

dr. Vasici

Scrisoarea am cetit-o fraților. Toți s-au bucurat că ți-am putut face oareșcare plăcere. Salutări de la toți. /

¹ *Despre medicină, cu respect la poporul românesc*, continuat cu titlul *Despre medicina cu privire la români*, publicat în *Transilvania*, I, 1868, nr. 17, p. 393—399; nr. 18, p. 417-422; nr. 19, p. 414-445; nr. 25, p. 601-607; II, 1869, nr. 1, p. 1_5 nr. 9, p. 100-102; nr. 10, p. 113-116; nr. 11, p. 172-176; III, 1870, nr. 6, p. 65-68; nr. 7, p. 82-85; nr. 9, p. 101-104.

² Zam, comună în județul Hunedoara.

³ Fiicele lui P. Vasici.

⁴ Dobra, comună în județul Hunedoara.

⁵ Mihail Pascali, 1831—1882, actor român, directorul Teatrului Național, în anul 1868 a întreprins cu trupa sa un turneu în Transilvania și Banat, fără a se opri însă și la Cluj; itinerariul său a cuprins orașele: Brașov, Sibiu, Lugoj, Timișoara, Arad, Oravița.

⁶ Ion Breazu, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918*, în *Studii de literatură română și comparată*, p. 105.

⁷ Congresul „Astrei”.

⁸ Nota lui Bariț: „Răsp. 11 august cu multe date”.

LXXXIV

Domnule și fine !

îți mulțănesc din inimă pentru cele împărtășite, care mult m-au interesat. Eu citisem în *Lloyd* că preasfîntul părinte a binevoit să rădăce

Zam, 15/8 (1)868

afurisenia de pe așa-numiții greci și bulgari, și am cugetat la multe¹. Am zis în mine că românii carii i-au dat ajutoriu se vor căi, pentru că acuma numai să vrea grecii, apoi pot face cu el ce vor dori. Dar părintele Baiulescu² ce zice? Rămîne și el, sau Dum/nezeu să-l miluiască?

Despre progresul ce face gimnaziul³ încă m-am minunat, cu toate că nu am așteptat ceva mai bine, știind cum stau profesorii. Dară sit venia verbo⁴. Brașovenii nu au meritat mai bine. Iată unde i-a dus autonomia popească, pînă la Popea⁵.

Mitropolitul a făcut vorbă mare și lungă ca să apuce frînele în mînă, a alergat de două ori la maturitate, și acuma a trămis pe Popea. Fiumos gimnaziu!

Iugeștii și Orghidaneștii⁶ au cerut bani de la dinsul. El a vrut să cumpere, așa zicînd, gimnaziul și/aceștia au priceput unde va să iese lucrul. Au tînjit după bani, dar nicidecum nu au dat gimnaziul din mînă. Și ce necaz era atunci pe sînția-sa! Mai tîrziu, juvante Radoviciu⁷, Datko și canceăriul Moldovanu⁸, pe lingă prietenul G[avril] Munteanu⁹ — pe care apoi ți-l înfundă la ministeriu — îi veni de sine în mînă, deși după mine curgeau sudori la referate, apărînd dreptul brașovenilor.

Dar nici aceasta nu va ținea mult. îmi pare că ne vor căuta brașovenii odată, dar va fi tîrziu. Eu pot să zic cu inimă curată / că am sprijinit interesele brașovenilor, ca și ale mele. Ei însă nu m-au priceput, sau nu au vrut să mă priceapă. Cînd eram să plec din Cluș, era Datko acolo și cerea să-i dau relațiunea ce o făcusem eu despre școala grecească la anul 1858. Nainte de aceea, avea lipsă de ea și mitropolitul.

îți mulțămesc că ai îndreptat deșertăciunea ce ți-o am trămis, și îmi pare rău că adunarea literarie în București¹⁰ cade cu a noastră, de nu ne putem întîlni.

Cu mulțămîtă lui Dumnezeu, mă aflu cu mult mai bine. Aerul curat, rusticitația, scăparea de grijă, sunt factori ce contribuîră mult la îndreptare. Și așa, cu ajutoriul lui / Dumnezeu, mercuri sau joi, după cum adecă va merge trenul pînă la Branicica¹¹, sau poate și pînă la Deva, vom pleca și noi cătră casă, apoi mă voi duce la Gherla¹².

Apropos cu drumul de fer! Ce e drept, acesta a schimbat fața ținu-tului acestuia, însă nu cred că în favoarea românilor, carii zac în letargia morții, în întunecimea egipteană, deși plătesc bani frumoși învățătorilor sau, mai bine, întunecătorilor.

D[omnul] vicepreședinte a fost așa de bun, de m-a însărcinat a vizita școlile în tractul Iliei și Dobrei, și a ținea esamenele, dar ce să vezi? / M-a întrebat că nu aş avea voie să merg la Brașov? „Nu, pînă tîn relațiunile de față, dar de-mi poruncești, mă voi duce, însă atunci cer ca relațiunea mea să se aștearnă ministeriului, oricum va ieși” — i-am răspuns, și așa, rîzîndu-se, a rămas pe altădată.

Dacă te duci la București, ia mai întreabă de cele ale noastre, ca să vezi unde s-a oprit lucrul.

Mai capeți *Gazeta spitalelor*?¹³ Doamne, cu ce se ocupă doctorii românești!

Rămîn cu toată stima al d-tale amic sincer,

Pavel.

Aurelia¹⁴ întreabă pe d[oaamna] Victoria¹⁵, primitu-i-a scrisoarea din finea lui aprilie? /

¹ Lloyd, ziar apărut la Viena. Vasici se referă la conflictul dintre românii și grecii din Brașov, referitor la proprietatea asupra bisericii parohiale gr.-or. din Brașov.

² Bartolomeu Baiulescu, 1831—1909, protopop ortodox, profesor la Gimnaziul din Brașov. A înființat în anul 1869 Societatea pentru sprijinirea meseriașilor Români, apoi Banca de ajutor reciproc și ziarul *Meseriașul român*.

³ Vasici se referă la Gimnaziul româneasc din Brașov.

⁴ „Așa veni vorba”.

⁵ Nicolae Popea.

⁶ Familii de comercianți brașoveni, sprijinitori ai școlilor, și în general ai culturii românești din Transilvania.

⁷ Radu Radovici, comerciant brașovean, membru al Eforiei școalelor centrale române gr.-or. din Brașov.

⁸ Dimitrie Moldovan.

⁹ Director al Gimnaziului din Brașov.

¹⁰ Adunarea Societății literare sau Academiei Române.

¹¹ Branicica, azi Brănișca, comună în județul Hunedoara.

¹² La adunarea generală a Asociațiunii care urma să-și desfășoare lucrările la Gherla în zilele de 25—26 august 1868.

¹³ *Gazeta spitalelor*, revistă medicală, a apărut în anul 1867 la București. Din 1870 și-a schimbat titlul în *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor*.

¹⁴ Fiica lui P. Vasici.

¹⁵ Fiica lui G. Bariț.

LXXXV

Cluș, 1/11 (1)868

Domnule și fine!

Dfomnul] Teodorache Ciurcu \ afiîndu-se aicea, îmi spuse că te aflu în Brașov. Deci, mă grăbesc să-ți mai scriu ceva de pe aicea.

Mai rupse ministeriul încă un dărăb din guvern. Pe temeul unui decret al Ministrului de cult și instrucțiune din 24 8°, ni s-a dat ieri ordinațiune din partea / d-lui comisariu regesc ca, după ce institutul consiliarilor de scoale are să încete încă în decursul anului acestui, noi să ne dăm documentele de servițiu în termen de 8 zile spre pertractare normele, adică pensiunea. Și așa, mult pînă la 1 ianuarie, vom fi pensionați. Mie mi se face o mare nedreptate, căci eu la 1° aprilie 1869 împlu 35 ani de servit, și ar trebui să capăt după normativul de pensionare 7/8 din leafă. Fiind însă / că lipsesc 3 luni, ei mă vor pensiona, de secur, cu 6/8 și așa, pentru 3 luni, perd 5 ani de servit sau 236 f. 25 cr. pe tot anul, ce pentru mine este o rubrică însemnată.

D[omnul] v[ice]președinte mă afidă că d-l comisariu va propune, desigur, să mi se ierte acele luni, și dacă ar reuși, apoi eu aş fi deplin

îndestulit a scăpa de o sarcină care, deși îmi rupea oasele, nu-mi da nici un rezultat dorit. Am făcut și alți pași în privința aceasta.

226 Maior², om tânăr, să se pensioneze! /

Eu aș fi scris încă în *Transilvania*³, și aș scrie, da' mă tem că nu voi plăcea cu astfelu de materie, și de aceea aștept să mă înștiințezi. E greu, că așa ceva nu se poate scrie tocmai în limba poporului, și de aceea mă tem să nu tai frunze la cîni.

Știi că la adunarea de la Gherla⁴ oarecine a propus să mă aleagă în comitet, în locul Popiei⁵, ca să îndrepte greșeala ce au făcut anu [trecut] cu mine, și i-au răspuns că ei vreau pe Brad⁶? Așa, eu sunt mai puțin decît Brad la Asociațiunea noastră! Nici nu aș fi primit, nici nu voi primi vreodată așa ceva, însă totuși astfel de expresiuni sunt dureroase.

Primit-ai scrisoarea mea din Zam⁷?

Cu sănătatea o duc mai bine.

Adio.

226*

Pavel.:/

¹ *Teodorache Ciurcu*, comerciant brașovean.

² Ioan Maior.

³ Revista „Astrei”, întemeiată în 1868.

⁴ Adunarea generală a „Astrei”.

⁵ Nicolae Popea. Vezi scris. XV, n. 1.

⁶ *Ioan Brad*, 1817—1890, a participat la revoluția de la 1848 din Transilvania, ofițer în armata austriacă.

⁷ Comună în județul Hunedoara.

⁸ Nota lui Bariț: „Răsp. 12 nov. 1865”.

LXXXVÎ

Cluș, 11/12 (1)868

Domnule și fine !

Trimit aicea continuarea articolului început¹. Cu noi nu s-a ales încă nimica, așteptăm în toate zilele ce va să vină.

Cei de la Pesta nu ne scriu nimica, deși i-am rugat. Ne pare bine că a scăpat Roman². Frumos s-au apărat și frumos au judecat jurații!

Luni a trecut d-l episcop Vancea, cum a spus, cătră Viena (?), chemat fiind acolo în toată graba, astfel încît și-au lăsat pe unchiul său Nestor mort acasă, care a murit în noaptea nainte de plecarea lui.

227 Aicea sunt oamenii pe pace, însă scorniturile ce se fac / acuși cu arme, acuși cu proclamațiuni, acuși cu ostășie mică românească la graniță îi neodihnește. Eu nu știu cum nu li-e rușine la unii oameni a scorni unele și altele și a neodihni poporul și a cășuna ură între națiuni.

După ce avurăm zilele trecute cea mai frumoasă primăvară și o căldură de la 12—14°, ieri dimineată ne pomenirăm cu neaua, și astăzi avem ger de 13°.

Cetatea s-a deschis și acuma pot veni și cu boi, ori de unde, dar lemnele nu se ieftinesc.

Citesc în *Românul*³ că s-ar fi dat Împăratului 14 petițiuni din deosebite părți ale Ardealului. Dar ce vor ajuta?

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

Pavel I 22

¹ Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.

² *Alexandru Roman*. Vezi datele bibliografice de la p. 201—207.

³ *Românul*, ziar politic, comercial și literar întemeiat de C. A. Rosetti; a apărut bisăptămînal la București, în anii 1857—1905. Vezi *Românul*, XII, 1868, nr. din 21 noiembrie 1868, p. 1008, articolul *Marele Principat al Transilvaniei*, semnat Autorul articolului este Bariț însuși. De altfel, în această perioadă Bariț a publicat în *Românul* o serie de articole cu titlul *Marele Principat al Transilvaniei*, cu scopul de a combate și compromite dualismul, care lovea atît de puternic în interesele naționale ale românilor. Papiu Ilarian, prieten al lui C. A. Rosetti, știa cine este autorul acestor articole iscălite cu diferite semne geometrice (după o modă a vremii). Vezi în acest sens Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, voi. I, Cluj, 1972, scrisori către G. Bariț.

Din perioada acestei scrisori datează și manuscrisul *Portretul unui bărbat cameleon*, despre existența căruia G. Bariț informa încă din 1881. Înșirindu-l între manuscrisele rămase de la bunul său amic Paul Vasici, el preciza atunci: „*Portretul unui bărbat cameleon*, 5 pagini folio mare, fără margini laterale, scrise des, cu pana muiată în lacrimi și fiere, după catastrofa din Cluj, cînd cu încercarea de a-l pensiona fără voia lui, înainte de a fi împlinit 35 ani de serviciu, la insistența, precum credea Vasici, a unui bărbat român de pozițiune înaltă, cu care apoi nici că s-a mai putut împăca de la inimă pînă la finea vieții. Să iertăm deaproapelui căci creștini suntem, dară niciodată să nu uităm, zicea și bietul Vasici. Pe lângă manuscrisul original se află și o copie ceva modificată, cu respect la legea de presă” (*Biografia lui dr. Paul Vasici*, în *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 80, p. 321).

Portretul unui bărbat cameleon este un atac vehement la adresa politicii inconsecvente a episcopului, mai tîrziu mitropolitului Andrei Șaguna, personalitate fără îndoială cu merite în istoria și cultura românilor transilvăneni, dar care totodată — așa cum a remarcat prof. Ștefan Pascu, în cuvîntul înainte la lucrarea istoricului american Keith Hitchens, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, a slujit „cu devotament interesele habsburgilor”. Desigur, în aprecierea conținutului acestui manuscris trebuie să se țină cont și de nota de subiectivitate a autorului, de fapt că Pavel Vasici l-a scris sub impulsul convingerii că era nedreptățit, poate chiar persecutat de amicul său din tinerețe ajuns mitropolit. Manuscrisul, datat în anul 1868, are următoarea însemnare a lui Bariț: „Manuscrisul lui dr. Paul Vasici, trimis mie în a. 1868 cu rugare ca săd public oriunde și oricum voi ști și voi putea eu, spre a demasca toate trădările și toate faptele nelegiuite cite se enumera aici”. Bariț n-a publicat manuscrisul, considerînd inoportună tipărirea lui atît timp cît mai trăiau contemporanii. Reproducem *Portretul unui bărbat cameleon* după manuscrisul original de la B.A.R., ms rom. 1003, f. 228r—230v, socotind că ne facem o datorie față de istorie publicînd în acest volum, împreună cu corodpența, cele cîteva articole politice ale lui Vasici rămase în manuscris (și notate de Bariț încă în 1881 ca foarte importante), și care atunci n-au putut vedea lumina tiparului fiind considerate „periculoase” la adresa unor puternici ai zilei. Astăzi ele sînt binevenite, luminînd aspecte mai puțin cunoscute din personalitatea remarcabilului cîrturar transilvănean. Iată *Portretul...*:

Portretul unui bărbat cameleon

Cînd Cain, a ucis pe fratele său Abel pentru ca să facă destul ambițiunei sale celei deșerte, atunci zise Dumnezeu către el: „Unde-i fratele tău? Ce ai făcut, iacă vocea singelui fratelui tău strigă din pămînt către mine”.

Atunci Cain, mustrat de conștiința rea, se declară însuși pe sine că va pribegi pe pămînt și că va fi ca veri cine'il va afla, îl va omorî. Așa și părint[ele] Andrei, după ce vindu pe muma sa și denunță pe unii din cei mai devotați și zeloși frați ai săi, numai ca să-și îndestulească ambițiunea cea mîrșavă și nesățioasă și să-și

izbîndească asupra celorla pe care el în neodihna sufletului său îi ține de inimi[ci] ai săi, muștră de conștiință, căci Dumnezeu striga către dinsul: „Ce ai făcut omule! ai vîndut pe mama ta, ai trădat pe frații tăi, ce vei face acuma, că pămîntul nu te va mai răbda?“, ca să-și domolească această muștrare de cuget, alerga la Brașov la românii pe care el îi ura din suflet, iar acum le adulează cu o ipocrisie măiestrită, ca să le spună ce minune a făcut el în Pesta, că legile pentru care și el a pledat în anii 1863—4 și a fost pentru aceea și decorat, nu sunt bune, căci sunt bancnote fără cauțiune, și că acele legi ce vor da ungerii — firește, iarăși prin ajutorii lui — vor fi bancnote cu cauțiune — firește, cauțiunea ce a adus-o cu sine de la Pesta și o poartă pe pept. „Oracul“ acesta al așa-numitului „marelui bărbat“ străbătu în toate direcțiunile la acei oameni pe care el îi dirige, ca și un capelmaistru muzicanții săi, care jură în cuvintele lui, ca și discipulii în ale măestrilor lor; care nu cunosc altă politică decît aceea a marelui maestru al său, pentru care nu este nici un drept, nici un principiu, nici o oportunitate, a căror vîrf să nu atingă înalta opinie individuală a maestrului lor.

Ce fură dar urmările acestui oracul? Nici mai mult nici mai puțin decît că fără nici o judecată mai matură se bucioma în organul Preasînției sale *Telegraful rom[ân]* ca o veste de bucurie, ce are de a aștepta națiunea românească de la astfel de cuvinte înțelepte și părintești ale marelui maestru și care nu mult după aceea se și manifestară prin nimicirea articulelor dietali din anii 1863 și 64, prin care existența politică a națiunii românești și autonomia bisericilor ei era recunoscută.

Nu lipsiră nici străinii, acei oameni pe care el îi adulează cu scăderea bărbaților noștri, a se minuna de înțelepciunea acestui bărbat înalt, cu atît mai mult cu cît ei îi cunoștea toate păturile inimii lui, cu cît ei știu și aceea că el urăște inteligența română, că o batjocurește cu fel de fel de porecliri proaste și dejositoare, că o descrie lor ca pe niște proletari și comuniști care îl împiedică în intențiunea lui cea mai bună — firește pentru străini. Și iată că lumina vine de la răsărit. Din băile de Zizin trimite un corespondinte lui *Wanderer* următorul articol:

«Un oracul al Șagunei

Cronst[adter] Zeitung amintește un oracul notaver, cu care mitropolitul bar. Șaguna au răspuns la cuvîntarea inteligenței (?) române la cea de pe urmă prezentă a sa dedicată examenelor de maturitate ale Gimnaziului greco-oriental, în a cărei urmare legile aduse în Dieta de la Sibiu sunt de a se asemăna cu bancnote fără cauțiune, din contra legile combinate în Dieta pestană se vor dovedi iarăși numai ca bancnote, însă ca acelea cărora nu lipsește cauțiunea. Acesta se pare cel mai bun drum cînd conducătorii de pînă acum ai românilor ardeleni dau conaționalilor săi adevăratul înțeles (!?) al Dietei din Sibiu unei diete a cărei preponderență număr de membri unește o tactică minunată a fixa legi și pentru toată Europa. Este un lucru firesc că pe Șaguna trebuie să-l lovească cea mai amară ură în un moment cînd românii ardeleni, prin noua întoarcere a lucrurilor, și-au pierdut de sub picioare terenul legal din anii 1863 și 64. însă deși pentru astfel, și lor asemeni expresiuni, căruțului patriot (?) este împins de partida extremă afară din legămîntul națiunii românești și stigmatizat odată de sîrb, altă dată de român-bulgar, care nici nu este în stare de a cunoaște baterea pulsului al poporului român, totuși ei vor contribui dinarul său ca poporul să se deștepte și încetul cu încetul să întîmpine Dieta pestană cu încrederea sa.»

Așa corespondentul din Zizin, care de una parte se bucură că bar. Șaguna ne-a spus adevărul și ne-a tăiat tactica de a nu mai fixa legi pentru toată Europa; iar de alta, îi spune și lui că e un lucru firesc că el pentru aceasta să simtă ura cea mai amară a românilor transilvăni, deoarece prin aceasta și-au pierdut terenul legal de sub picioare, și ca să fie exclus din sînul națiunii române, a cărei baterie de puls el nici nu este în stare a-l cunoaște; însă nu de partida extremă, precum se pare corespondentului străin, ci noi o spunem verde: de toți românii, nu numai transilvăni, ci oriunde se vor afla, și de întreaga națiune, pe care el o maltratează. Și dacă și acuma tot s-ar mai afla discipulii care șed la picioarele maestrului său și pîndesc la toate mișcările voinții lui, ca să se acomodeze după ea și apoi să o buciome prin organul lor cel răsunător, *Telegraf rom.*, aceia sau nu au simț românesc, sau interesele în parte și frica de a nu atinge deșertăciunea despotică, și astfel a simți mînia lui

cea stricăcioasă în împrejurările de față, îi face să se arate cu supunere necondiționată, fără nici o opinie proprie, adoratori politice ai celei false să fie ultraconservativi, mameluci care resping tot ce nu iese din sîntul rost al idolului lor, ca un ce periculos pentru națiune.

Însă aceia care cu ochii minții urmăresc pașii lui nu vîd alta în purtarea lui decît pe un vrăjitor bisericesc care, sub masca ipocriziei, vrea autonomia bisericească, nu cum ar trebui să fie ea și să lucreze după cum cere aceasta, ci din egoismul cel nesătios, ca să poată domni după volnicie, întrebunțîndu-o de mantaua cu care se acoperă uricioasa ambițiune de despotism; care denunța pe coreligionarii săi din servilism către cei de sus, și se teme de un sinod canonic, ca să nu-l dea peste cap; care abuzează într-un mod obraznic cu mila împărătească și interesele de la treizeci de mii puind banii în buzunarul lui cel larg și îndopînd pe preoți cu două, trei biblîi și calindare; care maltratează cauzele creștinilor nevoind a regula și înzestra Consistoriul cu bărbați harnici, plătiți de Maiestatea-Sa; care pune monument aceluia ce a zis că românul este bun pînă ce eîn opinii, și astfel acoperă lumina și ocrotește întunericul; care pleda pentru o biserică ecumenică și nu suferea numirea de preot' român pînă ce spera că se va face patriarh și mitropolit în Carloviț, iar după ce văzu că pe sîrbi nu-i poate înșela ca pe români, nu avu întru nimic a scrie disertațiuni că românul numai atunci va fi fericit cînd va avea mitropolit din sînul său; care în nedumerita sa ambițiune vrea să se asemene lui Ioan Gură-de-Aur, nebăgînd în seamă că are gura de petice; care pînă nu se făcu mitropolit al românilor din Austria scria antorismose pentru sinoade, iar după ce se făcu, sinodul este el, biserica este el, consistoriul este el; care, pe lîngă aceea că pentru hirotonie trage după bieții candidați și pielea, îi hirotonește în anticameră și asta o numește el dar și sîntenie.

Nu vîd altul în el, decît un escamator politic, care începînd activitatea sa în Transilvania cu prinderea faimoasei Varga Cătălina în biserica din Bucium — izbită într-un mod ce ar face onoare oricărui haiduc — pînă în ziua de astăzi a știut întoarce mantaua după vînt; care a știut a se acomoda nemților înjurînd și afurisînd pe magiari; apoi iarăși magiarilor, defăimînd pe nemți; care știu înferea pe bărbații noștri lepădînd toată culpa asupra lor că nu poate face mai mult pentru Uniune, ca'cu atît să strălucească mai tare în gloria curățeniei sale nemaculate înaintea celor de la putere; care vede cu ochi tulburoși înaintea românilor în posturi mai înalte, ca să nu-i detragă ceva din nimbul lui' cel luminos și îngimfat; care în mîndria pozițiunii sale celei înalte vrea să impună la toată lumea, iar cînd îl muștră conștiința că și-a batjocorit națiunea și pe frații săi, atunci plînge ca o babă; care pledează pentru Reichsrath și pentru legile din Sibiu în Viena, să se decoreze, și în contra Reichsratului și legilor din Sibiu în Pesta și iarăși se decorează; care defăima purtarea bărbaților români și a națiunii, care au luat drumul petițiunii și a uitat că el a fost care a cerut ca să ducă însuși astfel de petițiune la împăratul; care, sprijinit de națiune și tras de atîtea ori din noroiul politic în care se afundase cu pripirea ce-l caracterizează și favorit de noroc s-a înălțat în rangul cel mai înalt și de aceea nu-și mai încapă în pele și stă să batjocurească toată lumea. Cu un cuvînt, escamatoria lui politică merge atît de departe, încît noi îi putem proci înainte, că acest „cărunt patriot“, pe care și Kossuth îl cunosc și-l declară de perfid, și pentru aceea îl și ura fără de margini, va da încă mîna cu Kossuth și se va schimba în cel mai mare lingușitor al lui, ca din nou să capete cruce. Fi-va însă aceasta de aur sau de lemn, timpul va arăta.

El drept că acest bărbat șarlatan bisericesc și politic a făcut și cîteva de care lingușitorii lui se miră; fiind însă că el orice face nu face din punct de mîncare morai, la care el se provoacă în toate vorbirile lui tocmai pentru aceea pentru că îi lipsește, ci numai încît este în joc ambițiunea egoistică a sa, nu ne închinăm faptelor lui, pentru că nu produc nici un bine pentru națiune sau pentru biserică. Istoria le va critica după cuviință, iar noi în privința aceasta îl ținem de un popă lacom, despre care zice Pallingerius Stellatus în *Zodiacus vitae* seme(?) lucrum stupidus superos, sacraque negabit.

În fine, fie-ne iertat a pune încă o întrebare, și adică: oare ziarul *Națiunea română* cînd a dorit unirea bisericii române cu părintele mitropolit Ș[aguna] ca cap suprem al bisericii, a exprimat dorința românilor din România, sau a vrut

numai să sondeze oare în cit ar afla o astfel de unire expresiune publică între români. Și dacă *Națiunea română*, care precum se vede a de judecată calitățile bărbatului sub care dorește unirea bisericii române după razele purpurii ce le lapadă de departe spectrul străinilor asupra lui iar nicidecum după calitățile lui cele adevărate, crede că această persoană ar fi în stare a duce în viața această dorință, apoi trebuie să-i spunem că s-a înșelat foarte. Ideea e sublimă, frumoasă și demnă de o națiune care pășește spre cultură, însă tocmai pentru aceea trebuie și bine lămurită și debătută, și de nu s-a născut moartă, precum și vom vedea, ar trebui suscitată."

Alături, în același ms. rom., există și o copie a *Portretului* adnotat de Bariț: „1868. Memorialul lui dr. P. Vasici ceva modificat". Această „modificare" trădează intenția de a publica totuși *Portretul* intenție părăsită ulterior.

İXXXVN

Cluș, 6/4 (1)869

Domnule și fine !

Iată, trimit continuarea articolului început însă am făcut greșală la descriere, fiind tare mult infestat. Ai bunătate și grijește la tipărire, ca să vină după semne.

Îți mulțămesc de cele împărtășite. Bietul Munteanu¹! Iată, acesta e sfârșitul oamenilor ce primesc idei streine ca să le mărturisescă de ale sale, când vrea să lingusească unuia și altuia. Apoi viața lui încă era destul de aptă a-l aduce să nebunească. Dumnezeu să-i ierte!

Ilie a fost aicea². A avut cel mai interesant discurs cu d-l comisariu, ce a ținut 1 ¹/₂ oră.

235 Vancea³ încă trecu vineri / la locul destinațiunei sale. Și el șezu colo cam una oră bună. Aicea trecu incognito, însă Măcelariu îl gratula, iară el, când s-a dat din careta lui Biasini⁴, acela ieșea cu mai mulți să meargă prin vizite, așadar în frac. Vancea gîndea că-l așteaptă pe dînsul și începu: „Nu am meritat atîta eonsiderațiune". etc. Ilia, ca să nu-l confunde, luă lucrul de bani buni și îl gratula.

Sîmbătă veni de la minister că guvernul ca atare are să încete cu 30 aprilie⁵, iară comisariatul să înceapă funcțiunea în 1° — mai, că statul personale s-a aprobat și că curînd vor urma denumirile (cam pe sîmbătă se așteaptă și acestea).

Așjiderea, ne dizolvăm. Pal Sândor⁶ e denumit de suprem director scolastic peste tot Ardealul. D[omnul] Maior⁷ a mers ieri la Sibiu să depună cenzura de avocat.

Eu nu-ți voi mai putea trîmite ceva pînă nu mă voi așeza în Timișoara, unde am luat cuartir în Fabrik.

Vasici. 1

¹ Vezi nota 1 la scrisoarea LXXXIII.

² Gavril Munteanu.

³ Ilie Măcelariu.

⁴ Ioan Vancea, mitropolitul Blajului.

⁵ Hanul Biasini din Cluj, care avea poștalioane proprii.

⁶ Vezi nota 9 la scrisoarea LXXII.

⁷ *Pal Sândor*, secretar gubernial. A fost numit în anul 1869 director școlar suprem pentru Transilvania.

⁸ Ioan Maior, fost consilier pentru școlile greco-catolice din Transilvania.

LXXXVra

Cluș \ 16/4 (1)86-9

Domnule și fine !

Astăzi se refereste pensiunea mea, care veni în 13 ale acesteia. Sunt pensionat din 1° april, cu 1680 f. și așa, mulțămînd lui Dumnezeu că am scăpat cu față curată, plec în 20 apriei cătră Banat, unde după sărbători voi sosi. Quartier mi s-a luat în suburbiul Fabrik.

Cauza pensiunei stă: „Dizolvarea consiliului scolastic". Pe Maior³, care acuma se află în Sibiu la cenzură, l-a mai lăsat, adecă nu a venit / 236- nimica pentru dînsul.

Te rog ca de acum înainte să-mi trîmiți *Transilvania* în Timișoara.

Pentru guvern încă nu a venit nimica.

D[omnul] Măcelariu⁴ se întoarse aseară de la Gherla și astăzi, căutîndu-l, mi se spuse că a plecat cu carul iute.

Uitasăm să-ți scriu mai dăunăzi că articolul din *Românul*⁵ [în] care se scrie despre Mercurea și adnectarea Principatelor s-a tradus ungurește ex offo. Autorul lui se crede a fi Roman!⁶

Binevoiește a da d-lui Mureșanu⁶ alăturata hîrtie⁷ și fă bine ca să o publice cît se poate mai degrabă.

Rămîn al d-tale amic,

Vasici.

Mă rog să spui d-lui protopop Rot⁸, care se află acolo în estricsiune, că vom petrece în Zam pînă în 8 n. / 236-

¹ Aceasta este ultima scrisoare expedită de Vasici din Transilvania lui G. Bariț.

² Vezi scrisoarea LXXXVII, n. 8.

³ Ilie Măcelariu.

⁴ Vezi *Correspondența particulară a „Românului"*. Pesta, 31 martie n. 1869, semnată X., în *Românul*, XIII, 1869, din 1 aprilie p. 290—291. Autorul corespondenței, Visarion Roman, informa opinia publică din România despre dizolvarea Comitetului Național Român, ales cu ocazia Conferinței naționale de la Miercurea din martie 1869 — conferință la care s-a creat Partidul Național Român — condamînd această acțiune ca un „absolutism feroce". De asemenea sînt condamnate și celelalte măsuri de persecutare a inteligenței românești din Transilvania: supravegherea polițienească a lui Ilie Măcelariu și a altor membri ai Comitetului Național, arestarea a doi preoți români din ținutul Clujului. în aceeași corespondență răzbat zvonurile referitoare la o eventuală triplă alianță franco-italiano-austriacă, care, realizată, ar avea drept consecință absorbirea totală a României „în oceanul austro-ungar". Vezi și Bujor Surdu, *Correspondența dintre George Bariț și Visarion Roman (1867—1879)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, tom. IX, 1966, p. 311-350.

⁵ *Visarion Roman*, 1833—1885, profesor, publicist și economist.

⁶ Iacob Mureșanu, redactor al *Gazetei*.

⁷ „Hîrtia" la care se referă Vasici este *Un rămas bun*, adio-ul său cu ocazia părăsirii Transilvaniei și reîntoarcerii în orașul natal Timișoara. A fost publicată în *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, 1869, nr. 27 din 21/9 aprilie, de unde-l reproducem pentru frumusețea lui:

„Un rămas bun.

După o petrecere de 33 ani în Transilvania ca director de carantină ces. reg. și ca consilier ces. reg. de scoale, cum și inspector al școalelor greco-răsăritene din Transilvania, mă reîntorc în patria mea mai strînsă, respectiv la locul nașterii

«iele, Timișoara, de unde, chemat la direcția ce am purtat, ieșisem înainte cu 35 ani. La această despărțire de frumoasa Transilvanie, unde am petrecut multe zile voioase, dar și dureroase, nu pot a nu aduce mulțămăita mea cea mai călduroasă la toți aceia care m-au sprijinit în cariera direcției mele și anume: dd. inspectori districtuali de școli, eforiilor și reprezentanților școlari, dd. directori și profesori gimnaziali, dd. directori ai școlilor normale și elementare și învățătorilor școlilor populare, juriștilor cercuali și comunali, inspectorilor mirenii și tuturor armiiilor și cunoscuților, zicându-le un *rămas* bun și rugându-i ca să-mi păstreze în inima lor un semn de suvenir.

Cluj, 16/4 aprilie 1869
Dr. Pavel Vasici.

Roth, protopopul evanghelic al Sibiului.

LXXXIX

Timișoara, 5/7 (1)869

Domnule și fine !

Mă aflu de la 8 mai în Timișoara, și că nu ți-am scris acuma, cauza a fost că vream să-ți mai trimit câte ceva pentru foaie și, nefiind în ordine bună cu cuartirul¹, fui mult împedecat.

Acuma îți trimit o epistolă², și curînd va urma tractatul despre învîrtoșirea pelei³.

Eu te-am fost rugat ca *Transilvania* să mi se trimită la Timișoara și d-abia căpătai nr. 13 astăzi de-a dreptul. Celelalte mi-au venit tîrziu, prin Cluș, iară nr. 9—11 nu l-am primit nicidecum, și / mă rog, dacă ți-ar fi prin putință să mi le trimiți, căci la Cluș nu sunt.

Din nr. 12, care d-abia l-am căpătat zilele trecute, văzui că a murit bătrînul d-tale.⁴ Mi-a părut foarte rău. A trăit însă o viață frumoasă. Dumnezeu să-l ierte!

Aclud aci 1 f. prenumerațiune pe semestrul al doilea. Trebuie să-l trimit la Sibiu⁵, dară mi urît să mai scriu și acelora. Fii bun și îl primește d-ta.

Timișoara s-a înfrumusețat, dar totodată s-a făcut și Ierusalim. Jidanii au edificat o tîmplă adevărat măreață, și se poate numi Sionul cel nou din care vor împărați. Nainte / o cetate birocratico-militară, astăzi comerciale în sensul cel mai lat.

Dar românii!! Aceștia pot zice că se perd. Inteligența e sfîșiată în partide, nu au conducătoriu, nu au loc de adunare, nu au nici o viață sociale românească, nici măcar o societate de lectură, ca în alte orașele cu mult mai neînsemnate. Că astfel, n-am aflat nutremînt sufletesc în locul nașterii mele, vei afla lucru firesc. Dar durerea mea este și mai mare că văd un popor atît de vînjos cum se face pradă nebuniilor prejudicioase. Scrufulele, domnul meu, artriteazele, dropicele, hecticele, tuberculozele sunt lă / țite de minune. Și ce e cauza? Părinții stricați nu, decît creșterea în closter, la călugărițe, unde copilele plîpînde șed câte 8—10 ore pe zi! Apoi ordinațiunile medicistice sunt înspăimîntătoare. La mine vin ca la C[hri]stos, însă toți vor să suflu și să fie mîntuiți, ce la astfel de boale nu se poate nicidecum.

Am aflat pe un senator român cu numele Popa, smintit de minte și legat în pat de miini și de picioare, apoi tractat cu opiu și chinină. L-am rînduit scaldă rece și turnare de apă peste cap, și am oprit toată medicina. După trei scalde nu a mai arătat manie și, cu încetul, și-a revenit iarăși în ori și e cu mîntea întregă. Acuma călătorește pe la Oradia Mare.

Apropo, ce mai face d-l Munteanu⁶, că eu nu mai știu nimic din Transilvania. Aicea nu ține nime nici o gazetă de acolo.

Așa e cu Timișoara mea! Mă doare inima, deși țăranilor, oricum, le merge bine și sunt fuduli.

Aștept pe d-l Măcelariu⁷.

Fii sănătos cu toți ai d-tale, și sunt al d-tale amic,

Vasici. / 24(F)

¹ în cele din urmă, P. Vasici s-a stabilit în cartierul Maier (mai tîrziu Elisabetin), în casa din strada Trei Coroane, nr. 83.

² Vezi epistola-articol a lui Vasici, *Domnule secretar!*, în *Transilvania*, II, 1869, nr. 15, p. 172—176, epistolă în care autorul susține „necesitatea introducerii studiului fiziologiei în școlile populare”.

³ *Despre medicină cu privire la români* IV. *Învîrtoșirea pelei*, în *Transilvania*, III, 1870, nr. 6, p. 65-68; nr. 7, p. 82—85 și nr. 9, p. 101—104.

⁴ *Transilvania*, II, 1869, nr. 12, p. 14. Ioan Pop-Bariț, paroh în Petridul de Mijloc (azi Petreștii de Mijloc, jud. Cluj), s-a stins din viață la 31 mai 1869, în vîrstă de 84 de ani. A fost membru al Așezării.

⁵ Se referă la Comitetul Asociațiunii, cu sediul în Sibiu, la care se făceau abonamentele la revista *Transilvania*.

⁶ Gavril Munteanu. Era grav bolnav. Va înceta din viață în același an. Vezi nota 6 la scrisoarea XCII.

⁷ Ilie Măcelariu a și venit la Timișoara. Vezi impresionanta lui scrisoare către G. Bariț, datată Viena 15 I 1869, referitoare la situația jalnică în care se afla Vasici în anul 1869, la B.A.R., ms. rom. 997, f. 72r—75v.

⁸ Nota lui Bariț: „Răsp. 20 iul.”

XC

Timișoara, 10/8 (1)869*

Domnule și fine !

Am vorbit cu bibliopola Ernest Steger¹ și mi-a zis că el primește 20 exemplare din *Lexicon*², cu 25%. Eu însă cuget că acele 20 exemplare le-aș putea și eu vinde, fără 25%. Așa, îți stă învoie sau să trimiți mie, sau lui Steger.

Am cetit faimosul / articol din *Telegraful român*³, și m-am indignat. D[omnul] Cristea⁴ e prea înțelept. Articolul ce ieși mai tîrziu în *Românul* îi spuse adevărul.

Noi am avut aicea căldură tropicală vreo 2 săptămîni. Acum s-a mai răcorit, după o ploaie bună.

D[omnul] Măcelariu cu V[isarion] Roman au fost aicea. Am mers și eu cu dîșii în Lugoș și ne-am petrecut bine. Însă pretutindenea am observat că nu e înțelegere între români. Unii / sunt îngîmfăți că au bani (Iova)⁵, alții că sunt domni mari (Faur)⁶, alții că sunt prea mari români, și nime ca ei.

Intre familia Moeioniană s-a vîrit, spre daună mare, oareșcari neînțelegeri, cauzate, precum se zice, de B[abeș]¹ care, după cum mi se spune, vrea să joace rola celui din Sibiu², in parvo³: „Tot de la mine, nimic fără de mine!” Nu știu cât e adevărat, însă o astfel de ambițiune deșartă a fost / și va fi totdeauna stricăcioasă.

Mi s-a îmbiat inspectoratul de scoale în comitatul Torontal, dar eu am refuzat, temîndu-mă să nu devin instrument onora și altora, căci văd din denumiri că nu e scopul promovarea școalelor ci altăceva. Plata ce am avut-o: 400 f. cuartier, 200 f. spese de cancelarie ca și 500 f. bani de drum, suma 3000 f. și consiliariu regesc. Dar am spus amicului care m-a consiliat să primesc că voi să rămîn ce sunt acuma.

Fii sănătos cu toți ai d-tale.

Al d-tale amic sincer,

dr. Vasici

¹ Ernst Steger, tipograf și librar timișorean.

² „Lexiconul” este lucrarea lui George Bariț, *Dicționarul ungar-românesc. Magyar-român szótár*, Brașov, Brașov, 1869. Se pare că s-a realizat un aranjament, deoarece o notă din revista *Transilvania* ne informează, că *Dicționarul ungar-românesc* „se află depus spre vînzare la librăriile din Brașov, Sibiu, Cluj, Lugoj, Timișoara...”⁴ (II, 1869, nr. 23, p. 286).

³ In *Corespondența particulară a „Românului” Pesta, 1 iunie 1869*, semnată X, adică de Visarion Roman, și publicată în *Românul*, XIII, 1869, nr. din 11 iunie, p. 398. Trecîndu-se în revistă presa românească din Austro-Ungaria, se aprecia că *Telegraful român* „este organul mitropolitului Șaguna din Sibiu, redactorul un simplu figurant dintre clericicii preasînției sale, care scrie dictando.” [...] Autorul corespondenței mai afirma, între altele, că: „După *Concordia*, această foaie [*Telegraful român* — n.ns.] este cea mai puțin considerată și citită foaie românească în Austro-Ungaria”. Replica nu a întîrziat. Ea poartă titlul *Răspuns la atacurile corespondentului ce se zice „de la Pesta” a Românului din București* și este semnată de redactorul *Telegrafului român*, Nicolae Cristea, în *Telegraful român*, XVII, 1869, nr. 48, p. 199—200. Nicolae Cristea crede că autorul corespondențelor pestane din ziarul *Românul* ar fi George Bariț. Referindu-se la periodicul sibian, el afirma că „programa este a apăra interesele naționale de pe teren legal, pare e totdeauna cel mai firesc și mai corespunzător împrejurărilor sociale și politice în care trăim, și aceasta a urmat jurnalul cu perseverență totdeauna...” Cristea îl preamărește pe A. Șaguna. Această polemică se înscrie în conflictul care s-a desfășurat pe un plan mai larg și care opunea principalele curente politice din sîmul mișcării naționale românești: pasiviștii — reprezentati de G. Bariț, I. Rațiu, Visarion Roman — și activiștii, grupați în jurul mitropolitului A. Șaguna și al ziarului *Telegraful român* din Sibiu. Acest conflict a grăbit procesul, tot mai pronunțat, de preluare a conducerii mișcării politico-naționale a românilor transilvăneni în mîinile burgheziei laice. Începutul este hotărîrea Conferinței Naționale de la Miercurea, din 7 martie 1869, care proclamă pasivitatea politică, în esență nerecunoașterea încorporării Transilvaniei la Ungaria. Vezi și Bujor Surdu, *Conferința Națională de la Miercurea (1869)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, tom. VIII, 1965, p. 173—211.

⁴ Nicolae Cristea, 1834—1902, protopop, redactor al *Telegrafului român* în anii 1865—1883, profesor. A înființat Reuniunea sodalilor români din Sibiu în anul 1867. Membru în Comitetul Național, condamnat în Procesul *Memorandului*. Scrieri: *Despre sentimente*, Sibiu, 1871; *La țintă*, 1895; *Din trecut pentru viitor*, 1899.

⁵ Același corespondent X (Visarion Roman) a atacat din nou *Telegraful român* în corespondența datată „*Pesta, 4 iulie 1869*”, publicată în *Românul*, XIII, 1869, nr. din 5 iulie, p. 174—175. El afirma că misiunea organului sibian era „a nutri discordie între românii din Transilvania, prin provocarea de certe și lupte politice între frați”. Totodată ia apărarea lui George Bariț, scotit de N. Cristea autor al corespondenței din *Românul* nr. din 11 iunie și în general al corespondențelor

pestane. Atacurile la adresa *Telegrafului român* se adresau în primul rînd politiciii „activiste” promovate de Andrei Șaguna.

⁶ Iova Popovici, negustor bănățean, s-a remarcat în cadrul mișcării revoluționare bănățene din 1848—1849 (vezi I. D. Suciuc, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 43, 193, 217 și passim).

⁷ Ioan Faur, protojude districtual în Lugoj, fruntaș al intelectualității române din localitate.

⁸ Vincențiu Babeș, fruntaș politic bănățean, om de credință al mocioneștilor. Vezi nota 10 la scrisoarea LXI.

⁹ Andrei Șaguna.

¹⁰ In parvo = în mic.

¹¹ Nota lui Bariț: „Răsp. 26 aug. I-am mai scris și în 11 oct. despre articolul trimis per Vis[arion] Roman”.

XCI

Timișoara, 28 octombrie (1869)

Domnule și fine !

De zece ori am luat condeiul ca să-ți răspund la ambele scrisorele, și de zece ori l-am depus, fiind infestat de pacienți și de alte treburi familiale presanți.

*Lexicoanele*¹ le-am primit în ordine bună, franco, și deloc le-am depus în trei locuri, adică la mine, la profesorul de limba românească Grăciunescu² și la Bocea care, cum știi, are gură bună. Dar durere, că pînă astăzi nu s-a vîndut nici unul, cu toate că mulți au întreat de ele și știu unde se află. Era vorba ca pînă mai tîrziu, cînd vor veni oamenii la bani.

In *Temesvarer Zeitung*³ nu am publicat nimica, căci / anunțul 243» însemnat în epistolă nu mi-a venit. Dar eu cuget că nu e nici de lipsă, că noi strigăm destul.

Telegraful nu-l citesc, că pe aceea nu se prea află. *Albina*, *Românul*, *Traian*⁴, *Gura satului* sunt gazetele românești ce le citim noi. Dar din corespondințele din *Românul* am putut înțelege și vedea cite unele. Durere că sunt așa.

Cu inspectoratul încă nu s-a hotărît, dar eu nu m-am înșelat cînd am zis că sunt datoriu să servesc dacă cere regimul, și pot să servesc încă, însă cer ca să nu fiu instrument orb al regimului, că spre aceasta nu am aplecare ...⁵

Am intrat și eu în comisiunea scolastică cetățeană de aceea, unde am să văd și să învăț multe. Am mai intrat — cu rugare și iarăși rugare! — în sinodul parohiale, ales fiindde președinte al comitetului, după *Statutul organic*⁶ sancționat de Maiestatea Sa cesaro și apostolico-regească! Doamne, nu mă lăsa! / Să vezi popii cum se sufulcă și cum 243* uită de acest statut, atît de măreț înaintea ochilor lor. Apoi să vezi cum le trîntesc eu §§ și cum îi admonez la rînd! Avem popor — vai popor! — oi de zahana. Statut prin care se face tot aceea, altfeli.

Cîtu-i pentru cele două memorande ce le ceri de la mine, mă voi sili în decursul iernii acesteia a le isprăvi, și apoi ți le voi trămite.

țărânelui român, nu va fi bine să-l sfătuim a nu mânca carne. De aceea articolul amintit va fi foarte acomodat pentru *Transilvania* care are oricum un public mai inteligent, decît pentru *Amicul poporului*, destinat pentru clasa cea mai de jos a poporului nostru. Veți avea așadară bunătațea a-l întrebuița, după cum veți afla cu cale. Eu voi scrie d-lui Vasici că articolul mi-a sosit prea tîrziu și de aceea am urmat cum mi-a scris. Alțeva rugasem eu pe d-l V[asici] a-mi scrie". V. N e t e a, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Bariț și Iosif Hodoș*, Sibiu/1942, p. 39—41. La 8 octombrie 1869 G. Bariț îl informa din Brașov pe Visarion Roman că a primit manuscrisul lui Vasici, pe care îl va folosi. Vezi Bujor Surdu, *Corespondența dintre George Bariț și Visarion Roman*, p. 328.

⁹ Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX. Băile cu aburi din Brașov au fost înființate în anul 1855 „spre lauda românilor celor ce l-au înființat și spre mare folos al omenirei" (*Transilvania*, III, 1870, p. 102).

¹⁰ Vincentiu Babeș.

¹¹ Baronul Otvos Jozsef, minjsto

¹² Poreclă dată aromânilor, de la pronunția *-te, -ți < -ce, -ci*.

¹³ Isabela Vasici.

¹⁴ Ighiu, comună în județul Alba.

¹⁵ Andrei Șaguna.

¹⁶ Gunța, sat aparținător de comuna Spring, din județul Alba.

¹⁷ Miercurea Sibiului, în județul Sibiu.

¹⁸ Ioan Mețianu.

¹⁹ Iacob Mureșanu.

²⁰ Nota lui Bariț: „Venită în 31 oct. Răsp. 26 dec."

XCII

Timișoara, 11/1 (1)870

Domnule și fine!

Iată, îți trâmیت promisa dizertațiune despre învîrtoșirea pelei și băile de abur¹ etc. și 2 f. prețul *Transilvaniei*.

D[omnului] Gyiirici² am dat un *Lesicon*³ și altul am trâmیت prin d-l protopop Drăghiciu⁴ bibliotecii clericilor în Arad, după primitul aviso de la d-ta. 10 exemplare am dat librariului, iară celelalte le-am ținut, căci s-au prenumerat vreo cîțiva, dar neavînd bani, nu au luat cărțile, ci m-au ru /gat să le păstrez.

Eu lucru acuma la o carte școlarie, *Cunoștințe anatomice și fiziologice despre corpul omenesc*⁵, dar totuși îți voi trâmیت și d-tale, cînd și cînd, cite ceva din cele ce am început. Aceste cunoștințe ne sunt foarte de lipsă, mai că aș cuteza a zice că nu numai la școlari, ci și la crescuți, cari sunt foarte rar versați în această știință.

De d-l Munteanu⁶ m[i]-au părut rău. El, sărmanul, rătăcisă tare în anii din urmă și se închina tare la idoli. Cauza morții lui îmi pare că a fost tot aceea ce a mistuit și pe bietul Andrei⁷.

E adevărat că țărâni noștii din Banat sunt bănoși, dar nu știu cum întrebuițează banii / căci, precum ți-am fost mai scris, nu vād de la depărtarea mea de aicea nici un progres, ci regres. Preoțimea e proastă, rar ceva mai de doamne ajută, poporul dat spre lux. Și eu aș vedea oareș-care mîntuire în Asociațiunea noastră, dacă am putea trece fruntariile cu ea, cum trecurăm anul, și am ținea aici, ori în Lugos, ori Arad, Lipova cîte o adunare generale⁸. De s-ar putea face aceasta, apoi eu aș face,

ca la adunarea din Năsăud, să vină o invitațiune dincoace. Te rog, dar, cugetă despre aceasta și îmi scrie.

Eu, mulțămītă lui Dumnezeu, merg bine, sunt odihnit în suflet și corp și nu am să dau seamă nimărui de faptele mele, sau să mă tem că nu voi mulțămi / pe ăla și ăla, și cu el lumea.

Iza s-a cununat în 3⁹⁹ și a plecat deloc cătră Pesta. Acuma se află în Kortifája⁹ și se plimbă pe la M[aros] Vászárhely¹⁰.

Pe Fricke¹¹ l-am așezat aici, la magistrat, de administrator economic cetățenesc (Städlicher Economic-Verwalter) cu 1200 f. Acest post s-a creat de nou și, avînd el cualificațiunea cuvenită și atestate eminente, atît scolastice, despre absolvirea științelor economice mai înalte, cît și de la persoane private, despre cunoștințe practice în sfera aceasta, a venit în candidațiune și s-a ales în 16⁹ a.t. cu o majoritate eclatantă ele 52 de voturi.

Nu m[i]-ai scris despre ce te-am fost întreb: cartea în contra posturilor.¹²

Poftindu-vă toată fericirea, sănătatea și îndestularea la schimbarea anului, sunt cu toată stima al d-tale amic,

Vasici.

D[omnului] protopop Mețianu¹³ te rog să-i spuni sănătate¹⁴. / 248

¹ Vezi nota 3 la scrisoarea LXXXIX.

² *Gyurky Pal*, comite suprem de Caras, a avut un oarecare rol în revoluția maghiară de la 1848—1849 în Banat. Vezi referiri la el în I. D. Suci u, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, p. 79—80, 124, 179, 181.

³ Vezi nota 2 la scrisoarea XC.

⁴ *Meletie Drăghici*, 1814—1891, avocat, mai tîrziu protopop al Timișoarei. Lucrări: *Care sunt literale române?*. Timișoara, 1855; *Istoria Ungariei*, 1871; *Extras scurt din Istoria naturală și știința naturii*, Timișoara, 1871; *Descrierea Banatului de Griselini*, 1881 și altele.

⁵ Vasici nu a publicat o carte cu un asemenea titlu.

⁶ Vasici se referă la moartea lui Gavril Munteanu, directorul Gimnaziului românesc din Brașov, survenită în 17/29 decembrie 1869. Vezi necrologul în *Transilvania*, III, 1870, nr. 2, p. 24.

⁷ Andrei Mureșanu. Adică apoplexia.

⁸ Dorința lui Vasici de a se organiza o adunare generală a „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” în Banat nu s-a putut realiza în timpul vieții sale. Deși la adunarea generală a Asociațiunii de la Deva din anul 1874 s-a hotărît ținerea adunării pentru anul 1875 la Lugoj, pentru a nu periclita existența instituției, s-a schimbat această hotărîre. Cea dintîi adunare generală a Asociațiunii în Banat a avut loc abia peste două decenii, în anul 1896, la Lugoj. Vezi Ioan Lupas, *înființarea Asociațiunii și conducătorii ei*, în *Transilvania*, XLIV, 1911, nr. 4 (jubiliar), p. 346-347.

⁹ Kurtifaja: Periș, sat aparținînd comunei Gornești din județul Mureș.

¹⁰ Tîrgu-Mureș.

¹¹ Probabil H. Fricke, mai tîrziu soțul Aureliei Vasici.

¹² Vezi scrisoarea XCI.

¹³ Ioan Mețianu.

¹⁴ Nota lui Bariț: „Venită în 14 ian. Răsp. 13 febr."

Cu d-1 Roman¹: eu i-am fost scris că dacă nu ar putea folosi disertațiunea² aceea, fiind prea târziu (cu toate că eu i-am trimis-o cătră finea lui august, precum a dorit), să ți-o trâmăie d-tale, căci m[i]-ar părea rău să nu se tipărească. Omul acela, mînjit de balele lingușitoare, se pune pe cal și de acolo vre să învețe toată lumea. Firește că un om cu așa puțină pregătire nu e în stare să judece despre mîncarea omului; lui / e destul să mînce și să bea pînă se satură, fără să cugete mai departe, la urmări. Limba lui, de cînd s-a făcut bolgher, și, ca agent, călătorește prin multe cetăți și bea de la multe mese, s-a dat la iritațiuni, la stimulii, fără să cugete că durerile la cruci, la șezut, sunt urmările acestora. Tocmai oamenii de munte sunt cei mai sănătoși, pentru că mîncă mai puțină carne. Au nu tocmai acuma ni se descriu bucanii, de cătră cei insurgenți, ca oameni eroici, durători în ștropație și cari trăiesc foarte simplu, din vegetabili? Eu am scris, și care va vrea să urmeze, va urma; care nu, va face cum ști el, și se va mîntui. Eu am început să învăț poporul în direcțiunea igienistică, și dacă se va afla numai unul care să mă asculte, așa precum ascult și eu pre alții, îmi va fi destul, și te rog dară să-l tipărești, însă să lași afară introitul.

244* Am mai scris o disertațiune, cam mărișoară, despre întărirea pelei, și aci vin / la descrierea băilor de abur etc, arătînd modul de întrebuințare a lor, efectul lor, lucrarea lor peste tot, apoi am atins și despre cele ale Brașovului³. Cuget că vei fi mulțămît și așa dori să se propagheze ideea aceasta cît s-ar putea, poate și prin broșure. Ți le voi trâmăie cu încetul, că dintr-o dată ar fi prea mare scrisoarea, că sunt 8 coaie.

Voi deveni mai târziu și la post, din punct de vedere igienistic, însă așa dori a citi cartea ce ieșise înainte cu mulți ani, pare-mi-se cînd învățam eu la Pesta, cam la an. 1827, în contra posturilor. Nu cumva o ai?

în privința Academiei Române îmi spuse ceva și d-1 Babeș⁴, trecînd pe aicea, dar drept îți spun, mi-a vorbit atîta încît eu din multe, multe vorbe nu am putut culege nimic ce așa fi dorit. Dar atîta am observat, că mie îmi vine lucru paradox a recunoaște *Gramatica* d-lui Cipariu de cea mai bună, a o premia, apoi a întocmi iarăși / altă ortografie. Ba îți spun drept că cînd văd în *Românul* schimonosită ortografia coresponditelui ordinariu din Pesta, cu *dille*, *cella* etc, mă ia greața. Destul că și aici trebuie să urmeze o dezbinare.

245* D[omnul] Măcelariu îmi scrie despre primirea etc. a ministrului Oetvos⁵ în Sibiu. [Un cuvînt ilizibil, un nume propriu, probabil o poreclă, sub care se ascunde Șaguna]: „Un Oetvos să mă învețe pe mine”. Și Doamne, cum îl mai învăță? Se va fi mirat acela de institutele lui, de tipografia lui, de elevii lui, de profesorii lui, de palatul lui, masa lui, bucatele lui și limba lui cea magiară în care ținu toastul, cetindu-l după hîrtie. Bravo, preasînțit mitropolit al românilor din Ungaria și Transilvania! Așa e bine! Tu zici în sinod ca să nu esagerăm cu limba, apoi primești pre cea românească pentru corespondințele oficioase în / octombrie 1868, și scrii în decembrie — tot 1868 — tot ungurește d[omnului] ministru, ca să te priceapă și să-ți asemneze bani din fondul monturului, pentru un nătărău de învățătoriu din Țințari⁶, care l-ai pus tu, după

statutul organic. O, ce satiră! Dar destul despre acestea. Să venim la ale noastre.

246* îți fac cunoscut că mercuri, în 3 ale lui 9° vom celebra cununia fiicei mele Iza⁷ cu un tînăr-tînăr, d-abia de 22 ani, anume Kiss Balint din Transilvania, fiul fostului prefect în M[aros] Igen⁸, pe care l-au omorît românii în revoluțiune. Are vreo cîteva posesiuni, este singur la mumă-sa și mi să pare bun și înțelept. Vorbește bine și scrie românește. D[omnul] Măcelariu mi l-a laudat și, cum aud, însuși Barba Mare⁹. Și astfel, de o parte mă bucur, iară de / alta sunt supărat că mă despărțesc de ea. Aceasta poate că mă va face să trec iarăși în Transilvania, cu atît mai mult cu cît el are cea mai bună posesiune în Conta¹⁰, lîngă Mercurea¹¹. De altă parte, clima de aici îmi prieste foarte bine, și mă aflu cu mult mai bine decît în Cluș. Poate că și clima odihnii înimei, curățită de duhoarea ce abura din Sibiu.

Iartă-mă că-ți iau atîta timp cu cetirea epistolei, dar simț o trebuință a-m[i] mai vărsa înima.

Ce face d-1 protopop Mețianu?¹² Mă rog să-l saluți din partea mea. Rămîn cu distinsă stimă, al d-tale devotat amic,

dr. Vasici.

Dar fratele Iacob¹³ cum o mai duce? Primit-au iarăși postul de director-profesor?¹⁴ /

246.

¹ *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

² *Gheorghe Crăciunescu*, profesor de limba română la Gimnaziul din Timișoara.

³ *Temesvarer Zeitung*, publicație în limba germană, a apărut la Timișoara.

⁴ *Traian*, „ziar politic, literar, științific și industrial”, a apărut în anii 1869—1870 la București, sub conducerea unui comitet redacțional format din Bogdan P. Hasdeu, C. Misail și M. Pompiliu.

⁵ *Vezi și Schaffer Károly, Troszt István, Gokler Antal, Temesvár sz'ab. kir. város kozsegi elemi nepiskolainak tortenete*, Temesvár, 1896, p. 72; *Observatoriul*, IV, 1881, nr. 78, p. 317.

⁶ *Statutul organic*, legea fundamentală de organizare a bisericii române ortodoxe din Transilvania, adoptat în anul 1868 de Congresul Național bisericesc și sancționat în anul următor de împăratul Francisc Josif I.

⁷ *Visarion Roman*.

⁸ Vasici se referă la studiul *Care nutremînt este pentru om mai priincios, cel de carne, sau cel de vegetabile?* publicat în *Transilvania*, III, 1870, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 17—20. Vasici a fost un adept și întemeietorul vegetarianismului științific la noi. *Vezi E m i l Pop, Legăturile doctorului Pavel Vasici cu botanica, în Contribuții botanice, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, 1960, p. 5.*

Vasici trimisese studiul său lui Visarion Roman, care însă a refuzat să-l publice. Cităm din scrisoarea acestuia către G. Bariț, datată Brașov 7 octombrie 1869: „D-l Vasici îmi trimite mie articolul pentru calendar, și-mi spune că dacă va fi prea întîrziat cu el, să-l predau d-voastră pentru foaia *Transilvania*. Deși articolul a sosit la timp, eu nu țin de consult a-l tipări în calendar, pentru că sfatul și învățăturile ce el conține se potrivesc mai curînd pentru poporul englez decît pentru cel românesc, care cu posturile lui cele multe și pe lîngă modul lui de viețuire față cu lucrul cel mult ar avea trebuință de a viețui mai bine și anume de a mînce mai multă carne. D-l Vasici poate să aibă drept, însă eu cred că aserțiunile sale nu se pot pune de regulă generală și sunt de părere că modul de viețuire, prin urmare și nutremîntul fiecărui, are a se orienta după ocupațiunea individului. Nutremîntul recomandat de d-l Vasici e bun pentru oameni care duc o viață sedentară, însă țaranului care lucră din crăpatul zilei pînă seara în arșița soarelui, și mai de aproape

Domnule și fine !

Te vei mira că nu ți-am scris atîta timp, dar parcă nu a fost lucru curat: de cîte ori am luat condeiul să-ți scriu, totdeauna am fost conturbat și chemat la pațienți. Să nu cugeti însă că ștropația¹ aceasta îmi aduce ceva în cuhnă², nimic. De la cei săraci, de cari sunt mai mulți, ce să iau? Cei mai avuți sunt amici, apoi unii uită, alții n-au acuma, pînă mai tîrziu etc, etc Pentru mine însă este totuși un cîștig, căci aceea ce am citit pînă acuma am pus și în praxă, cu mult succes.

249 Librariul nostru este Ernest / Steger³. El e aicea ce e Filtsch în Sibiu. Eu am vîndut numai unul.⁴

Articolul din *Traian*⁵, care se vede că a repausat, m-a indignat. Ce vreu flecarii noștri? Doară noi acuma să ne rădicăm și să zberăm pe strate [recte: strade, n.ns.] ca să se cunoască că suntem români? Dar el de ce nu-și pune capul cel prea înțelept și poetic?

M-au indignat, mai departe, purtarea lui Vlad⁶ față cu Babeș, apoi iarăși, purtarea lui Poruțiu⁷ față cu Babeș. Dar apoi Heliade Rădulescu și-a făcut de cap. Academie literarie românească, și în ea să auzi astfel de cuvinte!!!⁸

Bietul Munteanu⁹ căzu victimă unei imaginațiuni necoapte.

Cum se împacă acuma profesorii, care e mai mare, care mai mic?¹⁰ Apropos: este Vladerian¹¹ în Brașov, și este aplicat ca profesor / de desemn, căci prietenul Popescu¹², amicul și tovarășul lui, i-a scris de mai multe ori și nu i-a răspuns?

Cartea despre posturi o am căpătat. Iți mulțănesc dară, și nu o mai căuta¹³.

Oare nu a fost prea timpuriu să amintești că eu lucru la o carte medicească? Se vede că ți-a dat ansă cursul de antropologie a d-lui profesor din Iași¹⁴. Însă acesta nu mă alterează întru nimica, căci el, cum se vede, lucră o antropologie pentru elevii ce învață medicina, pe cînd cunoștințele mele vor avea a fi destinate pentru școlile populare, elementare și mai înalte, precum și pentru prepara[n]zi.

250 Despre cele ce mi-ai fost împărtășit în privința hîrtielor apucate de poliție în Orăștie, îmi scrisese ce/va și d-l Măcelariu. Oare ce au mai făcut cei de la putere, îi tîlniră pre cei compromiși pela M[aros] Vâsârhely¹⁵, precum da cu socoteala și Măcelariu? Nu știu ce să mai zic despre toate acestea. Se vede că oamenii noștri nu știu păzi secretele, sau că dinadins nu le păzesc.

Eu, ce e drept, puțin știu ce se întîmple în Transilvania, pentru că aicea nu avem nici o gazetă românească politică de acolo. Casina ce era să se înființeze a adormit.¹⁶

S-au ținut aicea două baluri românești. Nu zic să nu între cojocul, dar aș dori să între curat, și nu cum vine de la vaci. Apoi venirea familiilor cu copiii, ce au cu toții! Stă foarte rău, și ne critică tare străinii. Serbii încă nu știu cum să-și arate naționalitatea. Pe lîngă muzica militară, le suflă unul în cimpoi, apoi să vezi colo!

Citesc cu plăcere articolul din Pesta din *Românul* Singur acestea îmi plac, însă schimositurele ortografice mă dezgustă.

Rămîn cu toată stima al d-tale amic,

dr. Vasici¹⁷ 250*

¹ Ștropație, alergătură, efort.

² Culmă, bucătărie, în sensul de cîștig material.

³ Librar în Timișoara.

⁴ Se referă la desfacerea, în Banat, a *Dicționarului ...* lui Bariț (vezi nota 2 la scris. XC).

⁵ Vezi nota 4 la scrisoarea XCI.

—* *ji.i. viad de Săliste*, 1822-1888, avocat, om politic român; vicecomite din 1869 jude la Tabla regească din Budapesta. Deputat în Dieta Ungariei. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni. Scrieri: *Beszedei*, Pesta, 1861; *A roman nep e's ugye Vedelmezve*, Lugoj, *lșfă;Cuvîntări*, 1865; *Origina familiei Wlad*, 1865.

⁷ *Samuil Poruțiu*, avocat, membru al Astrei.

⁸ Aluzie la scandalul provocat în Academia Română cu ocazia demisiei lui Heliade Rădulescu din funcția de președinte. Amănunte la Iosif Pervain și Ioan Chindris, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, voi. I, p. 223, n. 18. Heliade Rădulescu a demisionat din resentimente nejustificate, egoiste, față de colegii transilvăneni din Academie. De aceea el este aspru judecat de aceștia/în scrieri ca și în corespondența particulară. Vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, p. 198.

⁹ Gavril Munteanu.

¹⁰ Vasici se referă la profesorii Gimnaziului român ortodox din Brașov după moartea lui Gavril Munteanu, directorul școlii.

¹¹ *George Vladerian*, profesor de desen. Vezi corespondența acestuia cu Bariț la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 296, 280, 314, 390.

¹² *Ioan Popescu*, profesor la Seminarul „andreiian” din Sibiu, pedagog de mari merite.

¹³ Vezi scrisoarea XCI.

¹⁴ Vezi *Transilvania*, III, 1870, nr. 5, p. 63: *Bibliografie*. Referindu-se la preocupările vechiului său prieten retras la Timișoara, Bariț nota: „Dn. dr. Paul Vasici încă din anii juniei sale începuse a scrie, publica și a recomanda poporului românesc cunoștințe din cîmpul științelor naturali și în specie din medicină. *Antropologia*, *Dietetica* sa, *Macrobotica* tradusă după Hufeland, *Neputința*, în fine articolii d-sale, pe carii îi publicăm de doi ani încoace în această foaie, mărturisesc de convicțiunile și despre devotamentul d-lui dr. Vasiciu în acestea ramuri ale cunoștințelor omenești. D-sa însă nu se oprește acilea, ci toema aflăm că lucră la una carte populară, a cărei ieșire la lumină o vom preînștiința la timpul său”. Apoi Bariț atrăgea atenția asupra unui curs elementar de antropologie și de medicină populară practică, tipărit în anul 1864 la București de dr. Alex. jBasero, profesor de medicină populară la Seminarul Socola din Iași.

15 Tirgu-Mureș.

¹⁶ De-abia în anul 1872 ia ființă în Timișoara, cartierul Fabric, o „casină”, iar în anul 1873 se creează în Timișoara Societatea cercului de lectură română. Pentru istoria acesteia vezi Nicolae Ilieșiu, *Istoricul „Reuniunii române de lectură” din Timișoara*, 1925. Vezi și V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească dintru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 29.

¹⁷ însemnarea lui Bariț: „Lui Steger i-am mai scris 1 iuliu (1)870, alăturînd și anunțiu de dicționar. Răsp. 25 iuniu n.”

Timișoara, 14/7 "(1)870

Domnule și fine !

Dacă nu ți-am putut deloc răspunde la scrisoarea din urmă, escuză-mă, cu ocupațiunile ce mi-au venit pe cap de când am onoare a fi asesor consistoriale onorariu și membru Senatului scolastic. Tot la 2 săptămâni călătoresc la Arad. Până acum am fost de 3 ori, și mai merg joia ce vine. Apoi dacă nu ni se va rebonifica drumul, voi fi silit să mă las, că pe barba popii nu ajung a mai lucra.

251 Postul acesta onorific îmi dă atîta de lucru / încît trebuie să neglijez ale mele, și pentru aceea mă ierți că nu pot nici acuma satisface cererea d-tale. Dar cum mă voi întoarce de la Arad, apoi îți voi împlini cererea.

Cu Steger bibliopola¹ am vorbit, deloc atunci. îmi spunea că-ți va scrie cît curînd, fiind și el foarte ocupat.

Cărțile nu trec². Oamenii zic că pînă vor vinde grîul. Acuma se apropie și acest timp și, fiindcă bucatele s-au făcut atît de bune și destul de multe, pe lîngă aceasta au și preț, este bună speranță că vor veni la bani.

251 Ei, dară zic că venirea lui Millo³ ar fi de dorit, dar numai cam pe finea lunei acesteia, sau cu începutul lui august. Poate că îl vom provoca să ne vină. /

Eu am compus pentru popor, dar așa ca să se poată întrebuița și în școalele populare, *Catechismul antropologic-fiziologic*⁴ și *Catechismul sănătății*⁵, mult de 2*⁶ coaie tipărite unul, în care însă se află tot la ce se poate face atent un elev. Le-am dat la niște învățători să le citească și să-mi spună de vor afla vreo dificultate, apoi le voi da la tipariu și așa tipărite le voi așterne și marelui congres, în toamna viitoare, spre primire în școale.

252 Tot această materie o am lucrată, pe larg, pentru preparanți și alți lectori, în astfeli de mod ca să se poată întrebuița și în școalele elementare mai înalte. Și pentru aceea, în cele ce vor fi menite pentru școală vor rămînea afară funcțiunile sexuale / procoronide. Apoi voi tipări, dacă voi avea bani, una broșurică, *Cercul vieții*⁷, foarte interesantă, că doară se va deștepta și în români mai mult zel pentru natură.

Cu articolul ți-am făcut de lucru, dar ce să fac? Eu însă cuget să nu te mai năcăjești cu el, ci să mi-l trimiți îndărăpt, ca să-l întrebuițez la altă ocaziune.

252* Poftindu-ți toată sănătatea, rămîn al d-tale amic și frate,

Vasici⁸. /

¹ Vezi nota 16 la scrisoarea XCIV.

² *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

³ în lunile mai-septembrie 1870 Matei Millo³ a întreprins un turneu în Transilvania, dînd spectacole în orașele Brașov, Sibiu, Cluj, Orăștie, Arad, Lugoj și Oravița. Vezi mai pe larg Ion Breazu, *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)*, în *Studii de literatură română și comparată*, p. 339—354

⁴ Vezi Pavel Vasici, *Catechismul antropologic întocmit pentru poporul românesc și (școalele elementare)*, Timișoara, 1870.

⁵ Vezi *Catechismul sănătății (Igiena dietetică)*, întocmit pentru poporul românesc și școalele populare elementare, Timișoara, 1870.

⁶ *Cercul vieții* apare în revista *Higiiena și școala*, IV, 1879, nr. 2, p. 30—32; nr. 3, p. 45-50; nr. 5, p. 75—78; nr. 6, p. 88—93; nr. 8, p. 117—121; nr. 10* p. 141—143. Lucrarea, inspirată probabil de cea a lui Moleschott *Der Kreislauf des Lebens*, reprezintă o interpretare materialistă a fiziologiei. Emil Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, în *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, p. 345.

⁷ Nota lui Bariț: „Venită 17 iuliu. Răsp.”.

Sibiu \ 25/10 (1)870

Domnule și fine !

D-abia căpătai un pic de timp ca să-ți scriu vreo cîteva rînduri.

Ieri ți-am pus pe poștă *Catechismul antropologic* și *al sănătății*. Cuget că-l vei fi primit, atît d-ta cît și redacțiunea *Gazetei Transilvaniei*. Dacă ți se va vedea amăsurat, fă vreo recenziune, însă privește la eroarele ce au intrat și pentru cari am făcut / cele de lipsă. Ele au intrat că am trebuit să plec la Arad într-o comisiune și de acolo, ca să nu mai umblu atîta, încoace, lăsînd pe altul în locul meu la corectură.

Pune că se află de vînzare aicea, în tipografia diecezană și acolo, la d-l protopop Petrariu¹, și unde mai cugeti d-ta².

253 Cugetam că aicea voi mai avea timp a mai convorbi cu d-ta, dar m-am înșelat, că mergem cu poșta, fără ca să pot răsufli. / Și precum văd, ne vom dezolvi încă săptămîna aceasta și vom merge care încotro.

Te salut și sunt al d-tale amic,

Vasici³. / 254

¹ în octombrie 1870 Paul Vasici s-a întors la Sibiu pentru a participa, ca deputat mirean din cercul Timișoara, la Congresul național-bisericesc ortodox. Vezi *Protocolul congresului național-bisericesc român de religiuinea greco-răsăriteană, conchiat în Sibiu pe 1/13 octombrie 1870*, Sibiu, 1870, p. 11.

² Ioan Petraru, protopopul ortodox al Brașovului.

³ Vezi *Transilvania*, III, 1870, nr. 21, p. 264: *Bibliografie*. Informîndu-și cititorii de primirea celor doua broșuri ale doctorului Vasici — *Catechismul antropologic* și *Catechismul sănătății* — redactorul revistei, G. Bariț, însemna: „Două cărțile acestea, de care la alte popoare mai ferice decât noi se publică și împart în sute de mii de exemplare. însă ce fatalitate și cu acestea! După ce că noi încă nu am ajuns la unitate ortografică, apoi tipografii și corectorii lor pare că și-ar bate joc înadins mai de tot ce se publică în limba românească, încît am ajuns ca una carte sau ziar bine corese să devină adevărată raritate. Nici măcar cărți școlastice să nu fie corese cumsecade!” O scurtă recenzie a celor două broșuri a apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XXXIII, 1870, nr. 85: *Literariu*. Despre *Catechismul sănătății*, se afirma: „Opul acesta întocmit cu întrebări și răspunsuri pentru școale, foarte și cel mai de lipsă din toate obiectele de învățatură, pentru că cuprinde regulile și recerintele de a conserva și a feri viața de disordine și de pericolul sănătății”. Referitor la *Catechismul antropologic*, se preciza că „tractează despre sistemele corpului omensc și învață a cunoaște corpul și toată sistema lui în mod inteligent și cu înlesnire. Pentru mic și mare e acest catechism o mamă care învață pe prunci a ști vorbi despre sine și corpul său în acea vorbă care o cere conversațiunea specială mai cultă și mai inteligentă și care dă cunoștința de lipsă despre toate funcțiunile corpului și expresiunile vorbirii despre el...” Semnatarul acestor rînduri socotea că „aceste catechisme merită a fi introduse în școalele române elementare, căci au substrat de a

deschide mintea și a suscita și îngrijirea de lungimea vieții, de aceea le și recomandăm tuturor docenților spre introducere în scoale. Iar de fa d-l auctor așteptăm ca să adauge în fine, la fiecare, explicarea terminilor citorva necunoscuți la oamenii neculți".

⁴ însemnarea lui Bariț: „1870, Sibiu 25 octob. Dr. Paul Vasici. Primită 27. Răsp. 10 dec. Ernst Steger, Buchhändler in Temesvár".

XCYI

Timișoara, 24/12 X[^] (1)870

Domnule și fine!

întorcându-mă în 5 decembrie din Arad și petrecând pe drum în carul iute (?) numai 11 ore, mi-am atras un catar¹ astfeli de greu, încît fusei nevoit să țin arest în casă.

Astăzi ieșii să vorbesc cu Ernst Steger, care îmi spuse că de aceea nu ți-a scris, pentru că a vîndut foarte puține cărți, că unul a cerut una cu Nachnahme² în Deta³ și i-a trîmis-o îndărăpt. Atîta e tot./

Eu, cum știi, am ținut 10 exemplare din *Lesicon*⁴, din care s-au vîndut 3 și 2 sunt prenumerate pe 1° ianuariu și apoi, căpătînd și acești bani, ți-i voi trîmite.

Ele se vor vinde, dar cam încet, că pe aicea fu tot ploaie, au înecat apele și oamenii nu pot face bani. Apoi, inteligența noastră vrea să-i duci cartea acasă și să ți-o plătească cînd îi va veni bine. Vai de om!

La noi ninge de trei zile de s-au închis toate drumurile. Nici trenul nu a venit astăzi.

M-am îngrozit de cele ce îmi scrii despre Brașov. Dar bine, pînă cînd va să țină astfel de ură? Și cine sunt conducătorii astor feli de / oameni? Nu mi-a spus nimic d-l Petric⁵, dar nu mi se pare cu voie bună.

Eu am fost la mitropolitul⁶ și am vorbit mult cu dînsul între patru ochi. Mi-a spus multe, mi s-a plîns mult, dar de astfeli de lucruri nu a fost nici o amintire. Rău, dacă noi și acuma ne sfîșiem în această privință!

La noi sunt multe și grele lupte. Oamenii, dedați a face tot după placul său, nu se prea supun Statutului organic⁷. Ba unii dintre preoți și protopopi caută a-l despopulariza, unde numai pot. Apoi inteligența??!!

Sunt mult mîhnit pentru nenorocirea ce m-a lovit iarăși / în familie. E destul să-ți spun că, întorcîndu-mă de la Sibiu, am aflat pe Iza acasă, și am căpătat scrisoare de la ginere că e impotent și că vrea să se despărtească. A și dat la consistor în Arad procesul⁸ de despărțire. Nu mi-ar face nici o supărare, numai să o văz despărțită. Iată tinerii noștri! Se vede că mumă-sa, pe care o defăima toată lumea, i-a băgat gîrgăuni în cap că va muri dacă se va împreuna, și de aici vine impotența. Am fost la Caelia⁹ la ei, dar Iza nu mi-a spus nimica, numai a zis că bărbatul o neglije și nu-i mai niciodată acasă. I-am scris să vină, dar nu a venit.

Macroviioicele, cînd ar fi vreo ocaziune mai ieftină, ar fi bune aicea, dar cu poșta venea prea mult¹⁰.

Poftindu-ți sărbători fericite, sunt cu tot respectul al d-tale stîmător,

dr. Vasici!¹¹ 256"

¹ Catar, boală caracterizată prin inflamațiunea membranei mucoase a diferitelor organe.

² Ramburs.

³ Deta, oraș în județul Timiș.

⁴ Vezi nota 2 la scris. XC.

⁵ Ioan Petric.

⁶ Andrei Șaguna.

⁷ Statutul șagunian cu privire la organizarea bisericii ortodoxe din Transilvania.

⁸ Isabela Vasici a fost căsătorită cu Kiss Bela; s-a recăsătorit cu profesorul timișorean Szálkay Gyula.

⁹ Cetea, sat în jud. Alba.

¹⁰ Cu toate că G. Bariț i-a făcut o mare publicitate încă de la apariția ei, *Macrobotica* nu s-a vîndut în întregime nici pînă în acest an (1870).

¹¹ Nota lui Bariț: „Răsp. 3 martiu".

XCYII

Timișoara, 27/2 (1)871

Domnule și fine!

Primind banii pentru 2 *Lexicoane*¹ de la domnii cari prenume-raseră mai demult, mai vînzînd ieri 3 și mai nainte unul, așadară cu tot 6, și adecă 4 a 3 f. 30 cr. - 14 f. 80 și 2 a 3 f. 20 cr. = 6 f. 40 = 21 f. 20 cr./, cari ți i-am asumat astăzi prin Postweisung² la Brașov. Al șaptelea, cu 3 f. 70 cr. l-am dat avocatului avizat de d-ta, de la care ai primit / d-ta prețul. Așadară s-au vîndut 7, și adecă 5 bine legate și 2 broșurate; mai sunt din aceste din urmă 3 la mine, care cuget că încetul se vor vinde.

Am mai adaus 2 f. pentru *Transilvania* și mă rog să mi să trîmită și numerii restanți, căci am primit numai unul, așteptînd ca să trîmit odată banii.

Cărticele mele³ nu trec. M-am băgat în datorii și mă tem că nu voi scoate banii. Nu merită românii a mai pune condeiul pentru dîșii. Fie-m[i] viața plătită, și de voi mai citi undeva că n-avem aceea și aceea, apoi voi ști răspunde. / ^

De altele, o mai duc. începurăm proces, divorțul și, încă ce e mai mult, ginerile însuși și-duce înainte că pătîmește de impotență, ce a preces cununiei, perpetua incurabili, și că din cauza aceasta matri-moniu nu e consumat.

Iarna aceasta pătîmii pînă acuma de tusă și troană, neputîndu-mă căuta cumsecade, din lipsa cuartirului mai comod. Acuma s-a îndreptat timpul, la noi e primăvară frumoasă, iarba pe murii cetății au început a înverzi și eu am mai înviat.

Delegațiunei Societății Academice Române din București am multă-
mit prin adresa din 5 a lunii acesteia¹. Iți mărturisesc — poate că e
deșertăciune — că m-a surprins această denumire, căci eu n-am așteptat
de acolo niciodată o astfel de distincțiune, / la finea vieții mele, și aceasta
cu atât mai puțin, cu cât mă convinsese că Asociațiunea bucovineană² mă
ignora cu totul. Poate că și aci sunt deșert. Fie, dar după ce am văzut
pe unii și alții, poate că meritam și eu a fi membru onorariu, și cum
știură să mă afle cu sortile de loterie ce jucară în toamna trecută, așa
ar fi putut să mă afle și de altă dată.

Eu, domnule și fine, împlinii în 1° mai [1]872 66 de ani, și multă-
mesc lui Dumnezeu că după două boale grele, de astă-vară și'cu finea
toamnei, sunt acuma deplin sănătos; însă contrariu de d-ta/cu înima;
deși o perspectivă de bucurie mă făcea, să_sperzeaeleinai
provedmța decisă astfel. In ziua de Paști îngroparăm pe fiica fetei mele
de 4 ani și una lună. Așa, în 12 zile, două, rămî/ind părinții seci și nemî-
găiați, perzînd pînă acuma toți copiii, patru la număr, iar mie mi s-a
rupt înima, că mult mi-a mîngîiat înima acel băiețel.

Apoi, mai una: în iarna trecută un telegrafist'român cu plată de
1100 f., frumos, voinic și cu cele mai frumoase însușiri, se amoriză de
fiica mea cea mai mică³ și o peți, otărînd cununia în august. Dar ce
să vezi: cătră primăvară începu omul a răguși și a slăbi, și acuma zace
de oftică în ultimo stadio. Iată soartea: mă bucuram să-mi capăt un
ginere român, și providența vru altfel. Inșă totuși trebuie să-i multă-
mesc că nu se întîmplă mai tîrziu.

Fiica mea Iza, despărțită de impotentul Kiss, se va mărita în luna
lui august după un / profesor de la școală reală de stat de aceea, cu
numele Szalkay⁴, de religione luterană, om plăcut și cu calități fru-
moase, care împlă mai de mult în casă și s-a arătat bun. Dar mai pe
urmă Dumnezeu știe cum va mai fi. Și așa, într-atîta mă aseamăn
d-tale, poftindu-ți din adîncul înimei ca să ai cea mai vie bucurie de
toți ai d-tale, căci după atîtea ostenele și griji, barem atîta bucurie
să mai simțim în zilele de pre urmă.

Alătur aci o schiță de biografia mea, așa precum a ieșit în *Familia*
nr. 12 din anul 1871⁵, cu unele adausuri ce cugetam că'ar mai fi de
lipsă. Eu trămiseseam d-lui Vulcan⁶, după mai multe rugări, o biogra-
fie mai largă, împuternicindu-l să scoată ce va vrea din ea, și el a
scos atîta, și și aceasta ceva neesact, ba / tocmai și fals, unde zice că la
anul 1863 mi-am perdut oficiu.

E greu a scrie însuși biografia ta, că nu știi ce să pui și ce să
lași afară. Dacă va trebui ca pentru Societatea Academică să scriem
însuși această biografie⁷, apoi firește că trebuie altfel scrise. Numai
atunci, te-aș ruga să-mi îndigitezi ce să las afară de aci.

Iți mulțămesc din inimă de aducerea aminte, pentru că știu că
numai la propunerea și îndemnul d-tale mi s-a făcut această onoare.

Așa, ardeleanii vor să țină în 15 iunie adunare în Alba / Iulia⁸, și
așa poate că ^epistola mea nu te va afla acasă. Fratele Măcelariu⁹ și
Rațiu¹⁰ avură bunătate a mă invita și pre mine ca membrul comitetului

permanent, și cu mare dor aș veni, dar finanțele nu mă îngăduiesc. In
luna lui august făcui călătoria pînă la Sibiu, la ședințele apelatoriale și
la constituirea consistoriului metropolitan, fiind numai singur membru
la Senatul scolastic din părțile bănățene, adnexate la Eparhia Aradului,
și cheltuii peste 70 f., cari trebuia să-i primesc îndărăpt, dar nici / acuma
nu am primit nimica. Apoi mai multe astfel de servicie gratuite m-au
cam deranjat. Și așa, vă poftesc cel mai bun succes. Dar timeo Da-
naos¹¹, mă vei*pricepe. Oameni ambițioși în capul trebilor.

La noi încă se sfărîmă partidele. Deâkiștii¹² duc mare frică că nu
vor reuși, și așa că se va ruina tot edificiul de pînă acuma.

Cînd văzui *Românul* cu margini negre și zării numele lui Eliad¹³,
m-a luat o obidoarie, aducîndu-mi aminte de multe. România se purtă
"fața de el cum putu mai frumos, și cum i se cuvenea. Fie-i țărîna ușoară!/
263

Mai tîrziu văzui că și contele Rosetti¹⁴ trecu în lumea cea luminată,
și așa ne strecurăm toți cu încetuL

Multe lupte văd și în Brașov, dar fiindcă aceea nu are nime nici
Gazeta nici *Telegraful* nu știu de ajuns ce e în lucru, căci din cele
ce se presară ici-colea prin *Albina* nu mă pot destul de bine orienta.

Dar și sașii se puseră în picioare. însă pare că nu li-aș putea crede.
Vom vedea ce deputat vor alege.

Primește, domnule și fine, cu toți ai d-tale, salutările noastre cele
mai cordiali; cu care am rămas al d-tale adict amic,

Vasici.l 264*

Temîșoara, 13/6 (1)872

¹ în anul 1871, la propunerea lui G. Bariț, susținută de Al. Roman, Pavel Va-
sici a fost numit membru de onoare și corespondent al Academiei Române. Vezi
Analele Societății Academice Române, tom. IV, București, 1872, p. 109 și tom. V,
p. 9—10. Peste cîțiva ani, în 1879, Paul Vasici este ales membru plin al Secției
științifice a Academiei Române. Despre calitățile și meritele sale au vorbit cu acel
prilej P. & Aurelian și dr. Anastase Fătu, iar G. Bariț i-a schițat activitatea. Vezi
Analele Academiei Române, ser. II, tom. II, București, 1880, p. 199.

² Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina, înființată în
anul 1865.

³ Cornelia Vasici.

⁴ Vezi nota 8 la scrisoarea XCVI.

⁵ *Paul Vasici*, în *Familia*, VII, 1871, p. 133-135 (cu portret).

® *Josif Vulcan*.

⁷ Vasici a completat formularul tip al membrilor Academiei Române.

⁸ Se referă la adunarea generală a Asociațiunii, care și-a desfășurat lucrările
în 5—6 august 1872 la Sebeș, și nu la Alba Iulia.

⁹ Ilie Măcelariu.

¹⁰ Ioan Rațiu.

¹¹ „Timeo Danaos et dona ferentes” = Mă tem de greci, chiar cînd aduc daruri.
Alocuțiunea i se atribuie lui Laocoon care a încercat să-i convingă pe troieni să nu
introducă în cetate calul de lemn lăsat de greci ca o pretinsă ofrandă religioasă
(Virgiliu, *Eneida*, II, 49). Vezi I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate cele-
bre*, București, 1968, p. 385.

¹² Adepți ai partidului lui Deák Ferenc.

¹³ Necrologul lui Ioan Heliade Rădulescu a apărut în *Românul* XVI, 1872,
30 aprilie, p. 381.

¹⁴ Necrologul lui Carol Rosetti a apărut în *Românul*, XVI, 1872, 20 mai,
p. 441.

Era vorba că te va căuta v[ice]consulul francez de aceea, și eu eram să-ți scriu ca să nu vinzi nimica ci să cumperi; dar s-a lăsat, și scopul i-l văzurăm din provocările / tipărite.

Dacă ți s-ar da ocaziune binevenită, dar nu scumpă, mi-ai putea trimite unele din *Macroviotice*⁵, că aceea nu am și câteodată în un an se mai cer.

Nu putem deda oamenii la rînduială în privința bisericii. Epitropii, învățați a manipula banii și a mai păpa din ei, nu-i poți aduce la rînd. Apoi preoțimea și protopopii îi sprijinesc în astfel de apucături, pe sub mină. Eu am multă gâlceava cu ei și bucuros m-aș lăsa, dar nu pot să scap, că cei mai buni mă roagă să nu las biserica pradă lor.

Cu distinsă stimă rămîn al d-tale cel vechi amic,

dr. Vasici./

¹ *Dicționarul român-maghiar* al lui G. Bariț.

² Corect: Postanweisung = mandat postal.

³ Vasici se referă la cele două „catehisme”. Vezi nota 3 la scrisoarea XCV.

⁴ Muri = ziduri.

⁵ Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.

⁶ însemnarea lui Bariț: „Răsp. 3 martie. Lui Steger scris în 26 apr.” în plus, următoarea socoteală: „Pînă în 3 mart. a vindut d-sa.

5 ex. legate a 3 f. 70 = 18,50

2 ex. uşoare a 3,20 = 6,40

= f. 24,90

3 uşoare încă nevindute”.

x c v n i

Timișoara, 5 iuliu (1)871

Domnule și fine!

Ne fiind acasă, nu-ți putui deloc răspunde la scrisoarea din 29 iuniu.

Moartea lui Dorgo¹ m-a supărat tare. Ne-am despărțit în Cluș cu obidere unul de altul, el era bolnăvicios, și eu încă. El întrebuița medicină cu apă. Unde a murit și cînd a murit?

Eu îl aflai în Sibiu la 9 noiembrie 1850 și furăm laolaltă pînă cam pe la 1854 cînd se făcu secretariu de locuțiență, și eu rămăsei ca mai nainte. Din secretariu, se făcu președinte la Tribunalul de desdăunări în Bistrița, unde petrecu mai / mulți ani. Schimbîndu-se regimul, se făcu tot acolo provincial comisariu, și ca acesta se pensiona, cu 700 f. Ideea naționalității române, cum o avem noi, era la el o utopie, și era român numai unde nu putea fi alta. Pedant în serviciu și neplăcut. Dar în fine, era supărat pe regimul unguresc că nu i-a dat pensiunea întreagă, și a făcut mai multe petițiuni la împăratul. Atît știu despre el.

Cu Steger vorbii². El zice că a trimis la toți dicționarele, la Arad, fiindcă aceea n-a întrebat nime de ele.

Pentru *Macroviotici*³ îți mulțămesc. Voi îngriji de ele.

Mult mă supără știrea despre atacurile la cari zici că ești espus.

259- Eu, domnul meu, nu / citesc *Gazeta*, că aceea nu o are nime, și nu o

pot ținea singur. Am prea multe pe cap, și așa nu știu nimic de cele întimplate. Dacă s-ar putea, să-mi trimiți nr. din cestiune.

Despre împăcarea cu magiarii în Brașov⁴ am cetit numai în *Albina*⁵, dar fie-le odată la cap. E drept că tinerimea noastră își face de cap. Nu văzuși ce face *Federațiunea* cu Babeș⁶ care, oricum, are meritele sale mari; și mi ti-l făcură troacă de porci aceea pe cari el i-a înaintat. Iată mulțămirea! İți spun, domnule Bariț, că eu m-am îngrozit de atîta dobitocie ce văd la tinerii noștri. Doamne, că bine ți mi-i mai plesni Isop de la Vîrtop în nr. *Albinei* 51, *Băiatul Ionașiu!*⁷ / Nu pot dară alta să-ți spun decît: disprețuiește pe uricioasele acele făpture în curata conștiință că ți-ai făcut dătorința în grad superlativ pentru națiunea română. Și dacă nu vreu să recunoască acei căței, acele creature, crescuți cu fărîmăturile noastre, sunt bărbați cordați carii recunosc și vor recunoaște totdeauna meritele d-tale eminenți pentru națiunea română.

Eu petrecui vreo 3 săptămîni la esamene. Banatul a repășit tare îndărăpt. M-am îngrozit. Apoi lasă, că toate aceste le fac *gratis*, numai trăsura mi se dă, și totuși am multe neplăceri. Protopopii, dispoiațf de venituri grase, fac toate intrigeie asupra noastră.

Mi s-a dat 100 f. ca să candidez pe unul de învățătorii!, dar ți l-am alungat de nu va mai încerca.

Sunt ocupat ca niciodată, și încă cu spesele mele, cari mă derangiară. De la Carloviț, știri bune cu sîrbii. Vom vedea.

Te salut și sunt al d-tale cel vechi,

dr. Vasici./ 260

¹ *Gahriel Dorgo*.

² Vezi nota 6 la scrisoarea precedentă.

³ Vezi nota 10 la scrisoarea XCVI.

⁴ Vasici face aluzie la încercarea de apropiere a unor români din Brașov față de regimul maghiar. Vezi și *George Bariț, Părți alese...*, voi. III, p. 485—486.

⁵ Ziar întemeiat la 1866 de Mocionești sub conducerea lui Vinčențiu Babeș.

⁶ Vezi *Federațiunea*, IV, 1871, nr. 51—519, p. 202—203 și nr. 55-523, p. 220.

⁷ Vezi Isop de la Vîrtop, *Băiatul Ionaș*, în *Albina*, V. 1871, nr. 51 din 20 iunie/2 iulie. Autorul care se ascunde sub pseudonimul „Isop de la Vertop” reproduce povestea spusă de un dascăl, Mitru, țăranilor, referitoare la copilul Ionaș. Este de fapt o transpunere a conflictului dintre politicienii tineri și cei vîrstnici în planul povestirii. Potrivit acesteia, tinerii învăînd a umbla în „casa politiciii”, merg printre mese, dau cu capul de un picior al mesei, clătîniuindu-se cînd într-o parte cînd într-alta, apoi se ridică și bat masa, adică lovesc omul care reprezintă principiul, fără a ști că „mai în grabă are să simtă minuța lor decît masa cea solidă”.

XCIX

Timișoara, 12 iuniu (1)872

Domnule și fine !

Venind timpul să mai schimbăm ideele, mă ocupam mult în cuget cu d-ta, și tocmai cînd începusem a-ți scrie, primii prețuita epistolă din 1° iuniu și cele alăturate, și așa trebuii să mai amîn cu epistola, ca să pot corespunde celor ce doreai.

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

501

502

503

504

505

506

507

508

509

510

511

512

513

514

515

516

517

518

519

520

521

522

523

524

525

526

527

528

529

530

531

532

533

534

535

536

537

538

539

540

541

542

543

544

545

546

547

548

549

550

551

552

553

554

555

556

557

558

559

560

561

562

563

564

565

566

567

568

569

570

571

572

573

574

575

576

577

578

579

580

581

582

583

584

585

586

587

588

589

590

591

592

593

594

595

596

597

598

599

600

601

602

603

604

605

606

607

608

609

610

611

612

613

614

615

616

617

618

619

620

621

622

623

624

625

626

627

628

629

630

631

632

633

634

635

636

637

638

639

640

641

642

643

644

645

646

647

648

649

650

651

652

653

654

655

656

657

658

659

660

661

662

663

664

665

666

667

668

669

670

671

672

673

674

675

676

677

678

679

680

681

682

683

684

685

686

687

688

689

690

691

692

693

694

695

696

697

698

699

700

701

702

703

704

705

706

707

708

709

710

711

712

713

714

715

716

717

718

719

720

721

722

723

724

725

726

727

728

729

730

731

732

733

734

735

736

737

738

739

740

741

742

743

744

745

746

747

748

749

750

751

752

753

754

755

756

757

758

759

760

761

762

763

764

765

766

767

768

769

770

771

772

773

774

775

776

777

778

779

780

781

782

783

784

785

786

787

788

789

790

791

792

793

794

795

796

797

798

799

800

801

802

803

804

805

806

807

808

809

810

811

812

813

814

815

816

817

818

819

820

821

822

823

824

825

826

827

828

829

830

831

832

833

834

835

836

837

838

839

840

841

842

843

844

845

846

847

848

849

850

851

852

853

854

855

856

857

858

859

860

861

862

863

864

865

866

867

868

869

870

871

872

873

874

875

876

877

878

879

880

881

882

883

884

885

886

887

888

889

890

891

892

893

894

895

896

897

898

899

900

901

902

903

904

905

906

907

908

909

910

911

912

913

914

915

916

917

918

919

920

921

922

923

924

925

926

927

928

929

930

931

932

933

934

935

936

937

938

939

940

941

942

943

944

945

946

947

948

949

950

951

952

953

954

955

956

957

958

959

960

961

962

963

964

965

966

967

968

969

970

971

972

973

974

975

976

977

978

979

980

981

982

983

984

985

986

987

988

989

990

991

992

993

994

995

996

997

998

999

1000

frumoși. Reminiscențele tare mi-au plăcut, și într-o adevăr au fost reminiscențe, căci multe am citit acolo ce le-am fost uitat, dar revocându-se în memorie, mi-am adus bine aminte de ele.

267 Sunt încărcat cu multe, și din modesta pensiune nu ajung la toate, și de aceea nu pot prenumăra și *Gazeta*, deși mult mă interesează a auzi cite ceva din Ardeal, și mai virtos din locurile unde petrecui vârsta cea mai frumoasă a mea. Ba voi trebui să / mă las și de Asociațiunea noastră, căci nu știu, mai merită tinerii stipendie, fiindcă după ce ies din școală, sau merg de la noi în alte țări, sau se fac porci de cîine și slugi la inimizii noștri.

Văzuși cum o pățirăm cu alegerea de episcop². Iți mărturisesc, domnul meu, că și acuma sunt amețit de mișelia caracterelor ce le-am espert și cu ocaziunea aceasta la unii bărbați ai noștri, cari se viră și vreau să fie conducători. Pînă în mo ^

ținere laolaltă și apoi, din interese egoistice, ne părăsiră în momentul decizatoriu. Bănățenii, cari, afară de niște protopopi corupți și de liberalul Misiei³, ținură strîns laolaltă, sînt indignați pînă în suflet de perfidia lor, cu atît mai mult cu cît tocmai ei au fost carii au aruncat peatra în contra lui Roman⁴. E drept că Mețianu⁵ a căzut, dară căderea aceasta nu numai că nu-i va fi spre stricare, ci cu atîta l-au ridicat mai mult și în ochii adversarilor, cari nu-i putură nici una dată nega însușirile cele eminente și frumoase. Ba, ce e mai mult, și străinii au 267 început să se intereseze / de dînsul.

Metropolitul⁶ s-a purtat aici ca o babă, ce s-a și făcut de cînd a căzut în minile cele bune ale archidiecezei și ale lui Roman⁷, Baciu, Ioanescu, Deseanu⁸. Popazu⁹ șoptea ca un șerpe în iarbă, care poate că mai voia pe hantătar decît pe Mețianu¹⁰.

Biserica noastră este astăzi în mini rele și tare mă tem că ne vor duce unde nu dorim, căci sub scutul *Statutului organic* vor jefui și împila, cum a făcut oarecine care astăzi se numește mare. Ce e drept, metropolitul are mini curate, dar vedem că honores mutans mores nunquam in meliores¹¹, și el s-a făcut unealta lui Popea¹². Poate că a trebuit ca la bătrînețele mele să mai văd și această nefericire. Ce vrei mai mult, îmi zise părintele Petric¹³, că nu a cutezat să recominde la învățători 268 cărțile mele, căci nu sunt tipărite în tipografia archidiecezană. Popea cel liberal, naționalistul cel mare, astăzi, de strălucirea mitrei, se făcu guvernamental, și cel mai învățat și mai apt pentru metropolit. Firește, pentru că a scris *Vechea metropolie*¹⁴ și poartă polemică cu Moldovanu¹⁵.

Dar să mai lăsăm aceste și să ne întoarcem la ale noastre.

Eu m-am mutat de un an în suburbiul Maier. Am luat în arendă o casă cu grădină și așa mă deprind cu grădinăritul. Apa bună și aerul curat m-au tras afară. Aurelia și Iza¹⁶ șed în cetate, și așa suntem cu toții acuși la unii, acuși la alții. Aurelia are iarăși un fecioraș de 10 luni și Iza o fetiță de 7 luni. Ambii mă delectează.

Eu număr aproape 68 de ani și văd că am îmbătrînit, însă mulțămită lui Dumnezeu că o duc încă bine. Stomacul mi-este bun și picioarele îmi sunt bune. Mă ocup cu Reuniunea de credit a „Albinei”¹⁷ și cu școlile ce mi s-au pus pe umeri fără nici o remunerațiune. Mă aș

mai ocupa a scrie despre întrebuințarea apei la diferite boale, mai virtos la cele iuți, acute, unde face minuni, dară nu mă mai las în datorii¹⁸. Mă provoacă mulți, mai virtos de cînd aplicarea apei în coleră, după cum am arătat în *Albina*¹⁹, a făcut cel mai bun efect mai în toate părțile. Poate în calea prenumerațiunii, care încă nu e sigură.

Fii bun, mai amintește ceva despre cele două cărțile ale mele²⁰, arătînd că se află de vînzare în Brașov, în Sibiu la tipografia archidi[cezană], în Deva, la Timișoara²¹.

Închei cu speranța că mă vei îmbucura cît de curînd cu o epistolă în care îmi vei mai esplica cele petrecute.

Și sunt, cu toată stima, cel vechi amic,

dr. Vasici.

N.B. Trimis-au economul tipografiei diecezane taxa pentru *Transilvania*, care îmi vine regulat și o citesc cu plăcere?²² / 268"

¹ „Astra”.

² Vasici face aluzie la alegerea de episcop ortodox al Aradului a lui Miron Romanul, care a avut loc în anul 1873.

³ Ioan Misiei, avocat bănățean, deputat în Dieta Ungariei.

⁴ Miron Romanul, 1828—1898, mai tîrziu mitropolit ortodox al românilor din Transilvania și Ungaria, profesor, publicist, om politic, conducător al Partidului moderat român, deputat în Dieta Ungariei.

⁵ Ioan Mețianu este ales în februarie 1875, după ce scaunul episcopesc al Aradului devine vacant prin alegerea lui Miron Romanul ca mitropolit, episcop al diezei arădane.

⁶ Procopie Ivacicovici, 1809—1881, episcop al Diezeii ortodoxe a Aradului, apoi mitropolit în Serbia. Din 1875 patriarh al sîrbilor.

⁷ Miron Romanul.

⁸ Ioan Popovici-Deseanu, 1831—1892, avocat, om politic, deputat în Dieta Ungariei. Unul din întemeietorii „Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român”, înființată în anul 1862. A fost, împreună cu Miron Romanul, oel dîntii secretar al acesteia.

⁹ Ioan Popazu.

¹⁰ Ioan Mețianu.

¹¹ Corect: „Honores mutant mores nunquam in meliore”: onorurile schimbă obiceiurile citeodată în mai bine.

¹² Nicolae Popea, secretar consistorial și profesor la Seminarul teologic din Sibiu.

¹³ Ioan Petric, preot în Brașov.

¹⁴ Vezi Nicolae Popea, *Vechea mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei*, Sibiu, 1870.

¹⁵ Ioan Micu Moldovanu, 1833—1915, canonic, profesor la școlile din Blaj, scriitor, membru al Academiei Române. Președinte al Asociațiunii în anii 1893—1901. Scrieri: *Lectionariu latin (pentru cl. II-a gimnazială)*, Blaj, 1864; *Dicționarul latin-român (pentru începători)*, Sibiu, 1864; *Istoria Ardealului (pentru școlile populare)*, Blaj, 1866; *Acte sinodale ale bisericii române de Alba-Iulia și Făgăraș*, 2 voi., 1869 și 1872; *Geografia Ardealului pentru școlile populare*, ed. 2-a, 1870; *Spicuire în istoria bisericească a românilor*, 1873; *Istoria patriei pentru școlile populare din Ardeal*, 1875.

Pentru polemica dintre N. Popea și Ioan M. Moldovan vezi I. M. Moldovanu, *Vechea mitropolie de N. Popea (recensiune critică)*, în *Arhivă pentru filologie și istorie*, IV, 1870, nr. XXV, p. 700-702; nr. XXXVII, p. 739-744; nr. XXXVIII, p. 758-759; IV-V, 1870-1871, nr. XXXIX, p. 780-783; V-VI, 1871-1872, nr. XL, p. 791—792; Nicolae Popea, *Contra-critica la Critica d-lui I. M. Moldovan (Vechea mitropolie de N. Popea)*, Sibiu, 1873; Ioan M. Moldovanu,

Spicuire în istoria bisericească a românilor. Răspuns la Contra-critica domnului N. Popă, Blaj-Sibiu, 1873.

¹⁶ Fiicele lui Paul Vasici.

¹⁷ Paul Vasici era colectant de acțiuni în Timișoara al Institutului de credit și economii „Albina” din Sibiu, înființat în anul 1872. Vezi *Albina*, VI, 1871, nr. 6 din 29 iulie/10 august; Petra Petrescu, *Monografia Institutului de credit și economii „Albina” 1872—1897*, Sibiu, 1897, p. 104 (Registrul colectanților de acțiuni la Institutul de credit „Albina”).

¹⁸ Lipsit de mijloace financiare, Vasici n-a mai publicat broșura despre întrebuințarea apei în diferite boli. A publicat însă un studiu, mai târziu, în revista *Higiiena și școala*, I, 1876, nr. 9, p. 129—135; nr. 10, p. 145—149 (*Despre apa în privința dietetică și sanativă. Apa mijloc sanativ în toate boalele*).

¹⁹ *Colera*, în *Albina*, VIII, 1873, nr. 53 din 15/27 iulie și nr. 54 din 19/31 iulie.

²⁰ *Catehismul antropologic și Catehismul sănătății*.

²¹ Vezi *Transilvania*, VI, 1873, nr. 24, p. 296.¹

²² Nota lui Bariț: „Răsp. 13/1 dec.”

cn

Timișoara, 3/15 mai (1)875

Domnule fine!

Mai întâi cer scuză că nu ți-am scris de atîta timp, deși pot zice că mult mă ocup cu d-ta în cugetările mele cele tăcute, și în unele ocaziuni publice.

Sum datoriu a-ți mulțami pentru trimiterea broșurei în care se cuprinde *Istoria regimentului fost de graniță II*¹. Am citit-o cu atenție și mi-am adus aminte de multe, ce mai le dedeasem uitării. Am aflat și plăcere în cele enarate. Tocmai nainte de aceea cetisem *Istoria lui Mi[h]ai eroul*, de Bolintineanul², dar nu știu, poate pentru că am așteptat mai mult de la acel bărbat literat, ori din altă cauză, că nu a făcut în mine nici o impresiune sublimă. Ba din contră, din aceea cetire nu am putut deduce nici un eroism!

Mulțamesc și pentru trimiterea *Gazetei*. Am citit articolii cu plăcere și pot să zic că m-am luminat, căci unele corespondențe, de jumăta/te cetite în *Albina*, mă aduseră în confuziune, de nu știam de unde să apuc firul. Omul nostru din Pesta³ are multe merite, dar pentru aceea nu are drept a denega și altora meritele lor și a denunța tot ce nu-i vine lui la socoteală. Atîta logică, atîta morală ce ne predică, și cînd cauți *Albina* e plină de nelogică și de nemorală: atacă și spurcă orice om de omenie, dă în cleapta și stingă, și aceasta e morală! Metropolitul Rfomanul] peste Șaguna „denunțiant”! Așa e: dacă noi nu zberarri, nu ucideam omul acela moralmente, nu putea regimul face ce a făcut.

Am fost și eu în deputațiunea aceea⁴, aș avea multe să-ți spun, dar nu sunt de însemnat pe hîrtie.

Necrologul fericitului Pop⁵ mi-a stors lăcrămi. Eu cutez a afirma că omul acela a fost un suflet drept, o inimă curată, dar de mulți rău cunoscut și judecat.

; Am fost de două ori la cină la dînsul și, observîndu-l m-am temut că va urma această catastrofă. El a fost rău tractat în aprindere de

plămîni, în Cluș, și de atunci a rămas cu morb cronic, care a săpat mereu și i-a ras firul vieții. /

Domnul Pădure⁶, care fu în Ardeal la instalarea d-lui episcop Mețianu⁷, întrebîndu-l de d-ta, mi-a spus multe și m[i]-am petrecut cu dînsul vreo cîteva pătrare, spunîndu-mi unele și altele de pre acolo, unele bune, altele dureroase, dar aceasta ni este soarta. Oamenii ceștia tineri nu stimează pe cei bătrîni, și dacă nu le acordă nebuliile lor, apoi se denunță de trădători, de mameluci, de ne-naționaliști etc, etc. Și pentru ce? Pentru că ei sunt din gură toate, dar din fapte vai și amar, că ar trage și pelea după bietul popor, tot sub titlu de naționalitate și de iubire.

Am făcut și eu trista experiență că, în loc să mă odihnesc după ce am scăpat de servițiu, mi-am luat pe cap oficie onorifice, în cari sum atacat și maltrat; și am vrut să le las dracului și să nu-mi mai sparg capul, dar sunt împregiurări cari nu mă lasă, căci naționaliștii cei mari în gură ar întoarce pe bietul poporul prost cu capul în jos, ca să-și ajungă scopul material și îngîmfat. Atîta îi doare, că sum curat, și cînd cugetă să mă apuce mai bine, eu lunec, pentru că nu am pete de care să se poată lipi.

j Să venim acum și la cele familiari. Mulțamită lui Dumnezeu că, deși am umplut la /1° mai 69 ani, totuși mă aflu destul de sănătos. Copiii încă îmi sunt sănătoși, precum și soția. Iza are două fete, una de 2 ani și alta de 1/2 an, Aurelia iarăși un fecior de 2 ani, și cu aceștia îmi petrec. Șed în suburbiul Maiere, de unde sum născut, și încă aproape de casa în care m-am născut. Am puțintică grădină de care mă ocup ca de recreațiune. Aerul e curat, apa bună, băuturi spirtoase beau rar, adică numai în societate, carne mîncînc puțină, și această dietă îmi face foarte bine. Nu am însă distracțiune spirituală cu oameni înțelepți, afară de unul ce a fost director în Buzău, cu numele Călăceanu⁸, dar ședem departe unul de altul, și această distracțiune mi-o suplinesc cărțile.

D-ta cu familia? Unde e Ironim⁹? însuratu-l-ai?

Cu d-l Marțian izbutirăm. Cuget că va fi la locul său, numai să-și cunoască bine oamenii.

Dorind să ne întîlnim la Lugoș¹⁰, rămîn, îmbrățișîndu-te, cel vechi și nestrămutat amic,

dr. Vasici.

De la toți ai mei, salutările cele mai sincere.¹¹ /

¹ G. Bariț, *Istoria regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan*, Brașov, 1874.

² Vasici se referă la lucrarea *Viața și faptele lui Mihai Viteazul*, ed. a II-a, revăzută, schimbată și adăugită, București, 1870.

³ Probabil Vincentiu Babeș.

⁴ P. Vasici se referă la delegația care a fost la Viena, pentru confirmarea episcopului Caransebeșului Ioan Popazu ca mitropolit al bisericii ortodoxe române din Transilvania. Din delegație a făcut parte și Vasici. împăratul a refuzat să-l confirme pe Popazu, ales de Congresul național-bisericesc din anul 1874, ca mitropolit. Vezi *Familia*, X, 1874, nr. 42, p. 502—510; *Albina*. IX, 1874, nr. 84.

⁵ Vasile Ladislau Popp s-a stins din viață la 17 februarie 1875. Bariț l-a considerat pe Popp „decoarea și fala națiunii române”. Necrologul, însoțit de cuvintele omagiale ale lui Bariț, a apărut în *Transilvania*, VIII, 1875, nr. 5, p. 43—51.

⁶ Nicolae Pădure, membru supleant al Eforiei școlilor din Brașov.

⁷ Vezi nota 4 la scrisoarea CI.

⁸ Luca P. Câlăceanu, 1810—1881, profesor și rector al Seminarului din Buzău în anii 1860—1863. Inspector școlar în cercul Lipovei și asesor consistorial. Vezi *Luminătorul*, II, 1881, nr. 60; I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău 1836—1936*, București, 1937.

⁹ Fiul lui Bariț.

¹⁰ Vezi nota 8 la scrisoarea XCII.

¹¹ Nota lui Bariț: „Răsp. în 21 mai, pe larg.”

CUI

Timișoara, 31/12 (1)875

Domnule și fine !

Mulțămindu-ți pentru numărul ce mi l-ai trimis din *Gazeta*¹, te încredințez că l-am cetit cu plăcere. Stilul, tactul și adevărul curat străbate pînă la inimă. îl circulez acuma la mai mulți de ai noștri.

Am văzut însă că mai toți articuliile au ieșit din condeiul d-tale, și aceasta m-a pus oareșcum la grijă: oare fratele Iacob nu cumva e morbos de șicănile ce i s-au făcut? îți spun sincer că știrea despre tractarea cu un bărbat atît de meritos pen/tru Gimnaziul din Brașov mi-a stors lacrimi. Atîta nemulțumire, atîta persecuțiune nu aș fi putut presupune niciodată. Dacă e sănătos — ce îi doresc din toată inima! — apoi spune-i, te rog, că îl condolez din toată inima, dar totodată îl și rog să poarte și această lovitură cu îndătinata-i răbdare!²

M-arn bucurat, mai departe, că *Gazeta* își reculege puterile, și doresc ca acele să fie ferme și durătoare.

Alături aici o programă³. Binevoiește a ruga pe fratele Iacob, în mumele / meu, a-i da puțintel loc în *Gazetă*, și dacă cugeti că ar fi cu scop, și ai avea loc, și în *Transilvania*.

Regresul ce văd că se face în sfera școlarie m-a îndemnat să mă apuc de această foaie, și ca să am oareșcare distracțiune. Dacă voi fi norocos ca să capăt atîția prenumeranți cît să poată ieși speșele, apoi voi continua, iar de nu, voi ședeia iarăși cu conștiința curată, că am cercat dar nu mi-a succes.

Aș dori să mai aud ceva și despre d-voastră. Cum mai trăiți, ce vă fac / familiile? Ce s-a făcut din Ieronim? E-nsurat?

Noi suntem tot cum am fost. Eu voi umplea la 1° mai c. n. 70 de ani și, mulțămită Domnului, pe lîngă o dietă potrivită și întrebuintarea apei, mă aflu bine și în deplină putere. Numai dinții mă părăsesc. Alunele cele multe ce le spărgeam la Timiș cu dinții acuma îmi dau împrumutul.

Ți-am fost scris astă-primăvară o epistolă lungă, nu știu dacă ai primit-o, au doară n-ai fost acasă.

Sărbători fericite și sărutări la toți cunoscuții.

Rămîn cu frățească dragoste,

dr. Vasiei.f

¹ Iacob Mureșanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei*, îmbolnăvindându-se în acest timp, O. Bariț reia colaborarea la foaia pe care o întemeiasse în anul 1838. Peste trei ani, în 1878, redacția periodicului brașovean a trecut în seama lui Andrei Mureșanu, fiul lui Iacob Mureșanu. Bariț se va îndrepta spre Sibiu, unde întemeiază un nou periodic, politic, economic și cultural, *Observatorul* (1878—1885). Vezi *Mircea Gherman*, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșanu la „Gazeta Transilvaniei” (1838—1877)*, în *130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania”*, Brașov, 1869, p. 83-84.

² Iacob Mureșanu a fost unul din fondatorii Gimnaziului din Brașov și a ridicării lui la rangul de gimnaziu superior. în 1875 oficialitatea maghiară îl sili să părăsească gimnaziul și cu multă greutate reuși să obțină o pensie minimă. Cf. A.A.M. [Aurel, A. Mureșanu], *Iacob Mureșanu, 1812—1887*, Brașov, 1913, p. 47.

³ Vasici se referă la programa revistei *Higiiena și școala* care a apărut în *Transilvania*, IX, 1876, nr. 2, p. 23 și în *Gazeta Transilvaniei*, XXXIX, 1876, nr. 87 din 19/7 noiembrie.

⁴ Revista *Higiiena și școala*, „foaie pentru sănătate, educațiune și instrucțiune” a apărut în anul 1876-1877 la Timișoara, apoi în anii 1878-1888 la Ghierla fiind redactată în întregime de Pavel Vasici. Este considerată cea dintîi publicație cu conținut medical din Transilvania. A avut un cuprins bogat și variat, Vasici anordînd în paginile revistei teme de medicină, igienă, biologie, pedagogie, metodică, istorie fizică geografie etc. Vezi I. Negru, *Prima revistă medicală românească din Transilvania (1876-1880) scrisă de doctorul Pavel Vasici*, în *Timișoara medicală*, tom. XIV, 1969, nr. 1-2, p. 175-180.

CIV

Timișoara, 12 aprilie (1)877

Mulțdorite domnule Bariț !

Plecînd în 23 martiu, mai nainte de ce promisem *Gazeta*, la Arad și de acolo către Sibiu, înțelesei cu durere acolo că pătimesti de pneumonie. Ajungînd în Lupșa¹, aflai acolo pe d-l Meșotă² și Lengeru³, cari mă afidară că a trecut criza, și boala e pornită spre bine. Acuma cuget că a trecut tot și că ai scăpat!

Eu mărturisesc că eram tare îngrijat, nu pentru că ești de 65 ani, cum se zice în *Gazetă*, căci pneumonia nu se uită la ani, ci pentru că mă temeam că te vor tracta cu lipitori, colomel, chimen, cari toate ușor produc altă criză. Gratulez că ai scăpat, și doresc ca să te mai țină Dumnezeu încă mulți ani sănătos!

Eu voi umplea la prima mai al 71-lea an, și mulțămită lui Dumnezeu că, după îndreptarea ce am luat în traiul vieții, mă aflu sănătos. Ba ce e mai mult, după ce am purtat 15 ani ochelari, acuma văd ca un tînăr a / scrie și a ceti.

Tare aș dori să ne mai întîlnim vreodată. Ai mei sunt toți sănătoși, <lar am încă două fete nemăritate⁴, și aceasta mă umple de grijă. Celalalte două sunt aicea, și îmi petrec cu nepotul, unul, și cu trei nepoate.

Am ajuns niște timpuri grele, mai grele ca niciodată. Suspiciunile care le pun asupra noastră sunt cu atît mai dureroase, cu cît sunt nedrepte, îmi aduc aminte că pe timpul cînd sub absolutism, prorupse rezelul italian, episcopul Șaguna căpătă o notă de la guvern, care mult îl neodihni. Eu, venind seara la dînsul după datină, îl aflai meditînd și tare îngrijat. întrebai de cauză, și el îmi dete nota guvernului, unde i

se impunea a fi cu priveghiere, căci au să vina agitatori din România în vestimente călugărești și să aducă proclamațiuni cătră români în cașcavale. Eu, citind aceste, începui a rîde. Șaguna mă întrebă: „Ce rîzi?” Eu răspunsei: „Rîd de nebuniile nemțești”. „Dar bine, ce e” de făcut, dacă tu nu crezi?” / „Iată ce, răspunsei: eu m-aș duce mine la Lebzelter¹ și i-aș zice: Domnule, eu nu sunt polițian ca să priveghez asupra celor ce trec, dar ca patriot și ca român doresc pacea și vreau să contribuie a o susține. Ca să pot face aceasta și ca să mă știu îndrepta, îmi trebuie o proclamațiune de cele amintite, ca să văd ce tendința are aceea, apoi celelalte vor urma”. „E bine, dar cum să capăt eu proclamațiunea aceea?” „Să zici d-l Lebzelter să scrie la agenție ca să trimită una”. „Și dacă va trămite?” „Nu va trămite, pentru că n-a ieșit, și așa trebuie duși ad absurdum”.

Aceasta plăcu episcopului. Dimineța îl află pe Lebzelter, care se bucură foarte că i-a deschis calea ca să facă ceva pentru cei din Viena. Și ce fu rezultatul? De la agenție veni că tot lucrul este numai o scornitură malevolă. Și atît Lebzelter cît și episcopul se bucurară că au scăpat cu fața curată.

274 Cît m-am putut informa, metropolitul nostru a devenit între ciocan și nicovală. Dar zică cine ce va vrea, el și-a / făcut dătorința, care poate că mai tîrziu va ieși la lumină.

Eu plec astăzi la Arad, la consistoriul plinar, și apoi la sinod.

Te rog scrie-mi cum te simțești acuma? Ai deplină sănătate? Nu cumva mai simți vreo durere în pept sau vreo tusa?

Anu, trămîțînd *Higienea* în schimb cu *Transilvania*, am primit din aceasta doi numeri și apoi s-a oprit. Așa, anul acesta nu am mai îndrăznit a trămite.

Primește salutările mele cele mai cordiale, cu cari sunt al d-tale cel nestrămutat,

274"

dr. Vasici./

¹ Lupșa, localitate aparținînd de comuna Hoghiz, jud. Brașov.

² Ioan G. Meșotă, 1837-1878, profesor și director al Gimnaziului român din Brașov. Doctor în istorie, publicist. Membru al Academiei Române. Lucrări: *Geografia și istoria evului vechi, mediu și modern, manual pentru ci. super. gimn. și reale prelucrat după W. Piltz*, voi. I—II, Iași, 1867-1869, voi. III, București, 1880.

³ Ioan Lengher, profesor la Gimnaziul român din Brașov, mai tîrziu avocat.

⁴ Aluzie la Cornelia și Iulia Vasici.

⁵ Baronul Lebzelter, vicepreședinte al guvernului.

CV

Timișoara, 19/7 (1)878

Domnule și fine !

Dacă îți răpesc vreo cîteva ore prin această comisiune, mă rog de iertare. Alătur aci vitanța despre speșele ce le-am avut cu mergerea la Sibiu în cauza știută¹. Am spesat pentru calea ferată, cu tramvaiul, cu omnibuse, fiachere² și strămutare din un cupei în altul 36 f. Pe

.mîncare, cvartir, lumină, bacșișe etc. 5 zile, 21 f. 31 cr. Așadară, 57 f. 31 cr. îmi rămîn ciștig 2 f. 69 cr. pentru piciorul umflat.

Am sosit joi la amiază în Arad, unde m-a așteptat prea sîntitul³ cu prînz, cu care am mai petrecut pînă la 9 ore seara, enarîndu-i unele și altele. Vineri la 10 dimineța — la ai mei, pe cari i-am aflat sănătoși.

Mine iarăși plec la Arad pentru vreo 4 zile, la Consistoriu, pentru alegerea profesorilor etc.

Banii îmi vei putea trămite prin asemnațiune poștală, detrăgînd speșele și, dacă va fi lipsă, timbrul pentru 9 fl. Citii în un număr al *Telegrafului român*, care venise în absența mea, iarăși un atac asupra d-tale. Ce-i de oamenii aceia, de nu-ți dau pace? Rău le vine lor prezența d-tale în Sibiu!

'Am vrut să te rog, dar nu știu cum am uitat între multe altele ca, dîndu-ți-se undeva ocaziune, să-mi fii de ajutoriu. Aș vrea să vînd casa, care e un greomînt asupra mea, fiind și însărcinată. Anu mi-a dat Bugarski 6500 f. și eu i-am lăsat-o în 7000 f., dar el nu mi-a mai răspuns căci, murînd într-aceea mumă-sa, nu a mai avut lipsă de casă. Am vorbit și cu Pașcovici, și te rog și pre d-ta, încît, cum am zis, și s-ar da ocaziune cuvenită. Seușali nu sunt la Sibiu.

Cît am putut pricepe, între românii noștri nu e nici o pregătire pentru alegeri. Inteligența e moartă, și turma se va duce la urnă ca totdeauna și va vota pentru care va zice d-l solgăbirău.

Nu am dat de urma d-lui Babeș⁴. îl aștept pe mine, dacă se va afla prin Banat.

Programa nu a ieșit.

Salutare,

Vasici⁵.

¹ La adunarea generală a „Astrei” care a avut loc în 5—7 august 1877 la Blaj, cînd s-a hotărît înființarea secțiilor științifice: filologică, istorică și de științe naturale. Ca președinte al secției de științe naturale a fost ales dr. Pavel Vasici. Secția s-a constituit în 10 iulie 1878 la Sibiu, Daniel P. Barcianu fiind ales vicepreședinte și Eugen Brote secretar. Vezi *Transilvania*, XI, 1878, nr. 16, p. 190.

² Fiacre (în limba germană Fiaker) = trăsură de piață.

³ Ioan Mețianu.

⁴ Vincentiu Babeș.

⁵ Nota lui Barit: „Răsp. 19 apr.” Scrisoarea se află la Bibi. Universitară Cluj, Fond manuscrise, sertar 316/2, nr. 26.

CVI

Timișoara, 22 august (1)878

Multstimate domnule fine !

Citind în nr. 62 al *Observatoriului*¹ provocarea de a concurge cu lucrări literare și membrii corespunzători, avînd eu onoare a fi unul din aceștia, îmi iau voie a trămite aci alăturatul tractat despre *Darwinism*², care te rog, în cît te va interesa și vei avea timp, să-l citești și apoi dacă îl vei afla corespunzătorul, să faci cu el ce vei cugeta mai bine.

246 Sunt multe corecture în el, dar, neavînd timp de a-l pu/riza de nou, sper că se va putea citi.

Dacă nu-l vei putea întrebuița, sau dacă cumva nu ai merge la București¹, apoi păstrează-l la d-ta pînă ce voi veni eu, dară, la congres. Dacă va fi să mergi, apoi binevoiește a cere de la d-l diriginte al tipografiei archidiecezane, Georgiu Simon, 1 exemplar ori două din *Macroviotica* și din *Catechismul antropologic și dietetic*, din cari se află la dînsul, și le duci pentru Biblioteca Academiei, rămînînd ca eu să trîmit de aici mai tîrziu și altele ce voi mai avea.

246" La cenzurarea cărților scolastice de comisiunea anchetarie mi s-a primit *Istoria naturală*² întocmită de mine, cu premiu de 100 f., dar am și făcut unele modificaliuni neesențiali în ea.

Am cetit cu-interes- cele petrecute în Șimleu³, și mult îmi pare rău că finanțele nu-mi permit a lua parte la așa festivitate națională, care singure mai sunt a ne putea mai însufleți și a ne da dovezi că mai sunt și români cu inimă de român.

247 Onoratul comitet al Asociațiunei noastre mi-a tras din competența mea, ce mi s-a căzut pentru o călătorie la constituirea secțiunelor⁴, 20 L, și cu aceștia mi-a făcut o lacună în bugetul meu, și aceasta a făcut în contra otărîrei / sale proprie, acordînd pe milă 50 cr. îmi e și rușine, că trimițînd cvitanție de 60 f. se pare că am vrut să am peste competența mea, ce nu stă, pentru că de la Temișoara pînă la Sibiu sunt 51 de miluri. Atîta mi se rebonifica totdeauna de la consistoriu metropolitan, și aceasta mă face să abdic de la onoarea ce mi s-a făcut.

Bată-l norocul pe Petra Petrescu⁵, ce bine a satirizat partida lui „Bogdaproste”! Ce ne-am mai rîs aicea!

Poftindu-ți călătorie și succes bun⁶, sunt cu toată stîmă al d-tale amic sincer,

Vasici.

247" Fraților cunoscuți și necunoscuți — salutări!

¹ Vezi *Observatoriul*, I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

² Meritul cel mai important al învățatului Paul Vasici în domeniul științelor naturii îl constituie adeziunea sa față de cele mai înaintate idei din domeniul biologiei, față de teoria evoluționistă, și popularizarea darwinismului. Astfel, reproducînd în paginile revistei *Higiiena și școala* cuvîntarea pe care ar fi dorit să o țină, în 10 iulie 1878, la ședința de constituire a secției de științe naturale a „Astrei”, Vasici subliniază contribuția științifică remarcabilă a lui Darwin și pune filogenia animalelor în contrast cu „dogma lui Cuvier”. Din „această teorie — scrie Vasici — porcede, cu o înteițitoare necesitate logică consecința că și nobilul „homo sapiens” nu poate fi alta decît numai un ram în [...] pomul vieții al tuturor animalelor, că el așadară nu a ieșit de-a dreptul din mîna creatorului, precum ne învață Moise, ci cu încetul, din o specie mai inferioară prin „selecțiunea naturală și continuă perfecțiune”. Prin teoria revoluționară a lui Darwin „s-a schimbat întreaga sistemă a istoriei naturale, s-a dat omului locul cuvenit în natură, s-a constituit pomul vieții lui...” „Să salutăm dară și noi această doctrină — îndeamnă Vasici — încît ea tînde a ne lumina și a ne scoate din labirintul întunecos în care eram confundăți”. Această teorie, „acuma combătută de cei preocupați, va străbate cu razele sale lumea ne-preocupată, precum a străbătut nainte cu 400 ani sistema cosmică a lui Copernic, în contra sistemii geocentrice a lui Ptolomei...” *Higiiena și școala*, III, 1878, nr. 8, p. 128—129; E. m. Pop, *Doctorul Pavel Vasici*, p. 347—348.

în studiul la care se referă în această scrisoare, Vasici a expus sistematic teoria lui Darwin. Avînd rezerve față de darwinism, G. Bariț a publicat postum studiul lui Vasici în revista Asociațiunii. Vezi *Darwinismul*, în *Transilvania*, XV, 1882, nr. 11—12, p. 91—93; nr. 13—14, p. 104—106; nr. 15-16, p. 118—120; nr. 17—18, p. 143-144.

³ Bariț urma să plece la București pentru a participa la sesiunea Academiei Române din august-septembrie 1878.

⁴ Vezi nota 7 la scrisoarea LXXXII.

⁵ Se referă la adunarea generală a „Asociațiunii” care a avut loc la Șimleul Silvaniei în 4—5 august 1878 și care s-a desfășurat sub președinția lui G. Bariț. Vezi *De la adunarea generală a Asociațiunei transilvane pentru literatură și cultura poporului român ținută la 4 și 5 august a.c. în opidul Șimleul Silvaniei*, în *Observatoriul*, I, 1878, nr. 62 din 2/14 august.

⁶ Vezi nota 1 la scrisoarea CV.

⁷ Nicolae Petra Petrescu, 1848—1923, economist, publicist, traducător. A colaborat la cele mai importante periodice de limbă română din Transilvania. Membru al „Astrei” și al „Societății pentru crearea unui fond de teatru român”. Opere: *Monografia Institutului de credit și de economie „Albina”*, Sibiu, 1897; *Societăți financiare la românii din Ungaria*, Chișinău, 1918 ș.a.

⁸ Vezi Petra Petrescu, *Alecsandri apărât în „Telegr. român”, în Observatoriul*, I, 1878, nr. 54 din 5/17 iulie. Ca răspuns la acest „croquis”, apare articolul *Alecsandri batjocorit de „Observatoriul” d-lui Bariț*, în *Telegraful român*, XXVI, 1878, nr. 72 din 24 iulie. Partida lui „Bogdaproste” era o aluzie la adeptii direcției lingvistice promovate de *Foișoara Telegrafului român*.

⁹ Vezi nota 3, aci supra.

CVII

Temișoara, 15/1 (1)879

Domnule și fine !

Dacă afli acest articol¹ la timp, apoi dă-i loc undeva. Oamenii vorbesc cite și mai cite, ne atacă unde pot și ne batjocuresc.

Așadară, pe părintele Popazu² îl spălăși frumos. Bine ai făcut.

Mai dăunăzi cetii în *Telegraful român* un articol³ din trecut, un[d]e sunt niște minciuni grosolane despre cele întîmplate în Cluș la dieta la care am luat parte și noi. Oamenii cugetă că numai ce știu ei și scriu ei este adevărat și de crezut. Dar noi însă știm / că era lucrul cu totul altfel, de nu era răposatul Alduleanu⁴, cu care mă înțelesesem eu cum să lucrăm.

Articolul din Cluș, început, încă mi se pare interesant.

Eu, mulțămîtă lui Dumnezeu că după un catar care m-a molăit toată iarna, dar nu-l lăsa să degenereze, acumă sunt mai bine.

Salutare!

dr. Vasici./ 275

¹ Vasici se referă, poate, la serialul de articole *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alte ținuturi*, semnat Bănățeanul, publicat în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 2, p. 6; nr. 3, p. 9-10; nr. 4, p. 13-14; nr. 5, p. 17.

² Ioan Popazu.

³ *Bilanț politic*, în *Telegraful român*, XXVII, 1879, nr. 7, p. 20.

⁴ Ioan Alduleanu, atunci consilier al guvernului Transilvaniei.

Temișoara, 25 iuliu (1)879

Multsiimate domnule și fine !

Petrecînd la Arad din 8—19 curenteii, la esamene, în 14 după amiază SOSI și d-1 Babeș¹, care încă acolo la esamene-mi zise: „Astăzi vei fi ales de membru actual al Academiei Române din București”.²

276 Seara, petrecurăm la d-1 episcop³ pînă după 9 ore și dimineața, mergînd la dejun, ne dădu d-1 episcop depeșa sosită neaptea de la d-1 secretariu / general Odobescu⁴, în care zice: Gratulează Vasici și Teclu⁵, ales”.

Venind sîmbătă acasă, aflai și stimata scrisoare a d-tale din 14 curenteii, îți mulțimesc...din mimă, căci ftiu că ai stăruit să devin la această onorifică pozițiune, de care sum mîndru.

276" Noi, după regulamentul ce-l avem, vom veni în 30 august c.n., sau 19 al nostru, la Sibiu la consistoriu metropolitan, și atunci ne vom consulta despre disertatiunea ce am să fac.”/

D[omnul] Odobescu adausă în telegramă că hrîrtiele mi se vor trimite la Timișoara, dar pînă astăzi n-am primit nimic.

Adunarea generală a Asociațiunei⁶ transilvane se apropie, fără să se fie întrunit secțiunile, precum era decis. Dar eu spun drept că nu veneam, pentru că anu mi s-au tras mai gata 20 f. din avut la spese și, cu toate că d-1 Bologa⁷ îmi promisese că le va scoate, și la cerere oficioasă, nu mi-a răspuns.

211 *Observatoriul* este în Banat, pe cît știu, foarte plăcut, / și numai nevoilor celor mari ce căzură iarăși asupra bieților oameni cu rlerodirea bucatelor este de a se adscrie că nu sunt mai mulți prenumerați.

Dar știi că se lucră ca și d-1 Babeș să dea o foaie? Se face acție și se va cumpăra o tipografie!

Cu esamenele la institutul nostru⁸ am fost îndestuliți. Preparanzii, care întîia dată au ieșit din institutul reformat cu 3 cursuri, au satisfăcut cea mai mare parte; mai virtos din studiele strict pedagogice au dat dovezi de pricepere și așa, avînd principii sănătoase și bază bună, rămîne la dînsii să se perfecționeze mai departe. Profesorii și-au făcut dătorința.

Repețind mulțămirea mea, rămîn al d-tale sincer amic,

[dr. Vasici./

¹ Vincențiu Babeș.

² Pavel Vasici a și fost ales membru al Academiei Române atunci.

³ Ioan Mețianu.

⁴ *Alexandra Odobescu*. Se numără printre prietenii sinceri ai cărturarilor transilvăneni care trăiau în România. A fost prieten intim cu Al. Papiu Ilarian, a purtat corespondență cu Bariț (B.A.R., ms. rom. 1000, f. 44—84), pe care o vom publica într-un volum următor. Intenționa să scrie un roman despre răscoala lui Horia, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Papiu Ilarian către Iosif Hodos din 31 august 1865 (vezi Ioan Chindriș, *Alexandru Papiu Ilarian despre un voiaj european*, în *Tribuna*, 1970, nr. 40 (714), p. 14; Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, voi. I, GluL 1972, p. 109-110).

⁵ *Nicolae Teclu*, 1839—1916, profesor, chimist de renume internațională, membru al Academiei Române. A construit „becul cu gaz Teclu”. Pentru biografia lui vezi Constantin Gh. Macarovici și Gerhardt Schmidt, *Nicolae Teclu*, București, 1971.

⁶ Discursul de recepție.

⁷ Adunarea generală a Asociațiunii a avut loc în zilele de 3—4 august 1878 la Sighișoara.

⁸ Iacob Bologa, vicepreședinte al „Astrei”.

⁹ Vasici se referă la Preparandia din Arad.

CIX

Temișoara, 12/3 (1)880

-MuMstimate domnule fine.

Se apropie timpul de călătorit la București¹ și, fiind eu străin în Izrael, te rog binevoiește a mă informa: este destul a ajunge acolo cu o zi mai înainte, căci eu aş pleca în 28/16, adică duminică dimineața, și seara la 8^{1/2} aş fi acolo; 2, la care han să trag?; 3, împla banii noștri și bancnotele în România; 4, se face vreo reviziune la graniță, și schimbă-se trenurile acolo?

De la comitetul Asociațiunei² am primit ursoriu pentru *Higiena*³ 278 și *Economia*, ce au intrat cu preț, și unele la premiu. Eu mi-am dat opiniunea asupra *Higienei*, și apoi ș-a mai dat d-1 dr. Stoian⁴, care e mort, și d-1 Alexi⁵. Nu știu ce au făcut cu ea. *Economia* încă e dată spre opiniune, nu știu cui.

Eu, dară, voi ruga onoratul comitet să conchieme în numele meu secțiunea naturală, după Paști, folosindu-se și opiniunea ce se va fi / dat 278" din partea comisiunilor cenzurătoare.

*Luminătoriul*⁶ nostru are să iese cu 1° martiu, adică mine. Mă tem că rău va lumina căci, cum aud, sunt puțini prenumerați.

La noi se împușcă vicecomitele Roeth, un inamic mare al românilor⁷. De mult era vorbă că banii orfanali se mîncă. Foile jidovești îi fac panegiricul, pînă în ceri rădicîndu-i onestatea, dar mă tem că lucrul va ieși altfel.

în suburbiul Maieri / notariul a defraudat incurși pentru pășune 279 și prestațiuni și el e suspendat, dar împla liber și reprezentantele cetăței a decis să pedepsească locuitorii acestui suburbiu, casîndu-le oficiul comunal și împreunîndu-l cu cel din Josefin, ca să nu mai denunțeze oamenii pe dirigător! Dreptate! Nu ai idee ce se face pe la noi cu banii publici.

Salutare!

dr. Vasici⁸./ 279"

¹ P. Vasici participă, în aprilie 1880, la adunarea generală a Academiei.

² Titlul complet al lucrării este *Higiena poporală, îndrumare la o viață rațională, cu deosebită privire pentru poporul român*. Secțiunea de științe naturale „nu l-a aflat satisfăcător pentru a-l putea premia”. Vezi *De la adunarea generală a Asociațiunii transilvane etc. ținută în Turda, august 1880*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 74, p. 294.

³ Nici acest „op agronomic” „nu s-a aflat corespunzător pentru a se putea premia” (*Ibidem*).

⁴ *Nicolae Stoian*, medic blăjean, membru al secției de științe naturale a „ASTREI”.

⁵ *Artemiu Publiu Alexi*, 1847—1896, doctor în științe naturale, profesor la Gimnaziul din Năsăud, membru al secției de științe naturale a „Astrei” și al altor societăți științifice din țară și străinătate. Opere: *Resbelul oriental ilustrat*, Graz, 1878; *România la Plevna*, Gherla, 1880; *O excursiune botanică în România și Dobrogea*, Sibiu, 1883; *Însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă studiul lor în școlile noastre*, București, 1883; *Despre importanța studiului botanic*, Sibiu, 1884; *Compendiu de meteorologia*, Brașov, 1889; *Die St. Georger Sauerlinge*, Hermannstadt (Sibiu), 1892; vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1898, p. 398.

⁶ *Luminătorul*, „organ pentru politică, literatură”, bisăptăminal, a apărut la 5/17 martie 1880 în Timișoara, având ca editor și redactor responsabil pe Pavel Rotariu, iar ca proprietar pe Meletie Drăghici. Ultimul număr a apărut la 6 ianuarie 1894/25 decembrie 1893. Între anii 1886—1887 a avut ca supliment *Advocatul popular*. *Luminătorul* a reprezentat interesele burgheziei naționale din Banat.

⁷ Informația apare lărgită, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 19, p. 75 (*Correspondențe particulare ale „Observatoriului”*. Timișoara, 1/13 martie. (Extras)).

⁸ Între această scrisoare și cea următoare, Vasici i-a mai scris lui Bariț, în 14/26 iunie 1880, dar epistola nu mai există. Despre existența și conținutul ei ne putem da seama din următoarea însemnare a lui Bariț din ms. rom. 1003, f. 280: „24/16 iunie 1880. Dr. Pavel Vasici. Mie-mi este prea bine cunoscută corespondința episcopului Șaguna, avută cu dr. Miletici. Știu și de sumele pe care i le trimitea episcopul ca să-l recomande în *Zastva* spre a fi ales de mitropolit în locul lui Raiacici. În acei ani episcopul nu suferea să-i vorbească cineva de biserica națională, ci împrăștia și zicea că biserica răsăriteană cunoaște numai *biserică ecumenică*. Tot atunci oprea scrierea cu litere latine. Numai după ce Miletici i-a scris că nu e nici o speranță ca să fie ales de mitropolit-patriarh la Carloviț, a întors foaia, începând el însuși să vorbească de *biserica ortodoxă națională*, iară cu privire la litere a decis la început că dacă vin scrieri cu litere, să fie primite și acelea pînă cînd, în adunarea Asociațiunii, a declarat cu solemnitate că de aci încolo va obliga pe cler și pe docenți ca să scrie numai cu litere.

Colonelul de husari Horváth, cumnatul lui Sam[uil] Josika.

Fata episcopului Manuilovici de la Virșeț, urită, dară curvă rea. Grecii din Brașov îi dau în iuliu 1862, 50 # ca să meargă la biserica lor.”

Episodul Șaguna-Miletici este menționat în George Bariț, *Părți alese...*, III, p. 137.

CX

Timișoara, 27/10 (1)880

Multstimat domnule ține !

Aveam multe de vorbit cu d-ta, dar eselenția-sa d-1 metropolit ne făcu una și bună. Nu-mi rămîne, dară, alta, decît să ne mai înțelegem prin condei.

*Anticritica*², deși știam că se lucră ceva, dar totuși îmi veni cu oareș-care surprindere, căci ieși în momentul cînd cei de ia *Telegraful român* începură iarăși a voame veninul lor asupra *Observatoriului* și asupra d-tale³. Îți spun franc că aceste nemeritate invective au fost cetite aicea cu cea mai mare indignațiune, caracterizînd pe scriitorii lor de ceea ce sunt: de oameni de nimica, de egoiști.

Pamfletul nu l-am putut căpăta ca să-l cetesc, dar din anticritică am putut vedea ce conține acel pamflet. Întru adevăr, lucrul demn / de

un cioban, precum numea răposatul Șaguna pe Nicolae⁴. Dacă Șaguna ar citi apoteoza ce i-a făcut Nicolae, s-ar întoarce în cosciug, pentru că el ar ști că nu a făcut pentru dînsul, ci pentru sine, ca să se arate cît a fost de iubit. Dacă Nicolae avea numai un pic de simțul adevărului pentru Șaguna, apoi nu putea face ce a făcut, căci el bine știe că Șaguna, pe lîngă multe bune, avea și multe păcate, care el le cunoștea ba, cum știu eu, le mai îmulțea și unde nu erau, numai ca să-l înegrească, cînd nu-i făcea pe voie și cînd „punea căutătura porcului”, cum zicea Șaguna.

Faptele Șagunei aveau să fie dejudicate de viitorime, fără predicțiune și fără patimă și ură, și pînă trăiesc cei ce l-au cunoscut.

Apoi mai veni și Slavici⁵ și adaugă că el încă ca student și-a pus să rădăce românii din Ardeal. Poate numai din geografie. Și ca student nu i-a păsat lui ce români sunt în Ardeal.

Vorbisem cu d-1 Șuluțiu⁶ să-i cîștig broșu/ra sîrbului din Virșeț⁷, 281» dar, deși am dat comisiuni în toate părțile, am întrebat pe la librari, ba am scris și patriarcului, dar pînă acuma nu am putut căpăta. Cesta din urmă mi-a promis că-m[i] va cîștiga. Mi se pare însă că o aveți, văzînd că ați însemnat cîte ceva din ea⁸.

Mă rog să mă prenumeri la broșura d-lui Șuluțiu⁹.

Ai văzut ce opiniune a dat sfătosul de *Luminătoriu* asupra anticritice, numai ca să lovească în Mețianu.

Correspondința de la Mureș¹⁰ a fost bună și a astupat gura—dacă se poate astupa — a svătoșilor și limbușilor de la *Telegraf*.

De la Comitetul Asociațiunii noastre am primit o hîrtie oficioasă, unde mi se zice între altele că secțiunea noastră are să facă concursul pentru *Higienea*¹¹ și *Economia*. Eu am fost constituit o comisiune în treaba aceasta și, lipsind Alexi, d-1 dr. Berceanu¹² m-a fost provocat să fac eu ceva, dar eu lipseam la Topleț¹³.

Fiind cu ocaziunea consistoriului la Sibiu, am întrebat pe d-1 Ho-doș¹⁴ ce s-a făcut în treaba aceasta, și el mi-a răspuns că d-1 Berceanu a făcut ce a fost de lipsă.

Acuma, dară, nu știu, mai este ceva de făcut? Și dacă e, să conchem /eu secțiunea. Sau ar fi destul să merg eu la Sibiu și să fac ce 282:

e de făcut cu cei de acolo, sau să trîmit punctuațiunile și apoi să facă comisiunea ordonată. Spesele ar fi prea mari dacă aș conchiema secțiunea, apoi și timpul e naintat. Binevoiește a mă lumina în privința aceasta. E greu cu secțiunea noastră, fiind eu îndepărtat, și oare nu ar fi mai consult, pentru cruțarea speselor, eu să-mi dau dimisiunea și să mă rog a fi absolvat de această onorifică distincțiune?

Scrisoarea aceasta [o] trîmit prin fiica mea Iulia, care petrecu aicea vreo 2 luni și acuma se întoarce cu soră-sa Cornelia la Sibiu, rugîndu-te să treci peste toate cu tăria sufletească ce ai dovedit totdeauna, căci aceasta este soartea bătrînilor între generațiunile moderne.

Și primește de la mine cele mai cordiali și sincere salutări, cu cari rămîn al d-tale amic sincer,

*dr. Vasici*¹⁵

Salutări tuturor amicilor./

282®"

ALEXANDRU ROMAN

(1826-1897)

| ¹ Miron Romanul. |

² Vezi *Anticritica broşurei anonime publicate asupra celor două congrese naţionali bisericeşti din 1873 şi 1874*, Sibiu, 1875.

³ în anul 1880 G. Bariţ este din nou victima atacurilor *Telegrafului român* din Sibiu. După o lungă tăcere răspunde, fără invective, în articolul *Să se facă lumină*, apărut în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 70, p. 277—278.

⁴ Nicolae Popea, autorul lucrării *Archiepiscopul şi mitropolitul Andrei baron de Şaguna*, Sibiu, 1879.

⁵ în anul 1880 Ioan Slavici, care a avut un adevărat cult pentru Andrei Şaguna prezintă favorabil cartea lui N. Popea în revista *Convorbiri literare* din Iasi.

⁶ Iosif Sterca-Şuluţiu.

⁷ Vasici se referă, probabil, la lucrarea lui Emilian Edler von Rădic, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen. Particular-Kirchen in Oesterreich-Ungarn, Serbien und Rumänen. Erstes Buch: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz*, Prag, 1880, dedicată episcopului din Virşet Emilian Kengyelat.

⁸ Vezi *Observatoriul*, III, 1880, nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 320.

⁹ Vasici soliciată *Memorialul* lui Iosif Sterca-Şuluţiu (partea a III-a, apărută în anul 1880).

¹⁰ Vezi *Correspondenţe particulare ale „Observatoriului”*. De pe Mureş în 12 oct. v. 1880, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 81, p. 323—324.

¹¹ Vezi nota 2 la scrisoarea CIX.

¹² Daniil Popovici Barcianu, 1847—1903, profesor la Institutul pedagogic-teologic din Sibiu, director al Şcolii civile de fete a Asociaţiunii, secretar II al „Astrei”. Membru de frunte al Comitetului Partidului Naţional Român, condamnat în procesul *Memorandului*. A redactat revista *Wia ilustrată* (1891) şi în colaborare *Foaia pedagogică* (1897) cu D. Comşa, P. Şpan şi I. Stroia. Lucrări: *Untersuchungen über die Biihtenenentschlung der Oreagraceen*, Hermannstadt (Sibiu), 1874; *Elemente de istorie naturală*, Sibiu, 1881—1883; *Lucrul de mână în şcoalele de băieţi şi în institut pedagogic*, Sibiu, 1885; *Istoria naturală în şcoala populară*, Sibiu, 1880—1881. A editat lucrările tatălui său: Sava Popovici Barcianu: *Vocabular român-nemţesc şi Wörterbuch der rumänen und deutschen Sprache*, Sibiu, 1886, 1888 şi *Gramatica germană*, Sibiu, 1896.

¹³ Topleţ, comună în jud. Caras.

| ¹⁴ Iosif Hodoş. Vezi scrisoarea LIX, n. 13.

¹⁵ Nota lui Bariţ: „R. 17 ian. 1881”. |

o „m de aleasă cultură, fruntaş politic şi publicist curajos, Alexandru Roman a făcut parte, judecându-l după aspiraţii şi idealuri, din generaţia paşoptistă. Activitatea sa pe tărîm public a devenit, însă, mai cunoscută abia după revoluţie.

împrejurări fericite, am putea spune, dacă acestea nu ar fi fost plătite cu o istovitoare-îuptă politică, l-au indicat pe profesorul Roman să ducă peste tot, de-a lungul carierei sale, făclia limbii române, simbol al rezistenţei în faţa opresiunii străine. A început ca profesor la liceul din Beiuş (1849), unde a predat cel dintîi limba română în locul limbii latine,, relicvă a epocii apuse.

La Liceul „premonstratens” din Oradea a fost tot cel dintîi profesor care a vorbit româneşte de la catedra care abia atunci se înfiinţase (1850). întemeiază aici „Soţietatea de lectură” a studenţilor de la Academia de drepturi. în fine, este primul profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Budapesta (1863), unde a îndeplinit această nobilă misiune pînă la sfîrşitul zilelor sale.

De la înălţimea catedrei universitare va imprima numeroşilor săi studenţi, de-a lungul anilor, conştiinţa luptei pentru eliberarea naţională şi socială.

Formarea sa intelectuală este influenţată de educaţia primită la Institutul „Sfinta Barbara” din Viena, unde domnea un spirit de libertate spirituală, precum şi de prietenia cu revoluţionarul Aron Pumnul. Roman n-a studiat doar teologia şi limba, ci a făcut mai tîrziu şi studii de fizică şi ştiinţe juridice la Budapesta.

Datorită activităţii sale ziaristice la *Gazeta Transilvaniei*, *Bucovina*, *Naţionalul* din Bucureşti şi la ziarul *Concordia* pe care, practic, îl conducea chiar de la apariţie (1861), este numit, la 1866, între membrii fondatori ai Academiei Române. Pînă la acea dată meritele literare nu erau mai mici decît cele de pe tărîmul luptelor naţionale. Ca om politic, devine mai apreciat o dată cu alegerea sa în 1866 ca deputat al cercului electoral Ceica din Bihor (era de origine bihorean, născut la Auşeu). Va deţine mandantul acestui cerc timp de 21 de ani, pînă în 1887, un record rar înlînit pe acele timpuri, în care un guvern silnic făcea şi desfăcea carierele parlamentare.

Una din cele mai fertile perioade ale activităţii sale ziaristice se plasează între 1868 şi 1876 cînd, cu mici întreruperi, este redactorul ziarului *Federaţiunea* din Budapesta, ziar românesc care a făcut cea mai puternică opoziţie guvernanţilor de la Viena şi Pesta în perioada respectivă.

Deși de un interes istoric deosebit, corespondența lui Al. Roman cu G. Bariț nu a fost pînă acum publicată în întregime. Cu numeroase lipsuri (scrisori pierdute), Bariț a reținut în bogata sa colecție un apreciabil număr de scrisori, pe care, cu simțul său de istoric le-a considerat mai importante. Pe multe din ele și-a notat propriile reflecții, a aprobat sau dezaprobat cele comunicate lui.

Aceste piese din laboratorul politic și literar al lui Bariț, provenite din condeiul lui Al. Roman, au o caracteristică generală: ascutimea observațiilor, verva și asprimea judecăților, pînă la eroare uneori, făcute] de pe pozițiile intransigente ale unui radical al mișcării naționale de eliberare a românilor din Transilvania și Ungaria.

Corespondența lui Al. Roman cu Bariț, variată și cu pregnant caracter politic, oglhvește, deosebit, evenimentele culturale, sociale și politice pe o perioadă destul de întinsă în timp, de la 1863 la 1890. Analizează activitatea frunțașilor politici români în parlamentul din Pesta, concepțiile grupului radical din care făceau parte Al. Roman, Iosif Hodoș, Ioan Poruțiu, Sigismund Borlea etc, precum și legăturile culturale cu Bucureștii, realizate prin membrii Academiei Române din teritoriile românești de sub guvernarea austro-ungară¹

Desigur, corespondența ocupă o foarte largă arie de probleme; fiecare lămurește o situație, o stare de spirit, întregind sau corijînd date eronate, mai mărunte sau mai importante.

Sintetizînd principalele preocupări cuprinse în corespondența lui Al. Roman cu G. Bariț, ne vom opri întîi asupra contribuției acesteia la istoria presei românești din cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

De cele mai numeroase și detaliate date se bucură ziarele al căror redactor a fost Al. Roman: *Concordia* și *Federațiunea*.

Cu privire la *Concordia* reiese un fapt deosebit de interesant, care nu a fost consemnat încă în vreo biografie a lui Bariț. Anume că, apreciînd foarte mult *Concordia*, George Bariț a avut și o bogată colaborare la acest periodic, timp de mai mulți ani².

Importante sînt și eforturile lui Roman de a face cunoscute, prin intermediul aceluiași ziar, biografiile celor aleși în Dieta Transilvaniei (1863-1865). Dieta ce poate fi socotită, și a fost, o încununare și o recunoaștere însemnată a drepturilor poporului român, anulate, însă, de compromisul dualist.

Necesitatea publicării acestor biografii denotă și maturizarea vieții politice românești, precum și un nou reviriment al mișcării naționale post-revoluționare³.

În al șaselea an de apariție al *Concordiei*, se dezvăluie trădarea de care s-a făcut vinovat Sigismund Pop, fostul socru al lui Roman, față de mișcarea națională⁴. S. Pop în această perioadă era puternic atacat și de ziarul *Albina*⁵. Al. Roman se hotărăște să părăsească definitiv *Concordia*, deoarece Pop, care era proprietarul ziarului, manevra în așa fel încît să-l determine, prin presiuni morale, să nu scrie și să nu publice ceea ce nu ar fi plăcut „domnilor” stăpînitori⁶.

¹ Scrisoarea II din 6 iul. 1866, Pesta.

² Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.

³ Scris. II.

⁴ *Albina*, I, 1866, nr. 60 din 31 aug./12 sept.; nr. 69 din 21 sept./3 oct.; nr. 72 din 28 sept./10 oct.; nr. 82 din 23 oct./4 nov.; nr. 88 din 9/21 nov.

⁵ Scris. II.

Dacă Roman a rămas, totuși, pînă la acea dată în redacția *Concordiei*, acest fapt se datora temerii de a nu lăsa un gol în publicistica politică românească, pe care să-l ocupe întregime *Albina*, condusă sau influențată de Vincențiu Babeș, prea moderată⁶.

După retragerea lui Roman de la conducerea *Concordiei*, acest ziar va pierde 400 de abonați din cei 857 pe care îi avea. Sînt cifre extrem de interesante și importante pentru cunoașterea răspîndirii ziarului și a influenței politice personale a lui Roman⁷.

Celălalt ziar, mult apreciat de Bariț și de contemporani, cu privire la care corespondența Roman-Bariț oferă date prețioase, este *Federațiunea*.

Încă de la proiectarea apariției ziarului, G. Bariț este rugat să colaboreze, iar din corespondență reiese că Nestorul presei române din Transilvania a răspuns solicitării de colaborare, precum și aceleia de a-i cîștiga abonații la Brașov și împrejurimi⁸.

O dată cu consolidarea dualismului, teroarea împotriva frunțașilor naționali și organelor de presă ale națiunilor oprimite crește în intensitate și *Federațiunea* este una dintre primele gazete românești careia îi este adusă acuzația că agită „în contra integrității coroanei maghiare”⁹. Al. Roman este dat în judecată, iar majoritatea deputaților guvernamentali votează pentru pierderea imunității parlamentare. Atitudinea lui Al. Roman cu prilejul procesului de presă a fost la înălțimea misiunii sale de redactor militant, nedivulgînd numele autorilor articolelor incriminate. Procesul *Federațiunii* din 1868 va fi urmat de alte cinci, deoarece guvernul era hotărît să reducă la tăcere, prin orice mijloace, conștiința națională a popoarelor oprimite, care se manifesta atunci mai ales prin presa națională și prin graiul deputaților apropiați de interesele maselor. Iar *Federațiunea* și redactorul ei Al. Roman aveau rolul de catalizatori și mentori, totodată, în conturarea și clarificarea programului politico-social al reprezentanților poporului român din Austro-Ungaria. „Deputații naționali — spunea Roman — luptă pentru libertate în toate direcțiile, pentru lărgirea bazei democratice a libertăților cuprinse în legile de la 1848, pentru încetarea castelor atît sociale cît și naționale [...] ei luptă în contra privilegiului și [a] oamenilor privilegiilor.”¹⁰

Cei interesați încearcă cumpărarea redactorului Al. Roman și a colaboratorului său apropiat, Iosif Hodoș, pentru a ignora problema cheie a mișcării naționale românești, problema Transilvaniei. Prin deputatul Alois Vlad, i se aduce la cunoștință lui Al. Roman, de la Viena — respectiv de la șeful biroului de presă (din Buda) „nobilul” Ludasi — că în procesul său de presă îl așteaptă o condamnare mai îndelungată, pierderea catedrei universitare și „forfecarea” substanțială a cauțiunii ziarului. Dar dacă se va angaja să nu atace uniunea Transilvaniei cu Ungaria, dacă nu va fi „atît de cerbicos” precum s-a arătat pînă la acea dată, ar putea să scape, deoarece guvernul are posibilitatea să suspende procesul¹¹.

Șantajul politic este clar și demonstrează și de data aceasta prin ce mijloace guvernarea mosierimea și burghezia maghiară, iar atitudinea lui Roman, exprimată prin cuvintele

⁶ Pentru tendințele politice moderate ale *Albinei* vezi G. Neamțu, *Înființarea, programul și colaboratorii ziarului Federațiunea 1868—1876*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. Cluj*, XIV, 1971, p. 159.

⁷ Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.

⁸ Scris. III, IV, V și altele.

⁹ Scris. III.

¹⁰ *Federațiunea*, I, 1868, nr. 173 din 28 nov./10 dec, p. 683-684 și 174 din 30 nov./13 dec, p. 687—688. Cf. G. Neamțu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman 1866-1887*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. Cluj*, XII, 1969, p. 95.

¹¹ *Federațiunea*, II, 1869, nr./38 din 11 apr./30 mart., p. 151. Cf. G. Neamțu, *op. cit.*, p. 109.

¹² Scris. V din 9 iulie 1868, Pesta.

„Dar eu nu vreau să știu de înfricările lor; îi las să se rușineze ei prin sila ce-mi fac”¹³, dezvăluie pe de o parte dârzenia publicistului român, iar pe de altă parte o concepție etică înaltă, pe care nu o aveau, însă, și cei cărora se adresa.

Un număr de scrisori, începând din anul 1869, oglindesc, apoi, lungă și dureroasă agonie a *Federațiunii*, căci tipărirea unui ziar însemna un greu efort financiar, pe care-l susținea singur, sacrificându-și toate diurnele de deputat. Neîndestulătoare și acestea, era silit la mari împrumuturi și la anumite combinații financiare pentru a-și putea susține ziarul. Mici ajutoare va primi și de la alții, printre care se numără însuși Bariț¹⁴. Cere sprijin și din Țară, de la Mihail Kogălniceanu, tot prin Bariț¹⁵. Îi era necesară suma de 4.000 fl. austrieci, căci ziarul se zbătea în deficite cronice.

Cunoaștem numărul abonaților ziarului la 1870, care ajungea la 900, după cum cunoaștem și alte știri valoroase cu privire la costul de tipărire al ziarului, precum și hotărîrea lui Roman din 1873 de a înceta apariția *Federațiunii*. În realitate nu o va face, ci va reduce doar numărul aparițiilor săptămânale, ajungând pînă la un singur număr pe săptămînă.

În 1878 Al. Roman era cuprins de o puternică depresiune, deoarece fusese nevoit să sisteze ziarul, rămînînd de pe urma acestuia înglodat în datorii, pe care se străduia să le plătească. Cu înaltul său simț de responsabilitate, mărturisește că „spre rușinea mea prea puțin mă ocup chiar de ale noastre afaceri”¹⁶.

Continuă, totuși, să-l informeze pe Bariț asupra situației politice a românilor din Budapesta și a intrigilor care se țes de guvern pentru a întemeia un organ de presă românesc moderat.

Se bucură de apariția noului ziar condus de G. Bariț, *Observatoriul*, și-și oferă serviciile de colaborator; se teme, însă, ca nu cumva *Gazeta*, copilul spiritual al lui Bariț, să fie sugrumată de noul organ. În fine, o ultimă speranță de a reinvia *Federațiunea*, fuzionată de data aceasta cu *Albina*, i-o oferă promisiunea generalului Traian Doda, om politic de prestigiu* Aceste speranțe nu se vor realiza însă¹⁷.

Al. Roman a fost un critic necruțător al ziarului *Viitorul* (1884—1885) și al grupului moderat din jurul acestuia, dezavuat și de mișcarea națională românească. *Viitorul* era privit ca o încercare a guvernului maghiar de a abate pe români de la revendicările lor sociale și naționale¹⁸.

Al. Roman va dovedi mult curaj și clarviziune nu numai ca publicist, ci în egală măsură și ca deputat, prin numeroasele interpelări în dietă cu privire la unele probleme vitale pentru mișcarea națională românească, iar în sesiunea parlamentară din 1882 el va fi în fruntea celor ce luptă împotriva proiectului de lege al ministrului Trefort, referitor la deznaționalizarea școlilor secundare nemaghiare.

Credința lui Al. Roman în viitorul națiunii române nu se clatină nici chiar în cursul nefastului an 1867, cînd, prin înțelegerea dintre cercurile conducătoare austriece și maghiare, acestea și-au împărțit asupra și exploatarea popoarelor din monarhie. Numeroși fruntași politici români erau puternic dezamăgiți, pesimiști, socotindu-și luptele de ani de zile zădăr-

¹³ *Idem*.

¹⁴ Ajutorul direct dat de G. Bariț reiese din scrisoarea lui G. Manu către Bariț, din Dej, 8 mai 1869⁹ (B.A.R., ms. rom. 1006¹, f. 25) și din scrisoarea VIII din 9 apr. 1870 seara,

¹⁵ Scris. VI din 6 oct. 1869, Săbiș și VII din 15 dec. 1869, Pesta.

¹⁶ Scris. XII din 6 ian. 1878, Pesta:

¹⁷ *Idem*.

¹⁸ Scris. XXVI din 12 mart. 1884, Pesta.

nicite. Roman, însă, își păstrează nealterată încrederea, formulată cu clarviziunea de vizionar: „Eu nu am frică pentru viitorul națiunii noastre. Austria e pe calea disoluțiunii și arendașii ei, maghiarii [cercurile conducătoare — n. ns.] numai pînă atunci ne vor stoarce. Apoi, ne vom trage socotelile!”¹⁹

Extrem de valoroasă este scrisoarea lui Al. Roman din 3 decembrie 1870 st. n.; epistola a fost scrisă din închisoarea de la Vaț, unde-și ispășea pedeapsa de un an detenție politică în urma condamnării în cel de al doilea proces de presă. Pe lângă evaluarea situației politice-principalul mesaj al scrisorii este dorința ardentă de luptă, de acțiune. Situația, spune el, pe de o parte este foarte grea, iar pe de alta „mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestiune a românilor din Austro-Ungaria”. Asemenea însemnată cucerire nu se poate dobîndi decît prin activarea marelui „tru”

luptele pentru unitate națională ale slavilor, pe a căror simpatie românii se puteau sprijini. Roman era bine informat, cu privire la această problemă, deoarece Miletici, unul din conducătorii acestora, era alături de el în închisoare.

Judecînd poate prea aspru „inactivitatea” conducătorilor politici români, Roman îi scrie lui Bariț: „Jos frica! Jos trîndăvia! Inițiativa trebuie să iasă din Ardeal”. Cere ca nemulțumirea românilor să se manifeste în toate felurile, pentru a arăta opiniei publice „că nu renunțăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, că susținem lupta și perseverăm pînă la fine”. Cînd românii vor intra cu sutele în temnițe, „atunci sper că vom izbuti. Din temniță are să iasă libertatea, ca și lumina dintru întuneric.” Este promotorul ideii unui memorandum al românilor din Transilvania și Ungaria în care să se dezvăluie toate racilele sistemului dualist.

Tendințele sale anticlericale și împotriva funcționarilor de stat care se erijau în conducători naționali își găsesc tot aici cea mai bună expresie: „Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, așa trebuie să scăpăm și de beamterii cei mai grași, în ducerea și conducerea noastră politică, pentru că aceștia apasă ca plumbul pre toate acțiunile noastre”.

Asemenea scrisori mobilizatoare, pline de avînt, mai trimisese la Blaj, Gherla, Dej, Abrud, Turda, Sălaj, Șomcuța, Lugoj, Satu Mare, Sighetul Marmației, Oradea, Beiuș și Arad. Voia ca deputații să-și pună în mișcare cercurile de alegători.

Poziția sa mai radicală în sinul mișcării naționale românești îl pune pe Roman în opoziție cu gruparea lui Babeș și a Mocioneștilor, care reprezentau aripa mai moderată a burgheziei române, opoziție care, pentru o lungă perioadă de timp, va marea un dureros conflict cu Vinčențiu Babeș, acuzat de vanitate, megalomanie, intrigă și confesionalism²⁰.

Și grupul socotit de Roman de asemenea mai moderat, al lui Al. Bohățel, Ioan Pușcariu și Ilie Măcelariu (la un moment dat) este judecat foarte aspru. Pasiunea, focul luptelor parlamentare (de multe ori sterile, cum recunoștea însuși Roman), caracterul său neînclinat la compromis în ceea ce privește interesele naționale, precum și o oarecare patimă, îl făceau pe Al. Roman să se depărteze de obiectivitate și, de aceea, politica preconizată de el nu ținea întotdeauna seama de realități.

Corespondența ne oferă și o dovadă certă cu privire la pătrunderea ideii unității naționale a românilor în conștiința maselor populare. Dovada îi este oferită de sentimentele alegătorilor săi la 1867: „Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România)

¹⁹ A x. B a n c i u, *Din corespondența lui Alexandru Roman*, în *Tara Birsei*, X, 1938, nr. 4-6, p. 411.

²⁰ Scris. II din 6 iulie 1866, Pesta.

—spune Roman — după ce auziră c-am fost la Graiul r[omâni]lor, mă întrebau când vine, și după ce le-am spus că nu poate cu una, cu două, ei alta și nimica: «se va ivi un crăișor de la răsărit și va bate pe împăratul cel mare și a celuia vom fi noi!» ziseră ei că e vorba veche din bătrâni»²¹.

În calitatea sa de membru al Academiei Române, Al. Roman întreține strânse relații cu Bucureștii și cunoaște legăturile cu fruntașii politici din România²², cu privire la care oferă informații prețioase, de pildă, la unele ajutoare bănești din țară, cum este acela către Axente (prin Hodoș)²³. Al. Roman are în București convorbiri cu Mihail Kogălniceanu, care a promis noi sume de bani pentru școlile românești din Transilvania și Ungaria. Roman avea chiar încredințarea să-i informeze pe ceilalți frunțași, ca, de pildă, pe Iosif Vulcan și pe alții, precum și să transmită el însuși bani în acest scop²⁴. În scrisorile sale, Roman înfățișează și întâlnirea deputaților și frunțașilor români din Transilvania cu Brătianu, care-²⁵ îmbărbăta să reziste măsurilor de deznaționalizare ale guvernului maghiar²⁶.

Roman făcea parte dintre acei oameni politici care își dădeau seama că pentru a organiza cu succes o rezistență eficientă împotriva regimului dualist trebuia să realizeze o înțelegere o unitate de luptă între deputații naționalităților din monarhie și forțele politice progresiste de stînga maghiare. Exemple asupra strădaniilor sale în acest sens sînt numeroase. Încă din 1863 încearcă să facă cunoscute publicului maghiar, prin intermediul jurnalului ilustrat *Vasdrnapi Ujsdg*, biografiile marilor oameni de cultură români. În acest scop luase legătura, cu cercuri ale intelectualității maghiare, care-și manifestau interesul pentru problemele românești²⁷.

Satisfacția lui este mare atunci cînd i se pare că cercurile maghiare încearcă să se apropie de revendicările românilor, deoarece în Viena nu avea nici o încredere și calea ei o considera plină de „curse”. El înțelegea că numai în acest fel, printr-o alianță hotărîtă, „apropierea, înțelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală” între cele două popoare²⁸.

Două momente politice importante își mai găsesc o amplă reflectare în corespondența Roman-Bariț. *Memorialul* scris și publicat de G. Bariț și *Memorandul* din 1890.

Memorialul din 1882 a avut un puternic ecou în Monarhie, în România și în alte cîteva țări din Europa. Al. Roman va juca un rol important în răspîndirea și explicarea în cercurile parlamentarilor maghiari și slavi a memoriului, pe care el însuși îl difuzează. Se angajase să distribuie la început 100 de exemplare % apoi 200²⁹. După un hiatus serios (de la 1884 la 1890), timp în care scrisorile lipsesc (căci nu se poate presupune încetarea corespondenței), Roman, deși părăsise scena politică, este cucerit de ideile *Memorandului*. Și acum, la 1890, vedea ameliorarea situației numai în lupta solidară a tuturor forțelor politice românești. Respinge cu hotărîre sciziunea care se profila pe orizontul politic, determinată de ascuțirea adversității dintre activiști și pasiviști.

Dorința sa este de a arăta „celor de la putere că românii toți sînt solidari în a protesta

²¹ Scris. XVII din 28 noiembrie 1881 st.n., Pesta.

²² Prin deseale sale călătorii la București, cu ocazia sesiunilor Academiei Române.

²³ Scris. VI din 6 oct. 1869, din Săbiș.

²⁴ Scris. VII din 15 dec. 1869, Pesta; cf. Ș t. P a s c u, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Inst. de studii istorice și social-politice de pe lângă CC. al P.C.R.*, XIII, 1967, nr. 5, p. 75-76.

²⁵ Scris. III din 31 dec. 1867, Pesta.

²⁶ Scris. I din 11 iunie 1863, Pesta.

²⁷ Scris. XVI din 18 iunie 1881 st.n., Pesta.

²⁸ Scris. XX din 18 noiembrie 1882 st.n., Pesta.

²⁹ Scris. XXI din 24 noiembrie 1882 st.n., Pesta.

în contra împilărilor și a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar, firește, activitatea cea mai viguroasă³⁰. În contextul epistolelor vom surprinde desigur și realinieri politice, însă acestea au fost făcute totdeauna de pe pozițiile cele mai progresiste ale intelectualității și burgheziei românești.

Aspectul general pe care-l degajă corespondența este al unor serii de „rapoarte”, de informări”-trimise de Al. Roman lui G. Bariț. Al. Roman apare ca purtător de cuvînt al unui grup politic (Iosif Hodoș, Ioan Poruțiu, Sigismund Borlea ș.a.) cu opțiuni de stînga radical din punct de vedere social și național, neîmpăcat inamic al aristocrației ardelenene, al opresiunii, militant pentru eliberarea poporului român.

G. Bariț, cel cărui îi erau destinate scrisorile, apare ca omul politic central al românilor din Transilvania, cu autoritate necontestată în fața lui Roman și a grupului său. În multe din sfaturile, directivele importante privitoare la mișcarea națională românească din Transilvania, Banat și Ungaria, Bariț se orientează și după informările lui Al. Roman, ceea ce va reieși mai pregnant, mai viu, din corespondența G. Bariț-Al. Roman, care va fi publicată într-un volum ulterior.

³⁰ Scris. XXVII din 26 oct. 1890, Pesta.

Am să observez că portretul p[rea] st[imată] d[omniei] voastre (care l-am avut aici, și prin urmare nu ni lipsește) acum se scobește, pentru jurna/lul amintit. Deci, de sine se pricepe că de biografie avem trebuință cât de curînd.

Totodată, vă rog ca cu o cale să binevoiți a-mi împărtăși numele doamnelor rom[âne] din Pesta cari sunt subscrise la adresa ce ați primit, căci împărtășirea ce s-a făcut prin jurnale e necompletă și, după cum știu eu, mai multe doamne trebuie să fie subscrise la adresă. în *Concordia* nu s-au putut publica numele doamnelor, pentru că atunci în pripă nu s-au știut numele tuturor, și mai virtos numele de botez¹.

Primește, p[rea] st[imate] d-le, expresiunea celor mai vie sentimente de stimă, cu care sunt al p[rea] st[imate] d-voastre serv plecat,

Sandru Roman,

prof. la Univ. reg. de Pest.

Adresa: La redacțiunea *Concordia*/\

Pesta, 11/6, 1863

Preastimate domnule !

În zilele aceste fui recercat din partea redacțiunii jurnalului ilustrat *Vasárnapi Ujság*¹ ca să-i procurez biografiile și portretele unor celebriți române contemporane, pentru a se publica în acel jurnal, care între toate e cel mai lătit în Ungaria. Eu, după o conversare mai îndelungată, luînd informațiune despre dorința inteligenței maghiare de a cunoaște mai de aproape pre iluștrii bărbați ai națiunii noastre, am primit însărcinarea de a procura portretele și biografiile cerute.

Fiindcă portretul, dimpreună cu biografia preastimatei d[omniei] voastre are să înceapă acest ciclu de biografie, îmi ieu libertatea / de a mă adresa de-a dreptul către p[rea] st[imată] d[omnia] voastră, ca să binevoiți a-mi trâmite o deducere cât se poate de perfectă a propriei biografie, adică toate datele și momintele cele mai însemnate din viață-vă (ceea ce modestia nu vă lasă a însemna, veți ierta ca să se însemne aici).

Datele aceste le-aș dori, precum zisei, cât se poate de perfecte, nu numai pentru împărtășirea în *Vasárnapi Ujság*, ci mai virtos pentru o mai mare întreprindere românească ce vrea să facă colegul și vechiul meu amic d-l Ar. Pumnul², prin care sunt provocat a culege datele de biogr[afie] a mai multor bărbați de ai noștri. Poate fi că dînsul în astă privință se va fi adresat de-a dreptul către p[rea] st[imată] d-voastră; / ci astă împregiurare să nu vă rețină a-mi trâmite o schiță perfectă, căci eu însumi încă voi să public în foisoara *Concordiei*³ biografiile unor bărbați de ai noștri, și anume a celor ce vor lua parte la dieta Transilvaniei.

Publicul nostru numai pre cei morți îi cunoaște încîtva, de după defețuoasele biografie ce avem, iar pre cei vii abia de după nume sau demnitate. A sosit timpul ca să ni cunoaștem bărbații mai de aproape. Jurnalistica noastră are datorința de a aduna datele despre bărbații respectivi pînă cînd aceia sunt încă în viață, ca nu mai tîrziu să fie silită a compila cîte o biografioară de după „am auzit”, „se zicea”, „moșul povestea” și altele asemenea din timpurile cele primitive. "

¹ *Vasárnapi Ujság*, revistă săptămînală cu caracter literar-politic-social. A fost înființată la 5 martie 1854. Era editată de Heckenast Gusztáv și redactată de Pákh Albert. La început a fost susținută materialicește de Pákh, Gyulai Pal și Jokai Mor. Ei au scris aproape în întregime revista, pînă cînd s-au alăturat și cîțiva din scriitorii vechi, abia scăpați din detenție, exil etc. Revista publica și fotografii; ea a devenit foarte populară.

A fost suspendată în 1921. între timp au fost, bineînțeles, cîteva schimbări de redactori (*Vezi Revai Nagy Lexikona*, Budapesta, voi. XIX, p. 57).

² *Aron Pumnul*, 1818—1866, profesor și filolog. Ia parte la revoluția din 1848. Redactează o proclamație către poporul român, chemîndu-l, pentru ziua de 30 aprilie, la Blaj, unde să-și ceară drepturile. Colaborator la gazeta *Bucovina*. Ca lingvist se orientează spre fonetism. Tipărește *Lepturariu românesc*, Viena, 1862—1865. Coleg la Viena, la „Sf. Barbara”, cu Al. Roman, păstrează relații de amicitie și după anii de studii.

³ *Concordia*, ziar politic românesc, apărut la Budapesta în 15 aug. 1861; editor și redactor: Sigismund Pop, căpitan al Districtului Cetatea de Piatră. în realitate, era redactat de Al. Roman, Partenie Cosma și Ioachim Mureșan. Oficial, Roman apare ca redactor din 6/18 ianuarie 1863. în urnia ținutei dubioase a ziarului, impusă de S. Pop, Al. Roman se retrage la 8 dec. 1866. A fost primul ziar românesc scris în întregime cu litere latine.

⁴ în *Concordia*, III, 1863, nr. 34 din 28 apr./10 mai, p. 137 la *Varietăți*, se anunță expedierea adreselor doamnelor române și a tinerimii universitare din Pesta. Numărul 35 din 2/14 mai 1863, p. 142, reproduce *Adresa doamnelor române din Pesta către d-nul Bariț*:\

„Mulțonorate domnule !

Jurnalul cel dintîi românesc în imperiul Austriei, *Gazeta Transilvaniei*, în amu acesta-și serbează iubileul de un pătrar de secol al existenței sale.

Știm bine între ce fel de împregiurări grele ai început a publica și a redigea jurnalul acest binemeritat înaintea românilor, știm prea bine cari și cîte sunt meritele mulțonorate domniei-tale pe cariera publicității, pentru că faptele vorbesc de sine.

în 5 mai/23 april serbăm ziua Statului Georgiu, ziua-ți onomastică. Ocaziunea aceasta e binevenită pentru noi să te salutăm din depărtare și să-ți urăm de la Atot-potentele viață îndelungată și fericită, sănătate durabilă și aceea tărie înțelesuala, cu care ai apărut interesele românilor de la ivirea *Gazetei* pînă și în timpul de față.

Te rugăm primește portufoiul acesta de la noi întru suvenir, ca de la atîtea surori a mulțon[orât] d-tale și ca un prea mic semn de recunoștință, cu aceea animă bună Plăcere, cu care ti-1 oferează damele române.

În Pesta, 30/18 apr. 1863".

II

Pesta, 6 iul. 1866

Stimatisime domnule !

La prețuita-ți scrisoare din 23 iunie a.c. în treaba călătoriei noastre la București, pre lângă reachiderea scrisorii d-lui P. Ilarian¹, am a-ți împărtăși următoarele:

Încă întru începutul lui mai, când primisem decretul cele patru (pentru mine, Hodoș, Babeș și Mocioni)², d-l P. Ilarian alăturase și o scrisoare particulară, în care zice că de ar fi de lipsă ca guvernul din București să facă pași la guvernul de Viena în treaba concesiunii, să știricim noi aici, apoi să-l încunoștințăm, ca *ei* îndată să pună la cale cele de făcut în această cestiune.

Eu am mers la tavernicul Sennyei³ și l-am întrebat / că, la întâmplare când guvernul de București ar notifica pre calea consulatului numirile cestionate, mai fire-ar încă de lipsă ca să cerem și noi personalmente învoiață separată? Sennyei mi-au răspuns: în toată întâmplarea, căci guvernul din București numai notifică, *dacă vrea*, însă nu cere pentru nimeni concesiuni. Apoi, la orice fel de soțietate străină se recere învoirea guvernului, resp[ectiv] concesiunea majestatică spre a putea fi cineva membru, măcar și numai *onorariu*.

Deci, datorința noastră e chiară, și prea bine ai făcut că ai grăbit a cere concesiunea necesară. Ceea ce pomeneste Al. P. Ilarian, cum că de aici i s-ar fi scris că guvernul lor să ceară pentru noi, este greșală lui Hodoș, carele singur i-a scris așa. Eu însă numai alaltăieri i-am scris o epistolă în / carea îi cer mijlocirea ca să nu se amîne adunarea, *sau cel puțin nu preste l' septemvre calfendarj nou*, căci almintea *eu*, și poate alții (profesori, directori) nu am putea merge, neavînd alt timp decît feriele aceste.

Mă mir mult că membrii din România încă nu sunt numiți, dar m-am mirat și mai mult de procedura cea pocită a d-lui ministru⁴, care provoacă opiniunea publică a se dechiara pentru cutare și cutare, apoi iacă, *studinții din Craiova* încep a recomanda în *Românul K* Dacă guvernul nu cunoaște bărbații de astă specialitate, avea, după părerea mea, a se adresa la cele două universități, și alte corpuri profesorali. În fine, mă mir că, după ce în decretul ce l-am primit stă provocarea apriată / a ne dechiara îndată de primim au ba numirea, apoi a notifica cît de curînd cînd și unde să ni se trîmită banii de călătorie? Eu cu Hodoș le-am răspuns la amîndouă punctele. Cît pentru banii de călătorie, li-[am] scris ca să ni-i trîmită aici pînă la 20 iunie/2 iuliu a.c. însă pînă acum nici un răspuns, de unde am închiat ca adunarea — față cu situațiunea prezinte⁵ — nu se va ținea estimp.

Deoarece cursul la universitatea noastră se încheie în 15 iuliu, si eu aș dori a petrece feriele la țară, am rugat pre Papiu să aibă bunătatea de a mă înștiința, în toată întâmplarea (or că se va ține, or că nu), cel mult pînă la 20 iuliu, căci de aici încolo nu mai sunt'la Pesta. Acu, voi vedea ce-mi va scrie. Eu cred că deciziunea guvernului de acolo / are să mi-o împărtășească, ca să știm de ce ne ținem. Atunci trebuie totodată

să o publice prin jurnale. De voi primi-o mai curînd decît a ieși la publicitate, vă voi încunoștința, iară de s-ar întîmpla să primiți d-v. mai întîi, vă rog a-mi împărtăși și mie.

Cu astă cale vin a-ți mulțami pentru bunătatea ce ai dovedit în decurs de mai mulți ani față cu redacțiunea *Concordiei*. Ceea ce observai într-una din hîrtiele alăturate la corespondență] în privința tendinței' fundatorilor *Albinei*⁶ este așa. Toată intriga e a lui Babeș⁷. Acest om piere de vanitate. Cu tot prețul vrea să se facă nemuritoriu încă pînă trăiește, și apoi pre răvașul altora. Dar atît la dietă cît și / în conferințele deputaților rom[âni], i s-a răcorit puținel focul vanității. Toate machinațiunile acestui om vor ieși la lumină îndată ce se vor publica _pJLQI^QCO_aiele_conferințeideputMiloxrEomâni]-șipxoieptul de lege elaborat în cestiunea de naționalitate. Toată vanitatea omului am trece-o cu vederea, dacă intrig'ele sale nu ne-ar compromite cauza națională. Apoi, mai adaugă că confesionalist periculos ca Babeș doară nu există nici între popii noștri, cu toate că el au luat muiere o jidană.

Norocul că ni-a succes a rumpe liga lui de mai nainte și a-l trînti, dimpreună cu Mocionianii⁸, cari toți începuse a se trage frumuseț și a cocheta cu maghiarii, după ce mai nainte scria memorande iui Schmerling⁹ despre împărțirea țării în teritorie naționali etc. /

De voi avea norocire — de nu la București, cel puțin la Alba Iulia — voi avea ocaziunea d-ați povesti cu vorba, căci într-o scrisoare nu se poate.

Guvernul actuală' maghiar ne persecutează (precum o știi) preste tot. În Caras au demisionat pînă acum 15 deregători români — pre frate-meu asemenea¹⁰ — și puseră un calvin la postul creat în 1861 pentru români, prin constituționaliștii de atunci. Pentru aceste persecutări, am avut amară dispută cu Sennyei, care mi-a amenințat și mie. Se poate că mai mulți români vor păți asemenea, dar suntem rezoluți a nu ne da după păr. Avem sperare că acest guvern mîrșav va cădea în scurt.

Mult ne strică și vînzătoriele unor demoralizați de ai noștri, între care / ieși de frunte'consiliariul Mihali¹¹, Pap Zsiga¹² etc, cari își vînd pre D-zeu pentru bani și post. În astă privință o să-ți fac descoperiri însemnate.

Eram să mă retrag de la *Concordia*, și poate și mă voi retrage în scurt, căci fără pericol nu mai pot lucra la un jurnal al cărui proprietariu se vinde și se leagă la spatele mele, și prin guvern voiește a-mi face silă morală de a nu scrie și nu publica ce nu place d[omni]lor maghiari¹³. *Concordia* ar fi căzut poate acum, dacă nu priveam la un interes mai înalt, și la perdulul de s-ar naște pentru noi cînd ar sta numai *Albina* lui Babeș pre cîmpul bătăliei.

Primește, d-le, descoperirea osebitei mele stime și considerațiuni. Al d-voastre frate stimătoriu,

Ales. Roman m.p.

N.B. Aici cură faima despre conchiemarea Dietei ung[urești] pre 26 iuliu, dar totodată că deputații n-ar vrea să se mai adune sub guvernul actuală, ci sau ministeriu, sau să o conchieme primatele țării. Sennyei au plecat la Viena spre a se consulta în astă privință. /

¹ *Alexandru Papiu Ilarian*, 1827—1877, unul dintre conducătorii revoluției românilor din Transilvania de la 1848—49. La 1862 era procuror general al Curții de casație în București, iar în 1863, în guvernul Kogălniceanu, ministru al justiției, în 1868 a fost ales membru al Academiei Române. Este autorul primei istorii a revoluției române transilvănene de la 1848, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, voi. I—II, Viena, 1851—1852; voi. III, postum, publicat de Ștefan Pascu, în 1943.

² Este vorba de decretul prin care cei 4 sînt numiți membri ai Societății literare române, viitoarea Societate Academică, viitoarea Academie Română. Cei patru membri din Ungaria și Banat erau Al. Roman, Iosif Hodoș, Vinčențiu Babeș și Andrei Mocioni.

³ *Sennyei Pal*, 1824—1888. Baron, om politic maghiar, înalt funcționar. Din 1867 ia parte activă la dezbaterile parlamentare.

* ⁴ C. A. Rosetti, ministru al Cultelor și Instrucțiunii.

⁵ *Românul*. Fondat de C. A. Rosetti în București, la 1857. A fost organul partidului liberal. La început a fost democat și liberal. A avut numeroase neplăceri cu cenzura. A fost și suprimat. La 1866 își reia apariția tot sub numele de *Românul*. Printre colaboratori se numără personalități politice și culturale din toate provinciile locuite de români, între care primul loc îl ocupă Bariț.

⁶ Epidemia ce bîntuia în România.

⁷ *Concordia*. Vezi scrisoarea I, n. 3.

⁸ *Albina*, ziar politic apărut la Viena în 1866, susținut de familia Mocioni. Conducerea *Albinei* aparținea lui Vinčențiu Babeș, jude la Tabla regească din Budapesta și deputat dietal. Redactor apare G. Popa și editor V. Grigorovița. În 1869 este oprită să mai intre în Ungaria. Babeș devine redactor oficial al ei și *Albina* se mută la Budapesta, unde își încetează apariția în 1877. A avut și câteva procese de presă.

⁹ *Vinčențiu Babeș*. Fruntaș politic, din 1861 deputat în Dieta de la Pesta, unde apără interesele poporului român. Este acuzat de vanitate, intrigi și confesionalism (în favoarea bisericii ortodoxe!). Nu întotdeauna acuzele lui Al. Roman erau întemeiate, în afară de dușmănia personală a celor doi frunțași, contradicțiile dintre ei sînt generate și de faptul că Babeș se plasa pe o linie mai moderată în lupta națională, decît aceea a lui Roman, care în această privință era mai radical. Și unul și altul au adus servicii neprețuite mișcării de eliberare națională a românilor. Ei se împacă în 1887, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Roman, în care-i spune lui Babeș: „Noi rămînem tot cum am fost, cu convicțiunile noastre, oameni de p[rin]cipiu, care nu urim națiunea ungurească, ci combatem pe conducătorii ei” (vezi *Geologie* a m[un]tului, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman, 1866—1887*, în *Anuarul Inst. de Ist. din Cluj*, XII, 1969, p. 108).

¹⁰ Frații Mocionii: Andrei, Antoniu, Gheorghe și Alexandru.

¹¹ Anton Schmerling.

¹² Fratele său, *Iosif Roman*, 1829—1908. Jurist. A ocupat și funcții administrative, în 1865 a fost ales vicecomite de Bihor. A colaborat la mai multe reviste și ziare. Numeroase poezii a publicat în *Familia*.

¹³ *Gavril Mihalyi de Apșa*.

¹⁴ Pap Zsiga este numele peiorativ al lui Sigismund Pop (fostul socru al lui Al. Roman, redactor al *Concordiei*), pentru a-l stigmatiza ca renegat.

¹⁵ Părăsind *Concordia*, Al. Roman declară că, de câteva luni, nu mai este redactor decît cu numele și că nu a participat la polemica extrem de ascuțită dintre *Concordia* și *Albina*.

III

Pesta, 31 dec. 1867

Preastimate domnule,

Vei fi aflat pînă acum că de la 1 ianuarie 1869, calendarul iulian, voi eda un jurnal politic sub numirea *Federațiunea*¹. Multe au fost motivele cari mă îndemnară la această întreprindere, carea multora li se va părea nemotivată și fără necesitate². De vei lua însă în considera-

țiune împrejurarea că, de cînd m-am retras de la *Concordia*, aceasta, în urmarea abaterii sale de la calea curat națională, au început a pierde cu grosul din terenul ce ocupase sub redacțiunea mea — adică vorbind românește și cu numeri, din 857 de prenumeranți, au pierdut îndată 400 — și acum stă aproape de agonizează. Nici chiar subvențiunea³ — de nu va fi cam grasă — nu o poate scăpa de apunere. Și tot terenul pierdut l-a ocupat *Albina*, carea în loc de a urma politica *înaltă generală* — precum promisese — au urmat alta, cu totul / speciale, personale și întru interesul personale, confesionale al elicei Babeș — Mocioni. Intrigele și machinațiunile s-a făcut întru ascuns, mai anume cele confesionale — cu toate aceste jurnalul lor n-a putut aduna mai mulți de 600 prenumeranți; 200 exemplarie se trîmit *gratis*, J^ențru a-și face ^sede șervile* — precum fac cu stipendie ce le dau chiar sub condițiuni de aceste.

Fiind Brătianul⁴ aici (unde au petrecut mai o săptămînă întregă), fratele Babeș n-a scăpat ocaziunea de a da cu tină în toți bărbații noștri mai frunțași și a cerca să compromită pe uniți, ceea ce am reprobat îndată și am respins cu indignațiune, aflîndu-mă și eu de față. Cu atîta machiavelism au știut să bage cauza confesională în politică, cît se mira însuși Brătianul, și mai tîrziu m-au întreat cu ce scop face Babeș așa. I-am explicat pe cît am putut. *Rendez-vous* / cu Mocionienii și Babeș s-a întîmplat la propunerea mea, ceea ce fratele Hodoș⁵ / au reprobat, dar eu am găsit a fi cu cale ca să cunoască Brătianul mai de aproape pe așa-numiții capii și conducătorii noștri din Ungaria.

Babeș afirma despre d-voastră că n-aveți nici un om în Transilvania, și anume în Brașeu, afară de familia ginerelui dv.⁶, la cari să aveți vreo influență; lucru ciudat, zise Babeș cu durere prefăcută, dar adevărat, lăudîndu-se că are informațiuni sigure și altele. Ep[iscop]ii uniți și clerul ar fi unelte în minile guvernului austro-maghiar și a papistașilor, sub al căror tutorat stau etc. Mare nefericire pentru noi românii sciziunea făcută de neamțul în uniți și răsăriteni! Și altele asemenea, pînă cînd i-am astupat gura.

Mocionienii tăceau — înțelepțește — parte pentru că nu știu bine românește, parte că nu știu bine ce și cum să vorbească, ceea ce au pus la mirare pe Brătianul, carele credea că-s tot atîția luceferi intelectuali ai r[omâni]lor.

Era vorba despre subvenționarea unui jurnal nemțesc din Viena, întru interesul / r[omâni]lor din Austria și la astă subvențiune guvernul României ar contribui 60%. Noi să stăruim a da 40 sau 30%, sau cel puțin să lucrăm a deștepta interesarea r[omâni]lor din Austria la cauzele naționale etc. Brătianul are misiune la puterile garanți a lucra pentru desființarea jurisdicțiunii consulare, în privința numirii unui consul în locul lui Eder la București, anume a împedeca să nu fie maghiar etc.

Aici a avut dese convorbiri cu Pulsky, Hollări, Klapka, Károly Ede⁷ în cestiunea căii ferate, linia Temișoara — Orșova — Turnu Severin — Craiova etc. Apoi avu o întîlnire cu Andrassy pentru a apăsa cevași în dezlegarea cestiunii de naționalitate. Andrassy s-a plîns asupra purtării r[omâni]lor, de cari ar fi nemulțumit. Brăt[ianul] i-au replicat că r[omâni]ii încă au poate cauze d-a se plînge de guv[ernul] maghiar

etc. Andrassy, de altmintrea, au recunoscut marele interes ce are guvernul ung[uresc] de a mulțumi pe români și, în fine, asigură pe Brăteanu ca guvernul austro-maghiar n-are cugete de cucerire asupra României. Brăt[ianu] răspunse că în astă privință ei n-au nici o temere.

33 Convingerea lui Brătianu despre frățietatea noastră cu maghiarii / se rezumă, după cele văzute și auzite: „Cînd vi vor da un pumn, să le dați doi”. „Numai de am putea”, răspunsei eu.

După această abatere mă întorc la obiectul scrisorii prezinte. Din cele premise vei vedea că era necesitate a eda aici un jurnal nou, și în interesul înaintării acestui jurnal vine a te ruga ca să binevoiești din cîndîn cînd a-mi trimite cite un articol, pre cît te vor ierta ocupațiunile cele multe, și a îndemna pre românii noștri din Brașeu și provincia Brașeului a W p r i n u m ^

individ cu capacitate carele să-mi fie corespundintele regulate din Brașeu, adică să-mi trimită cel puțin două corespundințe pre lună, dar bune, scrise cu precizie — nu vorbe degeaba — despre toate mișcămintele vieții sociale de acolo. Și pentru ostenele va primi de la mine / 120 fl. v.a. pre an și reîntoarcerea speselor poștale (vreau ca corespundențele să fie totdeauna recumandate); apoi un exemplariu din *Federațiune*.

34 Binevoiește în astă privință a face pașii cît de curînd, ca să mă pot orienta. Aș dori ca să capăt pentru numerii primari ai *Federațiunii*] vreo corespundință din Brașeu. Aflînd individul capace spre această treabă, îndrumă-l, rogu-te, a se adresa de-a dreptul la mine, astfel te voi cruța de osteneala de a corespunde în această treabă.

în toate orașele mai însemnate ale României austriace voi avea corespundinți prevăzuți cu onorarie, ca să nu fiu silit a publica cite toate numai dintr-un loc de unde se află cite unul care nu mai încetă a te molesta văzînd că i-ai primit o corespundință.

34 Rogu-te, împărtășește și d-lui Mureșanu¹⁰ și-l roagă / a-mi da spriginirea morală ce poate un jurnal, și sper că are și voia a face întru interesul nostru național, apoi și al uniților cari astăzi, auzi de ici-colo: Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen¹¹.

Deputații cei uniți (14 inși) de aici dădurăm un memorandum ministrului întreg în cauza suplinirii prin alegere a scaunului metropolitan din Blaș. Andrassy și grosmeisterul iezuiților, Eotvos¹², ni răspunseră: „Dehogy, soha sem volt esze ágában sem a kormánynak hogy akár a választási jogot elvegye, akkor az ersekseg jogait korlátolja sot a lehetoleg nagyobbitani igyekszik a kormány, mely meg van gyzozdve a r[omâ]nok nagy fontosságárol a magyar nemzetre nezve; a ki ezt nem tudja, nem tud semmit a politikából”¹³, / adică: cred, ascultă, dar nu fac.

35 Așteptînd rezultat îmbucurătoriu și încunoștințare, rămîn cu osebita stimă ce ți-am purtat totdeauna, și primește salutările mele cele mai cordiale, pentru d-v., și stimata-ți familie, apoi o strîngere de mînă.

Al dumneavoastră preaplecat,

Alex. Romanul,
redact[orul] *Federațiuneij*

3V Adresa mea: Untere Donauzeile, nr. 19. /

¹ *Federațiunea*, ziar politic, literar, comercial și economic. Primul număr apare în 3/15 ian. 1868, la Pesta, sub redacția lui Roman. își încetează apariția la începutul anului 1876. Despre motivele care l-au determinat la această întreprindere publicistică Al. Roman îi vorbește și lui I. Micu Moldovan, a cărui colaborare o solicită, adăogînd: „Prin noul jurnal *Federațiunea* voi să dau jurnalisticeii române din Austria un zbor mai mare, voi să deștept gustul la cetire al românilor și voi să avem un jurnal cu limba curat românească, ferită de maghiarisme și germanisme nu numai în înțelesul gramatical, ci și politic” (B.A.R., Filiala Cluj, fond coresp., nr. 6392).

² Aici înțelege grupul de *Albina* și *Concordia*, considerate concurente ale viitorului ziar.

³ Subvențiune din partea guvernului maghiar.

⁴ *Ion C. Brătianu*. Cunoscut fruntaș politic, n. 1821. A jucat un rol important în revoluția din 1848 în Muntenia. După înscăunarea principelui Carol de Hohenzollern devine ministru de finanțe în cabinetul liberal de la 27 oct. 1867 și cade la 16 noiembrie 1868.

⁵ *Iosif Hodoș*. Prieten și colaborator apropiat al lui Roman. După ce Roman este condamnat la închisoare, într-un proces de presă al *Federațiunii*, Hodoș îl va înlocui un timp, ca redactor.

⁶ Constantin Iuga, negustor din Brașov.

⁷ Pulszky Ferenc, Hollán Erno, Klapka Gyorgy, Károlyi Ede, fruntași politici maghiari, deputați.

⁸ Andrassy Gyula, om politic maghiar, unul din făuritorii dualismului austro-ungar.

⁹ Bariț a colaborat la *Federațiunea* fără a semna sau avînd drept simbol un triunghi (a nu se confunda cu cel al corespondentului din Cluj).

¹⁰ *Iacob Mureșanu*. După cum reiese din atitudinea favorabilă asupra apariției *Federațiunii*, se poate deduce că Bariț a intervenit în favoarea lui Al. Roman. în *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 4 din 26/14 ianuarie, p. 16 se salută „încă o dată viața acestui ziar, urîndu-i prosperitate”.

¹¹ Maurul și-a făcut datoria, maurul poate pleca.

¹² *Eotvos Jozsef*.

¹³ „Da de unde! Guvernul n-a avut niciodată de gînd ca să ia dreptul de alegere sau să restrîngă drepturile mitropoliei, ci dimpotrivă, încearcă să le lărgească, deoarece e convins de importanța românilor pentru națiunea maghiară; cine nu știe asta, nu știe nimic din politică.” (Trad. din maghiară.)

IV

Pesta, 23 aprilie 1868

Preastimate domnule !

Cu toate că regularitatea spedeirii telegramelor nu e prea esemplarie sub ministerul maghiar, totuși cred că vei fi primit telegramul prin care te încunoștințasem că bucuroș primesc publicarea petițiunei cunoscute, așa precum o dorești. Deci, aștept trimiterea actelor. Fratele Rațiu încă zice că va fi prea bine a le publica, precum și alte unelte ce se țin de cestiunea unirii.

Scopul acestei epistole însă este ca să te încunoștințez că am primit acțiunea în procesul de presă³. Articuliile incriminați sunt *Din Transilvania*, 19 faur, din nr. 25 și altul din nr. 28 al *Federațiuneij*⁴. Acuzațiunea e bazată pre § 6 din legea de presă, adică agitarea în contra întregității / coroanei maghiare. Adică, interpretațiune silită. Nu știu cum o vor scoate din acei doi articoli.

Pre autoriul articolului din nr. 28 îl cunosc pre aici, pentru că autoriul a fost destul de imprudent a se lăuda lui Sigismund Pop⁵,

nu poate de neceaz asupra *Federațiunii* și denunțează mereu.
carel # înțeles, ar fi birfii că eu as avea subventiune de 800 #

U>eO^ ^ H - a ^ de la guvernul României. Nu mi-ar pasă de fel, de ar fi
\q^O?i d ^ a r a s t ' c a c i t ' z a u ' i n s e m e s t r u l i n t i i : am mare pagubă cu jurna-
lul *&eu încă cam cîrnește din nas, căci o simte și punga lui.*
S: rf⁰⁰ Vereu.

36* ^ o ^ ? ° {intersuchungsrichter: nu am descoperit numele autorilor,
ițe voi descoperi, căci vreau ca să se facă scandal în dietă, cînd
«j o& ..dea totodată și pe deputații români că cine sunt. Va fi
și / j<V0*¹¹ jenată de a trage de păr cestiunea unirii cu toate păcatele ei.
P° iiii# ^ nii răspunzi, rogu-te, la infama intrigă a lui Babeș din *Albina*,
pe ° ftește ca să-i fii colaboratorul, căci nu are nici un bărbat de
, te E? j articlii, și cei din provincie, îi scrieL^^^
jfre. De la juristul absorut Sfmionescu au tras Babeș stipen-
T\ | x ^ a n i a ^ de ^ ^ i pentru că au cutezat a subscrie adresa
^ i & ° \$e\$ tinerimea din Viena. Tînărul e unul din cei mai bravi
x- tf&f^L si ager. L-am primit la *FederațiuneaJ* cu leafă de 30 fl.

37 P p ° \$ie . chemat astăzi la conferință pre deputații neunatoși din
râ-ggiip pentru a se svătui cu ei în afaceri bisericești. De vor fi de
* j\$fa^i ceti în *FederațiuneaJ*, isLY\$L de nu, te voi încunoștința.
hVc*¹¹ ^ '-a d ^ i & înțeleg că i-ar plăcea să mă duc la dînsul, pentru
P • *nc& i o i niște date în privința afacerii greco-bulgare°. Mă voi duce.
^ i ° ^ a t i . . . telegrafat, am lipsit de acasă. Numai de luni sunt aici.
p ^ a r a i vedea alegătorii, pre carii maghiarii și frații neuniți
Fusesetui ^ c o i r u m p e > si a-i înștrăina de cătră mine, dar nu le-a succes

^ ^ n r t t f * * i « ' asecurarea osebitei mele stime, cu care rămîn al d-tale

stimai Alesandru Roman.

tiuite aș avea să-ți împărtășesc, dar sunt foarte ocupat
r).a ^ t) ieta, profesară și afaceri private. Apoi, pe hirtie nu poti

37* convers*

„cunoscută” este memoriul românilor transilvani din 30 dec. 1866
p.t#^S. a fost publicată în *Federațiunea*, sub titlul: *Transilvania. Copiile*
* râS^' iMtir^ l' petițiunea românilor transilvani susținută Maiestătei-Sale
cătore Wf* Wf. 1866, pentru prima dată în nr. 57 din 26 aprilie 1868, p. 221-222,
plenipot.%30...ele: 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68 și 70.
imp. red; \ v flj. . . e s t e a , publică numeroase alte corespondențe din Transilvania, al
contu \ ^ i i | a t e impotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria; în nr. 68 se publi-
adunării generale a națiunii române din Transilvania ținută la
căror ^ ? r o t o c f . . .
că chiar t, m*
Blaj iri "

2 Ioan Rațiu.

3 Este primul proces de presă al *Federațiunii*, anunțat în nr. 55 din 22 aprilie
1868, p. 214, într-o notă de subsol la articolul *Procedura maghiarilor față cu ziaristica*
română independentă, semnat I.G.D. adică Ioachim C. Drăgescu, student la Viena.

4 *Federațiunea*, I, nr. 25 din 14/26 febr 1868, p. 93—94. Articolul incriminat.
Din Transilvania, 19 febr., semnat „Corespondentul”, arată că „locuitorii acelei
țări stau sub absolutismul de modă nouă”, adică sub puterea discreționară a dualis-
mului. Al doilea articol este cel, de fond *Pesta 19 febr 2 martie 1868* din nr. 28 din
19 febr./2 martie 1868, p. 105. în ambele articole este contestat dreptul deputaților
români ardeleni de a lua parte la Dieta din Pesta. Ulterior, actul de acuzare în primul
proces de presă al *Federațiunii* se va îmbogăți și cu un alt articol, *Bomâni în dualism*,
din nr. 38 din 8/20 martie 1868, p. 146, semnat „D”, provenind din Sibiu.

5 Vezi nota 14 la scrisoarea II.

6 Noul sociu al lui Al. Roman era Simion Balomiri din Sebeș-Alba, cu a cărei
fiică, Leontina Balomiri, se recăsătorise.

7 Judecătorul de instrucție.

8 în articolul *Mai mulți amici*, referindu-se la scrisoarea deschisă a lui G. Bariț
cătore Halmăgyi Sándor din nr. 20 al *Gazetei Transilvaniei*, în care se plînge că nu are
„cîmp de ajuns”, „amicii” cer redacției să-i pună la dispoziție coloanele *Albinei*,
deoarece ei n-au „putut afla în articlul d-lui Bariț teze, argumente, date și direcțiuni
mai avîntate și mai cutezate decît cele ce întîmpinăm pe toată ziua în coloanele
Albinei...”

Redacția comentează scrisoarea: „La provocațiunea d-a oferi coloanele foi
noastre d-lui Bariț, avem să observăm că, după știrea noastră, națiunea noastră
n-are nici o foaie carea nu s-ar ține onorată d-a putea număra pe un bărbat ca d-l
Bariț între cultivatorii și conlucrătorii săi. Despre aceasta d-l Bariț, din partea
noastră cel puțin, credem că este convins” (în *Albina*, III, 1862, nr. 35 din 27 martie/
8 apr., p. 2). '

9 Biserica „Sfînta Treime” din Brașov era disputată de 354 români și 97 greco-
bulgari. Erau neînțelegeri asupra limbii în biserică și a naționalității parohului,
precum și pentru averile bisericii, evaluate la 250.000 de florini. Neînțelegerile se
declanșaseră în urmă cu 70 de ani, greco-bulgarii decîrîndu-i pe români ca „oaspeți”
ai parohiei.

10 Circumscripția Ceica din Bihor, pe care a reprezentat-o în Dieta de la Pesta
timp de 21 de ani (1866-1887).

v

Pesta, 9 iul. 1868.

Stimatisime d-le si bade !

La prețuitele-ți scrisori din 29 mai și 11 iunie a.c, numai acuma îți
răspund. Iartă pentru întîrziare! Cauza nu au fost fost vreo nebagare
de seamă, ci multele necezuri ce mă impresoară, și ocupațiunile, apoi
bolirea nevastei mele, pre carea am trebuit să o duc la munte și să o
cercetez toate zilele, ceea ce mă face a perde cîteva ore (4 cel puțin)
pe toate zilele.

Ceea ce privește cestiunea de alegere a mitropolitului nostru, despre
carea aveai și oareșcare îndoială, acuma cred că vei fi cunoscînd chiar
și actul însuși al ministeriului maghiar, prin care încunostintează capitu-
lul de Blaș. /

Ep[isco]pul Dobra' au primit, afară de comitiva de tot laconică
alăturată ia decretul său, una instrucțiune secretă neoficială, prin carea
i se inculcă unele și altele, asupra cărora aud că bietul bătrîn, avînd

serupulii săi, vrea să facă întrebare la ministeriu. Bohățel² încă au căpătat instrucțiuni, poate și mai de ale dracului, dar el nu cîrtește. Acest om, cu fratele său de cruce Pușcariu³, sunt cei mai blăstămați și astuți dintre toți ardelenii. Pre acești oameni răi trebuie făcuți imposibili la alegerile viitoare, căci de nu, au să facă multă stricăciune cauzei naționale rom[ânești]. Iți voi povesti mai multe dacă ne vom vedea la Blaș în 12 aug. Atîta numai, pro stătu notitiae absolute necesariae⁴, că acești doi ticăloși (în companie cu diplomaticosul Ilie Ochielariu) *
38* fac toate în cauza Transilvaniei, și ceilalți urmează, subscriu ca la / comandă. Deputații români din Ungar[ia] nici nu conversează cu dînșii, dar ei încă fug de societatea noastră, și mai virtuos d-a tinerilor, căci aceștia îi necăjesc pînă la non plus ultra⁵. Pre mine nu mă pot vedea. *Federațiunea* este dracul cel negru de⁶ care *impi* somnul lor nu e cu odihnă. Dar și s M T u i e s ^ c ^ M ^ i ^

Buhățel și Pușcăstele⁷ au făcut presiune la guvern (anume la Andrassy) ⁸ ca să nu mă scape din ghiară cu procesul cel de presă. Asta mi-au spus-o un maghiar, precum mi-au spus și infama procedură a deputaților ardeleni, cari după ce ne conchiamară și pre noi la două conferințe cu scop ca, prin adoptarea ticălosului program al lor formulat pentru a vinde autonomia Ardealului, să justifice blăstămăția lor cu aderința noastră, și după ce cerură de la noi parola de onoare că nu vom nici pomeni, cu atît mai puțin divulga, programul lor, se duseră / afurisiții la Deâk ⁹ și, scuzîndu-se cu presiunea ce face jurnalistică, deputații români din Ungaria etc. asupra lor, să le ierte, dară sunt siliți a face chiar și atîta cît este în acel program. II rugară totodată să-i sprijinească. Deâk ceti și receti operatul. In fine, li zise: „Dacă sunteți siliți a face aste, faceți-o, dar știu că faceți fără rezultat. Cît despre mine, dacă va primi majoritatea programul, eu nu-l voi combate”. Așa [zise] vicleana vulpe renegată cătră ticăloșii noștri. Adică, matadorii maghiarilor aflară de programul lor și-l divulgără, noi însă ne obligarăm a tăcea.

Cînd le spusei eu că știu de vizita lor la Deâk, încremeniră, în scurt, va veni timpul ca să-i atac cum se cade ¹⁰, să public programul lor și apoi, cu puteri unite, să le dăm Gnadenstossul ¹¹. / Trebuie să-i facem imposibili, dar, trebuie să-i paralizăm cu toate mijloacele posibile. Apoi, acuși vine rîndul la hoțomanul de Șaguna, carele este căpitanul lor. Șag[una] au fost calvin pînă la al 18 an al vieții sale, cînd merse la Carloveț a se face călugăr și sîrb. însumi mă duc la Mișcolț ca să adun toate datele. Fii sigur că le voi și publica, căci pre acest om trebuie să-l nimicim, mai virtuos compromițîndu-l în fata națiunii întregi. De vor afla neunatoșii că arhiepiscopul lor au fost odată calvin, apoi Dă vezi ce minuni se vor întîmpla. Acest tîlhariu încă au făcut presiune la guvern în contra mea, pentru că am publicat scrisoarea lui Creneville ¹². Mi-au spus-o tot unгурii, cari de 4 luni neconțin umblă ca să ne cîștige, pre mine, Hodoș și Dobransky. /

40 *Federațiunea* este mare spin în ochii lor; au botezat-o „Fene de csunya” ¹³ Procuratorul de stat (Causar. regal. Direct.) mi-au ff.cut ofertul de a primi subscripțiune grasă, carea îndată mi se va da, numai să tac cu cestiunea Ardealului. Poți socoti că ce i-am răspuns. De atunci

nu mi se face nici un ofert, ci vor să mă intimideze, dar nu-mi pasă, chiar dacă mă vor și condamna.

Eu, în toată întîmplarea, mă duc la Blaș ¹⁴. Mi-ar plăcea însă ca să ne putem întîlni mai nainte de alegere undeva. Scrie-mi dacă se poate, și unde.

Sum chemat la Viena, unde mă duc în cursul săptămîinii viitoare. Cu capătul lui iuliu, la Mișcolț și de acolo, pre la Oradea M[are], în Transilvania.

N-am ce să-ți amintesc că guvernul mag[hiar] voiește cu tot prețul pre Vancia ¹⁵. / Mie, carele îl cunosc prea bine, nu mi-ar păsa, numai dacă s-ar învoi a ne subscrie vreo cîteva condițiuni. De unde nu, apoi trebuie să agităm ca să nu intre în candidațiune.

-Mi-ai fost scris că v-ați ¹⁶ înțelesde minune. E line, mi-ar place să știu. A agita pentru cutarele în jurnale, ar fi a compromite cauza. Eu cred că toate au să se facă sub mină. Maghiarii cred că devenind Vancia archiep[iscop] va face ca Șaguna, și rezistența românilor uniți va deveni amorțită ca și a neunatoșilor. Papfalvi ¹⁷ încă este periculos. N-aș dori să ajungă nici măcar ep[iscop] la Gherla. Asemenea, nici pre baba Negru[țiu] ¹⁸.

Rogu-te, cît se poate de curînd, și numai pre scurt încă, dar în toată întîmplarea / să mă încunoștințezi despre toate cîte trebuie să le știu. Este mod a influința și prin jurnalistică, pre căi laterale, printre șire etc.

Eu am primit articlii pentru Antonelli ¹⁹, Negruțiu (!), Mihali ²⁰, Cipariu ²¹, chiar și Coroianu ²², în fine, pentru canonicul de la Lugos, Mihai Nagy ²³, pentru carele au apucat a lucra și români zeloși, dar mai mult cu scop ca, devenind Dobra mitropolit, acesta să devină ep[iscop] la Lugos. De altmintea, astă dată cel mai bun expedient ar fi să se aleagă Dobra de mitropolit. Ce cugeti? Vlad ²⁴ e de această părere, și mai mulți cu dînsul. Nu am nici loc nici timp de a notifica părerea acelora, atîta numai că Dobra, deși babă, este român verde, și nu are să trăiască mult. Pînă atunci s-ar schimba / împregiurările și, în acest timp fatal, am scăpa de funestele urmări ale alegerii lui Vancia, -Papf[alvi], I. Negruțiu căci, de nu va fi *mare disciplină*, aceștia vor avea voturi atîtea cît să intre în candidațiune, și ministeriul nu vrea mai mult de atîta.

Andrassy și ceilalți draci ministeriali cari mă persecutează au gînduri rele. Vlad, deputatul, au vorbit alaltăieri la Viena cu șeful buroului de presă (din Buda), nobilitatul Ludasi, alias Gans. Acesta îi spuse curat că au să mă condamne pre timp mai îndelungat, apoi să mă scoată din profesură și, în fine, să-mi foarfece binișor și cauțiunea. Adușe totodată că dacă nu aș fi atît de cerbicos precum m-am arătat pînă acum, aș putea să scap, căci guvernul ar putea să suspinde procesul, /dacă li-aș da cuvîntul că nu voi ataca uniunea (sic). Vezi bine că ei au cugetul rezervat de a ținea asupra capului meu sabia lui Damocle, cu sperare că le va succede a mă mîna în castrele majorității dietale. De nu, apoi ar reapuca procesul. Dar eu nu vreau să știu de înfricările lor; îi las să se rușineze ei prin sila ce-mi fac.

Astăzi răspunse Andrassy la interpel[atiunea] făcută de români în cauza naționalității. Zise că, fiind pedecile delăturate încă mai înainte de a se încheia sesiunea prezinte, va pune pe masa Camerei proiectul de lege carele crede că va mulțumi pre respectivi. Hodoș²⁵ zise că nu: poate descoperi nici mulțumire, nici nemulțumire, pînă nu se va consulta cu colegii. Iară Pap Zsiga²⁶ votă încredere și mulțumire ministeriului adăugînd că dacă am răbdat secole mai multe, putem ușor aștepta cîteva săptămîni / sau și luni²⁷. Vezi, așa!

La întrebarea ce mi-ai făcut în cestiunea tipăririi unei broșure sau ce, nu știu, am să-ți răspund că tipograful *Federațiunii* cere 28 fl. de una coală, precum ai scris, se înțelege, de la 500 exemplarie. De altmîntre sunt tipografi aici cari lucră și mai ieftin, dar nu e mare diferența.

Rsițiu²⁸, „ M s c ă l d ă t o r i e l e d e la Gleichenberg.

Primește salutarile mele cele mai cordiale, și o strîngere de mină amică.

Al d-tale devotat,

Ales. Roman. /

¹ *Alexandru Dobra*, 1794—1870. Primul episcop al Diecezei greco-catolice a Lugojului.

² *Alexandru Bohățel*, 1816—1897. Fcst căpitan suprem al Districtului Năsăud-Ia parte la Dieta din Sibiu (1863) și ia cea din Pesta. Atitudinea sa și a celorlalți deputați ardeleni este judecată prea aspru de Roman.

³ *Ioan Pușcariu*.

⁴ Pentru o notă absolut necesară.

⁵ „Ilie Ochielariu” — porecla lui Ilie Măcelariu.

⁶ Ultima limită.

⁷ Bohățel, poreclă dată de Al. Roman.

⁸ Pușcariu, poreclă dată de Al. Roman.

⁹ Vezi nota 8 la scrisoarea III.

¹⁰ *Deak Ferenc*. Vezi scrisoarea XXXI, n. 4.

¹¹ în multe articole este criticată gruparea deputaților români din Transilvania participanți la Dieta de la Pesta. Pe I. Pușcariu îl atacă vehement, în *Programul nostru și d-l caval. Pușcariu et comp.* (în *Federațiunea*, II, 1869, nr. 14 din 31 ian./12 febr., p. 55 și nr. 15 din .2/14 febr., p. 59).

¹² Lovitura de grație.

¹³ *Folliot de Creneville*.

¹⁴ „A dracului de urîtă”.

¹⁵ La alegerea de mitropolit.

¹⁶ *Ioan Vancea de Buteasa*, 1820—1892. Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș. După moartea lui Șuluțiu, la 11 aug. 1868, Sinodul din Blaj l-a ales în scaunul metropolitan.

¹⁷ *Constantin Papfalvi*, 1824—1892. Canonic la Blaj și prepozit capitular la Blaj. A jucat și un rol politic, ca deputat român în Dieta maghiară din 1848—1849.

¹⁸ *Ioan Negruțiu Fekete*. La alegerile de mitropolit din 1868 de la Blaj s-a aflat pe locul 3.

¹⁹ *Ioan Antonelli*, vicetribun și căpitan în revoluția din 1848—49, profesor la Blaj, protopop la Turda și vicar la Făgăraș.

²⁰ *Grigore Mihali*, profesor la Blaj și Zlatna, paroh la Zlatna, protopop la Bistra, canonic la Blaj și rector al seminarului de acolo.

²¹ Cunoscutul filolog, canonic la Blaj, membru al Academiei Române.

²² *Demetriu Coroianu*, paroh în Șimleul Silvaniei, vicar al Sălajului, canonic la Blaj.

²⁵ *Mihai Nagy*, profesor la Beiuș, secretar episcopesc și apoi canonic la Lugoj.

²⁶ *Alois Vlad*. Prieten personal al lui Roman.

²⁷ Vezi nota 5 la scrisoarea III.

²⁸ Vezi nota 14 la scrisoarea II.

²⁹ Sigismund Pop spusese de fapt următoarele: „Au trecut secole, mult s-a strecurat, și chestiunea aceasta [națională — n.ns.] a rămas totuși nerezolvată. Dacă mai așteptăm deci puțin, așa cred că nu perdern nimica” (vezi *Teodor V. Păcățian*, *Cartea de aur*, Sibiu, 1906, voi. IV, p. 318. Ședința Dietei din 9 iulie 1868).

³⁰ Ioan Rațiu.

³¹ Soția lui Ioan Rațiu, Emilia.

Săbis, 6 oct. 1869

Iubite bade Giorgie,

Cred că vei fi sosit de la București, pentru că d-l Iuga¹ mergea atunci cînd veneam noi, adică sîmbătă. Ne întîlnirăm cu d-lui la Predeal. Prin urmare, după spusa d-tale și după calculul meu, cred că astăzi (mercuri) te afli deja în sînul preastimatei familii.

Ai avut bunătatea de a-mi promite că vei merge în treaba mea Ia d-l. C.², marele meșter, și vei lua însărcinarea în cauza mea. Sosind eu la Săbiș³, am găsit o scrisoare de la adjunctul meu, prin carea mă încunoștințează că omul de la carele luasem împrumut pentru redacțiune, spre a mă putea depărta în pace de la Pesta, mi-au protestat polița ce-i dedesem, și astfel sunt silit a plăti. De la / socrul meu⁴ nu primesc o para pentru redacțiune, carea el o urește numai pentru că, precum zice, de acolo-mi vin toate relele. Deci ajutoriul promis de [a]colo, cit de mic, mă scapă deocamdată. La Anul nou vom vedea ce vom mai face.

Te rog, dară, primind scrisoarea mea, aibi bunătatea de a-mi trimite suma ce vei fi primit, și anume, iară tot prin o poliță trasată, ca în rîndul trecut, „au porteur” [lapurtător — n.ns.] labancafilială austriacă. Scrisoarea să fie adresată pre numele nevastei mele (Leontina Roman⁵, Miillnergasse nr. 13) și să o primesc în 11—12 octovre, sau cel mult pînă în 14 oct., ca să mă pot scăpa de nevoie. /

Mîne dimineată plec la Blaș⁶, de unde vineri întorc la Bălgrad (Alba Iulia). De aici, spre Arad—Pesta.

Hodoș⁷ au plecat astăzi de la noi la Alba Iulia, și de acolo la Axente⁸. Mi se pare că au avut *oarecare însărcinare* de a merge acolo, eu însă nu I-am întreat. Am văzut însă bani mai mulți la dînsul, de unde am combinat că va fi primit vreo misiune și comisiune pentru Axente.

Te rog, scrie-mi cîte ceva, și anume din cîte vei fi mai vorbit cu C[ogălniceanu]. Eu îndată după sosirea mea la Pesta te voi încunoștința despre cîte voi putea găta cu mitropolitul. /

Vei înțelege de la brașoveni, și anume de la Mureșan⁹, cum am pățit cu atlantele geografic¹⁰. Ni le luară toate exemplariile. Am vorbit cu Schnell. Mi-a mărturisit că este ordinațiune de a se opri, dar neagă că ar fi mutilat exemplariile menite pentru alții. Dar eu am văzut la gimnaziu mutilat exemplariul. Vom face interpelațiune în Cameră. Cel

puțin să știe lumea ce fac ei cu știința. Eu am pretins a se trămite la ministeriu în Pesta exemplariile mele, de unde sper a le căpăta. De nu, în speșele noastre vom retipări charta etnografică a românilor, chiar în Pesta, în butul tuturor maghiarilor înrăutățiți.

Primește salutările mele și complimentele mele pentru preastimata familie.

Al d-voastră stimătoriu frate,

Ales. Roman. " /

45*

¹ Constantin Iuga — negustor, ginerele lui Bariț.

² C[ogălniceanu] = *Mihail Kogălniceanu*. A sprijinit cu bani mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania. A sprijinit și ziarul *Federaliunea*. Pentru relațiile lui M. Kogălniceanu cu *Federațiunea* vezi D. Popovici, *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, tom, IX, 1943, partea I, p. 125—143 și Ștefan Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Institutului de studii istorice de pe lângă CC. al P.C.R.*, XIII, 1967, nr. 5, p. 76.

³ Orașul Sebeș.

⁴ Vezi nota 6 la scrisoarea IV.

⁵ *Leontina Roman*, soția lui Alexandru Roman, născută Balomiri (cea de-a doua soție; prima fusese Ida Pop).

⁶ Pentru alegerea de mitropolit.

⁷ Vezi nota 5 la scrisoarea III.

⁸ *Axente Sever*, 1821—1912. în 1847 trece ca profesor în Țara Românească. Ia parte la revoluția de acolo din 1848. Se întoarce în Transilvania și luptă ca prefect în timpul aceleiași revoluții. în 1850 refuză decorațiile împărătești. Ulterior va fi decorat și va ocupa funcții oficiale. După retragere, participă în continuare la mișcările naționale și culturale ale românilor ardeleni. Moare la Brașov.

⁹ Iacob Mureșanu.

¹⁰ Atlasul geografic.

¹¹ De mina lui Bariț: „Răsp. 8 octob. Să ia ei 3/4, iară aici 1/4. în 13 nov., cu catalogul cărților”.

VII

Pesta, 15 decemvrie 1869

Stimatisime bade Giorgie !

Numai acuma răspund la amicabila și confidențială-ți scrisoare dată în 8 octovre a.c. Cauza este că promisem mai totdeauna și scrisoarea lui Mărgineanu de la București, și apoi, mai târziu, a d-tale despre cărțile de la tipografia statului. Am așteptat să le capăt, și apoi, cu o cale, să-ți scriu și despre acestea.

Cărțile le-am primit, dar pînă în ziua de astăzi nu am desfăcut lădoiul și lădița, parte pentru că sunt bolnav din 24 noemvre, parte pentru că voi să invit pre fratele Hodoș¹ și pre jidovașul², pentru a le împărți și, ca la întimplare de ar lipsi exemplarie, să nu zică jidovașul că le-am ținut eu pentru mine. Am plătit 48 fl. v.a. lui Liedeman; 36 fl. și cițiva cruceri erau Nachname³.

Primește mulțămirea noastră pentru ostenele, precum în specie, din parte-mi, pentru amicabilul /serviciu din București.

Cît pentru celea împărțășite de la coconul Michalache⁴, trebuie să-ți mărturisesc că n-am spus pînă acum nimica lui Babeș, numai lui Vulcan⁵, și anume pentru că nu-mi place să am treburi comune cu oameni de tagma lui, intriganți [...]. Hodoș știe de treaba aceasta de la însuși ohir Michalache⁶, carele și pre dînsul l-au provocat să spună dacă are nevoie pentru școalele din districtul său. I-au spus că are, pentru gimnaziul de acolo, dar că îi va scrie la timp. Iosif n-au scris încă și, zice el, față cu loquacitatea michalachică, îi pare bine că nu i-au scris încă nimica. Eu cred însă că și el au primit, fiind încă în Cetatea Bucuriilor⁷, pentru-că am văzut la el un poșmolog mare de galbini, mai mulți decît putea fi toate diurnele și itinerariul întreg, de două ori. Dar aceasta e treaba lui.

Eu îți trimit aici hirtia cestionată și te rog ca, la timpul său, făcînd excursiunea, să o întrebuițezi. Buget n-am făcut, / pentru că nu știu cît deficit vom avea în acest an. Am însă pagubele din anii trecuți, și în acest an voi trebui să răfuiesc datoriele vechi. Patru mii de florini austr[iaci] îmi vor trebui nesmintit. La anul însă cred că voi scoate-o cu jumătate, adică în 1871, căci acu tot trag la deficitul de anu și anțărț.

Nu știu cînd vei merge preste Predeal⁸, dar de s-ar întîmpla acum, te rog să-i spui starea mea cea apăsată. Am împrumutat în iuliu (mergînd de aici) de la Banca poporală, opt sute de fl. ca să acopăr speșele tipografiei pre timpul absentării mele, și deși paralele erau date cu amortizațiune de 10%, în noemvr[ie], mai nainte de espirarea cambiului, fui provocat a răfui suma toată. Am plătit jumătate și mi s-a prelungit iară jumătatea pentru 3 luni ulterioare. Deci, am împăcat cum am putut.

Cu procesul meu de presă știi cum stă: mă dederă⁹. Tribunalul de presă m-a și provocat pe a 13^a Le. a mă prezenta, dar fiind bolnav, am cerut amînare de 6 săptămîni. Voi vedea ce va fi.

Deputații rom[âni] s-a purtat mizerabil în cauza mea¹⁰, anume Babeș, cu intrigele sale și cu publicarea / unor minciuni în jurnalul său [...]. După ce am făcut eu interpe! [ațiunea] (văzînd că nu o face nimene), ținură conferință — prima dată de cînd s-a început ședințele dietale — și hotărîră a se apuca de păr care de care, să se facă proiept de rezoluțiune pentru reprobarea indiferinței ministeriului. Adică, post festa¹¹, dar cu scop ca să învenineze mai mult cauza mea, căci Babeș publică în *Albina* — ca să se sparie guvernul! — că are să se facă blamul de clubul deputaților naționali, adică de 10 inși, căci 12 inși i-au alungat Babeș prin nebuniile sale. Totodată se face *pentru mine* (iară intrigă!) ca ei, naționaliștii, să invite pre români deăkiști¹² a se însoți pentru a face pașii spre agrățiarea mea. Vezi bine că deăkiștii, mînioși pre Babeș, poate și pre mine, nu feceră nimica. Apoi, ce nu ai crede, lingăii lui Babeș cari fac majoritatea tinerilor de la Universitate, veniră astăzi a mă invita la balul tinerimei, care se va ținea cu finitul cișlegilor! Auzi colo, să mă invite cu 2 luni înainte pre mine, știind ei bine împregiurările mele! Vezi, aceste sunt odraslele națiunii, cari insultă în față pre cei ce luptă pentru viitoriul lor¹³. Apoi să nu te disguști cînd acești ticăloși nu cruță nici măcar necazul celui ce tace cu resignațiune.

47*

Primește salutările mele cele mai sincere, și spune doamnei complicele mele, precum și ginerelui d-tale.

Al d-voastră frate,

47*

Alesandru Roman. j

N.B. Poate fi că coconului M[ihalache Kogălniceanu] să-i pară suma cam mărișoară, dar eu nu voi să mă înavuțesc, ci voi să-mi scot pagubele. Apoi, în fine, depinde de la voia lui a da cât va vrea. Noi, aști de dincoace, suntem dedați a ne lupta cu sărăcia și a lupta numai pentru onoare. Sărăcuța de ea! /

¹ Vezi nota 5 la scrisoarea III.

² Vincențiu Babeș.

³ RamburST

⁴ „Coconul Michalache” este Mihail Kogălniceanu.

⁵ Iosif Vulcan.

⁶ „Chir Michalache” este tot M. Kogălniceanu care a dat ajutor bănesc atît ziarului *Federațiunea* cît și școlilor române din Transilvania și Ungaria. Vezi Șt. Pas cu, *op. cit.*, l. c. și Gelu Neamțu, *Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, în *Studii*, 5, 1967, tom. 20, p. 926.

⁷ Cetatea Bucuriilor sînt Bucureștii, joc de cuvinte: Cetatea lui Bucur, de unde veneau și bucuriile.

⁸ La București.

⁹ A fost eliminat din Parlament în urma celui de-al doilea proces de presă. Din 428 deputați, 188 au votat pentru scoatere iar 124 contra: 115 deputați au fost absenți. Vezi *Federațiunea*, II, 1869, nr. 135 din 26 nov./8 dec, p. 550. Vezi și articolul lui I. Poruțiu, *Estradațiunea deputatului Alexandru Roman*, în *Federațiunea*, II, 1869, nr. 137 din 30 nov./12 dec, p. 555—556 și nr. 139 din 17/5 dec, p. 563-564.

¹⁰ Al. Roman nu e obiectiv. Este, însă, adevărat că *Albina* nu a avut o atitudine corectă față de condamnarea lui Al. Roman la închisoare. Plin de insinuări și perfidie este articolul *Martirii noastre*, în *Albina*, V, 1870, nr. 8 din 22 ian./3 febr. O'încercare vădită și penibilă de a minimaliza rolul lui Al. Roman.

¹¹ După sărbătoare (adică prea tîrziu).

¹² Colaboratorii ai lui Deák Ferenc.

¹³ Al. Roman este nedrept cu tinerimea care dorea prezența sa mai degrabă pentru a face o manifestație politică, decît pentru a-l jigni.

VIII

Pesta, 9 aprilie [1870], seara

Preastimate bade Giorgiu !

Știi că afurisiții de baronași și grofsori flămînzi (căci toți îs niște sărăntoci), dimpreună cu Backhändel vertilgerii nemțești¹ din Buda, adică jurații, mă condamnară. Mine seva decide, la Tabla septemvirală, asupra recursului meu în casațiune. După cum m-au informat referințele Râth Gyorgy (nomen et omen², un iudan botezat; nu e neam cu Râth Károly³, dar sunt de o pănură), d-nii septemviri vor respinge recursul meu. Deci, urmează executarea sentinței. Dar eu, ca deputat, voi protesta, și nu cred ca guvernul să întrebuițeze forța în contra mea. Eu mă duc la împăratul, și sum ascurat din partea directoriului Cabinetului imp[erial] (d-l Braun) — aceasta sub rosa!⁴ — că oricare ar fi

opiniunea Ministeriului ung[uresc] voi fi agrățiat, pentru că împăratul nu poate concede executarea / în contra mea, după ce au sistat procesul în contra urzitorilor⁵. Voi vedea. Atîta mi-a spus și Andrassy⁶ că lui îi pare foarte rău de acest incident, dar că lucrul s-au făcut în absența sa (pre cînd era dus cu împăratul în Croația), sub președinta lui Eotvos⁷, carele mă iubește grozav, dimpreună cu Horvâth, ministrul justiției⁸. îndată mi-am esplicat lucrul. Pușcariu cavalerul⁹ colo, și Alduleanu ^cavalerul¹⁰ ici, au fost diabolii roatei. Poate și presiunea lui Șaguna. Neuniții schismatici (neromâni în suflet) m-ar mînca de viu etc.¹¹

Doamne, cîte aș avea să-ți povestesc din cîte s-au întimplat pre aici, și cîte nu'se pot scrie în publicitate!

Dar, la lucru! După legea 4e-prCsă, gloaba¹² are a fi depusă în răstimp de trei zile de la ziua înmănuării sentinței, prin urmare abia voi / -avea 7—8 zile, și 500 fl. trebuie să-i plătesc, căci altmintrea ziariul se suspinde. Pentru asta, vin a te ruga ca să binevoiești au însuși, au prin «cutarele încrezut, a face o colectă cît de cît, dar însă și suma ce va rezulta a o spedui sub adresa nevetei mele, *Leontina Roman*¹³, *Pesta, Mullner-gasse nr. 13*. Bis dat qui cito dat¹⁴; cred că voi primi și din alte părți, căci aiudările mi s-au făcut din mai multe părți.

Pre Babeș îl destituiră¹⁵. Așa vom păți-o toți pînă cînd, dabit Deus hisquoque finem, vom persevera usque in finem¹⁶. Văzuși că *Albina* nu au reflectat la procesul meu. Se teme că *Federațiunea* va arde aripele *Albinei*. Are ne/caz că cetitorii ei vin la *Federațiune*, dar eu <ce sunt de vină că nu îi place mierea *Albinei*, sau că li mai place *Federațiunea*? Har d-lui, am aproape 900 abonați, și de nu aș fi păgubit în anul trfecut] aproape 4000 fl. nu m-ar durea capul acum. Am să mai sufăr încă în anul acesta. De prezent, încă mă apasă un deficit de 1000 fl. Cred însă că în semestr. II se va ridica și această greutate.

Lucrurile din România ne turbură mult. Rezultatul pactului ungu-rilor cu Prusia (pe sub mină; dar Austria o știe), vom vedea cum va ieși la capăt, căci îndelungat nu se poate juca acest fel de joc. Știu că •cetești regulat pe *Pester Lloyd*¹⁷. Acolo vei fi cetit, printre șire, „keinen Pfennig u[nd] keinen Soldaten gegen Preussen wenn as Sud Deutsclând vorschlagen solite etc.¹⁸

*Cele despre Braun*¹⁹ rămîn sub rosa.

Salutare de la confratele

Alecu²⁰ / 124^v

¹ Producători de pui fripți.

² Numele și destinul.

³ Râth Károly, consilier ministerial, procuror general în procesele de presă. El semnase actul de acuzare din 18 noiembrie 1868 referitor la articolele din nr. 25, '28 și 38 ale *Federațiunii* și va susține acțiunea juridică împotriva lui Roman. Vezi *Federațiunea*, I, 1868, nr. 165, din 12/24 noiembrie, p. 652—653.

⁴ Sub jurămînt că nu va spune nimănu.

⁵ „Urzitorilor” *Pronunciamentului de la Blaj*, care fuseseră amnistiați de împărat.

⁶ Vezi nota 8 la scrisoarea III.

⁷ Eotvos Jozsef.

⁸ *Horvâth Boldizsar*, 1822—1898. Ministru al justiției în cabinetul lui Andrassy ^Gyuaia.

⁹ Ioan cavaler de Pușcariu. Vezi notele 3 și 11 la scrisoarea V.

¹⁰ Ioan Alduleanu.

¹¹ Afirmatia denotă judecata, adeseori lipsită de obiectivitate, a lui Roman,, care se face, uneori, simțită și în corespondența sa.

¹² Amenda.

¹³ Vezi nota 5 la scrisoarea VI.

¹⁴ „Cine dă repede, dă de două ori.”

¹⁵ Din funcția de judecător la Tabla regească din Budapesta.

¹⁶ „Dea Dumnezeu un sfârșit bun” ; „pînă la sfârșit”.

¹⁷ Ziar german din Budapesta, înființat în 1854 de Asociația „Pester Lloyd”. Scopul inițial era slujirea intereselor comerciale maghiare. Primul redactor a fost Weisz János, iar următorul Rotlifeld Sámuel. P.L. devine în curînd principala gazetă politică din Ungaria, făcînd totodată legătura între viața economică și spirituală din occident și cea maghiară. În 1867 redacția a fost preluată de Falk Miksa, partizan al politicii lui Deák Ferenc. De numele lui Falk se leagă prosperitatea gazetei. Vezi *Revai~N~agy^be~xifcon*; XV, Budăpesia, p.369.

¹⁸ Nici un ban și nici un soldat împotriva Prusiei, dacă ar propune Germania de Sud acest lucru.

¹⁹ Directorul cabinetului imperial.

²⁰ G. Bariț notează: „Răsp. 15 mai”.

IX

Dintre turcii botezați. Din sînta mănăstire de la (Snago) Vaț¹, 3 decembrie 1870 st. n.

*Stimatisime domnule,
Iubite bade Georgie !*

Au trecut 14 luni de cînd nu ne văzurăm în persoană. În spirit ne vedem, cei de un cuget și sentimente. Dar întru împregiurările de față nu ajunge atîta. Eu unul, cel puțin, sîntesc necesitatea de a ne pune în relații mai de aproape, de a ne împărtăși cugetele, părerile, de a ne consulta asupra situațiunii carea, deși de o parte este foarte grea, de alta însă mi se pare a fi cea mai acomodată pentru a se pune la ordinea zilei cestiunea noastră cea mare: autonomia Transilvaniei, adevărata cestiune a r[omânilor] din Austro-Ungaria; a se pune în mișcare marele trup al națiunii, dimpreună cu capii săi, căci *prea* destulă au fost inerția, trîndăvia de pînă acum.

Vei fi cetit, ca totdeauna, cu atențiune, reporturile asupra dezbaterilor urmate în Senatul imperial din Viena. Descoperirile lui Potocki², dechiaraciuniile polițianilor prin Goluchovski³ și în *numele naționalităților prin Giovanelli*, apoi sfortările centraliștilor, eu le reduc la următorul sîmbure: stăruințele nemților centraliști nu se vor realiza *deocamdată* (Auersperg⁴ — Schmerling⁵ — Herbst⁶ nu vor apuca încă la putere), ci politica vieneză va oscila (wird laviren)⁷ precum totdeauna în ajunul unei mari crize. / Potocki va fi iară însărcinat, după încheierea lucrărilor delegațiunii, a forma un nou cabinet de coalițiune, cu misiunea (sinceră ori nu, tot atîta) de a împăca cel puțin pre galițiani și pre cehi,, de nu și pre naționaliști (Garintia, Carniolia, Tirol etc). Această încercare va dura, mult, puțin, după împregiurări. De vor învinge prusii pre? franci, eu mă tem că la noi, precum în toată Europa, se va inaugura

absolutismul mai puțin mascat decît acum. Centraliștii vor veni la putere. Dar răul nu va fi atît de mare, căci nu singuri noi am avea a-l combate, ci toate popoarele dimpreună. Îndelungat nu are să dureze. Ceea ce ar fi de făcut atunci, sau dacă, în butul precalculărilor omenesti, republica franceză ar deveni triumfătoare, nu intră astă dată în sfera cugetelor mele, nici a acțiunii noastre eventuale. Eu voi să vedem ce avem să facem acum și în tot timpul oscilațiunii. Să vedem mai nainte ce fac și ce nu fac alții?

Cehii, perseveranți ca totdeauna, polonii, stăruitori ca niciodată mai nainte, vor da de lucru regimului. De aceștia n-am să-ți vorbesc. Ci de un eveniment suprinzătoriu pentru noi: slovenii din Carinthia -si-Carniolia stăruiesc-a-se uni în acțiune-cu#aviLm

lui Pista⁸. Acum chiar, în zilele acestea, vor ținea mare conferință la Laibac⁹, după ce capii acțiunii / se întîlniră și se svătură mai nainte la Șișek¹⁰ și Eșek¹¹. Tendința lor este a se uni ei, cu dalmațianii dimpreună, cu Croația, sub coroana lui Pista, formînd un regat sociu al tuturor slavilor sudici. Pista cred că va mulțami de cinste. Dar însuși Miletici¹², noul cinovnic și coleg întreit al meu, nu aprobă acest pas, nu pentru că doară el n-ar dori uniunea slavilor sudici, măcar și sub kepena-gul lui Pista, ci pentru că acțiunea slavilor de aici ar fi paralizată, ar fi prea bătătoare în ochi această *francă* acțiune, ar însufla grige și temere ©strungurilor. Vom vedea ce vor decide la Laibac. Destul că slavii lucră-mișcă mereu. Sîrbii înșiși, în zilele aceste, se vor prezenta la împăratul prin o deputațiune de 30—40 membri cu petițiuni: 1° pentru împlinirea cuvîntului împărătesc dat congresului din 1861 și 1864/5 de a se face propunerea regească Camerei ung[are] asupra regularii postulatelor sîrbești, pre baza privilegiilor vechie etc, apoi 2° pentru înființarea unui juriu p[ent]ru sîrbi, la Neuplanta ori și aiurea între sîrbi.

Slovacii din Ungaria Superioară sunt mai leneși. Aceștia se mulțumesc cu un proiept de lege asupra definitivei dezlegări a cestiunii de naționalitate, făcut de membrii de la „Matița slovensca”¹³ și publicat prin foi sub numele deputatului Paulini-Toth.

Mai leneși decît și chiar aceștia sunt pînă acum românii toți. Trei milioane de români, cu atîția conducători mari! Toți mari (d.e. marele Băbeleş!)¹⁴, care de care mai mare în fruntea națiunii, ba a trîndăviei./ Deputații naționali (lucis a non lucendo)¹⁵ au devenit, mai ales de la faimoasa cestiune a pensionării honvezilor, scopae dissolutae, vera imago corporis inertis¹⁶. Pentru D-zeu! Dar oare nu e rușine? Oare merităm soarte mai bună? Jos frica! Jos trîndăvia! Inițiativa trebuie să iasă din Ardeal. Cum ? O veți de judeca d-v. *Memorandum*¹⁷ este gata. Se va tipări în mai multe limbe, se va da Camerei și împăratului, la carele trebuie să meargă o deputațiune mare. Apoi, petițiuni monstruoase trebuie să se facă, tot în acel timp, din toate părțile Ungariei și din Banat. Larmă și scandal, ca să vază lumea că suntem nemulțamiți, să cunoască turcii¹⁸ că nu renunțăm nici la drepturi, nici la luptă pentru ele, ba că susținem lupta și perseverăm pînă la fine. Chiar terorismul să-l provocăm. Nu ajunge ca unul, doi să intre în temnițele magiarilor, ci o sută și mai mulți. Atunci sper că vom izbuti. Din temniță are să iasă

libertatea, ca și lumina dintru întuneric. Credeți oare d-v. că eu m-am lăsat a fi închis numai de florile cucului, au din vanitate? Ba, am crezut că acest fapt, mic în sine, poate fi bine exploatat. Cauza noastră trebuie ținută în evidență continuă, spiritele pururea în agitațiune și, prin pasivitatea acuși activă, acuși neactivă (după cum), a împedece'roatele mașinei care tinde a ne stîlci. Așa înțeleg eu pasivitatea, iară nicidecît precum au înțeles-o fratele nostru Ilie Ochielariu¹⁹, carele nu-și poate ascunde firea de beamter. Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria)²⁰ să se răsipească / ia simpla suflare a crivățului? Văzut-ai mojicia d-a nu cerca a se reconstitui de nou, măcar și pre altă bază (în formă) sau, dacă trebuia, chiar și secret? Dar n-am ajuns încă la acel terorism, ca să nu putem în publicitate deplină. Ne vor închide? Asta aș dori eu, doară ^e-am--mai-^tfctetra""dnt" Fomnul cet"de "moarte".

Precum am cam scăpat de popii cei cu cruci, așa trebuie să ne scăpăm și de beamterii cei mai grași, în ducerea și'conducerea noastră politică, pentru că aceștia apasă ca plumbul pre toate acțiunile noastre. Ai văzut sărăcia sufletească, la Năsăud?²¹ Dar pentru d-alde astea s-au înființat acea societate literarie, ca să remunerăm și să reabilităm în ochii guvernului pre beamterii săi? Ai văzut că însuși gura mare de Onu de la Turda²² au mîncat misticul, ca și un pesculeț 'prost! Ei bine, dar unde mergem astfel? Au sosit timpul ca să ciuntăm coarnezle nerușinaților și a proștilor. Ce este cu programul de la Turda?!²³ Văzutu-î-ai? Sau numai acum vezi, cu mine dimpreună, marele dar și rușinosul humbug²⁴? Toate aceste le voi atinge cu peatră caustică, numai'ce voi scăpa din mănăstire, și dacă pînă atunci acele gure mari din Ardeal nu vor dovedi în faptă că n-a vrut să înșele națiunea.

În a 4-a decemvr. (adică mîne, duminică), este ca deputații rom[âni] și sirbi să avem aici, în Vaț (sic, dacă nu fac ei în Pesta nimica) una consulta/țiune asupra modului de purcedere etc. Voi vedea dacă se vor aduna românii noștri. Sirbii știu că vor veni. Despre rezultat vă vom încunoștința. Eu am scris în mai multe părți: la Blaș, Gherla, Deș, Abrud, Turda, Sălagiu, Șomcuța, Logos, Satu Mare, Maramureș, Oradea M[are], Beiuș, Arad. Voi mai scrie și, cred, și ceialalți deputați vor scrie cunoscuților ca să pună toate în mișcare. Vezi, bade Georgie, de te pune în legătură cu fruntașii, apoi vedeți ce și cum, după cum veti judeca a fi mai bine. Numele d-tale nu poate lipsi, ba în frunte să te pui. Nu este bine a te retrage. Știi bine că publicul au fost dedat, și este, a se uita la d-ta; apoi dacă nu te va vedea în frunte? ... Sau vrei ca beamterii să conducă treburile noastre?

Cu făgărășanii să te înțelegi. Eu puține am scris d-lui vicariu și advocatului Ar. Densușanu²⁵.

Totodată, cu astă cale, vin a te ruga ca, dacă se poate, la Krămerii din Brașov, să stăruieți a se face o colectă întru ajutorul *Federațiunii*, lovită iară de guvern, nu numai în persoana substitutului meu²⁶, carele fu condamnat la 10 lune de recluziune, ci și în punga cea goală a proprietarului. 500 fl. plus 48 fl. spesele procesului, plus spesele intretentiei condamnăturii, pe carele nu-l putem lăsa în lipsă. / Mai avem bună sperare a fi loviți și în 7 decemvre a.c, căci turcii vor să taie nervul finan-

ciariu. Multă onoare pentru noi, căci a fi condamnați de ei este întru adevăr onoare. Noi încă am putea trage mînușele cele de pele de iepure, a la Babeleș, dar preferim așa precum am apucat. Știm noi că dreptatea umblă cu capul spart, și chiar pentru aceasta trebuie să fim rezoluți. Dar știm și folosul acestei proceduri, și dacă nu am ști, aci e istoria cea mai recinte cu ungurii. Curtea de Viena s-a împăcat cu ei, căci erau cei mai răi, pre cînd credincioșii, preadicii etc. supuși români ai cavalerescului și preabunului împărătuș fură abgefertigt cu două mitropolie. Una după revoluțiune, ca remunerățiune, iară alta pentru servilismul din 63/4. Nu voi să zic că nu e bine și atîta, voi numai să arăt că guvernele ne cunosc foarte bine și știu la timp cum să ne abspeisolească. Deak²⁷ au profetizat că ardelenii vor intra în dieta Ungarjei, și^ s-a „implinit”. ^Eljonnek, merthivatalnokok es tenniok kell a mit a kormány parancsol”²⁸, fuseră cuvintele lui memorabile către o deputațiune carea marsese la el și espresese temerea că ardelenii nu vor veni, dacă nu se face / măcar unica concesiune de a se aplica legea electorală din Ungaria. Asta o măr-turisește Hossu²⁹, carele au stăruit pentru aplicarea acelei legi.

Acestea sunt fapte întîmplare. în viitoriu, magiarii speră mult de la mojicia r[omânilor], altmintrea nu se poate splica politica lor față cu noi. Trebuie să-i convingem despre necesitatea de a trata altfel cu noi. Numai așa vom fi respectați. Dar ce-ți scriu eu atîtea despre lucruri care le știi mai bine și mai demult decît mine?

Dacă s-ar putea face vreo colectă pentru *Federațiunea*, carea nu are patroni ca *Albina* cea modestă, pe Mocioniani. O meritează, cred eu, această spriginire. Publicul rom[ân] să nu obosească a ne sprigini, căci nici noi nu obosim a lupta. Dacă vom fi părăsiți, vom ajunge, de silă mare, la stadiul de a succomba³⁰. Rezultatul, cît va fi, a se trîmite de-a dreptul sub adresa cinovnicului; la Vaț, aici, ca să vază turcii că sunt mulți amicii de principie ai *Federațiunii*, și că nu perim cu una, cu două.

Complimentele mele respectuoase doamnei soției d-tale și întregii familiei, iară pe d-ta salutîndu-te și sărutîndu-te, în spirit rămîn al d-tale adevărat frate și stimătoriu,

Alesandru Roman.
alkotmányos rab.³¹/

i

¹ închisoarea politică din Vaț (Ungaria). Joc de cuvinte.

² *Alfred Potocki*, 1817—1889. Bărbat de stat austriac, fost ministru al agriculturii și prim ministru în Austria, 1875—1883; guvernator al Galiției.

³ *Ágenor Goluchowski*, 1812—1875. Om de stat austriac. în 1849 guvernator al Galiției, iar în 1859 ministru de interne. A dorit să organizeze monarhia pe baze federaliste, dar nu a reușit. Mai ocupă în două rînduri funcția de guvernator al Galiției.

⁴ *Adolf Auersperg*, ministru și președinte al cabinetului de miniștri austriac.

⁵ Vezi nota 11 la scrisoarea II.

⁶ *Eduard Herbst*, profesor universitar, ministru de justiție austriac

⁷ Va ezita, va șovăi.

⁸ Coroana Sf. Ștefan, Ungaria.

⁹ Laibach, Ljubljana, capitala Sloveniei.

¹⁰ Sissek, oraș în Croația.

¹¹ Essek, Osjek', oraș în Slavonia.

- *Svetozar Miletici*, 1826-1901. Om politic sîrb. în 1866 înființează ziarul de opoziție *Zastava*. Ga deputat luptă pentru interesele naționalităților, împotriva dualismului. Combate, alături de deputații români, uniunea Transilvaniei cu Ungaria și legea naționalităților. Face închisoare, împreună cu Al. Roman, tot în urma unui proces de presă.

¹³ Asociație cultural-politică slovacă.

¹⁴ Vincențiu Babeș.

¹⁵ „Lumini care nu luminează.”

¹⁶ „Omul de nimic este întruchiparea trupului mort.”

¹⁷ Memoriul românilor pentru autonomia Transilvaniei și drepturi naționale.

¹⁸ Cercurile conducătoare maghiare.

¹⁹ Ilie Măcelariu.

²⁰ Comitetul ales în martie 1869 la Miercurea Sibiului de conferința națională care a hotărît pasivismul.

²¹ Cu ocazia adunării generale a „Astrei”.

²² Ioan JRațiu.

²³ Programul Partidului Național Român din Transilvania întocmit de I. Ratiu

²⁴ Moft.

²⁵ *Aron Densușianu*, avocat, poet și critic literar. Pînă în 1875 a locuit în Făgăraș unde practica avocatura și conducea opoziția locală față de dualism.

²⁶ Ioan Poruțiu, care-l înlocuia ca redactor, fiind și el condamnat în urma unui proces de presă.

²⁷ Deák Ferenc, om politic maghiar.

²⁸ „Vor veni, că-s funcționari și trebuie să facă ceea ce poruncește guvernul” (Trad. din maghiară.)

²⁹ m. > ²⁹ f. 1825—1897. Profesor, funcționar, apoi deputat în Dieta de la Cluj (1865), și la cea din Pesta (1866). în 1870 este numit vicepreședinte al înaltei duri de conturi.

³⁰ Se organizează colecta în Transilvania, Ungaria și România. A fost sprijinită cu mult entuziasm.

³¹ Deținut constituțional. (Trad. din maghiară.) De mina lui Barit: „Răsp. 15 -aprilie 1871”.

Scrisoarea a fost citită și adnotată de Barit cu un creion albastru. Iată câteva comentarii: la îndemnul lui Roman: „Chiar terorismul să-l provocăm”, Barit observă: „Cu ce” (f. 49v). Apoi, la: „Văzut-ai d-ta ca un comitet (de la Mercuria) să se răsipească la simpla suflare a crivățului?” (f. 49v—50r), observația: „Am deplins si eu acel caz”. Inserează chiar două note la subsol, la f. 50r. Vezi la a): „Cu care frunțiși? Cu care ?? ?” și b): „Dați-mi 100 nebeamteri, nefricoși, nesărântoci, de mare capacitate și curaj. *Dați-mi!*” În plus, textul lui Roman e însoțit de semne de exclamare și întrebare ale lui Barit.

Pesta, 18 febr. 1873.

Preastimate bade Georgie!

Mă vei scuza dacă numai acuma răspund la prețuita scrisoare ce cu data 23 ianuarie a.c. mi-ai trimis. Cauza principală a întârzierii mele fu junghiul cronic ce ăst an, poate din cauza constanței umidității, m-au năcagit mai mult ca altă dată, încît abia m-am putut trage ia prelecțiuni, avînd universitatea în casa vecină. Dar la ședințele dietale numai de câteva zile mi-a fost posibilă a mă duce. La vară trebuie să fac băile undeva, ca la iarna viitoare să nu sufăr ca în cea trecută.

De altmintea, n-ai pierdut nimica cu domnul sau, mai bine, jupînul A.M. Gross¹, pre care abia l-am putut găsi, deoarece dînsul nu are

prăvălie, ci în dosul curții de la nr. 12 are de comptoir una mică chiliuță, în care este una măsuță și două scaune. Cînd am făcut întrebare, nimene nu știa să-mi spună, pînă ce eu am cercat și am aflat: „Comptoir A. M. Gross, zu finden von 10—12, und Nachmithag 3—6 Uhr”². Acest om nu poate cumpăra atîta hîrtie, iar dacă pentru alții ar face, aceia trebuia să se adreseze la fabrica dv.

Cînd am povestit tipografului Hernyansky, lui Kocsi și comerciantului de hîrtie Siráky, s-a mirat de înțelepciunea gidanului. Ei zic că, deschizîndu-se linia ferată pînă la Brașeu, nu de acolo încoace, ci de aici într-acolo are să se exporteze hîrtia. Pentru [că] fabricile d-acolo n-ar putea vinde mai ieftin decît cele d-aici, ci din contra, mai scump și nici că ar putea lifra atîta hîrtie cită pot aceste de aici. Nu știu, d-ta vei ști "mai bine.

Eu pentru *Fed[erațiunea]* am plătit în anul 1863 de la 500 esemplarie 28 fl. de coală și de la 500 esempl. în sus cite / 1 f. 50 cr., de la 100 ulterioare. La 1870—1, dar anume din februarie 1871, cînd cu Strike-ul cel mare am plătit 30 fl. de coală, și de la 500 es., iar de la 100 mai sus cite 1 f. 80 cr.; și, în fine, de la 1 jan. 1873 plătesc cu ruptul 40 fl. de coală în 800 esemplarie. Adecă s-a urcat prețul precum vezi progresiv și are să se mai urce. Topul de hîrtie, formatul și calitatea, *Fed[erațiunea]* se vinde cu 5 fl. 50 cr. și numai bei Abnahme von 50 ris se vinde cu 5 fl. risul (topul) așa la prăvălia lui Siráky și așa și la alții.

Tipograful Henryansky nu mi-a răspuns categoric la întrebățiunile d-tale ce i le comunicasem, ci s-a mărginit a zice „Nem számithatom ki krajczárta, de nem lesz tobb 26 forintnál”³, deci cunoscîndu-l eu din experiență de trăgău, l-am lăsat și am întrebat pe Kocsi, a cărui specimine de hîrtie și condițiunile le achid aici%.

Dicționarul de care poștești n-am găsit încă. Cu om de specialitate, adecă adevărat filolog slavian, n-am putut încă vorbi, căci altul afară de profesorul Jos. Ferenc nu cunosc. Acesta însă locuiește în Buda, cam depărtîșor, și n-am avut încă timp a-l cerceta, dar de la el voi afla desigur ceea ce dorești, adecă și dicționarul și, mai ales, esplicarea posibile a numelor cerute. Sper a-ți putea scrie în scurt.

*Patria*⁴ de la București au scris multe despre Bolliac⁵, dar date pozitive n-au împărtășit. S-au mulțumit a amenința; [...].Iar cît pentru scandalul lui Bolliac cu fețișoara, am crezut că nu ar fi cu cale a releva acum scandalul, ci toate aceste date să le păstrăm pentru altă ocaziune cînd ne-ar veni mai bine la socoteală.

„Telegariul”⁶ lui Șaguna, care publica toate cite bazaconie din *Tromp[eta]* *C[ar]p[ăț]ilor*,⁷ ba trămitea acolo celea / ce nu le putea publica aici și apoi le republica după *Tromp[eta]*-sii tăcut tăcerea peștelui despre descoperirile *Patriei*. [...] B o l l i a c s-a smerit și sper că și „telegariștii” se vor smeri, ele unde nu, apoi li vom aduce apa cu troaca, se vor putea spăla.

M-arn decis a sista *Feder[atiunea]* cu finea acestui semestru, pentru că nu o mai pot duce cu deficitul cel mare, fără nici un ajutoriu de necăierea și fără spriginirea mai călduroasă a publicului. Acești doi ani neproductivi au făcut de s-au împușinat n[umă]rul prenumăranților,

nu s-a plătit restanțele, și prenumerațiunile *aconto* s-a sporit, încît mi-este cu neputință a suporta greutățile. De cînd am înființat acest jurnal, tot cu pagubă l-am susținut, Ajutoarele, cari le știi, au fost ca să petreacă și să mut greutatea de pre un umăr pre altul, sperind că numărul cetitorilor se va înmulți cu încetul, dar la noi astă dată este regres.

Ai cetit că și gidovașul care mulge vaca Mdeionianilor⁸ încă se plînge? E bine, dar cele 3000 fl. sunt remunerațiunea lui, o meritează, dar *eu* de es[emplu] lucru și am lucrat gratis și n-am sperat, nici așteptat mai mult decît numai din punga mea să nu mai dau, dar m-am înșelat în așteptările mele.

Uniții noștri sunt oameni indolenți și întru toate inferiori neuniților, asta trebuie că o știi mai bine decît mine, Ep[koo]pii noștri ar vrea &ă-ți bagi mîinile în coșnița cea cu vespi a confesionalismului lor, dar nu ți-ar întinde un ajutoriu cît de puțin pe an. Vor să vază ei unde vor ajunge cu nepăsarea și escesivul lor ultramontanism, egal escesivei ortodoxie a săbienilor. Cînd *Albina* se va însoți a sufla în bucinul confesional], căci acum încă suflă numai în spuză, atunci vor / vedea popii noștri cei mari că ar fi fost bine a-și deschide ochii mai de timpuriu și a sprigini organele ce încă se află în mîinile uniților.

Mi-a spus deputatul Petric⁹, dep. Popescu¹⁰ etc, înșiși neuniți, că Babeș, la 1865, cînd peregrina prin Banat și împintena pre neuniți la abonare pentru *Albina*, striga în gura mare: „Ce, oameni buni, dar im vedeți că ne năpădesc uniații (sie!), cu jurnalele lor!” etc, etc. Ge-ți mai trebuie? Noi nu avem un Mocioni, dar avem doi ep[iscop]pi dotați binișori, și aceștia ar trebui să spriginească foile noastre *Gazeta* și *Fedferatiunea*, dar ei zic că jurnalele noastre sunt schismatice, și Szilagyi¹¹ la 1869 mi-amenințase că va afurisi *Fedferatiunea* pentru că apăram autonomia bisericeii noastre. Apoi cu oameni d-aceștia să lupți?! Ba, să-i închini dracului.

Atîta-ți spun, pre onoare, că după sistarea ziarului voi avea sa plătesc preste 3 000 fl. datorie prin casele de păstrare și alte institute de bani, la cari avusei credit aici în Pesta, și le voi plăti fără a mă plînge, bucurîndu-mă că am scăpat cu atîta.

Nefericita întreprindere mi-a costat mulți bani, toate diurnele de 7 ani încoace¹², ceea ce ar face un capital destul de frumos pentru un român. Dar ce să te amărăsc cu astfel de lucruri prin cari ai trecut și îți mai mîinici încă cogile cu ele.

Despre *Memorandul* ce l-ați făcut la Blaj¹³ și alte cîte d-ale noastre, în epistola viitoare (10—12 zile).

Complimentele mele cele mai respectuoase doamnei soției d-tale, sănătate și dar de la D-zeu sîntul pentru badea Georgiu și famalia sa.

Primește salutările mele și o strîngere de mîină de la cel ce te sti-mează și iubește ca un frate,

Alexandru¹⁴/

⁸ „N-aș putea să socot la creițari, dar nu va fi mai mult de 26 forinți.”

⁹ Se referă la ziarul bucureștean înființat în ian. 1872, care-si încetează apariția în 1873.

¹⁰ *Cezar Bolliac*, 1813—1881. Publicist și om politic cu rol însemnat în revoluția din 1848/49. în acel timp scoate ziarul *Espatriatul*, militînd pentru înțelegerea dintre? revoluția maghiară și cea românească din Transilvania. La București a fost redactorul ziarului *Buciumul*, care se transformă în *Trompeta Carpaților* începînd cu 1865.

¹¹ *Telegraful român*. Ziar înființat de A. Șaguna. Apare la Sibiu în 3 ian. 1853. Organ al bisericii ortodoxe române. Susține politica de „activitate”. Primul redactor a fost Aron Florian. între 1865—1883, Nicolae Cristea.

¹² *Trompeta Carpaților*. Apărea la București (1 martie 1865—18 ian. 1877). Redactor a fost și N. Bassarabescu, dar Cezar Bolliac era de fapt conducătorul ziarului.

¹³ Roman face aluzie la redactorii ziarului *Albina*.

¹⁴ Iuliu Petricu, deputat în circumscripția Zorlențul Mare.

¹⁵ Alexiu Popescu^ deputat în legislatura 1^72—1875.

¹⁶ *Iosif Papp Szilágyi*, 1802—1873. Numit episcop greco-catolic al Oradiei în 1862, asistent la tronul pontifical, consilier intim de stat.

¹⁷ Al. Roman își sacrifica toate diurnele ce le primea ca deputat, de la Dietă, pentru a-și susține ziarul.

¹⁸ Memoriul întocmit la Blaj la 3 iulie 1872 de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, George Bariț, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu cuprinzînd dezideratele românilor ardeleni. Cf. T. V. Păcățian, *CaHea de aur*, VI, p. 14—90.

¹⁹ Nota lui Bariț: „18 febr.; răsp[uns] prin grai, în iuniu”.

XI

B[uda]pesta, 28 iul. 1876.

Preastimate d-le coleg!

Gratulîndu-ți din inimă la binemeritata distincțiune pentru îndelungatele și neobositele servicii puse pe terenul literaturii române¹, cu această ocaziune vin totodată a te încunostința că în zilele trecute am primit de la venerab[ilul] nostru coleg d-l prepozit T. Cipariu² o scrisoare prin care mă roagă ca să-l informez dacă are să petiționeze pentru facultatea de a primi și a purta medalia primită de la / principele r[omâ]-nilor. Eu, informîndu-mă la locurile competente (la ministeriul de interne), am aflat ceea ce de altmîntea o știam, și cred că o vei fi știind și d-ta: că nu este nici o trebuință de facultate din partea guvernului p[en]tru medalie de științe, arte etc, ci numai pentru ordini și decorațiuni cu importanță politică. Am crezut că va fi bine a vi face cunoscut, ca la întîmpiere cînd nu ați fi siguri în astă privință, să nu vă osteniți a petiționa, / deoarece nu este nici o trebuință. Superflua cautela non nocet³.

Aici, magiarii sunt necăgiți foc pe neamțul („meg is huntzfut a nemet!”)⁴, că s-au aliat cu muscalul, cînd ei (magiarii), ar fi dorit ca regele Ungariei să declare răzbel muscalului, pe care, cu ajutoriul honvezilor, l-ar fi prăpădit numaidecît.

Mai multe vom vorbi la Sibiu și apoi la București. Pînă atunci, sănătate deplină îți dorește al d-tale preaplecat,

¹ A. M. Gross, angrosist de hîrtie din Pesta.

² „De găsit de la 10 la 12, și după masă de la 3—6.”

¹ Medalie acordată de principele Carol I mai multor membri ai Academiei pentru merite deosebite.

² *Timotei Cipariu*, 1805—1887. Filolog și om politic al românilor din Transilvania. A fost secretar al Adunării de la Blaj din 3/51 mai 1848. Membru fondator și președinte al „Astrei”. Membru al Academiei Române de la înființarea ei.

³ „Prea multă precauție nu strică.”

⁴ „Totuși e șmecher neamțul.” (Trad. din maghiară.)

⁵ De mina lui Bariț: „1876. Alex. Roman. B-pesta, 28 iul. R[ăspuns].”

XII

Pesta, 6 ian. 1878.

Preastimate bade Georgie!

De când am fast silit a sista zîriui¹ și, cu el, activitatea mea jurnalistă, ba, în urmarea necazurilor, am trebuit să-mi impun rezervă și activității politice, crede-mă că m-a apucat un fel de dezgust de „tololăul” cel mare al zilei și, poate spre rușinea mea, prea puțin mă ocup chiar de ale noastre afaceri. Nu te vei mira de aceasta, căci afacerile mele personale îmi dau atîta lucru, cît abia ajung a le putea ținea să nu-mi dea peste cap. Voi suferi tăcînd, pînă voi izbui a mă pune în starea de mai nainte, dar îmi mai trebuie timp. D-ta îți vei putea imagina situațiunea mea fără ca să ți-o descriu, la ce nici timp nici plăcere nu am. Cu toate acestea, în starea de rezervă, ba de inerție, în care trebuie să vegetez, nu am înce/tat d-a observa, pre cît mi-ecu puțință, cursul evenimentelor și, mai ales, a celor ce ne ating mai de aproape. Din cînd în cînd îți voi împărtăși cîte ceva, lăsînd în discrețiunea și înțelepciunea cunoscută a d-tale a face uz de eventualele comunicațiuni².

Astă dată, mă voi mărgini la unele privatisime cari nu le-aș împărtăși altuia, dar d-tale trebuie să ți le fac cunoscute, pentru că te stimez mai mult decît să le pot retăcea.

Sibianii se frămîntă de mult a înființa un organ de publicitate. Aceasta o știu toți românii. Aici, în Pesta, astă-vară, mai mulți deputați și funcționari români ținură o conferință, tot cu acest scop. O vei ii auzit și aceasta, dar nu vei fi știind, poate, că impulsul era dat din partea guvernului ung[uresc]. Inițiatorul era deputatul Antonescu³ care, pentru că doborîse pe Babeleş⁴ în două cercuri electorale, era considerat ca un portent de știință și popu/laritate între români, firește ia oamenii guvernului. Acest om era înțeles cu toți deputații guvernamentali (între cari și Parteniu Cosma)⁵ și cu funcționarii rom[âni] de aici. Mă invitase și pre mine la conferință, după ce le spusei verde că un organ de publicitate numai așa poate avea viitoriu, dacă va apare cu una programă românească și va fi spriginit materialminte și spiritualminte pînă va prinde rădăcină etc. Oamenii mei începură a vorbi că ziarul n-are să meargă pe calea *Albinei* (sic), dar să fie totuși cu direcțiune românească etc, și că redactorul să fie un om moderat (era vorba de Ios. Vulcan⁶, firește numai în secret; Vulcan știa și nu prea intenționa), cunoscut publicului rom[ânesc] etc. Trecu vorba la spriginire. Aci,

apoi, se rupse firul, conferința se sparse, și nu mai fu vorba de acest lucru. Ungurii încă și-a cunoscut oamenii mai de aproape, văzură că nici capacitatea superioară, nici popularitatea visată nu o au (favoriții lor),/lăsară și ei lucrul. Eu toate aceste le-am auzit pe sub mîină,și

întrebuințat.

La Săbii se continuă încercările, mai nainte cu Lăpedatu⁷, mai apoi cu Hodoș⁸ și Păcurar⁹. Treaba nu merse.

Acum ne suprînde știrea întreprinderii d-tale. Da, pe mine unul m-a suprîns, și nu te mira de aceasta, vei vedea pentru ce. Să deie D-zeu ca temerile mele să nu se plinească. Cînd te văd în fruntea unei întreprinderi mă bucur, și nu numai eu, ci toți românii au deplină încredere. _Nu_din astă parte ^ste dar temererea-meay-ciriacă diir-eare.

Mai nainte de toate, mă tem foarte că însuți vei contribui a-ți ucide copilul spiritual, adică *Gazeta* care, și de cînd se află sub redacțiunea fratelui nostru (astăzi în stare deplorabilă) I[acob] M[ureșan], tot prin spiritul d-tale au viețuit. / Nu știu ce legătură vei fi avînd cu săbienii, dar mă tem foarte că acești oameni, după ce vor vedea *Gazeta* sugrumată, îți vor face șicane preste șicane, pînă ce vor scăpa de d-ta. Inșă chiar să nu se întîmple aceasta direct acolo, se va face indirect de aiurea. Iacă ce știu eu: Babeleş de mult, de un an de zile umblă, aleargă pe la Viena, Praga (poate și pe la ușile ambasadorului rusesc), ca să cîștige alianța factorilor panslavistici, cu scop de a înființa un nou organ subvenționat. Lucrul stă aproape d-a se realiza. Babeleş a scăpat alaltăieri cîteva grele cuvinte, și un confident al său mi le-a reproduș. Vorbeau de *Observatorul*¹⁰. Babeleş zise: „*Observatoriul*va ucide *Gazeta*, iară *noul organ* ce va apare în scurt aici va ucide pe *Observatoriul*^

„Cum — îl întrebă confidentul — / d-ta vrei să te apuci iară de editarea unufnou organ?” Babeleş zise: „Eu sum a cincea roată la car, dar atîta știu că toate fondurile de la Arad, Caransebeș, Săbii vor contribui spre susținerea noului organ, al cărui vieață este asigurată” etc.

Eu nu cred că fondurile diecezane s-ar putea afecta la asemenea întreprinderi, de asta nu poate fi vorba. Mocioneștii încă s-a săturat d-a mai da bani și a-și cauza neplăceri, prin urmare aici este altă treabă. Adecă, precum ți-am îndegetat mai sus, pentru că am transpirat și eu, avînd mulți cunoscuți între slavi, am cam auzit cîte ceva. Apoi repețitele călătorie ale lui Babeleş la Praga și Zagreb nu s-a făcut de florile cucului. Acest om n-are odihnă pînă nu va avea iară o armă în mîină spre a lovi în dreapta și în stînga, și a tăvăli toată lumea în noroi. /

Ai trecut prin multe, ai experiență vastă și, în tot cazul, mai bine cunoști lumea decît să aibi trebuință d-a primi de la alții svaturi. Eu încă, prin aceste, nu-ți dau nici un svat ci, ca un vechi stimătoriu, îți fac aceste împărtășiri numai pentru ca singur să-ți faci reflexiunile.

Eu m-am plîns de mai multe ori mitropolitului nostru și ep[iscop]ilor noștri gr.-cat. de starea de decadență în care ne aflăm de la un timp încoace *noi românii gr.-cat.*, cari mai nainte purtam steagul. Astăzi nise smulge din mîină palma conducerii. *Sunt frații noștri* (mai ageri decît noi, cu clerul lor mai tînăr și mai plin de vieață decît al nostru, cel înalt

59

59

60

60

58

58

cam decrepit și indolent) cari rivalizează cu noi. Aceasta nu mă supără, din contră, mă bucur din suflet, dar văz că intriganții își vîră cozile confesionali, cu scop impur. Le știi acestea. Cu un cuvînt, 'frații noștri gr.-orientali ni zic / ceea ce zic nemții ginții latine, că e putredă,' se poate duce. De cîte ori am vorbit eu despre acestea cu prelații noștri, ei recunoșteau dar îmi ziceau într-altele că noi, uniții, nu ne apărăm confesiunea. Eu le răspunsei că, firește, nu prin ziarele noastre, și în specie prin *Federațiunea* nu, căci nici dracul nu ne susține apoi cum poftiți să facem apărarea d-v.? Li-am spus că nu mă pot demite la rolul *Telegrafului* din Săbii, și dacă vreți să fiți apărați, susțineți-ne. Apoi, le mai spusei că un singur articolu „*Exalațiuni miasmatică din oficina profesională a Telegrafului*”³¹, prin care loviseam odată impertinența-i confesională, îmi cauză perderea a 200 prenumerați gr.-or. Se mirau de aceasta, dar nu ziceau că vor suplini ei (prefeții)^ Vasăzică, n-ai cu cine.

Văzuși că „Telegariul”³² răspunse cu anunțul de apărare de 3 ori pe săptămînă? Intîiul semn. Apoi să știi că și cei ce nu sunt amici ai „Telegariului”, într-un punct sunt una, de la vlădică pînă la iezuitul neunit, dascălul de la / Rășinari, care dominează situațiunea la Săbii³³. Spiritul de observațiune te caracterizează eminamente, deci nu cred să-ți scape nimica din vedere, dar mai nainte trebuie să pătrunzi în secretele cari se descopăr cu încetul, căci confidenția la Săbii este și se dă pe socoteala moralității. Încă o dată vei vedea și apoi vei cunoaște oamenii und der Geböhren³⁴:

N.B. Astă-primăvară, gener[alul] Tr. Doda³⁵, vorbind eu cu el despre multe unelte ale noastre, îmi spuse: „Dacă ni va succede Întreprinderea noastră cu minele de cărbuni etc. (la Caransebeș), vom resuscita *Albina* și *Federațiunea*. Ni-ar mai place însă a le fuziona, adunînd pre bărbații noștri publiciști în giurul unui mare organ de publicitate.” Se poate ca fondurile noului ziaru ce are să apară aici, sau în Viena, se vor da de la Caransebeș, dar despre aceasta nu am putut afla nimica, însă nu o cred deocamdată ca să fie d-acolo. Despre acestea destul!

Altele: scaunul ep[iscop]al de la Oradea Mare nu va sta mult în vacanție³⁶. Pretendenții sunt cu droaia. Afară de cei doi ep[iscop]i sufragani³⁷ mai sunt: discreditatul Papfy³⁸, canonicul Szabo³⁹, can. Nistor⁴⁰, secretariul Vela⁴¹, inspectorul scol. Artemiu Șarcadi⁴² și vreo doi canonici de la Lugos și Gherla. Pe Papfy l-a chemat Nedeczky (malus genius al nefericitului Olteanu⁴³) să revie la Pesta. Au și fost pe la icoane. Are multă sperare. Promisiuni va fi făcut luna și stelele, și nu cred să-i poată pune guvernul vreo condițiune cît de imorală ca să nu o subscie acest om depravat. Nedeczky speră în ajutorul rudei sale (după Deák), Szel Kálmán⁴⁴, și a lui Szende Bela⁴⁵. Pentru Vela se interesează toți tiszaiștii din Biharia, și umblă în ruptul capului a îndupleca pe stăpînul lor în favoarea lui Vela. Pentru Nistor poate să se intereseze părintele mitropolit⁴⁶, dar acesta nu prea are trecere la guvern; apoi bietul canonic este cum e / mutul mai voinic. Pentru Șarcadi au intervenit contele Zichy Eugeniu⁴⁷ și un amic al lui Tisa⁴⁸ care au umblat pe la cîțiva miniștri. Se mai vorbește și despre Lauranu⁴⁹, care

ar avea sufragiele majorității clerului. De altmintrea, acesta se bucură de favoarea clerului catolic. Așa și canonicul Szabo, amîndoi ultramontani.

Ep[iscop]ul Mihali are mari și mulți amici în regiunile înalte, dar și inimici puternici. Vechea guardie deákiană (cea cu influință) este pentru Mihali, dar clerul catolic mare parte în contra lui. Vei zice: pentru ce? Pentru că umblînd la vizitațiuni, cercetează pe neuniți și intră în bisericile lor. Aceasta o auzii astăzi de la ep[iscop]ul rutean Pásztyi, care observă: „Dar Haynald⁵⁰ nu dă ajutoarie școalelor și bisericelor calvinești?” etc.

Pentru Pavel⁵¹ sunt mulți din cercurile guverniali, și mai ales protestanții. N-am timp nici loc d^a-ți pttea [e]spla acum cîte toate. Aceasta, cu ocaziunea unei întîlniri sau, ocazionalminte, cîte una în alte scrisori./

Noutăți de importanță

La trei săptămîni după moartea lui Olteanu, ministeriul ung[uresc] sista ajutoriul anuale de 3 500 fl. (sau 4 000 fl. în timpurile mai din urmă) ce, la stăruința lui Erdeli⁵² s-a dat încă la an. 1852 de către guvernul nemțesc din fondul studiilor, pentru Gimnaziul de Beiș. Ministrul Trefort⁵³, în scrisoarea sa către vicariul gener[al] (Nistor), zice că acel fond s-a golit și nu se mai poate da ajutoriul. Vasăzică, ucuzul este aproape identic cu reducerea gimnaziului la 4 clase.

Intre scrisorile repausatului Olteanu s-a găsit însărcinări de la ministeriul ung[uresc] date ep[iscop]ului sufragani d-a supraveghea și spiona pe mitropolitul său, și pe ceilalți coepiscopi!/: „Kulonos figyelmebe ajánlom hogy igyeljen minden lepeseikre es arra hogy mikep vezetik a nepet”⁵⁴ etc. Apoi să știi că Miron⁵⁵ încă stă la guvern *nu se poate mai rău*; de altmintrea nici la români nu stă mai bine./

Mitropolitul nostru⁵⁶ nu e defel plăcut ungurilor, dar au respect de el ca de omul întreg în moralitate și caracter. Guvernării noștri sunt supărați pe el foc, dar nu pot găsi cîrligul d-a-1 înhăța. El e fala noastră. Ep[iscop]ii sufragani⁵⁷ încă se poartă ca ep[iscop]i români. Mihali⁵⁸, mai ales: „Oda se hederit a bizantinus magyaroknak”⁵⁹, merge de trei ori pe zi la biserică, dar de corteșie nu vrea să auză. Pavel⁶⁰ au mai scris cîte un circulariu din porunceală, dar s-a oprit aci. D-zeu să le țină năravul!

Claudite iam vitulos, sat frata biberunt⁶¹.

îți ofer micile mele servicii de colaborator la *Observatoriul* d-tale. De aici, din acest cuib de corupțiune unguerească, voi avea mai adeseori lucruri interesante de împărtășit, chiar din sferele mai puțin accesibile, căci eu am / multe și variate cunoștințe cu oameni din toate partidele, corifei, foști miniștri etc.; apoi de 20 de ani am observat și observ mereu destule p[en]tru *Observatoriul* d-tale. Cer în recompensă un exemplariu, și ca numele meu să rămînă cunoscut *numai d-tale*.⁶²

Poftind succes deplin și putere de la D-zeu, primește încredințarea preadistmsei stime ce ți-o poartă al d-tale, ca frate mai mic,

Alex. Roman.
Magyarutza 24.

P.S. Ni-am adresat cătră mai mulți amici și cunoscuți, ca să se aboneze la *Observatoriul* și să-l sucopleze în tot modul. Vom vedea cum se vor grupa uniți noștri, dar și frații neuniți. Căci dacă numele d-tale nu-i va putea așa precum se cere, atunci îndolinta ar fi păcă-
64 ;65toasă / preste măsură./

- ¹ *Federațiunea*, începutul anului 1876.
- ² îi trimite de fapt corespondență pentru *Observatoriul*
- ³ Ștefan Antonescu, deputat de Garaș.
- ⁴ Vincențiu Babeș.
- ⁵ *Partenie Cosma*, avocat, publicist și om politic. Director al băncii Albina" Deputat în Dieta maghiară de la Pesta 1872—1881.
- ⁶ Iosif Vulcan.
- ⁷ Ioan AL *Lapedatu*, 1844-1878. Profesor de filologie clasică la Gimnaziul din Brașov, scriitor talentat. A colaborat la mai multe reviste și ziare din Transilvania și România (*Familia*, *Traian*), a redactat revista beletristică *Albina Carpaților* și a fost „colaborator primar” la revista *Oriental latin*.
- ⁸ Iosif Hodoș.
- ⁹ Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.
- ¹⁰ *Observatoriul*, ziar politic național-economic și literar. Sibiu, 1/13 ian. 1878—15/27 iun. 1885. Redactor responsabil și editor: G. Bariț.
- ¹¹ Tot împotriva confesionalismului este și articolul scris de Al. Roman, din încheisoare: *Copita cea de cal a lui Mefistofele 'politic-confesional*, în *Federațiunea*, IV, 1871, nr. 1 din 13/1 ian. p. 1-2 și în nr. 2 din 18/26 ian., p. 5-6.
- ¹² *Telegraful român*.
- ¹³ *Visarion Roman*.
- ¹⁴ „Și comportările lor.”
- ¹⁵ *Traian Doda*, 1822—1875. General român în armata austriacă. Ales deputat al Severinului la Dieta ungară în 1874.
- ¹⁶ Era vacant din 29 noiembrie 1877 când moare episcopul Ioan Olteanu.
- ¹⁷ *Mihail Pavel* și *Victor Mihali* de Apșa, episcopul Diecezei Lugoj.
- ¹⁸ *Iustin Popfju* (Papfy) 1841-1882. Profesor de teologie la Oradea pînă în 1879, cu bogată activitate culturală.
- ¹⁹ *Ioan Szabo*, canonic custode în Oradea, numit episcop al Gherlei în 1879.
- ²⁰ *Vasile Nistor*, canonic al Diecezei Oradea.
- ²¹ *Pavel Vela*, canonic-secretar al Diecezei de Oradea.
- ²² *Artemiu Șarcadi*, canonic în aceeași dieceză și inspector al școlilor greco-catolice.
- ²³ *Ioan Olteanu*, 1838—1877. în 1870, numit episcop la Lugoj și după trei ani la Oradea.
- ²⁴ *Szel Kdlmân*. La 1875 ministru de finanțe. Căsătorit cu fiica adoptivă a lui Deák Ferenc.
- ²⁵ Ministru de război al Ungariei.
- ²⁶ Ioan Vancea de Buteasa.
- ²⁷ *Zichy Jenó*, fruntaș politic maghiar din Bihor, apropiat colaborator al lui Deák Ferenc.
- ²⁸ *Tisza Kdlmân*, om de stat maghiar, 1875—1890 prim-ministru.
- ²⁹ *Augustin Lauran*, canonic și vicar episcopesc la Oradea.
- ³⁰ *Haynald Ludovic*.
- ³¹ *Mihail Pavel* în 1871 ales deputat dietal; în 1872 numit episcop al Gherlei și în 1879 numit episcop al Oradiei.

³² *Vasile Erdely*, rector al Seminarului greco-catolic din Oradea; în 1842 numit episcop al Oradiei.

³³ *Trefort Agost*, ministrul cultelor și instrucțiunii la Budapesta. A adus o serie de legi pentru introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile naționalităților din Ungaria.

³⁴ „Vă atrag atenția în mod deosebit să aveți grije de fiecare pas al lor, să aveți grije cum conduc poporul.” (Trad. din maghiară.)

³⁵ *Miron Romanul*, 1828—1898. în 1874 ales mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria. în 1879 este în fruntea unei deputațiuni la Curtea din Viena protestînd împotriva legii prin care se introducea limba maghiară obligatorie în școlile populare românești. în tinerete colaborează la *Concordia*, *Telegraful român*, *Albina* și *Federațiunea*.

³⁶ Ioan Vancea de Buteasa.

³⁷ Episcopii greco-catolici de Gherla, Lugoj și Oradea.

³⁸ Vezi nota 17 la această scrisoare.

³⁹ „Nici nu dă atenție maghiarilor bizantini.” (Trad. din maghiară.)

⁴⁰ Vezi nota 17 la această scrisoare.

⁴¹ „închideți vițeii, căci au păscut destul.”

⁴² Al. Roman a colaborat, fără să semneze. A trimis și corespondențe din Budapesta. O corespondență și-a semnat-o cu vechiul pseudonim „Gato Cenzorul” în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 9 din 31/12 febr., p. 35.

XIII

B[uda]pesta, 22 aprile 1879, s.n.

Christos a înviat I
Preastimate unchiule!

Vei fi primit negreșit, precum primii și eu ieri, invitațiunea delegațiunii noastre academice pentru sesiunea extraordinară ce se va întruni la 23 mai (4 iunie) a.c.

Pre dosul hirtiei presidiale, d-l coleg Sion îmi scrie: „De mare importanță este să vii, căci avem să modificăm statutele” etc, ceea ce, de altmintea, se cuprinde și în testul invitațiunii, făcîndu-se provocare la deciziunea luată în ședința de la 27 sept[em]b[rie] a[nul] tr[ecut]; dar fiindcă eu nu luai parte la acea ședință (căci plecasem în 26 sept[em]b[rie]), și prin urmare nu știu dacă ni se vor rebonifica spesele de călătorie și de petrecere în București pre timpul acestei sesiuni extraordinare, sau ba, vin a te ruga cu / tot respectul ca să aibi bunătatea colegială a mă încunoștința în astă privință, ca să mă știu acomoda, căci de nu ni s-ar rebonifica spesele arătate mai sus, eu nu aş putea asista la această sesiune extraordinară. Dar vor fi și alții dintre colegi cari nu se vor putea întruni membrii în numărul prevăzut în statute (3/4 părți) pentru schimbarea statulelor.

Nu am ce să-ți mai amintesc despre situațiunea mea, căci o cunoști. De 6 ani încoace o duc cu multă greutate, și mai am încă a trage cel puțin 2 ani pînă să mă văz scăpat de sarcinile ce mi-au rămas după ziariul meu. Cu toate acestea, nu voi cere să mi se trimită bani de călătorie, aceasta o voi face pe spesele mele, dar numai dacă știu că acestea mi se vor rebonifica la sosire în București. Deci, te rog ca să binevoiești a-mi / scrie și, spre acest scop, aclud aici marcele poștale.

(Atît ca fost redactor cît și ca deputat, am făcut esperința că de ar trebui să răspunzi la toată lumea la cîte toate, ți-ar trebui un fond anume numai pentru spesele poștale. Eu ca deputat = comisionariu al tuturor cunoscuților rom[âni] din Ungaria și Transilvania, preste an, numai pentru scrisorile recomandate, peste 40 fl., nesocotind marcele pentru scrisori nerecomandate, dar francate, cari apese le fac din sărăcia mea, pentru că sunt deputat, și ca atare mă simț dator, pe lîngă alergături aci la tribunale, aci la osebitele ministerie/a mai adauge și spese pentru propeler pe Dunăre și pentru smîcul ce se suie pe dealul Budei.)

Văzuși că drăguțul nostru de împărătuș ne lăsă în sfîrlă, dîndu-ne iară pe mîna turcilor botezați¹. In astă privință vom vorbi mai multe la întîlnire. Mi se pare că ominosul proiect de l[ege] sau este o cursă peirJaal-jingu[^]

De altmintrea turcii noștri nu vor avea timpul și frumos și destul / de lu-u-u-ung spre a-și realiza intențiunea cea afurisită.

Stînga extremă a camerei este coortea cea mai turbată a chauvinismului unguresc. Partita opozițională coalizată zice că este, *kortes fogás*¹ din partea guvernului decăzut din popularitate, dar zice totodată (și chiar corifeii, și anume cei mai onești, cum este unul și bar[onul] Bánhidly Bela)² că guvernul, prin presă, au făcut atîta presiune pentru acest proiect de l[ege], că: „Egy magyar ember nem is meresz el ellene felszólalni”. Iară partita liberală (lucis a non lucendo)³ zice că au fost foarte inoportun a prezenta chiar *acum* acest proiect, adică „de tempore tantum agitur etiam apud hos”⁴. Eu am oarecare presințire că acest afurisit proiect se va amîna; de nu, apoi va fi semnalul pentru inimicițiile recrudescinți. Deputații români vor lupta pentru înlăturarea proiectului, dar firește că chauvinismul va învinge, însă nu spre binele țării, nici pentru consolidarea „állameszme”⁵-ului ung[uresc]./

Totul împinge pre turcii noștri pre calea cutierată de frații lor. O să ajungă acolo unde aceștia. Trebuie să credem în fatalism!

In fine, vă anunț că prețul de prenumerațiune la *Observatoriul* pentru mine îl vei primi de la d-l avocat dr. Olariu, la care am niște părăluțe, dar s-a scuzat că pînă acum n-a fost în stare a plini, ci în scurt are să plinească această datorință. De nu s-ar achita pînă la 1 iuniu, apoi voi plăti eu și voi mai aștepta pînă ce d-l avocat va cîștiga vreun proces mai unsuros. Ce să faci? Sărăcia nu se poate ascunde.

Dorindu-ți sănătate și putere, rămîn al d-tale devotat,

Alex. Roman
(Sorhâzutza 6 sz.)^{10/}

¹ *George Sion*, 1822-1892. Poet, luptător în revoluția din 1848. Se refugiază în Transilvania, unde ia parte la adunarea din 3/15 mai 1848. Colaborează la *Foaia pentru minte...* a lui Bariț și la alte ziare și reviste din Transilvania. Membru al Academiei Române.

² *Federațiunea* și-a încheiat existența cu un deficit financiar foarte apăsător pentru Al. Roman.

³ Cercurile conducătoare maghiare. Violențele de limbaj uneori erau și o modă politică a vremii, mai exact o modă publicistică/

⁴ „Manevră electorală.” (Trad. din maghiară.)

⁵ *Bánhidly Bela*, 1836—1890. Om politic maghiar. în 1875, deputat. A părăsit partidul liberal și a trecut la independenți. A publicat numeroase articole în *Pești Naplo*.

⁶ „Un maghiar nici n-ar îndrăzni să protesteze împotriva lui.” (Trad. din maghiară.)

⁷ Vezi scrisoarea IX, n. 15.

⁸ „Și la aceștia se vorbește numai despre mersul vremii.”

⁹ „Ideea de stat.” (Trad. din maghiară.)

¹⁰ Nota lui Bariț: „1879, Alex. Roman, B. Pesta, 22. R[ăspuns] 27.”

XIV

Pesta, 16/4 mai 1879.

Preastimate unchiule!

Îți trimit protocolul ședinței Camerei magnaților, în care se cuprind *per extensum* cuvîntările prelaților noștri¹. Nu cred să-ți fi trimis altul. D-l Străvoiu², la îndemnul meu, și-au procurat și el un exemplariu litografiat; cred însă că-l va fi trimis *Telegrafului*, deci eu mă însărcinai a-ți trimite d-tale și *Gazetei Trfansilvaniei*.

Vancia³ au vorbit cu multă demnitate (vezi *Hon*”⁴. „Meltóság teljesen”⁵ etc), cuvîntul lui făcu cea mai mare impresiune. Miron⁶ fece rău că ceti / reprezentatiunea deja cunoscută, dar ceti și cuvîntarea, de altmintrea foarte neînsemnată. Singurul moment fu respingerea atacului ce-i făcuse Trefort⁷. Mețianu⁸ vorbi fluid și bine. Mihali⁹ cu mult curagiu și elocință. Trefort (bastardul, căci este copil din flori al unui Wenkheim¹⁰, dintr-o guvernantă franțuzoaică) tot se cuibărea pe scaun și marele augur al chauviniștilor îl tot astîmpăra, făcîndu-i semne mimice cii mîna. Destul că prelații noștri și-au făcut datoria.

Cuvîntul meu¹¹ ți-l voi trimite astăzi / sau mine, după ce voi fi primit ziariul dietei tipărit, căci exemplariu (stenografie) litografiat nu am putut căpăta. Traducerea o voi face însumi, și te rog de acum a dispune ca să se tipărească într-un supliment (face una coală și una columnă în quart, cum este ziariul dietei), și eu voi purta spesele ce vor cădea în partea mea.

Am înțeles din scrisoarea d-lui coleg Odobescu cătră Densușanu (Nic)¹² că nu vom avea la toamnă sesiunea ordinarie, ci numai aceasta extraordinarie, amînîndu-se toate cestiunile pe alt an (!?), precum se amînă și congresul latiniilor, din ce cauză nu știu. Poate pentru luptele parlamentare în cestiunea gidovilor. De vei fi primit răspuns de la președintele Ghica, te rog să-m scrii ceva.

Primește espresiunea sincerei mele stime. Al d-tale devotat,

Alexandru Roman.

Cred că ai primit gratulațiunea mea telegrafică la ziua numelui. Cînd ți-a telegrafiat colegii, eu nu eram încă prezent în ședință, și dinșii avură amabilitatea de a mă lăsa afară, zicînd că nu știau dacă așa fi și eu învoit (!!) Așa, frații neunatoși, căci ei au descoperit acest pretest. Cei mai mari oameni ai noștri de prezent sunt c ... și str[icaiți]./

¹ Cuvîntarea es.-sale mitropolitului Miron Romanul ținută în Casa magnaților la 13 mai 1879 cu ocaziunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbii maghiare ca studiu obligat în toate școlile populare, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 38 din 12/24 mai, p. 151—152; Cuvîntarea ilustrității sale episcopului Ioan Meșianu ținută în casa magnaților la 13 mai 1879 *idem*, nr. 39 din 16/28 mai, p. 155—156; Cuvîntarea ilustrității sale episcopului dr. Victor Mihalyi de Apsa ..." [ca mai sus], *idem*, nr. 40 din 19/31 mai, p. 159—160 și nr. 41 din 23/4 iunie, p. 163—164.

² Nicolae Străvoiu, deputat român ardelean în Dieta de la Pesta, desolidarizat de pasiviști. Luptă și el împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în școlile populare. Vezi *Observatoriul*, II, 1879, nr. 33 din 25/7 mai, p. 133.

³ Cuvîntarea mitropolitului dr. Ioan Vancea de Buteasa este reprodusă de G. Bariț, după suplimentul *Foaiei scolastice*, nr. 9 din Blaj, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 37 din 9/21 mai, p. 147-148.

⁴ A. Hon. Cotidian politic maghiar. înființat de Jokai Mor la 1 ian. 1863. în urma unui proces de presă, lui Jokai M. i s-a interzis acțiunea și de aceea a fost prctua gazeta a fost redactată din nou de Jokai, după care a fuzionat cu ziarul lui Csernătoni, *Ellendr*; preluînd titlul de *Nemzet*, deveni o gazetă guvernamentală.

⁵ „Prea demn” (Trad. din maghiară.)

⁶ Mitropolitul ortodox al Ardealului Miron Romanul.

⁷ Trefort Agoston. Vezi scrisoarea XII, n. 33.

⁸ Ioan Meșianu.

⁹ Victor Mihalyi de Apsa, episcopul greco-catolic al Lugojului.

¹⁰ Wenckheim, familie nobilă maghiară, de origină franceză. Dă Ungariei un om politic de prestigiu, *Wenckheim Bela*, în 1875 ministru-președinte.

¹¹ Cuvîntarea lui Al. Roman la legea școlară a lui Trefort, cf. T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, VI, p. 756—775.

¹² Nicolae Densușianu. Avocat în Brașov. Trece în București în 1877. Are o vastă activitate istorică. Publică mai multe opere istorice; *Revoluțiunea lui Horea 1784—1785* a fost premiată de Academie. Membru, al Academiei Române.

XV

Pesta, 19 mai 1879.

Preastimate unchiule!

Îți trimit un exemplariu din cuvîntarea mea ¹ (tipărită în *Országgyűlési Naplo* ² și după acela retipărit pe spesele mele în 500 de exemplarie) pentru d-ta, iară alte 20 exemplarie le aclud cu rugarea ca să binevoiești a le împărți cunoscuților cari știu turcește ³. Traducerea o fac eu, în zilele acestea o și trimit ⁴. Vă rog ca să binevoiți a spune respectivilor domni căroră veți da cite un exemplariu ca să coreagă eratele și defectele după exemplariul d-v., în care la locurile respective eu am cores / și respective supliniți.

Relativ la apostrofarea ce făcui lui Madarás ⁵ corectorul ziariului (*Naplo*) dietale, d-l P. Szatmáry Károly ⁶, la întrebarea ce i-am făcut, îmi spuse că au vrut să mitige apostrofarea, de aceea au schimbat cuvintele mele, căci așa cum le zisei eu ar fi inconvenabile. Eu, însă, în traducțiunea rom[ânească] susțin cuvintele mele precum le-am zis. Marturi îmi sunt deputații de față la acea ședință.

Salutare întreită!

Al d-v. devotat,

Alex. R[oma]n
(Sorbhâzutza 6 sz.)/

¹ Cuvîntarea lui Al. Roman la legea școlară a lui Trefort; vezi nota 11 la scrisoarea XIV.

² *Jurnalul Dietei*.

³ Ungurește.

⁴ *Discursul deputatului Alexandru Roman, ținut în ședința de la 1 mai ax. a Dietei Ungariei în cestiunea limbei maghiare (După ziarul stenografie al dietei)*, în *Observatoriul*, II, 1879, nr. 46 din 9/21 iunie, p. 184; nr. 47 din 13/25 iunie, p. 188—189; nr. 48 din 16/28 iunie, p.192; nr. 49 din 20/2 iulie, p.196șinr. 50din 23/5 iulie, p. 200.

⁵ *Madardsz Jozsef*, 1814—1915. Om politic maghiar. Deputat în 1861 și în 1865-1867.

⁶ *Szatmdry Károly*, 1831—1891. în 1878 redactor al publicației *Országgyulesi Naplo*.

⁷ însemnarea lui Bariț: „1879, Ales. Roman, B. Pesta, 19 V.”

XVI

Pesta, 18 iunie, 1881, st.n.

*Domnule coleg,
Preastimate nene!*

Pe cînd petreceau aici mitropoliții și ep[isco]pii noștri, vorbeam despre mai multe afaceri ale noastre, între altele și despre cestiunea espusețiunii¹. Auzisem că ministeriul respinge cererea Comitetului Asociațiunii. Zisei mitropolitului Miron² să vorbească cu Tisza³, dar el îmi spuse că nu e membru⁴, căci pînă acum n-a avut de unde să plătească taxa de membru fundătoriu, prin urmare nu știe sub ce pretest (!) să intervină. I-am observat că titluri are destule: întii ca mitropolit *românesc*, apoi ca consiliariu intim de stat etc. Toate în deșert. Pre al nostru nu l-am interpelat, cunoseîndu-i atitudinea cea *prea* rezervată, și absoluta taciturnitate⁵.

Rolul ce joacă mitropoliții amîndoi, dar mai ales cel de la Blaș, este mai prejos de toată critica. Ei nu știu valida puseciunea lor; / apoi să nu ne mirăm că nu are trecere la guvern, ba nici la tron. Ei sunt aproape desconsiderați. Dar las acestea, despre cari multe, multe aș avea să-ți spun, și ți le voi spune cu ocaziunea cea mai de aproape, cînd voi sta mai multe zile la Săbii, nu tot în fugă mare ca la conferință, și mai nainte cînd, venind de la București, am stat numai o zi la Săbii.

Acum, iaca ceea ce am aflat eu despre espusețiune: d-1 baronul Kemeny Gábor⁶, pe care îl luasem la trei parale pentru că dedese opiniunea (se ținea de resortul lui, și numai în privința polițială de Ministeriul de Interne) „elutasitando”⁷, adică a „kervenys”⁸. El îmi răspunse: 1° pentru că Asociațiunea nu are să se ocupe de asemenea întreprinderi; 2° pentru că se zice „espusețiune națională românească”. I-am observat că / Asociațiunea are misiunea „cultura poporului rom[ân]”, apoi că „a român nep hâzi iparânak állásáról van szo”⁹, și că de altmintrea nu împedecă nimica a se admite și alți espunători, dar românii nu au spese etc. I-am mai spus cîte și cîte altele. M-am dus la Ministeriul de Interne, dar acolo lucrul era deja decis. Atunci nu vi-am scris. Astăzi fusei de nou la Feckelfalussy (consil[ier] minist[erial], capul politiceii în toată țara și

73

73

om de mare influință); acesta începu să vorbească politică înaltă, cât iubește^{el} pe români, câte sfaturi dă el ministrului-președinte în favoarea românilor, că ar trebui să se plătească toți preoții rom[âni] din erariul public, să se ajutoreze institutele românești, să se aplice români în toate ramurile administrațiunei publice etc. M-am mirat de întoarcerea lui Saul. Adică vîntul suflă de sus, atîta pricepui eu, și am înțeles numai-decît, întorcîndu-mă de la Săbiu, interpelat / fiind de o mulțime de bărbați de frunte, deputați etc, cît în glumă, cît serios: „Te is'conspiráltál elleniink Szebenben?” „— Persze hogy conspiráltam, nyiltan, napvilágnál, a mint ez mar regi szokâsom”¹⁰ etc. Finea disputelor au fost că partea cea mai sănătoasă au recunoscut că trebuie să se schimbe politica față de români, ba unul dintre cei mai deștepți zise: „Barátom, igazad van, az erdefc-^ozos^^^ioiug^ erfe kell hktknun5:”jnS”luIyt' nekiink es nektek egyiitt kell tartanunk, egy jovonk van, es ha veszely fog fenygetni akkor *una dies* vár reánk” (sic). Eu: „— Mar igyszeretem, ha ugy fogtok cselekedni, a mint most beszéltek, akkor mi nem sokára egyet erthetiink” etc.¹¹

74

Să mă întorc la Feckelfalussy: „— Barátom, csak azt a fene Balázsfalvát ne melegegetnek miduntalan a románok, meg a (18)48-ki Baiázsfalvi dolgokat¹⁴. / Eu: „— A balázsfalvi pontoknak nagy resze mar elavult dolog; a fo azonban mindeg áll es állani fog míg a románok kielegitve nem lesznek¹⁴. El: „—Itt van egy konyv (imi arată *Die Romänen der Osterreichischen Monarchie*), ezt olvasom en most, ebbol sokat tanultam a mit eddig nem tudtam¹⁴. I-am zis: „Ezt mi regen ismerjuk; nagyon rossz hogy ti csak most kezdtek foglalkozni a minket illeto iigyekkel. De en ezt most is jo jelnek tartom; jobb kesobb mint soha” etc.

74»

„—^Terjunk a tárgyra. Mi lesz most az expositioval?” El: „—Apeláltok”; îmi spuse că apelata e proastă și grosolană și că iară va fi respinsă. L-am făcut atent la urmări: „Sunteți urîți r[omâni]lor, nu vă faceți și mai uricioși”. El: „—Barátom ird'meg'nekiek, hogy kerje *Bologa, Bariț*, vagy akârki, es nincs reâ eset hogy meg ne adassek az engedely, hanem az egylet ne avat / kozzek ilyen ligybe, nem a hatâskorehez tartozik”. Eu: „— Hât a provisorium alatt hogy lehetett, es most alkotmányos korszakban ne lehessen?” El: „— Akkor nem volt torveny, most azonban az 1875-ki n.n. torveny által az irod. egyletek hatâskore meg van szabva” etc. Eu: „— Nem ismerem azt a torvenyt, azert nem is disputâlok veled, hanem hogy a dolog vegett erjen, meg fogom nekiek irni hogy a mint az ujabb elutasito vâlaszt meg kapják, foljamodjek *Bologa*, vagy *Bariț*, vagy akârki, mint magány személyek”. El: „— Barátom, ha okosan járnak meg állam segitsegre is számithatnak ezen czelra legalább is 2000 f[orin]tot fog a kormány utalványozni”¹².

75

Iacă, ți-am scris toate câte vă pot interesa (firește, acestea in nucleo).
75» Acum faceți / cum veți afla mai cu cale. Părerea mea e să nu vă disputați apelînd^{ci} să mergeți pe calea pe care nu vă pot pune pedece. Apoi, eu țin așa că dacă ei ni arată o cale de reconciliere, să nu o respingem, ci să faceți precum spun ei, deoarece nu este lucru umilitoriu. Ei vor să

iasă din înfundătură. Ei spun că dacă veți face așa, vă dau și ajutoriu.

Luați-1 și acesta, firește cerîndu-1, căci altmîntrea ei nu se vor îmbulzi cu ajutoriul. Eu zic: cereți mai mare sumă, și eu sper că vi se va da. Repetesc: vîntul suflă. Nu știu încă, de la Viena sau numai pur și simplu din inițiativa lor (a ungarilor). Aceasta din urmă aș prefera-o, îți mărturisesc franc, pentru că apropierea, înțelegerea, ar fi mai sinceră, mai reală, pe cînd calea Vienei este tortuoasă și plină de curse pentru noi; și, în fine, aș dori ca ungerii să facă de bunăvoie, și nu de silă./

76

Sunt foarte ocupat zilele acestea, pentru că luni plec în colegiul electoral, unde (48) negyvennyolczosok-ii¹³ mi-a pus contracandidat, precum înțelesei chiar astăzi. Dar solgăbiraiiele nu sunt 48-aș și^ nici notarii, și totuși aceștia încă lucră în contra mea. Cauza cea adevărată „...og ^ supărat ungerii pe mineșipe frate-m^u”, pentru că am agitat, zic ei, pentru Cosma¹⁵. Firește, noi lucrăm ca români. Fie ce va fi, deși eu am oarecari indicii că Vulcan¹⁶ numai prin impulsul lui Cosma au'încercat a turbura colegiul meu. Dar cu toate acestea, eu am lucrat după a mea convicțiune și principiu, și am zis și fratelui meu să facă asemenea. Apoi de la el depinde tot dominiul ep[iscop]esc al Beiușului; va să zică dispune de multe voturi. Acestea rămîn între noi. Celelalte le poți toate comunica cu d-1 Bologa¹⁷ (pe care eu / [il] salut cordialmente), sau cu cine vei vrea, pentru ca să vă consultați asupra espedientului ce vi-am comunicat.

76»

Cu toate ocupațiunile mele, totuși îmi rupsei astă-seară atîta timp cît se ceru pentru a-ți putea scrie această epistolă, destul de lungă. Am crezut că voi face bine dacă vă pun în curentul celor ce se întîmplă aici.

Cosma va avea luptă grea cu Vegso (Vișeu îi zic românii)¹⁸ și învingerea, ori în care parte, se va face cu 50—60 de voturi, scrie frate-meu. Chiar așa cum se făcuse cînd, după o conferință ce adunasem eu în Beiuș, trîntirăm pe Vișeu și alesem pre Ionescu Dumitru, pe care îl destituise guvernul din postul de prefect al Zarandului. Sunt acum 12 ani, și de atunci încoace Vișeu nu / putu prinde rădăcine la Beiuș. Neamurile lui (și-s multe) se aruncase cu turbare asupra colegiului meu electoral, zicînd: „Ce buiește Roman în cercul acesta?” Așa o fac ei și astă dată, dar sper că vor păți tot ca și atunci. Mă tem însă de Beiuș, pentru că mulți s-au lăpădat de Cosma, mai subt un pretest, mai subt altul. Majoritatea alegătorilor sunt români greco-orientali, și dacă ei se lapadă, nu va fi vina uniților, cari astă dată (dominiul, directorul gimnaziului cu profesorii, protopopul unit cu cei puțini preuți ai săi) stau pentru Cosma, și abia vreo cîțiva mai slăbuți de înger dintre uniți vor vota pentru Vișeu. Dar, precum zisei, uniții stau ca 2 la 10 în proporțiune, prin / urmare nu mai poate fi vorba că'confesionalismul ar dezbină pre români, deoarece din puținii alegători rom[âni] uniți, cea mai mare parte sunt, și vor vota, pentru Cosma.

77

77»

In fine, ti-am fost spus la București că am o veohie pretensiune la d-1 dr. Olariu'Nic[olae]¹⁹ și nu o pot căpăta, ba la ultimele mele scrisori nici nu mi-a răspuns. M-a văzut în mai multe rînduri la Săbiu; măcar un cuvînt să-mi fi grăit: ba, ci s-a tupilat. E bine, i-am fost relaxat la jumătate suma, numai să capăt banii. Acum, dacă ai cunoștință cu

dînsul, spune-i ca să-ți deie d-tale banii (24 fl.), și noi ne vom răfui cu socotelele de prenumerațiune pentru trecut și viitoriu. Iară de nu va face, eu îl dau pe mîna avocatului dr. Păcurariu¹⁰, care mi-a spus că el îi scoate. Eu însă nu am vrut pînă acum, dar, în fine, mă silește dînsul.

D-zeu să te țină întreg și sănătos, drept îndreptînd ș.a.l.

Al d-tale stimătoriu și iubitoriu coleg,

Alex. Roman¹¹ /

¹ Români din Transilvania au organizat — prin „Astra” — în 1881, la Sibiu, o expoziție națională cu o mare varietate a produselor industriei casnice.

² Miron Romanul.

³ *Tisza Kálmán*, 1830—1902, om politic maghiar. De la 1861 deputat dietal. Șeful centrului-stînga. După disoluția partidului deákist, a înființat Partidul liberal și, ca șef al acestuia, a fost prim-ministru, 1875—1890. Față de naționalități a condus o politică șovină.

⁴ Al „Astrei”.

⁵ Se referă la mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea de Buteasa.

⁶ *Kemény Gábor*, 1830—1888, ministru al agriculturii (1878—1882) și allucrărilor publice și comunicației (1882—1886).

⁷ „E de respins” (trad. din maghiară).

⁸ „Cererea” (l. maghiară).

⁹ „Este vorba despre situația industriei casnice a poporului român” (trad. din maghiară).

¹⁰ „Și tu ai conspirat împotriva noastră la Sibiu?” — Desigur că am conspirat, deschis, la lumina soarelui, precum e vechiul meu obicei” (trad. din maghiară).

¹¹ „Prietene, ai dreptate: interesul comun e lucrul principal, pe aceasta trebuie să punem accentul de bază, voi și noi trebuie să fim împreună, avem același viitor, și dacă ne va paște vreun pericol atunci ne așteaptă una dies (sic) [aceeași soartă — n.n.]. Eu: „— Așa îmi place; dacă veți acționa precum ați vorbit acuma, atunci nu peste mult timp noi ne vom putea înțelege” (trad. din maghiară).

¹² „Prietene, numai de nu ar pomeni românii întotdeauna de afurisitul de Blaj și lucrurile din 1848 din Blaj.” Eu: „— Majoritatea punctelor de la Blaj sunt lucruri învechite, principalul este și va fi că românii niciodată nu vor fi mulțumiți”. El: „— Iată aici o carte pe care o citesc acuma (*Românii din monarhia austriacă* [Este vorba de documentele publicate de A. Tr. Laurian la Viena între 1849—1851 (3 voi.) — n.ns.] din care am învățat multe pe care pînă acuma nu le-am știut”. I-am zis: „Asta noi o cunoaștem demult; păcat însă că voi numai acuma v-ați apucat să vă ocupați de problemele ce ne ating pe noi. Dar aceasta, acuma, o consider un semn bun; mai bine mai târziu, decît niciodată” etc. — Dar să trecem la subiect, ce va fi acuma cu expoziția”. El: „— Apelați... El: „Prietene, scrie-le ca să ceară Bologa, Bariț, sau oricine altul, și nu va fi cazul de a nu se da permisiune, însă Asociațiunea să nu se amestece în asemenea problemă, deoarece nu intră în sfera ei de acțiune”. Eu: „— în timpul provisorului s-a putut face, și acum în perioada Constituției nu se poate face?” El: „Atunci n-a fost lege, acuma însă prin legea din 1875 sfera de acțiune a asociațiilor literare este definită” etc. Eu: „— Nu cunosc legea aceasta, de aceea nici nu o discut cu tine, însă ca problema să ajungă la capăt, o să le scriu lor că atunci cînd vor primi din nou un răspuns negativ, Bologa sau Bariț să apeleze ca persoane particulare”. El: „Prietene, dacă ei vor umbla inteligent ar putea să obțină și ajutorul statului; pentru acest scop guvernul va acorda cel puțin 2000 de forinți” (trad. din maghiară).

¹³ „Pașoptiștii” (l. maghiară).

¹⁴ Iosif Roman.

¹⁵ Partenie Cosma.

¹⁶ Iosif Vulcan.

¹⁷ Iacob Bologa.

A« *Vegso Gellert*. Desi făcea parte dintre cei 9 deputați români aleși pentru ciclul parlamentar 1881, nu trecea drept român. Alegerea sa la Beiuș confirma temerile lui A. Roman.

¹⁸ Nicolae Olariu, avocat în Sibiu.

«o Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

²¹ Bariț însemnează: „1881 iun. 18. Alex. Roman, B. Pesta. R. 6 rului, cu recom.”.

XVII

Pesta, 28 nov. 1881 st.n.

Domnule coleg,

Preastimate unchiule,

-Adevărată „făcătură”, cum zic mișanii, pentru mine, espedițiunea *Observatoriului*, abia la începutul anului mi se trămiteau două exemplare, și anume unul cu adresa deplină (Sorbăzutta, 6), iar altul cu adresa fără locuință. Am făcut a se sista un exemplariu; s-a sistat, dar dinîntîmplare se sistase amîndouă exemplariile. Reclamai prin amicabila mijlocire a d-lui consil[ie] Bologa; de atunci mi se speduiește, ce e drept, numai un exemplariu, dar cu adresa *fără locuință* și de aci urmă că primesc cîte un nr., iar ceilalți se rătăcesc pe la universitate, de unde i-aș primi, dacă nu s-ar mai rătăci pe la teologii din seminariul centrale de aici, cari locuiesc în edificiul *universității* și cari îmi returnă cîte un nr. cînd se abate cîte / un studinte român (mirean) pe la dîșii și observă din întîmplare adresa mea pe legătoarea jurnalului. De aci poți vedea, unchiule, că mă supăr cum că nu pot ceti regulat *Observatoriul*, deci te rog cu toată stima ca să binevoiești a face ca pe legătoarea exemplariului meu să se semne cu cerneală sau măcar și cu ceruză „IV. Sorbăzutta 6”, pînă la Anul nou cînd se vor retipări adresele, ca să pot primi toți n-rii regulat și fără interupțiune. [...]

Alegătorii mei la 1867 (cînd fusesem prima dată în România), după ce auziră c-am fost la craiul r[omâni]lor, mă întrebau cînd vine? Și după ce le-am spus că nu poate veni cu una cu două, ei alta și nimica: „Se va ivi un crăișor de la răsărit și va bate pe împăratul cel mare și a aceluia vom fi noi!” Ziseră că e vorbă din bătrîni.

Dorindu-ți sănătate deplină și să ajungi a zice cu Simeon: „Acum dimite D-ne” etc, rămîn al d-tale stimătoriu coleg,

Alesandru¹⁸ /

¹ Iacob Bologa.

² Nota lui Bariț: „3 dec, trimis 10 n-ri”.

XVIII

Pesta, 6 februarie 1882

Preastimate domnule coleg!

Mai venii încă o dată a te ruga ca să binevoiești a face să mi se pună locuința pre adresa *Observatoriului*, adică: B[uda]pesta, IV, Sorbăzutta, pentru că exemplariul meu rătăcește cînd pe la universitate, cînd pe la

Dietă, și numai al treilea nr., din întâmplare, mi se trâmite acasă. Semnasem această rugare pe cuponul mandatului poștal, dar vă rugasem și în epistola ce vi-am scris în luna trecută și văd că nu s-a făcut ce am cerut, deși este lucrul cel mai simplu, adică nu este nici o necesitate d-a se tipări de nou adresa, ci numai a se adauge cu scrisoare de mină pe toate legăturile ce se vor / fi aflând încă în rezervă, și numai dacă s-ar fi gătat toate și s-ar tipări din nou, atunci firește să se tipărească și locuința.

Dorindu-ți sănătate și putere, rămân al d-tale stimătoriu coleg,

Alex, Roman.

N.B. Aici se crede că articlii din *Pesther Lloyd* despre afacerile bisericești gr.-ort. le-a scris Petrovici², care poate aspiră la postul îndegat la finea ultimului articlu. Oameni cu puțină maliție vor să știe că *altul* ar aspira, și că acel *altul* ar fi inspirat pe Petrovici. Oricum s-a făcut, prea prost s-a înscenat lucrul, dacă acesta au fost motivul.

Idem.j

P.S. Astăzi, la Dietă (de la oficiul poștal al acesteia), primii de la Consistoriul metropolitan] din Blaș petițiunea acestuia contra proiectului de lege relativ la școlile secundare, cu rugarea ca să o prezentez camerei deputaților, ceea ce voi face în ședința de mine³. Deci, grăbesc a-ți face cunoscut această mișcare a blășanilor noștri, făcută cam târziu, dar tot făcută, și bine că s-a făcut. Mă voi informa de la comisiune și de la ministru despre timpul prezentării, resp[ectiv] a punerii la ordinea zilei, dacă cumva nu se va retrage de nou, ceea ce îneă e posibil, deoarece calvinii, luteranii, ba chiar și catolicii unguri „sok kivetot találnak”⁴ în acest proiect. De altmintea capii maghiari ai confesiunilor numite se vor nărăvi bine, precum bine o știi aceasta, iară plînsorile, protestele confesiunilor nemaghiare nu le prea creastă puternicii cei îngimfați; ei merg înainte, spre perzare, căci alta nu poate fi ieșitul silniciei în toate direcțiunile.

Idem.j

¹ Scrisoarea din Pesta, 28 noiembrie 1881. st.n. (nr. XVII).

² *Lazăr Petrovici*, profesor la seminarul pedagogic-teologic din Arad.

³ în ședința din 9 februarie 1882 Al. Român prezintă Dietei petiția Consistoriului metropolitan greco-catolic din Blaș, în care se cerea respingerea proiectului de lege asupra introducerii limbii maghiare în gimnazii și școlile reale. S-a predat comisiei școlare (parlamentare) care se ocupa tocmai de acest proiect de lege (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur* Sibiu, 1913, voi. VII, p. 60).

⁴ „Găsesc foarte multe de eliminat” (trad. din maghiară).

XIX

Pesta, 6 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie!

Numai alaltăieri primii *Memorandul*¹ de la cumnatu-meu², pe care îl rugasem în zilele trecute, aflându-ne la Săbiș³, ca să mi-l trâmite.

După reîntoarcere, am zăcut de friguri câteva zile, și numai pînă la jumătate ajunsei cu cetitul, dar și din atîta te felițez pentru succesul cel bun. Dacă îți scriu acuma (și pînă a nu fi terminat eu cetirea), cauza este că astăzi, în ședința Adunării deputaților, deputatul Iray (alias Rothheren, văr cu deputatul Utváry⁴, redactorul de la *Pesti Naplo*⁵, românofagi și renegați de calibrul cel mai gros) îmi spuse că *în scurt* (e grabă mare!) se va ținea *un congres* în Maramureș, în care / inteligența română (?!) d-acolo va protesta în contra celor espuse prin memorandumul conferinței de la Săbii⁶! Te poți aștepta și d-ta la câteva împroșcături personale maramureșanești. Adică, pupezele din Maramureș vor să spurce iară cuibul lui Dragoș, spurcîndu-se, firește, pre sine înseși, căci pupezele acele noi le cunoaștem bine. Mîna lungă s-a vîrit de nou între nefericiții români de acolo, ca și cînd cu adresa cea pocită în contra bieților arhieriei rom[âni], pre timpul p[ro]mădării legii relative la introducerea limbei ung[are] în școlile noastre populare. Trebuie loviți înainte, și deslarvate uneltirile lui Vâradi Gábor⁷ și c[ompa]nia (Loncsay foispanul⁸, Mihálka vicespanul etc), căroră, fi / rește, servesc de instrumente vile câteva suflete rătăcite de români mireni și bisericiani. Aștept cu nerăbdare să văz ce rol vor avea Mihaleștii⁹ și Jurca¹⁰, deputatul, cari, cu toate slăbiciunile lor, au inimă românească.

Presa [...] văzuși cum critică. Domnii cei mari se făceau și prefăceau că ignorează — la început — dar acuma dau semne de îngrigire. Din toate părțile mi se fac întrebări. Eu li-o spun să citească și să recitească cu atențiune și apoi să judece, dezbrăcați, dacă se poate, de ură și alte patime naționale de cari s[înt] obșeși [obsedați — n.n.].

Cu traducțiunile cum stați? Ar trebui să se grăbească, căci mereu mi se cere *Memorandul* Dați în comisiune la vreun librariu din Pesta câteva sute exemp[lare] ungar[ęști] și nemțesți¹¹, ca publicul să-și poată lua cunoștința directă / și să nu rămînă sub impresiunea bălăcătorelor ziaristicești [...].

Primește salutările mele cele mai cordiale. Vechi stimătoriu și coleg,

Alex. Roman¹² /

¹ Cunoscut și sub numele de *Memorial*, redactat de G. Bariț din împuternicirea Conferinței naționale din Sibiu, din mai 1881.

² Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu, era căsătorit cu Mina (Ermina) Balomiri, sora Leontinei Balomiri (soția lui Al. Roman).

³ Orașul Sebeș.

⁴ *Urváry Lajos* sau Herrenrother, publicist și literat.

⁵ *Pesti Naplo*, ziar politic fondat de Császár Ferenc în 1850. în 1869, redactor principal Urváry Lajos pînă în 1887.

⁶ A și avut loc adunarea municipală a Comitatului Maramureș care în 21 noiembrie 1882 s-a pronunțat împotriva *Memorandului*, ca și cum adunarea ar fi fost formată din membri români. Vezi *Observatoriul*, V, 1882, nr. 91; T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1913, voi. VII, p. 68—69.

⁷ *Gabriel Vâradi*, intelectual român din Maramureș, a ocupat diferite funcții administrative în comitat.

⁸ Cornițele suprem.

⁹ Familia nobilă română din Maramureș: Mihalyi de Apșa.

Vasile Jurca, notar comitatens, pretor și deputat dietal; membru al Comitetului Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș.

¹¹ *Memoriul* lui Bariț a fost tipărit în patru limbi: în românește, ungurește, nemțește și franțuzește.

¹² Bariț notează pe prima filă a scrisorii: „Răsp. 22 nov.”.

XX

Pesta, 18 novb. 1882, st.n.

Preastimate nene Giorgie!

Abia vei fi primit scrisoarea mea d-alaltăieri¹ și iacă te molestez cu alta, astă dată rugându-te ca să binevoiești a-mi'notifica, numai în câteva șire, ce s-a deds în șed[ința] Comitetului Asoc[k]tiunrii traiistilvane] asupra petițiunii doctorandului în medici[nă] Ludovic Meheș-Stupariu care, bietul, s-ar insinua la examenele rigoroze, dar nu are mijloacele necesare d-a plăti taxele rigoroze, dacă nu i s-a aplaciat ajutoriul cerut. Un singur stipendiu de 200 fl. era disponibil (între cele publicate) pentru studenți de la universitate. Acest / stipendiu i s-ar fi putut da ca ajutoriu pentru un an, aflindu-se bietul om cătră finitul studiilor sale, adică aproape de scop, și aceștia — primo loco² — ar fi de a se ajutama, pentru că nu țin legat pe mai mulți ani stipendiul. Tînărul este unul dintre cei mai buni și cu purtare morală exemplarie, ar fi păcat de D-zeu a-l lăsa chiar atunci când este aproape de scop. Eu, petrecînd la Ocnă³ în acele puține zile, în cari de vreo trei ori statui cîte o zi — două și în Săbii, vorbisem odată cu d-l baron Ursu⁴ despre acest tînăr, rugîndu-l ca să nu-l uite la timpul său. D-l bar[on]îmi promise, cu atît mai / vîrtos că tînărul fusese călduros recomandat mai înainte de d-l Giurgiu Pop de la Băsești⁵, și zicea d-l bar[on] că și ceilalți dd. membri ai comitetului sunt prea dispuși a-l ajuta pe bietul Meheș. Ce se va fi făcut, nu știu. Dacă s-ar fi dat acel stipendiu altuia și Meheș ar fi rămas uitat, atunci nu știu ce va face. Doară ați putea să-i rumpeți totuși un ajutoriu, măcar de 100 fl., și eu, prin colecte, aș mai aduna aci în loc, de la deputați și funcționari, ceva, ca să-i venim întru ajutoriu, deși aici merge foarte anevoia cu colectele.

Am cetit *Memorandul*⁶ și, fără a-ți măguli, trebuie să mărturisesc că este un cap de operă. Obiectivitatea, tonul etc, toate îl caracterizează de / o lucrare ce impune ungușilor, oricît se năzuiesc ei să arete nepăsare. S[în]t greu loviți de greutatea argumintelor și a păcatelor seculare, iară străinii au înainte-le oglinda fidelă a situațiunii noastre. Să trăiești, nene, D-zeu să-ți ajute la multe altele!

Aud că răutăciosul și invidiosul [...] Babeș⁷ te-ar fi criticat în Leiborganul său (în care nu demult scrisese despre „botezul primei contese române” etc), strecorat și în jurnalele din România (Pfui, Teufel!)⁸ într-un mod nedemn. Dar ce vrea acest om „oportunist”, adică fără de principie și convicțiuni? El n-ar fi putut să scrie decît bălăcături și invective „more solito”⁹. Toată lumea îl rîde; cel puțin români d-aici l-a condamnat precum merită pentru limbușia și invidia lui.

Kutyafalvi (Hunnavalyâsi¹⁰, el adică zice și scrie că noi românii „romai nyavalyâban szenvedunk”¹¹; n-au scris nimica mai nou, ci scrierile sale de mai înainte în contra r[omâni]lor le-a adunat într-un tom și le-a publicat în traducere germană, sub cunoscutul titlu *Literarische Berichte aus... Ungarn*.

Am zis ungușilor, cari îmi cer mereu *Memorandul*: „Cumpărați-1, costă numai 1 fl., pe cînd scrierile lui Hunfalvi¹², prin care el *dejosește știința*, costă 5 fl.! Apoi cetiți-1 și recetiți-1 fără patimă, cu atențiune, și apoi judecați ca oameni cari mai aveți bunul simț și conștiința”. Vorbînd cu mai mulți deputați, în cabinetul de cetire al Dietei, / asupra *Memorandului*, unul îmi zise: „— Te csak nem irnád ala, Sándor, mind azt ami benne van?” Eu: „— Nem, mert en aláirtam eloleg Szebenben”¹³. Tăcურă ca pește, fără a mai zice un cuvînt, Pînă acum, dintr-o sută abia unul aucetit. Ceea ce vorbesc ei, o fac după ziarie. *Încă o dată: trimiteți în comisiune* la un librariu, sau trimiteți-mi mie, vreo 100 de exemplarie, căci oamenii s[în]t comozi și nu le vine a scrie la Săbii p[en]tru un exemplariu. (Nu Uray, ci Urânyi — pare-mi-se că scrisesem Uray, din greșală¹⁴ — este numele deputatului care mi-a povestit că în 21 l.c d-1 Mihálka, renegatul, va ținea congres cu ceilalți renegați,¹⁵ sub auspiciile lui Váradi Gábor, care iară lucră împins și dires de *mînă lungă* ¹⁶.)

Primește încredințarea preadistinsei stime și o strîngere de mînă colegială de la al d-tale stimătoriu,

Alex. Roman /

¹ Pesta, 16 noiembrie 1882 st.n. (scrisoarea nr. XIX).

² „în primul rînd.”

³ Ocna Sibiului.

⁴ *David Urs de Marginea*, 1816—1897. Baron, colonel și filantrop. Luptă pentru ridicarea școlilor grănicerești și alte scopuri culturale. Avere și-o lasă prin testament pentru instituirea unui fond de stipendii pentru tineretul român.

⁵ *Gheorghe Pop de Săsești*, 1835-1919. Om politic. În 1872 ales deputat în cercul electoral Cehul Silvaniei, pe care l-a reprezentat pînă în 1881. În Conferința de la Turda din 9 aug. 1880 a propus unirea românilor din Ungaria și Transilvania într-un singur partid național. În Procesul *Memorandului* a fost condamnat la un an închisoare. A fost președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

⁶ *Memoriul* lui Bariț din 1882.

⁷ Vincențiu Babeș.

⁸ „Pfui, drace!”

⁹ „Ca de obicei.”

¹⁰ Poreclă pitorească — la modă în epocă — date lingvistului maghiar Hunfalvy Pál, autorul unor scrieri subiective împotriva limbii și culturii românești.

¹¹ „Suferim de boala romanității” (trad. din maghiară).

¹² *Hunfalvy Pal*, 1810—1891. Filolog și istoric maghiar. Membru al Academiei maghiare. S-a ocupat cu filologia comparată. S-a preocupat de originea și limba poporului român, susținînd teze eronate.

¹³ ia „— Alexandre, doar n-ai subscrie și tu tot ce se cuprinde acolo?” Eu: „—Nu, deoarece eu am scris demult, la Sibiul”

¹⁴ Vezi scrisoarea XIX.

¹⁵ Poreclă pentru prim-ministrul Tisza Kálmán, aluzie la intrigile acestuia și la amestecul său în viața naționalităților.

Preaiubite nene Giorgie !
Preastimate domnule coleg !

Era gata scrisoarea ce vream a-ți adresa, ca să faceți a să trimite (din partea comitetului) exemplarie de onoare din *Memorand*¹ miniștrilor și deputaților, pentru că mă convinsesem că nici unul (din deputați, cel puțin) citi mă întrebaseră n-a cetit *Memorandul*, ci numai bălăcăriturile ziarelor, cari încă primiseră toate, după *Pcsti Naplo*, un fel de recenziune defectuoasă și parțială, de la Cluș, de la cutaie Gyaimathy, precum înțelesei la redacțiune. Eu cunosc pe viceșpanul Gyaimathy; nu știu, el a făcut recenziunea, sau altul tot cu numele Gyaimathy? Cunoșcînd eu eszejâras-ul,² lui Gyaimathy-, viceșpanul, dintr-o lungă conversațiune pe calea ferată, de la Cluș pînă la Pesta (avută cu el întorcîndu-mă de la București în acel an), după prockmațiunea legatului, cînd venise acel viceșpan la Pesta a face raport la ministeriu *despre impresiunea* ce făcuse proclamațiunea regatului asupra *poporului rom[ân]* din Ungaria și mai ales Transilvania]. El, adică, îmi zicea că românilor *li-au crescut carnea* etc. După *Pești Naplo*, publicară ap[roa]pe din cuvînt în cuvînt toate celelalte. Ziarele nemțești se par a fi primit exemplarie nemțești din *Memorand*, ceea ce văzui acum din scrisoarea d-tale. / Văzînd eu din scrisoarea ce primii astăzi la Dietă, de la d-ta, că *abia* acum se tipări traducțiunea ungurească, nu spedii epistola ci, după cele împărtășite, mă grăbesc a-ți răspunde în uimătoarele:

Dacă s-ar cere *mare curagiu* a împărți exemplariile, apoi eu v-aș fi recomandat tot pre d-l Babeleș, pentru că d-sa s-a cam știut feri de Vaș³. Dar fiindcă după a mea părere nici un curagiu străordinariu nu se cere pentru împărțire, iaca, mă ofer eu a le împărți cele 200 ex., miniștrilor și deputaților, asemeni și unor membri ai Camerei boierești⁴. Eu țin însă că 200 exemplarie s[înt] prea puține, căci eu numai celor turbați (pre cari îi cunosc bine) nu li-aș da, cu toate că chiar și acestora ar trebui să li se deie, / numai pentru ca să turbe și mai tare. Exemplariile trâmite-ți-mi-le neplătite, voi plăti eu costul transportului, iară despre înmănuarea exemplariilor voi duce protocol, adică o mică cărtică se va prezenta fiecărui m[em]bru, în care respectivul va scrie: „Âtvettem”⁵. Așadară nu este trebuință de un catalog, nici de a semna cu ceruză roșie numele celor ce au să primească un ex. Eu ie voi împărți însumi în Cameră. Chiar cele 3 exemplarie destinate pentru biblioteca M[ajestății] Sale imper[iale] voi alia modul de a le da, sau prin d-l Nopcia⁶, sau prin capul Cabinetului ung[uresc], d-l Păpay, sau cutare secretariu, Augustin sau Konig, pre cari pre toți îi cunosc în persoană. C[on]form dorinței d-v. (și a comitetului), voi da cite un ex. Societății „Petru Maior”⁷ și bibliotecii teolog[ilor]. / Dar trebuie să dăm și celor trei biblioteci publice (a Muzeului, Academiei și Univ[er]sității), pentru că bine e ca să se conserve și acolo asemenea documinte, precum foarte bine e că se coriservară acolo mai multe din vechime, de cele ce ne privesc. Dacă vreți, tot eu, din cele trâmise la adresa mea, voi face să capete toate

redacțiunile ziarelor maghiare, - pentru ca să nu aveți val cu expedițiunea la atîtea adrese.

Acum, nene, să-mi permiți cîteva observațiuni. Nu eu voi supăra sufletul membrilor comitetului, cunoscînd dificila situațiune a lui dar iacă ce se observă din toate părțile: n-ar fi trebuit să se *divulge* lucrul pînă nu s-a făcut *complet*, adică toate traducțiunile, și numai *atunci și deodată* trebuia a se spedi în toate părțile exemplariile. Așa era bine, pentru că nu pre / venea în defavoarea noastră ziaristica maghiaroidană s[au] iudano-maghiară pre cei ce ar fi voit să cunoască „*ex fonte*”⁸ cestiunea, și nu putea grăbi *iară a ne preveni* cu sinistre informațiuni presa străină, chiar și cea de altmintrea amic[ă] r[omâni]lor. Apoi, trebuia să se trâmite fieștecăruia deputat, mim m[em]brilor mai de frunte de la curți etc. Acum, după ce lucrul încetă de a fi nou (în epoca noastră, adică] a electricității și aburelui, *trei zile* se vorbește despre orice lucru de importanță; după aceea, vorbesc numai specialminte interesății), numai oamenii de știință (p[e]r e[xemplum] Pulszky-eștii⁹, Szilágyi¹⁰, dep[utatul] și directorul bibliotecii, Apáthy¹¹, profes[or] și deputat etc.) ma mai întrebă unde s-ar putea căpăta. Ba unii deputați, între cari și Tamásy, îmi zise că ar fi așteptat să li se trâmite, precum trâmite toate corporațiunile cari vor să se efectuească ceva prin legislațiune. Unii îmi ziseră verde: „ — En bizony l f[orint]ot nem adok, hanem a kapnek egy peldányt elolvassám, mert erdekel az iigy”¹². Aduge că mulți maghiari îmi zic: „ — Oda kell mukodni hogy a magyar es román elem kibekitessek, mert kozos erdek koti ossze a ket nepet”¹³. S[înt] ei sinceri, sau ba? Nu știu, dar așa vorbesc ei. Cu un cuvînt: *cea mai lată publicitate* e necesarie pentru *a se vulgariza*¹⁴ cauza română.

Nu știu dacă îți aduci aminte că eu față de unii activiști li aruncasem întrebarea în comisiune, la Săbii: „ — Aveți fonduri?” „ — Ce fonduri?” îmi ziseră. „ — Dar dacă vreți să intrați în activitate, aceasta *nu se face cu ap[ă] sințită* (fie chiar lecuitoare, tîmăduitoare și vindecătoare, cum zice S[ion] Mangiuca¹⁵ în *Călin[arul]*¹⁶ său).” După ce li splicai că nu pentru a cumpăra pre alegători, ci p[en]t[ru] sute și mii de spese etc, și că așa lucră toate partitele organizate, din / oricare țară. Atunci se părea că mă înțeleseră, și anume cel dintîi fu d-l *Manole Diamande*¹⁷, care zise: „Drept are d-l Roman, fără de fonduri nu te poți mișca, și iacă, eu care înțeleg treaba, p[en]t[ru] că sunt comerciant, de se va începe crearea unui fond, declar că mă oblig a da pe fiecare an cîte 600 fl.”. Aceste fuseră patrioticele și româneștile cuvinte ale zelosului și inteligentului Manole. Cealaltă tăcură, nu știu, ca consentientes, sau mai mult ca dmbitantes, quia non intelligentes¹⁸.

Aceasta și-o spuseli „ut fiat applicatio”¹⁹ la spesele cele multe ale *Memorandului*. Dar bine, d-ta lucră tot gratis pentru miile de trîntori? Dar traducțiunile în atîte limbi se fac în numele D[omnu]lui? Da tipărituri etc, etc ? /

Să nu aluneci a crede, nene, că acestea le scriseli pentru d-ta, care le cunoști mai bine decît mine, ci le scriseli pentru că mă împinge necazul a le scoate, văzînd că numai noi românii nu suntem organizați, nu dispunem de banul orbului pentru acțiuni politice, și s[înt] acestea ad

usum Delphini²⁰, apoi delfinii noștri s[în]t legiune, cari strigă din gură; dar la faptă? *Apa sînțită și mănușile cele subțirii*

Un ungar cu mare trecere aici, consultat' de toți miniștri, mai ales în cele ardelenesti și speciale românești, d-1 Szentgyörgyi, de altmintrea inamic al r[omâni]lor, îmi zise, călătorind cu el în 5 nov[em]bre a.c. de la Pesta p[înă] la Cluș (eu mă duceam la Săbiș să-mi aduc "nevasta, care asistase la facerea surorii sale²¹) : „ — A kormány korokben mar tobbszor elofordult a kerdes, hogy kivel ertekezhetne *nevezetesen* a magyar / kormány a román iigyek felett, meit nem ismer senkit a ki eleg kezesseget nyujtana hogy a románok az elvállalt kctelezctts^get teljesitenek etc." ²². I-am cbservat că și Kossuth²³ zisese tocmai aceste cuvinte în 1848, apoi că mie contele Andrassy²⁴ tot aceste cuvinte mi le aruncase cînd, în an. 1869, mă invitase în trei rînduri a se informa în ceștiunea ardelenescă. În fine, îi spusei și eu verde: „ — Așa vorbesc toți despoții și toți cei ce nu vor să facă nimica p[en]tru împăcăciunea care zic ei că o doresc, dacă spun adevărul și nu viclenesc dnd vorbesc cu noi". „ — Hiszen Bariș sem volna kepes vezetni a r[omâ]nokat" ²⁵. „ » ~ P * * * * h'ogy z olba vezetni, mert azt nem is tenne, de accepta-bihs feltetelere minden bizonynyal nagyon kepes volna, mert a r[omâ]nok bizalmât birja etc." ²⁶. „De / altmintrea nici Deak-ul vostru ²⁷ nu au pactat numai singur cu împăratul, și la spatele ungurilor, ci cu frunțașii lor și cu înțelegerea lor, ba din însărcinarea lor etc". Multe povestirăm atunci, căci numai de la Puspok Ladány ne apucă somnul. Se vede că se ventilează mai serios chestiunea împăcăciunii. Fiți însă încredințați că aceasta nu Tisza²⁸ va iniția-o, el au mers prea departe cu încălcările, este compromis tot guvernul lui înaintea naționalităților, cu un cuvînt, el a devenit imposibil. Alt om va avea această misiune. Vei întreba: care și cînd? Apoi la aceasta nu pot să-ți dau răspuns decît că timpurile și situațiunile își găsesc omul, iară timpul nu poate fi departe.

Mihalca²⁹, sub pretest ca să se înțeleagă maramureșanii pentru crearea unui stipendiu, pretest plauzibil, convocă conferința, în care apoi face de se surprinseră cei prezenți prin propunerea renegatului Vint (szolgabiro)³⁰. De altmintrea vom vedea cine și cîți au scris-o, căci cu toate telegra/mele cele lungi, transpiră că renegații nu izbutiră, cel puțin cu subscripțiunile, de cari nu se vorbește. Iară așa, cu „Eljen!"³¹ - uri, nu se face lucru mare.

Aproposito de dr. Miletici³²: el, bietul, se află într-un institut de sănătate la Viena. Eu vorbisem cu el, sunt trei săptămîni, după ce ne întorsesem din Ardeal, și nu am observat defel că ar fi smintit. Era însă foarte slăbit (din gras și tare ce era) și nu putea întoarce liber limba. Se plîngea de gît și că nu poate mînca decît carne bine fiartă și demicată (fleischhein), ceea ce mă făcu a presupune că poate să aibă racul³³.

Dr. Politu³⁴ nu e aici, dar va veni la discușiunea asupra bugetului. Maximoviei³⁵ era preste măsură supărat că arhieriei sîrbești lucră la stricarea autonomiei bis[ericii] (vezi jurnalele), însă m-a rugat să-i procur un exemplariu, spunîndu-mi că sîrbii *se interesează mult* de *Memorandul* r[omâ]nilor. Deputaților shbi trebuiq să li se deie tuturora, și ar fi bine a se da în comisiune la cutare librariu din Neoplanta ³⁶.

Asemene, deputaților sasi. Graffus și Gusbach³⁷ se interesează de *Memorand.* îmi feceră întrebare. /

Bietul Meheș-Stupariu³⁸ va fi consternat de va înțelege că nu i s-a dat stipendiul. Nu-i voi spune pînă după rigoros (luni are să-l facă), căci mă tem să nu cadă la examen. S-a împrumutat aconto stipendiului de la mai mulți colegi, pentru ca să poată plăti taxele rigorosului, și tot nu avea suma întreagă, li lipsea 12 fl.; i-am dat eu. Am vorbit cu colegul Serbu³⁹ ca să facem o colectă pentru bietul om, dar aceea nu poate ieși mare, pentru că lumea e sătulă de fel de fel de subscripțiuni, si nu mai dă nimene.

Cît pentru *îmvulparea ungrenilor*, apoi merge cam cu anevoie, pentru că *arădanii au discreditat* de tot această întreprindere, iară aiurea este cu anevoie. Vom cerca să facem colecte locale, d[e] e[xemplu] în Biharia, firește, p[en]tru biharani în prima linie, dar să se ajute în caz de lipsă și alții. Sărăcia e mare, precum știi, preste tot, dar mai rea decît aceasta (materială) e cea spirituală.

Presa sîrbească și croată au / vorbit cu multă căldură despre *Memorand* si declară că românii au toate simpatiele și tot spriginul lor.

Acum, la „Geschäft" ⁴⁰, *Râth Mor* ⁴¹ este bolnav și numai Gesehäfts-fuhrerul ⁴² lui s-a declarat, după ce vorbisem cu el și îmi spuse că îmi va răspunde, într-o scrisoare primită astăzi de la el. Și cum? Iacă așa, că se făcu prostălău, și cu impertinență îmi cere „ket magyar es ket nemet peldányt, 25%-ny* ârengedmenyel — N. B. ! — bizományba" ⁴³! Ca să vedeți, alătur scrisoarea sub %. Neînțelegere nu e la mijloc, pentru că li-o spusese curat cum că mai multe sute de ex. în *comisiune*, și ei cer cite 2 ex. bizományba! ⁴⁴ După această scrisoare, nerăspunzînd, firește, librăriei / lui Râth, m-arn dus la *Aigner*^ . Acesta însă cerea 40%, „ha videkre is kuldjuk" ⁴⁵. Eu l-am lăsat în pace și m-am dus la *Robert Lampel*^ . Acesta primi cu 25%, observînd că dacă n-are să trîmită exemplarie la librării ceilalți, din Pesta, nici în provincie (pentru că în acest caz ar trebui să ceară mai mare rabat), să i se trîmită deocamdată numai *100 exemplarie ungrești și 100 exempl. nemțești*, pentru că desfăcînd el acestea, va cere să se urmeze cu trîmiterea în proporțiunea cererilor. Cu altul n-am mai vorbit. Deci, trîmiteți lui *Robert Lampel*, IV, Vaczutza.

De terorizare nu știu și n-am aflat pînă acum numica. Ceea ce știu de la înșiși librării cu 'cari' am vorbit este că *Râth* au comandat 6 ex., *Aigner* asemene, și se plîngea acest din urmă că nu ar fi primit încă exemplariile de la Săbii. Iară Râth au primit, și mi-a și arătat un exemplariu ce mai avea.

Primește salutările mele cele mai cordiale,

Alex. Roman, ⁴⁶
IV, Sorhăzutza, 6/

Memoriul lui G. Bariș din 1882.

„Cum îi umblă mintea" (în limba maghiară).
Aluzie la faptul că Babeș nu a făcut închisoare.
Camera magnaților în Parlamentul Ungariei.
„Am preluat." (Trad. din maghiară.)

⁶ Alexe Nopcea a fost timp îndelungat cancelarul Cancelariei Aulice transilvănene din Viena.

⁷ Societatea academică „Petru Maior” din Budapesta (1862—1918), societate cultural-literară a studenților români de la universitatea din capitala Ungariei. Primul ei președinte a fost Partenen Cosma, iar între vicepreședinți Iosif Vulcan. Cea mai importantă realizare a societății a fost înființarea revistei *Luceafărul* (1902), care a dat un nou impuls mișcării literare românești din Transilvania.

⁸ „Din sursă originală.”

⁹ Familie maghiară de origine poloneză, din care s-a născut *Pulszky Ferencz* (1814—1897), scriitor și arheolog; în 1866 directorul Muzeului Național din Budapesta. A publicat scrieri istorice.

¹⁰ *Szilágyi Sándor*, 1827—1899, istoric și publicist. Fost redactor la *Pesti Hirlap*. Secretar al Societății istoricilor. Redactor la *Szdzadok* și în 1878 directorul Bibliotecii Universitare din Budapesta.

¹¹ *Apáthy István*, 1829—1889. Din 1870 profesor universitar de drept, la Budapesta. Membru al Academiei Maghiare. Din 1878 pînă în 1889 a fost deputat. - - -

¹² „Eu nicidecum nu dau 1 fiorin, în schimb dacă aș primi un exemplar, atunci l-aș cînti pentru că mă interesează chestiunea” (Trad. din maghiară.)

¹³ „— Trebuie conlucrat într-acolo ca elementul maghiar și român să fie împăciuit, deoarece ambele popoare sînt legate prin interese comune” (Traci, din maghiară.)

¹⁴ Populariza.

¹⁵ *Simion Manguica*, 1831—1890. Profesor de limba română în Timișoara, în 1869 avocat în Oravița, în 1890 ales membru de onoare al Academiei Române.

¹⁶ S. Manguica a editat în 1882 și 1883 un *Calendar* cu cuprins folcloristic.

¹⁷ *Manole Diamandi*, 1833—1899. Comerciant și filantrop din Brașov. Deschide o „casă de comisiuni” prin care se făceau tranzacții comerciale cu România. A funcționat ca președinte al Camerei comerciale din ținutul Brașovului. A fost și membru al Comitetului național-politic.

¹⁸ „Unii care sînt de acord; cei ce se îndoiesc, deoarece nu înțeleg.”

¹⁹ „Ca să fie aplicată (adăugată).”

²⁰ Corect: „Ad usutJtDelphini” = Pentru folosul Delfinului. Locuțiune creată în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea cînd, sub pretextul creării unei dote pe seama prîntului moștenitor (Dauphin: de la emblema acestuia), s-a inaugurat în fond un nou mijloc de spoliere a supușilor „Regelui-Soare”. „Ad usufyDeiphini” a devenit un simbol al fiscalității fără nici un temei; prin extensiune de sens, al raptului fără nici un motiv.

²¹ Mina (Ermina Balomiri) căsătorită cu Ștefan Păcurariu, avocat în Sibiu.

²² „în cercurile guvernamentale, s-a pus de mai multe ori întrebarea cu cine ar putea trata guvernul maghiar în problemele românești, deoarece nu cunoaște pe nimeni care ar putea garanta îndeajuns că românii vor îndeplini angajamentele la care s-au obligat.” (Trad. din maghiară.)

²³ *Kossuth Lajos*.

²⁴ *Andrássy Gyula*, om politic maghiar, prim-ministru și ministru de externe.

²⁵ „De fapt nici Bariț n-ar fi în stare să conducă pe români!” (Trad. din maghiară.)

²⁶ „Sigur că n-ar fi în stare să-i conducă în țarc, pentru că asta nici n-ar face-o. Dar cu siguranță că ar fi în stare să accepte condiții favorabile, pentru că se bucură de încrederea românilor.” (Trad. din maghiară.)

²⁷ G. Bariț.

²⁸ *Tisza Kálmán*, prim-ministru al Ungariei.

²⁹ Vicecomite al Maramureșului.

³⁰ *Solgăbirău*: jude primar.

³¹ „Trăiască!” (Trad. din maghiară.)

³² *Svetozar Miletić*.

³³ *Cancer*.

³⁴ *Polit Disancici*, 1833—1920, om politic croat. în 1865—1873 membru în Dieta Croației. în 1873 a fost deputat de Biserica Albă. A aderat la programul național sîrb și în 1880 a intrat în fracțiunea liberală. A redactat publicația *Bronik*.

³⁵ Deputat sîrb în Dieta de ia Pesta.

³⁶ *Azi*, Novi Sad (R. S. F. Iugoslavia).

³⁷ Deputați sași în Dieta maghiară.

³⁸ Student român la Universitatea din Pesta.

³⁹ *George Serb*, deputat al cercului Zorențul Mare.

⁴⁰ Comert.

⁴¹ *Ráth Mor*, librar și editor din Budapesta.

⁴² Gestionar girant.

⁴³ „Două exemplare maghiare și două germane, cu o concesiune de 25% în comision.” (Trad. din maghiară.)

⁴⁴ „în comision.” (Trad. din maghiară.)

⁴⁵ Alt librar din Budapesta.

⁴⁶ „Dacă le va duce și în provincie.” (Trad. din maghiară.)

⁴⁷ Librar din Budapesta.

⁴⁸ Scrisoarea este însoțită de următoarea listă întocmită de Bariț:

„în 1 dec. am comandat:		
=====p. AL Roman,	broș. rom.	300
	legate	25
„Maj. Sale		1
Arhiducelui Jcsif		1
Maj. Sale rom. [din România,		
regele Carol I]		1
Alte nemțești, troch		10
La Robert Lampel:		
— ungurești		25
— nemț.		25

Scrisoarea poartă la sfîrșit însemnarea: „Răsp. 3 dec. n. 1883”.

XXII

Pesta, 16 febr. 1883

Preastimate domnule coleg!

Precum ți-am scris, memorialele s-a spedit parte înainte de re deschiderea Dietei (adică pînă la 10 ianuarie), parte în zilele după 10 ianuarie a. c. și foarte puține au rămas a se distribui mai tîrziu, și anume, celor ce, avînd adresa în Pesta, după două-trei căutări în locuințele lor, negăsindu-se aici, sau li s-au trimis prin poștă, sau a treia oară întorși la Pesta, li s-a dat brevi manu.

Am ales dintre deputați pre cei însemnați în listă, despre cari adică știam că sî[n]t sau / mai de frunte, sau că *citesc*, adică se ocupă de lucruri serioase. A se face împărțirea prin chestura Dietei nu se putea: 1. p[en]tru că nu toți deputații puteau căpăta; 2. p[en]tru că și în acest caz, lipsind mai totdeauna jumătate din deputați, punîndu-se exemplariile pe locurile lor (în Cameră), s-ar fi pierdut numai, și nu se ajungea scopul ce aveai și aveam și eu în vedere, adică să-și primească exemplariile cei semnați în listă. După cum am făcut eu, le-a primit toți.

În lista alăturată sub %, în care am semnat IX categorie, se vede după steluță (*) cărora li-am dat eu, / sau însumi în persoană, sau prin espres, care pretutindenea le-au împărțit în numele meu, precum vă veți convinge din adresa direcțiunii Muzeului, alăturată sub %. Dar nici că se putea altmîntea, p[en]tru că oricare întreba: „De la cine?” și espresul meu (Alexandru Coca, jurist), spunea — firește — că de la mine. Chiar cei ce au primit prin poștă știau, p[en]tru că mai mulți,

întorcându-se la Pesta, mi-a mulțămît, iară alții pre cari i-am întrebat: primit-au *Memorialul*¹ îmi răspundeau: „Mindjárt gondoítam hogy te kuldted”². Adică, unii presupuneau, alții se informau de la colegi.

97 Să fii convins, d-le coleg, că nici unul din românii de aici nu s-ar fi însărcinat, unii din sfială, alții din comoditate nu. Eu unul încă nu m-aș însărcina altă dată. Dacă, cu toate acestea, acei domni cari știau din capul locului că eu nu le voi distribui, s-a învoit la propunerea d-tale după ce m-am oferit, trebuia să ieie mai întâi informațiuni, apoi să-și spele gura de mine, dar să nu fi anticipat, pentru că eu sunt mai înaintat în etate decât să merg d-acum înainte să învăț de la ei nici convenință, nici românism, nici chiar coragiu. Dar ți-am scris că la distribuirea acestor, după a mea părere nu se cere coragiu. Acei domni însă cred / și țin că trebuie coragiu, p[en]tru că orice fac ei provine tot din coragiu străordinariu. Despre mizerii d-acestea nu perd mai multe vorbe.

Trec la socoteală:

Am dat p[en]tru factura 55 cr. Omului care au ajutat să se aducă la etajul I locuința mea lada, 40 cr. juristului Alex. Coca, care mi-a ajutat a pune cărțile în legătorie (Kreuzband)³ și care au dus multe exemplarie pe la hotelurile, locuințe, i-am dat 3 fl. Pentru marea poștă am dat 12 fl. 5 cr. Suma: 16 fl.

După consemnarea d-lui Krafft⁴, eu am primit 345 exemplarie (cele 60 ex. le-am / transpus imediat librarului), dar eu am mai primit și mai înainte exemplarie românești și ungurești, cari nu le-am putut distribui pentru că cei ce au să le capete, lipsesc încă din Pesta, iară la vreo doi nu le-am putut p[en]tru că nu li se știe adresa (între aceștia e și bar[onul] Sennyey Pál)⁵. Arhiducelui⁶ am dat, după ce m-am informat prin Obersthofmeisteramt⁷ că primește, asemenea principelui Coburg⁸. N.B.: De trei săptămîni, abia în zilele acestea primii răspunsul de încuviințare. Exempla/riele menite împăratului⁹ și principelui de coroană¹⁰ sunt la mine. întrebam pre un secretariu de cabinet. Acesta îmi spuse că va vorbi cu Pápay și mă va aviza, dar nu am primit răspuns pînă la plecarea împăratului; deci aceste exemplarie (3 + 2 aurite) s[înt] la mine și stau la dispozițiune a se trimite înapoi sau, dacă vreți, mă voi adresa d-lui Pápay prin scrisoare (fiindcă am cunoștință personală cu dînsul; cînd am fost la Buda, el lipsea și numai cu secretariul König, asemenea cunoscut mie, am vorbit) sau [în] fine, veți face precum mi-ați îndețat într-una din scrisorile d-v.

99 Cu distribuirea nu am întîrziat, dară, d-le coleg, pentru / că după primire (aceasta întîrziase, după cum v-am avizat) numai decît am început a le distribui exemplariile, dar am întîrziat cu această dare de seamă, pentru că eu, din cauză că stau aici de 25 ani, și ca deputat de 17 ani, sunt copleșit din toate părțile cu fel de fel de rugări, comisiuni, și în urmarea acestora, am o corespondență mai întinsă decît cînd eram redactor. Nu ajung la toate. Văd însumi că nu fac bine a mă însărcina cu cîte toate. în viitor le voi scutura toate, pentru că nici starea sănătății nu-mi permite atîta zoală. /

99 Vei vrea să cunoști și părerile? Apoi, unii zic: „Nagyon erdekes”¹¹, alții se acață de autonomia Transilvaniei, alții urlă și latră. Dintre cei

sălbateci, vreo doi mi-a mulțămît, zicînd că au vrut să-și procure exemplariu, dar nu știeau (?) de unde; așa d.e. Lázár Adám. Preste tot, nu le place că ați strigat Europei în atîtea limbi. A conversa asupra cestiunii, cu puțini am conversat pînă acum, dar avînd ocaziune, voi prinde pre cîteva matadori și chauviniști și mai moderați, să aflu ce socotesc ei, și apoi ți-le voi împărtăși. Astă dată nu am / timp a mai lungi vorba.

100 Remenyi János (vicepreș. Camerei) nu vrea, o dată cu capul, nici măcar reviziunea legii elect[orale], și zice că nici acest *tare* guvern al lui Tisza nu ar putea scoate la cale reviziunea legii elect[orale]. Cunoști bine vederile aristocrației ardelenesti. Clica lor face mare presiune asupra guvernului, deși vai de capul lor, că dacă Tisza nu ar fi și el ca ei, și i-ar juca iepurește. De cîte ori amenință ei lui Tisza că dacă nu li face cutare și cutare concesione, fac secesiune. Dar de unde? Nici unul n-ar cuteza, căci nu s-ar lăsa de osul ce îl rod cu / atîta tigneală.

100 Primește salutările mele, iară celor cu mare curagiu spune-le că altă dată să se adreseze de-a dreptul la pravoslavnicii lor cei supercuragioși, și mie să-mi deie bună pace, pentru că nu le port grigea.

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alex. Roman.

N.B. Neavînd timp a ceti ceea ce scrisai, binevoiește a îndrepta și a suplini. /

¹ Exemplarele din *Memorial...* Vezi nota 10 la scrisoarea XIX.

² „în cel mai scurt timp.”

³ „îndată m-am gîndit că tu mi l-ai trimis.” (Trad. din maghiară.)

⁴ „Legătură în cruce.”

⁵ Wilhelm Kraft, librar și editor în Brașov.

⁶ *Sennyey Pál*, om politic maghiar, cu oarecare rol antikossuthist în timpul revoluției din 1848, cu rol mai activ în timpul dualismului în calitate de deputat; a încercat chiar să formeze un guvern sub președinția sa în 1877, iar în deceniul 9 a fost președinte al casei magnaților.

⁷ Josif Ludovic Carol, fiul fostului palatin al Ungariei, a desfășurat activitate militară și științifică.

⁸ Oficiu guvernamental.

⁹ Filip principe de Saxa-Coburg.

¹⁰ Franz Josif.

¹¹ Franz Ferdinand.

¹² „Foarte interesant.” (Trad. din maghiară.)

XXIII

Pesta, 24 febr. «<m

Stimate d-le coleg !

Precum îți scrisesem, am distribuit o mulțime de exemplarie (notate cu asterisc în listă), sau însumi în persoană, sau prin espres (d-1 Coca)¹, care în tot locul au fost întrebat: „Cine trimite?”, ceea ce de sine se înțelege. La persoane de distincțiune m-am dus în persoană și, negăsind din întîmplare pe cutare acasă, lăsam bilet lîngă carte. La cardinalul Haynald², care cunoaște bine pre românii din Ardeal și necazurile lor,

102 am ținut mult să-i duc în persoană cartea. M-am dus în rîndul trecut, numaidecît după deschiderea Dietei, dar negăsindu-l, nu i-am lăsat cartea. / M-am dus după cîteva zile, dar plecase. Acum, adunîndu-se episcopatul catolic la conferințele ținute sub prezidiul primatului (poate în cestiunea legii p[en]tru școalele secundarie, ceea ce voi afla mine de la episcopul Szabo³, care încă au asistat), am crezut că îl găsesc, dar din nenorocire era lipsă d-acasă (Hotel National), și astă dată lăsaî cartea, lăsîndu-i și biletul. I-am lăsat timp să o citească, și voiam să mă duc la el zilele acestea, ca să aud părerea lui, care mă interesează mult. Dar 102^b pînă a nu mă duce, primii ieri seară această scrisoare, care / ți-o aclud ca să gîcești cugetele acestui dicitu al lui Loyola⁴, și pînă cînd îți voi putea comunica eu părerea ce voi fi auzit de la dînsul. Duminecă îl voi cerceta.

Biletele și scrisorile de mulțămire primite de la mai mulți nu le păstrez, ci le-am aruncat în corfița menită p[en]tru hîrtiele de lepădat în foc. Dar aceasta credeam că nu va strica să ți-o trîmit, știind că ești înzestrat cu darul divinațiunii.

Proiectul de lege p[en]tru școalele secundarie va trece, cu puține modifi cațiuni. Catolicii vor tăcea (p[en]tru că în § 70 se cuprinde rezervațiunea care îi împacă), protestanții ung[uri] asemenea, și numai cei 103 năpăstuiți prin dispușetiunile / draconice relative la limbă, ingerința brutală sub pretest de inspecțiune (superinspecțiune, propriaminte) și alte calamități din lege, vor rădica glasul: sîrbii, românii și sașii. Dintre români, puțini vom fi, doară cu toții *doi*, dară de am fi 20, tot nu putem împedeca torrentul chauvinistic. Stăpînului Trefort⁵ crede că la serbarea milenariului, toate naționalitățile din țară vor cînta: „Keresztenyek, sirjatok!”⁶

Sănătate și noroc!

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alexandru Roman.

103^b N.B. Te rog păstrează această scrisoare, precum și cealaltă, de la directorul Muzeului, căci dato ocașione le voi lua, sau dacă îmi vei scrie vrodată, să aibi bunătatea a mi le returna. /

¹ Vezi scrisoarea anterioară pentru Al. Coca.

² Haynald Ludovic.

³ Ioan Szabo, episcopul greco-catolic al Gherlei din 1879, iar în 1895 numit și consilier intim de stat.

⁴ Ignatiu Loyola, 1491—1556. întemeietorul Ordinului iezuiților. Canonizat în 1622.

⁵ Trefort Agoston. Stăpînul lui Trefort este, probabil, primul-ministru Tisza Kálmán.

⁶ „Crestini, plîngeți!” (Trad. din maghiară.)

⁷ împreună cu scrisoarea, Alexandru Roman îi trimite lui Bariț o epistolă primită de la cardinalul Haynald Ludovic. Bariț o copiază:

„Copie. Scrisoarea cardinalului Lud. Haynald către profesorul Al. Roman, despre memorialul românilor:

Nagysdgos TJri

Anekiil, hogy a nekem ajándekul kiildott *Emlekimt-xizk* tartalmára, segyes álitásaira vonatkozó nezeteimet, meggyozodotem s egykoru politikai magamvi-

selete szempontjából, kifejezni sziiksegesnek vagy alkalmasnak tartanám. Azon szives figyelmesegert mellyel azon erdekes munkát velem kozolni kegyeskedet, oszinte koszonetemet tartozom, es kituno tisztelettel maradok, Nagyságodnak alázatos szolgálja,

dr. Haynald Lajos, m.k.

Kalocsa ersek.

Budapesten, 1883^b februar 22^{rw}”
(B.A.R., ms. rom. 1001, f. 104).

în românește:

Stimate domn!

în virtutea concepției mele politice și considerînd comportarea d-v. politică din trecut, consider că e lipsit de sens să comentez conținutul memoriului primit și să-mi exprim adeviziunea față de el.

Totuși, vă mulțumesc pentru faptul că m-ați onorat cu trimiterea acestei "interesante opere și rămîn cu toată stima al d-v. prea supus serv,

dr. Haynald Ludovic m.p.,

arhiepiscop de Kalocsa”.

Nu cunoaștem soarta originalului scrisorii. La sfîrșitul copiei, Bariț notează: „1883, febr. Scrisoarea cardinalului Haynald despre *Memorand*”.

XXIV

Pesta, 3 martiu 1883

Stimate domnule coleg!

Astăzi vorbii cu cardinalul Haynald, care se interesa mult de d-ta, întreba că unde petreci și cu ce te ocupi. Nu știa că ești la Săbii, nici că redactezi un ziaru¹. După ce i-am spus toate, trecurăm la cuprinsul *Memorialului*. El zise de cîteva ori: „Igen erdekes!”², și că cunoaște situațiunea din Ardeal, dar asupra cestiunilor p[ri]ncipale, deși i-am dat îndemnul, ba i-am spus chiar „hogy igen becses volna elottiink Eminentiád velemenye, kulonosan a fobb kerdesek iránt etc.”³, nu vru să spună vederile sale. / Trecurăm la cestiunea care lunea viitoarie e pusă la ordinea zilei în Adunarea deputaților. Mă interesa foarte să cunosc ceea ce va face episcopatul în Camera magnaților, și oamenii lor în Adunarea deputaților. El zise că dacă din rezervațiunea cuprinsă în § 70 al legii „kinone magát egy felsobb tanulmányi tanács, melynek tagjait O fel-sege nevezne ki”⁴, ar fi mulțumit episcopatul catolic. Observă totodată că în Camera deputaților în deșert s-ar face asemenea moțiune, p[en]tru că nu s-ar primi — dar să se accentueze dorința —; se va face însă în Casa magnaților. Poate / că însuși are intențiunea să facă acea moțiune, 106^v fiind mai dinainte ascurat că se va primi acolo.

Bătrînul baron Nic. Vay⁵ „nagyon berzenkedik es kopdos a markába, hogy a felso háza nem fogadja el a torvenyjavaslatot”⁶, dar eu, văzînd „emlekiratul”⁷ bisericeii protestantice din Ungaria, înaintată alaltăieri și împărțită la toți deputații, deși este destul de „berzenkedo”⁸, nu cere înlăturarea proiectului, ci *numai* modifi cațiunea ^ (cu poșta de astăzi ți-am spedit un exemplariu), ceea ce, combinînd cu purtarea clerului catolic, mă face a crede că ungurii catolici și protestanți „egy tokben f[in]ganak”, abkekartestes Spiel⁹, „vakuly / 107

magyar ne l ss tot" ¹⁰, adecă se joacă de-a mi ta oarbă, crez nd că noi, de quorum pelle agitur ⁹, nu vom pricepe.

Mitropolitul Vancia ¹² e în Pesta de dumineca trecută. Alaltăieri fu la mine, dar nu avui norocirea d-a fi acasă. Ieri mă dusei a-l vedea. Mi-a comunicat că va sta aici până a se termina discu iunile,  i că au  i pregătit discursul ce va ținea. Dore te să mi-l comunice, deci să-l cercetez după ce voi fi mai luat informa iuni etc.

Szabo pleacă m ne sau luni la Gherla ¹³, el nu vrea să participe la discu iune; deși e cu totul în contra legii, b rb  ia însă nu e virtutea lui cea mare în sus, ci numai în jos. / Din ceilalți episcopi rom[ ni] n-a sosit încă altul, cred însă că Miron R[omanu]l mitr[opolitul] r saritului ¹⁴ apoi Mihali al Lugoșului ¹⁵, vor veni la timp, la fel  i Me ianu al Aradului ¹⁶,  i că vor lupta c t vor putea.

Gener[alul] Doda ¹⁷ n-a sosit încă, deși, tr mi ndu-i un exemplariu din lege, l-am invitat să vină cât de curînd a ne consulta, puțini căi suntem, asupra celor de făcut, dar v z că n-a venit până acum. Poate să sosească m ne, cu trenul de seară.

Discu iunea va dura, cred eu, 7—10 zile în Cam[era] dep[uta i]ilor, apoi la magna i mult 3 zile,  i dacă va trece  i acolo, chiar f c ndu-se / oarecari modifica iuni neînsemnate, pe Paști vom avea oua le ro ie, din cari preste 10 ani vor ieși puii cei de drac.

Doamne, că r u suntem str mtora i! Noi, românii de dincoace, de cătră turcii noștri, iară cei din Regat de cătră sora cea mai b tr n  ¹⁸ Dabit Deus hisquoque finem! ¹⁹...

Adun ndu-se, după cum sper, în zilele acestea episcopii  i deputații rom[ ni],  i consult ndu-se despre cele de făcut, rezultatul consultărilor îl vei avea de la mine îndată după ce se va fi luat vreun conclus.

Salutare!

Al. Roman. \

N.B.  i-am scris, pare-mi-se, că arciducelui Iosif ²⁰ i-am dat (eu în persoană m-am dus la palatin  i am  m nuat cartea Obersthofmesterului ²¹) exemplariul, asemenea ducelui de Koburg ²²  i primatelui Simer, pe care nu l-am găsit, căci plecase, dar vine iară în 15 l.c. Desigur  mi va grăi. Din exemplariile germane cari au mai rămas superflue (vreo 5 ex.), au cerut d-l coleg Wolf ²³ ca să-i dau p[en]tru at tea persoane de distincțiune în Germania,  ns rcin ndu-se a le tr mite însuși. I le-am promis,  i luni i le  i dau. Ale  mp ratului ²⁴  i ale principelui de coroană ²⁵ s[ n]t asemenea la mine,  i nu știu, să scriu d-lui P pay / la Viena, sau ba? Te  ntrebisem în scrisoarea ultimă, dar nu mi-ai răspuns. Rog  ncunosc n teaz -mă ce  i cum să fac. Eu în 20 martiu voi pleca de aici la S bi , apoi la București, și, precum știi, numai după Pastele noastre mă voi întoarce ( n 5 mai) la Pesta. Dacă vrei, eu aduc cele 5 exemplarie aurite cu mine  i  i le înapoiez la Săbii, ori București, sau dacă preferi,  i le spedesc cu poșta, sau în fine, dacă vrei să steie aici, scrie-mi să  tiu de ce să mă  in.

Idem. ²⁶/

² *Observatoriul.*

³ „Foarte interesant” (trad. din maghiară).

⁴ „Ar fi foarte pre ioas  pentru noi părerea d-v., mai ales în ceea ce privește problemele principale” (trad. din maghiară).

⁵ „S-ar crea un consiliu superior de studiu, ai cărui membri ar fi aleși de către Majestatea Sa” (trad. din maghiară).

⁶ *Vay M hlos*, 1802—1894, cancelar.  n 1848 comisar pentru Transilvania. Mai t rziu a făcu parte din partidul conservator.  n 1888 ajunge președinte al Camerei deputaților din Budapesta.

⁷ „Camera superioară nu primește propunerea de lege” (trad. din maghiară).

⁸ *Memorialul...* (XIX, n. 1).

⁹ „ ng mfat” (magh.).

¹⁰ „Joc dinainte aran at” (magh.  i germană).

¹¹ „Orbe te, ungurule; nu vedea, slovaculei” (trad. din maghiară; vechi-proverb maghiar).

¹² „Despre a căror piele este vorba”.

¹³ Ioan Vancea de Buteasa.

¹⁴ Ioan Szabo, episcopul greco-catolic al diecezei Gherla.

¹⁵ Miron Romanul.

¹⁶ Victor Mihalyi de Apșa.

¹⁷ Ioan Me ianu.

¹⁸ Traian Doda.

¹⁹ Turcii, nobilimea  i guvernan ii maghiari. Sora cea mai b tr n : Germania (?).

²⁰ „Dea Dumnezeu un sfir it bun!”

²¹ Vezi nota 7 la scrisoarea XXII.

²² Corect: Obersthofwaser =  ambelan.

²³ Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

²⁴ *Carol Wolf*. Om politic  i economist sas din Transilvania.  n 1871—1873, redactor la *Nene Fr. Presse*.  n 1881—1884, deputat al orașului Sibiu  n Dieta de la Budapesta.

²⁵ Franz Josif.

²⁶ Franz Ferdinand.

XXXV Vari  notează: „Răspunse toate 3 ep[isto]lele în 8 mar.  i trimi i 16 fl.” S bi , 25/111 1883

Onorabilă redacțiune !

După ce vi-am spedit discursul meu seara, cet nd traducțiunea germană p[en]tru *Tageblatt*, observai că din lista păcatelor unguerești, c te le inserasem, au rămas afară din nebăgare de seamă un pasagiu foarte esen ial. Deci, mă grăbesc a vi-l tr mite în alăturare, rug ndu-vă ca să aveți bunătate a-l traduce  i a-l insera la locul convenit. Totodată vă rog / no ca să binevoi i a comunica aceasta  i onorabilei redac iuni a *Telegrafului rom[ n]**, făcînd a i se transpune h rtia nr. 2.

Salutare!

Alex. Roman. / H 0

¹ *Discursul deputatului Alexandru Roman  inut în ședința de la 16 martie 1883 asupra proiectului de lege relativ la organizarea  coalelor secundare, în Observatoriul, VI, 1883, nr. 22 din 19/31 martie, p. 85-86  i nr. 23 din 23/4 aprilie, p. 89—91.*

² *Siebenbürgisch Deutsches Tageblait*, ziar german apărut la Sibiu  ntre 1874—1944. Redactori mai de seamă: H. H ner, Ludwig Fritsch, Iulius Teutsch, Emil Neugehorn.

³ *Telegraful român*, 1883, nr. 45. Vezi si T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1913, voi. VII, p. 99-115.

Pesta, 12 martiu 1884

Stimate domnule coleg !

Iară o litanie lungă !

Pentru ca să cunoști toate cîte mișcă consorțiul „vitrioliștilor”¹¹, ți-am promis că te voi încunoștința din cînd în cînd. Nici o îndoială nu mai încap că s[un]t înțelegești cu Tisza², pentru că iacă ce mi se descoperi ieri seară: un tînăr funcționar de la ministeriu, care ține mult la mine (fiindu-mi și obligat p[en]tru mai multe mici ajutoare), și care deși umblă în adunările secrete ale consorțiului, se crede mai bun (?) decît principalii săi, s-a certat formal cu d-l Cimponariu Atanasiu, p[en]tru candidatura într-un colegiu elect[oral] din Banat. Tînărul adică, cu învoirea lui Tisza, se duse între alegătorii acelu / colegiu, unde are pre pretorul rudă, și alți amici, ca să văză de poate fi ales. Scurt, i se promise. Deci, merse la Arad întîi, la episc[opol] Mețianu³, care îl primi bucuros, dar îi spuse că în acel colegiu este acum candidat pus, și acesta e d-l Cimponariu. El apoi merse la Tahâjdi, care îl primi ca pre un recomandat, îi descoperi însă că acolo ar fi Cimponariu, dar dacă crede că (tînărul) are mai mulți aderinți, să se înțeleagă cu Cimponariu, care apoi se poate sau lăsa, căci de *înaintat* va înainta, și dacă nu se va face deputat, sau poate să-și pună candidatura într-alt colegiu. „De altmintea — zise — voi merge acuși la Pesta și mă voi înțelege cu Tissa și cu Gáll⁴ = Cimponariu. Tînărul se întoarse la Pesta, unde mai întîi vru să se înțeleagă cu Cimponariu, dar acesta scuipă foc și spuză, amenințînd că dacă foispanul⁵ / și guvernul vor înlocui pre altul în acel colegiu, atunci el face așa și așa, anume, își va răzbuna, căci va lucra ca acolo, și încă și aiurea, să se aleagă un deputat național, d.e. chiar Babeș⁶, p[en]tru că tînărul voiește chiar la Sasca a-și pune candidatura.

După ce văzu că Tănase al lui Cimponariu nu pricepe rațiunea de stat, tînărul se duse la Gali, căruia zise: „Am venit la d-ta ca la conducătorul și capul nouaiei partite (sic) ca să faci pace” etc. (Auzind doamna Gali că un mucos și nimene(?) vrea să fie coleg cu bărbatul ei (I), deveni galbenă de mînie și începu a se amesteca în ceartă, dăscălînd atit pre tînărul cît și pre bărbat. D-l Gali îi spuse că nu ar fi trebuit să se îmbulzească mai nainte d-a supune umilita sa rugare înaltului scaun al consorțiului. Va vedea însă etc. /

Se înțelege că tînărul nu se lasă, da nici Cimponariu, răzămătat pre ajutoriul conșoților. Tînărul afirmă că Cimponariu, în acel colegiu și aiurea prin Banat, numai ca un teribil uzurariu⁷ e cunoscut, și că aceasta ar fi spus-o lui Tahajdi și altora. N.B. In an. tr. se publicase în jurnale că un jude de la Tablă au minat o comunitate rom[ânească] cu uzurarie. Noi toți știam de cine e vorba, și l-a costat mult pe C[imponariu] d-a putut complana lucrul ca să nu o pățească. (N.B.: și el este din cei cu acțiuni). Scurt, căci mi-e cu neputință a-ți comunica toate într-o epistolă. Planul consorțiului, după ordinea dată de generalul Tissa⁸, este a se pune în cele mai multe colegie românești, candidați din consorțiști. Vor pune candidatura: d-l cavaliariu⁹, în Ardeal, apoi fiul său cel ce luă o

nevestă cu mulți bani¹⁰, apoi Cimponariu, apoi Marianescu¹¹ și așa mai mulți. Am auzit la Serbu G.¹² în casă debacînd un D. de la Tablă (jude supl.) în contra d-lui Doda¹³, că de ce folos este deputăția lui dacă nu știe ungurește și nu vine la Dietă, ba nici pe la miniștri etc, etc. Vei vedea că și în contra lui vor candida / un vitriolist, și poate chiar pe fiul cavaliariului, a cărui socru este bocotan în Caransăbiș.

în contra mea se lucră de mult. Marele român Vegso¹⁴, cu care ferbe și coace d-l Gali, au și început acțiunea, cu ungerii și cu cîțiva români perduți. Să fii bine convins că și fratele nostru Hossu¹⁵ se va candida în Ardeal, firește dacă i se va rezerva postul, dar poate că el nu va face altă comedie, ci va pune candidatura fiiului său. Cum că Hossu este cu ei, o știu pozitiv, căci însuși mi-a mărturisit că li-a dat 100 fl., dar se lăpăda ca de Satana că el nu știe, nu sc mestecă. Adevărul însă e că ferbe și coace cu vitrioliștii, ba eu țin că el și cavaliariul s[în]t părinții, sau mai bine *nașii* consorțiului.

Călătorii cavaliari / de odinioară de la Mercuria se întîlnesc iară. Eu observai lui H[ossu]: „Frate, eu nu știu dacă ești cu ei sau ba, nici te-am întreat. Atîta-ți observ că tu, după declarațiunile tale făcute cînd cu reforma legii eiect[orale] transilv[ăne]ne, te-ai fost reabilitat la r[omâ]ni, și nu ai lucra bine dacă te-ai compromite de nou”. D-l Hossu mi-a cerut cursul anului *Federațiunei* 1868, apoi 1872, apoi 1869 (p[en]tru acesta venise cavaliariul la mine, zicîndu-mi că îl va lua d-l Hossu, de la care apoi el — caval. — le va primi). Iacă, vezi că ferb și coc laolaltă. Cavaliariul va cere punerea sa în pensiuine; aceasta voia dînsul mai de mult, acum însă a dat de i s-a tradus de cătră traducătoriul de la ministeriu, cartea / de botez, ceea ce arată că are intențiunea a o întrebuinta la actele petițiunii. Mai multe îți voi comunica în București.

Pre Doda eu l-am făcut atent (mi se pare că ți-am și scris cînd ți-am trimis declarațiunea) la actul de convocare. Mi-a răspuns imediat, mulțămîndu-mi și asigurîndu-mă că desprețuește pre „vitrioliști” etc. Totodată zice că au trimis declar[atiunea] la toate trei jurnalele naționale]. Am și cetit în *Luminat[orul]*¹⁶, *Gazetă* adrese, și a mea, dar articolul de fond relativ la purcederea consorțiului este prea aurelianesc = porcăresc. Ce are să înjure ca asurugii? Are publicul rom[ân] destulă pricepere de a timbra însuși mistificațiunea. Sper că d-ta, moderat ca totdeauna, vei fi făcut / în modul uzitat, convenabil.

După toate cîte văz eu, acești oameni sunt o bandă de speculanți, ad[ică] prin deputăție vor să ajungă mai curînd la curie, la ministerie etc. Am înțeles că iui Simonescu¹⁷ i s-a pus în vedere — dacă se va purta bine — un post de consil[ier] de sec[ție] la Ministeriul de interne.

Afară de Doda și de mine, toți cei alți deputați s[un]t „vitrioliști”. Serbu îmi spuse însuși. Simonescu [nu] este rudă cu caval[erul] prin soția sa, fără cu soacra tînărului caval[er]. Nu știu nimica de Jurca¹⁸, care lipsește puiurea d-aici, dar este mare adoratoriu al d-nei Gali, mai ales (cauza ți-o voi spune cu graiul), de cetero. Cînd cu manifestul cel de an, Jurca nu l-a subscris *pentru că nu l-a lăsat soția sa*, deși dînsa / este (și soră-sa) cea îndatorată el-nei Gali. Vezi, creșterea românească ce fericitul Pop¹⁹ dede copiilor săi, nu-și perdu fructele sale. D-na

Aurelia Pop ține sufletul românesc în casa lui Jurca, care este o mămăligă nefrecată. Dar bine că mai ascultă și de muiere.

Soția mea s-a luptat între vieață și moarte. De trei săptămîni zace. Alaltăieri au recidivat, și credeam că se duce. Ieri și astăzi — mai liniștită. Mereu varsă, nu poate lua nici măcar supă. Nu știu ce va fi cu ea, biata, căci au slăbit foarte. Nu am comunicat greutatea boalei surorii sale, ca să nu se sparie. In asemenea situațiune tristă, nu știu cînd, și de voi putea merge ăst an la București. De i se / va face mai bine, vom merge de aici la Săbii, unde ar petrece timpul de reconvalescîntă, și apoi, cu soră-sa, va merge la mama în Săbiș.

Chiar acum îmi veni la mînă „Vitriolul”²⁰, și cele ce zisei mai sus că le auzii de la un judec[ător] de la Tablă, relativ la Doda, le zice acum despre Doda, firește, mai cu politeță, d-l Gáll, care este *referințele* comisiunii p[en]tru comuniunea din graniță. Se laudă că altul (ad. Gáll) trebuie să facă ce nu face Doda. D-apoi doară el cu consoții săi s[un]t acumă cei ce fac toate pentru părăsita națiune.

Familia cavaleriului toată e supărată foarte pre mine. Toate familiile rom[ânești] d-aici au venit, de 3 săptămîne, și cîte de 2—3 ori la noi ca să vază / pre soția mea, numai a cavaleriului, care altădată venea foarte des, nu s-a arătat. Gav[alerul] crede că toate informațiunile, chiar și ale *Luminătorului*, s[un]t de la mine. Mai rău îl doare că se știe cum că el este spiritul conducătoriu al „Vitriolului” dar tinerii de la redacțiune au amicii lor, și nu e[un] trebuie să spun lumii ceea ce se știe, de povestesc și păsările pre garduri. Eu numai d-tale ți-am scris atunci, firește, cînd încă nu se știa. Dar d-ta nu ai divulgat, și bine ai făcut.

Salutare! Sper că ne vom vedea la București.

Al d-tale stimătoriu coleg,

Alecu. I

N.B. Ca să poată veni cu gloatele oamenii consorțiului la conferință, d-l Gáll au exoperat p[en]tru pelerini bilete cu prețul redus. Unii malițioși observă că guvernul aduce gratis pre toți.

D-na Gáll au îndemnat pre tineri să aranjeze o seară muzicală (ce se va ținea simbătă) încredințîndu-i că venitul va fi mare, deoarece se va aduna lume multă la conferința de vineri, care apoi va acurge la serata tineretului. Doamna pricepe bine „miscere utile”²¹, și a cîștiga și inimele tinerilor. E măiastră în astă privință.

Idem. I

¹ Gruparea moderată din jurul ziarului *Viitoriul* din Budapesta.

² Tisza Kálmán, prim-ministru al Ungariei.

³ Episcopul ortodox al Aradului.

⁴ *Iosif Gall*, jurisconsult și om politic român. în 1867 în Ministerul de justiție maghiar; consilier la Curtea de casație pînă în 1881, cînd intră în cariera politică și este ales deputat în cercul Recaș (Banat). în 14 martie 1884 înființează un partid politic moderat care a avut însă o viață foarte scurtă, deoarece nu s-a bucurat de nici o popularitate.

⁵ Cornițele suprem.

⁶ Vincentiu Babeș.

⁷ Cămătar.

⁸ Ironie la adresa lui Tisza Kálmán pentru guvernarea sa autoritară.

⁹ Ioan „cavaler de” Pușcariu.

¹⁰ Probabil Iuliu, judecător la tribunalul din Pesta.

¹¹ *Atanasie Marian Marienescu*, în 1880 jude suplinitor la Tabla regească din Budapesta și în 1885 ordinar.

¹² George Serb.

¹³ Generalul Traian Doda, eliminat din Parlament pentru atitudinea sa intransigentă.

¹⁴ G. Veghso, deputat de Maramureș.

¹⁵ *Iosif Hossu*, 1825—1897. Deputat în Dieta de la Pesta în 1866 cu program politic deăkist. în 1870 vicepreședinte al înaltei Curți de conturi.

¹⁶ *Luminătorul*. Ziar politic, literar. Apare în Timișoara 5/17 martie 1880 — 25 dec/6 ian. 1894. Redactor P. Rotaru și proprietar Meletie Drăghici.

¹⁷ *Leontin Simonescu*, deputat, ales la sfîrșitul sesiunii parlamentare 1881—1884 în cercul Bocșei în Banat. Vezi T. V. Păcățian, *Cartea de aur* voi. VII, p. 50.

¹⁸ *Ioan Jurca*, vicecomite al Maramureșului, deputat dietal, și-a cîștigat merite în activitatea politico-culturală maramureșană.

¹⁹ Familia soției lui I. Jurca.

²⁰ *Viitoriul*, ziar politic, economic și literar. Budapesta 20 dec. 1883/1 ian. 1884—12/24 aprilie 1885. Redactor: Zamfir M. Rozescu, apoi Corneliu Diaconovich.

²¹ „A îmbina plăcutul cu utilul.”

XXVII

Pesta, 26 octobree 1890

Prestimate domnule coleg!

Aici se vorbesc multe lucruri ciudate, din cîte adică au transpirat mai ales prin corespondințe private, despre celea ce se vor stabili în conferința de mine K Turcii noștri au și început a se bucura, aflînd că se naște sciziune în corpul națiunii noastre. Eu nu cred, firește, nici pot să cred, p[en]tru că situațiunea noastră în loc d-a se ameliora, s-a deteriorat. Prin urmare, nu pot înțelege cum chiar acum să se facă sciziunea, cînd din contră, toate elemintele, și cele mai blînde, trebuie să se reunească la luptă solidară. Vorba poate fi numai despre modul procedării. Aflu că „activitatea va fi anunțată”. Prea bine! Dar, precum observasem eu / în 1881, în Sînul comitetului de 30², și chiar în ședința plenarie, activitatea este cu mult mai greu lucru decît pasivitatea de pînă acum. Se cer sacrificie, și anume fonduri, p[en]tru că cu apă sîntită numai nu se poate face politică. Se cere organizațiunea partidului național, cu fonduri în centru și cu fonduri în districte, așa precum are fieștecare partid unguresc. Sărântocii de alde Helfy³, Irányi⁴ etc, cînd cutrieră țara prin cercurile electorale, nu călătoresc pe speșele lor, ci pe speșele fondului partidului lor, tot așa și apponyștii⁵, cari dispun și de mai multe mijloace materiale, ne mai vorbind de partidul liberal (guvernamental), care dispune de mulți bani (de la oamenii fruntași / ai partidului, cum s[un]t episcopii, cari trebuie să deie din gros, apoi jidovii cei bogați, apoi casa statului), și dispune de tot aparatul administrativ. Prin urmare, lupta noastră devine grea, dar n-avem încotro, trebuie să o susținem cu toată sărăcia.

117

117*

Mi-aduc aminte că în 1881 numai singur d-l Diamande Manole⁶ m-a înțeles, sau cel puțin numai dînsul singur declarase: „Eu înțeleg propunerea d-lui Roman și iacă mă oblig a da pe fiecare an 600 fl. p[en]tru fondul partidului nostru național". Dar altul nimene n-a mai grăit, și lucrul rămase baltă.

Aflu că tribuniștii⁷ se împacă cu albiniștii⁸ (sic; așa mi se spuse). De unde e norocul ca să vedem această înțelepciune politică, semn de maturitate? Eu însă mă tem că s[un]t mistificațiuni, căci de rău te temi, și suntem dedați a nu mai aștepta bine. /

Alaltăieri a venit la mine un corespondent al jurnalului *National Zeitung* din *Berlin*, ca să mă intervievească (pardon despre acest barbarism!) despre cîte toate. Eu însă numaidecît i-am dat un exemplar din *Memorand*, testul german. El însă observă că cu atîta numai nu se mulțamește ci, după ce îl va fi citit, va mai veni să-mi facă întrebări. Poate să fie vreun spion, căci e un ovrei d-aici care știe bine și turcește⁹.

După cîte au transpirat din jurnalele prusienesti, eu dau cu socoteala că regele Carol, la întrevedere sa cu împăratul Francisc Jos[if], va fi vorbit acestuia și despre situațiunea cea deplorabilă a noastră, sub guvernul turcilor noștri botezați, / căci cum altmintea ar fi scris jurnalele prusești că: „*Austro-Ungaria nu poate căuta la alianța României, pre cît timp românii din Ungaria vor fi persecutați*”, dacă nu ar fi transpirat ceva din conversațiunea celor doi domnitori? Fie cum va fi, nu e cu putință ca românii să plece capul chiar acum, cînd persecuțiunea înaintează cu pași repezi și cu obrăznicie nemaipomenită. Pre vorbele d-lui Coroianu¹⁰ (publicate) nu pun mare pond, dar lucru ciudat mi s-ar părea ca chiar în împregiurările de față să se găsească unul sau altul care să cuteze a face propuneri de apropiere cătră cel ce te sugrumă, pe cînd niciodată nu au / fost mai mare trebuință ca și chiar acum de a se arăta celor de la putere că r[omânii] toți s[un]t solidari, a protesta în contra împilărilor și a continua lupta cu toată energia, proclamînd *activitatea* pre toate terenele, dar firește, *activitatea cea mai viguroasă*. Așa, înțeleg și eu activitatea, carea apoi, în urma urmelor, va arăta lumii că 3 milioane de români încătușați în ș-i-i cei absolutistici și retrograzi ai ungușilor¹¹, nu se pot nici măcar mișca, necum să poată lupta cu efect. Dar atîta, cel puțin, se va arăta, pentru că de un rezultat favorabil r[omâni]lor / nici vorbă nu poate să fie, pre cît timp guvernul urmează politica de cutropire¹².

Mulți ungușii frunțași mă întrebă mai de una, mai de alta, eu însă le răspund: „De cînd ați făcut cestiune de putere din cestiunea de naționalitate, nici o capacitate în stînga sau în dreapta nu mai are înțeles. De altmintea eu de 3 ani mă sbîin de la politică”¹³. Ei, firește, nu s mulțumeți de răspunsul meu, și nu-mi cred că nu-s inițiat în toate secretele de la Săbii. Creadă ce și cum vor vrea, eu unali-ampsus : „Nu pot crede că r[omâni] în conferință să decidă apropiere cătră guvern sau ungușii cutropitori, p[en]tru că situațiunea e mai rea ca mai nainte, Prin urmare, nu de pace și împăciuire, / nicidecum, ci numai de luptă energioasă poate fi vorba, ceea ce din natura lucrului purcede”.

Dacă timpul și ocupațiunile îți vor permite, rogu-te fii bun și mă informează despre ale noastre. Apoi, firește, nu despre cele ce se vor scrie prin jurnale, ci despre părerile oamenilor noștri.

Dorindu-ți de la D-zeu sănătate și putere, te rog să primești totodată încredințarea distinsei stime ce ți-o port.

Al d-tale stimător coleg,

Alex. Roman.

VIII, Jozsef Korut, 87¹⁴ 120¹⁵

⁶ Este vorba de conferința Partidului Național Român din 27 — 28 oct. 1890 de la Sibiu. Vezi Ț. V. Păcățian, *Cartea de aur*, voi. VII, Sibiu, 1913, p. 406—418. Aprecieri asupra acestei conferințe la E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 138.

⁷ Al. Roman a fost membru al Conferinței naționale de la Sibiu din mai 1881, avînd încredințarea întocmirii și prezentării „proiectelor de conluze”.

⁸ Helfy Ignutz, om politic maghiar din Transilvania, deputat al partidului independentist, scriitor.

⁹ Irányi Daniel, om politic maghiar, unul din întemeietorii partidului independentist.

¹⁰ Partizanii lui Apponyi Albert, om politic maghiar, conducătorul opoziției unite împotriva lui Tisza și liderul deznaționalizării naționalităților.

¹¹ Negustor instărit din Brașov.

¹² Gruparea de la *Tribuna* din Sibiu.

¹³ Conducerea Băncii „Albina” din Sibiu.

¹⁴ Ungurește.

¹⁵ Iuliu Coroianu, avocat în Cluj și membru în Comitetul național. Unul din autorii *Memorandului*, condamnat în procesul acestuia din 1894, la doi ani și jumătate închisoare.

¹⁶ Guvernele maghiare.

¹⁷ Deznaționalizare.

¹⁸ Adică din 1887, de cînd a căzut la alegerile de deputat în cercul Ceica. Căderea sa a fost determinată de falsificarea alegerilor de organele guvernului.

¹⁹ Barit notează: „Răsp. 31 oct.”

XXVIII

Pesta, 23 nov[em]b. 1890

Preastimate si iubite domnule coleg !

După ce îți spedisem epistola, eu am plecat la Săbiș în Ardeal, unde am petrecut cîteva zile. De acolo am mers la Oradea Mare, a vedea pre frate-meu¹, care bolise de gît încă de la ziua apărării d-lui A. Mureșanu². Dar, laudă Domnului, l-am găsit deplin sănătos, și chiar terminase apelațiunea sa în cauza acuzațiunii pentru cina de la Cluș (unde răcindu-se, venind asudat din sala pertractării, căpătase o durere de gît ce l-au supărat din 14 aug. pînă în oct. 20). M-am mirat de *flegma* (termin vechi în acest sens) fratelui meu, care în loc să persifleze din punct în punct caragioasele acuzațiuni și suciture, resuciturele a § §-lor din partea procuratorului, au combătut cu toată seriozitatea, *juridice*, punctele acuzațiunii. La observațiunea mea că de ce nu face o mare glumă, frate-meu răspunde că cu turcii noștri, cari numaidecît îți arată temnița, nu e bine a glumi, mai ales că dînsul nu are spiritul, la bătrînețe, d-a se mînca cu lupii.

121 M-am informat despre toate cele de la Săbii. M-am bucurat că oamenii noștri / s-a convins, în fine, că numai cu apă sîntită nu se face politică, și apoi că recunoscără necesitatea d-a sprigini jurnalistică noastră, care numai vegetează. Era tempus supremum³, căci altmîntre trebuiau să despereze și să le scadă puterea de rezistență. Ga să știi, d-le coleg, că în timpul cînd am fost eu închis la Vâț⁴, amicii cauzei ce susțineam au adunat ajutoriu pentru *Federațiunea*. Îți împărtășesc că am primit (adică au primit *editorul*, cu care aveam contract ca el să încaseze toate prenumerațiunile și, preste tot, banii ce vor intra la redacțiune) ca la 1200 fl., din care sumă s-a plătit gloaba de 500 fl., plus spesele procesului, plus gloaba pentru I. Poruțiu⁵; dar, firește, n-au ajuns. În urmă, după 6—8 ani, mă apucară să plătesc și *întreținerea în închisoare* p[en]tru d-l Poruțiu. Aceasta însă⁶ plătit-o, căci după un proces de 2 ani, am fost dezlegat de această dătorință. Dacă ar afla unguirii că Poruțiu astăzi are de unde să plătească, l-ar inhăța de nou. Dar lucrul, cred eu, s-a prescris, deși eu am pățit multe, chiar la 10 ani după sistarea *Federațiunii*, adică am trebuit să plătesc taxe și competențe pentru *concursuri scolastice*, la stațiuni dăscălești, cari eu le-am publicat gratuit. Asemenea neplăceri au avut și d-l Babeș⁷, tot după ani de la sistarea jurnalului.

121² Acestea ți le împărtășesc pentru că s-a vorbit poate multe despre D-zeu mai știe cită blagă ce / aș fi primit. Adevărul însă este acesta, care eu îl pot dovedi cu hîrtiele ce le păstrez încă. Dar mi se scria din mai multe părți atunci (cînd eram închis), și mai tîrziu, ca să perseverez și cu pagubă în susținerea jurnalului, că voi fi ajutat. Am rămas însă cu încurajarea și cu promisiunile, pentru că în urmă fui silit a sista jurnalul, și încă silit de tipograful, carele nu mai vrea să tipărească, încît nu putui nici măcar să anunț publicul, deoarece tipograful (unguroi) tipărise mai mtreg n[umă]rul și-l curmă. Prin urmare, acel nr. rămase neespedit.

Iacă așa am pățit cu promisiunile și încurajarea, încît închisei prăvălia cu un deficit de 8 mii fl., ceea ce p[en]tru mine, om sărac, au fost egal cu ruina materială. Am și tras 14 ani, numai eu știu cum, p[en]tru că acea sumă, cu carnetele și cu spesele proceselor s-au îndoit. Eu, adecă, nu am avut la spate un patron, ca d-l B[abeș] pre Mocioneștii, cari sacrificară 30 de mii p[en]tru *Albina*, precum o' mărturisește' d-l B[abeș] în nr. din urmă al jurnalului său⁸.

Iacă, dară, că după 20—22 de ani, abia ajunse și publicul nostru a se socoti să se îngrijească de bieții operări ai națiunii.' Bine că în fine înțeleseră necesitatea imperioasă d-a sprigini jurnalistică. Celelalte vor urma. M-am bucurat din suflet de bărbăteasca faptă a celor adunați la Săbii. Știam dinainte ce deciziuni se vor lua, p[en]tru că, cunoscînd situațiunea cunoșteam și predispozițiunea spiritelor. De aceea, cu observațiuni / sarcastice am răspuns unguiroilor fruntași, cari mă întrebau — sperînd ei — că la Sibiu r[omâ]nii într-adevăr au să se deie legați și să se plece stăpînirii cu capul pre tîpsie? R[omâ]nii adunați la Săbii au fost la înălțimea misiunii și dătorinței lor de r[omâ]ni, coriștii de ceea ce trebuie să facă.

^ Acum să-ți răspund la întrebarea confidențială. Aici nu e nici un tînr la Facultatea filosofică, care să nu fie *trâmis* anume, sau de la

Săbii, sau de la Blaș, Oradea Mare, a se pregăti pentru misiunea de profesor, și anume, profesori gimnaziali. Prin urmare, aceștia toți sunt ținuți a se întoarce în diezele lor, unde vor lua sarcina de profesori. Unii dintre teologii rom[âni], elevi ai Seminariului central de aici ascultă precum în toți anii anteriori, așa și acum, cursul separat al studiilor *cri* se cer p[en]tru candidații de prof[esori] gimn[aziali]. Dar aceștia încă toți se vor întoarce în diezele lor. Deci nu am găsit nici unul care, măcar cu dispensațiune de la arhiepiscopul său, să se poată îndatora a servi aceluia institut de fete. Alți tineri cari să învețe, și anume *pre spesele lor*, nu sunt. Tinerii noștri ascultă legile, medicina, apoi unii puțin la politehnică, dar la filosofie *nici unul*, afară de cei *trâmiși* anume, și *cu stipendiu*. Eu nu aflu alt espedient p[en]tru a vă asigura ele profesori la institutul de fete, decît ca să trîmiteti din cînd în cînd, cu stipendiu de la Asociațiune, cîte *doi* tineri ca să se pregătească, avînd obligațiunea d-a servi institutului de fete. Și, după ce salariul este egal cu al profesorilor de la gimnaziile noastre, tineri se vor găsi.

Primește salutările mele cele mai cordiale. Al d-tale stimător și devotat coleg,

Alex. Roman.

N.B. Chiar în zilele acestea, înțelesei de la decanul facultății noastre filosofice, că este un tînr cu numele *Bunea*, candidat și el, și-l lăuda tare. Eu însă nu-l cunosc, căci la cursul meu nu e înscris pînă acuma dar m-am informat de la tinerii ce ascultă studiile mele că ar fi din Fofeldea, adică din satul fericitului Laurian⁹ și a d-lui Manliu¹⁰. Presupun că e unit, dar nu știu încă, este și el *trâmis* cu stipendiu, și se *ține* legat de cutare dieceză? Va veni la mine și, după ce voi fi luat răspunsul lui, ți-l voi scrie. /

¹ Iosif Roman, avocat în Oradea.

² *Aurel Muresanu*, publicist și om politic; fiu al lui Iacob Muresanu, fost redactor al *Gazetei Transilvaniei*, el însuși redactor al acesteia, dîndu-i un nou avînt. Din 1885 a fost ales de repetate ori în Comitetul Partidului Național. El a avut două procese de presă, în 1888 și în 1890.

³ Ceasul al doisprezecelea.

⁴ în 1871.

⁵ Ioan Poruțiu, redactor adjunct al *Federațiunii*.

⁶ Vincentiu Babeș.

⁷ Ajutoarele familiei Mocioni, pentru susținerea ziarului *Albina* se ridicau la 28.000-30.000. Vezi *Albina*, XII, 1876/1877, nr. 117-118 din 31 dec/12 ian.

⁸ August Treboniu Laurian.

⁹ *Ioan Manliu*, pedagog, studiază și profesează la București. Are numeroase lucrări de filologie.

ATANASIE ȘANDOR

(1809-1892)

rintre cărturarii din regiunile de vest ale țării, cu care George Bariț a avut legături mai îndelungate, se numără Atanasie Șandor, profesor la Preparandia din Arad între 1843—1879. Este una din figurile cele mai interesante de animator cultural dintre cîți i-am avut în epocă, dar din păcate foarte puțin cunoscut de generațiile mai noi. Pomenit doar fugar în lucrări de istorie a medicinei¹ sau a învățămîntului², doctorul Atanasie Șandor merită, însă, pentru activitatea sa în slujba învățămîntului românesc, a filologiei și pedagogiei, un studiu mai atent și mai aprofundat care să-l scoată din uitarea nedreaptă ce i-a hărăzit-o posteritatea, să-i aducă la lumină opera manuscrisă, dintre care cea din domeniul filologiei posedă suficiente calități pentru a fi studiată.

Atanasie Șandor s-a născut la Nădlac în 14 mai 1809, într-o familie de țărani³. Primele clase primare le-a făcut la școala românească din Lipova și la cea reformată din Macău, după care se înscrie la liceul din Arad (un an) și apoi la cel din Timișoara, pe care-l absolvă în 1826. Studiile universitare și le face la Seghedin, unde audiază cursuri de filozofie (1830) și la Pesta, unde obține, la 6 august 1836, titlul de doctor în medicină cu teza *Dissertatio inaug. med. de scrophulosi*, Pesta, 1836. Ca elev și student a fost nevoit să înfrunte multe greutăți pînă și-a văzut visul realizat, întreținîndu-se de multe ori singur, cu meditații, la familia Kapdebo în Bărăteaz sau la diverse familii din Pesta. Nici după absolvire viața nu i-a fost mai ușoară, trebuind să lupte încă din cel dintîi an de carieră medicală cu holera care izbucnise în 1836 în județul Cenad. După un an petrecut la Cenad, se mută în 1837, la Pecica iar apoi la Lipova (1838), pentru a se stabili apoi definitiv la Arad, la sfîrșitul anului 1838.

Aici vine tot mai des în atingere cu institutul preparandial din Arad pe ai cărui elevi îi consultă gratuit, și cu profesorii de aici, cu care se împrietenește, mai ales că unele

¹ Vaieriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927, p. 39; Samuil Izsák, *Studii și cercetări de istoria medicinei și farmaciei din R.P.R.*, București, 1962, p. 170-171.

² V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 52—61.

³ T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 410. Toate datele biografice se bazează pe această sursă.

⁴ Samuil Izsák, *op. cit.*, p. 171.

preocupări cărturărești îl fac cunoscut într-un cerc mai larg. O dată cu numirea lui Dimitrie Constantini ca director al Districtului școlar Oradea Mare, la 17/28 iunie 1843, Șandor este solicitat să suplinească catedra acestuia, iar în anul școlar următor i se încredințează catedra lui Alexiu Popovici, la pensionarea căruia obține titularizarea. Numirea definitivă îi sosi la 10 februarie 1846, dată de la care funcționa neîntrerupt pînă la 19/31 decembrie 1879, adică 36 de ani.

Ca profesor a predat mai multe discipline: pedagogia, limba maghiară și germană, istoria Ungariei, geografia, limba română, desenul, epistolografia, metoda școlilor populare și istoria naturală. între 1845 și 1851 a îndeplinit funcția de secretar literar al consiliului profesoral, redactînd protocoalele și actele emise de acesta. Ca medic a îngrijit în continuare, în mod gratuit, elevii școlii, așa cum se arată și într-o corespondență trimisă de el *Gazetei de Transilvania* \& 16 martie 1846 (scrisoarea XVII).

Ca om de cultură, Atanasie Șandor a activat în domenii diverse. I se cunosc în primul rînd colaborările la *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și la *Gazeta de Transilvania* ale lui G. Bariț. Aici a publicat poezii⁴, a discutat despre versificație și prozodie⁵ și a tradus fragmente din *Eneida* lui Virgiliu⁶ sau a inițiat culegeri de literatură populară printre elevi, pe care le-a cedat apoi nepotului său Atanasie Marienescu⁷. Cele mai importante lucrări sînt, însă, cele din domeniul filologiei, comentarii asupra dialectului istro-român⁸, pe baza unor texte culese de el, lucrări cu caracter didactic, asemeni *Abecedarului* cu litere latine pentru școlile populare, rămas din păcate în manuscris. Și-a adus de asemenea aportul la discutarea regulilor ortografice ale limbii române prin publicarea succesivă a mai multor studii ca: *Ortografia română cu litere latine*⁹; *Observări ortografice în privința trebuinței de a distinge sunurile guturale și nasale deolaltă prin ceva semne și custrămătura sunurilor a se lăsa de totu semnele la nesunătoriele c, d, s, t; mai urmînd încă observări și în privința altor litere nesunătoare*¹⁰; *Iarăși observări ortografice*¹¹; *Motivele pentru și în contra lui u nereșpuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor, urmînd după cunsonantă*¹².

O însemnată și importantă parte a activității sale științifice se cuprinde în manuscrisele de la Academie¹³, unde, pe lângă cursurile predate în școală (*Epistolografia, Istoria Ungariei, Istoria naturală* etc), se află și unele încercări științifice din domeniul didac-

⁴ A. S...iu, *La mormîntul doamnei... Panaiotu în Lugoșiu*, în *Foaie pentru minte...*, XXII, 1859, nr. 39, p. 305-306.

⁵ *Ceva despre versificare și prosodie, idem*, XXII, 1859, nr. 20 (10 ian.), p. 151—152.

⁶ Vergiliu, P. M., *Eneida lui — din latinie totu în versuri hexametre tradusă pe românie de dr. A. Șandor*, idem, nr. 11, p. 81—83; p. 89—91. (Fragmente din cîntul I însoțite de note.)

⁷ Vezi nota explicativă a lui A. Marienescu, *Iorgu Iorgovan, și șerpele, idem*, XXII nr. 12, p. 94—96.

⁸ *Limba română istriană în rugăciuni*, în *Foaie pentru minte*, XX, 1857, nr. 4, ^ 15 (trei rugăciuni în dialectele istro-român și daco-român cu texte paralele).

⁹ *Foaie pentru minte*, XIV, 1851, nr. 4, p. 29—30.

¹⁰ *Idem*, XVI, 1853, nr. 5, p. 33-35; nr. 6, p. 41-43; nr. 7, p. 49-52; nr. 8 p. 57-58; nr. 9, p. 65-67.

¹¹ *Idem*, XVI, 1853, nr. 16, p. 113-116; nr. 17, p. 121-124.

¹² *Foaie pentru minte*, XXI, 1858, nr. 28, p. 176; nr. 29, p. 181 - 183; nr. 30, p. 191—193; nr. 31, p. 200-201; nr. 32, p. 206-208; nr. 33, p. 214 — 216; nr. 34, p. 223—225 și XXII, 1859, nr. 1, p. 2-4.

¹³ Vezi' Ion B i a n u și G. N i c o l a i a s a, *Catalogul manuscriptelor românești*, III, Craiova, 1931, p. 268—269.

tic și filologic. Retine atenția manuscrisul *Abecedarului*¹⁵ cu litere latine, pe care l-a întocmit cu multă grijă în anii 1850—1851, și mai ales *Gramatica*¹⁶, opera de căpătii a lui Atanasie Șandor, pînă astăzi complet necercetată. E o operă impresionantă, de cîteva sute de pagini, în care autorul încearcă, printre cei dintîi la noi, realizarea unei gramatici istorice a limbii române.

Gramatica lui At. Șandor este alcătuită după toate normele unei astfel de opere. Prima parte cuprinde *Modul scrierii sau ortografia limbei române cu litere latine sau romane*, unde se face o adevărată incursiune, din punct de vedere istoric, asupra vocalismului și consonantismului limbii române. Partea a II-a se intitulează *Despre etimologie* și cuprinde de fapt morfologia limbii române. Partea a III-a conține capitolul *Despre sintaxă*, iar a IV-a din nou *Despre ortografie*. Este o operă bine lucrată, folosind o terminologie evoluată, foarte apropiată de cea de azi, pledînd pentru fonetism, părăsind, în chip surprinzător, etimologismul purist atît de învederat la filologii transilvăneni.

Cartea este completată cu cîteva studii adiacente: *Despre dialectele românești*, *Despre istoria limbii române*, *Cuvînte românești de origină sîrbească* etc. *Gramatica* lui At. Șandor beneficiază de rezultatele tuturor gramaticienilor români de pînă la el: Heliade Rădulescu, Petru Maior, Gheorghe Șincai și Samuil Micu, A. T. Laurian și Ioan Massim, precum și de contribuțiile unor învățați străini: Voss, Seyffert, Bramshorn, Schneider, Struve, Lachmann, Rutschal, Corssen, Mommsen, Lepsius, Anprecht, Kirchhof etc, ceea ce dovedește că era bine orientat în problemele filologiei clasice. *Gramatica* lui At. Șandor ar fi vrednică de un studiu aprofundat și de o ediție modernă, care să restituie una din valorile de seamă ale filologiei românești.

Correspondența lui At. Șandor cu G. Bariț pe care o publicăm aici se cifrează la 38 de scrisori, aflate în păstrarea Bibliotecii Academiei, sub cota mss. rom. 1002. Între epistolele păstrate de la At. Șandor se găsesc și unele scrisori cu o altă destinație decît G. Bariț, cum ar fi cele adresate lui Paul Vasici sau Andrei Muresanu, de care, evident, nu ne-am ocupat. Toate aceste scrisori, cu excepția filelor 73—74v și 77—81v, sînt scrise în întregime cu ortografie chirilică. Restul sînt scrise într-o ortografie latinizată, de tranziție.

Din punct de vedere al conținutului, scrisorile cuprind trei categorii de informații: a) informații privind calitatea de colectant a lui At. Șandor la revistele lui Bariț și la cărțile expediate de acesta; b) informații social-politice referitoare la evenimentele din epocă; c) informații privind activitatea didactică și științifică a lui At. Șandor sau interesind personalitatea acestuia.

Le vom prezenta, de aceea, succesiv.

a) Alături de alți cărturari ai vremii, ca Nicolae Tincu-Velia, Alexandru Gavra, Ioan Dragoș, Timotei Cipariu, Grigore Mihali, Simion Balomiri, Al. Sterca-Șuluțiu, Simion Bărnuțiu etc, Atanasie Șandor se numără printre ajutoarele de preț ale lui Bariț la colectarea abonaților la foile editate de el și încă de la apariția lor, unul dintre susținătorii cei mai devotați ai acestora. înființate după zierele celorlalte naționalități din Tran-

¹⁵ *ABC-Dariu sau Literariu românesc cu slove cirilicesi litere latine de A.S.*, 1850, apr. 15, vezi I. Bîanu și G. Nicolaiasa, *Catalogul*, p. 211.

¹⁶ *Gramatica limbii române* în 4°, foi 233 este manuscrisul 1019 de la B.A.R. Părți din ea (variante sau capitole) mai sînt înregistrate și la mss. 1018 și 1020 din același fond, vezi I. Bîanu și G. Nicolaiasa, *Catalogul*, p. 270—271.

silvania, foile lui Bariț au fost salutate cu un entuziasm nedisimulat în toate colțurile țării, deoarece ele aveau misiunea să întrețină conștiința națională, să fie purtătoare ale aspirațiilor poporului român. Zeci de abonați din păturile sociale cele mai diverse se anunță pentru foile lui Bariț. Pentru *Foaie pentru minte* și *Gazeta Transilvaniei*, Atanasie Șandor asigură, între anii 1844—1850, un număr statornic de cel puțin 10 abonați (uneori mai mulți) din părțile arădene. Majoritatea abonaților anunțați de Șandor sînt intelectuali: avocați, profesori, clerici, studenți, dar uneori se strecoară și cîte un *colono*, adică *agricultor* (țăran), cum e cazul celui Vasile Marianuț din Comloșul Mare, care se abonează la *Gazeta* și *Foaie* împreună cu învățătorul Simeon Andron (scris. XXV). Ceea ce-l supără mai ales pe Șandor este interesul scăzut dovedit de preoți pentru citirea presei; potrivit opiniei lui Șandor, preoțimea era atinsă de morbul înăvuirii și, de aceea, puțin receptivă față de fenomenul cultural. De mai multe ori Șandor se plînge lui Bariț în legătură cu ase-

H—menea cazuri, făcînd apeluri zadarnice la conștiința preoților, deoarece „d[^] se află, doară din seumpie nu vrea să le ție și că precum cei mai mulți dintre oamenii noștri cei sfințiți, toată literatura română o țin a fi destulă în ceaslov. Greu lucru cu astfel de oameni a se cultivi neamul și a se apropia de adevăr” (scris. III). Altă dată se arată atît de dezgustat de intervențiile repetate pe care trebuie să le facă în rîndul acestora, încît declară revoltat că „unii preoți îs mai răi ca purcarii” (scris. XVII), exclamînd: „Oh, și prin aceștia să se lumineze românul!” (scris. XII).

În urma strădaniilor îndelungate ale lui At. Șandor, multe din foile ce apăreau în Principatele Române și apoi în România ajungeau la cunoștința cititorilor din Arad. „Novelele moldo-române”, cum le numea Șandor, au ajuns să constituie hrana spirituală a numeroși intelectuali arădani, care, atunci cînd nu se puteau abona individual, o făceau în colectiv, iar revistele și zierele circulau din mîină în mîină, din casă în casă. Din corespondența Șandor-Bariț cunoaștem faptul că cei din Arad sînt abonați la *Curierul românesc* și *Curierul de ambe-sexe* ale lui Heliade, înțelegînd prin aceasta și suplimentele lor social-economice: *Buletinul Oficial* și *Foaia oficială* etc. Nu sînt neglijate nici foile lui Asachi *Albina românească* și *Arhiva Albinei*, iar mai tîrziu reviste și ziare ca: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Vestitoriul românesc*, *învățătorul satului*, *Icoana lumii*, *Mercuriul din Iași*, *Universul*, *Siebenbüxrger Wochenblatt*, *Organul luminării* al lui Cipariu, *Românul* lui C. A. Rosetti, *Transilvania*, organul Astreii etc.

În afară de meritele sale pentru răspîndirea presei, At. Șandor joacă un rol important în răspîndirea unor cărți și manuale școlare printre intelectualii și membrii corpului didactic din Arad și împrejurimi. Primul loc îl ocupă cartea lui Vasici *Macrobotica*, din care primește, la un moment dat, 310 exemplare, o parte dintre ele trimițîndu-le colectanților de la Oradea și Beiuș, Ioan Dragoș și Ioan Nistor, care le desfac acolo printre preoți și învățători. Alte cărți, cerute și răspîndite de Șandor, sînt *Gramatica* lui Heliade, *Gramatica română* a lui Bălășescu, *Lexiconul* lui T. Stamati, *Istoria* lui A. T. Laurian, *Ustoria Țării Românești* a lui Aron Florian, manualele de filozofie, traduse după A. Delavigne și W. T. Krug de Laurian, *Istoria* lui Vaillant, *Istoria bisericăscă* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costache, *Elemente de drept politic* a lui C. Negruzzi, lucrările lui D. Cantemir etc. Multe din acestea, în special gramatici, le folosește el însuși la redactarea lucrărilor sale.

Pe lîngă cărți, At. Șandor solicită adeseori lui Bariț și alte tipărituri de epocă cum ar fi: note muzicale, hărți, atlase etc. îl interesează mai ales marșurile românești din principate, întrebîndu-l pe Bariț dacă și acestea „sînt ca și cărțile, strîns oprite și cenzurate?” (scris. V). Cu toată cenzura severă care acționa între Principatele române și

sîrbi și unguri de la Virșeț din iulie 1848 și luarea, ca prizonier, a mitropolitului Stratimirovici (scris. XXXII). Speranțele sale de îndreptare a situației românilor se întrevăd din scrisorile adresate lui Bariț în timpul revoluției de la 1848 sau din cele în care se vorbește de alegerea lui Șaguna ca episcop.

în luptele pentru dobîndirea drepturilor naționale, Șandor nu uită să ofere scrisul Bău sau al altora cauzei, cum este cazul cu G. Srîna (I. Mihuț), N. Tincu-Velia etc. Patriotismul său sincer și dezinteresat răzbate și din scrisoarea pe care o închină întîmplărilor de la 1848 în Arad (scris. XXXIV), relatărilor despre Iancu (scrisoarea XXXVI) sau a grijii pe care o poartă editării operelor de înaltă semnificație națională a corifeilor Școlii ardelenene (scris. XXXVI). Nu lipsește o umbră de dezamăgire care plutește printre rînduri atunci cînd, după revoluție, situația românilor nu s-a îmbunătățit prea mult: „Ce să mai fie în trebile românilor? Văd că nu se prea mișcă după cum am dori” (scris, XXXV).

Dragostea de popor a doctorului Atanasie Șandor iese la lumină și în paginile, notele sau reflecțiile pe care le închină situației maselor populare. O calamitate naturală, cum a fost inundația Mureșului din primăvara anului 1844, îi prilejuiește notații amare privitoare la starea disperată a celor năpăstuiți (scris. II); de asemenea o brumă venită prea devreme, care a adus mari pagube recoltelor (scris. XIX). Atent la toate întîmplările, el le comentează în scris, așa cum se arată în unele corespondențe trimise pentru *Gazeta de Transilvania*¹⁸, cînd întreg Banatul a fost pustiit de o secetă cumplită, din cauza căreia o mare parte din populație a rămas fără hrană. A fost și una din cauzele pentru care unele sate sărace românești neunite au voit să treacă la unire în speranța îmbunătățirii situației materiale. Una din cauzele mizeriei maselor populare este socotită de Șandor lăcomia și așuprirea preoților, față de care nutrește o nedisimulată aversiune. Sînt numeroase pasaje din scrisori în care se fac referiri la nedreptățile săvîrșite de preoți. Iată un pasaj revelator: „Cu foamea aceasta, cu apăsarea preoților, prin numărul lor cel mare, nepuțin altcum trăi, fac oamenii mari mișcări. Nu știu ce va să iasă mai pe urmă din români!” (scris. XXV din 22 februarie 1847).

O altă problemă care revine des în corespondența cu Bariț este aceea a construcției căii ferate care urma să lege Ungaria de Transilvania. încă într-un articol din 1847 din *Gazeta de Transilvania*¹⁹, chestiunea drumului de fier spre Transilvania fusese discutată de către Bariț cu lux de amănunte. At. Șandor revine în scrisori cu detalii suplimentare care sînt publicate de Bariț în *Gazeta*, mai ales cînd intervine un diferend între orașele Arad și Timișoara, care își dispută dreptul la calea ferată respectivă (scris. XXVII—XXX). În cele din urmă chestiunea se rezolvă favorabil pentru ambele orașe.

c) Corespondența Șandor — Bariț este și mai importantă sub raport biografic. Șandor face din ea o adevărată confesiune, iar Bariț răspunde nu de puține ori în același stil amical, de încredere și prețuire reciprocă. Pentru biografia lui Șandor, și așa săracă în date și puțin cunoscută pînă acum, scrisorile sînt o adevărată mină de neprețuite și fertile sugestii. Căci, cu toată aparenta sa modestie, Atanasie Șandor este în epocă o figură de cărturar notoriu, recunoscut pentru preocupările sale literare și lingvistice. Aron Pumnul n-a ezitat să apeleze la serviciile sale pentru redactarea unor biografii necesare *Lepturariului*. Prin scrisoarea pe care profesorul de la Cernăuți o adresează lui Șandor la 22 aprilie 1862, acesta îi cerea învățatului arădan redactarea a opt biografii și anume: a lui Paul Iorgovici, Dimitrie Tichindeal, Constantin Loga, Nicolae Tincu-Velia, Al. Gavra,

¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, VIII, 1846, nr. 50.

¹⁹ *Idem*, IX, 1847, nr. 51.

Atanasie Marienescu, Vasile Maniu și Vasile Stănescu. Alte solicitări ale lui Pumnul se refereau la I. Neagoe, Teodor Aron și la Șandor însuși. E mai mult ca sigur că Șandor i-a oferit toate aceste date, așa că, într-un anumit fel, tot ceea ce se referă în *Lepturariu* la mișcarea literară din Banat și părțile de vest ale țării i se datorează lui Șandor, deoarece Pumnul îl roagă în mod expres a-i întocmi „o privire preste desvoltăciunea literaturii române din Banat și în părțile d-voastră pe acolo”. Tot pentru a clarifica mai bine rolul pe care doctorul Atanasie Șandor l-a jucat în vremea sa, se cuvine a se mai aminti că el a fost în corespondență cu foarte mulți dintre intelectualii români ai epocii, între care se numără Paul Vasici, Andrei și Iacob Mureșanu, Aron Florian, G. M. Cîmpean, G. Ioanid, I. Pipos, Al. Gavra, Ion Dobran, Iuliu Muntean etc. Revista *Convorbiri pedagogice* îi publică biografia, însoțită de un portret, iar studenții săi, care vor edita în 1854 almanahul *Muguri*, îi solicită colaborarea.

O asemenea personalitate a fost pentru Bariț un corespondent și un colaborator neprețuit, nu numai în calitate de colectant, ci mai cu seamă de corespondent. Zeci de informații pe care Șandor le-a transmis în scrisori lui Bariț au devenit tot atîtea „corespondențe din Arad”, inserate în coloanele foilor sale. Unele dintre ele le-am descoperit noi, altele, poate, le vor descoperi viitoarele cercetări. Un lucru este însă limpede: pentru politica națională a românilor bănățeni, doctorul Atanasie Șandor nu ezită să întreprindă numeroase sondaje de opinie în ziarele, revistele și cărțile străine și să-i semnaleze lui Bariț tot ceea ce i se pare demn de consemnat, de comentat, de combătut sau de apreciat. Reviste sîrbești, ziare maghiare sau austriece, broșuri și calendare de tot felul trec prin mîna sa, adunînd din ele date referitoare la români. Nu -i scapă nici cartea de basme a fraților Schott, *Walachische Märchen*, nici articolele cu caracter istoric din *Magazin istoric pentru Dacia*, față de care manifestă rezerve în ceea ce privește informația (scris. XII), nici părerile lingvistice ale lui Diez, Schullerus, Heliade sau Cipariu, nici broșura liberală a lui Kossuth, nici studiile etnografice ale lui I. Kaltenbeck sau cele istorice ale lui Josika Miklos sau De Gerando.

Teritoriul în care gîndirea sa se afirmă cel mai cu folos este cel al filologiei. Aici se arată preocupat de stabilirea unei ortografii adecvate, pronunțîndu-se împotriva scrierii lui *u* final și a exagerărilor latiniste. Concepția sa despre ortografie se apropie de aceea a doctorului Vasici, făcînd concesii însemnate fonetismului. încă din 1844 el lucrează la o gramatică a limbii române, pe care o socoate „foarte de lipsă a fi pentru literatura română”, ca să o cunoaștem mai bine și ca să putem înțelege însușirile limbei cu literele țirilești scrise, ca cu vremea să ne slobozim în scriere și cu cele a străbunilor noștri”, despre care îl anunța pe Bariț că ar fi lucrat „5 coaie despre verburi” (scris. II). în altă parte el se pronunță deschis pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, lăudînd în acest sens inițiativa lui Heliade Rădulescu de a tipări *Curierul românesc* cu astfel de litere, combătînd-o pe a acelora „cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi și nu se pot învoi a ceti cu litere strămoșești, ci voiesc a se ține de potcoavele țirilicești” (scris. VI). Aceasta nu-l împiedecă, însă, să aibă unele rezerve față de ortografia italianizantă a lui Heliade Rădulescu, expunîndu-și punctul de vedere, în această chestiune, în scrisoarea către Bariț din 21 ianuarie 1845: „în ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aș avea și nește băgări de seamă, ce acum numai atîta e[exemplu] însămn că nu prevăd pricinile îndestulate pentru ce p[er] e[exemplum] scrie d-l Eliad în pronom[e] posesiv, genul fămeesc în nr. plural *salle* cu doi Z, care duplicare limba noastră nu bine o suferă; așa de la *rău, re*, în plural, în înțelegerea absolută în genul fămeesc iarăși cu doi *l = relle* etc. Eui nu vreu să învăț pe acei oameni literați, carii altcum și-au meritat famă națională în

•în Transilvania, Bariț reușea totuși, cu o strategie și abilitate rar întâlnite, să strecoare cât mai multe cărți românești în Transilvania, satisfăcând în general cu promptitudine toate solicitările prietenilor și colectanților săi. Legăturile sale se întindeau pînă departe la Iași, Cernăuți și Timișoara cu librari, editori și negustori dintre cei mai feluriți. Cîțiva dintre acești intermediari apar și în scrisorile lui Șandor către Bariț (Nicolici, Puliczer, Slavnic, Arghir etc). Alții sînt descoperiți în altele. O viitoare lucrare de sociologie a literaturii, avînd ca obiect circulația de carte în epocă va trebui să se oprească neapărat și asupra acestui aspect al relațiilor Bariț-Șandor.

b) Mult mai bogate sînt scrisorile lui At. Șandor în informații cu privire la mișcarea de idei social-politică și religioasă a vremii. Sub acest raport ele rămîn adevărate documente de epocă, reflectînd cu fidelitate atmosfera care domnea în sinul diferitelor clase și pături sociale din regiunile de vest ale țării, atitudinea acestora față de evenimentele contemporane.

Trei sînt problemele mari care agită spiritele locale în această perioadă: 1. problema națională, 2. problema religioasă și 3. problema socială.

în primul rînd, datorită condițiilor istorice specifice în care se desfășoară viața social-politică în Banat și ținuturile arădane, intelectualitatea românească se vede nevoită să ducă o permanentă luptă pentru apărarea și conservarea drepturilor naționale, pentru impunerea limbii române ca limbă oficială în școală și cancelarie, pentru o participare mai directă la viața publică. Înaintarea intelectualilor români în ierarhia administrativă și politică a țării este urmărită cu ochi atent de Șandor, care vedea în orice înaintare de acest gen și o victorie pe plan național. Interesează în primul rînd treburile Preparandiei din Arad, îmbunătățirea învățămîntului, asigurarea unui corp profesoral corespunzător. Aici este și izvorul poziției lui Șandor în polemica lui Vincențiu Babeș cu Andrei Muresanu, încercarea de a-l apăra pe cel dintîi, ca pe unul dintre colegii lui de catedră de la Preparandie, la al cărui prestigiu științific ținea (scris. VII). Totodată el se bucură pentru succesele profesionale ale lui Dimitrie Constantini, Teodor Serb, Ioan Arcoși, Dimitrie Ionescu, Ghenadie Popescu etc, iar atunci cînd Bariț i-o cere, el trimite o caracterizare succintă a fiecărui membru al „inteligentei” române din Arad și modul în care aceștia ar putea fi folosiți în luptele naționale, în conformitate cu vederile și pozițiile lor politice și sociale (scris. XXXV). Ideea muncii pentru binele poporului și progresul lui cultural și social revine ca un leitmotiv în scrisorile lui Șandor, care îl felicită, pentru asumarea acestei obligații, pe Bariț, cerîndu-i perseverență în jertfa de sine pe care o face: „Deși ai luat o sarcină în propus-ți foarte grea spre înaintare și înceată dezvelirea neamului românesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătății, că multe sînt încă înapoi, care numai *Gazeta-ti* ni le va dezvăli, și mucle de pe lumina cea întunecos arzătoare mereu doară ni-l va pute curăți dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi însuși, să ne vedem starea noastră și să o cunoaștem mai bine și, încît e cu putință, să le cîștigăm iarăși spre lecuirea ranelor celor îndelung țiitoare și afund rozitoare” (scris. II). Chiar dacă problema libertății și a independenței naționale a poporului român nu constituie tema principală a scrisorilor lui Șandor, ea răzbate din subtextul comentariilor, din atitudinea celui care se confesează, din proiectele și acțiunile întreprinse de el. E și firesc ca problema să fie învăluită uneori în aluzii și să nu fie exprimată direct, deoarece teama de cenzură — mai ales în timpul revoluției de la 1848 — teama ca unele scrisori (cele expediate prin intermediar) să ajungă în miinile autorităților nu era nici o clipă eludată. Totuși, în timpul evenimentelor de la 1848, el nu încetează nici o clipă să se informeze de la Bariț asupra mersului revoluției în Principate, urmărind cu bucurie și stringere de

inimă soarta țărilor noastre. întrebarea: „Fi-va ceva cu Moldo-România? Ține-se-va după cum începură”? (scris. XXXII), apare ca esențială pentru definirea stării sale de spirit în această perioadă. O altă năzuință a sa era legată de obținerea drepturilor naționale ale poporului român din Transilvania. în această problemă el se adresa lui Bariț pentru a-i răspunde dacă au „nădejde de a dobîndi naționalitatea întărită prin lege” (scris. XXXII). Tot în vederea acestui scop e gata să treacă peste orice reticențe religioase și să-l consulte pe Bariț dacă „n-ar fi mai bine pentru români să se împreune în privința religiei laolaltă ca și naționalitatea lor să poată spori” (scris. XIX).

Această reflecție este generată de situația bisericii române din Transilvania, dezbinată, după unirea cu Roma, în două confesiuni care nu totdeauna colaborau armonios, împiedecînd, astfel, uneori unitatea de acțiune a fruntașilor politici naționali. Situația era agravată de faptul că în Banat și în ținuturile Aradului supremația religioasă era deținută de sîrbi care conduceau și controlau întreaga activitate a diecezelor, numind în funcții ecleziastice, culturale și administrative doar membri ai comunităților lor. Se crea, astfel, o nouă nedreptate pentru românii de rit greco-neunit (ortodox) care, deși majoritari în aceste părți, erau siliți să asculte slujba religioasă în limba sîrbă de la preoți sîrbi și să fie dominați din punct de vedere cultural și național. Din această cauză problema autonomiei bisericii ortodoxe române, a luptei împotriva supremației sîrbești, era o problemă capitală în părțile arădane. Lupta principală se ducea pentru promovarea în funcții ecleziastice superioare, deci politice și culturale și a românilor, și pentru schimbarea normelor de alegere a deputaților din congresul național în așa fel încît ele să nu dezavantajeze nici o naționalitate. în acest scop românii din Dieceza Aradului adresează în 1845 un *Recurs* împăratului, cerînd ca la viitoarele alegeri să se aleagă din cler 25 deputați, din confiniile militare 25, iar din statul civil, „potrivit cu populația”, 50 deputați. În urma acestui *Recurs* și a altor petiții de acest gen, în februarie 1846 Curtea vieneză aprobă trecerea de la legea unită (greco-catolică) la legea greco-neunită (răsăriteană), lucru pe care Șandor îl comunică cu vădită satisfacție lui Bariț, traducîndu-i, în acest sens, rezoluția respectivă dintr-un ziar sîrbesc (scris. XVIII); știre ce apare și în *Gazetă*, Urmarea acestei legi a fost că un mare număr de locuitori din mai multe sate trec la religia ortodoxă, ceea ce-i oferă lui Șandor prilejul de a infoma despre aceste lucruri în *Gazeta de Transilvania*. Legea favorizează însă și trecerea inversă, de la ortodoxie la unire, ceea ce prilejuiește intensificarea acțiunii prozelite în Banat de episcopia unită de la Oradea Mare, prin trimisul ei Sigismund Pop (scris. XXVI). Acest fapt provoacă o nouă reacție a lui Șandor (scris. XXVI și XXXIX).

Paralel cu această acțiune, continuă și lupta împotriva supremației bisericii sîrbești. At. Șandor acuză pe față episcopii români că ar fi cauza adevărată a trecerii unor persoane de la ortodoxie la unire, deoarece „nu voiesc a atinge vreun plan de reformă” (scris. XXVI). El cere să se purceadă odată la întrunirea congresului național „cel mult dorit”, dar să se rezolve în mod echitabil proporția alegerii deputaților, deoarece raportul de 46 deputați români la 54 deputați sîrbi pentru diecezele Arad, Timișoara și Virșeț i se pare o flagrantă nedreptate, acolo „unde legile apriat zic că deputații să se ducă după numărul împoporăciunii a deschilinitelor limbi” (scris. XXXI). Din acest motiv românii nu sînt de acord nici cu întrunirea congresului bisericesc la Carloviț sau Neoplanta (Novi Sad), cerînd strămutarea lui Ia Timișoara sau Arad, în mijlocul diecezelor în cauză. în legătură cu această chestiune Șandor comunică, nu fără oarecare rezervă, rezultatul bătăliei dintre

” *Gazeta Transilvaniei*, VIII, 1846, nr. 49, p. 195 (cf. și scrisoarea XX).

literatură, însă astfel de oameni încă pot sminti și socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai înainte să pășească în dezvoltarea minții și a culturii, nefiind cumva înghițiți de cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe, ce acum ni se văd bune, urmașii noștri le vor afla de smintite și vor căuta a le îndrepta; aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întâmplat și se întâmplă" (scris. VI).

Părerile asupra ortografiei — expresie a unei concepții lingvistice sănătoase — ne apar și mai limpezi în acele pasaje din scrisorile către Bariț în care comentează preocupările lingvistice ale contemporanilor săi. Așa este cazul cu Teodor Stamati, care pregătea în acea vreme un dicționar al limbii române pe care îl anunță în *Foaia pentru minte* printr-un articol intitulat *Pentru un lexicon*²⁰. Cu privire la această lucrare Șandor opinează în scrisoarea din 12 ianuarie 1847 în chipul următor: „Dicționarul publicat în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositoriu, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină așa lucru. Dar nu știu ce pri[n]cipi are auctoriui, d-l Stamat. Cine e d-sa, de nu se ține cam de principiile pînă acum lucrate de ortografiei[^] Scriepre. *m* timpul de curînd trecut, 1 persoană iară 8 în capăt: *bătui*, iară nu *bătuiu*. Adevărat că mai mulți scrietori românești se deschilinesc în privința ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul" (scris. XXII).

Discuția este reluată o dată cu apariția *Organului luminării*, ziar editat la Blaj în 1847 de Timotei Cipariu, al cărui prim număr îi oferă ocazia lui At. Șandor să exclaim: „O, d-le, ce deschiliniere întră ortografia *Organului luminării* și *Curierul de ambe sexe!* Și apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept? Cine au sгодit mai bine?" (scris. XXIII).

întrebarea, probabil, rămîne fără răspuns din partea lui Bariț, deoarece în cea următoare Șandor revine asupra chestiunii, exprimînd un punct de vedere foarte înaintat pentru acea vreme, căci ortografia cipariană nu este acceptată în întregime și fără rezerve, ci preluată în mod critic: „La *Organul* d-lui Țipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă edată are a sa țintă bisericească. Pricepi dară ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoti că se va stabili bine ortografia noastră? Domnul Țipariu cu tot se deschilinește de antecesorii noștri, și de d-l Eliade. A acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, iar d-l Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început?" (scris. XXIV).

Este o poziție înaintată, care merită a fi subliniată, mai ales că ea venea dintr-un mediu ardelenesc puternic îmbibat de ideile luptătorilor Școlii Ardelene. Adevăratul răspuns la problema ce-l frămînta atît de mult, a ortografiei, Șandor nu-l va afla, însă, decît studiînd și elaborînd el însuși norme adecvate pentru scrierea și citirea cuvintelor în limba română. E și motivul pentru care va reveni cu o serie de studii de ortografie în *Foaia pentru minte* sau va consacra multe pagini ale gramaticii sale manuscrise acestei probleme arzătoare, la ordinea zilei.

Dacă în privința ortografiei Șandor dovedește mai multă clarviziune și spirit al limbii decît adepții Școlii latiniste (prin adoptarea fonetismului și respingerea latinismului intransigent!), ceea ce nu este deloc lucru neînsemnat pentru epoca în care Șandor își formulează opiniile, în consens cu linia tradițională a gîndirii lingvistice românești se vedește Șandor atunci cînd combate exagerările puriste, dar și pe cele care căutau, din motive politice mai ales, să conteste romanitatea limbii române sau să o înfeudeze lim-

bii naționalităților conlocuitoare, pe motiv că ea conține multe cuvinte străine. Șandor respinge toate aceste teorii, atît cele privitoare la caracterul slavon al limbii noastre, cît și la cel german. Îl nemulțumește în special opinia lui Schuller că limba română ar fi „eine Mengsprache", o amestecătură, un amalgam „de greacă și angelsacă", ceea ce constituie evident o aberație (scris. XIII). Șandor nu neagă că în limba română au pătruns și cuvinte din alte limbi, și de aceea e „amestecată", dar nu în sensul concepției lui Schuller, ci în accepția modernă a termenului, potrivit căruia și alte limbi sînt rezultatul unui „amestec". De aceea îi place să invoce o părere mai obiectivă despre limba română, aceea a lui Arthur Schott: „în *Walachische Märchen* Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deși nice el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate mai mult sau mai puțin" (scris. XIII).

Ideile acestea vor fi completate și dezvoltate în *Gramatică*, opera sa de căpătîi. Unul dintre capitele poartă titlul *Desvoltățiunea limbei române prin epoce*, iar altul *Despre dialectele limbii românești*, dezbătîndu-se pe larg toate raporturile limbii române cu limbile popoarelor învecinate sau cu acelea cu care a venit în contact, arătînd, însă, răspicat că „este absurd a deduce că românii sînt slavoni, că cu acela drept au de-a zice ungurii, ba și nemții că românii sînt de aceste nații, fiindcă se află una-două cuvinte doară de ale lor în limba românească, însă care limbă n-are cuvinte străine! în limba ungurească nu sînt destule românești, slovăcești au doar ungurii sînt români au slavi? Limba nemțească n-are sute de cuvinte franțuzești, latinești, au doară nemții sînt franțuji., au latini etc." După părerea sa „toată națiunea are dreptul său a se exprima în limba sa întru toate dacă i se poate, și unde nu se poate și unde nu i s-ar putea, sau că tare vorbele în decurgearea atîtor timpuri maștere pentru români nu s-ar putea reinvia o nouă formă, să se primească vorbe de la acele limbi cu care limba română stă în strînsă legătură în privința țesăturii și a sonorității, tocma așa după cum fac grecii de astăzi primind defectele din limba elenisă și sîrbii primind defectele din limba slovonă moartă".

Sustinînd astfel de idei, profesînd cu consecvență principii și puncte de vedere înaintate, At. Șandor²¹ a contribuit la animarea mișcării literare și filologice a vremii, la progresul național și spiritual al națiunii sale. Corespondența sa cu G. Bariț stă mărturie acestor nobile preocupări care fac cinste celor doi învățați.

²⁰ Alte scrieri ale lui At. Șandor: *Fideicommissum*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 29, p. 115-116 (semnat M.); *Numele Ardeal*, în *Foaia pentru minte...*, 1845' nr. 41, p. 330-332 (semnat A.); corespondențele *Ungaria*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 21, p. 81; nr. 29, p. 113-114; nr. 48, p. 125; nr. 53, p. 210; nr. 99, p. 394-395; *Din Bănat*, în *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 93, p. 370; *Cîteva întrebări ponderoase cu privire la ortografia română*, în *Familia*, XV, 1879, p. 289-290 (semnat A. Șandor); *Sonurile limbii române în vorbire și scriere*, *Ibid.*, XV, 1879, p. 427, 439 (semnat A. S.); *Vezi și Gh. Litui, Arhimandritul Patrichiei Popescu (1809-1862). Din corespondența lui inedită* [cu At. Șandor], în *MiMopolia Banatului*, VIII, 1958, nr. 7-9, p. 354-364; *Mircea Popa, Un filolog uitat: Atanasie Șandor*, în *Cercetări de lingvistică*, XVIII, 1973, nr. 2, p. 331-342.

²¹ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, VIII, 1846, nr. 51.

² Vezi înștiințarea respectivă în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 73, p. 292.
³ Lista prenumeraților nu ni s-a păstrat dar, așa cum se poate vedea din scrisorile următoare, ea variază între 10—15 abonați.

⁴ Firmă bancară din Timișoara a uneia dintre rudele lui Bariț, la care obișnuia At. Șandor să depună banii, pentru a fi ridicați de acesta de la filiala băncii respective din Brașov.

⁵ *Constantin Ioanovici*, 1813—1865, avocat și profesor. A fost director al Preparandiei din Arad în perioada 1842—1851. La 17 februarie 1846 e numit director școlar al Districtului Timișoara, în locul lui Luca Kengyelätz. De la 28 septembrie 1850 a funcționat ca inspector al școlilor române din Voevodina sîrbească și Banatul timișan, cu sediul în Timișoara. A contribuit la dezvoltarea învățămîntului românesc. Vezi T. B o t i ș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, p. 394.

⁶ Fiul acestuia, Petru Misiei, a fost coleg la Viena cu AL Papiu-Ilarian și Iosif Hodos în anii 1849—1851. Vezi: I. Pervain și I. Chindriș, *Corespondența lui AL Papiu-Ilarian*, voi. II, Cluj, 1972, CXXV-CXXVI.

⁷ De mîna lui Bariț: „1843, dec. 30; dr. At. Șandor”

în Arad, 30 decemv. c.n., (1)843

Domnule redactor !,

Fiind și eu chemat prin domnia-ta în *Gazeta de Transylvania*² a-ți arăta prietenia de a culege prenumăranți la novele [le] domniei-tale, neamul[ui] nostru românesc — zic zău — multluminătoare și deșteptătoare, și fiind și rugat, după făcuta în novele înștiințare, prin dd. aici alăturați prenumăranți, ca să-i trimit redacției, am³dară norocire pe aceștia a țî-i trimite³. Iară banii trimițîndu-i la Timișoara la Georg Juga et Sohn⁴, l-am rugat, ca 70 de fl.⁵ val. să asigneze la Brașov la cutare ca să neguțătorească domniei-tale pentru de a le umbla acestor 7 prenumăranți *Gazeta* și *Foaia*.

Am așteptat încă o prenumărație de la Pesta de la un prieten, dar pînă acum încă n-au venit, doară pe alt semestru se vor strînge mai mulți.

Sînt învins că, pe lîngă toată acuratesa domniei-tale, se întîmplă totuși cîteodată de zmințește cîte un număr, ce s-au întîmplat și mie;/ zmintîndu-le, dară, prenumăranților acestor vreun număr, mă vei îngădui de mă voi adresa cătră domnia-ta drept. Prin aceasta despre încrezămîntul în mine pus învingîndu-te, priteniei domniei-tale și mai departe comendat rămîn.

Al domniei-tale gata spre slujbă,

doctor Atanasie Șandor.

P.S. Ga să știi domnia-ta că cine sînt acei bărbați zeloși carii pentru omenimea românească au cinstit novelele pentru Institutul pedagoghic: d-1 Constantin Ioanovici⁵ local directoru, iară pentru eăfana *La Crucea Albă* d-1 Atanasie Misiei⁶ cetățan ales, numai lăcuioriu în Lipova, om foarte de omenie⁷./

[Adresa:] Aradrol. Tekintetes Baricz Gyorgy urnak. *Gazeta de Transylvania Szerkeztetojenek. Brassoban*

³ Deși sub raportul datării scrisoarea de față este cea mai veche care ni s-a păstrat, înclinăm să credem că schimbul de scrisori dintre cei doi oameni de cultură e ceva mai vechi, datînd cel puțin din 1838—1840, adică îndată după apariția foilor lui Bariț.

II

Arad, 5/4 (1)844

Domnule redactor !

Din scrisoarea domniei-tale¹ cu jele înțeleg că trupul de la culmea sănătății tare țî-au scăzut, ba încă din zi ce merge tot mai tare pătîmești. Domnule! sa te sfătui au să te mîngăi, cu mult mai puțin pot decît să nu știi d-ta ce să faci în privința stării sănătății. Inșă numai aceeași spun că, dacă ai luat o sarcină în propusu-ți foarte grea spre înaintare, și înceată desvălirea neamului românesc, lucră în treaba aceasta din toată inima, numai lucră cu păstrarea sănătăți-ți, că multe încă sînt înapoi, care numai *Gazeta-ti* ni le va desvăli, și mukul de pe lumina cea întunecos arzătoare, mereu, doară ni-1 va putea curați dinaintea ochilor, ca să ne vedem mai bine pe noi însuși (sic), să ne vedem starea noastră și să o cunoaștem mai bine și, încît e cu puțință, să le câștigăm iarăși spre lecuirea ranelor celor îndelung țîitoare și afund rozitoare.

Domnule! Iți zic, lucră, că te vād a fi în stare, înșă mereu, să-ți ție lucrul mai mult, și-ți păzește sănătatea, să nu cazi jertvă lucrării.

În privința înștiințării mie comise despre cum starea avuției comasate și rămase de răposatul Nicolae Sim², aceste am a-ți împărtăși că, rugînd eu pe d-1 Teodor Serb, judele primariu al orașului nostru să-mi deie o țîră de clarificație în treaba stării a numitei avuții, domnia-sa s-au interesat și deloc au întreat senatorul curatelor. Aceasta dară este starea: că cîtimea încă nu se știe, fiindcă senatorul nu mi-au dat încă soeoata pînă acum (ce întîrziere!). Inșă o parte din capital e depusă la oraș, iară cealaltă parte peste o lună va veni înlăuntru. Magistratul orașului au scris Capitu[lu]lui din Blaj ca să facă dispoziție și să asigneze locul unde și cum să se trimită banii, ca să nja fie răspunzătorul, de cum va s-ar întîmpla cu ei altceva. / Iară ce atinge de testament, precum îmi aduc și eu aminte și d-nul judele, carii sîntem subscriși, acela numai atîta pomenește ca banii, de după rînduiala sa la Blaj făcută, să se între-

buințeze; așa, de acolo se va ști mai bine că unde și spre ce sînt banii rînduiți.

(Pentru ce d-nul judele nu s-au dus la Dietă de după alegerea sa, pricină sînt nește neplăceri întră orășeni [pe] care consulul — *BiXrger-^meister*³ — orașului, pentru că îmbiindu-se pre sine, că el fără de diurnul orașului voiește să se ducă, și totuși nu l-au ales pre el, dînsul în tot modul au împedecat mergerea judelei, și pentru aceea în luna trecută judele au și răsîgnat alegerea sa. încă nimene nu știe ce o să fie. Aceste întră noi, dar și alte neplăceri sînt, pentru care consulul înainte de vreme s-au dus la Buda...)

Ce se atinge de nenorocirea urmată prin vărsarea de apă, pînă' acum încă din deplin paguba încă nu este socotită, numai se gîndește, că cam vreo 5—600 de case sînt huluite, și peste 100 de mii J1. în val. s-ar face. Bani oblați s-au strîns pînă acum peste 20.000 de fior. Ce e mai mult o colectă de 5.000 fl. val., de dame făcută în Pesta, s-au trimis cu aceea ca să se împartă oamenilor (de după rînduiala lor făcută!) lipsiți din suburbiul Sarkad⁴. însă oblaturi și ajutoriu tot încă mai vin... N-au fost destulă nenorocirea aceasta pe Arad și împrejurul lui, ci, după vărsarea de apă la 2 săptămîni, în promontoriul cel vestit lîngă Meneș⁵ la Gyrok, oraș cîmpoan⁶, într-o noapte viforoasă, la un cădariu, prin nebăgare de samă s-au stîrnit foc și au ars biserica românească de tot, încă și clopotele s-au topit. Ars-au școala rom[ânească] și alte case, cu totul 26.

Domnului dr. și direct. Vasici, de ai prilej, au de a te întîlni ori de a-i scrie, să-i spui că la *Macrobotica* încă îi voi mai trimite vreo 80 de prenumărănți cît mai curînd, numai mai aștept încă unii de la Oradia Mare./

Domnule! despre o țesătură de *Gramatică româ[nească]* ce ț-am fost odată descoperit și ce socot foarte de lipsă a fi pentru literatura română, ca să o cunoaștem mai bine și ca să putem înțelege însușirile limbei cu literile țirilicești scrise, ca cu vreme să ne slobozim în scriere și cu cele a strămoșilor noștri, atîta-ți scriu, că întră altele regulele ce-am lucrat în 5 coaie despre verburi, însă sînt de potrivite limbei (aducînd înainte dialectele cele mai de chepetenie) cît nu este verb care să nu se reducă la regulă, au esteptiile făcute — dar încă formația verburilor — strămutarea literilor, mai ales a literei *a* în adîncime de aruncatei *tv*, *e* după aceea a neplăcutei * ș.a. unde o să ies (de voi avea dreptul timp, și voie hotărîtă); voi vedea.

Nu știu cum îți vor plăcea versurile aceste aici alăturate, făcute de un ungar de nație cu nume Torok Jani, senator în Vinga din Comit[atul] Temeșului. D-nul acesta nu știe scrie românește, numai bine vorbește; fiind dînsul în părerea aceea că versurile aceste, scrise așa cu litere ungurești de el, ar fi foarte bune (de după gîndul lui... [manuscris deteriorat]) / să le cetesc și de le voi afla de bune să le trimit pentru tipărire în novelele românești. însă eu, mai tare înbucurat că un ungar încă gîndește românește, ba, ce e mai mult, în casa lui mai mult românește se vorbește, am socotit de le-am dat la un cunoscut (neavînd singur vreme) o țiră să le îndrepte, și țî le trimit, și așa cum autorul

le-au făcut, și mai la bună formă poetică îndreptate. De le afli de vrednice, pune-le în *Foaie*, doară se vor stîrni încă mai mulți unguri cătră literatura românească: numai, anonime: T. I. Nume versurilor n-au dat autorul, însă le poți boteza, p.e.: nr. 1 *Nefericitul*, nr. 2 *Văduul*, nr. 3 *Plugariul*⁷. Concluzia versurilor: șede întră buruieni și se — (pri-cepe autorul un lucru o țiră greșos, însă natural) și se c să ierți, dar poate fi și culcă.

Rămîn, ca totdeauna, al domniei-tale gata spre prietenie,

Atanasie Șandor,

med. doctor⁸./

~ [Adresa:] D'Arad. Â monsieur monsieur George de Baricz, professeur et redacteur de la *Gazette de Transylvanie* avec honneur. Â -Cronstadt

¹ Scrisoarea s-a pierdut. în fondul de scrisori Bariț-Șandor de la B.A.R. cea dintîi scrisoare a lui Bariț către Șandor datează din noiembrie 1844. Vezi I. B i - a n u și G. N i c o l a i a s a , *Catalogul manuscrisurilor românești*, III, 1931, p. 200.

² *Nicolae Simu* (Sim sau Szim), cunoscut mecenat transilvănean. Originar de lîngă Giufud (Blaj), a fost multă vreme deputat dietal, numit direct de împărat, iar nu ales (oficial regesc), strîngînd o frumoasă avere pe care la moarte (4 iunie 1842, la Arad) o lasă în scopuri de binefacere (mai ales pentru creșterea fetițelor). După "Fundatia Romoņai e a doua mare fundație din Transilvania, averea ei cifrîndu-se în 1904 la 45.400 coroane. Vezi C. D i a c o n o v i c h , *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1900, p. 292.

³ = Primar.

⁴ Vezi A[tanasie] Șandor] *Cumplită vărsare de apă și nenorociri*, în *Gazeta de Transilvania* VII, 1844, nr. 14 p. 54; nr. 15, p. 58-59.'

⁵ Miniș.

⁶ Ghioroc.

⁷ Operă a celebrului medic german Hufeland (1762—1836), profesor la universitățile din Jena și Berlin, tradusă de Pavel Vasici în două tomuri, în 1844 și 1845. Pentru amănunte vezi Ion B r e a z u , *Doctorul Pavel Vasici (1806—1881)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series philologia, 1964, nr. 2, p. 33—34. Pentru clarificarea raporturilor dintre At. Șandor și P. Vasici reproducem alăturat, din corpul aceluiași mss. 1002 (f. Ir—2v), scrisoarea lui At. Șandor către P. Vasici, din 19 decembrie 1843:

„în Arad, die 19^a decembr. (1)843

Domnule doctor și director!

Pînă din *Gazeta de Transilvania* nr. 94 n-am cetit ce în scrisoarea mea domniei-tale trimisă te-am fost rugat, ca prin încurgerea d-tale la redacție să ai bună-tate de a se tipări, tot m-am îndoit despre primirea sus-numitei scrisori.

Ț-am fost scris atunci că am avut prenumărănți la *Macrobotica*, pînă în vremea aceea, cam la 40; îi trimit și aceia, și și alți care de atunci i-am verbuăit, precum din conșnația alăturată îi poți ceti. Afară de acestea, se vor mai strînge încă preoții și învățătorii; preoții prin bunătatea d-lui episcop al Aradului Gherasim Raț. Fiind eu la măriia-sa și provocîndu-l ca și dînsul să binevoiască a se prenumăra, au dat hotărîre consistorială ca să se țiruleze colecția de prenumărănți pe la preacinstiții protopresbiteri și cîfnștiții preoți, ce nu de mult s-au și întîmplat. Iară învățătorii, prin bunătatea districtualnicului director al Orăzii Mari, d-1 Dimitrie Constantini, care încă pe la învățătorii cei mai o țiră deșteptați subscrierea de prenumărănți a țirula au slobozit.

Cîți se vor subscrie și cînd, nu știu; Cred că mai țirziu, peste vreo 5—6 săptămîni, atunci țî-i voi trimite și acestea.

Nu știu cum ar fi mai bine, a se pune în rînd prenumărănții, alfabetice, au după dignitate, că mă tem de aprehenții, să ieie în sus unii care doară sînt mai

mult în dignitate decât alți înainte puși. Nici nu e așa de ușor a-i orîndui. Eu aici ți-i trimit acestea 86 (precum socot, în dignitate puși), dintră care mai toți se țin români, deși este unu-doi români sîrbiți, iară unu, sub nr. 33, Ioan Șarlot, senator, e ungur și numai pentru cinst[e]a românilor s-au prenumărat. Ceialați încă ți-i voi trimite, în așa rînd puși.

Dară nici nu știu că lăsați să se tipărească în capătul cărții, au ba, numele prenumăraților, și după dignitate în rînd au alfabetice? Adevărat că, la mine, cine cînd s-au învoit la prenumărație, atunci l-am scris. Pentru aceia, alt rînd este în consignația mea.

Pentru intrarea prenumăraților în carte, precum și despre a mea în scrisoarea dîntii domniei-tale făcută rugare pentru de a putea au nu căpăta, și cu ce preț, prin bunătatea d-tale, cărțile poftite și celelalte din Țara Românească, să ai, te rog, bunătate de a-m[i] răspunde. Fiind noi în zilele aceste mai mulți laolaltă români, ne-am înțeles că bine ar fi de am putea căpăta și foaia din Țara Românească, numită *Albina* [recte: din Moldova], au de nu s-ar putea, credem că d-ta, ca vecin, doară ai slobozenie de a o căpăta pentru folosul d-tale. De-o ții și de ni-o vei putea trimite, noi ți-om întoarce cheltuiala. Adevărat că poșta ar fi cam scumpă.

D[omnul] Gavra, editor de Șincai și Klein, precum aud, au trimis cărțile la Buda să se censureze, apoi să se tipărească. Are peste o mie și cîteva sute prenumărați la ele.

Mai uitam că numele meu nu e în consignația de prenumărați cari ți-i trimit, dar eu eo ipso nu pot rămînea afară. Trimițînd prenumărați[i] aceștia, pînă ce-ți voi trimite și ceialați, care-i cred că vor urma, aștept poftitul răspuns, avînd cîinste de a rămînea al domniei-tale aplecată slugă,

dr. *Atanasie Șandor.*

[Adresa:] Herrn Paul v. Vasits, Doctor der Medicin und Carrantiner Director etc. Zu Gronstadt (Siebenburgen), Sz. St. Gyorgy."

Tot pentru a ne face o idee despre numărul prenumăraților realizat de At. Șandor la *Macrobotica* lui P. Vasici, reproducem cu titlu informativ lista acestora, expediată de At. Șandor lui P. Vasici la 23 mai 1844 (mss. 1002, f. 9r—9v):

„însemnarea aceloră carii s-au prenumărat la *Macrobotica*
prin doctorul de medicină *Atanasie Șandor*
trimisă din *Protoprezbiteratul Pesteșului*:

- 1 *Iosif Popovici*, protoprezbiterul Pesteșului, as[e]s[or] consistorial și paroh în satul Gheresteg.
- 2 *Florea Creț*, parohul Luncoșoarei, namiastnic protopr[esbiterial] Pesteșului și consist[oriului] as[e]s[or].
- 3 *Iosif Antonovici*, preot în Corniței.
- 4 *Iosif Furcovici*, preot în Fekete-Tău.
- 5 *Nicolae Lascovici*, preot în Bălnaca.
- 6 *Teodor Popovici*, preot în Lorău.
- 7 *Petru Lask*, preot în Ponoare.
- 8 *Vasilie Abrudan*, preot în Josani.
- 9 *Petru Popovici*, preot în Butan.
- 10 *Vasilie Popovici*, preot în Ortict.
- 11 *Petru Albu*, preot în Peștere.
- 12 *Ioan Popovici*, preot în Tețehe.
- 13 *Ioan Nicoluț*, cîntărețul satului Piatră.
- 14 *Ioan Popovici*, preot în Hotar.
- 15 *Ioan Ungur*, preot în Vinșca.
- 16 *Vasilie Popovici*, preot în Virciorog.
- 17 *Gavril Mihele*, preot în Șerciș.
- 18 *Vasilie Hule*, preot în Copăcel.
- 19 *Vasilie Popovici*, preot în Kijic.
- 20 *Dimitrie Popovici*, paroh în Sărând.
- 21 *Ilie Meșter*, preot în Borșe.
- 22 *Ștefan Popovici*, preot în Sacadat.

23 *Ioan Gavrițaș*, paroh în Husasău și namiastnic în Protopresb[iteratul] Pesteșului.

24 *Irimie Groza*, preot în satul Groș[i].

25 *Simeon Groza*, preot în O Kakuși.

26 *Ștefan Molnar*, paroh în Tinăud.

27 *Simeon Popovici*, preot în Peștes.

28 *Petru Topai*, preot în A[ls6] Lugoș.

29 *Teodor Aid*, preot în F[els6] Lugoș.

30 *Atanasie Popovici*, preot în Bălae.

31 *Ioan Vesa*, preot în Botean.

32 *Dimitrie Popovici*, preot în Kistag.

Suma 32

Din Protopresbiteratul Boroș-Ineului:

1 Preacinstitul] d-l *Grigorie Lucacic*, protppresbiterul Boroș-Ineului, a mai multor consist[oriii] și l[uminat]ei Varmegii a Tablei de județ asesor, precum și a medaliei de aur a preamiloștivului împărat și crai Ferdinand I proprietar.

2 Cinst[itul] *Simeon Tomuța*, preot în Dieci.

3 C[institul] *Antonie Dan*, preot în Boroș-Ineu.

4 C[institul] *Gheorghie Istin*, preot în Boroș-Ineu.

5 *Ioan Cornea*, preot în Repsig.

6 *Gheorghie Besa*, preot în Boroș-Șebeș.

7 *Moisi Crișan*, administrator] în Butani.

8 *Meliton Faur*, preot în Dezna.

9 *Pavel Ungurean*, administrator în Moines.

10 *Moisi Ghergar*, preot în Susani.

11 *Miron Petrica*, preot în Iosășel.

Suma 11

De la Pesta prin d-l Gheorg Pornuț s-au trimis următorii]
dd. prenumerați:

1 D[omnul] *Emanuel Gojdu*.

2 *Irene Raicovici*.

3 D[omnul] *Alecsander Dera* de Moroda.

4 D[omnul] *Gheorghie Grabovski* de Apadia.

5 D[omnul] *Ioan Mutovski*.

6 D[omnul] *Atanasie Grabovski*.

I D[omnul] *Popescul Iosif*, jurist în I an.

8 D[omnul] *Nicolae Brădian*, jurist în II an.

9 D[omnul] *Bojinca Axentie*, jurist în II an.

10 D[omnul] *Avram Ioan*, jurist în II an.

II D[omnul] *Farchici Petru*, jurist în II an.

Suma 11

Suma totală = 54

Arad (1)844 23/5

dr. *Șandor.*"

* E vorba de manuscrisul *Gramaticii* lui Șandor despre care vezi capitolul introductiv.

° Versurile lui Torok Jani n-au fost găsite în *Foaie pentru minte...*

10 De mîna lui Bariț: „1844. Dr. A. Șandor, Arad".

HI

Arad, die 1er 9 br. (1)844

Domnule redactor !

Am norocire a-ți trimite la *Gazetă* și *Foaia* cu nr. 9 prenumărați, carii din lista aci alăturată se pot vedea¹. Fiind însă că din semestrul

dintîiu ți-am rămas datoriu cu 10 fl. w.w. pe o prenumărăntie sunătoare la 4 teologi: Stan, Cornia, Savu et Stănescu și carii acum doară de aceea nu s-au prenumărat că ca studenți fiind, resfirați, nu pot să le țină laolaltă; precum și pe d-l protopop de la Curtici, Gheorghie Dan, încă l-am perdut, punînd jalbă că foarte rar le capătă, ce eu totuși de tot nu pot crede a se fi întîmplat. Numai mai degrabă va fi pricină că, deși în stare bună se află, doară din scumpie nu vrea să le ție și că, precum cei mai mulți dintră oamenii noștri cei sfințiți, toată literatura românească o țin a fi destulă în *Ceaslov*. Greu lucru cu astfel de oameni a se cultiva neamul și a se apropie de adevăr!

Banii de la 9 prenumărănți, cu acei de sus 10 fl. w.w., în sumă 100 fi. val. așa ți-i trimit aa, pe lingă pl#nipotenția aei alăturată pe numele domniei-tale, prin d-l judele nostru Teodor Serb cîștigată *ad conto*² prenumărăntiei, să scoți de la crăiescul oraș Brașău 40 fl. 45 cr. val. despre carii să aibi pretenie a mă înștiința cît mai curînd, ca banii acum numiți să / știu că pute-i voi preda la magistratul crăiescului oraș Arad, au ba? Iară ceialalți 59 fl. 15 cr. valut. acum cu prilejul tîrgului din Arad prin Georg Iuga et Sohn³ ți-[i] voi lăsa să se asigneze la Brașău, la atare casă, ca să-i poți sigur primi.

Preteniei adevărate comandîndu-mă, sînt al domniei-tale adevărat cînstitoriu,

Atanasie Șandor,
doc. de medicină./

¹ Această listă a prenumărăntilor nu ni s-a păstrat.

² = în contul.

³ Vezi nota 4 la scrisoarea I.

IV

Arad 2Z^m dec. (1)844

Domnule redactor!

Numărul prenumărăntilor la *Gazetă* și *Foaie* pe semestrul I a[nul] v[iitor] 1845, prin mine culeși, stă din 10, cu titula următoare:

1 Reverendissimo Domino Ioanni Râcz Proto-Presbytero g[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Aradiensis etc. Aradini.

2 Fotisztelendo Popovits Tivadar Világosi G[6r6g] n[em] e[gyesiiit] Esperes tirnak, tobb Te[kin]t[e]tes V[árme]gyek Táblabirojának. Világoson.

3 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Ijrnák Sz[abad] kir[ályi] Arad vâroșa fobirojának s T[ekin]t[e]tes Csanád v[árme]gye Táblabirojának. Aradon.

4 Spectabili Domino Demetrio Konstantiny Districtus M[agno] Varad[iensis] G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] scholarum Directori, Co[mitatus] N[obilis] A[radani] Assesor. Aradini.

5 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites iigyved, es Táblabiro tJrnak. Aradon.

6 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites iigyved tJrnak. Aradon.

7 Aradi g[6rog] n[em] e[gyesult] oláh Tanitokat kepezo Intezetnek. Aradon.

8 Cassinoi Egyesiiletnek. Aradon.

9 Feher Kereszt czimti kâvehâznak. Aradon.

10 À Monsieur Monsieur Demetre de Joanesko ... à Pesth¹ ii

Prenumărăntia de sub nr. 8 la Casina o face d-nul Gheorghie Stupă, apotecariul din Arad², român, din pricina aceea că, după ce nici prin votizație nu s-au putut introduce novele nemțești la *Nemzeti Cassino*, neprimind ungurii, d-nul Stupă au declarat că, așadară, el poștește *să vină în prătocol cum că dînsul va aduce pe sama Cassino-ului *Gazeta* și *Foaie* românească, la ce ungurii au strigat că „mai mare lipsă au de cele românești, adică de români, decît de nemți“.

Iară ce se atinge de mine, după înțelesul a mai de multe ori în anii trecuți făcutelor înștiințări cătră colectanți de a le slugări, după 10 prenumărănți, cu un exemplar gratis am îndrăsneala de a te ruga, mai ales că înmulțindu-se și alte cheltuieli, de a-mi trimite și mie pe anul v[iitor] cu titula cunoscută, de cumva nu te vei ține vătămât.

Banii acelor 10 prenumărănți, adecă 100 fl. val. îi voi trimite cît mai curînd, cum voi avea prilej secur la Timișoara, la Iuga et Sohn, ca să ți-i asigneze la Brașov.

La *Curirul de ambele sexe*³ ce se dă afară în București încă sînt trei: d-l Serb (vezi nr. 3), d-l protopop Ioan Raț (vezi nr. 1) și eu. Banii se vor trimite mai tîrziu, au de cumva mă vei înștiința cît mai curînd și acurat despre prețul unui exemplar, că cu leii nu ne pricepem bine. Se vor putea trimite cu ceialalți alor 10 prenumărănți la *Gazeta*?

Despre masa răposatului Sim nimic acum nu-ți pot responde fiindcă d-nul Serb judele primariu nu poate să întrebte pe senatorul țitoriu de socoteală, fiind acesta greu bolnav mai de lung timp, ci mai voi tribula și eu mai des lucrul acesta./

Din scrisoarea domniei-tale înțelesei că tom. I din *Macrobotica* mi s-au expediruit în 310 exemplare, care încă pînă acum la mină nu mi-au venit. Dar cum am mai scris și d-lui Vasici, că mulți dintră prenumărănți vor fi carii poate că se vor șterge înapoi, alții de la carii banii îmi vor veni mai tîrziu la mină, însă eu cum voi căpăta vreo sumuță, la ce mă voi sili, deloc ți-oi asigna domniei-tale. Ace[e]a însă trăbuie să ști[i] că, fiind culegerea prenumărăntilor *in partibus*⁴ prin mulți alții, aceea în urmarea înștiințării făcute vor căuta a unsprezecelea, că n-aș voi să se încaiere de mine, au să bălecărească împotriva d-lui Vasici.

Cărțile care le-aș pofti din P[rinci]pate sînt aceste: a) Istoria Țării Românești și a Moldaviei de cutare autor mai bun; b) Cantimir, românește⁵; c) altele ce domnia-ta le vei afla vrednice, precum se aude despre *Lexiconul* în 4 tomuri⁶, au altele.

Noi sîntem mai mulți carii dorim aceste. Fii domnia-ta dară așa de cu pretenie și dragoste pentru noi și ne scrie prețul acestora, ca apoi să hotărîm că cite am putea aduce ca să se trimită la d-nul Aron⁷ la Buda spre censură. Am și eu tomul I din *Istoria Țării Românești*⁸ edată de d-l Florian, frumos scrisă, numai în aceea mă îndoiesc de

autenticitate că nu văd citind alți autori *coevi*⁹. Dar pentru aceea totuși mă interesez a o avea./

Aici în Arad am dori oarecîți să știm că cine e acela care scrie din Logos cu subscrierea *G. Chrna*¹⁰ și apără atîta dreptul românilor împotriva sîrbilor? De cumva se poate, să știe și alții, că am avea nește daturi să-i împărtășim, ce numai acela ar putea să le pună. în *Gazeta* mai nesfiit.

Altmintrelea nește lucruri au început români în masă împotriva sîrbilor. Cum va fi sfîrșitul, îl vom împărtăși.

Recomendu-mă preteniei, rămîn al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
doc. de med. /

¹ Reverendisimului domn Ioan Raț, protopresbiter al greco-neunitilor din Arad. Arad.

Reverendisimului domn protopop greco-neunit Teodor Popovici din Siria, asesor al mai multor preanonorate comitate. în Siria.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al orașului liber-regesc Arad și asesor al prea onoratului comitat Cenad. La Arad.

Spectabilului domn Demetriu Constantini, director al școlilor greco-neunite din districtul Orășii Mari, asesor al nobilului comitat Oradea. La Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, avocat și asesor. La Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, avocat. La Arad.

Institutului pedagogic greco-neunit din Arad. La Arad.

Uniunii de casină. La Arad.

Cafenelei numită „Crucea Albă”. La Arad.

Domnului domn Dumitru Ionescu. La Pesta.

² *Gh. Stupă*, farmacist în Arad. Cu oarecare rol în viața Preparandiei arădene[^] intrucît oferea medicamente gratuit elevilor (vezi scrisoarea XVII). în 1848 joacă un oarecare rol politic (vezi I. D. Suci, *Nicolae Tincu Velia (1816—1867). Viața și opera lui*, București, 1945, p. 26.

³ La *Curierul de ambe sexe* abonamentele arădenilor sînt mai vechi.

⁴ = în parte. Expresie folosită mai ales pentru demnități bisericești neocupate efectiv.

⁵ Din Cantemir apăruseră pînă atunci în românește doar *Descrierea Moldovei*, în 1825, la Neamț și *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* în 2 voi., editat de G. Săulescu, la Iași, în 1835 și 1836.

⁶ Vezi știrile din *Foaie pentru minte Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba română de o societate literară, 4 tomuri 8° mare*, III, 1840, nr. 29, p. 227 și *Cîțiva articoli de probă din Lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iași*, III, 1840, nr. 34, p. 269—272.

⁷ Teodor Aron, censor al cărților române de la tipografia din Buda.

⁸ E vorba, probabil, de lucrarea cu titlul *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, 3 voi., București, 1835—1838.

⁹ = contemporan (lat. *coevus*).

¹⁰ în numărul din 2 octombrie 1844 (nr. 79), p. 366, *Gazeta de Transilvania* reproduce o notă din gazeta sîrbească din Pesta, notă intitulată *îndemnătoriu de frăție*, căreia îi răspunde G. Chrna sub titlul *Răspuns la îndemnătoriu de frăție*, în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 80, p. 320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 327—328; nr. 83, p. 331—332. în articol se apără drepturile naționale ale românilor, pe baza principiului că: „în cele politicești e voia stăpînirii, iar în cele naționale încurge stăpînirea după pofta poporului”. După părerea lui G. E. m. M a r i c a (*Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 296) acesta ar fi pseudonimul lui A. Minut, inspector școlar la Caransebeș.

¹¹ La sfîrșitul scrisorii următoarele două adrese:

11 Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Racz *Immo* in annum juris hung. auditori. Aradini.

12 Tekintetes es tudos Sándor Athanasz, orvos tanar Tjrnak. Aradon.

Este vorba, desigur, de noi prenumerați la *Gazeta Transilvaniei* și la *Foaie pentru minte*, în completarea listei de la început:

Prea cinstitului și prea învățatului domn Terențiu Raț, student anul I la drept. Arad.

Onoratului și învățatului Atanasie Șandor, doctor profesor. Arad.

Arad I^o ianuar (1)845

Domnule redactor!

Apropiindu-se capătul anului curg[ător], a[dică] c[alendar] v[echi], mă grăbesc să te înștiințez că cătră acei 10 din dato 23° decemv. c[alendar] n[ou] a lunei tr[ecute] arătați prenumăranți \ s-au arătat mai unul la *Gazeta* și *Foaie*, adecă feciorul măriei-sale episcopului nostru, cu această titlă: Ingenio ac Perdocto Domino Terentio Răcz, I anni Juris hung. Auditori. Aradini². Ce au părăsit măria-sa ep[iscop]ul, doară fiul va repara, doară? Acest tiner s-au prenumerat și la *Courirul de ambele sexe*. Așadară, sîntem la *Courirul* de la București³, prin mine abonați, cu n-rul, 4⁴.

În a 24/12 c.n. a lunei trecute au sosit *Macrobotica* și, după cum am numărat exemplarele, 3-au aflat deplin 310, despre care m-ai fost înștiințat mai înainte, din care, după scrisoarea domniei-tale de 9 decemv. c.n. trimisă, 40 de exemplare am trimis ieri pe Filwagen⁵ la Timișoara d-nului Petru Cermena⁶, bine învăluite și tiuscuite într-o lăduță de lumini. Prețul lăzii e 25 cr. val. iară ducerea la Timișoara 1 fl. 15 cr. v. Cam mulțor, dar n-am aflat alt modru, dacă nu ați făcut ord[ina]re ca, venind pe la Timișoara, să fie scos atunci d-nul Cermena cărțile lui hotărite. Din celelalte am împărțit pînă acum în Arad, și împărții prin alții, cu n-rul, 41, dar banii nu i-am primit încă toți, ci mai mulți sînt încă afară, fiindcă, dară, nici au putut să primească cărțile aceia căroră s-au trimis. Pe luna viitoare va fi consistoriu și pe atunci voi trăbui — din sfatul măriei-sale — să dau / o rugare înlăuntru ca să se hotărăscă pentru de a primi cărțile aceste dd. protopopi, ca preoților subscridenți să le împartă. Eu fără reversale⁷ nu le-aș da bucuroș, dar totuși cine nu-mi va da reversale, nu cred că voi avea ceva greotate, fiindcă cărțile se hotărăsc lor prin consistoriu. Despre aceasta voi vedea cum va merge și la timpul lui, veți fi înștiințați. Mulți din dd. subscridenți — socotind că va veni acum *Macrobotica* întreagă — voiesc a nu depune banii pe acest tom I pînă nu va veni și al II, însă eu la așa unul nu-l dau, ci îl trag înapoi.

Dintră cărticicele rugăminte ep[iscop]pilor români cuprinzătoare am împărțit dd. subscridenți mai denainte gratis, fiindcă pe acest scop socot a fi trimise.

Socoata despre aducerea cărților de la Brașău la Arad încă nu am primit de la neguțătorul Gheorghie Nicolits. Provizionul și speșele în Arad ați fi putut economiza să-i fiți trimis cărțile drept la'socrul meu, Petru Frușă neguțătoriu*, iri a cui casă lăcuieș și eu.

Să trimit banii prenumeranților, 110 fl. v/la Timișoara pe Fii-wagen, ce va consta ceva, au să aștept prilej de a-i trimite fără cheltuială, au să-i dau neguțătorului Nicolits G., ca să-mi deie trată, care să ți-o trimit și să tragi banii cuveniți acolo la Brașeu? Despre aceste cu prilejul dintii ești rugat oricît în scurt a mă înștiința, precum și despre competența *Courirului* pentru 4 prenumeranți, că face 18 fior. val. a[u] cît, că cu leii nu ne pricepem și ne temem să nu dăm ursi ori altăce în preț de lei./

Muierea mea să bucură că va căpăta, după rugarea mea făcută d-nului doctor Vasici, nește cote românești pe forte-piano*, au cîntări pe cote, au marșuri român[ești] din P[rinci]pate. Bacsamă și aceste sînt ca și cărțile, strîns oprite și censurate!

La Pesta încă trăbuie să trimit cîteva exemplare din *Macrobotica*.

Gomendîndu-mă preteniei, pe lîngă făcuta salutare d-lui doctor Vasici, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
doc. de med.

[Adresa:] An den Hochwohlgeborenen Herrn Georg Baritz
Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvania* zu Cronstadt

* Vezi scrisoarea precedentă.

† Preacinstitului și preainvătutului domn Terentiu Rat, student în anul I al Facultății maghiare de drept; vezi și nota 11 la scrisoarea precedentă.

Curierul de București este denumirea pe care o dă At. Sandor pentru *Curierul romanesc* (apărut în București între anii 1829-1848) pentru a-l deosebi de *Curierul de ambe sexe*. Vezi și Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, I, p. 174—175.

‡ Adică patru la număr.

§ Diligentă, trăsură de poștă.

¶ *Petru Cermena*.

‡ Semnături de preluare (primire).

§ G. Nicolits și P. Frușă, negustori din Arad.

¶ Note pentru pian.

VI

Arad die 21/1 (1)845

Domnule redactor !

Adevărat că eu te-am fost întreat că prin ce modru să-ți trimit banii a 11-lor abonați la *Gazeta* și *Foaie* prin mine culeși, însă, înainte de a fi căpătat scrisoarea domnei-tale, pusă subt o cupertă cu acele 4 exemplare de *Curier* poftite, avînd prilej bun, i-am trimis la Timișoara lui Georg Iuga et Sohn, adăogînd încă din a *Macroboticeii* pret 40 fl, val., în sumă dară: 150 fl. val. carii să și-i asigneze la Brașov. I-am

scris să-mi trimită o adevărire despre primirea banilor acestora, ce pînă acum încă n-am căpătat, precum nici de la d-l Cermena¹ despre acele 40 de exemplare ce i-am trimis din *Macrobotica*. Despre trimiterea banilor sus-numiți te-a-n înștiințat prin poștă cu datul din a 9/1 a.c, c.nou, nu știu căpătat-o-ai au ba? Despre primirea banilor acestora ai bunătate de a mă înștiința, să știu.

Cu d-l Gavra² fiind laolaltă, că am primit n-rul 1 din *Curier*, îmi spusă că cam critică ar fi starea editorului de *Curier*. Poate fi pentru că au i³put a scrie cu litere? Eu, fiind în zilele aceste într-o soțietate, am adus înainte *Curierul* din București și că mulți de ai noștri, cărora poate că nu le-au venit apa pe urechi, nu se pot învoi a ceti cu litere strămoșești, ci voiesc a se ține--da--potcoaYfile4irilicești⁴ mai ales parte popească! Drept aceea, mai'toți cîți fuseră acolo în soțietatea aceea, la seibarea numelui d-nului Arcoși Ioan⁵, s-au abonat la *Curier*, precum din aci alăturata foaie îi poți vedea, unde și pentru sănătatea d-tale și d-nului Eliad, ca editorului de *Curier* am băt. /

M-au întreat că prețul de 3 fl. 30 cr. argint pe un an întreg e sau ba? Ce ca să-i pot aduce pe parte-mi, pe un an a fi le-am spus.

Pentru Casina de aici fi-va cu puțință să se trimită gratis, fiindcă atîția s-au prenumerat? Am dat comisie și mai departe să se prenumereze ai noștri la *Gazeta* și *Curier*, precum și la *Macrobotica*.

Titul '*Curierului* foarte le place străinilor, adecă ungurilor, dintră carii cel mai vestit orator, d-l Făbian Găbor, asesor la comitat, foarte laudă întrăprinderea românilor, în așa modru! Dar unde e norocirea aceea pentru români ca să gîndească toți asemenea pentru mergerea lor înainte spre bine?

în ortografia *Curierului* — ce pentru aceea eu nu defaim — aș avea și eu nește băgări de samă, ce acum numai atîta însămn că nu prevăd priciaele îndestulate pentru ce, p.e. scrie d-l Eliad în pronom. posesiv, genul fămeiesc în nr. plural *salle* cu doi *l*, care duplicare limba noastră nu bine o suferă; așa: de la *râu*, *rea*, în plural, în înțelegerea absolută, în genul fămeiesc iarăși cu doi *l* = *relle* etc. Eu nu vreu să învăț pe acei oameni literați, carii și altcum și-au meritat famă națională în literatură, însă asfeli de oameni încă pot sminti, și socot că de vor favorisi împrejurările românilor, ca în viitorime tot mai nainte să pășească în dezvălire a minței și a culturai / nefiind cumva înghițiți de cutare au cutare popor — de ce D-zeu să ne păzească — multe ce acum ni se vād bune, urmașii noștri le vor afla de smintite și vor căuta a le îndrepta. Aceasta vedem că în limbele cele mai cultivate s-au întimplat și se întimplă.

De la d-nul Vasici primisei alaltăieri multprețuita-i scrisoare și îi voi răspunde cît de curînd despre cum starea cu *Macrobotica*.

Mulți dintră abonații mei la *Gazeta* și *Curier* ar mai voi să se trimită toate novele[le] nouă sunătoare subt o cuvertă comună, ce espeditorul de la Arad desfăcîndu-o, să ni le împartă. Aceasta din aceea pricină socotim, ca nu cumva pe la poște, de la Brașov pînă la Arad, unii numeri să-i pună la o parte unii sau alții malițioși espeditori, și să știm că de cumva nu ne-ar veni am crede că au de la Brașov nu s-au espe-

diruiț, au la Arad s-au perdat. In așa modru nu ni s-ar perde unii și alții numeri și mă tem să nu se dezgusteze ai noștri. Eu cred că d-ta nu ești vina, căci te silești toate cele bune a le face.

Rămîind cu cuvincioasă cinstire, sînt al domniei-tale șerb cinstitorul,

Atanasie Șandor,
doc. de medic./

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg Baricz Redacteur der Gazeta de Transylvania und Professor. Zu Cronstadt. Franco

¹ Vezi nota 6 de la scrisoarea precedentă.

² *Alexandru Gavra*, 1797—1884, profesor la Preparandia din Arad (1821—1867) și director al ei între anii 1865-1867. Aici a predat: limba română, limba maghiară, economia, pedagogia și istoria. A contribuit la reorganizarea învățămîntului primar românesc, începînd cu anul 1863 cînd este numit inspector civil al școlilor primare din Protopopiatul Aradului. A scris și publicat în revistele transilvănene ale vremii, fiind un cărturar cu reputație în vremea sa. A editat în 1844 la Buda *Cronica românilor și a mai multor neamuri...* a lui Șincai (tom. I, de la an. 86—1431), iar în 1847 un *Lexicon de conversație*, tom. I, A—B. A proiectat și editat drama *Monumentul Șincai-clainian*, la care se fac adeseori referiri în scrisorile lui Sandor către Bariț. A fost de asemenea întemeietorul „Societății bibliograficești” și al revistei *Ateneul românesc* (1835).

Vezi despre el: Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922; V. Popeangă, E. Găvăneșu și V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad*, București[^] 1964; Iosif Pervain, *Alexandru Gavra, întemeietor al Societății bibliograficești și al revistei „Ateneul românesc” (1835)*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 237—271; Idem, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Cronica*, *ibid.*, p. 86-112; Mircea Borcilă și Virgil Bulat, *Alexandru Gavra—lexicograf*, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

³ *Ioan Arcoși*, avocat și fruntaș politic al românilor din Arad, sprijinitor al activității culturale din aceleași părți.

VII

Arad, die 13° martie (1845

Domnule redactor !

De după nr. 14 *dl Gazetei de Transylvania* despre *Curierul de ambe sexe* încă făcuta înștiințare pentru trimiterea abonaților și a banilor pentru exemplarele abonate¹, am cinste a-ți înștiința că eu în 21° ianuarie c[alendar] n[ou] a[nul] curg[ător] ți-ă'm fost trimis cătră ceilalți 4 abonați încă și alții 11, cu cuvincioasă titulă. In a 17° febr. iarăși scriindu-ți, ți-am reflectat că ți i-am trimis. Acum dacă iarăși ți-i însămn pre toți aceia carii s-au prenumerat la sus numitul *Curier*!

1 Reverendissimo d[omi]no Ioanni Râcz protopresbitero g. n. u. r. Aradiensis. Aradini.

2 T[ekin]t[e]tes Serb Tivadar urnak Sz[abad] Kir[ályi] Arad vârosa fobirája es n[agyságo]s Gsanád v[árme]gye Táblabirájának etc. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Districftu] Mfagno] V[radiens]i g. n. u. r. Scholar. Direct[or] C. C. LI. C. C. LI. Assesori. Aradini.

4 T[ekin]t[e]tes Arkosy János hites ügyvedes Táblabiro urnak. Aradon.

5 T[ekin]t[e]tes Popovits János hites ügyved urnak. Aradon.

6 T[ekin]t[e]tes Pap Tivadar hites ügyved urnak, t[ekin]t[e]tes Fábian Gábor Táblabiro ur házában. Aradon.

7 Te[kin]t[e]tes Ebesfalvay Gyorgy koz esvált 6 ügyved urnak. Aradon.

8 Te[kin]t[e]tes Sztupa Gyorgy gyogyszeresz urnak. Aradon.

9 Monsieur Monsieur Demetre de Ioanesko, à Pesth.

10 Admodum Reverendo D[omi]no Genadie Popescu s.s. Theologio Professori. Aradini.

11. Te[kin]t[e]tes Miklossy Demeter hites ügyved urnak. Aradon /

12 Ingenio ac optima Spei Juveni Terenti Râcz II° in annum Jurium hung[aricorum] auditori. Aradini.

13 Nemzetes Pap Demeter Szemlaki jegyzo urnak. Aradon alt Szemlakon.

14 Cassinoi egyesuletnek. Aradon.

15 Te[kin]t[e]tes Kucsba Mihály ur, Arad[vár]megyeal-ügyvegyenek es Táblabirájának. Aradon.

16 Te[kin]t[e]tes Sándor Athanáz orvostanár urnak. Aradon.²

Banii pentru *Curier* ieri, cu ocazia tîrgului de an în Arad ținut, i-am predat d-nului Iuga et Sohn³, ca să-i trimită au asigneze la frăține-său la Brașeu, de unde îi vei primi d-ta. Am trimis pentru *Curier* 50 fior. 45 cr. argint pentru 14 sus-numiții abonați. D-nul Kucsba⁴ (de sub nr. 15) au avut caprițul a plăti numai pe jumătate de an, zicînd că așa se prenumără omul la novele în toată lumea, iară ceialaltă jumătate o va depune în altă jumătate de an. Ce se atinge de mine eu socot că mi se cuvine un exemplar gratis. Pentru acela n-am trimis banii.

Cu acest prilej am trimis și din prețul *Macroboticeii* 27 fior. 20 cr. argint, carii bani i-am avut în mînă. Așadară d-nului Iuga et Sohn am predat 78 fior. 5 cr. argint, ca să vi-i trimită cît mai curînd.

L-am întrebat că trimis-au banii pentru *Gazetă* și pentru *Macrobotica*, în suma 60 fior. argint, în a 8° ianuar, lui trimiși la Timișoara? La ce mi-au respuns că i-au trimis. Așadară domnia-ta primiți-i-ai?!

Din prețul *Macroboticeii* ți-am trimis în al 8° ianuarie prin

Iuga 16 fl. arg.

în al 12° martie a.c. 27 fl. 20 cr. arg.

Socota aci alăturată a lui Nicolits,

neguțatoriul, ca chirie: pentru *Macrobotica* 3 fl. 20 cr. arg.

Pentru 2 lăduțe de lumini în care

am trimis ex. de *Macrobotică* la Timișoara și

la Oradea Mare. 20 cr. arg.

în sumă = 47 fl. arg.

Mai mult pînă acum nu s-au adunat, fiindcă protopopii încă n-au făcut vizitația tot insul prin protopresbiteratul său spre socotirea făcutelor venituri și cheltuieli besericale, cu ce prilej să fi putut împărți cărțile ce culege banii. însă acestea se vor strînge mergînd tot consistorialiter.

La *Magazinul istoric pentru Dacia*⁵ s-au înscris cîțiva, și cînd nu se vor mai afla la subscriere, îți voi face de știre numele tuturor.

în scrisoarea mea de pe urmă de dat[o] 17" febr. ți-am scris că d-nul Arcoși⁶ pofteste articolul său înapoi. Nu știu, poate fi să-l mai îndrepte, apoi să ți-l trimită. Trimisul-l-ai?

De la d-nul Vasici am primit scrisoare, din care am înțeles că ți-au scris d-nul Gavra⁷. Urît, și iarăși zic urît și necuviincios ți-au scris! N-aș fi crezut, însă de voi socoti... Le tac! Așa ceva numai'domnia-sa e în stare a face.

Dar răspunsul lui Babeș căpătatu-l-ai la *Duplică*?⁸

Fiind împresorat de lucru, mă vei ierta că aceste numai, cam cu graba, ți le-am însemnat.

Altminterea, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domnid-tale șerb cinstitoriu,

Atanasie Șandor,
doc. de med.

P.S. Răspunde-mi, te rog, la unele și altele.

D[omnul] Cermena⁹ au primit cărțile după cum aud¹⁰. /

[Adresa:] An den wohlegeborenen Herrn Georg v. Baritz Professor und Redacteur der *Gazeta de Transylvanie* etc. zu Cronstadt. Franco

¹ Vezi înștiințarea *Curierul de ambe sexe*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII 1845, nr. 14, p. 56.

² Reverendisimului domn Ioan Raț, protopresbiter arădan al greco-neunitilor. In Arad.

Spectabilului domn Teodor Serb, jude, Suprem al liberului oraș regesc Arad și asesor al Ilustrului Comitat Cenad etc. în Arad.

Spectabilului domn Demetriu Constantini, asesor al mai multor ilustre și nobile comitate. In Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, avocat și asesor. în Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, avocat. în Arad.

Spectabilului domn Teodor Pop, avocat; în Casa spectabilului domn asesor Făbian Găbor. In Arad.

Spectabilului domn avocat de drept public și cambial Ebesfalvay Gyorgy in Arad.

Spectabilului domn farmacist Gheorghe Stupă. în Arad.

Domnului domn Demetrie Ionescu. în Pesta.

Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesor al Prea-Sfintei teologii In Arad.

Spectabilului domn avocat Miklossy Demeter. în Arad.

Harnicului și de bună speranță tinărului Terențiu Raț, student în anul al II-lea al dreptului maghiar. în Arad.

Domnului Pop Demeter, notar în Semplac; prin Arad. Semplac.

Asociației de casină Arad.

Spectabilului domn Mihai Cociuba, viceprocurorul și asesorul Nobilului Comitat Arad. în Arad.

Spectabilului domn Atanasie Șandor, profesor-medic. în Arad.

³ Vezi nota 4 la scrisoarea I.

⁴ *Mihai Cociuba*, jurist bănățean, a jucat un anumit rol în viața politică și culturală a românilor bănățeni. A prezidat conferința reprezentanților români ortodocși din Ungaria întrunită la 25 iunie 1848 în biserica românească din cartierul Fabrik din Timișoara. Este semnatarul completării — constind din trei puncte — pe care adunarea o hotărăște la petiția înaintată Dietei pestane, în legătură cu problema națională și religioasă a românilor din Ungaria.

⁵ Revista editată de A. Tr. Laurian și N. Bălcescu la București între 1845—1848.

⁶ Vezi nota 3 la scrisoarea precedentă.

⁷ Se referă la lunga scrisoare-polemică a lui Alexandru Gavra către Bariț din 16 ianuarie 1845 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 117r—119r; se va publica, împreună cu întreaga corespondență a lui Gavra către Bariț, într-un volum următor). Incipit-ul acestei scrisori este suficient pentru a înțelege tensiunea și tonul polemicii: „*Domnul meu?* Iarăși avui nenorocirea aceea de a primi de la d-ta 2 epistole [...] pline de aruncări și' imputări". Polemica s-a purtat în jurul intenției ambițioase a lui Gavra de a publica operele lui Șincai, întreprindere rău văzută de contemporani din cauza caracterului ei neștiințific, dar și a caracterului repulsiv al editorului.

⁸ întrebarea lui At. Sandor vizează polemica purtată în coloanele *Foii pentru minte* ... între Andrei Mureșanu și Vincentiu Babeș, în 1844, pe probleme de versificație, în urma articolului lui Andrei Mureșanu *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 26, p. 201—205), V. Babeș reia discuția cu o *Critică în reflexiile asupra poeziei noastre* (VII, 1844, nr. 44, p. 348-351 și nr. 45, p. 356-359) la care A. Mureșanu revine cu o *Duplică. (Asuprapoeziei)* (VII, 1844, nr. 46, p. 364—366 și nr. 47, p. 367—373). V. Babeș trimite, după cum se vede din scrisoarea de față, -oreplică la *Duplică*, pe care însă Bariț n-o mai inserează în coloanelor revistei sale, explicînd, într-o notă a redacției, motivele. Nota, care a apărut în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 36, p. 144 explică lui Babeș situația, argumentînd că polemica s-a întins prea mult și amenință să monopolizeze revista pe un semestru întreg, devreme ce, tipărind triplică lui Babeș ar trebui să facă loc în coloanele revistei și a altor intervenții din afară, adică a scriitorilor din Principate. Ideea lui Babeș de a se adresa guvernului n-o găsește rezonabilă, dar e pentru continuarea polemicii în altă parte. în răspuns se face aluzie și la prietenul său din Arad, care nu e altul decît At. Sandor (V. Babeș a devenit, la puțină vreme după aceea, profesor la Preparandia din Arad, funcționînd acolo între 1846—1848). Intrucît în scrisorile următoare se vor mai face referiri la acest incident, reproducem pasajul referitor la At. Șandor: „Că am scris prietenului d-tale, pricina e că am fost poftit prin d-lui de-a dreptul în două rînduri. Acestea ți le însemn pentru ca, precum poftesti, să știi de ce să te apuci; iar că-ți public scrisoarea ce eram să ți-o trimit sub pecete, o' fac și în interesul tuturor prietenilor d-tale celor adevărați, ca și d-lor să vadă cum să te sfătuiască, cum și pentru ca publicul întreg să judece, dacă ți se va face vreo umbră măcar de nedreptățire”.

Vezi privitor la această chestiune și: Mihai Zamfir, *O polemică despre versificație la 1844*, în *Analele Universității București*, seria științe sociale, filologie, XII, 1963, nr. 28, p. 17—22; Li via Grămadă, *Ideii literare în publicistica lui Andrei Mureșanu*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, series Philologia, 1964, nr. 1.

⁹ Vezi nota 6 la scrisoarea V.

¹⁰ De mîna lui Bariț: „1845. Dr. At. Șandor.”

VIII

Arad 3 iulie/21 iunie (1)845

Domnule redactor !

Prenumeratie pe an. c. semestrul iunie-dechembrie, pentru *Gazeta* și *Foaie* pînă acum nu ți-am putut trimite, fiindcă tot am așteptat să mă înștiințeze abonații despre în — au nu — învoirea la mai departe, ce ne mai puțin aștepta îți trimit pe aceia carii s-au învoit și mai departe și cu carii m-am întilnit, ceilalți nefiind în oraș.

1 Te[kin]t[e]tes Serb Tivadar Urnak, Sz[abad] Kir[ályi] Arad vâ-rosa fobirâjânak es T[e]kin]t[e]tes Csanád v[árme]gye Táblabirâjânak. Aradon.

2 Aradi G[6r6g] n[em] e[gyesult] oláhtanitokat kepezo Intezetnek. Aradon.

3 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantini Districtus M[agno] Varadiensis G[raecorum] n[on] u[nito]r[um] Scholarum Directori et Complurium I[n]clytorum I[llustrorum] Co[m]it[at]uum Assesori. Aradini.

4 Monsieur Monsieur Demetre de Ioanesko, à *Pesth.*

5 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites ugyved urnak. *Aradon.*

6 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites ugyved es Táblabiro Ornak. *Aradon.*

21 7 Admodum Reverendo Genadio Popeszku S[ancti]s[sime] Theologiae Professori etc. *Aradini* ¹/_j

Către aceștia, mai trimit 2 prenumerații de la d. Gavra, profesorul, primiți spre trimitere și despre aceasta a-ți face înștiințare.

1 Admodum Reverendo D[omi]no Simeoni Oprean Parocho et Loc[ali] Directori. Per Temeșvár. M[agnum] Beeskerek in Possesione Kis-Torák.

2 Dd. Simeoni Andron docenti et Basilio Marianutz Colono per Temeșvár, Banat — Comlos, Nagy Sz[en]t Miklos Csanadini (in Co[m]it[at]u Csanád)².

Pe numele meu, ca pînă aci, cu aceea adrese încă un exemplar. D[omnul] Gavra, ca să se arete rîvnitoriu spre cetirea novelelor românești și ca să nu socoti d-ta că nu le cetește, exemplariul mie trimis îl va slugători și pre dînsul.

Banii se vor trimite cît mai curînd.

Acum alta! N-aș fi crezut să fi[e] preoții noștri, respective protopopii, unii, oameni de nimica. Unul din Co[m]it[at]ul Bihor, protopopiatul Peștelui, căruia am trimis 32 ex. de *Macrobiotica*, fiind pe atitea prenumerații precum aud, au cules banii dar i-au mîncat. D[omnul] Gavra mi l-au recomandat de om de omenie, și ca așa unui i-am trimis. Acuma iacătă ce făcu¹! Inșă eu / îl voi pîrî la d-nul mîria-sa episcopul, ba și la comitat, numai aud că n-are mai nimica substanție. Ce om blăstămat! Astăzi încă nu mi-au adus, dar e nădejde, inșă toate exemplarele nu le-au putut împărți. Așa e, că după atîta timp de la subscrierea lor, trăgîndu-și mulți vorba înapoi, mi-ați trimis prea multe exemplare. Vai de literații noștri pe carii așteaptă omul a-i afla în clerul nostru!²

Dar cu prenumerații la *Magazin pentru Dația*³ ce să fie? La mine s-ar afla ca la vreo 24. Poftești să-ți fac înștiințare despre ei, au doară au încetat lucrul?

Ce se atinge de massa răposatului Nic[olae] Sim[u]⁴ nu știu ce e de făcut, că d-nul Serb⁵, judele, e dus la Buda la *Sedes Tavernicalis*⁶ și va rămînea 3 luni, din ce pricină se roagă ca *Gazeta* să i se trimită pe timpul acesta la Pesta, pînă cam la 15⁷ september c.n. Doară mai bine ar fi în privința masei numite a vă adresa la d-l episcopul Erdelyi⁸ ca să silească pe preotul unit Moldovânyi, care încă e *testamenti executor*⁹ cu Ioan Szergel Notar[i]algerichts asesor¹⁰, și (pe cum cred) și cu dr. Munkaci. Acestora datorință e a se îngriji, precum aud. Senatorul și-au dat socoata. Urît de la preotul Moldovânyi, că nu se interesează!

Banii pentru *Macrobiotica*, cîți se află / la mine (45 fl. argint) și cîți doară se vor strînge la tîrg, de s-ar cerceta protopopii, voi trimite prin d-l Iuga, despre ce voi face atunci înștiințare.

întră acele, cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale prea plecat,

Dr. Șandor! 22*

¹ Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al orașului liber regesc Arad și asesor al Spectabilului Comitat Cenad. în Arad.

² Preparandiei românești greco-neunite. în Arad.

³ Spectabilului domn Demetrie Constantini, directorul școlilor greco-neunite din Districtul Orăzii Mari și asesorul mai multor ilustre și celebre comitate.

⁴ Domnului domn Demetru Ionescu la Pesta.

⁵ Spectabilului Ioan Popovici, avocat în Arad.

⁶ Spectabilului domn Ioan Arcoși, avocat și asesor în Arad.

⁷ Prea reverendului domn Ghenadie Popescu, profesorul prea Sfintei Teologii.

⁸ Prea reverendului domn Simion Oprean, paroh și director local, prin Timișoara, la Becicherecul Mare, în domeniul Toracul Mic. Domnilor Simion Andron, învățător, și Vasile Marianuț, agricultor. Prin Timișoara, Comloșul Bănățean, Simiclăușul Mare, Cenad (în comitatul Cenad).

⁹ Despre starea preară a plății abonamentelor din cauza preoților se plînge și într-o scrisoare trimisă direct lui Pavel Vasici la 11 mai 1845 și pe care o reproducem aci în continuare:

„Arad 11 mai n. (1)845

Domnule director și coleg!

Știu că ești în neodihnă a fi înștiințat despre starea exemplarelor din *Macrobiotica* trimise, cum cam merge treaba cu ele pe la noi.

De împărțit le-am împărțit toate, pînă la 6 ex., care mi-au rămas. Inșă banii pînă acum toți im i-am primit. La mine se află strînși 32 fl. argint. Socot că se vor aduna cît degrabă mai mulți, și apoi cu prilej aș voi¹ a ț-i asigna. Dar vor mai rămînea, că zău, cu greu plătesc preoții noștri, carii nu sînt învățați a ceti, afară de *Ceaslov*, altceva. Mulți voiesc a-și trage cuvîntul înapoi și a nu ie primi, din pricină că nu se pricep. Ba unii, deși au primit tomul I, al *ll^m* nu-l voiesc, fiindcă ei zic că numai pre o carte s-au subscris, adecă pnumerat. Eu le dezvălesc lucrul și-i întreb că pricep *Ceaslovul* și *Psaltirea*, cu care în toate zilele au de lucru, au ba, și dacă nu pricep *Macrobiotica*, trudească-se a o pricepe. Iară la acelea că al *ll^m* tom unii nu-l voiesc, le spun că publicîndu-se ieșirea cărții, întregă va costui 5 duzeceri și ei s-au învoit, subscrîndu-se pe la dd. protopopi. D-nul episcopul va deține atunci.

Nu știu, auzit-ai trista veste despre d-l Murgu, că e închis în Com[itatul] Craș[eului], la Lugos, turburînd poporul rom[ân] împotriva ungarilor. O, ce minte fantastică!

D[omnul] Patrichie Popescul, ieromonahul a Mănăstirei Hodoș și profesorul limbei și a literaturii rom[âne] în Carloveț, în ziua de Paști s-au sfîntit de p[r]otosinghel metropolitan. Acesta, de-și va ținea nărvul și va avea noroc la mai mare treaptă, va ieși om pentru români.

Alta: iți Va fi cunoscut Gherasim Olărescul, care au umblat lumea și țara, că el știe leac pentru prăpădirea muștelor columbațense, acu vreo 2—3 ani. Un învățătorul rom[ân], umblînd el în primăvara aceasta pe la noi, bacsa[mă] muștele acele dușmane dînsului i-au dat de urmă, că în 10—11¹ La. atăta pagubă ce au făcut în Com[itatul] Aradului, pe subt dealuri, pînă dincolo de Vilăgos (Siria), cît oamenii, ducîndu-se la Radna cu proșesie — catolicii — unii pă jos, alții cu cocia, le-au crepat caii în calea aceea, popilor mult plăcută și lor cîștig aducătoare, și acum oamenii au încetat a se căruța în nume de proșesie la Radna, că rugăciunile nu le apără caii împotriva muștelor veninoase. Bine'ar fi a da de știre la papa de la Roma, să trimită vreo anatemă peste ele, ca și peste lăcuste în timpul lui Ladislau IV; dar

lăcustele nu s-au înfricoșat de anatemă, precum nici muștele aceste nu s-ar înfrica. Cum zic, multă pagubă'au făcut pe unde au ajuns.

D[omnul] Gavra e foarte mihnit și intristat pre d-ta. Socotește că d-ta ești auctorul articulu' respunzătoriu spre' antidot.

Am primit de la el *Gramatica* lui Eliad de an (1)828 edată, însă au d-ta, au d-l Bariț să faceți bine a mă înștiința — cînd, în timpul sau, cu alte dinpreună — că de atunci n-au ieșit alte ediții?

D-nului Bariț fă bine a-i da de știre că *Curierul de ambe sexe*, prin ocazie sigură trimis, am primit 11 ex[emplare] cu'3 *n*. Aștept și celelalte *n*, și ex[emplarului] 5, și fiindcă numai la 7 mi-au trimis prefația, e rugat a-m[î] trimite la toate. Despre *Magazinul istoric pentru Dacia* încă, fiindcă știu că ai prilej în toată ziua a-l înștiința au vedea, că pînă acum sînt prenumerați vre-o 25—30, întră carii îmi sînt l'trimiși de la Beiuș prin d-nul Gavra. Aștept însă puțin timp, fiindcă d-nul protopopul Aradului m-au încredințat că el încă va mai culege către cei din dînsul trimiși.

Despre alegerea districtualilor directori, vei fi ^ că d-nul Constantini e la Oradea Mare, d-nul Pascu la Logoj; dar în novele nu au venit, nici lor ofițios, însă e adevărat.

D-nul Bariț, în scrisoarea sa din urmă, îmi scrie că notele rom[ânești] încă se vor trimite.

Românii din Arad și Oradea Mare, adică din Diețea Aradului, și cei din Logoj, însă dechilin, au trimis recurs la Majestatea-Sa și au arătat jalbele împotriva sîrbilor. Vedea-vcu efectul.

Arădanii din besereca catedrală se gată a scoate cărțile sîrbești afară, ce demult se gîndesc numai, și cum sînt românii, dacă astăzi, dacă mine, pînă ce trec anii.

în prețuita-ți pretenie recomandat rămîn al d-tale adevărat prieten cinstitorul,

Atanasie Șandor.

N.B. Doctorii chirurghi și apotec[ari] în Arad au de gînd a face o soțietate sub nume Orvosi egyesiiet, numai nu se înțeleg ... Au ales 2 preseși și au ținut 2 sesii, însă nu e nedejde să steie".

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 19r-20v).

¹ *Magazin istoric pentru Dacia*, vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.

² Vezi nota 2 la scrisoarea II.

³ Vezi nota 3 la scrisoarea II.

⁴ Tabla regească.

⁵ Vasile Erdelyi, episcop greco-catolic al Diecezei de Oradea.

⁶ Executor testamental.

⁷ Asesor al judecătoriei notariale.

IX

Arad 10° iunie n. (1)845

Domnule redactor !

Din timpul în care m-ai norocit înștiințîndu-ma despre secur trimitea exemplarelor de *Curier a ambelor sexe*, ce cu numărul 11 cîte 3 numeri deplin am și mai tîrziu primit, nimic nu știu, că trimise sînt și celelalte 5 exemplare înapoi rămase, cu toți numerii pînă acum ieșiți, au ba? Că eu nu i-am căpătat. Poate că alte pricini sînt, care doară mie nu-mi sînt cunoscute? Au doară d-ta ceva neplăcere, nu vreu a zice ceva minie, porți asupra mea pentru *Respunsul* d-lui Babeș.

Domnule redactor! Cînd ai primit prin d-nul Vasici împărțășirea de mine trimisă ca d-sa să mijlocească tipărirea *Respunsului* știut, și

niai tîrziu scriindu-ți și domniei-tale, m-am provocat pentru lucrul acela spre scrisoarea mai nainte trimisă domnului Vasici. Am făcut aceea pentru că am fost rugat să fiu și eu mijlocitoriu, socotind că apărarea tinărului aceluia se va primi, fiindcă a se apăra omul slobod este, mai ales în opinii literarie, și am scris că mi jele, ba nici e pe cale a lua pe un tinăr, din care încă se poate alege astăzi-mine vreun mădulariu folositoriu neamului, în așa goană, pentru că se apără, aducînd și aceea înainte ca să nu aveți d-voastră despre tinărul acela o așa aspră părere, ci să-l cunoașteți, ca pe un adevărat — încă zic și eu o țîră înfocat — român./

Negativa d-tale pe motive rezimată trimisă, ca să împac pe d-nul prof. Ghenadie Popescul² i-am spus-o, fiindcă și dînsul — și eu, dacă socotiți d-voastră — s-au interesat de *Respunsul* acela ca să-l vadă tipărit. Și de atunci ce s-au întîmplat, ce nu s-au întiniplat, eumaimult nu m-am îngrijit, ba i-am sfătuit domnului Ghenadie ca să-l învingă despre neputința tipăririi. Dar deodată cetesc în nr. *Gaz[etei]* 36 sub titula *Pesta*, unde d-ta, deși ai voit a-i da de știre lui B[abeș] că nu vrei a tipări *Respunsul*, espresia aceea „am scris pretenului d-tale etc. zău, ar fi putut rămînea din *Gazetă*”, că eu mare pretenie cu el n-am, cît să fie vrednic încă a vesti aceea și prin *Gazeta*. Eu aș crede că să fie slobod oricui a-și dezvăli ideile sale în sfera literarie — înțeleg tot fără vătămarea persoanei — că aceasta a ideilor slobodă dezvălire mai folositoare este de cum se socot a fi folositoare unele publicului nostru de multe ori doară mai puțin interesante lucruri. Pentru aceea, d-le redactor, tare te înșeli socotind că tinerul acela doară de mine au și de altul instigat au ieșit în public, că eu nu mă îngrijesc mult de el. Ce face, însă, nu sînt nesimțitoriu și îmi pare bine dacă văd că dintră români încă se rădică unii tineri carii vor putea să culegă cîteva flori pe altariul literatură române. Numai așa e aceea: pe acela care nu ni se vede a armonia cu noi îl judecăm doară și urîm, ce judecată de multe ori e unilaterală și sieși părtinitoare.

În privirea *Macrobioției* am scris d-nului Vasici cu data 11 mai n. ¹ înștiințîndu-l că cam mereu se strîng banii și mă tem că cu tom. II va merge mai greu. Oamenii de la timpul subscrierii pînă la timpul sosirii tom. I s-au mai uitat de ce au subscris, / dar și altcum, știm noi cum e preparat publicul nostru spre cetire, ca vai și amar! Doară mai bine ar fi fost a trimite amîndouă tomuri odată, că unii dintră popi spun că ei numai la o carte s-au subscris, fiindcă ei nu înțeleg a fi 2 tomuri în cartea aceasta, întră atîta au ajuns cultura în popii noștri; au fac numai de vicleni? Pe tîrgul Aradului din iunie doară se vor strînge mai mulțișori bani, ca să-i trimit.

Ce se atinge de *Magazinul pentru Dacia* sînt prenumerați, cu alții 11 veniți de la Beiuș, cam pînă la 25. D-nul protopop al Aradului³ m-au asecurat eă-m[i] va mai procura. Așa, ce să fac să ți-i trimit după nume, și nu e tîrziu, au să rămînă la mine? Și ce rînduiei sînt pentru trimitea lui, nu voi umbla ca cu *Curier d. a. s.*?

Acum această rugare aș avea pentru publicarea promoțiilor următoare în *Gazet.*: fi-va cu puțință gratis? Dar de nu, după ce voi ști prețul,

cu prilejul trimerii banilor, se vor trimite și pentru publicarea aceasta, care cam așa să fie:

„*Diw Ungaria*

înfațimea] sa mitropolitul] pe d-nul Dimitrie Konstantini¹ asesor a lum[inatelor] com[itate] Arad, Cenad și Sirmiu (sub nr. 11831 dato 8° april a.c.) de crăiesc director a școalelor de l.g.n. a Districtului Orăzii-Mare a-1 denumi bine au voit. Acest bărbat, în sfera profesorală, o grămadă de ani au îndulcit tinerimea scolastică cu propunerea sa cea desfătată și pe calea învățăturilor nent[r]erupt au manudus-o cătră dezvoltarea minții și îmbunătățirea inimii, din care va să atirne a ei norocire. La an. (1)814—15—16 au ținut catedra de gramatică și sintaxă în Gimnaziul montanistic la Oravița / de unde prin Consesul literal a cr. Institut preparandial din Arad chemat fiind la an. (1)817 de prof. a pedagogiei, metodicii și a istoriei patriei noastre, au propus științele aceste cu multă înaintarea tinerimei, spre bucuria neamului român, pînă la 1837, din care an, pentru vredniciile sale în sfera literarie arătate prin timpul profesoratului său în Institutul preparandial, ca senior prof. și preses consesual, pînă la an. (1)843, una și ca administrativ director a sus-numitului district s-au așezat; iară în an. acest (1)843 îngreoiat fiind cu aducerea citorva școli la în- și re-ntemeierea, și după puțință îmbunătățirea plăților învățătorale, ca administrator, pînă la denominarea sa de actual, cu multă rîvnă au fungiruit.

Tot cu același prilej, fu denominat iarăși de crăiesc Direct[or] a școalelor de l.g.n. în Districtul provincial al Caransebeșului, d-1 Maximilian Pascu², avocat, și a Luminatului] Com[itat] Crașo³ asesor.

(Deie D-zeu să aibă rîvnă destulă acești doi bărbați vrednici cătră îngrijirea și sporirea de cultură a neamului!)”⁴

Aceasta de pe urmă voiești a pune, ce se cuprinde întră () ?

încă n-ați căpătat despre massa fiertatului N. Sim? ”⁵ Urgiruieste pe d-1 paroh Vasilie Moldovânyi și d-nul Szerguel Ioan asesor de Notarialgericht, ea testamenti executores. Bine ați atins pe dr. Munkácsy, că așa e.

întră altele, recomandat prieteniei, rămîn al domniei-tale cinstitoriu

Atanasie Șanfdor/,
dr. de medițină./

N-rul denominației de vei vrea, l-ei pune; eu îl trimit pentru mai crezămînt./

¹ Răspunsul lui V. Babeș la *Duplica* lui Andrei Muresanu n-a mai apărut. Vezi nota 8 la scrisoarea VII.

² *Ghenadie Gheorghe Popescu*, 1808—1876, profesor și cleric, unul dintre reprezentanții de seamă ai învățămîntului bisericesc de la noi. S-a născut la 17 aprilie 1808 în comuna Murani, județul Timiș. A studiat la Timișoara și Arad. După absolvirea teologiei de la Arad, absolvă la Pesta Facultatea de drept. Din 1836 funcționează la consistoriul din Arad, apoi se călugărește în 1839 la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Este profesor la Seminarul teologic din Arad între 1839—1852. În 1850 face parte dintre deputații națiunii la Viena, ca și în 1852. La invitația principelui Gri-

gore Ghica trece în 1855 în Moldova ca profesor la Institutul teologic de la Mănăstirea Neamțul.

Cu „pertractarea” aducerii lui Ghenadie Popescu la Neamțu a fost însărcinat August Treboniu Laurian, la acea dată inspector general al școlilor Moldovei. Ni s-a păstrat o interesantă corespondență, din lunile aprilie-mai 1855, cu privire la chemarea lui Ghenadie Popescu în Moldova. Iată, mai întii, un răspuns al acestuia către Laurian:

„*Onorate domnule general inspector.*

La provocarea domniei-tale d[e] d[a]to 18 martie a.c. pentru primirea postului de profesor și rector la școala secundară și seminariul ce se deschide în Monastirea Neamțului, cu un salariu de 200 galbeni pe an, pe lingă locuință și masă, luînd în socoteală frumoasa și rara ocaziune ce mi se dă spre realizarea dorinței și tendinței mele de a înainta binele moral și religios al conaționaliilor și coreligionarilor mei, amăsurat cu calitățile și puterile mele, m-am deieșminat numaidecît a primi însemnatul post, cu condițiunile arătate.

Deci, te rog cu umilința a descoperi această declarație a mea la cuvîntul loc mai înalt, mijlocind grațiosul decret de denumire și trimiterea speselor de lipsă pentru călătorie.

Cu adîncă stimă rămînînd, al onoratei domniei-tale prea plecat serv,

Ghenadie Popescu
administrator în parohia
românească din Pesta.
Pesta, 25 aprilie (1)855.”

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 127 r.)

Laurian, care se afla la Viena, îi trimite lui Dimitrie Guști, director general în „Despărțămîntul” Cultelor și Instrucțiunii publice din Moldova, răspunsul lui Ghenadie Popescu în copie, însoțit de următoarea scrisoare:

„*Domnul meu!*

După însărcinarea ce mi-ați împus din porunca înălțimei Sale de a chema persoane cu capacitate spre ocuparea posturilor de rector și de profesori la seminariul ce se deschide la Monastirea Neamțul, întrînd în relații cu părintele Ghenadie Popescu, preot călugăr român de religie ortodoxă, care se află acum administrator al parohiei românești din Pesta, om înzestrat cu calități științifice și cu o purtare morală deosebită, am primit de la dînsul, aici în copie alăturată, răspuns cum că primește postul de rector și de profesor, cu salariu de 200# pe an, pe lingă locuința și masa ce va avea în monastire.

Fiîndcă fusesem însărcinat și de către Departamentul cultului cu această lucrare, am trimis la acela răspunsul în original. Rămîne acum a se face decretul de denumire și a se trimite părintelui Ghenadie, dimpreună cu cheltuielile călătoriei.

Primiți, domnul meu, din partea mea, asigurarea celui mai profund respect. Al d-voastră plecat serv,

A. T. Laurian.

Viena, 2/14 mai (1)855

Noi ne aflăm acum de șase zile în Viena. Conferințele s-au întrerupt deocamdată, precum știți din gazete. Dar se vor începe iarăși. Domnul Negri fu primit foarte bine de cătră toți ambasadorii.

Pentru principate sînt speranțe bune. Se așteaptă Reșid Pașa, în urmarea schimbărilor ce se întîmplară la Constantinopoli, cari cred că le veți fi auzit pînă acum.

După prînz, în 14 au sosit dd. Mavrogheni și Mavrocordat. Poimîne pleacă amîndoi la Paris.”

(B.A.R., ms. rom. 878, f. 126r+v.)

De la Mănăstirea Neamțu, Ghenadie Popescu este mutat la Seminarul teologic din București unde e ridicat la rang de arhimandrit. Vezi Teodor Botiș, *Istoria Școalei normale* p. 662—663.

³ Vezi aluzia în răspunsul lui Bariț, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 36, p. 144.

⁴ Vezi nota 4 la scrisoarea VIII.

⁵ Ioan Raț.

A fi ⁶ *^nstantjn^* 1792-1862, profesor și inspector școlar. După studii de filozofie la Seghedin, funcționează între 1815-1816 ca profesor la Oravita după care devine în primăvara anului 1817 profesor la catedra de istorie și științe pedagogice a Preparandiei din Arad. Între 1824-1843 conduce, de fapt, institutul în calitate de „senior și președinte interimar al Consensului”. (Trebuie să arătăm aici că Preparandia din Arad se conducea cu ajutorul Consensului literar, adică al colegiului profesoral, care hotăra în toate treburile institutului, președintele conferinței fiind denumit „seniorul” institutului). După moartea lui Ioan Piispoky (1837) D. Constantini este numit director al Districtului Oradea, mai întâi ca administrator-locuitor, apoi definitiv în 1845, în care calitate rămâne până în 1867. Din primăvara anului 1843, când este nevoit să se deplaseze pe teren, este suplinit la catedra Preparandiei din Arad de At. Șandor.

⁷ Frunțuș politic lugojan, directorul școlii române locale, reprezentant al romanilor la congresul din 1837, deputat. Prieten al lui Tincu-Velia. Vezi I. D. S. u. cru, *Nicolae Tincu-Velia*, București, 1945, p. 521.

⁸ Caras.

⁹ Articolul a apărut sub următoarea formă în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 47, p. 1, sub titlul *Ungaria*:

„Maiestatea Sa k. k. apostolică pe Dimitrie Constantini asesor a mai multor comitate prin decret din 8 aprilie a.c. binevoii a-l numi director crăiesc a școlilor de legea greco-neunită în Districtul Oradiei Mari. Acest bărbat se află slujind pe sfera profesională de la a. 1814, căci mai întâi trei ani ținu catedra de gramatică și sintax în Gimnaziul montanic la Oravița, de unde pentru rîvna și hărnicia sa la 1817 fu chemat și așezat ca profesor a pedagoghiei, metodicei și a istoriei patriei noastre în Institutul preparandial din Arad și preses consensual până la 1843 și totdeodată ca administrator a sus-numitului district, iar în anul acesta însărcinat fiind cu în — și reîntemeierea cîtorva școli și după puțină cu îmbunătățirea plăților mvațatorale până la denumirea sa de actual, cu multă rîvnă au slujit. Tot atunci fu denumit și d-l advocat Maximilian Pascu de crăiesc director a școlilor de legea greco-neunită în Districtul provincial al Caransebeșului”.

În continuare Bariț întreabă: „Arad. N-ați luat încă nici o știre de masa răposatului Sim? Ar fi bine a nu lăsa acel testament într-atîta.”

¹⁰ Vezi nota 2 la scrisoarea II.

x

Domnule redactor I

Arad 11/7 n. (1)845

În a 3-a [uneii] acesteia după căl[îndar] n[ou] și-am trimis 7 prenumerați din partea mea și 2 din partea d-nului Gavra. Socot că scrisoarea cuprinzătoare [cu] acești prenumerați vei fi primit-o. Iară acum îți mai însămn unul din partea d-nului Gavra sub această adresă:

Erdemes Bibera Peter uradalmi Ispány urnak, per Temesvár, N. Becskerek, *Ecska helysegben*.

Ți-am fost însămnat ca și pe numele meu să-mi vină un exemplariu, așadară de toate sînt 11. Iară pentru 10 se vor trimite banii.

Banii pentru *Macrobiotica* — nestrîngîndu-se mai mulți — cu ocazia tîrgului de la Arad prin d-l Georg Iuga et Soim am trimis 60 fl. argint și pentru 5 prenumerați de ai mei — aflîndu-se banii lor la mine depuși — iarăși cu aceea ocazie am trimis 20 fl. argint, în suma 80 fl. Conwfenzionalische] Miinze, care-i vei avea de a-i primi prin dînsul. Ceialți bani de la 5 prenumerați încă se vor trimite mai tîrziu. Eu

bucuros și i-aș fi trimis acum cu acest prilej, numai încă nu mi-au venit la mîna. /

Am așteptat că doară se vor strînge mai mulți bani pentru *Macrobiotica*, dar acum mă înving că protopopii (unii) încă sînt oameni în a căror omenie nu prea mult încrezămînt se poate pune. Precum văd eu, încă voi avea și neplăceri cu dînșii, însă eu din parte-mi mă voi sili a face destul — după puțină — în mine așezatei încredere. Multe exemple cam cred că se vor strînge de la cei ce nu le-au desplătit și nu le-au luat de la protopopi; și ieri îmi veniră 3 înapoi. Aș voi bucuros să se desplătească tom. leasă văd cîte ex. din tom. acesta mi-au rămas înapoi și cîte se vor putea trimite din al II-lea, trimițîndu-yi-le cele rămase doară înapoi din tom. I? De s-ar putea vinde și mai bine ar fi!

Am primit cu poșta din urmăscrisoarea d-tale un acu -scrisoarea d-lui Babeș, despre care eu nimic pînă acum n-am știut. Cam nedelicat scrie, e adevărat, dar e de iertat, că tînărul e întăritat, e înfocat. Aceea că el încă pe mulți auctori românești n-au cetit — doară mă smintesc că zic *mulți*, că zău atîta mulți totuși nu sînt — e adevărat că nu i-au cetit, cum e pe Eliad, Negruți etc. Nu i-au cetit că n-au avut prilej, precum nici eu nu i-am cetit, că nouă aici / nu ni se poate, din pricina necăpătării; însă noi, dacă nu putem fi așa de norocoși a-i ceti pe aceștia, și se află cîte unul de scrie ceva românește, scrie după cum și-au învățat și și-au cultivat limba. De vom aștepta noi să cetim pe aceia auctori,* carii nu-i căpătăm, atunci ar trebui să hodenim și să nu ne îngrijim de limbă-ne. Ci se află și dintră noi carii gîndesc cîte ceva, precum nici auctorii lăudați nu s-au născut cu învățătura lor de acum, ci și-o au agonisit mai ales prin învățarea altor limbi străine, cu a că[ro]ra ajutoriu trudim și noi a ne înfrumuseța limba. Iară aceea că tinerii moldo-români au prilej prin țări străine a se cultiva, aceea e frumos, dar el pot face, că au modru. Însă eu zic că puțini se bat după învățături mai afunde dintră boierașii aceștia, ci numai după cele superficiale. Socoti, domnule, numai că cei mai învățați au ieșit dintră noi la P[rincip]late. Află-se întră noi destui oameni români învățați, nici e rămasă literatura bas pe medici pe cum spui, că eu din parte-mi deși în[i] zace la inimă limba și literatura, totuși mai aproape-m[i] este cîștigul traiului și a vieții, ce s[pre] p[îldă] d-nul dr. Vasici îl are asigurat în slujba sa cea frumoasă. Eu am cunoscut dintră unguri oameni foarte tineri, încă în școli p[er] e[xemplu] un Garay, Toth Lorincz, Vaida Peter s.a. pe carii după nume / și d-ta îi vei cunoaște din unele a lor scrieri, și aceștia și alții mulți au probat a ieși în public fără a fi batjocoriți. Și de ce să nu iasă și Babeș fără a aștepta ocazia de a ceti pe Eliad etc, fiindcă și dînsul e au imitatoriu altor, au e creatorul unora, au altor lucruri, și de ce să nu poată s.p. și Babeș imita pe unii și pe alții mai înțelepți decît el din nații străine pe cum s. p. au trebuit să facă multlăudatul Eliad s.a. Eu lui Babeș într-atîta îi țin partea că e român și, după timpul său, este el — să mă crezi — destul de dezvoltat, ba își și superează timpul. Dar d-voastră veți trăi în imaginația aceea că numai moldo-românii sînt adevărații români și acolo numai se află oameni literați și spre alții cu un despect veți cuvînta. Nu mă îndoiesc a crede că d-voastră smin-

tele cele mai mărunte ale lor noștri cu ochi înarmați le vedeți, și noi la unele ale lor d-voastră trebuie să tăcem, că n-avem tipografie'privată dindămînă. Aceste îndrăznii din urmarea pretenescului încrezămînt în scrisoare a-m[i] cuprinde. Scrisoarea lui Babeș voi păstra-o. Una am a te întreba: O *Gramatică românească* a lui Eliad din București de anno (1)828 mi-au venit la mină¹. Spune-mi te rog, aceasta poate fi mai de pe urmă?

Pe lingă preteneasca închinăciune d-lui Vasici, așteptînd *Curierul* rămîn al domniei-tale cinstitoriu șerb,

Atanasie Șandor./

¹ Merituosului Bibera Peter, administrator domenal prin Timișoara și Becicherecul Mare, în Ecica.

² Monedă convențională.

³ Este vorba, desigur, de o scrisoare ofensatoare trimisă de Vincențiu Babeș lui G. Bariț în legătură cu refuzul acestuia de a-i publica *Răspunsul* polemic cu Andrei Muresanu în *Gazetă* sau *Foaie*.

⁴ Ioan Heliade Rădulescu.

⁵ Iacob Negruzzi, scriitorul moldovean.

⁶ *Garay János*, 1812—1853, poet maghiar, redactor și publicist, autor al unor celebre legende și balade istorice. Vezi *Magyar Irodal-Lexikon*, I, Budapeșt, 1963, p. 381-383.

⁷ *Toth Ldrincz*, 1814—1903, scriitor, poet și jurist, unul dintre cei mai devotați pionieri ai propășirii culturale maghiare din secolul trecut. Om cu vederi înaintate care a contribuit, în special prin activitatea sa juridică, la progresul social al timpului său. *Ibid.*, II, 1965, p. 401-402.

⁸ *Vajda Peter*, 1808—1846, poet, publicist și profesor, reprezentant al democratismului de nuanță plebeiană. *Ibid.*, II, p. 470—471.

⁹ Ioan Eliad, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

XI

Arad 3^a septembr. (1)845 n.

Domnule redactor și profesor !

În a l[unii] t[recute] 25^a, c.n., am scris domnului Vasici¹, înștiințîndu-l despre *Macrobioțicele* înlături aflătoare, și prețul lor pînă acum neprimit, nici că știu că trimite-se-va pentru'toate'care se află pe afară, au că trimite-se-vor înapoi, și cite? Ce cu de bună seamă e de crezut și, drept aceea, socoteală nu am putut trage încă cu unii protopopi, că deși le-am scris în mai multe rînduri, totuși răspuns nu mi s-au dat. Acum mai aștept tîrgul Aradului. De nici atunci nu vor plăti, au întoarce cărțile, voi fi silit — ce n-aș voi — a-i pîri la măria-sa e[pis-cop]ul, de cumva nu va întoarce chepeneagul.

Cu al II-lea tom voi lucra altcum. Dar eu mai mare încrezămînt am pus în persoane sfințite și bărbi cărunte, dar văd că astfel de oameni sînt pricina moșiciei poporului nostru, a vicleniei, înșelăciunii și a mișelătății, însă ce să facem? Unde să apelăm, ce poate învăța poporul de la preot, cînd acesta singur tot cu înșelăciunea umblă?

D-nul Vasici mi-au scris ca să se vîndă tomul al II-lea cu prețul întîiului. Eu văd că *Gazeta* anunță prețul la un fior. argint. îmi pare

rău, dar nu ne putem compromite, după ce întîia oară s-au pus prețul a întregii cărți la 5 sf[anți] de argint. Știi, d-le, bine că toți cetesc *Gazeta* / ca să știe prețul tomului al II-lea publice anumit; și iară eu să le pun preț mai mare decît ce au fost a întîiului tom, s-ar scula pe mine. Altul poate face ce va vrea, dar eu mă țin de publicația cea mai dîntii pentru ieșirea *Macrobioțicei*. Sînt de aceia carii mai scump vînd cărțile decît sînt'acelea prețuite prin editorul lor, ce și în Arad s-au întîmplat. Eu nu vreau să fiu speculant. Bucuros aș voi dacă s-ar desplăti într-o zi, ca să vă pot trimite banii în alta.

Am făcut pomenire în cartea d-lui Vasici scrisă, că aștept din unele și altele locuri bani ca să ți-i trimit, aflîndu-se cîtiva la mine, dar nu s-au strîns alții, afară de aceștia carii de după Anweisung²-ul acesta "sunătoriu d-lui Slavnic, în sumă de 29 fl. 10 cr. argint, îi voi primi de la dînsul, adecă:

Pentru *Macrobioțica* mie trimisă 5 fl. arg.

De la d-l Nicolae Pălady, preotul Borodului Mic (Corn. Bihor) pentru 5 ex. de *Macrobioțica* prin d-ta lui de-a dreptul trimise am primit spre trimitere domniei-tale. 4 fl. 10 cr.

Pentru *Gazetă* și *Foaie* semestrul curgătoriu ți-am rămas datoriu cu 5 prenumeranți. Ți i-aș fi trimis și eu mai în grabă, numai nici eu nu i-am primit pînă mai alaltăieri de la ... nu vreau să ti-1 numesc. 20 fl.

Suma = 29 fl. 10 cr. arg.

Despre *Gazeta* și *Ffoaia* d-nului Serb³, judeului, ți-am scris să o trimiți pînă la mijlocul lui septembrie / la **Pesta** (sau la Buda) că se află acolo ca deputat la sesiile tavernicale dar, precum mi se pare, nu s-au întîmplat. Aud că acolo face cinste românilor d-l Serb, că, întră ceialaltii, a lui judecată e mai dreaptă, iurist mai bun.

Despre *Curier* scrii că ar fi pe cale. Mi-ar părea bine să-mi fi trimis toți n-rii cîți au ieșit pentru toți prenumeranții mei. Tare se întîrzie *Curierul* acesta, bacsamă greu se trece dincoace?

D-le redactor, eu socot că nu te vei afla vătămăat că am scris d-lui Vasici despre unele și altele atingătoare de d-ta, precum ca să-mi trimiți 29 de exemplare din *Magazinul istoric pentru Dacia*. Aci te întreb, că este istoria românilor sistematite, adecă chronologice, au de ici colea? Și din operele filosofice a d-lui Treb. Laureanu un exemplariu⁴, au aceste ies mai tîrziu precum și o gramatică românească după gîndul d-tale mai bogată, mai bună. De cumva *Macrobioțica* tom. al II nu l-ai espediruit, să-mi trimiți fii bun, că mă interesează.

Înțeleg că sarcina a III-a din Șincai⁵ va să ni deslipească odată ochii urdușoși și să se zgîmboaică în lume la lumină, după cum s-au făgăduit, peste vreo 2 săptămîni, însă cred că iară va fi și aceasta urmată de vreunele citanii pe hîrtie vîntă în privința plățirei: că cine într-un restimp de 2 luni nu va trimite banii, se va șterge din catalogul dreptilor.

Așa cred că pe mulți va trebui să-i șteargă, că oamenii nu se prea grăbesc cu plata. Tot grămadă capătă înapoi sarcinile ieșite de la popi, zicînd că nu le trebuie drame de la editor, că știu ei unde se cumpără aceste — la ferariu — nici cardaboș. Nu, cîrnațul ar fi ceva mai estetic, fiindcă e mai subțire, mai delicat și mai gustos.

Rămîn ca totdeauna al domniei-tale cinstitonu aplectat.

Dr. Șandor'!

[Adresa:] An den Wohlgeborenen Herrn Georg Baricz Professor und Redactor der *Gazeta de Transylvania* in Cronstadt

Iată această scrisoare!

„Arad, 25 august, nou, (1)845

Domnule director și colegă!

Cu mulțămîită am primit promisiile note și 2 exemplare din *Tragedia lui Iulie Caesar*, tradusă de căpitanul S. Stoica, fostul meu conșcolariu. Dar nu-mi scrii nimic de prețu-le? Fiindcă d-l Serb, judele, se află la Buda'ean de 2 luni ca deputat la sesiile tavernicale și va mai șede o lună. Eu încă, să-i fac bucurie, un exemplar i-am trimis sus, cu aceea adăug'ere că în chip de aducere aminte din partea domniei-tale sînt trimise.

Notele românești le bate muierea mea în fortepiano, și foarte e mulțămitoare; dar zic că baș gheniul acel țărănesc la toate au încă n-au sporit, fiindcă sînt de alt soi ca ceste de pe la noi, au sînt spuse de atare neamț, care încă n-au înțeles muzica românească (zic numai despre una, 2), dar unele așa sînt de frumoașe, cît deloc le-am dat să le învețe și țiganii, să întîmpine pe d-l Serb, iubitoriul de note românești, pe cînd va veni acasă.

Văd într-una că ar fi horă, fiindcă se începe: „Nu mai plînge, Eleno!”, dar mai departe nu știm.

Nu mult după primita scrisoare a d-tale, am primit și de la d-l Bariț, în care îmi scrie că bine ar fi a face scoteala curată cu tom. I. Cine ar voi mai bucuroș decît eu, dar poate-se cu soiul acest de oameni = popii noștri, carii de sine și de pojnariul său au grije? Să mă crezi că mult năcaz am, și socot în tot chipul cum să scot banii de la ei mai în grabă. Bine ar fi de s-ar strînge încă pe tîrgul Aradului de toamnă, în novem. Ca să știi că pe la cine încă sînt înapoi, țî-i însămn aici, și carii încă n-au plătit:

La Pesta, d-nul Pomuț, avocat	14 ex.
La protopopul Aradului	34 ex.
La protopopul Peșteșului	32 ex.
La protopopul Tot-Varadului	20 ex.
	100
Translat.:	100 ex.
La protopopul Beiușului	7 ex.
La d-nul Gavra încă	12 ex.
La d-nul Constantini, direc[tor].	9 ex.

Suma: 128 ex.

Aceste 128 exemplare din tom. I sînt pe afară. La mine încă se află 9 = 137. De la d-l prota Aradului, după cum m-au făgăduit, voi primi banii în septembrie. D-nul Constantini spune că dascălii lui nu vreu să primească, că n-au cu ce să plătească, numai el va ține încă cîteva, numai pentru d-ta. D-nul Gavra spune să mai am o țîră de răbdare. Lui d-n. Pomuț i-am scris și acum, cu prilejul tîrgului de Pesta. Mai de multe ori am scris și trimis vorbă prot[opopului] de la Peștiș, Popovici' Iosif. Au fost în zilele trecute la d-n. Gavra, prof[esorul], dar la mine nu vine să-mi plătească. Eu cînd am trimis *Maerob[iotica]* omului acestuia, am întrebat pe d-l Gavra că pot secur să-i trimit, plăti-m[i]-va? El mi l-au lădat. Acum spune că-i vai de el. Doară d-l Gavra nu m-au dus pe gheață cu voia? Zice că i-au primit să-mi

plătească, au să-mi trimită cărțile. îi voi mai scrie. Ce se atinge de prot[opopul] de la Tot-Varad, i-am scris mai de multe ori. El încă mi-au scris că-m[i] va trimite banii pentru cîteva, că toate nu le primesc popii, săracii. Dar au mințit omul cu barba căruntă. De celalalt protopop, de la Beiuș, nu știu nimic. Nu se îngrijesc acești oameni de alții, numai de sine!

Acum poți avea idee de popimea noastră, ce rîvnă au pă[n]tru lățirea științelor. Dar eu să mă crezi că nu i-am cunoscut precum îi cunosc astăzi.

Se află la mine încă bani de pe *Macrobotica* mie trimisă, 12 f. 30 cr., și au depus un preot unit de la Borodul Mic, cu nume Palady Nicolae pentru 5 exemplare, lui de-a dreptul, trimise, 10 fl. 10 cr. val. în sumă = 22 fl. 40 cr. v.

Domnule! în aceea nu se poate face acum strămutare, ca să se vînză mai scump de 5 sfanți argint amîndouă tomurile.

Să mă crezi, d-nule, că eu nu bucuroș țin la mine banii altuia — ca unii — că eu știu specula cu ei, ci aș dori să se strîngă degrabă, ca să-i pot trimite la locul 'sau,' dar oamenii noștri nu gîndesc așa.

Pentru *Gazeta* și *Foaie* mai am de a trimite 50 fl. val. lui d-l Bariț, dar spune-i să mai aibă o țîră de răbdare pînă voi primi de la Gavra 30 fl. pentru 3 prenumerați de la el primiți; apoi mi-au spus și d-l Ioanovici, avocatul (și local[nic] dir[ector] la Preparandielj) că și el vrea să-nii predeie 50 de fior., au de va putea scoate mai mulți din Preparanzie, ce are d-l Bariț la un ovrei cu nume Pulifer, la Arad, și apoi voi trimite toți cîți se vor afla la mine, doară cu sfîrșitul lui august.

Mă întrebi că cine e Popovici Ioan? E avocat tiner, iurist bun, om literat, acum de curînd însurat de la Beiuș (Belenyess); foarte bună pîrtie au făcut; și e nepreten sîrbilor, pe cale dreptă. Pe cum cred, el e de viță grec, dar acum român!

Și aceea mă întrebi, că cine e în locul d-lui Constantini profesor. Îți răspund că de 2 ani sînt eu, însă de înalt consiliu[1] întărit, ca suplent, dar așteptăm strămutare. Nu te mira că eu am socotit că, pe lîngă praxa medică în mulțimea a 30 de persoane medic[ale], hirurghi etc, aici nu voi avea împedecare, fiind 2 zile pe săptămînă deprins la Institutul preparandial, cu 800 fior. val. plată pe an. Pentru aceea am primit. Ce se va întîmpla, nu știu, că d-l marele inspector vrea să reducă catedrele de la 4 la trei, din pricina micșoraturii lui.

Despre starea preparandiei noastre, multe, foarte multe țî-aș putea scrie, însă nu e loc și timp. Numa atîta-ți scriu că știu cine e succesorul lui Ioanescu în profesorat. Doară vei cunoaște pe Popovici Alexie de la Pesta, care au fost la un spais cu nume Iancovici scrietoriu, și mai ceva = Hausmeister și mai nainte Bruckenei-mer[h] la Pesta, am fără științe, dar localnicul de acum, ca să mă strîce pe mine l-au comendat inspectorului, și inspectorul l-au pus de surogat prof[esor], spre bajocora neamului. Mai mult nu-ți scriu despre aceste, că nu e locui.

Lucrurile Consis[tor]ului se duc ungurește, fiindcă Popovici A., prof[esorul] limbei ungurești, dar nu e în stare să ducă protocolul, eu sînt silit a-l duce. Ce mai om de profesor, care nu știe nici o limbă, și e prof[esor] limbelor rom[âna], ungurească și nemțești.

Ce se atinge de *Gramatica românească*, despre care fac de atîtea ori întrebare, am scris eu cam mulțșor, și nu-m[i] va fi rușine a ieși odată public cu ea, dar n-am cheltuială. Să pot și eu vreun mecenat căpăta, ca d-ta, m-aș îndestula. De un an încoace nu am lucrat nimic, că socot că totuși pînă doară nu mă voi așeza deplin prof[esor] la Preparandie, nu voi da-o la lumină. Sfîrșitu ei va fi modrul trecerii la litere latine. Vorbește cu d-l Bariț și-mi trimiteți o gram[atică] românească mai proaspătă, mai bogată, care e după cunoștința d-voastre. Pe *Tentamen in linguam romanicam* de Laureanu îl am, și pe Blazeviț din Cernoviț.

Să nu zăuite d-l Bariț a-m[i] trimite și *Curierul*, toți n-rii tuturor prenumeraților mei. Și din *Magazinul pentru Dacia* 29 de exemplare, cu prilejul trimiterei *Macroboticiei* a tom II°; de se află din opurile filosofice a lui Laurean, încă un exemplariu.

Recomandat preteniei, al domniei-tale adevărat preten și colegă,

Șandor.

Pretenu nostru Ioanescu e în Ostenden (Ost-ende) cu pruncul lui Cernovici la călătorie. Ce viață! Hai la băi de mare, trăiește lumea albă!"

(B.A.R., ms. rom. 1002, f. 27r-28v)

² Aviz, mandat, înștiințare.

³ Teodor Serb, judele comitatului Arad.

⁴ *Manuaul de filosofie* al lui A. Tr. Laurian, tradus după A. Delavn\iie, va apărea numai în anul 1846.

⁵ Volumul sau fascicola a III-a din *Hronica românilor* a lui Șincai, în ediția lui Al. Gavra.

⁶ Aluzie la tipărirea ediției din Șincai lucrată de Gavra și la drama lui Gavra intitulată *Monumentul Șincai-clainian*. Pentru amănunte vezi I. Pervain, *Odi-seia ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronica*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 86-112.

⁷ De mina lui Bariț: „1845, dr Șandor, Arad.”

XH

Arad 16" decemv. (1)845

Domnule redactor!

De la reîntoarcerea d-tale din călătoria plăcută¹ pînă în ziua de astăzi am primit două scrisori de ai d-tale, cu *Gazeta* laolaltă. Nu știu de mi-ai scris mai de multe ori sau ba, pentru că în câteva rînduri nu mi-au venit *Gazeta*. Aceasta îți scriu din pricina că de ai fi dat și altă scrisoare — afară de cele două — a se trimite sub cuverta *Gazetei*, aceea ar fi trebuit a se trimite cu acele novele, pe care nu le-am primit, și nu mi-ar fi plăcut la împlinirea trimiterii a nu o fi căpătat.

Din tom. II a *Macroboticeii* s-au aflat toate 271 exempl., dintră care 9 sînt imăloase, unele mai mult, altele mai puțin, dar de a-mi mai trimite altele în locul acestora nu e de lipsă pînă ce nu va veni rîndul pe ele. Însă văd că mai mereu [= încet, bănățenism, n.ns.] merge treaba cu acest tom decît cu I, ba unii preoți — cum e și catehetul de la Prepara-ndia Aradului — nu vreau să primească pentru ai săi prenumerați, sau mai bine subscidenți, tom. II nicidecît, zicîndu-mi că preoții nu-l pricep. Oh, și prin aceștia să se lumineze românul! Așadară ce e de făcut în privința aceasta? Eu destul le-am spus că tom. I nu merge fără al II-lea. Iară la ep[iscop]ul nostru² dinadins m-am dus să pun jalbă pentru treaba aceasta și netrimiteria banilor de la unii și alții mîncători din partea protopopilor a prețului tom. I. Numa, cu jale trebuie să spun că el, care la tom. I s-au arătat părtinitori, ba, ce e mai mult, spunea că-i pare rău că n-are norocire a cunoaște pe d-l Vasici, acum spune că el nu vrea să știe nimica de lucru, deși amîndouă tomuri le-au primit de-a fetea³. Dar și altcum el nu e acela om care să deie ceva din pojnariul său pe cărți românești. Citește numai pe Kant și spune că acolo s-au ridicat cu mîntea, unde alții nici cu gîndul n-au venit. Aceste țî le însăm⁴ *pro stătu notitiae*⁵, numai d-tale pîretenește. /

Din *Magazinul istoric* banii mi-au venit pentru nr. 1. Am primit și nr. 2 et 3. îmi scrii că și al 4—5 e pe cale.

De la protopopul Pesteșului⁶, la care socoteam a fi primejduiți banii pentru 32 ex. de *Macr[obotică]* tom. I, am primit pentru 18, și celelalte mi le-au întors înapoi, unele deși cam întrebuițate, ba una toată afumată. N-am avut ce face ci le-am primit, decît să piară.

Am mai scris și altora la carii se află, dar ști[i] bine cum sînt și ce ajung popii noștri, că ei ar trage după alții, dar n-ar da nimica altuia.

Să venim însă la facerea socotii a *Macroboticeii* tom. I, pînă acum vîndute, banii pînă acum trimiși și cîți sînt încă de trimis din exempl. vîndute:

Suma exemplar, vîndute din tom. I face	180
Suma banilor pentru aceste vîndute	150 fl. arg.
Pin care țî-am trimis 8/1 (1)845 banii gata ..	16 fl.
Pentru cărțile trimise pe Filwagen ⁶ lui d-1	
Cermena la Timișoara am plătit	30 cr.
Pentru 2 lăduțe (de lumini) în care s-au trimis	
cărțile la Cermena, alta la Oradea Mare ..	20 cr:
12/3 țî-am trimis banii gata	27 fl. 20 cr.
Dle Rechnung ⁷ de la Nicolits neguțatoriul pentru	
aducerea tom. I	3 f. 20 cr.
9/7 bani gata țî-am trimis	60 f.
2/9 iarăși bani gata	5 fl.

Așadară țî-am trimis de tot pînă acum 112 fl. 30 cr. arg.

Acești 112 fl. 30 cr. socotindu-i din 150 f.

arg. rămîn 37 f. 30 cr. arg./ 33

Iară din 180 exemplar, vîndute, sau 150 fl. argint, face proțentualitatea 15 fl. arg. carii sco-țîndu-i din 37 f. 30 cr.—15 fl., rămîn de trimis acuma 22 fl. 30 cr. arg.

Din prețul *Maerob.* tom. II am primit pînă acuma 24 f.; pentru aducerea tomului acestuia am plătit de după socoata lui libri neguțatoriul azi trimisă 4 f. 11

îți trimit dară banii gata 9 fl. 49 cr. arg.

Din *Magazinul istoric* nr. 1 fiind unul smintit, după cum arată ziarul de la d-1 Ârkossy, am vîndut numai 26 exem. fiindcă mie uni, alta d-lui Nistor la Beiuș se șt:e proțentualitate, așa îți trimit pentru 26 exem. 17 fl. 20 cr. arg.

De la d-1 Ioanovici, avocatul, spre trimitere d-tale din proțesul cu Puliczzer am primit

32 fl. 20 cr.
91 f. 59 cr.

Acești bani îi vei rădica de la d-1 Slavnich⁸ cu arătarea poliței aceleia azi trimise.

Pentru *Istoria bisericeasca*⁹ ce mi-ai adus un exempl., cumpărîndu-1 un preot, m-am uitat a-ți cuprinde banii în polița aceasta, dar de altădată, și acei 7 sfanți. De vei vrea a-m[i] mai trimite vreun exemplariu spre arătare unor preoți, bine vei face, doară s-ar anima a cumpăra cartea aceea, lor de folos.

D-nul Gavra au vrut să se mîndrească la d-1 Laureani¹⁰, ca și cînd el s-ar fi îngrijit de prenumerați la *Magazin istoric* și au cerut de la

mine cu rugare carii sînt aceia carii s-au prenumerat la *M[agazinul] i[storic]*, că vrea să arete d-lui Laureani. Adecă, cu penele altuia. /

Să-ți trimit nr. 1 cel smintit în legat ar fi cu cheltuială, dar ca să fie complete și următoarele, trimite-m[i] altul nr. 1 și încă pentru alții 4 prenumerați, toți n-rii, ca să fie de tot 33 prenumerați.

Din *Curierul de a.s.* numai la un exempl. smintește o jumătate de coală, care este întră f. 32—41.

în *Mag. ist. nr. 2—3* am aflat nește sminte groase ce se ating de istoria Ungariei. In a nr. 2 fol[io] 96: că Sigismund c[ra]i¹¹, după războiul în Țara Rom[ânească] 18 ani nu s-au întors în Ungaria, ce nu se adeverează prin alți istorici. Doară autorul manuscrisului¹² cu aceea s-au zăbunit în nr. 18 că Sigismund au fost în prinsoare 18 săptămîni în Siklos. Alta la f. 186, nr. 3: că Soliman au murit la Seghedin, ce nu e adevărat, că au murit la Szigethvár¹³, de năcaz că le da atîta de lucru turcilor o mină de unguri sib Zrinyi Mikios¹⁴. Unii nu pot pricepe ce stil e în *M[agazin] i[storic]*, socot că e a dd. Laureani și Bălcescu, nici se pot ușor pricepe cu anii de la facerea lumii și nu de la n[ă]șterea] D[omnului] H[risto]s].

Am cetit *Walachische Märchen*¹⁵ și-mi place, numai ce zice Diez¹⁶ că numai jumătate din cuvintele limbei rom[âne] ar fi a românilor, «ealaltă jumătate cuvinte străine, îmi pare că zice prea mult.

îmi pare rău că așa de urît te-au înșelat librariul Dim[itrie] Nica¹⁷, omul de nimica.

D[omnul] Popovici I. nu poate pricepe că de ce la *Recursul*¹⁸ nostru nu s-au tipărit în forma sa.

Nou: îmi scrie prietenul Ioanescu¹⁹ de la Pesta: „Dobran (locotent] agent aulic)²⁰ se cunună cu cocoana Mocsonyi (3 grațien²¹) prin ar[hie]p[iscop]ul d-l Rajaksits²² (50 Tausend Cm. baares²³). Dobran e lipoven de naștere”.

Congres va fi la primăvară în Carloveț²⁴. Praeses²⁵ e Kalmer, pare-mi-se că foșpanul²⁶ din Com[itatul] Syrmiului. La recursul nostru acesta-mi scrie: „Ad gravamen Valacliorum, quod non repraesentantur in Congressu aequaliter opinatur Consilium quod in Congressu non sit questio de Valachis et Illirys, sed de Religione²⁷ (taci că-i bine!)”. Caeterum dicit ulterius că și „Valacliorum in Candidatione ablegatorum et in electione ratio habeatur”²⁸.

Al d-tale serb cinstitoriu,

dr. Șandor.

Aș fi avut încă ceva de a-ți scrie, dar nu e loc. Poate altă dată. /

¹ Referire la călătoria lui Bariț în Apus (Germania) pentru aducerea unor coloniști nemți, împreună cu Ioan Gott. Descrierea acestei călătorii se poate urmări în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 74, p. 294-295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319-320; nr. 81, p. 323-324; nr. 82, p. 326-328; nr. 83, p. 330-332. Vezi pentru aceasta și G. E. M. M a r i c a, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123-147.

² Gherasim Raț.

³ Pe nimic (gratuit).

⁴ Pentru cunoașterea situației.

⁵ Iosif Popovici.

⁶ Căruță poștală; »

⁷ Socoteală.

⁸ I. Slavnic, negustor din Arad.

⁹ E vorba de *Istoria bisericească* a lui Meletie în traducerea lui Veniamin Costaclic. Vezi anunțurile: *Cărți românești*, în *Foaie pentru minte* IV, 1&41, nr. 43, p. 344; *Bibliografie, Ibidem*, V, 1842, nr. 3, p. 24.

¹⁰ August Treboniu Laurian.

¹¹ Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, a fost negat de o parte a mării nobilimi; detronat și închis un timp (1401).

¹² „Autorul manuscrisului”, potrivit părerii editorilor *Magazinului* este C o n s t a n t i n Căpitanul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, I, 1845 nr. 1, p. 96; *Idem*, p. 186.

¹³ Soliman cel Mare, sultanul turcilor, a murit în anul 1566 la asediul cetății Sighet.

¹⁴ Călugărul de basmă a fraților Schott: Art. în origina Arth. u. Albert Schott, *Walachische Märchen, mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen*, Stuttgart u. Tübingen, 1845. Vezi și ediția mai nouă a culegerii: Arthur und Albert Schott, *Rumänische Volks-erzählungen aus dem Banat. Neuausgabe besorgt von Rolf Wilh. Brednich und Ion Tăios*, Kriterion Verlag, Bukaiest, 1971.

¹⁵ *Frederich Cristian Diez*, „părintele filologiei romane”, membru de onoare al Academiei Române, prefațatorul ediției fraților Schott.

¹⁶ D. Nica, librar din Brașov.

¹⁷ Recursul românilor din Dieceza Aradului adresat guvernului în 1845 pentru schimbarea normelor de alegere a deputaților în congresul național bisericesc și alte drepturi religioase încălcate de sîrbi. Despre acest *Recurs* întrebă Bariț în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 100, p. 397.

¹⁸ *Dimitrie Ioanescu (Ionescu) Popovici*, jurist și filosof. E născut la Semeac județul Arad într-o familie preotească. După terminarea claselor medii la Arad, urmează cursuri filozofice la M. Bereny și juridice în Pesta. Ocupă mai întii un post pe cancelist la oficiul pretorial din Arad, apoi din 14 decembrie 1833 predă limba maghiară la Preparandia din Arad, iar în anul următor și germana, gramatica și stilul (epistolografia) limbii române. A fost profesor aici fără salariu regulat timp de 9 ani, pînă în noiembrie 1842 cînd pleacă la Pesta unde se angajează învățător în familia marelui proprietar Petru Cernovici de Macea și Kisorosz. După revoluția din 1848, e numit inspector al școlilor greco-răsăritene din Districtul Oradea Mare, calitate pe care o deține pînă în 1860. După această dată a funcționat ca secretar de consiliu și prefect al Comitatului Zarand. A fost ales deputat de Beiuș între anii 1865—1868 și 1869—1872, participînd la activitatea parlamentară. în ultimii ani, după retragerea din activitate, a mai ocupat funcția de secretar al Fundației Gojdu. A murit la Pesta în 1884.

¹⁹ *Dr. Ioan Dobran*, fruntaș politic bănățean, participant la revoluția din 1848. Face parte alături de Andrei și Ioan Mocioni și Petru Cermena din curentul dinastic. La 20 iulie 1849 este la Viena, unde alături de Andrei Șaguna, Ioan Popasu, Ioan Mocioni și Petru Cermena, cere numirea arhimandritului Patriciu Popescu ca administrator al Diecezei Virșetului și Caransebeșului, locuit în majoritate de români. în 2 octombrie același an, se numără printre „deputații națiunii române” alături de Ioan Popasu, dr. Constantin Pomuțiu, Petru Mocioni, Petru Cermena și Teodor Serb, cerînd printr-o petiție separarea de biserica sîrbească și ținerea unui sinod general. Vezi I. D. S u c i u l *Nicolae Tincu Velia*, București, 1945, p. 31—33 și p. 43.

²⁰ Trei grații.

²¹ *Iosif Raiacici*, mitropolit iar apoi patriarh al bisericii sîrbești. A încercat să-i țină pe românii greco-neuniți sub jurisdicția religioasă sîrbească/A oprit întrebuințarea literelor latine; a încercat să treacă mănăstirea Hodoș-Bodrog de linjă

Arad la Dieceza Timișoarei, apoi în iulie 1860 a întreprins tentativa de a-și extinde jurisdicția asupra episcopilor din Transilvania, lucru care a dus la *Contramemoriul* lui Șaguna, Andrei Mocioni și Petrino prin care se cere restaurarea vechii mitropolii pentru românii din Diecezele Ardealului, Aradului și Timișoarei.

²³ 50 mii C. M. (Conventions Mtinze), monedă convențională, bani peșin.

²⁴ Congres bisericesc.

²⁵ Președinte.

²⁶ Comite suprem.

²⁷ „La doleanța valahilor că nu sînt reprezentați în congres în număr corespunzător (îndreptățit), consiliul este de părere că în congres nu este vorba de români și sirbi, ci de religie”.

²⁸ „Să se țină seama și de punctul de vedere al valahilor (românilor) la candidatura și alegerea reprezentanților.”

XIII

Arad die 28° decemvr. (1)845

Domnule redactor !

În a 16^a l.c. scriindu-ți, am făcut și socoata despre *Macrobioticele* vîndute și ți-am trimis o poliță despre 91 fl. 59 cr. arg., spre primire de la neguțătorul Slavnich. Despre primirea banilor la timpul său vei avea bunătate a mă înștiința.

Următorii dd. s-au prenumerat pe semestrul întîiu an 1846 la *Gazeta* și *Foaia* d-tale, cu n-rul 9, sub titula următoare:

1 fe[kin]t[e]tes Serb Tivadar Urnak sz[abad] kirjalyi Arad vârosa fobirâja s tobb te[kinte]tes n[agysâgo] s megyek tâblabirâjának. Aradon.

2 Te[kin]t[e]tes Popovits János hites ugyved urnak. *Aradon.*

3 Admodum Reverendo D[omi]no Gennadio Popeszkuss. Monasterii Hodos Hyeromonacho et ss. Theologiae Profesori. Aradini.

4 Casinoi egyesuletnek. Aradon.

5 Te[kin]t[e]tes Árkossy János hites ugyved l)r, s tobb te[kin]t[e]tes n[agysâgo]s megyek tâblabirâjának.

6 Spectabili D[omi]no Demetrio Konstantiny Reg[ius] Distr[ictus] Gfraecorum n[on] u[nito]r[um] Magno-Varad[iensis] Directori nec non Co[omplurium] I[n]clytorum I [llustrorum] Co[m]mitatum Table juridicae Assessori. *Aradini.*

7 Te[kin]t[e]tes Ioanesko Demeter hites ugyved urnak (Csernovics fele házban) Pesten. /

8 Admodum Reverendo D[omi]no Simeon Oprian Parocho et locali directori per Temeșvár, M[agnum] Becskerek in possessione Kis-Torâk.

9 Generoso D[omi]no Petro Bibera ispano I[n]clyti dominii Etskensis etc. per Temeșvár, M[agnum] Becskerek in possessione Etska¹.

Al 10, eu (sub titlu[a] știută).

Am făcut de știre și la alții, trimițîndu-le exemplarele de *Gazetă* trimisă.

Cu trimiterea nr. 2—3 din *Magfazin* [istoric] la Beiuș d-nului Nistor, am comendat și *Macrobiotica* în părțile acele ca pe o carte frumoasă și folositoare a o cumpăra de la mine, de cumva pe acolo nu s-au trimis.

Eu socot că la *Gazeta* se vor mai prenumăra, de nu alții, dar barem cîțiva din tinerimea clericală, însă nu putui aștepta și îți trimit aceștia acum. Străbătui la Casino de se aduce prin societate *Gazeta*, și ungerii n-avură încotro. D[omnul] Ioanovici², împlinind făgăduința de a aduce pe sama tinerimei preparande în decursul de 3 ani *Gazeta* d-tale (dobîndind localnic directoratul), mai departe nu se prenumără, înmulțindu-i-se cheltuielile, spuindu-mi că el ajutură redacția și altcum, că din proșesul cu Pulițer nu poștește onorar.

Vei ceti în scurt în *B.P.H.*³ și în *P.H.*⁴ întîmplarea — ce se aude pe aici — despre congregația Com[itatului] Bihar, cum vrură să omoare pe administratorul Tisza⁵ și cum bătură pe Boethy cel vestit⁶, / iarăși 35 ce se întîmplă în congregația Ciongradului⁷.

— Pe episcopul nostru⁸ urît îl bajocoriră sîrbii. Trebuie să știi că de un an de zile s-au denominat de la Carloveș de arhimandrit la Hodoș (Bodrog)⁹, în Dioceza Arad, Kengyelâtz Emanuel¹⁰. Ep[iscopul] nostru s-au împotrivit și așa au rămas *in suspenso*¹¹, fiindcă al nostru nu vru să-l sfințească, dar a se îngriji de altul, nu știu. Sîrbii (ep[iscopul] Timișoarei) din porunca arhiep[iscopului] sfințiră pe Kengyelâtz în altă diocesă și-l trimiseră la Hodoș. Este temere că, pe cînd românii ar pofti a avea mai mare influință spre mănăstiri, să nu ieie sîrbii și mănăstirea aceasta, una din D[iocesa] Arad. Numai ce să facem dacă! ...

Alta. Știi că mai-marele inspector peste școalele de r[eligie] g[reco] nfeunită au suflat prin consiliu catedra d-lui Konstantini¹², carea eu o am suplenit mai mult de 2 ani, și au împărțit studiile între ceilalți profesori, fiindcă fondul ș[colar] s-au împuținat, dîndu-se (sub ocîrmuirea în[alt] consiliului) bani împrumut lui b[aron] Eotvos¹³, care au făcut mai an bancrută. Nu se știe ce sfîrșit va fi cu catedra.

În săptămîna trecută cetesc în *Allgemeine Zeitung* (cred) ¹⁴ 11 decemv. anonsul *Austria. Oder Osterreichisches Kalender fur das Jahr 1846*¹⁴ în care se publică un articol: *Über die Sprache der Walachen* v[on] I. P. Kaltenbeck¹⁵.

Din curiozitate, în altă zi aflai la un libraire călindariul numit, și la f. 170—173, și articolul acesta. Judecă diferendul de după opinia unui Schuller¹⁶ sas, că ar fi „eine Mengsprache”¹⁷ mai mult greacă și angelsacsă; p.e. verbul *spun* îl deduce din angelsacsă. Dară blăstămați oameni trebuie să fie sasi[i] domniilor-voastre; sāraci de noi din toate laturile. /

În *Walachische Märchen*, Arthur Schott altcum judecă despre limba noastră, deși nici el nu o află neamestecată. Dar care e curată? Toate sînt mestecate, mai mult sau mai puțin.

Dar venitu-ți-au înștiințarea despre *Lexiconul Conversaționalnic*¹⁸ (au fără — *nic* n-ar fi putut fi?) a lui d-l Gavra? Drama se găta.

Fii bun și-mi trimite la timpul său aceea jumătate de coală despre care ți-am scris că smintește dintr-un exemplariu a *Curierului de ambe sexe*. Cînd vor mai veni? Aci iară muscalii nu ne dau pace să ne mai procopsim.

Din *Mag. ist.* n-rii 4—5 încă nu mi-au sosit, despre carii m-ai înștiințat că i-ai fi espediruit.

Cu cuviincioasă cinstire rămîn al domniei-tale adevărat cinstitoriu,

36

Atanasie Șandor,
doctor de medic[ină]./

¹ Spectabilului domn Teodor Serb, judele suprem al orașului liber regesc Arad și asesor al mai multor spectabile și notabile comitate. în Arad.

Spectabilului domn Ioan Popovici, avocat, în Arad.

Reverendissimului domn Ghenadie Popescu, ieromonahul Sfintei Mănăstiri din Hodoș și profesorul preasfintei teologii. în Arad.

Casinoului din Arad.

Spectabilului domn Ioan Arcoși, asesor al mai multor comitate.

² Spectabilului domn Demetrie Constantini, directorul regescului District al Orăzii Mari al grecilor neuniți precum și asesorul Tabulei judiciare a mai multor ilustre și celebre comitate. în Arad.

Spectabilului domn avocat Demetru Ioanescu (în casa Csernovics), în Pesta.

Reverendissimului domn Simeon Oprean, paroh și director local, prin Timișoara, Becicherecul Mare, la moșia Toracul Mic.

Generosului domn Petru Bibera, administratorul ilustrului domeniu Erška etc, prin Timișoara, Becicherecul Mare, la moșia Erška.

³ Constantin Ioanovici. Vezi scrisoarea I, n. 5.

⁴ *Budapesti hirado*, ziar politic maghiar care apare cu începere din 1844. Vezi De zsenyi Bela — Nemes György, *A magyar sajtó 250 éve*. I, Budapest 1954, p. 73-74.

⁵ *Pești hirlop*, ziar politic maghiar care apare la Pesta între 1844—1849. Vezi: Szalady Antal, *A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880-ig*. Budapest, 1944, p. 187.

⁶ Tatăl lui Tisza Coloman, om de stat maghiar.

⁷ *Beothy Odon*, 1796—1854, om politic liberal maghiar, partizan al unei politici de reforme. între 1841—43 a fost vicecomite al Comitatului Bihor, apoi conducătorul opoziției liberale reformiste din acest comitat. În 1848 e comite suprem al Comitatului Bihor, iar după înfrângerea revoluției face parte din grupul emigranților maghiari de pe insula Jersey, fiind în relații de prietenie cu Victor Hugo. Vezi *Magyar eletrajzi lexicon*. I, Budapest, 1867, p. 183.

⁸ Congregația Comit. Csongrad.

⁹ Gherasim Raț.

¹⁰ Mănăstire ortodoxă română în Comitatul Aradului.

¹¹ *Emilian* sau *Emil Kengyelätz*, arhimandrit al mănăstirii Hodoș-Bodrog între 1845—1852, iar apoi episcop al Virșetului, prin Sinodul de la Carloveț din 11 noiembrie 1852, care a înlăturat pe toți candidații românilor, printre care și jfrichie Popescu, alegînd în calitate de episcop al Aradului pe Procopie Ivacicovici, al Timișorii pe Samuil Mașirevici, al Virșetului pe Emilian Kengyelätz și al Diecezei jŭda pe Arsenie Stoicovici. Vezi T. Boțis, *Istoria școalei normale* p. 662 și 666; I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Veliap*. 92, 122, 150-154; Idem, *Cîteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu*. în *Revista istorică română*. XIII, 1943, p. 544-546.

¹² In suspensie.

¹³ *Dimitrie Constantini*.

¹⁴ *Eotvos Jozsef*.

¹⁵ *Calendar austriac pe anul 1846*.

¹⁶ *Johann Paul Kaltenbeck*, 1804—1861, istoric austriac, etnograf, folclorist; a scris mai multe studii despre limba, obiceiurile și folclorul românilor. Vezi Constant von Kurzbach, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1863, p. 406-409.

¹⁷ Aluzie la *Johan Karl Schuller*, învățat și filolog sas din Transilvania, care a Publicat în *Archiv des Vereins für siebenburgische Landeskunde*, I, 1843, nr. 1,

p. 67—108, un studiu cu titlul *Entwicklung der wichtigsten Grundsätze fier die Erforschung der rumunischen oder walachischen Sprache*, în care susține, în mod fals, caracterul nelatin al limbii române, faptul că aceasta s-ar înrudi cu cea gotică. Articolul său a primit replica lui G. Bariț, *Ce este limba românilor?*, în *Foaie pentru minte* VI, 1843, nr. 35, p. 273—275 și Ioan Maioreșcu, *Refutarea părerei d-lui J. K. Sfhjuller despre germana origine a limbei române*, *Ibid.*, XI, 1847, nr. 15, p. 117—121; nr. 16, p. 125—131; nr. 17, p. 133—139; nr. 18, p. 141—143; nr. 19, p. 151—155; nr. 20, p. 162—164; nr. 21, p. 165-168; nr. 22, p. 173—178. Vezi analiza acestei probleme în *George Bariț si contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, p. 133, n. 6.

¹⁷ Amestecătură.

¹⁸ E vorba de *Lexiconul de conversație* al lui Al. Gavra, din care se tipăresc primele coli abia în 1847. Vezi I. Pervain, *Studii de literatură română*, p. 105 și urm.; Mircea Borci1ă și V. Bulat, *Alexandru Gavra — lexicograf*, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

XIV

Arad ianuarie (1)846 n.

Domnule redactor !

Cătră ceia 9 prenumerați \&Gazetă și Ffoaie7 în a 28^a a l[unii]trecute trimiși, îți mai trimit încă pe aceștia următori.

1 Erdemes Dima István Csanádi rev vâmszedo urnak, per Temesvár, Bânât-Comlos, Nagy Sz[en]t Mikios. *Ratz-Csanádi revnel*.

2 Instituto G. r. n. u. clericali, Aradini.

Așadară, de toți, prenumerați sînt cu numărul 11, iară pentru mine al 12-lea a mi se trimite mă rog.

Magaz. istoric nr. 4—5 încă nu mi-au sosit.

D-nul Dragoș Ioan², șolgabiro în Com[itatul] Bihar ar pofti prin d-nul Gavra 40 exemplare din *Magaz. istoric* pentru 40 prenumerați și îi scrie că el d-tale ți-au scris în treaba aceasta³, dar răspuns nu au căpătat. Așa, nu știe că are nădejde de a căpăta au ba? Fii bun mai nainte înștiințează-mă pre mine despre aceasta.

Alta. Nu știu ce să mai socot despre novelele mele. D-ta ai bună-tatea și prietenia pentru mine de fă rînduială la expediție / ca să nu mai scriu eu și acolo, ca să se trimită cu rînduială. Eu cred că la expediție e smînta. Nu mi-au venit n° 101—51 și nr. 102 din *Gazeta* și *Foaie*. Binevoiește, dară, a orîndui ca să mi se trimită barem aceste, că altele de mai nainte îmi smintesc, dar cu acele acum nu gîndesc, numai aceste să mi se trimită.

Mi-au mai făgăduit încă doi a se prenumera la novele, dar nu și-au ținut vorba. Unul e d-i prota de la Vilagoș⁴, care au mai fost prenumerat.

Aceste cam cu graba scriindu-le, rămîn cu cuviincioasă cinstire al d-tale cinstitoriu umil,

Atanasie Șandor⁵. / 37

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn Georg Baritz Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu Cronstadt

¹ Merituosului domn Ștefan Dima, încasator de vamă la vadul Cenad. Prin Timișoara, Banat — Comloș, Sînnicolaul Mare, la vadul Cenadului sîrbesc.

Seminarului clerical din Arad.

² Ioan Dragoș, deputat și om politic din Transilvania, 1810—1849. După studii de drept la Oradea a ocupat funcția de jurat comitatens. Pînă în 1848 s-a orientat spre partidul conservator. Din 1848, fiind ales deputat în cercul Beiușului, este atras de principiile lui Kossuth, devenind unul din intimii acestuia. Este cunoscut mai ales prin acțiunea sa din 1849 cînd încheie armistițiul cu Iancu în numele lui Kossuth. Moare la 10 mai 1849 în urma eșecului misiunii sale.

³ Este vorba de scrisoarea lui Ioan Dragoș către Bariț din 10/22 decembrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 995, f. 12r + v). într-un viitor volum se va publica și corespondența lui Dragoș cu Bariț.

⁴ Siria, localitate în jud. Arad.

⁵ De mîna lui Bariț: „1846, ian. 7, dr. A. Șandor”.

XV

Domnule redactor !

Arad 14* ianuarie (1)846 n.

Deși cam tîrziu, trimițîndu-mi-se încă o prenumerație la *Gazetă* și *Foaie* pe semestrul I (1)846, mă grăbesc a te înștiința sub titlul:

1 Admodum Reverendo domino Theodoro Tempea, parrocho et locali directori. Per Temesvâr-M. Becksereck — *M. Torakini.*

Banii pentru 12 prenumerații — de toți prin mine — se vor trimite cum voi primi cîtiva de la unii 20 încă din Arad, însă nu cred că mult se va întîrzia. Suma banilor, 120 fl. val.

Din scrisoarea d-tale înțeleg că și nr. 6 din *Mag. ist.* mi l-ai trimis, încă nr. 4—5 nu mi-au sosit.

Dar jumătatea de coală care-mi smintește din *Curier de ambe sexe* trimite-se-va? Din țădula de la d-nul Ārkossy², mie trimisă, s-au văzut că și un exemplariu din *Mag. ist.* nr. 1 e smintit.

Așa întîmplare avui în zilele aceste cu un exempl. de *Macrobio-tica* tom. II care, desplătît fiind, însă smintind coala 18³ întreagă, mi s-au trimis înapoi, deși subscriidentul și-au scris înlăuntru numele său. N-am putut face a nu da alta în loc, ca să nu vestească prin părți că *Macrobio-ticele* sînt smintit legate.

Am îndrăznit a-ți scrie în scrisoarea dinaintea acesteia trimisă că unii numeri din *Gazetă* îmi smintesc. Ai prietenie a mi-i trimite, precum și nr. 90, de se află de prisos. /

Macrobio-tice tom. II am împărțit pînă acum 116, dar banii încă nu mi-au venit din tom. I. De cînd îți trimisei banii nu-mi veni încă nici un creițariu.

Este ceva pricină nouă de-mi faci întrebarea pentru lipsa au nelipsa foilor d-tale? Poate-mi fi și mie arătat a o ști? Și cine e acela care ar îndrăzni a disputa lipsa lor? La aceste îți voi răspunde însă mai întîi — de mi se cuvine a ști — aș dori a fi înștiințat.

La noi nou nimic, decît că frigul au început cu o putere mare două-trei zile, dar înmuindu-se, lemnele mai puțin s-au căutat. Acum nea[u]ă

puțină, îngheț peste noapte, peste zi desgheață. Prețul bucatelor, mai ales a griului, a pînei, au mai scăzut.

Alt nou. D-na ocîrmuitorului administrator al Comit[atului] Arad atîtea datorii au făcut — se zice cu învoiala bărbatului, însă numai cu subscrierea ei — cît va veni sub concurs dînsa. El adevă, d-1 Fascho, se face că n-au știut nimic, ca și cînd oamenii n-ar ști cum stă lucrul. Apoi ce să mai zicem de alții!

Dar Gott³ aduse nemți din Virtemberg⁴? Dar nu cu apărarea românilor!

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al d-tale adevărat cinstitoriu,
Atanasie Șandor,

doc. de medic⁵. /

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn *Georg Baritz* Redacteur der *Gazeta de Transylvania* und Professor, zu *Cronstadt*.

¹ Reverendissimului domn Teodor Tempea, paroh și director al școlii locale. Prin Timișoara— Becicherecul Mare în Toracu Mare’.

² Ioan Arcoși, fruntaș politic român din Arad.

³ Johann Gott.

⁴ în deceniul al patrulea al secolului trecut, o dată cu începutul mișcării naționale în rîndul sașilor din Transilvania, fruntașii acestora, și în primul rînd Ștefan Ludwig Roth, acreditează ideea necesității de a spori numărul germanilor prin noi colonizări. în 1845 editorul Johann Gott este însărcinat cu misiunea unei vizite de sondaj în Germania, vizită în care pleacă însoțit de Bariț, redactorul brașovean putîndu-și îndestula din nou apetitul pentru călătorie, dovedit în anii anteriori. Profitînd de neașteptatul prilej, Bariț observă cu interes și lăcomie oamenii și lucrurile din Bavaria, Hessen, admiră vestigiile istorice din Valea Rinului, compară starea socială din Germania cu cea de la noi. Rezultatul acestei călătorii va fi un lung sir de articole inserate în *Gazeta de Transylvania* (VIII, 1845, nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319-320; nr. 81, p. 323-324; nr. 82, p. 326-328; nr. 83, p. 330-332), primele contribuții de seamă ale lui Bariț de acest gen, întrucît memorialul din 1836 (însemnările de călătorie din Țara Românească) a rămas, după cum se știe, în manuscris.

Misiunea lui Gott se va solda cu un eșec total. Bariț rememorează cu satisfacție discuția purtată cu un german din Darmstadt care, la propunerea de a emigra în Transilvania, răspunde că s-ar îndrepta „de zece ori mai bucuros peste mare, în America, decît în țări în care domnește aristocrația în toată grozăvia ei”. Vezi despre această problemă și George E. M. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123—149.

Două scrisori trimise de Bariț din această călătorie ne ajută să plasăm exact în timp drumul spre „Virtemberg”: luna septembrie 1845. Astfel, prima scrisoare (B.A.R., Filiala Cluj, Fond. coresp., rir. 351) este expedită din Sas-Sebeș la 6 septembrie; în 9 septembrie se afla la Arad, de unde îi scrie soției cea de-a doua scrisoare (Fond. cit., nr. 347), care trădează ceva din atmosfera călătoriei: „Nu poi să vă scriu pe larg, pînă la Pesta. Ne grăbim foarte tare, pentru ca să ne întorcem cît s-ar putea mai în grabă acasă”.

⁵ De mîna lui Bariț: „1846, ian. 14, dr. A. Șandor, Arad”.

XVI

Arad 26 febr. (1)846 n.

Domnule redactor !

Banii prenumerației la *Gazetă* nu ți i-am putut trimite mai degrabă că nu mi-or fost toți la mînă. Din Arad n-am aflat neguțătorii! care sa-i

fi trimis de-a dreptul la Braşov, ci am trăbuit a-i trimite prin Filwagen¹ la "timişoara, ca să capăt Anweisung", ce ți-o trimit aici, sunătoare de 88 fl. 2 cr. argint. De după scrisorile d-tale mi-am tras din banii novelor pentru 13 prenumerați = 13 florinți val. și așa-ți trimit numai 46 fl. 48 cr. arg. îți trimit deodată și din *Magazin istor.* atîția cîți am primit, că știi cum sînt oamenii noștri. Pentru nr. 2—3, de la 16 prenumerați = 32 sfanți, pentru a căror n-ri aducere am plătit porto 20 cr. arg.; pentru n-rii 4—5—6, de la 10 prenumerați = 33 sf., pentru a căror aducere am plătit 36 cr. arg. Scoțînd dară acești 56 cr. arg., toți dimpreună sînt:

Pentru *Gazeta*. 46 fl. 48 cr. arg.
 Pentru *Mag. ist.* nr. 2—3. 10 fl. 20 cr.
 Pentru *Macrob.* tom. II 8 fl. — —
 Pentru *Macrob.* tom. I 6 fl. 40 cr.
Siebenb. Wblat pentru d. Serb. 3 fl. 30 cr.
Istoria bisericească adusă chiar de d-ta _____ 2 fl. 20 cr.

De tot 88 fl. 2 cr. arg.

Banii aceștia îi vei primi d-ta de la casa Florian Ioh. et comp. prin neputătorul timișoran Strohmayer.

41 Ce se atinge de *Mag. istor.* ai bunătate / a-ți însămna că de la cîți prenumerați ai mai [primit], adecă cît în sumă ai primit. îmi pare bine că ai trimis d-lui Dragoș² și 10 exempl. din *Mag. istor.*, numai el să se îngrijească de bani. De cumva va pofti mai multe, îi vei trimite, dar pînă atunci nu.

Cu *Macrobotica* tom. II greu merge, că prenumerații nu se îngrijesc să le ducă și mulți carii au luat tom. I nu voiesc al II. S-or dizgustat oamenii cu *Drama*³...; apoi *Macrobotica* nu o știu judeca preoții mojici. Ce zici de viitoriul nostru ?!

Novелеle din prințipaturi plac mai multora și poate că vom face o societate ca să le aducem pe toate, numai prețul tuturor nu știm în banii noștri. Ai bunătate cînd mă vei înștiința despre primirea banilor, cu prilejul dintîi a-mi scrie și prețul pe jumătate de an a novelor acestora: a) *Curierul rom.*⁴ cu *Buletinul oficial*⁵ și *Suplement*, b) *Albina rom.*⁶ și *Buletinul f. of.*⁷ c) *Icoana lumii*⁸; d) *Mercuriul din Iași*⁹; e) *Vestitoriul rom.*¹⁰; f) *învățătorul satului*¹¹; g) dacă mai sînt și altele și se pot aduce. Eu las după părerea d-tale și ne vom învoi dacă ne vei recom[an]da, toate au numai unele. Lăsînd p.e. unele *Buletine* atingătoare numai de starea prințipaturilor cum sînt: lițitații etc, eu mă voi sili să se învoiască unii ai noștri. Pe lîngă toată silința moldo-romanilor, totuși mă tem de ruschi cu treaba lor. Eu cred că d-ta le știi bine treaba — cam pe scurt înștiințază-ne — și mă tem [să nu ne] strice națio[nal]itatea proclerul.

41« Pe aici se aude că Șincai și Klein iese, au că au ieșit în București¹². De este așa, d-ta trăbuie să știi și să ai și exempl[are]. Sîntem curioși / unii a ști că lovește-se cu a lui d-lui Gavra și să ne trimiți vreo coală, au mai mult, și că cine are originalul ?

Dar cu *Curierul de ambe sexe* cum stă treaba, mai căpătăm? Din *Mag. istor.* îmi lipsește și mie nr. 1 și altora, carii au primit alți n-ri, pri-mind unii nr. 1 și mai mult ba, bacsamă neavînd voie mai departe.

*Istoria bisericească*¹³ de fratele metropolitului din București să-mi mai trimiți vreo două exempl.

Doară mai bine ar fi să se trimită d-lui Serb *Sieben[burger] W[ochen]blatt* de-a dreptul sub cuverta lui, iar nu mie. Nr. 11 i-au smintit.

Treaba cu catedra e așa, că de tot s-au șters, și că la propoziția d[omnului] inspector în[alt] Consiliului așternută, m-au recomandat pe mine de prof[esor] în locul unui Popovici Alexie¹⁴, ce-l cunoaște d-l Vasici din Pesta, și acesta inter nos sit dictum ab inhabilitatem est sublevates a docendo modo fungatorio¹⁵; așadară eu sînt denominat "încă an. tr., baș la sfîrșit, și introdus în a 10* febr. n. Așa, futuram sefeelarum organisatione¹⁶ se așteaptă — per universum regnum¹⁷ a preparandiilor — într-un an. Despre aceste mai mult de altă dată.

Dicționarul publicat¹⁸ ne este de lipsă. A mea dorință aceea ar fi, ca verbii să se pună la început în persoanele radicale, nomenii, precum în nr. singul. așa și în plural, tot în sensul indeterminat sau fără articol, care e lesne a-l adăoga. Cîtă greotate în plural în aceia nomeni carii trec din singul. cu gen bărb. în plur. în gen fâmeiesc.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu și prieten,

Atan. Șandor,
 doc. de m.¹⁹ / 4\$

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn Georg von Baricz Redacteur der Gazeta de Transilvania und Professor, zu Cronstadt

¹ Căruța poștei, diligenta.

² Aviz, mandat, înștiințare.

³ Prescurtare pentru ziarul german *Siebenbürger Wochenblatt*, care apare la Sibiu cu începere din 1837.

⁴ Vezi nota 2 la scrisoarea XIV.

⁵ Drama lui Al. Gavra despre Gheorghe Șincai.

⁶ *Curierul românesc*, 1829—1859, apare începînd din 1844 cu un supliment intitulat *Buletin, gazetă ofițială* (vezi n. 7). Vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi-lonescu, *Publicațiile periodice românești*, I, București, 1913, p. 399—400.

⁷ Titlul exact: *Buletin, gazetă ofițială*. S-a tipărit în tiparnița lui Heliade Rădulescu pînă în 1847.

⁸ *Albina românească*, 1829—1859, revistă editată la Iași de G. Asachi, care se îmbogățește pe parcurs cu două suplimente: *Foaia ofițială* — vezi titlul întreg în nr. 9 — (1832) și *Arhiva albinei* (1844—1847).

⁹ *Buletin, foaie ofițială a Prințipatului Moldaviei*, Iași, 1833—1859.

¹⁰ *Icoana lumii, foae pentru îndeletnicirea moldo-românilor*, Iași, 1840—1846.

¹¹ *Mercuriul de Iași sau Avizuri comerciale interesante*, Iași, decembrie 1845, redactor G. Asachi (*Publicațiile periodice românești*, t. II, supliment, p. 795).

¹² *Vestitorul românesc* apare la București între 13 februarie 1843 și 30 ianuarie 1857. Vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi-lonescu, *Publicațiile periodice românești*, p. 767.

¹³ *Învățătorul satului* apare la București între 1843—1852.

¹⁴ E numai un zvon, legat do presupunerea că Gh. Vida de Iași ar munci în continuare la publicarea ediției sale din *Hronica* lui Gh. Șincai. Primul tom din această ediție apăruse la Iași în 1843, iar Gavra scosese primul tom din ediția sa la Buda, în 1844.

¹⁰ Trebuie sa fie vorba de *Istoria bisericească* tradusă de Lesviodax, pe care *Foaie pentru minte...* (VIII, 1845, nr. 44, p. 356) o anunță la *Bibliografie*, împreună cu fasciculele 2—3 din *Magazin istoric pentru Dacia*.

¹⁶ Profesor la Preparandia din Arad între 1842—1846 unde a predat limba romană, maghiară și germană, epistolografie și mătăsărit; s-a născut și a murit (1798-1859) în Cuvin unde a fost profesor și director al școlii române. Catedra sa de la institutul din Arad e moștenită de doctorul Atanasie Sandor. A lăsat în manuscris studii de filozofie și botanică. Vezi T. B o t i s, *Istoria școlii normale (Preparandiei) din Arad*, p. 406—407.

¹⁷ „Între noi fie spus, din cauza inaptitudinii a fost suspendat de a face cursuri ea fungent (supleant)”.

¹⁸ „Viitoarea organizare a școlilor”.

¹⁹ „În toată țara”.

²⁰ în *Foaie pentru minte ...* din 1846 (IX, nr. 11, p. 85-88) Nifon (Nicolae) Bălășescu își publică articolul *O probă din limba noastră*. Autorul înserează câteva considerații cu privire la necesitatea unui dicționar etimologic — aduce și câteva exemplificări! — pentru cultivarea limbii române. Bălășescu își exprimă aici intenția de a lucra un astfel de dicționar. Ulterior (*Foaie pentru minte* IX, 1846, nr. 35, p. 277—279), Bălășescu revine cu un apel către cititori pentru prenumerare la un *Dicționar latin-român* pe care vrea să-l publice. Avatururile acestui dicționar vor fi însă mai lungi, căci el apare albia în 1848.

²¹ De mina lui Bariț: „1846, dr. Sandor”.

XVII

Arad 16° mart. (1)846 nou

Domnule redactor !

Fiindu-mi scurt timpul pentru ținerea examenelor astăzi la Preparandie, mă grăbesc a ți le însemna următoarele:

1. Cele 16 exempl. din *Curierul de ambe sexe* le-am primit, dar, pe cum văd, numai 7 numere au ieșit. Într-un exemplar îmi smintește ce se cuprinde întră pag. 32—41, adevă o jumătate de coală.

2. La novelele din prințipaturi, însoțindu-ne mai mulți, ne-am învoit la toate, adevă: a) *Albina rom.* cu *Buletinul ofic.* și b) *Arhiva Albinei*; c) *Icoana lunei*; d) *Mercuriul din Iași*; e) *Curierul român* cu *Buletinul ofic.*; f) *Vestitoriul rom.*; g) *învățătorul satului*; h) *Universul*². Prețul [îl] știm numai a *Vestitoriului*, 4 ruble, așadară 20 fl. val. ? Placă³ dară aceste a ni le procura cu toți numerii de pe anul acesta. Banii ți-i voi trimite la timpul său. Noi aceste le vom ținea la apotecariul român Gheorghe Stupă⁴, dar să se adreseze mie. Oare Kreuzband⁵ bine va fi, nu se vor scoate afară? Bacsamă e mai lesne poșta. Placă a-mi trimite și un exemplar din *Coconul Jorgu de la Safdagujra*.

3. Dar ce socoti d-ta, la cine se află originalul din Șincai-Klein? Ca să nu ne înșelăm.

4. Nu știi, nu vă veți mînia pe mine — d-ta și d-nul Vasici — că eu am fost generos a face cîste unui student bun, care mi-au descris unele și altele socoti în treaba prenumerației și altor lucruri, o *Macrobio* din tom. I, adevă despre care ți-am scris că mi s-au trimis înapoi toată afumată ca pe o șoancă și din tom. II aceea care iarăși mi s-au trimis înapoi, ca în care nu se află coala a 18° și în care au fost scris numele cumpărătorului ?

5. Am avut nescari vorbe cu un protopop pentru tom. I din *Macrob.*, căci mi-au făgăduit, la trimisele mele scrisori, mai de multe ori că-mi va / trimite banii, ce tot au întîrziat și după ce i-am scris o scrisoare — cam orăzenească — adevă o țîră prea la adevăr pentru un popă, m-au întîmpinat cam mînios, zicîndu-mi că să știu că preoții nu-s purcari, ce și eu am adevărit că nu; ci aș fi trebuit să-i zic doară, că unii sînt mai răi decît purcarii. Apoi m[i]-au plătit, dar al 11° tom n-au luat.

6. Aici se vorbește că s-ar bate 3 inși după episcopia din Ardeal de 1. gr. n., adevă: Ioan Moga⁷, Ioan Popasu⁸ (se zice a fi sîrb) și oarece arh[imandrit] Vasilie Popovici⁹, aceștia de la d[um]neavoastră din Ardeal; iară de la noi, arhimandriții Șaguna¹⁰, născut peștan, țanțariu¹¹, și Kyrilovits.

—7. Respunsurile d-tale lui Gerando¹² au fost *non plus ultra*¹³ tuturor foarte plăcut¹⁴. La sfîrșit despre Hora și Cloșca atîta am de a-ți aduce aminte: ca să vadă lumea și românii să cunoască mișcările acele, bine ar fi de am fi ascultat să se preîntoarcă din *Eletkepek dd*¹⁵ 22 novembr. a. trecut, ce foarte clasic au descris Horvâth Mihály¹⁶, un preot tînăr catolic, însă prigonit de catolici pentru că în istoria sa foarte tare au descoperit adevărul în privința protestanților asupriți din Arhidio[ceza] Strigonului. Se află acum crescătoriu în Viena. Acolo se vede că cine au fost „diabolicis votae”¹⁶ adevă alții, și unii români la început. Eu cred că ar fi românilor plăcut a ști.

8. În *Serbske Narodne Novine* din 14 februarie a.c. nr. 13 întorcîndu-mi-se de pe serbie¹⁷, aceste ți le însemn:

„În clipa aceasta primirăm din Viena înbucurătoarea pentru tot neamul nostru cel dreptcredincios știre cum că aceia ce cu prilejul ținutei mai în urmă diete, prin rugăminte s-au cerut milostivului stăpîntoriu, țărăștile legi păstrîndu-le, numai pentru aceea au întîrziat, căci au vrut mila sa cea cesaro-crăiască, în înțelesul legii, după înaltul sieși cuvenit crăiesc drept, în lucrurile noastre cele bisericești, prin rezoluție crăiască afară de dietă a o cinsti. Aceea ce întregul popor de la bunul a patriei părinte așa de setos au așteptat, înălția-sa milostivul nostru monarh¹⁸ în măsură deplină credincioșilor săi supuși, fiilor a drepWedincioasei biserici, a împlini bine au voit, adevă prin datul mai de curînd afară crăiesc rescript sloboda din fieștecare altă în a noastră lege trecere milostivă au îngăduit”.

9. Mă vei ierta, d-le, că doară mă voi arăta o țîră cam neobraznic și poftitoriu de a fi lăudat, însă dacă văd că aceia carii bine știu de lucru nu vreu a-l face cunoscut, îndrăznesc eu următorul lucru a ți-l descoperi, că de-1 vei afla vrednic să-l pui în *Gazetă* pentru de a da îndemn și altora spre facere de bine.

Eu de la anul 1838 — de cînd mă aflu în Arad — lecuiesc preparanzii institutului nostru din Arad gratis și i-am tîmăduit din boale, parte acute, parte cronice, de care mai ales se țin rîni felii de felii, înflorescîții cutanate ș.a., iară medicamente de la an. (1)841 le dă d. Gheorghie Stupă, *ex quidam*. An. (1)841 au făcut suma 19 fl. 31 cr. conv. monet.; (1)842 = 21 fl., 7 cr.; (1)843 = 40 fl., 30 cr.; (1)844 = 48 fl., 49 cr.; (1)845 = 37 fl., 2 cr. arg., în suma 167 fl., 9 cr. arg. Facem, dară, bună-

tatea aceasta gratis cu acești mișei, doară se vor deda mai mult oamenii noștri la lecuri doftoricești, să nu creadă tot în superstiții etc.

D-ta de vei afla lucru, adecă sujetul, de treabă, în *Gazeta* le vei pune¹⁶ și vei aduce temeieri frumoase, după cum știi d-ta, dar nu atinge comembri Institutului. De nu, le vei lăsa, însă eu cred că pentru îndemn e vrednic de publițitate, numa mă rog ca să nu se știe că eu ți l-am împărțit. Pune că de la cutare au cutare abonat din părțile Orăzii-Mari îți este făcut cunoscut lucru, p.e. d-nul Gavra, ca care știi de lucru foarte bine, au și alt mădulariu din institut. Dar tac, ca să nu-mi vină mie de cinstre: eu acum făcui aceasta pentru d-nul apotecariu. Dar, cum zisei, mă rog anonimitate.

Rămiiind cu cuviincioasă cinstire și adevărată pretenie, sint al domniei-tale șerb cinstitoriu și apleeat,

At. Șandor. ¹⁷ /

[Adresa:] Den wohlgeborenen Herrn Georg v. Baricz, Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu Kronstadt. Franco

¹ *Mercuriul de Iași seara. Avizuri comerciale și interesante*, apare la Iași în 1845. Vezi *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, I, București, 1966, p. XVIII.

² *Universul*, apare la București între 8 iulie 1845 și 2 mai 1848 sub redacția lui I. Genilie. Vezi N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiile periodice* p. 758.

³ Fii bun.

⁴ Gh. Stupă, farmacist în Arad.

⁵ Mod de a expedia recomandat prin poștă.

⁶ Piesa lui Vasile Alecsandri, care e trecută în anunțurile din *Gazeta Transilvaniei* că se poate procura de la Iași.

⁷ Ioan Moga, arhimandrit la Sibiu.

⁸ Ioan Popasu, protopresbiter la Brașov.

⁹ Cleric cu studii la Viena după 1816; cf. N. Popea, *Archiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 17.

¹⁰ Andrei Șaguna era arhimandrit al mănăstirii Covil din Dieceza Neoplanta (Novi Sad).

¹¹ Macedo-român.

¹² *Aug. de Gerando*, scriitor francez, participant la revoluția maghiară din 1848. Căsătorit cu o contesă Teleki. Este foarte subiectiv în scrierile sale în raport cu românii.

¹³ Cum nu se poate mai bun.

¹⁴ E vorba de articolul *Răsunet la cele de pre fața 415 a Foaiei pentru minte s.c.l. an. tr. împărțite după domnul A. de Gerando*, semnat „Mai mulți inși din ținutul Brașovului” și apărut în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 15, p. 59.

„Răsunetul” viza publicarea în *Foaie pentru minte...* (1846, nr. 1, p. 15; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 și nr. 4, p. 25—28) a fragmentului intitulat *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Românii*, din lucrarea lui Augustine de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845, 2 voi. (Vezi biografia lui A. de Gerando în *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, București, 1973, p. 105, n. 1.) Fragmentul este precedat de un articol „preparator” allui Bariț (*Foaie pentru minte* 1845, nr. 51, p. 405-411 și nr. 52, p. 413-418: *Românii la d. A. de Gerando*) și urmat de un altul, analitic (*Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando*, în *ibid.*, 1846, nr. 6, p. 41—48 și nr. 7, p. 49-56).

¹⁵ Vezi articolul *Egy jelenet II Jozsef kormánytortenetebol* (O scenă din perioada de guvernare a lui Josif al II-lea), în *Elet kepek*, Pesta, nr. 22, noiembrie 1845. *Horvâth Mihaly*, 1809—1878, episcop de Cenad, istoric și om politic maghiar, minis-

tru al învățămîntului în 1848, ducea tocmai în această vreme o campanie de presă liberală. A scris o serie de lucrări istorice, printre care *Istoria industriei și comerțului în Ungaria în ultimele trei secole* (1840) și *Istoria maghiarilor* (1842—1846). Credem că Șandor se referă la aceasta din urmă. Vezi *Magyar eletraizi lexicon*. I, Budapest, 1967, p. 749.

¹⁶ De credință drăcească.

¹⁷ Traducerea lui At. Șandor din ziarul *Serbske Narodne Novine* a apărut sub titlul *Ungaria în Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 22 (14 martie), p. 86, specificându-se că a mai dat informații despre acest lucru în nr. 21.

¹⁸ Informațiile date de At. Șandor au primit, în formularea lui G. Barit, următoarea înfățișare (vezi articolul *Ungaria*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846' nr. 22, p. 86):

„De *Macrobioica* d-lui dr. Vasici, că mai mulți din părțile noastre nu voiesc a primi cu tomul I și pe al II-lea, nu știu pentru ce vă mirați. Ne-ati face prea mare cinstre dacă ați crede că toți carii petrec anii pe la institutele noastre ar ști și ceti; nu, ci ei rămîn tot simpli idioți, prin urmare nedestoinici a pricepe și a prețui asemenea produse. Ba, mulți dintre aceia nici pentru facerile de bine pipăite cu mina întinsă lor, numai în numele Domnului, nu știu să fie recunoscători. Spre dovadă, vă voi aduce o pildă carea eu cînd am auzit-o m-au adus la un feliu de melanholie. D-l doctor de medicină Atanasie Șandor din Arad de opt ani, adică de la 1838 caută, prescrie și lecuiește pe preparanzii bolnavi în institutul de acolo, scotînd pe mulți din osebite boale, precum de acelea care le zic medicii acute, altele/cronice, rări ș.a., ș.a., totdeauna numai în numele Domnului, gratis, iar d-l Georgie Stupă apotecariu (spițeriu, tot român) dădu pe cinci ani de la anul 1841 pînă la dec. a. 1845 tot la numitul institut medicini gratis, prețuite în sumă de 167 f. 9 cr. Numiții doi bărbați fac bunătatea aceasta mai mult cu scop ca, dedîndu-se viitorii învățători ai poporului cu lucruri medicești regulate, să nu mai creadă nici ei în superstiții, să scoată cu vreme și pe popor din aceleași; însă cine-i pricepe si cine le-au mulțumit vreodată? într-aceea, modestia d-lor îmi va ierta că eu îndată ce am aflat împrejurarea aceasta mi-am propus cu de-adinsul a nu o lăsa nepublicată, si iată că prilejul mi l-ați dat chiar dv.”

¹⁹ De mina lui Barit: „1846, mart. 16, dr. Sandor”.

XVIII

Arad 9^a aprilie (1)846 n.

Domnule redactor !

Ce în nr. *Gaz[etei]*22 despre atinsa rezoluție ches[aro] împărătească la libera trecere din legi[le] catol[ic]ă și greco-cat[olic]ă în legea răsăriteană gr. neunită s-au publicat¹ și ce despre deobște ținerea mulțamită și înălțarea ferbințelor rugăciuni pentru îndelunga și fericita viață a Monarhului s-au atins, aceea spre ase împlini în sârbătoarea Sf[inte]i Bunevestiri (blagoveștenii) în toată ierarhia s-au hotărît, trimițîndu-se prin excel.-sa metropolitul Carlovețului² respectivilor dd. episcopi pastoralele, în Viena tipărite, după cum se vede spre comunicare cu comunitățile de l. gr. n. dreptcredincioasă.

„Cu ce solenitate, cu ce evlavie, cu ce impresie făcută în sufletul credincioșilor s-au dus în sfîrșit în data serbare, adecă și a Sf. Bunevestiri și a deobște vestirei sus-atinsei rezoluții, acela numai care au fost de față poate să-și inchipuie. Măria-sa d-l diecezanul episcop, după ținuta sfîntă slujbă de dimineața la așa-numita biserica tokiuliană de aici, pe la 8 ceasuri, petrecut de căpeteniile orașului de l. gr. n., de o nenumărată mulțime de popor, cu proșesie (litie) înfrumțesată și de o companie

militărească din Reg[imentul] „Don Miguel”, spre serbarea solenității zilei cu însetare așteptate pofțită, în cântări armonioase de clerici și preparanți răsunătoare, după cetirea 4 evangheliilor în uliță, intrând în biserica catedrală, fu urmat de un popor numeros. La începutul sf. slujbe, măria-sa ep[iscopul], cu un cuvânt pătrunzător de bucurie, au făcut pe credincioși deștepti spre mila monarhului, revărsată și spre ai noștri, și de aceea spre ținerea slujbei de chilin pentru îndelunga viață a monarhului.

După obișnuita slujbă a sărbătoarei în ziua numită văzută, au urmat citirea pastorală metropolitane, apoi a unui țircular episcopesc către protopresbiterul locului, cetindu-se mai înainte pastorală / românește prin d-l protopresb[iterul] locului Ioan Raț, cu un ton răsunător și plin de viață. Acum, căutând omul împrejur, multe lacrimi de bucurie au putut vedea picăturind din sclipitorii ochi a credincioșilor. Sîrbește încă s-au cetit. La începerea cetirei au urmat cunoscută cântare omagială aci alăturată, întocmite versurile înainte de doi ani, prin d-l Teodor Serb, românești, cu o armonie de după o parodie întocmită, iară serbește cu armonia cunoscută, urmînd pe afară urletul trascurilor, slobozirea pustelor, trasul clopotelor, ce mai de multe ori s-au așijderit.

Prînzul de post la masa mării-sale în aceeași zi dat, nu altcum decît pompos s-au putut numi. Toasturile și închinările pentru înălțatul împărat, pentru toată Curtea Austriei, de cîntarea *Ține D[ioam]ne pe împăratuleto*. etc, de trasul clopotelor la biserica catedrală, de sunetul și bubuitul trascurilor fură urmărite, precum și la toasturile pentru îndelungă viață excel.-sale a metropolitului, care nencetat s-au ostănit pentru dobîndirea rezoluției, pentru măria-sa d-l diotecz[an] episcop, pentru d-l mai marele a școlilor inspector, precum și la toastele pentru toți mesenii cîntări potrivite s-au cîntat. Iară ostașii carii s-au ostănit a înfrumuseța solenitatea vor fi cinstiți, adecă aceea una com[pa]nie, cu 20 fior. arg. și 2 cove de vin”.

Aceste, cu pastorală dimpreună, a publica în mult prețuita *Gaz.* domniei-tale nu va fi de prisos pentru toată românimea.

În scrisoarea d-iei tale din urmă mă înștiințezi că de la Cluj mi-ai trimis 29 exempl. nr. 6 din tom. I a *Mag. istor.* adresat domnului Ioan Dragoș. Nu știu cum, dar te-ai smintit, că eu acele le-am primit demult, și așa, a doa oară tot acela 6 nr. nu-mi e de lipsă. Socotește ce e de făcut acum, să ți se trimită înapoi, au ce să se facă?

Dar *Curierul de ambe sexe* mai veni-va, ca să se împlinescă 12 n-ri, după cum era vorba? La acesta un prenumerant al meu s-au lăsat de tot, adecă se vede că, mestecat fiind cu ungerii, ca fofiscal a varmeghiei, d-l Mihail Cucsuba, nu gîndește cu românimea. Dar, să ierți, veni-va curu la măsură. El au plătit cînd ți-am trimis banii numai / pe jumătate an; exemplariul acesta de pe urmă a lui e la mine. Ce să fac cu el?

Dar novelele din prințipaturi toate ne vor veni cite am prenumerat, au rămîne-vor afară doară unele buletine? Ai bunățate a mă înștiința că pe cînd ne vor veni și cite, ca să culeg banii conveniți?

Episcopul nostru e rînduit de a sfinți preoții de 1. gr. n. și pentru Ardeal.

Auzim pe aici că fac unii preoți uniți moție cum să treacă la neunire. *Inter nos sit dictum*, oare n-ar fi mai bine pentru români ca ei să se împreune în privința religiei laolaltă ca și naționalitatea lor să poată spori și apoi să urmeze *un pium desiderium*? Arhiepiscop român doară în Ardeal, și așa să se taie de sîrbi.

D[omnul] Ioanovici*, loc[ui]tor director la Preparandia din Arad, se denumi de surogat Districtului Temes[varului] schol. gr. r. n. u. natio[na]l director în locul lui Luca Kengyelátz (suspendat ab officio et salario¹⁰), poate în perpetuum amotus”.

Mulțămesc de corespondința potrivită în privința mea, bine au ieșit.¹

Bani puțini s-au mai adunat pentru *Macrobotice* și pentru *Magaz. istoricj*. Li voi trimite cu banii novelor din Prințipaturi odată.

Rămîind cu cuviincioasă cinstire, al domniei-tale șerb cinstitoriu și prieten,

Â. Șand. ¹² / 46

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn Georg v. Baricz Redacteur der *Gazeta de Transilvania* und Professor, zu Cronstadt. Franco

¹ Vezi scrisoarea XVII.

² Iosif Rajacici.

³ Articolul-informație al lui At Șandor a fost publicat în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 29, p. 113—114. în continuare se reproduce pastorală în cauză.

⁴ Ioan Dragoș, om politic român bihorean.

⁵ Administrator financiar al comitatului, Mihail Cociuba, colaborator cu oficialitatea.

⁶ Gherasim Raț.

⁷ „între noi fie'zis.”

⁸ „O dorință fierbinte.”

⁹ *Constantin Ioanovici*, director al Districtului școlar din Timișoara, care după ce a administrat, în anii 1815/1816 și Districtul Caransebeșului, își pune candidatura la postul de inspector suprem al școlilor neunite, în 1825, la moartea inspectorului Ștefan Nestorovici. Deși se face un „recurs” (cerere, memoriu) către împărat, postul este dat lui Nicolae Temesváry. în 1846 inspectorul de Timișoara Luca Kengyelátz este suspendat din post, fiind numit ca director interimar al districtului timișan, directorul Institutului preparandial din Arad, Constantin Ioanovici. Vezi T. B o t i ș. *Istoria școaleip.* 48—49, 65.

¹⁰ „Din funcție și salar.”

¹¹ „Pe veci înlăturat.”

¹² De mina lui Bariț: „1846, apr. 9, dr. Șandor”.

XIX

Arad l 1 • mai (1)846 c.n.

Onorate domnule redactor !

În a 8^a l.c. mi s-au trimis scrisoarea aceasta aci alăturată, mie sunătoare, de la opidul Nădlac (locul nașterii mele, Comitat. Csanád), scrisă în obiectul care-l vei ceti și, pentru mai mare încredere, subscrisă de mai mulți, ba încă și de tatăl meu, Mudrity Toma titorul bisericesc, omul mai bogat în Nădlac, lucrătoriu de pămînt și speculant, stăpînit

riu ca de vreo o sută și două zeci de mii, mare sîrb, după aceea și nota-riul Fark Istvân, arman, însă pîrtinitoriu mare românilor, născut din Cluj ș.a. Ținta o vezi, că, pe cît pofta de a publica solenitatea cunoscută, pe atîta, au doară mai mult, de a prostitua pe cel mai bătrîn paroh, de neam și viță sîrb, Mihail Țervencovici, asesor a Lum[inatului] Comitat și a Cînstitolui] Consistoriu, care vezi că cum s-au purtat la aceea sole-nitate, despre care și eu a mea opinie — pro privata notitia — o adaog că e om et asinus in folio², sîrb bolund și fălos, umflat, toată învățătura îi e în urlete și cîntări sîrbești, sudelmi, dar bogat, că trăbuie s-o știi că în Diețea Aradului parohii mai bune nu sînt decît în Nădlac. N-are prunci, și o preuteasă zbiciul lui D-zeu! La acest preot au tras în conac înainte de 2 ani un preot român unit, îndreptat de un român nădlăcan ca la un preot de omenie, noapte în timp ploios și îmbălos. Inșă după ce preotul străin au diesprins caii și să se așeze cu muiera și pruncii, au băgat de samă preotul sîrbesc că gostiul lui ar fi preot unit. L-au țipat din conac în pripă, cu șerpoaica de preoteasă, și așa preotul unit s-au dus la subscrisul Varga, adevărat român. Apoi ține-te la pîre asupra lui Varga la episcopul³, zicînd preotul sîrbesc că Varga ar coludeli cu preoții uniți. Ce au vorbit episcopul tac, că mi-i greață a vorbi. Aceste țî Ie înșămnai și eu ca, de vei afla lucru de vrednic și vei voi a le împlini pofta subscrișilor, să cunoști omul mai bine, numai placă a cruța subscrierea acestori oameni ci a întrebuița numai litere începătoare, doară a unuia p.e., a notariului (Fark Istvân) f.s. Inșă din /aceste poți aduce pe de departe, sau ca și cum ar fi și așa oameni fără umanitate și nesimțire, numai totuși mă tem să nu cadă celălalt în goana vlădiciei, în care tot se află. Pe acel preot sîrbesc l-au pîrit acum 2 ani chiar prăuteasa lui la comisariul Aradului ca pe un curvariu, bețiu. Acest preot nu cred, ba știu de-a buna sama că nu cetește în viața lui nimic, nici că dă bani pe cărți de cetit, ci de joc. A lui mai mare însușitate este a mîna caili. Eu la scrisoarea aceasta am respuns și m[i]-am dat părerea mea, dar subscrisul Varga s-au adresat la d-l Gavra⁴ și poftesc nesmintit publicarea acestei scrisori. Eu dară țî-o trimit în origine, și fă ce știi. Numai că e așa blăstămat de preot vrednic de ură, și, ce e mai mult, încă sîrb⁵.

In a 9^a, adecă alaltăieri, am primit prin d-l Dragoș cele 29 exempl. din tom. II, nr. 1 *Mag. istor.* Dar cum va fi acum? De la d-l Nistor, prof. din Beiuș, despre prenumerații lui aceste primii, zicînd aceștia că *pacta paciscentibus legem possunt* și că ei pe lîngă condițiile la început publicate s-au prenumerat, iară la condiții nouă nu se îndatora. Pentru aceea, se lasă de prenumerat la tom. al II-lea. Din tom. I mi-au trimis înapoi n-rii 4—5—6 a unui profesor prenumerat, care s-au dus la parohie în Bănat. Pentru ceialaltii 9 prenumerați îmi scrie că toți, la plătirea nr-lor 4—5—6, nevoind a se mai prenumera mi-au tras cîte un sfaņț din nr. 1, la care au plătit doi sfaņți. Să fiu eu știut despre publicarea pe scoarța nr. 1 tom. II că, deși nu voiesc a se prenumera mai departe, totuși n-au drept a trage sfaņțigul de la nr. 1 tom. I! Inșă această condiție acum o cunoscu. Pentru aceea, de la 9 prenumerați pe nr. 4—5—6 am primit cît mi-au trimis, adică 18 sfaņți. Iară pentru nr. 2—3 de la 10 prenumerați banii sînt trimiși tot de la Beiuș d-lui Gavra,

care îi ține la sine, zicîndu-mi că el are socoată cu d-l Laureani și că se vor înțelege / laolaltă. Eu cred⁶ că d-lor au socoată, dar eu aș vrea a-mi face socoată mea mai întii. (Ii merge rău cu Șincail!) Sînt'dară la d-l Gavra, pentru nr. 2—3, de la 10 prenumerați⁷ 6 fl., 40 cr. arg. Pe nr. 2—3 numai de la un prenumerat îndepărtat n-am primit banii. Pe n-rii 4—5—6, de ai mei prenumerați, de la 2 n-am primit. Se află dară la mine:

Din prețul *Macroboticei* tom. al II-lea 20 fl. arg.
Din prețul *Macroboticei* tom. I 12 fl. 30 cr.
Magaz. istoric 4—5—6 nr. 10 fl.

42 fl. 30 cr.

15ă țî-i trimit aceștia cît de curînd? Am să aștept pînă voi primi toți pe n-rii 2—3—4—5—6 restanți, că de la d-nul știu că nu-i capăt, fiindcă și așa are socoată cu d-l Laureani!

Nu știu cum va fi cu tom. la II-lea. Nu vor voi să plătească înainte, și apoi ce vom face? Puține vor rămînea și apoi n-rii să țî-i retrimit?

Dar cu novelele din Moldo-România cum stă lucrul de nu le mai căpătăm? Noi am rînduit:

Albina român.

Buletinul oficial prețul pe un an = 20 fl. 40 cr. arg.

Arhiva Albinei

Icoana lunei 24 sfaņți

Mercuriul din Iashi = 14 sfaņți

Curierul rom. 1 „ „ „ „ „ „ „ „

Buletinul oficial) P = 2 „ „ „ „ „

Vestitoriul rom. = 4 ruble

învățătoriul satului — 4 sfaņți

Universul = 14 sfaņți

Acestor novele preț pe un an întreg face 56 fl. arg. iară pe jumătate de an 28 fl. arg. Noi dară / atîta am avea de a trimite, dar am întîrziat a trimite, că nu știu veni-ne-vor sau ba? Și veni-ne-vor regulat? Banii se află mai toți la mine. Mai sînt cîțiva înapoi, ce lesne se vor aduna, numai să știu că primim novelele cu rînduială.

Am primit din novelele acestea: în 31/3 s.n. din:

Mercuriul din Iashi nr. 1

învățătoriul satului nr. 9

(smîntește n-rul al 7)

Icoana lunei nr. 10

Curierul român. nr. 11

Universul nr. 25

în 14/4:

Curierul român. n-rii 13—21

(smîntește n-rul 12)

<i>Icoana lumii</i>	n-rii 15—19
(smintește dară n-rii 11, 12, 13, 14)	
<i>Invâțatoriul satului</i>	n-rii 10—11
<i>Buletinul Gazetei oficiale</i>	n-rii 9—16
(smintesc n-rii 1—9)	

Din celelalte novele nici un număr n-am primit. Placă dară a ne înștiința că trimite-ni-se-vor toate acele sau nu, ca să știu pentru care trimite banii? Dară iară ne rugăm de rînduală ca să le primim la timp.

În a 2-a mai mare brumă au fost pe la noi și ne-au stricat viile, pe șest toate; la dealuri, la Magerat au rămas mai întregi. Cătră Oradie, Timișoara, Logos, Biserica Albă, toate stricate, unde sînt poamele, păsula etc. Destulă pagubă!

Asupra reseriptului împărătesc* în privința legii noastre se scoală comitaturile, aflînd fără cale că Majestatea-Sa au dat rezoluție afară de Dietă. Vezi bine!

Al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atan. Șandor. /

¹ Nădlac, oraș în comit. Arad.

² „Pentru uz particular.”

³ „Măgar de format mare (în toată legea).”

⁴ Gherasim Raț.

⁵ Vezi nota 2 la scrisoarea VI.

⁶ Datele respective au fost folosite de G. Bariț în nota apărută sub titlul *Ungaria, în Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 45, p. 178—179 în care se spune: „Cu acest prilej ne folosim a îndestula, pe cît se poate, de la noi dorința a celor șase mădulari ai comunității românilor greco-neuniți din orașul Nădlac în Ungaria, carii într-o lungă corespondență cer a li se arăta durerea în public, cum că unul din preoții locali, parohul sîrb de neam, rugat în tot chipul, n-au voit a lua parte la serbarea de la Bunavestire. Censura îndreaptă pe d-lor a-și duce plînsorea drept la competentul tribunal bisericesc, căci altmîntrelea s-ar da prilej de replici foarte neplăcute-Israile!”

⁷ „învoielile sînt legi pentru cei ce le încheie.”

⁸ Vezi nota 17 la scrisoarea XVII.

XX

Arad 20/6 (1)846 n.

Domnule redactor !

Din a 11/5 n-am avut norocire a-ți scrie, nici răspuns a primi de la domnia-ta.

Înainte de ce te voi încunoștința despre banii la mine aflători din prețul gazetelor moldo-române și a unora cărți, voi să-ți descopăr cum sînt însărcinat de d-l Gavra cu articolul acesta a ț-i trimite.

Avînd eu cu d-l Gavra din datorința slujbei mai de mult[e] ori treabă și aflîndu-l lucrînd pe lexiconul conversaționalnic, mi-au cetit articolul aci descris, rugîndu-mă ca eu să-l espediruiesc domniei-tale. Eu dară, cam știind relațiile încordătoare întră dumneavoastră cam pe de departe, nu i-am putut abnega. Numai la aceea ce d-nia-sa au poftit,

ca subț numele meu să-l espediruiesc, nu m-am învoit (N.B.: că nu vreau să-i fiu Ursulescu¹); ci să pună preambulul ce se află în art[ic]ulul aci trimis nu m-am împotrivit, adecă că *prin un colectant al Gazetei se trimite*. Acum dară nu știu cum îl vei primi d-ta acest articol și pune-l-vei în *Foaia* sau *Gazeta* domniei-tale, sau ba? Afla-l-vei de vrednic, și că doară alte împrejurări nu te vor opri a-l pune, nici aceea nu știu. Orișicum, eu d-lui Gavra nu-i putui abnega și nu-mi putui spăla minile.

D-le redactor! Nu știu ce vei socoti, că banii pentru novelele moldo-românești nici astăzi nu ț-i-am trimis, precum și pentru *Mag. istor.* tom. I, ii-rii primiți. Dar ce e de făcut, după ce unul și altul abonat la *Magaz. istoric*, unii n-ri nici astăzi nu mi i-au plătit și tot am așteptat să-i primesc, ca să nu-mi îngrămădesc socoata? Dar pe cînd eram să-l caut m-am bolnăvit, și așa iarăși l-am scăpat. După cum te-am înștiințat în scrisoarea mea, că din Beiuș nu vreau să primească tom. II din *M. ist.* sub condiții nouă, și pe aici încă vine lucru cam neplăcut; unii se trag și înapoi a primi tom. II. Iară ce se atinge de novelele m[oldo]-rom[ânești], fiindcă puțini numeri, și aceia numai acum / mai tîrziu ni-or sosit și unii se smintesc, după cum se vede:

Din *Mercuriul din Iași* mi-au sosit numai nr. 1

Din *Invâțatoriul satului* mi-au sosit numai n-ri 14

Din *Universul* din an. [1]845 mi-au sosit numai n-ri 25

Din *Universul* din an. [1]846 mi-au sosit numai n-ri 17

Din *Curierul român*, mi-au sosit numai n-ri 30

(smintesc din *Curierul rom.* n-rii 12, 22, 23, 24, 26)

Buletinul oficial ni-au sosit pînă la nr. 23

(aci încă smintesc, dar nu-s așa ponderozi pentru noi)

Icoana lumii au sosit pînă la nr. 19

(dar smintește nr. 11, 12, 13, 14)

Albina rom. ni-au sosit nr. 38

(încă smintesc nr. 3, 16, 26, 31).

Veni-ne-vor toți numerii de pe semestrul I, barem din novelele cele mai ponderoaze, că aci unii se scoală în asupra mea. Dar cu *Curierul de ambe. sexe* cum stăm, complini-se-vor 12 n-ri?

Banii toți cîți se află la mine, cît de curînd, la tîrgul Aradului (S. Petru) cu de-a bună samă, cîți se află la mine, ț-i-i voi trimite, însă, după cum spusei mai sus, aștept să ies odată cu socoata *M. ist.* tom. I.

În unii n-ri *Siebenbfurger*] *W[ochen]blatt* — nu-mi aduc aminte-am cetit că în Banat, în bunurile grofului Batthiany [recte: Batthyány]: Valkány, Szt. Miklos și Egres, atîte sute de familii au trecut la unire². Spune-i că e minciună groasă, că tocma în Valkány bun[ul] lui gr[of] Bat[thyány] numai 5 familii au rămas; în Szt. Miklos, bunul lui grof Nako, 3; în Egres, bunul lui grof Szapeny, iară 3 au rămas. Ceilalți toți s-au în[t]ors la neunire. S-au aflat odată vlădica Timișoarei generos că au îngăduit la Szt. Miklos să fie slujba mestecată, ce pînă acum au fost numai sîrbește. La Valkány au făcut oamenilor, venetici din Ardeal, pe voie că au îndepărtat popii sîrbești și li-au dat popi români și așa s-au întîmplat. Dar nu e după cum au publicat *Sieb. W-blatt*. Aceea e drept

că românii sînt nestatornici și că le trăbuie *unire*, dar nu totdeauna unirea religioasă, că cu aceea mai tare se învrăjdesc.

Al d-tale serb cinstitoriu,

Șand.f

Aluzie la un apărător al lui Al. Gavra, Lazăr Ursulescu (pseudonimul protopopului Mihail Frișcan din Toracul Mare) care, într-o suită de articole din *Gazeta de Transilvania* din 1845 îl apără pe profesorul de la Arad împotriva denigratorilor. Articolul său se intitulează *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericesti, militarești și civile de lingă riul Dimboviții, publicate în Foaia pentru minte sub nr. 43 a. 1844 împotriva d. A. Gavra, editorul scriptelor șincaio-clainiene și a apărut în Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 7, p. 27-28; nr. 8, p. 31-32; nr. 9, p. 36; nr. 10, p. 40; nr. 11, p. 44; nr. 12, p. 48; nr. 13, p. 52; nr. 14, p. 56. Articolul lui Gavra însă n-a fost publicat în *Gazeta*.

2 Vezi *Siebenbürger Wochenblatt*, 1846, nr. 43, p. 169 la rubrica *Ungarn*, articolul *Aristocrația maghiară din Pesta desfășoară mai nou o activitate susținută*.

XXI

Arad în a \$ decemv. (1)846 n.

Domnule redactor !

Am norocire a-ți trimite și articolul acesta \ ca să-l judeci și, de e cu puțința, să se pună în *Gazeta* domniei-tale în întregitatea sa, bine; de nu, fă cum vei putea, însă fără a da lucrul la față pe auctorul său.

Mi-au sosit de la Timișoara prin carul iute exemplarele din tom. II despre care m-ai fost înștiințat : 2 exempl. din tom. I, nr. 1, 10 exempl. din *Manualul de philosophie*¹, 7 exempl. de (*Jberblick iiber die Geschichte der Rumänen*, dar acestei de pe urmă nu-i știu prețul că n-am avut înștiințare. Nici la publicarea lui în *Gazeta* nu este pus prețul. Este asemenea nr. 1 din tom. I = 2 sf. fiindcă tot aceea se cuprinde, sau mai mult, sau mai puțin?

Despre *Magaz. istor.* am înștiințat pe d-nul Gavra să mijlocească, doară-l vor primi beiușenii.

Cu *Macrobotica* tom. al II-lea, rău, că la 4 protopopi trimițind mai de cînd mi-au sosit, și nici acum nu mi-au trimis prețul. Nu mă cutez să le mai dau, mai bine rămînă în întregimea sa.

Ti-am fost scris într-un rînd că aș dori bucurosi *Historia* despre români ce o dă d-l Laureani franțuzește⁴, dar văd că nu e altă decît nr. 1 din tom. I a *Mag. istor.*⁵, așadară revoc. Gramatica⁶ ce o da afară mai tare m-ar interesa.

La *Istoria biserecească* prenumără din partea mea pentru doi.

Adevărat că pentru *Icoana lumii* nu s-au trimis / prețul din pricină ca nu ni-au venit numai n-rii 1—10, 15—19, 46 și 50, aceștia din urmă cu 2 icoane frumoase, care eu deloc le-am și cuprins în rame. Veni-ne-vor toți sau ba, că zău m-ar interesa astronomia și fizica populară, să dau și preparanzilor spre cetire. Prețul și așa voi fi silit să-l plătesc eu, ce și fără de-a avea bucurie de toți n-rii — doară ...

Din *Curierul rom.* mi-au sosit n-ri 71

Din *Univers* n-ri 40, smintesc însă n-rii 25—29.

Din *Albina rom.* au sosit n-ri 87, smintește însă n-rul 3, 16, 26, iară unii n-ri mi s-au trimis mai de multe ori, de 2 ori, din *Albina rom.* din acești din urmă.

^ Din *învățătorul satului* n-ri 23 mi-au sosit. Incepe-se prenumerar[e]a la *învățătorul satului* de la anul nou, că unul s-au arătat ?

La novelele moldo-românești după sfîrșitul anului cu greu voi putea mai adăti să se prenumere acțiunii mei, și pentru aceea numai de după preiiumerarea de aici trimisă și înștiințare făcută despre aceea, vei binevoi a rîndui pentru noi acele novele, precum și pentru *Siebenburger W[ochen]blatt*. La aceasta s-au arătat altul, de mai va ține vorba! Unul au plătit prenumerarea la *Gazeta* pe întregul anul viitoriu.

Uitai a aduce înainte și aceasta că articolul aici trimis este cu atîtea macule și ștersuri — după cum vezi — dar mă iartă, că zău n-am avut vreme să-l mai descriu o dată și, de nu te vei mînie, primește-1 și așa și mă dezvinovățește.

^ Despre Liszt⁸ nu e adevărat ce scrie *Sieb[enburger] W[ochen]blatt* că i-au ieșit magistratul în corpore înainte⁹, ci numai ogîrșitul de *Burgermeister* cu nește hățingăi carii nu se țin de magistrat.

Iscusitei prietenii recomandîndu-mă, sînt al d-tale adevărat cinstitoriu și prieten,

*Atan. Șandor. / 50**

¹ Vezi nota 8 la scrisoarea XXII.

² *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne. Tradus de A. T. Laurian, profesor de filosofie în Colegiul National București, 1846.*

³ în 1846 Laurian publică la București o „Scurtă privire asupra istoriei românilor” în limbile latină, franceză și germană. Titlul exact al broșurii germane este: *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romanen*.

⁴ „Istoria” lui Aug. Tr. Laurian la care se referă Șandor este aceeași *Brevis conspectus hystoriae Romanorum*, 1846, în varianta sa franceză: *Coup oVoeil sur l'histoire des Roumains*.

⁵ Adică *Discurs introductiv la istoria românilor*, cu care Laurian deschide publicația *Magazin istoric pentru Dacia*, în 1845. *

⁶ În afară de *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romane in utraque Daciae vigentis vulgo-valachicae*, Viena, 1840, nu cunoaștem o altă gramatică a lui Laurian. La aceasta, probabil, se referă și Șandor. Ceva mai mult, deducem de aici că profesorul arădan, atît de preocupat de problemele gramaticii românești, nu cunoștea această epocală contribuție filologică, după 6 ani de la apariție. Se întărește, astfel, o concluzie formulată în voi. I al acestei ediții (*George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, scrisori de la A. T. Laurian, p. 103, n. 3), că *Tentamenul...* nu s-a bucurat de simpatia deosebită a lui Barit* faptul se dovedește prin slaba popularizare pe care foile brașovene o fac acestei cărți (un anunț în 1839 și altul abia în... 1847), în contrast cu larga propagandă iacuta *Magazinului istoric* și scrierilor ulterioare ale lui Laurian.

⁷ Aceași *Istorie biserecească* — apărută la București cu un an în urmă în 1845. Vezi scris. XVI, n. 15.

⁸ Franz Liszt, mare pianist și compozitor.

lui Ș ^ " am găsit articolul în cauză în ziarul german. E, probabil, o confuzie a

Arad 12 ianuar (1)847 n.

Domnule redactor !

Cătră prenumeranții la *Gazetă* și *Foaie* în i ianuarie a.c. călin[dar] n[ou] trimiși, mai însămn încă pe alții următori:

1. Tekintetes Konstantiny Demeter urnak [Nagy] Váradi kerii-letben g[6rog] n[em] e[gyesult] iskolák kirjalji igazgatoja es tobb n[agyságo]s megyek táblabirâjnak. *Aradon.*

2. Tekintetes Brâgyân Gyorgy Crnak hites iigyved es tobb n[agy-ságo]s megyek táblabirâjnak. *Aradon.*¹

De toți, dară, sint cu mine cu tot 9 și unul \&Sieb.W[ochen]blatt, precum și un exemplar de *învățătorul satului* se pofteste. Banii se vor trimite cum vor plăti toți prenumeranții, așijderea și aceia culeși pe câteva *Macrobotice* și *Magaz. istor.*, *Manualul de philosophie*. Așa și banii neplătiți pe *Curierul rom.* și *Icoana lumii*, an. (1)846. Iar despre *Schneller Vberblick uber die Geschichte der Romanen*² a d-lui Laureani, nici pînă acum nu știu cu ce preț să se vîndă³.

În scrisoarea dinaintea acesteia trimise⁴ am îndrăznit a te însărcina cu o comisie, de a-mi procura istoria Țării Românești și a Moldovei care nu vor fi de tot scumpe, cea mai bine scrisă. Cu prilej cînd mă vei noroci cu vreo scrisoare, ai bunătate de a mă înștiința despre prețul ei, ca să știu nu-mi va veni prea scumpă, / fiindcă țărenii și moldovenii cu mai multe dărabe de galbeni își plătesc cărțile, ce noi pe aici nu prea sîntem în stare a face.

Dicționarul publicat⁵ în nr. *Foaiei* 51 va fi românilor mult folositorul, numai ajute-i D-zeu să iasă la lumină așa lucru. Dar nu știu ce pri[n]cipi are auctoriul, d-l Stamat. Cine e d-sa, de nu se ține cam de principele pînă acum luate de ortografie? Scrie p.e. în timpul de curînd trecut, 1 persoană, fără S în capăt, *bătui* iară nu *bătuii*. Adevărat că mai mulți scrietori românești se deschilinesc în privința ortografiei, semn că pînă acum încă nu e statornicită, nu i-au ajuns timpul.

Beiușenii încă nici pînă acum nu m-au înștiințat despre mai departe primirea *Magaz. istor.* Cu greu vom ajunge scopul, mai vîrtos că d-l Nistor, care încă mai multă simpatie au arătat cătră literatura românească, s-a transferat la o parohie în laturi.

Despre art. 99—100 a. tr., la curiozitatea unora carii au voit să știe auctorul, d-nul Serb⁶ aceea au răspuns că renomitul preot unit (fostul profesor la Beiuș) Pap Zsiga⁷, care au petrecut mult timp prin Bănat în treaba proselitismului, și acum de curînd, plane, se zice că au fost la Carloveț, l-au scris. Ce d-nul Serb mai ales cu aceea i-au învins, că d-l Pap Zsiga la congregația Aradului au fost la Arad, și, cercetînd M și pe dînsul, au adus d-l Pap în discurs înainte adunarea literarie ținută ia Neoplanta⁸ și unele și altele obiecte din ea. N-ai crede cam ce mișcări au făcut pe aici, însă sumum silentium⁹ ...

Cu cuviincioasă cinstire espertei prietenii recomandîndu-mă, sînt al domniei-tale șerb cinstitoriu,

Atan. Șandor.

întreabă un prenumerant la *Magaz. istoric* că, prin ceva întîmplare smintindu-i cîți n-ri din tom. I, pute-i-ar căpăta? Mi se pare 4 n-ri din început, mi-au spus. /

¹ Spectabilului Dimitrie Constantini, director crăiesc al școlilor greco-neu-nite din Districtul Orășii Mari și asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad. Spectabilului domn Gheorghe Brădean, avocat și asesor al mai multe ilustre comitate. în Arad.

² Titlul exact: *Schneller Vberblick der Geschichte der Romanen.*

³ Știm dintr-o scrisoare a lui Laurian către Bariț, datată București, 3 august 1846 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 114), că prețul acestei lucrări era de 20 vîntăgi.

⁴ Nu s-a păstrat. în scris, anterioară, XXI, nu se pomenește nici o „istorie” -a-Țării Românești sau Moldovei.

⁵ Vezi T. Stamat, *Pentru un lesicon*, în *Foaie pentru minte*, 1846, nr. 51, p. 404—407. Dicționarul anunțat de Stamat va mai întîrzia, apărînd abia în 1852 cu titlul *Vocabulariu de limba germană și română.*

⁶ Teodor Serb, avocat și fruntaș politic și cultural din Arad.

⁷ *Sigismund Pop*, fruntaș politic român din Bihor, deputat în mai multe diete și parlamente din Pesta, colaborator al revoluției maghiare din 1848, redactor al ziarului *Democrația*, Pesta, 1848—1849 și *Concordia*, Pesta, 1861—1870.

⁸ Despre adunarea literară de la Novisad (Neoplanta) care a avut loc în septembrie 1846, G. Bariț publică un articol în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 99, p. 394—397 și nr. 100, p. 397). E posibil ca acesta să fie și cel despre care vorbește A. Șandor în scrisoarea anterioară (6 dec. 1846). Vezi scris. XXI, n. 1.

⁹ Cu cea mai mare discreție.

XXIII

Arad 1 februar (1)847 n.

Domnule redactor !

S-au mai arătat un prenumerant la *Gazeta* și *Foaia*, căruia să i se trimită toți n-rii. Ești rugat să [pui] adresa: T. cz. Giba Demeter oskolai helybeli igazgato urnak, Aradon at. *Pankotân*.

În vara zilei de astăzi am predat d-lui Constantin Ioanovici, avocat și districtual] director, care va să meargă mine de dimineață cu carul iute la Timișoara, prin d-nul Georg Iuga et compagnie, domniei-tale spre trimitere 83 fior. argint, după cum urmează spețificați:

Pentru 9 prenumeranți la *Gazeta* și *Foaie*... 36 fl.

N.R. Predîndu-mi și d-l Ioanovici pentru a sa prenumeranție la *Gazeta*, despre care ți-au scris singur de-a dreptul. De la d-l Ioanovici de la Dobriczin încă n-am primit banii, carii ți se vor trimite de plată altă dată. Eu dară sînt iertat de a plăti pentru a mea persoană la *Gazeta* etc. Pentru *Sieb.*

W[ochen]blatt 3 fl. 30 cr.

Pentru *învățătorul satului* pe a. curg 1 fl. 20 cr.

Pentru *Curierul de ambe sexe* pe 1847 d. Serb 3 f. 30 cr.

Kurzer Oberblick der Geschichte etc. 2 exemplare vândute 1 f. 20 cr.
 De la 6 prenumerați la *Magaz. istor.* pe tom. II plătiind numai cu primirea tuturor numerilor 12 fl.
 (trimitînd de dto 6/8 (1)846 de la 7 prenumerați carii au plătit înainte cu primirea nr. 1)
 Restul de la d-1 parohul Nădlacului Petru Varga pe *Gazetă et F[oaie]* semestrul 2, (1)846 2 fl. 40 cr.
 Lat. 60 fl. 20 cr./argint.
 Translat 60 fl. 20 cr.

Pe un nr. 1 din tom. I a *Magaz. ist.* (țiind unul pentru mine) 40 cr.
 Pentru *Manualul de philosophie* pe 8 exempl. plătite 8 fl.
 (un exempl. e încă plătit și unul mi-au rămas mie)
 Pentru *Universul* pe anul curgătoriu (țiindu-1 eu și d-1 Serb) 4 fl. 40 cr.
 Din *Curierul rom.* și *Buletin*, an. (1)846 am rămas datoriu cu 18 sf.
 Pe *Icoana lumii* am rămas datoriu iarăși pe anul trecut 14 sf.
 Suma 32 sf. = 10 fl. 40 cr.

Suma sumar 84 fl. 20 cr.
 Din aceștia îmi trag afară cheltuiala mea pentru trimiterea poliței prin Joseph Libri 8/8 (1)846 făcută 30 cr.
 Pentru aducerea n-rilor 2, 3, 4, 5, 6 din tom. II exemplare 29, 10 exempl. de *Manualul de philosophie* și 8 exempl. din *Kurzer Oberblick* am plătit 20 cr.
 Aducerea *Curierului de ambe sexe* 10 cr.
 1 fl. 20 cr. arg.,
 carii scoțindu-se din 84 fl. 20 = 83 fl. rămîn.

Despre carii d-ta după ce i-ai primit vei fi bun a-mi scrie ca să știu ce s-au întîmplat.

Nu toți, dară, ți-au plătit pentru *Magaz. istor.*, dar nici că l-au primit aceștia. Cu beiușanii nu știu ce să se întîmple.

52* Novele din Moldo-România (afară de *învățătoria satului* și *Universul* pe anul curgătoriu), nu ne vor s[osi] [a]cum odată, fiindcă nu s-au învoit unii. Pentru aceste 2 n-ri, după cum se văd, s-au trimis banii.

Trimit banii și pentru *Curierul rom.* și *Icoana lumii* an. (1)846, batăr că companiștii — unii — n-au plătit, pentru că nu mi-au venit toți numerii. Și așa, dacă eu n-am știut șede să nu-mi fac de lucru și cheltuială și ca să nu-mi perd omenia, luind lucrul pe mine, trăbuie să-i plătesc* din poșnariul meu. De cumva poți face modrul ca să nu-i plătești pe *Icoană*, care mi se vede că numai jumătate de an au ținut, așa trimite-m[i] pe banii aceia vreo carte care d-ta vei afla de bună mie, după cum am mai fost rugat. Istoria Moldaviei și a Țării românești mi-ar foarte plăcea, iar de nu se poate, dă-i la locul său. Din *Albina rom.* nu mi-au venit pe an. tr. nr. 3, 16, 26, 79, 103, 104; din *Curierul rom.* 42, 49, 54, 87; din *Icoana lumii*, plane, mult smintesc. D-le, nu-ți face de lucru și grije pentru aceea, nouă adevărat ni-ar plăcea să le avem, dar dacă au perit, "ce"să facem.

Din *Curierul de ambe sexe* cu 6 exempl. mi-au venit mai mult decît ce au fost prenumerați. Cred, d-le, că în atîta lucru lesne te-au putut zăbuni. Ce va fi de făcut cu ele?

Trimit și biletul d-lui Serb la *Curierul de ambe sexe* pe an. curg. A u plătit și, după cum se arată în socoata, se trimite prețul. De se vor mai arăta prenumerați la el, ți-i voi împărtăși. Se întrebă un exempl. din tom. I *Mag. istor.*; din al II-lea sînt la mine, după cum știi d-ta, destule. Veni-va *Universul* și *Învățătoria satului* pe anul acesta pentru carii se trimit banii? Nu știu cînd voi putea încheia socoata cu d-1 Gavra, ca să-mi plătească exemplarele din *Macrobioțica*, pentru care au primit banii de la alții, și unele exempl. din *Magaz. istoric*, pentru care iară au primit banii de la Beiuș. Dacă n-am încătro, voi mai aștepta pînă, dară, îi va ieși *Lexiconul*, au cum îl cheamă, tom. I, că mi-au făgăduit că atunci îmi va plăti. De cumva sînt acolo la Brașov bani, doară mai bine ar fi de a-i opri. El însuși e datoriu aproape la 40 fl. arg.; tot îmi făgăduiește că-mi va plăti.

Dicționarul publicat de Stamati⁴ va fi interesant. Dar oare cine e blăstămatul care ne deduce de la savromați?

Nu mi-au venit nr. 4 din *Gaz.* și *Foaie* al 2. Protopresbiterii tot îmi făgăduiesc că-mi vor trimite banii pe *Macrobioțici*, dar tot mințesc, se dezvinovățesc cu scumpetea. Să fie om episcopul nostru, mi-ar fi plătit ei mai de mult, dar de-a fitea îi spune omul lui.

O, d-le, ce deschilinire întră ortografia *Organului luminărei* și *Curierul de ambe sexe*! Și apoi care e mai bună? Mult va trăbui cioplit pe ea! Cine are mai drept? Cine au sgodit mai bine?

Multprețuitei prieteniei d-tale recomandîndu-mă, sînt al d-tale multcinstitoriu șerb,

Atan. Șandor.* /

D[omnul] Ioanovici mi-au spus că și el va trimite banii scoși de la jidov, nu știu bine, cred în sumă 133 fl. valut. /

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn Georg Baricz, Redacteur der *Gazeta de Transilvania*, zu Cronstadt. Franco

¹ Cînsitului domn Dumitru Giba, director școlar local. Prin Arad, în Pincota.

² Greșală de transcriere. Titlul corect al cărții lui Laurian este: *Schneller Überblick der Geschichte der Rumänen* (vezi și scris. XXII, n. 2).

³ Aceeași greșală.

⁴ Vezi nota 5 la scrisoarea precedentă.

⁵ Ziar editat de T. Cipariu la Blaj, între 4 ianuarie 1847 și 28 aprilie 1848.

⁶ De mina lui Bariț: „1847, febr. 1, dr. A. Șandor.”

XXIV

Arad 16 febr. n. (1)847

Preaonorate domnule I

Multiprețioasa scrisoarea d-tale cu dată din 1° febr. am primit-o și bas în ziua aceasta ți-am scris și eu, înștiințîndu-te că ți-am trimis prin d-l Ioanovici, directorul la Timișoara, 83 fl. argint și cum că d-sa încă din parte-și îți va trimite cu ce e dătoriu. Te-am înștiințat mai încolo că-i va depune la d-l Iuga, dar fiind tîrziu, nu am putut, ci i-am depus în Fabrik la un *Arghir*. Primi-tu-i-ai sau ba? Ai bunătate a mă înștiința.

Pe lîngă toată graba ce am, îți scriu din rugarea d-lui Terentie Raț, care s-au prenumerat la *Sieb. Wochenblatt* — și banii încă ți-am trimis în suma sus-atînsă — că cum e treaba de nu-și capătă novelele aceste? La început i-au venit 2, 3 n-ri, dar ba mai mult. Ai bunătate a da de știre la locul cuviincios, te rog, fiindcă pe mine am luat aceea sarcină și eu iară m-am adresat cătră d-ta și în treaba aceea.

Dar *Invățatoriul satului* veni-m[i]-va pe an. c[urgător], pentru care iară am trimis banii? La aceste s-au prenumerat un student.

Albina românească și alaltăieri mi-au venit pe an. c. Cred că doară s-au făcut ceva confuzie, că eu n-am prenumerat, că singur mi-i prea scumpă, și iară soții de anul tr. s-au lăsat de tot. Mi-au venit nr. 2, 3, 4, 5. Așa, te rog ai bunătate a reclama, apoi trimite-ți-i-voi napoi acești numeri?

În scrisoarea mea de *ă*^o 12 ianuarie te-am înștiințat că un abonat, adecă d-l Constantini, / ar pofti cîteva n-ri din *Mag. ist.*, tom. I. D-sa pofteste tot tom. I. La mine se află din tom. I nr. 4, 5, 6, carii n-au vrut să-i primească vestitul și renomitul promotor al prozelitismului Pap Zsiga de la Beiuș, apostolul cel nou în Bănat. În scrisoarea mea d^o 1 febr. iară te-am fost rugat pentru alt abonat, iarăși tom. I din *Mag. istoric*.

Cu beiușanii va merge greu treaba, că ei vor zice că ce au la mîină din tom. I aceea e proprietatea lor și nu vor voi a da înapoi, mai ales fiind și cam nește oameni puțin cu paguba altuia gînditori.

Ce se atinge de *Macrobistici*, bine ar fi în novele a atinge lucru; numai, aceia carii ar trăbui să cetească — de ar avea simțire și omenie — nu le vor ceti. Despre *Manual* ¹ îmi scrii că vrei încă a-mi trimite vreo 30. Bucuros le primesc, numai știu că vor zăcea la mine, că această carte nu este de tot insul. Aceste 10 ce mi s-au trimis cam cu greu le-am

împărțit. Publicul nostru e sărac și dacă-l îmbii de multe ori cu cărți, încă se mînie pe om, ba și batjocorește.

Prețul restant novelelor moldo-române încă ți l-am trimis. De cumva vei putea face — pentru că din *Icoană* și *Curierul rom.* mult nu mi-au venit — ca să nu întregești prețul, bine, mai ales că acei 20 și cîteva fior. numai chiar din poșnariul meu i-am plătit, trimite-mi istoria țării lui Valliant, *La Roumanie*² etc. Franțuzește e sau românește? Iară de nu poți face, fă cum va fi mai bine, ca nici d-ta, nici eu să vin în compromisie. De aceasta mai pe urmă se va întîmpla, voi vedea ce voi face în privința unei istorii a Moldo-României.

Socoti că va fi estimp *Hauptschlacht*³ în privința literilor? Dea D-zeu cum va fi mai bine! /

54*

L. *Organul* d-lui Țipariu aici la noi nu s-au prea prenumerat. Unii aduc de pricină că novela de popă e dată, are a sa țintă bisericească. Pricepi, dară, ce zic aceia! Dar eu cred că se smintesc. Socoti că se va stabili bine ortografia noastră? D-nul Țipariu cu tot se deschilenește de antecesorii noștri, și de d-l Eliade. A acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, dar d-l Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cam cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început?

D[omnul] Gavra mi-au încredințat mie culegerea prenumeranților; numai, zău, eu i-am retrimis însărcinarea, mai ales după ce vede omul că oameni cum e d-l Moldovânyi, preotul unit, așa de nepărtinitorii! a literaturii, că i se pare scumpă și această novelă. El toată fericirea-și pune în prozelitism, și face pași omul, că cu puțin[i] bani face mare sumea de creștini, vezi bine, mai buni decît mai nainte! Se vorbește că și cîte cu un sfanț încă aduce la biserica sa pe românul neunit, cuminecîndu-l după capără. Ce zici, cine demoralizează oamenii? Bun! Mai greu acum, că și așa e scumpe.

Am un tom din *Istoria*⁴ lui F. Aron.

Mai multe de altă dată.

Al domniei-tale șerb cinstitoriu,

At. Șandor.

P.S. Iți mai trimit un bilet de prenumerație la *Curierul de ambe sexe*; banii se vor plăti nesmintit. Așadară pînă acum: d-l Serb și d-l Popovici, fiscalul⁵. /

55

[Adresa:] Tekintetes *Bariez Gydrgy* ur, erdelyi oláhlapok szerkesz-tojének, *Brassoban. Bermenten*

¹ *Manual de filosofie...* după A. Delavigne, tipărit de Laurian în 1846.

² I. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, orthographie^ statistiques des peuples de la langue d'or Ardaliens, Vallaques et Moldaves resumes sous le nom de Romans*, Paris, 1844, 3 voi.

³ Bătălie decisivă.

⁴ „Istoria” lui Aron Florian: *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, voi. I, București, 1835.

⁵ De mina lui Bariț: „1847, At. Șandor, Arad”.

Arad 22. febr. (1)847 nou

Multonorate domnule redactor !

Nu știu de vei fi primit scrisoarea mea d[e] d^{no} 16-a curg[ătoarei] luni, sau ba, în care din comisiune ți-am scris, înștiințându-te despre neprimirea câtorva novele.

Acum înainte de toate însamnă-ți pe un prenumarant la *Gazetă* și *Foaie*, sub adresa următoare:

Nagyon tisztelendo Varga Peter ur g. n. e. Nagylaki lelkesznek, pr. N. Szt. Mikios — Râcz Csanádi revesz Dima Istvânnâl *Nagylakov*.

Iarăși din rugarea unui prenumarant la *Gazeta* și *Foaie*, pe care eu sub adresa următoare ți-am trimis:

D. D. Simeoni Andron Docenți et Basilio Marianutz colono per Temesvâr — B[ânât] Comloș. Csanâdini¹, cum că în anul acesta n-au primit nici un număr — mi se jelește — deși eu văd că numele acestora în lista prenumarantilor sub nr. 1 din *Gazetă* au ieșit. De cumva ceva smintă este, ai bunătate a. le pune *Gazeta* în curs bun.

Primit-ai banii despre carii te-am înștiințat în l^a febr. a.c. de la dd. Dimitr[ie] Ioanesc și Petru Varga, adecă 2 exempl. din *Gazeta* pe semestrul acesta? Sîrit încă nedesplinite, despre care ți-or da socoată mai târziu. /

Dar exemplariul din *Univers* și altul din *învățătorul satului* pe an. curg., pentru care ți-am trimis prețul, adecă și pentru unul și pentru altul, veni-mi-va?

Primind nr. din *Gaz.* 10 cu *Foaia* nr. 5, pe cuvertă cu cretă roșie cetesc aceste scrise: „Nr. 5—6 *Magazin* vine de la Oradea, d. I[oa]n Dr[agoș]², 15/3 F.” întreb: care nr. 5—6, din *Mag.* tom. II, pe care îl am, sau a III, unde va sminti nr. 1, 2, 3, 4? Și așa, de-mi va veni d[in] tom. III nr. 5—6, numai iară va fi o țîră de confuzie, că abonații vor face pretenții.

D[omnul] mai marele a școalelor g. 1. n. inspector³, de curînd au poftit ca să arete la In[altul] Consiliu cine sînt ajutătorii Institutului român pedagoghicesc din Arad, ori în ce chip cinstind ceva Institutului, sau dînd altcum ceva ajutoriu⁴ preparanzilor, și aceste va trăbui să se arete cu capătul a tot anului. Invoi-se-va d-l Vasici, d-rul, ca un exemplar din *Macrobotica* să cinstesc eu bibliotecii Institutului (care, zău, e foarte mică), despre care cinstire se va face la timpul său solenă arătare d-lui m[ai] m[are] inspector că cine o au cinstit, sau ba? îmi-dau îndrăzneală a întreba. Au cinstit unii cărți, d-l Serb, mapae spre învățarea geographiei, eu lecuiesc preparanzii, d-l Stupă dă leacuri de-a fitea etc.

Intră altele, îți mulțămesc pentru prieteneasca aducere aminte cu care ai fost bun a mă întîmpina, cu prospectul pensionatului de băieți Apolloni etc. și *Elemente de dreptul politic*⁵.

În Arad țîrculă o programă de a liberalilor de Kosuth L. făcută⁶, căreia nu-i este iertat să vadă lumina în *P[festi] Hetilap*, împotriva conservatorilor, ca apărătorii poporului, întrebînd că poporul tot misera plebs contribuens: să rămînă? /

Îți descopăr frățește întră 4 ochi că în privința bisericii catedrale ne merge bine. La plînsoarea noastră înainte de un an așternută In[altului] Consiliu pentru de a putea dobîndi slujba românește, s-au trimis la m[ăria]-sa, care demult spre secătura românilor au ținut-o la sine, fără să dea opinia sau într-o parte sau în alta. Acum, după ce In[altul] Gons[iliu] urgănește, e[piscop]ul⁷ fiind tot bolnav, lovit de apoplexie într-o mînă, au dat lucru Consistoriului în care parohii noștri vezi bine mai aplecați cătră sîrbi, cu alți asesori, tot sîrbi, au hotărît că sîrbii încă au drept iară români încă, apoi culege de aici ce vrei! Cu foamea aceasta, cu apăsarea preoților, prin numărul lor cel mare, neputînd altcum trăi, fac oamenii mari mișcări. Nu știu ce va să iasă mai pe urmă din români! Ferindu-se de Știlă, dau de Caribdă⁸ și oare ce este mai bine și mai pe urmă, vai și amar, bacșamă perderea românilor și alta nimica. Eu cu d-ta vorbesc aici ca cu un român cu inimă și suflet român, însă aceste le simți d-ta și [le] știi cu mult mai bine decît mine.

Mă grăbesc, că sînt examenuri semestriale la Preparandie.

Al domniei-tale adevărat cinstitoriu și prieten,

Atan. Șandor ^{no}./

[Adresa:] Tekintetes *Baricz Gyorgy* lir erdelyi oláhlapok szerkesz-tojenek. *Brassoban. Bermenten*

¹ Reverendisimului domn Petru Varga, parohul greco-neunit din Nădlac. Prin Sînnicolaul Mare, la birtașul Ștefan Dima din Cenadul sîrbesc. La Nădlac.

² Domnilor Simeon Andron învățător și Vasile Marianuț agricultor. Prin Timișoara și Comloșul Banatului. în Cenad.

³ Ioan Dragoș, fruntaș român bihorean,

⁴ Gonst. Ioanovici.

⁵ G. Bariț anunță apariția cărții *Elemente de dreptul politic*, în *Foaie pentru minte*, IX, 1846, nr. 48, p. 384 fără să indice autorul. Paul Cornea atribuie această lucrare lui Costache Negruzzi. Vezi *Viața umânească*, 1963, nr. 3, p. 68.

⁶ E vorba de broșura lui Kossuth Lajos (1802—1894) intitulată *Elenzeki Nyilatkozatok*, 1847. Vezi *Magyar eletrajzi lexicon*, I, Budapest, p. 979.

⁷ „Norodul oropsit, care plătește dări.”

⁸ Gherasim Raț.

⁹ Scylla și Caribda, aluzie la greutățile din acele părți cu privire la problemele naționale și bisericești.

¹⁰ De mîna lui Bariț: „Dr. Atti. Șandor, Arad 22 febr.”

Arad 26 febr. n., (1)847

Domnule redactor!

Din trei rîhduri de scrisori ale domniei-tale de d^{no} 22/10 febr., 20 fșbr. v. et 18/6 mart. (1)847, cu neodihnă văd că banii de mine prin d-l Ioanovici¹ la Timișoara trimiși spre a-i depune la d-l Iuga, carii depunîndu-se la Arglir, de la acesta nici în ziua de astăzi nu i-ai primit, și-rni pare foarte rău că așa se întîrzie trimiterea lor. D[omnu]i Ioanovici de curînd au fost iarăși la Timișoara și, însărcinat de mine spre, a cerea în urma banilor, i-au spus d. Arghir că cu prilejul tirgului Timișorii i-au

predat socrului său Iankovici, care are o fabrică de bumbac (sau mătâserie) la Braşov. Află-se acel Iankovici la d-v. ? Nu întîrzia a mă înştiinţa despre primirea sau neprimirea banilor.

Cvietanţia de la Arghir despre 83 fl. arg. se află la mine. Eu ți-o aş putea trimite numai de s-ar întîmpla ceva lucru neplăcut, ca să cerce-tez în urma banilor, să am document la mîină. Numai de pofteşti, ți-o pot trimite. Socot că d-l Ioanovici încă au predat banii de la jidov. Îmi spune d-l Ioanovici că el mai bucuros ar fi predat banii d-lui Iuga; numai ajungînd tîrziu, noaptea, la Timişoara au fost închis dugheanul', şi așa, avînd ceva treabă cu Arghir în fabrică, cu o cale i-au predat lui banirătăciți!

învățătorul satului, pentru care am trimis banii laolaltă cu ceilalți pe sama unui prenumerant școlariu, l-am primit.

Așa, țin samă pe un exemplar de *învățat, satului* și un exemplar de *Curierul de ambe sexe*, dacă d-tale-ți vine ușor la mîină.'

Dar altcum deprechez din scrisoarea d-tale d[e] d^o 22/10 febr. în scrisoarea aceasta zici despre prozești: „Nu se află întră noi, carii ar apuca condeiu să scrie ceva solid etc, o broşură *subt protecția vreunui episcop* etc?” însă te întreb: unde s-ar afla așa episcop, fiindcă pricina trecerii popimea este, *per consequentium* mai mult episcopii noștri, și iară ei nu voiesc / a atinge vreun plan de reformă. De ce se interzice întră atîta congresul cel mult dorit, pentru care de a se ține odată s-au sculat toți sîrbii mireni, comunități întregi? Dar românii tac, vezi bine, că ei ar voi mai nainte de a se*compune diferențele pentru ținerea proporției a deputaților întră români și sîrbi, ce zace D-zeu știe unde la metropolitul. Zici în altă scrisoare d[e] d^o 20 febr. v,: „Tocma acuma *nu desperați* de românime. Acum sau niciodată! ...” Aceasta riu pricepem curat, este de a se pricepe că d-v. în Ardeal lucrați la Dietă pentru români (însă nu și pentru noi de aici), sau că numai așa va merge bine românilor, de prozelitismul cu pași gigantici se va lăți? Oh, oh, cunoscută ne este intenția uniților din Oradea Mare = magyarismul, popismul, un drac mai mare decît altul peste români!

în a 3-a scrisoare d[e] d^o 18/6 mart. mă întrebă că hătîmț-ne cu uniții? Dar cum nu, cînd știm ce vrem și că prin urmarea intimaturilor slobozite în favoarea lor cum se demoralizează poporul. Ascultă, rogu-te, ce intimaturi mai ajunseră de curînd, care se luptă în congregația de 23-martie n.: cum că la arătarea episcopului unit din Oradie în[alt] Consiliul poroncește ca pruncii acelor uniți carii s-au desunit să se crească pînă la an. 18° în legea unită, prin preotul unit. Acum ascultă aici dreptate! Dar observatu-s-au aceasta reciproc? Alt intimat: că să se facă investigație în treaba aceasta, adecă tot în favorul uniților.

Aceste știiftdu-se cu o zi nainte, și voind românimea de vreo 3 săptămîni sa se consolideze — fiind 3/4 români nemeși în Comit[atul] Arad — spre restaurația viitoare, ori altă întîmplare, să nu Iese ca pe nemeșii proști să-i întrebue unghurii după placul lor și în contra sa, ci să se folosească singuri de drepturile ce au. Pentru aceea s-au lucrat de în pripă (14 ceasuri), s-au adus cortes, români, ca Ia vreo 70, noaptea, și în cea zi, adecă marți, hierîndu-se intimaturile pomenite, întrînd românii pe

rînd în sală, se vorbi *contra* intimaturilor. La ce, văzînd unghurii (conservativi) că nu vor dobîndi deloc, și enuncie foispanul că să se pună intimatul *cum honore* la o lăture, numai să fie cercare. Totuși, aici se dezvoltă dispută și, după ce, plane, se sculă în contra intimaturilor și așa un bărbat qui est secus conservationissimus¹ văzînd românimea vorbind numai un consiliar pe lîngă intimat, picară aceste de tot. Acum ascultă ce vrură unii liberalist! altă zi, ca să se facă investigație aspră acelor care au adus cortenii români, dar căro/ra, acești de pe urmă, deși căderea intimaturilor ieșite în favorul uniților este *act liberal*, totuși ei, ca să nu se escheze vreo partidă română, și doară aceasta să țină cu conservativii, ar fi dorit bucuros să fie cercare împotriva românilor, însă am nădejde că românii se vor consolida și nu vor fi curînd instrumentei străinilor, să facă acești cu ei ce vor vrea. Numai din cită sărăcie, vom face și noi vreun capital ca să-i hrănim la prilejuri; și să crezi că s-au strîns un capităluț!

Alta e, cu totul alta. Ce zici de aceasta? Ce pricină îi dai, și ce sîrșit va fi? Pap Zsiga², apostolul prozelitismului de anul trecut, de p[r]in Bănat, de la Szt. Miclăușul Mare³ ș.a., acum duminică d[e] d^o 22-1.c. s-au dus cu mărturie la preotul unit Moldovan de s-au arătat că vrea să treacă la neuniți. Acesta n-au primit declarația lui, îndreptîndu-l la parohul său. Pap Zsiga-1 întrebă că cine e parohul lui din ceea oară, ce și el este preot, și să-i asigneze dară parohul, însă pentru aceea el au scris episcopului Erdelyi⁴ că ce are de gînd. Auziși acum dar ce zice *ad haec omnia* ⁵?

N.B. Vei ști că Pap Zsiga e profesor din Beiuș, mare *szonok*⁶ în comiteturi. Unde s-au dus de la Arad nu știu, numai am vorbit eu cu el și m-am minunat de barba lui cea măroacă și frumoasă, neagră.

La Arad au fost luni d[e] d^o 23° și gr[of] Zichy¹⁰, praesesul de la Eisenbahnen¹¹ ca să cerce locul, la pofta arăzenilor, spre de a se aduce drumul de fer pe aici și, după vorbe multe, cumpănitoare, au arătat că nu de la Szolnok la Arad va putea fi drum de fer, ci de la Szigedin; așa, mi se vede că prepune Timișoara Aradului (pentru întreprinzătorii de acolo cu bani, iară aici mai mult numai cu vorbe), însă au aflat ne-ncunjurat de lipsă ca și la Arad să se ducă un ram de drum de fer, ce totuși Dieta viitoare va hotărî întră amîndouă întîmplările.

Așa *Album*¹² ne va veni în loc de *Univers*? Dar în scrisoarea din urmă pomeniști de *Univers* numai ceva mai tîrziu.

Al d-tale cu tot respectul,

A. Șandor¹³. /

[Adresa:] Tekintetes Tudos *Baricz Gyorgy* ur erdelyi oláhlapok szerkesztojenek. *Brassoban*

¹ Const. Ioanovici, directorul școlilor din distr. Banatului.

² Prin urmare.

³ Cu cîinste.

⁴ „Care este, de altfel, cel mai conservator.”

Scrisoarea este ecoul frămîntărilor ce au domnit în rîndul naționalităților și confesiunilor din Banat în preajma anului revoluționar 1848. Situația românilor

bănăteni era deosebit de critică: asuprire socială și națională de către aristocrația maghiară, incomodă tutelare confesională din partea ierarhiei bisericești sîrbești. Momanii din Dieceza Aradului, unde s-a instalat un episcop român, porniseră încă din 1845 o acțiune insistentă pentru reformarea normelor de reprezentare în „congresul național” care alegea episcopii. *Gazeta de Transilvania* (vezi VIII, 1845, nr. 95 p. 378—379; IX, 1846, nr. 2, p. 6) susține cauza arădanilor, ilustrînd nedreptatea ce li se face românilor în cifre elocvente: Diecezele Bács, Carlovit, Karlstadt Budaji Pocrat, deși au doar 581.442 de ortodocși, trimit în „congres” 50 de deputați, în timp ce episcopatele Timișoara, Arad și Vîrset, cu 1.314.351 de credincioși majoritate români, trimit doar 25 de deputați.

... Șandor nu exagerează sesizînd propaganda oficială în favoarea greco-catolicismului care în preajma revoluției ia forme acute. Totuși, nu aceste „intimituri”, așa cum nu vreo convingere religioasă îi îndemnau pe neunitii bănăteni să treacă la greco-catolicism. Faptul este confirmat de un ortodox sincer, Andrei Vasici, care într-un articol din *Gazeta de Transilvania* (VIII, 1845, nr. 26, p. 101—102) arată că trecerea la unire se face din cauza spolierii populației de către preoți, îndeosebi prin birul preoțesc. Vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 36—37.

⁵ Sigismund Pop.

⁶ Sînnicolaul Mare, localitate în Banat.

⁷ Vasile Erdelyi, episcop greco-catolic al diecezei de Oradea.

⁸ „La aceste toate.”

⁹ Orator.

¹⁰ Zichy Ferenc, referent la Cancelaria alică maghiară.

¹¹ „Căi ferate.”

^ , Scrisoarea lui Șandor relevă începuturile unui captivant episod din istoria drumurilor de fier din Transilvania. Este de notat faptul că Bariț a avut un rol deosebit în acest sens, rol care va fi reflectat în detalii de conținutul unui alt volum. Amintim aici doar că interesul redactorului brașovean pentru problema căilor ferate este foarte timpurie. încă din primăvara anului 1838, cînd Transilvania nu cunoștea drumul de fier, proaspătul redactor brașovean își informează cititorii (vezi *Gazeta de Transilvania*, I, 1838, nr. 4) despre construcția căii ferate dintre Viena și Győr. În 1847, cînd construcția căii ferate — după ce legase Viena de Bratislava, Pesta și Szeged — trebuia să treacă în Transilvania, Bariț este delegat într-o comisie care trebuia să stabilească punctul cel mai potrivit de trecere a liniei în Transilvania. Era pentru prima dată cînd unui român i se încredința o misiune economică de asemenea importantă.

Nu ne putem da seama din scrisoare dacă Șandor știa la această dată de misiunea încredințată prietenului său. Cert este că în fața rivalității acerbe dintre Arad și Timișoara în ceea ce privește locul de trecere al căii ferate, Bariț apără interesele Aradului. Lucid și practic, el își dă seama că de aici, pe firul Mureșului se poate lega ușor sudul Transilvaniei, deci și Brașovul.

Cu ocazia lucrărilor comisiei, Bariț a călătorit pe ruta Arad — Pesta — Bratislava — Viena. Au rezultat interesante observații de călătorie, consemnate în două articole: *Unele observații despre cărașii noștri* (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 33) și *Naintarea drumurilor de fier în Ungaria* (*Ibid.*, nr. 35). Vezi și Olimpiu Boitoș, *Lupta lui Gh. Bariț în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, în *Observatorul social economic*, 1945, nr. 4—6, p. 478—493; George E. M. Marica, *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, IV, 1963, p. 130—131; Vasile Netea, *George Bariț*, București, 1966, p. 153-155.

¹² *Album științific și literar*, apare la București între 9—16 februarie 1847. Din această revistă, pe care editorul ei C. N. Brăiloiu o înțelegea ca o continuatoare a *Propășirii*, au apărut doar două numere. Este semnificativ, în acest sens, un pasaj din scrisoarea adresată de A. T. Laurian lui Bariț în 11 martie 1847: „Mă întrebi de *Album*. Numai în trei duminici [recte = două, n.ns.] a văzut lumina și a... murit. L-a oprit stăpînirea. De ce? Nu-ți mai spun”. (*George Bariț și contemporanii săi*, I. p. 127.) Despre această publicație efemeră vezi G. Baiculescu, *O*

*revistă puțin cunoscută din prima jumătate a sec. XIX: Album științific și literar, București*1847*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, III, p. 153—158; I. Harghita, *Presa literară românească*, I, București, 1968, p. 112.

is De mina lui Bariț: „1847, febr. 26, dr. Șandor”.

XXVII

Arad 5 apr. 24 mart (1)847

Domnule redactor!

La cele în scrisoarea domniei-tale d[e] d^{no} 13° mart. a. c.v. poftite, deși cu poșta dintîie nefiindu-mi cu puțință, dar cu a doua — ce-mi sînt cunoscute și împărțite — am norocire bucurosi a-ți scrie, cum că:

„în a 22° martie n. s-au ținut adunare în Arad sub președinta excel. sale a dom. grof Franțisc Zichy, referendaru la Grăiasca] Căntelarie ungu[r]ese și preses, la Tentr[al]ul ungu[r]ese drum de fer, în sala Comitatului] Arad în privința sfătuirii despre cum și pe unde aducerea drumului de fer cătră Arad \ fiind de față și deputații Comitatului] Bekes. Intiul ocirmuitoriu a Corn. Arad au adus înainte întinderea neguțătoriei care se face în Arad și ce se trece pre aici. Au arătat lipsa de ase trage linie cătră Arad, imbinîndu-se acest oraș prin drum de fer cu Ardealul și Moldo-România. Intiul ocirmuitoriu la Corn. Bekes, cu o grăire pătrunzătoare, dovediri neresturnabile, s-au încercat a arăta că Corn. Bekes, din pricina numeroasei impopulații a unor locuri prin care ar pofti a se trage linia de fer și din lesnimea aducerii, ar merita de a se trage aceea de la Szolnok prin mai multe locuri a Corn. Bekes cătră Arad. La care toate exc.-sa comisariul regesc în treaba drumurilor de fer, după ce au declarat că el au făcut contract cu orașele Koros, Kecskemet, Szol/noc, cătră Arad ar fi prea multe miluri de făcut, ce într-o sumă foarte mare ar veni, ba doară și cu greu s-ar putea sfîrși după poftă întrăprinzătorilor. Comitaturile Arad și Bekes atacînd pe sus-lăudatul preses au spus că contractul cu koroșenii și kecskemetenii numai el l-au făcut și că nu încă ar fi întărit prin Soțietatea Tentră, din care pricină lesne s-ar și putea strica acest contract. Și pentru aceea Comitaturile Arad și Bekes au recurs la în[altul] Consiliu reg[esc] locoțiu-toriu ungu[re]sc și au întrepus protestanția sa asupra făcutului contract cu koroșenii și kecskemetenii, deoarece în Dietele de la an. (1)836, (1)840 s-au adus legi în privința drumului de fer și s-au demarcat linia de la Szolnok cătră Arad (iară nu cătră Timișoara) și Dunărea de la Pesta cu Tisa la Sighidin să se împreune prin canal

Deputații sasi de la Sibiu au ajuns cu o zi mai tîrziu la Arad, după ce au plecat sus-renumitul preses cătră Timișoara.

Sașii ardeleni fiind provocați prin arăzani ca să conlucre dimpreună, întru aducerea drumului de fer pe la Arad și de aici la Transilvania, se văd totuși a fi mai aplecați cătră timișoreni, din pricină doară ca Timișoara este mai nemțită decît Aradul, ce și din împărțirea *Satellitului*¹² trecută subt nr. 856, 1 april și în *Pești Hirlap* vrea să dovedească că în Timișoara s-ar afla mai notabile mijlocuri spre neguțătorie precum:

însoțiri neguțătoarești, negustorii mari, de care feliu de neguțători nici că [indescifrabil] /

însă Societatea Centrală a drumurilor de fer, care va ține adunarea sa în a 26ª aprilie n. luna curgât. la Presburg³, va hotărî mai de aproape despre cum și pe unde prîteșerea drumului de fer în părțile aceste a Ungariei, adecă pe la Koros, Kecskemet, Szegedin Varjas Temesvár sau Szolnok — Arad despre ce totuși nu se crede așa "sigur" a se derija afară de Dietă, încă în decursul anului acestuia țitoare. N. B. Excel.-sa, sus-lăudatul preses, nu ca comisariu regesc, ci numai la pofta și chemarea arăzanilor spre a constatarii localitatea au venit la Arad⁴.

îți trimit aici, scos din *Wfochenblatt*, Arad d[e] d^o 3^a april. (1)847, ce iarăși s-au scos din *WfochenJMatt*⁵ Timișorii, _____

Despre adunarea ținută în Arad în privirea drumurilor de fer și a congregației se va împărtași nesmintit în novelele ungurești de la Pesta: *Pești Hirrap*, *Bfudajfesti* *Hirado* sau *Nemzetij* *Ujsâg* etc. cît mai curînd, de unde vei putea scoate doară mai multe despre adunarea ținută.

Acum, Ia serbarea Sf. Paști, în ziua dintîie, la biserica catedrală au înfrumusețit solenitatea ostășimea civică de noi redicată (Ungarischer Burgerchor⁶, magyar polgári orsereg⁶) a căror număr se suie pînă actim la 156 de inși, pușcărind Ia obicinuitele părți la a ținutei sf. slujbi. îmbrăcămîntea e de minune frumoasă: szvingi și nădrași din postav vârgat, cu șinoare de aur, ceaco în fața cireșelor roșu, tapance cu ciucuri auriți. Se află și mulți români între ei. De două ori în an țin parada la biserica catedrală, adecă la Paști și Rusale. La catolici iară de 2 ori și celelalte parade care sînt de obște, precum Szt. István Király, ziua nașterii craiului etc. După sf. slujbă, presesul comunității rom[âne], d-1 Ioan Arkosi⁷ le-au mulțămît frumos arătîndu-le că numai așa vor fi cetățeni tari, dacă... [sfîrșitui lipsește] /

[Marginal:] întră această ostășime se află încă și mulți *honorationes*, cătane de rînd. Românimea s-au alăturat cu ungurii, mai avînd și ei a lor *chor*. Au hotărît a strămuta hainele [text deteriorat] n-rul însă a noștri de officeri pe [cuvînt indescifrabil] ci numai ci și așa s-au desfătat și compania lor la biserica sîrbească [manuscris deteriorat]. /

Biurgărmaisterului au făcut pomenire despre a sa înștiințare însă după ce altcum s-au sfetit cărțile, ba⁸. /

[Adresa:] Tekintetes Tudos Baricz Gyorgy ur Erdelyi oláhlapok szerkesztojenek, *Brassoban*

¹ Vezi nota 11 la scris, anterioară. Diferendumul pentru calea ferată s-a rezolvat pînă la urmă în favoarea Aradului.

² Vezi *Satellit des Siebenburger Wochenblatts*, 1847, nr. 26, p. 116, la rubrica *Allerlei Neuigkeiten*, unde se descrie întîlnirea lui Zichy cu publicul la Arad.

³ Bratislava.

⁴ Pasajul din scrisoarea lui Șandor pus de noi între ghilimele a apărut ca articol în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 26, p. 100—101. Amănunte suplimentare n trimite lui Bariț la 15 iulie 1847, care le publică în *Gazeta* nr. 56, p. 221—222.

⁵ Corul cetățenilor maghiari.

⁶ Garda civică maghiară.

⁷ Ioan Arcoși, avocat și fruntaș politic român din Arad.

⁸ De mîna lui Bariț: „1847, apr. 5, dr. Șandor”.

Domnule redactor !

La scrisoarea domniei-tale d[e] *ă*^o 2 septembr. a.c. avînd multe neplăceri pe capu-mi, parte primejdioasa bolnăvire a ficei mele, parte lăntezirea a însumfi] trupului meu, n-am putut a-ți răspunde, deși bucuros aș fi voit, mai virtos despre cum primirea în[ălțime] sale a palatinului aici la noi.

D[omnul] Gavra și-au primit acei 17 fl. 16 cr. arg. din Iași și eu am trăbuit a-mi strămuta socoată cu el, așa că, plătindu-mi, aiă îndeplinit datoria (socotind sarcinile IV și a V ce se află încă la d-ta ca desplătite, iară de s-ar întîmpla ca nicicînd să poți primi banii pe ele, el va fi îndatorat primindu-le înapoi a le desplăti).

Protopopii la carii încă se află *Macrobistici* (tom. II) nedesplătite sînt grăbiți prin mine mai de multe ori să se silească a depune prețul lor. Dar știi bine cine sînt, cea mai mare parte, preoții noștri! Unii au depus puțini bani.

De la d-1 Brâgvan Georg, fiscalul, ca abonentul la *Gazeta et Foaie*, poftind a-mi despiați prețul prenumeranției pe semestrul al 2 a.c. îmi zice că el în semestrul acesta nicidecît nu au căpătat novele. Așa e? Atunci nu se poate pofti să plătească. Eu ți l-am însemnat întră prenumeranți, dar cum au rămas nu știu.

Aflîndu-se *Universul* trimis la d-1 Serb, nu poci să știu ce numeri ne smintesc, numai știu că începutul, cred vreo 13 nr., nu ne-au venit, precum și nr. 31. Din *învățătorul satului* nr. 8 et 20. /

Curii au umblat deputăția trimisă de la Com[itatul] Arad Ia predarea bisericeii din *Galșa* și predatu-s-au sau ba, nefiirid eu la congregație din săptămîna aceasta, în obiectul atins, nu-ți poci scrie, însă te fac atent la articolul *ce va* urma despre congregația din luna septembr. din Arad în *Pești hirrap* sau *B.P.H.*[= Budapesti Hirad6].

D[omnul] Ioanovici directorul și fiscalul făcu un Meistertuck, cu Puliczzer, jidovul domniei-tale, că de la omul care n-are nimic, totuși mereu mereu scoate banii. Astăzi îi depusă 40 fl. arg. Mai sînt napoi 13 fl. și cîți cr. arg., carii îi va depune cît de curînd.

Țirculariul directoral făcut de d-1 director Constantin Ioanovici și trimis pe la învățătorii din districtul său este foarte momentos și îi face tare cinste⁹. Drept aceea, trimițîndu-se prin d-1 Babeș spre a se împărtași în *Gazeta*, d-ta de-1 vei socoti vrednic, l-i face cunoscut⁹ cu tot publicul românesc. Ba unii dintră noi, plane, am dori să se facă cunoscut, prin ce d-ta și d-lui Ioanovici, care avu de lucru cu Puliczzer, i-ai face bucurie.

Ingenierii măsură calea de drum de fer; Bahnhof⁹ este croit afară de oraș, în partea unde se face tîrgul de vite; canțelarie încă este. Vom vedea și riiai departe.

Al domniei-tale aplecat cinstitoriu,

Articolul despre congregația comitatense a comitatului Arad ținută între 23-28 septembrie 1847 va apare în *Pești Hirlap*, 1847, nr. 965, 12ª octombrie p. 240-241. E un material lung, semnat „Tobben” (Mai mulți). Atmosfera ce a dominat în adunare reiese din prima frază: „Tanãeskozásunk tereme, szoktalan zaj es kitorések szmhelye volt” (Locul adunării noastre s-a transformat într-o arenă a zarvei și a ieșirilor neobișnuite). Bătălia politică se dădea între aristocrații maghiari „conservativi” și „liberali”, cu câștigul celor dintii: „Ellenzekiink, a conservatívek partaalakulás [...] tobbseget nyert” (Opoziția noastră, partidul conservator a câștigat mai multe voturi), scriu corespondenții.

² Scamatorie.

³ Iată cuprinsul „țirculariului” emis de Constantin Ioanovici, la acea dată „surogat de directoriu al școalelor de legea răsăriteană drept credincioasă din Districtul Temișorei” (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 80, p. 318\ „N-r. 157/1847.

Bine-nțelepți învățători, mie iubiți!

Vizitînd eu înaintea ^ m-am învins în faptă:
* - Cum că în foarte multe sate, ba și în unele brase zidirile școalei noastre sînt în ase ticăloasă stare, cît mai că nu e de lipsă să întrebi unde este școală ci, intrînd în casa cea mai părăsită ce se află în vecinătatea sintei noastre beserici, poți învins că ești... în școală;

2*: Cum că în școalele noastre nici cele mai de lipsă unelte se află;

^ 3*: Cum că cei mai mulți prunci nicecînd **îmbla** la școală, dar si cei putini ce îmbla, **îmbla** fără sîrguință, mai ales primăveara și veara, cînd mai pretotinde sînt școalele deșerte, ba, ce e mai mult, fetițele noastre în cele mai multe sate nici c-au intrat în viața lor în școală;

4*: Cum că învățătorii noștri nu numai că au foarte mică plată și prea mărced deputat, dar în cele mai multe locuri nici aceste le primesc la timpul său. Apoi cînd le primesc, primesc plata cu țirăita, iară deputatul în calitate mai rea decît ce au deoblegat.

Știînd eu deci cum că școalele elementare bine întocmite sînt cel mai puțin mijloc al luminării, și cum că relele în ceste patru puncturi espuse împedecă deplin luminarea națională, prin urmare comuna înflorire a țării; și știînd eu mai departe cum că în privința organizației esterne a școalelor, caria subzace si relele enumerate, mantele comitate foarte mult pot ajuta, îndată după săvîrsirea visitatiei școlare, în 2/14 august a. trec. mîritului comitat Temeș, iară în 18/30 septembrie al aceluiași an comitatului Torontal, neajunsurile și nerînduielele sus-numărate, cu cele mai triste colori le-am descoperit, rugîndu-le cu inimizitate ca, deacă doresc înflorirea iubitei noastre patrii, și deacă pătrund adevărul cum că școalele elementare bine întocmite sînt mijlocul cel mai puțin spre acest scop, să nu întîrzie a determina în privința espuselor rele potrivite măsuri, pe care apoi să le și pună în lucrare.

Tot aceste rele, cu duioase și pătrunzătoare cuvinte, întocmai ca luminatelor comitate le-am trimis, cu relația mea visitațională și amară mării-sale d-lui consilier regiu și peste școalele noastre mai mare inspector, Eugeniu de Țurkovi, sub nr. meu 177/1846, iară mării-sa le-au trîmis preluminatului Consiliu regiu locotînătoriu unguresc.

După toate aceste, înțelegînd eu cu cîteva luni mai tîrziu cum că zisele rele ne-ncetat împedecă propășirea poporului, altmîntre și spre a mă-nvinge cum stau școalele noastre iarna, neluînd în socotință drumurile cele rele și frigul cel cumplit* căroră lipsea ca să mă espun, întreprinsă în februaru a.c. pe propriile-mi spese, o escurgere în mai multe părți ale districtului. Cu care ocaziune iscusind cum că relele dm cele patru puncturi s-au sporit, intră altele prin un rău înfiorătoriu, iscusind adecă cum că în multe sate, atît ale comitatului Temeș cît Torontal, nefiînd școalele noastre-ncălzite, învățătorul și bieții săi școlari sînt espusi cumplitului ger de iarnă și primejdioaselor acestuia urmări. Lucrul numaidecît în 4/16 martiu a.c amîndor comitate cu toată seriozitatea le-am arătat, spunîndu-le chiar cum că pedecele luminării pe zi ce trece tot se mai înmulțesc si cresc, cum că relele de mai nainte nu numai că nu s-au vindecat, dar încă altul nbu, adecă sus-espusul înfiorătorml ger li s-au însoțit, carele face culme ticăloșiei și amenință cu stricare, ba si cu deplină pierdere, atît învățătorului cît mai cu seamă fragezilor școlari. Și aceasta

cu atîta mai tare, căci pruncuții plugarilor noștri sînt cam de rînd foarte slabi îmbrăcați, apoi în școală mișcare nu fac.

La această a mea arătare, mărilete comitate cele mai potrivite orînduielei au determinat, care prin d-nii juzi de nobili se și duc în sfîrșit. Aici se vine să spun că mai cu seamă măsurile întreprinse de comitatul Torontal, și mai ales în privința îmbunătățirii plății și a deputatului învățătoresc m-au surprins foarte plăcut.

înțelegînd d-vbastră, iubiți învățători, aceste toate cu de-amăruntul, veți avea strînsă datorie ca oricînd vă veți simți apăsați de atare rău ca cele sus-numărate, mai întii să vă sfătuiți cu dd. locali directori, apoi să căutați ajutoriu la căpeteniile satului unde, ne aflînd, să arătați tot lucrul, în scris, în formă de instanție, însă scurt, și fără a înșira acolo cite toate, respectivului d-l jude de nobili (F6 — sau Szolgabiro)! Tot această instanție îmi veți trimite-o în copie, deloc, și mie.

Din aceste, dară, puteți d-voastră vedea că eu din parte-mi toate cite am putut face, întru adevăr am și făcut. Ați văzut că eu pre domnii de pămînt pretutinde i-am cercetat, i-am rugat să vină la esamen și le-am comîdat cu căldură școalele "noastre. Știți că, precum an, ase și ast timp toate școalele din districtu-mi arh vizitat. V-ați învins'că eu în tot locu unde am fost mai mulți oameni la esamen adunați, «cite'o oră întreagă i-am sfătuit spre tot binele, iară mai ales ca să trimită fiii și fetițele sale la școală, aducîndu-le fel de fel de argumente și de exemple, arătîndu-le că pentru aceea **îmbla** nemții peste tot decursul vieții sale la s[ifinta] beserică, și pentru aceea își chivernestesec averea sa cu tot cumpătul ș.a., ș.a., pentru că ca prunci au îmbiat 'băbăteșe la școală ș.a.

Deci fiți învinși că eu, precum pînă aci, ase și de aci-ncole mă voi sîrgui a aduce toate în ase' rînd, ca să răspunză scopului său; ce cu atîta mai tare nădăjduesc a pute face, cu cît pe zi ce merge tot mai mult mă-nving ca mării-sa d-l consilieriu Eug. de Țurkovi întrăprinderile mele cu însuflețire le sprijinește și le înainta, pre mine însumi cu părintească bunăvoince mă mînuDESC. Nu altmîntre mă înving cu preluminatul Consiliu regiu locotînătoriu unguresc. Și mărilete comitate încă ne pîrtinesc, iară mai ales că Preasfînta Sa Chesaro-regie și apostolică Maiestate cu prea îndurare pururea ne-au ajutat, ne ajută și ne va ajuta.

însă, iubiți învățători, precum eu de o parte am făcut, și vă promit că voi face si mai înclea toate cite voi putea spre folosul școalelor și al d-voastre. așa, din altă parte, mă aflu strîns îndatorat a vă spune verde în ochi cum că și dintră d-voastră mulți sînt cauza neajunsurilor nerînduielelor sus-numărate. Căci am băgat bine seama, ba în adîncul inimii mele și am însemnat, cum că acolo unde era an școală în foarte negrijită stare, unde lipseau unelte cele de lipsă, unde prunciu nu îmbiau la școală, unde învățătoriu nu-și căpăta plata și deputatul la timpul său și unde aflarăm cel mai slab sporiu întru învățeturi, acolo, zic, trimițînd astă-toamnă alt învățătoriu, harnic, și răspunzînd acesta chemării sale cu tot zelul, am aflat cu ocaziunea vizitătîunei școlare din anul curgătoriu școala reparată, unelte de lipsă în școală, plină școala de prunci, cel mai bun sporiu întru învățeturi și cum că învățătoriu și-au primit plata cu toată acurateța.

învinsu-m-am, iubiții mei, cu cea mai mare durere și despre ase faptă a unor învățători, carea-mi e rușine a o spune dar, spre îndreptarea aceloră și spre fericirea altora sîm silit a o descoperi: m-am învins, adecă, cum că unii învățători nu numai că abia apucă ca să nu vină pruncii la școală, ci și însii lucră pre sub mînă ca să nu îmbie, ca ase să poată dînșii îmbla după economie, sau doară că poată perde veara fără nici'un scop! Ba și' despre aceea m-am învins cum să unii învățători, știînd că școlarii lor puțin sau nicicînd au învățat, pre cînd auziră că voi să ajung acolo spre a ținea esamen — măcar că pînă aci îmblaseră pruncii la școală — ase au întocmit lucrul pre sub mînă, cît la ajungerea mea acolo nu îmbiau pruncii la școală!

Deci, măcar că astfel de speculăciune osîndită nu s-au întîmplat pretotinde unde, pentru lipsirea școlarilor, nu am putut ținea esamen, totuși învățătorii atarilor locuri sînt la mine cu 'deschilînire rău însemnați. Iară de aci încole, că știe tot învățătoriu cum că unde nu vor îmbla pruncii la școală, și dînșii nu vor face în privința aceasta pașii mai sus arătați, iară mai ales unde se vor mai face atari mojice speculațiuni precum arătai mai nainte, unul ca acela păcatului său amăsurat se va pedepsi! Așjdere aceia carii nu se poartă caracterului său cuvinioc și carii foarte

puțm sporul au arătat sau ypr arăta, fi-vor publicați prin tirculari în tot districtul ca nesirguitori. Ba, de le este fapta mai rea, sau de nu se vor îndrepta, fi-vor strămutați la stațiuni ma* rele. Iară aceia carii nu știu cele de știut unui învățătoriu mai ajes 4acă nu știu ungurește, cel puțin citi și scrie, și românește binesocofi, aceia se vor trimite ia preparandie, ca să depună de nou esamen, ce s-au si întimplat cu unu m faptă.

Cin contră, acei domni învățători carii se poartă caracterului său cuviincios caru șint calificați și sirguitori, iară mai cu seamă dacă au arătat cu școlarii săi hun sporm, aceia, zic, nu numai că se vpr lăuda, dar se vor și strămuta, după eerere-sL la mai bune stațiuni.

Vă sfătuiesc deci, iubiti învățători, părintește ca, purtindu-yă întru toate așa precum se cuvine caracterului învățătoresc, să fiți deodată și sirguitori, și să vă îndeletniciți întru toate științele care vă șint de lipsă, căci omul prin sirguhță toate le mvmge.

Rămîn voitoriu de bine,

Constantin Ioanovici
m.p., al Districtului literal de legea
g.n.u. Temeș regiu surogat directpriu
și la Măritele Comitate Torontal și
Crașău asesoriu.

în Arad, 19/31 august 1847."

Circulara lui Constantin Ioanovici este unul din impresionantele documente despre starea școlilor românești din Imperiul austriac în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Lectura ei — adevărată literatură epistolară — trădează un valoros continuator al dascălilor din generația anterioară: Gheorghe Sincai, C. Diacovici Loga, un pedagog iluminist modern, de talia lui Pavel Vasici, Timotei Cipariu, Ipan Fekete Negruțiu. Nu în ultimă instanță, documentul pe care îl reproducem este valoros pentru informațiile prețioase pe care le aduce în legătură cu starea românilor bănățeni — cei mai „înstăriți” dintre românii din Austria! — în preajma revoluției din 1848.

Circulara o reproducem după *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 80, p. 318-319; nr. 81, p. 322-323 (articolul *Din Bănat* vezi aci infra, nota 4).

S-a publicat în *Gazeta...*, nr. 80-81 (vezi aci supra, n. 3). Vincentiu Babeș care semnează „Un bănățean” și a cărui identitate o stabilim acum pentru prima data, pe baza scrisorii lui Șandor, însoțește circulara cu câteva cuvinte de apreciere înalta a activității „surogatului director”. Dar nu numai: „Conchid cu consolătoarea speranță că naciunea din a carii sîn au început a se rădica atari bărbați în număr mai însemnat, nu va geme îndelung sub jugul prejudețelor, în șerbiteuta neștnnței”.

* Gară pentru calea ferată.

XXIX

Arad 30° december (1)847 nou

Domnule redactor !

În urmarea scrisorii d-tale cei mai din urmă d[e] d^o 20/8 dechemvrie a.c. pe lângă care mi-ai retrimis și o scrisoarea a mea cu dată de 22[^] iunie a.c. nou trimisă, din pricina unei socoti care numai d-l Gavra, prof[esorul], o încurcă, aceste îți însămn :

Eu în scrisoarea sus-atinsă ți-am fost scris că d-l Gavra mi-au remas încă datoriu cu 16 fl. argi. și socotea că va primi tot prin d-ta

A. A. A. A. 16 Cr' argi' din Iași' dar' după ce "Primi Pe altă cale" imi dadu de știre că i-au primit și noi să ne încheiem socoata ce o aveam laolaltă. Ce am și făcut în a 31° iunie a.c. în acest mod: că mi-au

plătit 4 fl. 11 cr. argi. și că acei 11 fl. 49 6t. afgi. ce zicea că i-ar âfCa la d-ta, în socoata citorva sarcine 5 șincaiane, sa-i prifnâsc spre deplinirea acelor 16 fl. argi. cu carii, după cum se vede din scrisoarea mea dfe] â^o 2T iulie, mi-au rămas datoriti. Eu, dâră, despre aceasta mai mult înștiințare liu ți-am făcut, ci am așteptat prilej cînd imi vor veni mai multe ca să-ți scriu, dar îiiai că am aflat atunci dfe lipsă să te înștiințez, din ceea oară ce am știut că d-nul Gavra nu va pretenda de a i se plăti acei 11 fl. 49 cr. argi. aflători la d-ta. însă eu, făcîndu-mi socoata cu d-l Navrea în urmarea mai de multe ori atinsei scrisorii mele, d-ta i-ai tras 16 fl. argi. despre ce el *ex abrupto* la sine întrebîndu-mă că incheiatu-i-am noi socoata sau ba, și este-mi el ceva dătoriu, eu știind — după cum mai sus se vede — că ni-am împăcat, i-am dat răspuns că n-avem mai mult socoata laolaltă. Atunci el atita mă suci ca să-ți scriu eu dară deloc — fiindcă și el scrie d-lui Navrea — ca să-i plătești cei 16 fl. argi. D-nului Navrea scrisei, însă condiționate, dar aceea a mea scrisoare nu-i plăcu, că dau ceva dilucidație, ci să-ți scriu de-a dreptul numai să plătești banii și să pun acele cuvinte ce lui îi plac. îl ascultai, negîndind că el vrea să fie desplătit de acei 16 fior., altcum opriți în socoata mea cu el. D-ta înțelepțește făcuși că mă întrebași cum stă lucrul. Deloc mă și dusei la el, îi arătai, și două zile avui de lucru piftă ce-l capacitai. Că cu adevărat îmi e datoriu cu acei bani. îți mărturisesc că mă cătrăni făcîndu-mi el acum o socoata cu care voia a mă orbi că eu i-ași fi datoriu cu 13 fl. argi. încă, dar, după două zile se capacită și afla și el că el îmi e datoriu. Ca să fiu, dară, cu el evit, îi întorsei 4 fl. 11 cr. înapoi și iarăși primii acei 16 fl. argi. ce se află la d4a, în socoata mea cu d4a. Așadară ține acei 16 fl. argi. despre care C vorba, d4ale, și așa d^nul Gavra mi-au / plătit datoria de 41 fl. 30 Cr. argi., carii bani cu cei 16 fl. argi aflători la d-ta toți i-ai și primit, și âe socot numai 6 fl. 40 cr. argi. iâ prețul tom. I mr 2—3 din *Măg. istor.* pentru 10 exemplare de la beiUșCiii (rle voind mai departe a primi). Ceialaltî 34 fl. 50 cr. argi. se socot în prețul *Macrobioiucilot*, adecă pentru 21 exempl. tom. I, 20 exempl. tom/ II, scoțîndu-mi el procentualitatea. N.B.: 10 argi. se socot dintru rămășiță din prețul *Maerob.* tom. II, un exempl., carii bani el i-au primit de la cutare pentru mine. Așa, mai o dată îți spun că acei 16 fl. argi. îi ține Ia d-ta, ca ai d-tale.

Nu știu ce să mai fac ca să scot odată banii de pe *Măctbbiotic* torn. II în sumă de 52 fl. argi. Cu carii îți șint datoriu, unii protopopi scoțînd procentualitatea eu ei; ba unul cu o datorie de 7 fl. argi. au și murit. în zilele aeestfe scrisei noului administratoriu protopop, în iocu-i pus, ca să-i scoată din substanția-i. Celorlaltî încă tot te scriu, dar nu se înduplecă a mi*i trimite odată. Apoi ce să fac? E cap și iară cap

Voiești ca să-ți retrimis *Mactouoticile* și *Măgăz. istoric*, aceste din urmă neprimate de beiușeni, sati ce să mai fac? Bani însă se mai află la mine adunați^ carii cu banii prenuieranților la *Gaz. et Foaie* an. (1)848, semestr. I laolaltă sc vot trimite la timpul său. Următorii șint prenumerați sub titula sa:

1 Fotisztelendo Rác János Urnak g.n.e. [= gorog nem egyesult] Aradi esperest Sz[en]t.Szeki iilnok es tobb n[agyságo]s megyek táblabirájának. *Aradon.*

2 Tekintetes Serb Tivadar tJrnak Sz[abab] Kir[ályi] Arad városa fo-es-tobb n[agyságo]s megyek táblabirájának. *Aradon.*[^]

3 Te[kintet]es Popovici János koz es válto iigyved Ornat. *Aradon.*

4 Te[kintet]es Ioannovici Konstantin tJrnak g[6rog] n[em] e[gye-siilt] Temesi iskolai keriiiletben helyyett[es] igazgato es tobb n[agyságo]s megyek táblabirájának. *Aradon.*

5 Te[kintet]es Konstantiny Demeter urnak N[agy] vâradi g[orog] n[em] e[gyesult] iskolai keriiiletben igazgato es tobb n[agysago]s megyek táblabirájának. *Aradon.*

6 Reverendissimo Domino Genadio Popescu A[Imae] E[cclesiae] M[onasterii] Protodiacono nec non S[ancti]s[ime] theologiae Proffessori etc. *Aradini.*

7 Te[kintet]es Ioaneszko Demeter hites iigyved urnak. *Debreczenben**

8 Te[kintet]es Rác Terent urnak g[6rog] n[em] e[gyesult] Sz[en]t Szekei aljegyzonek. *Aradon.*

9 Te[kintet]es Popa Gyorgy koz es válto iigyved urnak. *Aradon.*

10 Te[kintet]es Árkosy János urnak hites iigyved es tobb te[kintet]es megyek táblabirájának. *Aradon j*

11 Mie.

12 Tisztelendo Varga Peter g[6rog] n[em] e[gyesiilt] Nagylaki leikesz urnak. Aradon es Battonyân át. *Makon.*[^]

Acest de pe urmă prenumerant și-au schimbat poșta, doară îi va veni *Gaz. et Foaia* mai curînd. Adevărat că nu plătește la timp, ci tot mai târziu decît alții, că-i sărac și acum mai de un an e sârmanul suspendat, nevinovat poate omul zice...

Daca se vor mai arăta, ți-i voi trimite deloc.

Despre d-1 Ioanovici, că primit-au toți banii de la Puliczter, nu-ți pociu cu adevărat spune, pentru că nu e acasă, ci se află la Pesta, dar nesmintit cred că i-au primit. Fă rînduială să ți se trimită deodată cu ai mei. Ai bunătate a mă înștiința despre primirea prenumeranților sus-însămnați.

Cin,e va fi episcop românesc la Săbii? Nesmintit Șaguna așadară? Și răposatul Vasile Moga au avut mai puține voturi decît ceilalți și totuși el fu ales episcop².

Ce socoti, așa să rămînă articolul de la Oradia Mare în contra articolului despre prozelitism de sub nr. 57 a.c. al meu et respective a domniei-tale³? Pune-ai d-ta dacă ș-ar face un articol care să-l taie pe d-1 Gosman⁴ și pe ai lui orădani cam afund, pînă la ficăți? Și să li se descopere adevărul, să nu socoată că să joacă cu alții mîta oarbă crezîndu-i a fi legați la ochi, ca și alții vād ce fac ei. ' ' /

Dară cu notele ce le pofteste' d-1 Serb, mi se pare de în sub nr. 45 însămna⁵, din Iași, fi-va ceva, căpăta-le-vom? . \

Mi-ai făgăduit anul trecut foaia *Învățătorul satului* fiindcă pentru, mine nu l-am căpătat. Trimite-mi-l de-l vei avea supernumerar în anul acesta.

în privința congresului ce va fi odată, sau nicicînd, ce mai curînd e de crezut, un arădan oarecineva s-au făgăduit că va scrie ceva, dar vād că încă n-au făcut, nici că va face și așa precum voiește nu ne trebuie nouă românilor.

Cu cuvincioasă cinstire rămîind, sînt al domniei-tale șerb cinstitoriu,

*Atan. Șandor*⁶. /

[Adresa:] Tekintetes *Bâricz Gyorgy tJrnak* brassai olâhlapok *Gazeta de Transilvania* szerkestojenek tistelettel *Brassoban*

¹ Reverendisimului Ioan Raț, protopopul greco-neunit din Arad, asesor al sfințului Beaun și asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

² Spectabilului domn Teodor Serb, jude suprem al Liberului crăiesc oraș Arad și asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

³ Spectabilului domn avocat de drept public și cambial Ioan Popovici. în Arad.

⁴ Spectabilului domn Constantin Ioanovici, director adjunct în Districtul școlar greco-neunit Timiș și asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

⁵ Spectabilului domn Dimitrie Constantini, director al Districtului școlar greco-neunit Oradea Mare și asesor al mai multor ilustre comitate. în Arad.

⁶ Preacuviosului domn Ghenadie Popescu, protodiacon al binecuvîntatei biserică a mănăstirii și profesor al sfinței teologii. în Arad.

⁷ Spectabilului domn avocat Dimitrie Ioanescu, în Debrețin.

⁸ Spectabilului domn Terențiu Raț, vice-notar al sfințului Scaun al greco-neuniților. în Arad.

⁹ Spectabilului domn Gheorghe Popa, avocat de drept public și cambial. în Arad.

¹⁰ Spectabilului domn Ioan Arcoși, avocat și asesor al mai multor ilustre comitate, în Arad.

¹¹ Reverendului domn Petru Varga, duhovnic greco-neunit din Nădlac, prin Arad și Battonya, la Macău.

¹² Alegerea a avut loc la 2 decembrie 1847, la Turda. Deși a obținut numai 27 de voturi, față de cele 33 ale lui Ioan Moga și 31 ale lui Moise Fulea, Șaguna a fost numit episcop prin rezoluția împărătească din 5 februarie 1848 (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 95, p/377 — 379).

¹³ Articolul lui At. Șandor împotriva prozelitismului apare sub titlul *Arad, 22 iulie*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 57, p. 225. Articolul nu este semnat; îi identificăm acum paternitatea, pe baza scrisorii. Acestuia îi răspunde, mai întîi, un anonim sub titlul: *Răsunetul prozelitismului de la Criș, 10 august c. Răspuns la nr. 57 al Gazetei*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 67, 265 — 266. Față de Șandor, Bariț motivează publicarea replicii în următoarea notă la subsol: „Audiatur et altera pars, este una din cele întîi regule ale redacției, pe a cărei strînsă observare ni-o pretinde însuși publicul și scriitorii noștri. Din acest temei dăm și acest articol în aripele publicității, deși este de o natură prea delicată, ca și soțul său [adică articolul lui Șandor, n. ns]”.

¹⁴ Articolul lui Ioan Gosman, *De la Oradea Mare*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 84, p. 336; nr. 85, p. 340; nr. 86, p. 343 — 344; nr. 87, p. 348. Autorul combate argumentele aduse de Atanasie Șandor și pledează pentru unire. Din articol transpare și sărăcia maselor din acea vreme, deoarece autorul spune: „în iarna și primăvara trecută, multe sătute trecea la unire, cu acea condiție ca episcopul nostru să le dea cîteva bucate spre stîmpărarea foametei”.

¹⁵ Ioan Gosman îl atacă pe „anonimul” Șandor pentru „neieșire la lumină”, ceea ce îl determină pe Bariț să facă următoarea inserțiune la subsolul primului număr, 84: „Fii incredințat, domnule, că auctorul aceluia articol de mult e resignat a-și arăta părerile sale în public, fără nici o mască. Pînă acum însă zice că n-ar fi sosit timpul în care 'sa-l poată înțelege toți cei interesați la această cauză atît de importantă. într-aceea el privește ca luare aminte la luminile ce ies din Roma și

Atma, le alătură, combină și tace. De Oradia Mare și Arad, de Blaj și Garlovit nu-i pasa nimic, știind că aceștia sînt numai sateliți carii pot vorbi cîte vor vrea ca nu-i prea ascultă nimini*. Este o invitație - caracteristică pentru Barit - de a nu mai continua disputa, invitație insinuată chiar și lui Șandor.

„Adaosul 1* *Gazeta de Transilvania* nr. 45 (X, 1847, 5 iunie) publicase o lungă Ușta din catalogul de Iași 1847 a cărților tipărite în Iași la Institutul Albinet. Fîntre acestea și o „Colecție de cîntece moldovenești, cu muzica lor, de A. Flechtenmacher, 1846”. Aceasta este cartea cerută de Teodor Serb

* De mîna lui Barit: „1847, dec. 30, dr. At. Sandor, Arad”.

xxx

Arad 11 februar. (1)848 nou

Domnule redactor!

Prin conductorul Johann Pongrácz a carului iute Arad—Hermanstadt-Cronstadt îți trimit în summa... 85 fl. 9 cr. argint, după cum urmează:

Restul pentru *Gazel* et *Foaiea* an (1)847

semestr. 2 de la dd. Constantini, Bra-

gyan et Varga 12 fl. arg.

Restul pe un exempl. *Curier de ambe sexe*,

period. VI 30 r.

Prețul întreg pe un exempl. de *ambe sexe*,

period. VI cu care am rămas datoriu . . 3 fl. 30 cr.

Macrobotica tom. I pe 7 exemplare 5 f. 50 cr.

Macrobotica tom. II pe 15 exemplare 15 f. —

Pentru *Gazeta* et *Foaiea* (1)848 semestr. I de

la 13 prenumerați (neplătind încă Varga,

parohul Nădlacului, eu gratis sau în

chip de procentualitate). 13 x 4 = 52 f.

Suma 88 f. 50 cr. arg.

Dintră acestea s'au tras procentualitatea de

la 11 prenumerați la *Gaz.* et *Foaiea* (1)847... 60 cr.

Semestr. 2 (primind eu un exempl.) 24 cr.

De la 13 prenumerați la *Gaz.* et *Ffoaia*)

(1)848. 46 cr.

Semestr. I (primind eu un exempl.) 1 f. 12 cr.

Din prețul *Macroboticilor* mai sus socotit

20 fl. 50 cr. 2 f. 5 cr.

Suma 3 f. 41 cr. arg. /

Acești 3 fl. 41 cr. argi. scotîndu-se din 88 fl.

50 cr. argi. == 3 f. 41

Rămîn carii se trimiseră

85 f. 9 cr.

Pupă îndrumația doraniși-tale trăsei procentualitatea de la *Gazel* semestr. acestuia și a semestrului trecut an. (1)847.

Din *Curier de ambe sexe* period. III am primit 3 exemplare de o coală.

Din *Magaz. istor.* tom. IV încă nu l-am primit prin d-l Dragoș.

Domnul Ioanovici Konstantin, dir[ectorul], încă n-au primit toți banii de la jidan. Mi se pare că d-sa ar aștepta a i se cvitirii suma care ai primit-o d-ta, mai ales că și eu sînt *in obligo*² despre banii prin mine trimiși anul trecut.

Cu d-l Varga, parohul Nădlacului, în zilele aceste întîlnindu-mă cerui prețul *Gaz.* pe an. acesta. El însă îmi spusă că n-au primit nici un exemplar. Au poftit per Battonya et Mako să-i vină; cum stă lucrul?

Cele ce atinsăși în nr. 5 *Gaz.* ca foarte apăsătoare în viața noastră ~din partea ungurilor la Dietă aduse³ și mie în prea confidinte scrisoarea d-tale împărtășite⁴ nu cred că se vor realiza, ca să cîntăm noi „Doamne strigat-am⁵ în limba ungurească. Iară ce se atinge de memorialul românilor n[e]u[niți] bănățeni, cerculătoriu prin Viena, acum aud întîia dată. Aș pofti a-i ceti cuprinsul. [...] /65⁶

Cine să-ți poată face o lămurită descriere a tuturor reporturilor române cătră sârbi? Eu aș crede din Bănat pre cineva doară pe d-l Velea⁷, sau mai bine, cum zici, cînd d-ta singur ai călători prin Bănat și ai auzi din mai multe locuri cîte ceva, apoi să te întorci și pe la noi, unde iară ți-ai putea agonisi cunoștințe despre unele lucruri. Ba noi singuri am dobîndi mult că ne-am sfătui despre mai multe trebii cu d-ta! E, dar d-ta ești copleșit cu lucruri!

În ce modru se vor organiza școalele încă nu știm, numai de vor pune comitaturile mîna pe direcțiunea instituciunei apoi rău de noi! însă nu cred să ajungă ele aceea!

Pe lîngă închinăciunea mea d-lui Vasici, spune-i că sînt surogat professor la Preparandie de la 10⁸ febr. (1)846, dar ce să se mai aleagă și de Preparandia română nu știu, în vîlmășirile aceste ale ungurilor. Eu țin și studiul limbei ungurești, un ceas pe săptămîină (plată de chilin nu este); deprinderea mea ca profesor este 2¼ zile pe săptămîină, plata 320 fl. argi. la an și ceva ajutoriu de la oraș.

Al d-tale serv și prieten,

A. Șandor.

P.S. Porto pentru trimiterea scrisorii și a banilor face 20 cr. argi., după cum am vorbit cu conductorul, carii i-am plătit aici în Arad.

Despre primirea banilor trimiși, ai bunătate a mă înștiința de loc.

După ce scrisei pînă aici veni și d-l Ioanovici la mine și-i arătai ce scrisei despre el [...], poftind d-sa să adaug cele de margini scrise, adecă despre trimișii 366 fl. 40 cr. v. d. Ioanovici nici cît e negru sub unghie nu se îndoiește în d-ta, ci se teme ca nu cumva și d-ta și d-lui după vreo cîțiva ani să aveți vreo neplăcere cu creditoriu sau cu următorii lui, iară pentru osteneală-și nimica, nu pofteste de la fond. /

[Adresa:] An den wohlgeborenen Herrn Georg Baricz, Redacteur der *Gazeta de Transilvania* zu Cronstadt. Franco

¹ Trenul Arad — Sibiu — Braşov.

² Obligat.

³ La începutul anului 1848, la Bratislava, lucrările Dietei Ungare se aflau în plină desfășurare. După problemele urbariale dezbătute cu vehemență în ultimele două luni ale anului precedent, adunarea aduce din nou în discuție problema limbii (care exasperase, din 1842, toate popoarele din regatul „Sfintului Ștefan”). *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 5, p. 18—19) relatează debutul violent al discuției, care culminează cu pretenția maghiarilor ca ortodocșii din Ungaria să-și traducă cărțile bisericești în limba maghiară.

⁴ Scrisoarea lui Bariț către Șandor din 1/13 ianuarie 1848. Se află la B.A.R., ms. rom. 1015, f. 35.

⁵ *Nicolae Tincu-Velia*, 1816—1867, scriitor, istoric și om de cultură român, luptător pentru drepturile naționale ale românilor și emancipare de sub ierarhia sîrbească. A fost profesor la secția română a teologiei din Virșeț, apoi protopop al Virșețului. A scris și publicat în *Gazeta de Transilvania și Foaie pentru minte* ale lui Bariț. Opera sa de căpetenie este *Istoria bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865. Vezi I. D. Suci u, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867). Viața și opera lui*, București, 1945.

XXXI

Arad 12 a. mai (1)848 nou

Domnule redactor !

Sîm convins că ești copleșit cu lucrul ziua, noaptea, dar mai vîrtos în timpul acesta a reformelor, în care se lucră și de pelea românilor, despre cum mai departe esistența lor. Nici că vreu a te incomoda cu alta, decît cu o rugare: ca să ne vină odată *Magaz. istor.* tom. IV și, pentru mine, *Universul, pro hoc anno*¹ primind nr. 1 et 2, la care am rămas prenumerat. Fă, dară, îngrijire după ce te-ai mai ușurat de altele să le primim.² aceste.

„Din rîndială ministerială d[e] d^o din *Pești Hirlop* vei fi putut ceti că congresul național de 1. gr. neun. se va ține duna curg. în 27/15³, la care va fi comisariu regesc d-1 Petru Cernovici groful și feuișpanul (foișpân) Temeșului⁴, de presinte cuprins de inchirăciunea nemărginită în contra complotului din Chichinda escat din însuflările ilirismului. Se zic aici a fi prinși aproape la 500, iară pînă astăzi doi înși acățați în furci.

Ce dreaptă împărțire se făcu din partea șefului bisericesc, episcopul Buzii, alăturat ministrului de culte, în contra legilor novelare! Se vede de aici că pe diețesele unde se află români dintre 100 de deputați cade pe Diețesa Arad 14; pe a Timișorii 20 (ieri auzii că pe Diețesa Temeșorii numai 17 deputați s-ar veni); pe a Versetului 12, de toți 46; iară pe sîrbi 54. Unde legile apriat zic că deputați să se ducă după numărul inoporăciunei a deschilinitelor limbi, din relațiunea aceasta, și fiiildcă românii sînt mai mulți, mai mulți și deputați ar trebui să fie aruncați peste aceste diețeze, ce totuși altcum e în faptă. Nici că este nădejde că din Diețesa Timișorii și Versetului să fie aleși toți români; dar să fie și aleși, totuși sînt în minoritate. /

Am voi bucuroși a ști că din care principiu? se făcu așa împărțire de deputați? De după numerositatea impoporenilor din diețese, aceasta

nu e, căci atunci, după șematismul bisericesc neunit, fiind numărul românilor mai mare — făcînd chiar episcopii sîrbești conscrierea aceasta prin Bănat — încă trăbuia să fie mai mare numărul deputaților dintră români. Așa se eludează și legile!

Neștiind românii cît mai puțin despre așa curînd ținerea congresului, s-au coînteles între sine mai multe comunități, ca, trimițindu-și acele comunități ai săi reprezentanți sus la ministeriu, să mijlocească dreapta împărțire a deputaților și ținerea congresului în Arad sau Timișoara ș.a. Dar de s-au și hotărît ziua ținerii congresului în Carloveț și de s-au și făcut reîmpărțire între diețeze cum să-și trimită deputații, românii totuși nu se zăpăciră a trimite o remunstrare în contra locului hotărît, precum d-nul comisariu, arhiepiscopului, așa și răspletivului ministru arătînd: a) că în Carloveț, Neoplanta (Ujvidek) precum și împrejurul lui ferbe ilirismul, unde sînt mișcări antiungare, așadară și antiromane, deoarece românii se țin de Ungaria; b) că locul acela e așa de mic că nu poate cuprinde atîția deputați, deoarece cînd mergeau numai 75 de deputați încă era locul îngust; c) să se strămute ținerea congresului la Timișoara sau Arad, ca locuri sigure și mărginite întră sîrbi și români. Această rugare e sprijinită și de comitaturile Arad și Krasso. Românii însă își vor alege deputați în toată întîmplarea, dar la Carloveț nu se vor duce. Ieri plecară la Pesta, din Arad 4, din Lipova 2 deputați; din Lugoș vor merge cu mai mare număr. Pe arădani îi împedecă și ținerea restaurației orașene în zilele aceste, de nu se putură duce mai cu mare număr. Deputăția aceasta mare // la Pesta va lucra într-o coîntelegere spre așterrierea mai multor cereri la ministeriu”.

D[omnul] Teodor Serb, judele primariu, e numit de secretariu la Ministeriul finanței în despărțămîntul bunurilor (cameratic) arădene. Acest bărbat harnic, român cumpătat, au fost totdeauna ca o căutătoare românilor dimprejurul acesta. Ajute-i D-zeu de a se putea rădica și mai la nalt post și a atrage după sine și mai mulți români.

Sărutîndu-te din adîncul inimei mele, sînt al d-tale adevărat amic și cinstitoriu

A. Șaridor.

P.S. Merge posta, mă grăbesc, nu o pot ceti a doua oară. /

[Adresa:] T. cz. *Baricz Gyorgy* urnak, brassai oláhlapok szerkesz-tojenelŕ. *Brassoban*

¹ Pentru acest an.

² „Congresul” din 15/27 iunie 1848 a fost proiectat de către deputații români care s-aii întrunit la Pesta în zilele fie’ 3/15—9/21 mai 1848, în frunte cu Emănoil’ Gojdu. Au participat: Gheorghe Ioanovici de Dulău, Alexandru Căpra> Vincențiu Bogdan, Ioan Misiei, Atanasie Deciu, Nicolae Iorgovan, Ioan Arcoși, Vincențiu Babeș și alții. Ei hotărăsc convocarea unei adunări generale la Timișoara, ca „să ne sfătuiim cu toții, laolaltă, pentru bunul deobște”. Dar episcopul Timișorii, Pantelimon Jivcovici, va împiedeca acest proiect, astfel că doritul „congres național de lege greco-neunită” de la Timișoara nu se va tine. Vezi I. D. Suci u, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, p. 62—73

³ *Csernovics Peter*, comite al Timișorii. A jucat un rol incert în timpul revoluției de Ja 1848. Iată ce scrie despre el o publicație maghiară din secolul trecut: „Cînd guvernul maghiar l-a numit drept comisar cu însărcinarea de a suprima revolta

sîrbilor [și a românilor, n.ns.] era deja comite de Timișoara. Și-a preluat funcția în 27 aprilie [1848, n.ns.] și a luat măsuri împotriva congresului ilegal al sîrbilor, dar răsculații nici măcar nu l-au băgat în seamă. A fost un politician slab, iar guvernul l-a numit pe lângă el pe energicul Vukovics Sebo".

• Mai pleacă la Pesta (vezi supra, nota 2) din comitatele bănățene: Vasile Fogarași, George Radulovici, George Fogarași, Ignatie Vuia, Axentie Bojincă, Teodor Fogarași, Nicolae Tincu-Velia, Ioan Marcu, Maxim Pascu, Petru Cermena, George Munteanu, Vasile Brancovan, Simion Popovici, Atanasie Raț, Ioan Petrovici, Nicolae Iorgovan și alții.

• Pasajul pus de noi între ghilimele a apărut ca articol în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nf. 37, p. 155-156.

• Scrisoarea poartă adnotarea lui Bariț: „1848, dr. Sandor”.

xxxn

Domnule redactor!

Arad 14° iulie (1)848 n.

în a 4^a l.c. ți-am trimis 11> în a 7^a 2 iară acum îți mai trimit încă 1 prenumerat la *Gazeta et Foaia* sub titlul:

14 Popa Gyorgy koz es valto ugyved urnak, Aradon¹.

Banii ți-i voi trimite cu carul iute Arad-Hermanstadt-Cronstadt, însă mai am încă de a culege de la cîțiva.

De după înștiințarea ofițială de ieri, lângă Verset, ai noștri au avut cu sîrbii acolo adunați *bătaie alaltăieri*, în care ai noștri au omorît dintră serbieni 80, au plesiruit mai mulți², au prins doi primipili, între carii se afla și Sztratimirovici³, au omorît și un major de ai lor. Artileria arădeană cetățenească foarte bine s-au purtat.

Dintră oamenii noștri au picat 7 ulaneri și usări. Pe a 16, adecă poimîne este otărît *atacul* asupra sîrbilor, dacă nu vor voi a se apleca. La Verșeț au dat începutul sîrbii.

Dar la d-voastră cum stau treburile mai departe, căci din novele cetim destule suspecții asupra românilor, mai virtos ce scrie Josika Miklos⁴.

Frumos scrie *Martius Tizenotodike* de dato a 8° iulie despre români! Se vede că acesta are mai bună cunoștință despre români decît mulți alții!

Asupra sîrbilor se adună garda națională⁵ din mai multe părți. Dintră cumani, 3000. Pe români nu[-i] prea silesc. Prudenți panea⁶. Aveți nădejde de a dobîndi *naționalitatea* întărită prin lege!

Gum vor reieși moldo-românii cu reforma lor? Acum de curînd au SCfis Curtea rusească ministeriului Unguresc, eimoseîndu-l pe acesta, și adresîndu-i prietenie. Tot atunci cînd voiește a da românilor de lucru! Tare neodihnit sînt pentru prinopaturii!

Al d-tale adevărat cinstitoriu și amic,

At. Șandor. /

¹ Domnului Gheorghe Popa, avocat de drept public și cambial. în Arad.

² Faptul era cunoscut de Bariț și din alte surse. Iată relatarea lui în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, itr. 56, p. 1829: „Bătălie între Unguri și sîrbi la Verșeț. Îft 11 iulie c.n. se lovi aici oștirea regulată, însoțită de gardiștii din tot Comitatul

Temeș, cu sîrbii revoluționari, carii de la Alibunar se apropiaseră către Verșeț. Bătălia ținu trei ceasuri, din sîrbii neregulați și conduși rău se spune că muriră 80, se răniră mai mulți, iar din soldații unguri 1 călăreți sînt morți, asemenea și din gardiști alți 7 și mai mulți răniți. Aceste numere noi le dăm după știri oficiale, dar tot nu cutezăm a chezeșii pentru ele. Destul că dintre sîrbi căzură ia prinsoare mai multe sute. Pe 16 iulie era să urmeze o altă lovire¹.

Datele furnizate de Șandor se recunosc în știre, dar acestora li se adaugă altele. Ulterior (nr. 55, p. 242) *Gazeta* ... revine în legătură cu bătălia, corectînd numărul morților din tabăra sîrbească la 280.

Șandor folosește expresia „ai noștri” datorită faptului că la represaliile împotriva sîrbilor au luat parte și români din Banat, recrutați cu forța de către guvernul ungar de la 1848. După *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 59, p. 243) în 16 iulie numărul românilor antrenati în această acțiune se ridică la 3000, dintre care 800 de soldați iar restul din „garda națională”.

³ Gheorghe Stratimirovici s-a născut la Novisad în 1822. A urmat studii tehnice la Viena și a fost înrolat de tânăr în armată, ca locotenent în regimentul I de husari. La 1848 a manifestat — interesantă asemănare cu Avram Iancu! — o totală neîncredere față de politica națională a lui Kossuth Lajos. A demisionat din armată și s-a reîntors între sîrbi. Este deputatul acestora în Dieta de la Bratislava unde îl înfruntă pe Kossuth în cuvinte usturătoare.

în vara lui 1848 i-a răscolat pe sîrbi împotriva regimului kossuthian. Știrea lui Șandor cum că Stratimirovici ar fi fost prins nu se confirmă.

După revoluție, patriotul sîrb va ocupa înalte funcții în ierarhia militară austriacă, ajungînd pînă la gradul de general.

⁴ Josika Miklos, 1794 — 1860, om politic și scriitor maghiar, publicist de prestigiu, în vara anului 1848 Josika se afla la Pesta, ca deputat al Comitatului transilvănean Șolnocul de mijloc în Dieta ungară (după hotărîrea „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria). Aici, el desfășoară o intensă campanie publicitară în favoarea punctelor programatice ale revoluției maghiare. Tonul lui Josika este unul de intimidare, caracteristic de altfel atitudinii guvernului maghiar de la 1848 față de națiunile de sub „Coroana Sfîntului Ștefan”).

Șandor se referă la articolul „Pest, jul 14-en”, în care baronul transilvănean se ocupă de mișcarea românilor din principat (vezi *Pești Hirlap*, 1848, nr. 108, 15 iulie, p. 655), caracterizînd-o drept o acțiune a cîtorva „buyogato”, instigatori. Drept aceea: „Az oláh elemmeli kibekulest sđhasem tartottuk nehez feladatnak: het-nyolc ember rakoncátlanságát megakadályozni, s oket tokeletesen ártalmatlanokká tenni, megoldja a kerdest” (= nu reprezintă o misiune grea liniștirea românilor; este de ajuns să împiedecăm obrăznicia a șapte-opt inși, să-i facem inofensivi cu totul, și problema e rezolvată). Contradicția dintre o asemenea apreciere și ceea ce urmează este evidentă, Josika singur recunoscînd că „az oláh nemzetisegi kerdes igen tág határta szamit” (problema națională a românilor vizează orizonturi foarte largi). Aceste orizonturi le specifică însuși autorul articolului: români „azt akarják, hogy a volt Erdely, oláh — vagyis uj stylben Románország legyen” (= vor ca *fosta* Transilvanie să fie România). Ba, mai mult, „a regi Dacia helyreállításáról álmozodnak” (= visează restaurarea vechii Dacii).

în același ziar pestan și în aceeași vară, Josika Miklos publică articole politice despre mișcările naționale ale tuturor popoarelor din Ungaria. Nicăieri însă tonul nu este atît de disprețuitor, viziunea atît de profund obtuză ca în cazul românilor.

⁵ Vezi *Marczius Tizenotodike*. 1848, 99 szám, szombat, julius 8.

⁶ Vezi și *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 59, p. 243. Șandor greșește în continuare, afirmînd că „pe români nu-i prea silesc” să se înroleze. Una din cauzele grave ale ostilităților româno-maghiare în Banat la 1848 a fost măsura ministrului de interne Szemere Bertalan de a recruta cu forța soldați pentru armata maghiară. Numai contribuția Comitatului Caras se ridică la 3000 de „voluntari”. Ordinul lui Szemere „se lovea însă de opoziția românilor care nu înțelegeau să lupte pentru integritatea unui stat maghiar ce nu le recunoștea nici cea mai mică libertate” (I. D. Suci u, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, p. 130).

⁷ „Piinea este a celui prevăzătorii”

xxxm

Arad în a 4ª august (1)848 n.

Domnule redactor !

La *Gazeta și Foaia* d-tale semestru 2^a a.c. s-au prenumerat următorii sub titlul:

15. Varga Peter g[6rog] n[em] e[gyesult] Nagylaki lelkesz urnak Arad es Batonyân át, Makon

Acest prenumerant au fost și în semestrul 1^a și fiindcă numai ieri primii o scrisoare de la domnia-sa, ca să-l prenumăr, nu mi-au trimis și adresa. Deci ai bunătațe a căuta cum au fost semestrul 1^a, căci în locul unde este lăcuitoriu nu se află poștă. Aceasta ca să nu smintească, ci totuși să o capete. Adevărat că banii încă nu mi-au trimis, dar într-o săptămână-două, nesmintit că-i va trimite, precum nici de la unuldoi ai mei prenumeranți nu am primit încă banii, lăsându-mi numai cu gura ca să-i prenumer, dar îi voi primi eu. Ce să fac, că pe românii noștri nu-i poate omul învăța *acurație*. Trăbuie să ne îndestulăm și așa, ca să avem prenumeranți. Banii nu vor peri. Să-i vină dară toți numerii din semestrul 2^a.

Nu știu, țineți novela ungară *Nepelem* (radical lap) din care nr. 22 ai putea ceti răspunsul¹ dat lui Nicolae Iojica la nr. 108 din *Pești hir-lap*². De nu-l aveți, iacă că cam în grabă descris vi-l trimit aici alăturat³.

Cătră aceste mi-ar plăcea să se adauge că Iojica Nicolae este nepretenul unгурilor din pricină căci zice că românii nu s-ar trage de la romani, ci de la slavi. Așadară în timpul acesta când sîrbii, slavii și așa sînt răsculați asupra unгурilor, face băgători de seamă pe români ca, fiind și ei slavi, să se împreună cu răsculătorii asupra unгурilor. De face el aceasta cu prepus, este neprietenul unгурilor, de face din politică rea, este nepriceput, nebun etc.

Fi-va ceva de Moldo-România⁴? Ține-se-vor după cum începură?

Al d-tale adevărat prieten cinstitoriu,

Atan. Șandor.

D[omnul] Ioanovici întrebă că primit-ai banii jidanului, trimiși din Timișoara? Zice că ați fi *evit*, numai dorește a fi absolvit și ce să facă cu scrisorile la el depuse, obligația? /

[Adresa:] *Baricz Gyorgy* urnak brassai oláhlapok szerkestojenek *Brassoban*

¹ Domnului Petru Varga, preot ortodox din Nădlac. Prin Arad, la *Macău*.

² Vezi *Nep — Elem. Radical Lap*. I, 1848, nr. 22, p. 1—2. Sub titlul *Vdlasz Josika Miklosnak a Pești Hir-lap 108-diki szdmdban a romdnokrol irt czikkere*, opt frunțașii români simpatizanți ai revoluției maghiare — Iosif Man, Constantin Papfalvi, Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Teodor Serb, Alois Vlad și Alexandru Bohățel — semnează un răspuns tăios la articolul lui Josika Miklos, analizat supra, nota 4 la scris, precedentă. Protestul e datat 19 iulie 1848. Pe baza copieii trimisă de Șandor, Bariț retipărește protestul în *Foaie pentru minte* 1848, nr. 32, p. 249—251. El cuprinde pasaje memorabile, cum este cel de mai jos: „Secolul nostru este secolul drepturilor. Noi ni le cerem toate cîte sînt înscrise în *Constituțiune*. în fruntea *Constituțiunei* este scris cu litere mari: libertate, egalitate, frățietate! De

aceste principii noi așa de strîns ne ținem, încît numai moartea ne va putea răsturna convingerea noastră”.

³ Vezi nota 4 la scris. XXXII.

⁴ Bariț nu reproduce replica celor opt deputați români, cum dorea, probabil, Atanasie Șandor.

⁵ Aluzie la mersul revoluției în Țara Românească. Atanasie Șandor urmărea *Gazeta de Transilvania*, în care s-au publicat nenumărate articole și relatări despre Țara Românească, publicația brașoveană oglindind astfel complet și fidel avaturile fraților de peste Carpați. Materialul cel mai interesant, nesemnăt dar la cărui autor este Bariț, analizează *Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene* (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 57, p. 233—234). în nr. 64 din 1 august, p. 267—268 se publică *Proclamația către proprietarii de moșii cei reacționari*, a lui A. G. Golescu. în legătură cu această proclamație, este interesantă o notă de subsol a „așezătorului de litere”, de fapt a lui Bariț, mascată în acest fel: „*Domnul meu!* D-ta' atît în proclamația aceasta, cit și în cea adresată țăranilor, pe carea o am tot eu la mină spre tipărire, scrii și vorbești atît de dulce și pătrunzătoriu, încît oricare om de omenie, citindu-te, se înduplecă fără greutate a se lăpăda de egoismul său și a suferi întinderea drepturilor omenești la tot poporul. Te rog, însă, ca să bagi prea bine samă că în Țara Românească și în Moldova astă dată *nu este lucru curat*. Eu sînt un zățar bătrîn, și la pulpitul meu n-am decît a medita cu toată seriozitatea la toate concepturile cîte le culeg spre tipărire. De la 11 iunie încoace am cules cu cel mai viu interes tot ce se tipări în gazetele noastre și în proclamații. Puntul proprietății e numai o mantelă supt care se ascund alte interese, cîte se încrucesc la partidele politice.

Țineți minte că d-v. pe mulțimea proprietarilor de moșii îi veți putea lumina* deștepta și împăca în adunanta națională, nu însă și pe partidele politice. Apoi mai știți una? La d-v. sînt oameni „mari”, din norocire puțini, carii niciodată n-au putut crede în naționalitatea moldo-română, căror în sufletul lor și pînă astăzi le este rușine a se numi români, carii mai cînd era, porunca a se șterge din cărțile scolare vorba „național, naționalitate”, zicînd între patru ochi că n-ar trebui ameiță tinerimea cu visuri naționale, cînd românul, amenințat de nord, tot nu poate avea viitoriu național. Eu pe atunci trăgeam cu urechea, suspinam și tăceam întru așteptare de mîntuire.

Acei oameni n-au credință, și fără credință omul se perde. Ei ar vrea să fie domni, mari, tari însă purtați tot de căpăstru străin. Acesta e servilismul, care le ia toată activitatea.

Ei nu cred nici în tractate, însă nici că le citesc vreodată. De aci apelul la ajutor străin”.

Se poate afirma fără exagerare că *Gazeta de Transilvania* a acordat mai multă atenție — ne referim la vara anului 1848 — revoluției din Țara Românească decît celei din Transilvania.

XXXIV

Arad 17^a august (1)848 nou.

Domnule redactor!

În a 4^a a c[urentei] luni ți-am mai trimis un prenumerant la *Gazeta și Foaie*: pe d-l Petru Varga, parohul Nădlacului¹. Primit-ai scrisoarea, sau ba?

Am norocire a-ți trimite prin Johan Pongratz, conductorul carului iute Arad—Sibiu—Brașov următorii bani, de toți 79 f. 34 cr. argint, socotindu-se în acest chip:

Restul de la un prenumerant la *Gazet*.

et *Foaie* (1)848, semestru I (adecă de la

d. Petru Varga) face 4 f. argi.

Pentru 12 exempl. de *Macrobotica*
 tomul I face 8 f. 20 cr.
 Pentru 20 exempl. de *Macrobotica* tomul li
 "ce. 20f. —
 De la 13 prenumerați la *Gazeta et Foaie*
 semestru 2° (afară de un exemplar mie
 ca procentualitate și a d-lui Petru Varga,
 care încă pe semestru acesta n-au plătit)
 " " " «. 52 f. argi.
 Suma: 84 f. 20 cr. arg.

Din carii se scoate:

- a) cu prilejul trimiterii banilor semestru I
 pe carul iute conductorului am plătit (vezi
 scrisoarea mea d[e] d^{no} 11/2 (1)848) 20 cr.
 b) din prețul *Macroboticelor* mai sus atins
 28 f. 20 cr. argi procentualitatea 2 f. 50 cr.
 c) de la 13 prenumerați la *Gazeta et Foaie*
 (1)848 semestru 2° și restul sus atins/ se-
 mestrului I (Petru Varga), afară de gratis
 primind la novelele mele, încă 1 f. 36 cr. arg.

De tot scoate afară 4 f. 46 cr. arg
 Așadară de la 84 f. 20 cr. -4 f. 46 cr. " " " = 79 f. 34 cr. arg!

Despre carii te rog pentru știință a-mi trimite cîtva însemnare că
 i-ai primit.

Ce zici despre legile aduse în privirea *școalelor* noastre?! Cum
 să fie, unde să reieșim?²

Acum primii că regimentul românesc (Năsăud) trece prin Pesta
 la Vacz. Unde, nu știu. Mare senzație făcu vestea despre regimentul
 acesta, că ar fi trecut la sirbi, în unguri.

Ce va să fie cu mitropolitul d-voastră?

Dară Moldo-România ieși-va în capăt?

Al domniei-tale șerb cinstitoriu și prietin,

Atan. Șandor.

Mă grăbesc, căci trebuie să mă duc și la *exercir*. Bas acum trece
 prin Arad puțină gardă națională mobilă de la Kassau, în contra răscu-
 laților. /

[Adresa:] *Baricz Gyorgy* urnak brassai olâhlapok szerkeztöjének
Brassoban

¹ Vezi scrisoarea precedentă.

² Proiectul de lege privitor la organizarea școlară emis de către guvernul
 maghiar avea ca scop intensificarea acțiunii de maghiarizare începută oficial în 1842
 intelectualii romani din Banat au luat o atitudine hotărîtă, prin două adunări cu
 care ocazie reactualizează programul de revendicări naționale. Prima adunare are

loc la Lugoj în 10 august 1848, a greco-catolicilor, iar a doua în 22 august, în-
 trunind românii neuniți. Cu ocazia acestor adunări se remarcă cei doi protopopi
 români ai Lugojului: Ștefan Berceanu și Ioan Marcu. Vezi I. D. Suciu, *Revo-
 luția de la 1848—1849 în Banat*, p. 185—189.

XXXV

Arad, 1850 febr.

Multonorate domnule Bariț!

Intră aceia cătră carii în *Foaie* nr. 25 a.c. ai făcut domnia-ta pro-
 vocare, ca socoțile ce ai cu dînșii să le încheie, sum și eu, căci parte
 cu mai mulțiori, parte mai puținei ani înainte de revoluțiune mi s-au
 ^Timis mai multe exemplare de *Macrobotica* tom. I și II, după aceea
 mai multe exemplare din *Magazinul istoric*, tomuri mi se pare pînă
 la al *b^{lea}* (sau și al 6^{*.a?}), iar mai pe urmă în an. (1)847 [sau (1)848?]
Gram. română a lui Bălășescu¹ cu sarcina dentîie a *Dicționarului rom.
 lat. german*².

De cîte exemplare am vîndut de *Macrobotica* și *Magazinul istoric*
 am trămis banii înainte de revoluțiune. în timpul mișcărilor ung., pe
 cînd umblau pe aici bani ungurești, încă am vîndut puține din aceste,
 căci aceia bani erau umblători. Vîndut-am și din *Gram.* și *Dicționare*,
 dar în revoluțiune au perit nu numai din aceste cărți, ci au perit și din
 ale mele proprii, precum și în altele am avut pagube.

Aceasta așa s-au întîmplat, căci pe cînd orașul Arad s-au fost incepu-
 put / a se bombarda de cetatea vecină, erau în Arad mulțime de secui
 și honvezi debrețineni carii erau îngrămădiți prin căși, în tip de quartir.
 Ziua și noaptea stăteam pe picioare cu garda națională. Lățindu-se
 fama că vor să treacă ulanii din Banat la Arad peste podul Mureșului,
 din madațiunea militărească maghiară, în ulițele mai de frunte, mai
 virtos la piaț, toți locuitorii au trebuit să lese sobele sale goale, ca
 secuii și honvezii — în întîmplare dacă ar voi să intre ulanii în oraș —
 cuprinzînd fereștile caselor de acolo, să-i puste. Venind în pripă și peste
 mine aceasta poruncă, am fost silit ziua și noaptea a-mi lăsa quartirul
 gol și a ascunde numai cele mai prețioase, iară celelalte a le lăsa în nă-
 dejdea lui D-zeu.

Apoi ce mi s-au întîmplat aceea, că scoberlind acei viteji prin cărți
 și văzînd că sînt cărți românești, și scrisori iară rom[ânești], mi le-au
 resfîrat și înstrăinat multe, chiar și de ale mele, adecă ei au ținut bătaie
 și cu cărțile ce nu erau magiare. După ce nu mai era frică că vor veni
 ulanii, bombardîndu-se orașul mai puternic, am fost silit a-mi părăsi
 cu totul quartirul, iară cărțile, / ce le aflai așa răsfireate, a le scuti într-o
 magazină, în casa socrului meu, unde locuiesc, în care magazină fiindu-
 mi quartirul cam mic, — precum domniei-tale-ți este cunoscut — și pînă
 astăzi se află.

Dar și în magazină, fiind eu dus pe atunci din Arad mai un 1/2 de
 an, rămînînd numai slujnica și secuii, nu știu de nu se vor fi înstrăinat
 și de acolo.

Cum că secuii dumneavoastră și debreținenii noștri ne-au făcut mari pagube în revoluțiune, puteți dumneavoastră ușor să credeți, încă și mai spurcat lucru s-au întâmplat după învinsa revoluțiune, căci închizându-se honvezii în biserica noastră catedrală, aceștia] au dat de un armariu cu actele preparan[diale] și consistoriale, unde erau scutite, de unde scoțindu-le prin biserică le-au resfirat, sfîrtecat, ba încă și cărțile bisericești din strană.

Așa ni-au perit dară și însemnări despre cui vîndutele cărți.

Fiind acum cam cuprins și cu examenul preparandial ce va urma cu capătul lunei acesteia, după aceea negreșit voi căuta și apoi te voi mștiența ce mi-/au mai rămas. Socot însă că totuși nu vor fi așa multe înstrăinate, adecă furate în revoluțiune. Eu singur'as vrea să mă scutur de acele socoti și cărțile încă bucuros le-aș preda altuia.

Altcum, fii învins, domnule, că cătră persoana domniei-tale cu cea mai adîncă stimățiune rămîn al domniei-tale plecat serv,

Atanasiu Șandor,
d^o de medicină/

[Adresa:] Domniei-sale Domnului *Georgiu Bariț*, multstimatului, în *Brașov*

" Nicolae (Nifon) Bălășescu, *Gramatica română pentru seminarii și clase mai înalte (Grammatica daco-romana)*, Sibiu, 1848.

I Este o confuzie a lui Șandor. Lucrarea lexicografică a lui Bălășescu se intitulează *Dictionarium latino-romanorum*. A apărut doar prima fascicolă (A-Aula) din tomul I, Sibiu, 1848.

XXXVI

Arad, 11 februarie (1)850 nou

Preaonorate domnule !

La multprețuita scrisoare a dom.-tale d[e] d^o 24/22 X^o a trecut în privința unor puse întrebări, numai cu datul de astăzi sînt în stare a-ți răspunde, fiindcă pînă acum am tot bolnăvit, și acum într-o atîta am slăbit, cît într-o haină de mai nainte pot doi înși*întră ca mine, adecă m-am făcut numai umbră. Starea sănătății ceva'îmi e mai bună totuși decît să nu cred a mă mai întrăma, și mai bine. Deci acum mă grăbesc a-ți face cunoscută inteligentia română din comitatele Arad, Cenad, Bekes, clasificîndu-le, nu eu însumi, ci mai cu doi vrednici bărbați încrezuți, și lista lor ți-o trimit. Însă, zău, mă rușinez că astfel de români, mulți fără simțire națională, sau dubie, sau cu puțină, ba unii, plane, contrari bunului deobște, se află în părțile de pe'aici. Această armă rogu-te să nu se deschare vrăjmașilor noștri, că zău și-or bate joc de noi și mai tare.

Unicul domnul Arcoși e acela care, de n-ar fi stîrnit îndemnul, n-ar fi călătorit la episcopul la Cuvin — neavînd residința aici, pentru că au ars — zic, din părțile aceste nu s-ar fi trimis deputați la Viena,

în aceea lucrare. Nu că ar fi fost sprijinit de toți românii, ba grozav împedecat, puternic persecutat de ungurii cei mai înalți în diregătorii; nicidecît nu-l suferă pentru certum quoniam¹ de toți românii în slujbă <3omitatensă. Unicul Popa² s-au arătat și se arată zelos pentru binele românilor.

Dfomnul] Kociuba³, fiscul comit[atului], pînă a avut poporul putere de a restaura, apoi ținînd și principiul democratic sub magiari, el, rezemîndu-se pe popor, au ținut și cu românii, dar acum, după ce se luă puterea poporului de a cîștiga slujbe de la el, nu face nimic pentru români, ba e chiar împotrivoriu, caută numai interesul propriu./

D[omnul] Ioan Popovici⁴ înainte de cîțiva ani se arăta a frate zelos pentru treaba românilor. De vreo 2—3 ani au întors paliul. El așa zice că în dragul nației române nu se va urî cu Regierungs⁵ — comisariul, care e ungar. Non quidem publice⁶, ci cuiva le-au zis aceste vorbe! Nu e sincer cătră români, umblă tot pe subt ascuns de ceilalți. Anul tr[ecut], ca prezidele comunității, a propus să se deie nește clopote de la biserică spre vîrsarea tunurilor întru ajutoriu la unguri. Și acolo d-l Arcoși au împedecat predarea, iară d-l Kocioba a fost pentru predare. D[omnul] Popovici au fost secretariul lui Dragoș la Sinodul de la Chișineu. Ergo, fă conclusia. Dar pentru aceea d-l Popovici este patronat de magiari, și cu atestate bune prevăzut. El, ca căpitan de la o companie de români din 800—1000 stătătorie de naciunali gardieni, cu sila de unguri rădicați, a fost plecat asupra celor împărătești an. (1)848 la X^o, cînd veniră și călăreții rășinari din Ardeal; ci numai d-l Popovici Grigoriu⁷, ca lieutenant superior, a împedecat a n-o trece la Aradul Nou. Altcum toți se prăpădeau. N. B. Aveau numai lănci, căci magiarii nu dădeau puste românilor. Însă el sprijinește, pînă de preșenți, literatura română.

Pre toți a-i caracteriza de chin ar fi prea lung. La pofta d-tale fac aceasta, dar singur văd că nu e lucru cuviincios a descrie unele și altele astfel de lucruri, căci singur d-ta ce vei socoti chiar despre mine?

Aceste ți le făcui numai pentru știința d-tale, fără să vină în urechi. Le poți împărtăși și cu d-l Vasici, care cunoaște pe mulți în persoană. / Dar alții nimene. D[omnul] Serb fu suspendat de la oficiul nou care-l dobîndi, adecă fu pîrit de unii blăstămați, se crede că de români antagoniști dezvoltării românilor de pe aici. A scris că are nădejde că va ieși bine în capăt.

Banii *Gazetei* ți-i voi trimite cît de curînd. Mai am însă a încasa 8 fior. argi. Tare sînt în perplexitate cu banii d-lui Hurmuzaky, căci la poștă numai pe risico⁸ îi primesc. Ce să fac, nu știu?

Ca să se facă îndestulare românilor, voiesc magiarii a împărți Comit[atul] Aradului în două districte, unul adică să fie românesc și altul unguresc. E bine, dar fiindcă curat magiar nu poate să fie, căci n-are de unde, trag cătră distr[ictul] lor cele mai însămnătoare sate, orașele românești, prin care românii și acolo vin în mare preponderență. Ei însă totuși fac aceea după cum ei vreu, nu după cum aduce Reichsverfas-

sung⁹. Despre aceasta însă de altă dată, căci trăbuie să închei.

Al domniei-tale prea sincer și aplecat serv și amic,

A. Șandor*./

[Adresa:] D. Domnului *Georgiu Bariț*, în *Brașov—Cronstadt*

¹ Este incontestabil.

² Gheorghe Popa de Teiuș, consilier de Curte și comite suprem al Aradului.

³ Despre Cociuba vezi nota 3 la scris. VII.

⁴ *Ioan Popovici*, 1819—1864, avocat, cu studii juridice la Oradea. La 1 ianuarie 1853 a fost numit „dirigent provizor” la Preparandia din Arad, unde a dat dovadă de energie și spirit de conducere. La insistența și îndemnul lui ș-a alcătuit Fundațiunea Elena Ghiba-Birta.

⁵ Comisar regal.

⁶ „Nu în public.”

⁷ Personaj minor, ofițer în armata maghiară la 1848.

⁸ „Pe risc propriu.”

⁹ Constituția imperială elaborată după înăbușirea revoluției.

¹⁰ Cu adnotarea lui Bariț: „1850, At. Șandor, Arad, bărbat venerabil”.

XXXVII

Arad 27 martie/8 aprilie (1)850

Multonorate domnule Bariț!

În 16/4 martin a.c. avui onoare prin d-l Popasu¹, protopopul Brașovului, a-ți trimite banii prenumerării la *Gazeta*, în sumă 70 fl. 40 cr. arg., pe lângă o alăturată scrisoare, în sine cuprinzătoare și numele tuturor prenumerați pe semestrul al 2^{lea} a. tr. și pe semestrul curg[ător]. Am făcut aceasta în speranță că se va continua², dar am făcut și de aceea, ca și pînă se va rencepe, sau eda sub alt nume, să te ajuturi domnia-ta cu ei. La timpul său să ai bunătate a mă înștiința.

Pe lângă salutarea-mi, spune d-lui Popasu și această întâmplare, a doua sau a treia zi după ce pleacă cu d-l Iancu³ din Arad. De la d-l guvernatorul Transilvaniei⁴, pe cale oficială, au venit la orașul Aradului aceea rîndială ca căpitaneatul să facă a sa oficială relațiune pe calea sa despre aceea că, fiind d-l Iancu acolo pîrit (nu se știe de cine), că în călătoria sa spre Viena, trecînd prin Arad, ar fi ținut adunări populare cu românii și i-ar fi ațîțat în contra inte[re]sului împărătesc. Acum caută dușmanii d-lui Iancu și a întregii națiuni române, cum pot scorni așa blăstămătește? Unde bine se ști că d-l Iancu nu prin Arad, ci prin Oradea Mare au mers la Viena. Bacsamă l-au pîrit înainte de ce au pornit, nești/înd blăstămații că ce cale va lua.

Cîtă pagubă ne fac și astăzi și ne făcură patrioții d-voastre, sașii, cu oprirea multrenumitei *Gazete* a d-tale! De le-ar plăti Dumnezeu și lor în asemenea măsură!

Ce să mai fie de trebile românilor? Văd că nu se prea mișcă după cum am dori, ba doară cu dreptul pretinde, acum cînd socoteam după atîtea lupte și jertfe ce făcură românii, după atîtea apromisuni. Unde să ne iasă lucrul!⁵

Alta. Îmi aduc aminte că înainte de vreo 2—3 ani am cam auzit de la d-l Gavracă d-ta I-ai fi înștiințat despre aceea că s-au arătat cineva cine au voit pe sine a primi edarea opurilor Șincai-Klein cu toate emolumentele dimpreună, pe lângă un onorariu — mi se pare 200 dăfabe de galbeni — numai să-i predeie acele opuri. Însă nu știu din ce cauză nu i-au predat acelu beneficiu națiunei române, căci pînă acum doară era opurile atinse ieșite. În timpul de față foarte mare folos ne-ar aduce acele cronice dacă ar fi edate. Drept aceea dacă acel cutare mecenate⁶ a națiunei române trăiește și se mai ține de ofertul său, placă a mă înștiința pre mine de-a dreptul, că eu, cu unii ai noștri mai rîvnitori români, îl vom provoca, îndemna, ba doară și ataca, că dacă nu continuează opurile, să le predeie aceluia care voiește a se prinde de acel lucru, cu atîta mai vîrtes că i se dă și onerariu. Apoi vom înțelege că ce poftește, ce voiește și cum cugetă despre / edarea opurilor știute. De cum va, dară, se mai ține acel bărbat de cuvînt — și noi, cu vreo doi-trei, ne vorbirăm — să aducem pe d-l Gavra acolo ca opurile acele în folosul națiunei române să le cedeie făcătorului de bine.

Niciodată nu te-am înștiințat că eu încă anul trecut, fiind provocat la o adunare de români din Diecesa Aradului să fac un *A.B.D.*⁷ român cu litere strămoșești pe o pagină, iar pe alta să fie cu slove cirile *redușe*, cu o ortografie potrivită, eu dară acela *A.B.D.*⁸ cam de vreo 3² coaie tipărit, venind și ortografia, cam de 4 coaie tipărită putînd fi, am gătat. Dar nu știu cum să fac, aș voi să-l trimit d-lor deputați de la Viena să-l cenzureze etc. Ce sfat îmi dai, domnule? Cred că iiii ortografia aceea multe pînă acum neclarificate sînt lămurite, cu ce socot că voi fi și făcut ceva îndreptariu. Scurt, bucuros aș dori să le vezi amîndouă acele lucrări și cred că singur vei zice că lucrul este cu multă scumpătate și cugetare adus ia calea sa.

Așteptînd poftitul prietenos răspuns, am onoare de a rămîne pururea al domniei-tale onoratoriu serv și amic,

Atanasiu Șandor,j

[Adresa:] D* Domnului *Georgiu Bariț* în *Brașov* (Cronstadt).

Franco cum recomandatione

¹ Ioan Popazu.

² Foile românești de la Brașov — *Gazeta de Transilvania și Foaie pentru minte, inimă și literatură* fuseseră suprimate de guvernul transilvănean în 13/25 februarie 1850.

Care este cauza acestui gest al autorităților? Trebuie să constatăm că pînă acum motivele desființării celor două publicații pendulau între presupunere și adevăr. De vină este însuși Baritz care, la bătrînețe, în al doilea volum al lucrării sale *Părți alese din istoria transilvaniei* (pag. 655) susține că regimul absolutist a recurs ia această măsură din cauză ca *Foaie pentru minte...* a început publicarea rapoartelor celor trei prefecti români de la 1848—1849, Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, despre faptele de vitejie ale transilvănenilor în timpul revoluției. Motivul nu se susține, pentru că însuși guvernul ceruse aceste rapoarte, iar Laurian le va publica în cartea sa *Die Romanen der Oestereichischen Moharchie*, fascicola a II-a, 1850.

De fapt, cauzele suprimării foilor brașovene sînt foarte complexe și, la vremea lor, deosebit de „grave” politic. Utilizăm aci pentru prima dată cele mai convingătoare documente despre tristul episod cultural din februarie: două scrisori ale lui Bariț către Laurian (13/25 februarie și 4 martie 1850, aflate la B.A.R., Fond coresp., inv. nr. 24.146 și respectiv 24.148) și una către Ioan Maiorescu (16/28 februarie 1850; B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 24.147). Scrisorile sînt inedite și constituie doar nucleul documentației epistolare, deosebit de bogate, despre desființarea *Gazetei...* și a *Foii...* Din ele rezultă că:

a) „Vina” pentru această întîmplare nu o poartă *Foia pentru minte...* cu rapoartele prefectilor. în epistola către Maiorescu, Bariț scrie clar, vorbind despre instrucțiunile de desființare: „Despre «Foaie...» nici pomenire! Se pare că «Gazeta...» poartă vina și suferă pedeapsa ce ar fi să cadă și preste «Foaie...»

b) Cu' ce se făcuse vinovată *Gazeta de Transilvania*? Din prima scrisoare către Laurian reiese că publicația ajunsese, după revoluție, organul oficial al Delegației de la Viena, susținînd activitatea politică a acesteia, devenită iritantă pentru „^,^g-ț^ -stric Baritlui-iaurian ce folosește toată înțepirea dv. ca să scriu și să public așa și așa [...]. Deci, dacă socotiți că e de trebuință ca să mai apuc eu condeiul amină, ca să mai scriu pentru poporul nostru, vă rog lucrăți cu toată energia ca să scăpăm odată de tratare ca aceasta.”

Scrisoarea către Maiorescu adîncește această constatare. înșiruind Bariț toți „articulii” incriminați în instrucțiunea guvernială, constatăm din lectura lor că ei conțin în totalitate inserțiuni menite să întărească pas cu pas activitatea delegației. Fiecărui document înaintat de frunzații națiunii către „înaltele locuri” din Viena, în cele mai diverse probleme ale românilor din Transilvania — limbă, autonomie,, teritoriu național — îi corespundea cîte un pandantiv public de mare răsunset în *Gazetă...*

ej în 4 martie, cînd îi scrie a doua epistolă lui Laurian, Bariț cunoaștea de acum și alte motive, mai subtile. „în zilele acestea vorbii cu doi oameni de ai noștri, anume unul din cei mai deștepți carii, venind de la București, mă asigură cum că Luders ar fi scris la Sibiu ca gazeta să fie sugrumată ori și cu ce preț, pentru că, în această criză europeană, cîtînd românii de dîncolo faptele naționale și bravurile transilvanilor, iau exemplu foarte periculos pentru cel mai de aproape viitoriu.” Așadar, diplomația țarista a contribuit și ea la sugrumarea foilor brașovene. Din citat reiese și atenția acordată de cabinetele reacționare ale Europei relațiilor panromânești: „*Mai am o știre prea sigură, dată Sibiu, că s-ar pîndi cu mare agerime ca pînă în cît [= în ce măsură, ..n. ns.] cochetează malcontanții [= conspiratorii, răuvoitorii, n. ns.] de dîncolo, cu cei de dîncoace*”, reiese adevărul că ideea dacoromaniei, a unității spirituale românești era o realitate vie în anul 1850; ca și în viitoarea revoluției din 1848. De altfel, în același an va fi suprimată și *Bucovina*, românii din Imperiul austriac rămînînd fără nici o publicație în limba lor.

Itată doar cîteva din constatările pe care le facilitează aceste corespondențe Ne întrebăm acum, de ce Bariț a „falsificat” — dacă se poate întrebuița acest cuvînt — motivul suprimării celor două publicații românești brașovene la 1850? Motivul, credem, este următorul: la 1890—1891, cînd Bariț publica aceste reminiscențe din 1850, subtilitățile politicii din anii imediat următori revoluției nu mai erau la îndemîna tuturor Efemeridele politico-diplomatice cărora au căzut pradă foile erau de domeniul unui trecut îndepărtat. în această situație Bariț a preferat să aducă în primul plan un motiv colateral, olar care se întemeia pe un fapt viu în sufletele românilor: amintirea eroilor de la 1848. Căci, chiar dacă nu acesta a fost motivul suprimării *Gazetei de Transilvania* și a *Foii pentru minte* publicarea în limba română a rapoartelor celor trei prefecti nu era pe placul stăpînirii absolutiste.

Este vorba de călătoria lui Avram Iancu la Viena, în februarie 1850, spre a veni în ajutorul Delegației române, care suferea insuccese diplomatice, repetate pe îîngă Curtea Vieneză. Drumul către Viena este cunoscut amănunțit, din mai multe, surse (A. L. U p e a n u - M e l i n, *Călătoria lui Iancu la Viena*, în *Blajul*, I, 193.5, nr. 5, p. 222—224; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 265—266 etc.), reîntoarcerea este foarte puțin cunoscută. Aflăm din această relatare a lui Șandor că, în drumul spre casă, care a avut loc în juna martie 1850... Iancu a trecut prin Arad, însoțit de Ioan Popazu.

⁴ Ludovic Wolgemuth.

⁵ Despre demersurile Delegației române de la Viena vezi *George Bariț și contemporanii săi*, voi. I, scrisorile XXXIV—XLII ale lui Laurian către Bariț, p. 158-182.

⁶ în stadiul actual al cercetării ne este imposibil de stabilit cine era „mecenatele” care voia să publice manuscrisele lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, aflătoare în posesia lui Alexandru Gavra. Dacă nu cumva însuși Bariț intenționa să se apuce de această operă culturală, putem presupune o astfel de ofertă din partea moldovenilor, eventual chiar din anturajul domnitorului Grigore Alexandru Ghica, unde de altfel se pregătea chiar tipărirea *Cronicii* lui Șincai, după manuscrisul achiziționat de la Gherman Vida.

⁷ Un fragment din lucrare s-a publicat în *Foia pentru minte...*, 1851, nr. 4, p. 29—30, sub titlul: *A.B.C.-darius și ortografia română cu litere latine*. Restul a rămas în manuscris și se află în fondul Atanasie Șandor de la B.A.R., în ms. rom. 1021, f. 1-32.

XXXVIII

Arad 11 sept. (1)861 s.n.

Onor. Cancelarie a Fabricii de hîrtie din Zărnești, în Brașov !

în *Gazeta Trans.*, nr. 67, publicului cetitoriu se face cunoscut că jurnalul din București *Românul*: a cîștigat licență de a putea intra liber prin poșta ces. reg. în staturile austriace, și că onor. cancelarie primește abonamente la același jurnal; din urma acestei înștiințări îndrăznesc a mă întoarce către preaătinsa onor. cancelarie cu aceea rugare ca să binevoiască a-mi procura lăudatul jurnal pe numele meu: Atanasiu Șandor, dr. de medicină, în Arad, Ungaria, pe lunile: sept., optom., novem. și dec. a.c. ce cu atîta mai vîrtos doresc, căci în zilele de curînd trecute fui onorat gratis cu n-rii 231—237, nu știu de-a dreptul prin d-nul C.A. Rosetti¹, ori doară d-n[ul] Alex. Papiu II[arian]². Carii n-ri numaidecît se strecurară și prin minele altor domni de ai noștri și așa ne ostenirăm să-l aduc pe numele meu.

Prețul pe aceste 4 luni, ad[ic]ă 8 fl. 53/3 respective 54 cr. v.a. se trimite aici, rugînd / cu tot respectul pe onor. cancelarie să aibă bună-tate a-rii mijloci trimiterea lui cît mai grabnică.

M-ar interesa, dacă aș fi norocos să primesc continuarea de la n-rul 238. Cuget că acel jurnal așa se va trîmite să nu trebuiască să mai plătesc post-porto, precum unii n-ri din cei mai sus atinși franco trîmiși, totuși îmi cerură porto, ce cred a nu fi fost pe calea sa, deoarece se văzu pe el timbrul poștale din Sibiu și tipăritul *franco*, prin urmare se speditară gratis.

Cetirăm din cești n-ri renumitul articlu *Masca jos!*, apoi comentariul d-lui Papiu la statorirea comisiunei de 27 membri de la Dieta Ungariei în treaba naționalităților ³, treaba d-lui Papiu cu Buda Șandor ⁴, văzui articolul lui Winterhalder ⁵ etc.

Rămînînd cu distincțiune al onor. cancelarii stimătoriu,

dr. Atanasiu Șandor./

¹ în articolul *Uniții*, republicat după ziarul *Românul*, în *Gazeta de Transilvania*, XXIV, 1861, nr. 67, p. 286; nr. 68, p. 290; nr. 69, p. 294; nr. 70, p. 298.

² C. A. Rosetti.

³ Al. Papiu-Ilarian.

⁴ Șandor a citit ultima parte din studiul istorico-juridic al lui Papiu Ilarian, *Apendice la Independenta constituțională a Transilvaniei*. întregul articol s-a publicat în *Românul*, V. 1861, nr. 225, p. 714—715; nr. 228—229, p. 722—723; nr. 230, p. 727; nr. 231, p. 730—732. Din *Românul*, *Apendicele ...* a fost reprodus de *Tribuna română* (III, 1861, nr. 139—142) și *Revista Carpaților* (II, 1861, p. 257—314).

⁵ Este vorba de un scandal notoriu izbucnit în vara anului 1861 între Alexandru Papiu Ilarian, pe atunci jurisconsultul statului pentru Moldova și Alexandru Buda, fost prozelit al guvernului kossuthian în timpul revoluției de la 1848—1849. Acesta era trimis de emigrația maghiară — pe care a însoțit-o în exil — la București, pentru a exopera intrarea Principatelor române în alianța antihabsburgică proiectată de Kossuth. Buda reușește să cîștige aderenți în București, mai ales în rîndul tinerimii neclarificate asupra trecutului, fapt care-l determină pe Papiu-Ilarian să ia atitudine împotriva lui, în următorul articol publicat în *Românul*, V, 1861, nr. 232, p. 735:

Domnule redactor!

Vă rog să binevoiți a primi în stimabilul vostru ziar această scrisoare care totdeodată va servi și de aviz pentru onorabila poliție a capitalei.

Dumneavoastră, domnule redactor, ați avut patriotica bunătate de a publica în zilele acestea un șir de articli scriși și subscriși de mine, în cauza fraților noștri români de peste Carpați [este vorba de *Independența constituțională a Transilvaniei*, n. ns.], în unul din acești articli, și anume în cel publicat în nr. de vineri 18 august, este vorba și despre un anume Buda Sandor, român renegat din părțile române al țării ungrești, care la 1848 a ridicat miini sacrele împreună cu kossuthianii în contra singelui său, și care în primăvara anului curinte a cutezat a veni din partea comitetului revoluționar Kossuth, precum el însuși mărturisea în Țara Românească, de ar putea să amțească pe români ca să formeze o legiune compusă din români care să se bată în interesele lui Kossuth și subt steagul acestuia, se înțelege, împotriva românilor. Români de aici respinseră cu oroare asemenea propuneri de tradiment național.

Ei bine, acest Buda Sandor avu incalificabila cutezare de a trimite la mine, care am onoarea a mă număra între înalții funcționari ai Principatelor Unite, pre doi tineri, persoane ca totul necunoscute, și care abia sînt maioreni; pre biletul unuia din acești tineri sta scris: „*R. Nikola Duka Capitano di Ussari*, numele celuiilalt: „*T. Georges Wald*”; amindoi vorbeau italienește cu mine.

Acești tineri îmi spuseră că ei ar fi venit la mine trimiși de Buda Sandor care cere de la mine explicațiune căci l-am numit renegat ș.c.f. și dacă tot mai susțin eu încă aceasta. Ce explicațiune? Duel, răspunseră ei.

La aceasta am răspuns că să spuie d-l Buda Sandor că cele scrise de mine sînt scrise, și le susțin ad literam; că duel nu primesc din următoarele motive:

1. Pentru că ar fi lucru nedemn pentru mine de a mă lupta cu un Buda Sandor, și încă de a mă lupta după maniera barbarilor.

2. Pentru că, după principiile ce am profesat eu pînă acum în scrierile mele ca publicist și în prelecțiunile mele ca profesor, duelul este mijloc de apărare nedrept, inegal, incertibil și barbar totodată, care astăzi în staturile civilizate se consideră ca crimă.

3. Pentru că legile Moldaviei, cărora sînt eu supus ca cetățean român, pedepsesc duelul ca crimă, după analogia crimei deucidere și de omor, iară eu nu voi să comit crime.

4. Pentru că [ca] jurisconsult al Moldaviei, ca unul din privighetorii oficiali ai pîzirii legilor, am sacră datorință a nu călca eu însumi legile, comițînd asemenea crime.

5. Că, dacă demnitatea mea și legile țării m-ar ierta a accepta duelul, n-aș putea să acceptez decît trînteală.

6. Că dacă d-l Buda Sandor crede a fi injuriat și calomniat, are alte mijloace onorabile și legale de apărare, precum sînt: condeiul și justiția.

Cu acest răspuns verbal, numiții tineri se mulțumiră și se întoarseră la Buda Sandor ca să4 raporteze.

Iară eu, în scrupulozitatea mea de onoare, am găsit cu cale a comunica această curiozitate și cu unii din amicii mei, rugîndu-i ca să țină consiliu amical, dacă am lucrat eu conform legilor de onoare. Consiliul a declarat: că am lucrat prea conform legilor de onoare care regulează raporturile oamenilor civilizați, pentru că ar fi fost lucrul cel mai dezonoratoriu pentru un român a accepta duel cu un renegat.

Cu toate acestea, unii din amicii mei, fără știrea mea și cu dezaprobarea mea, află că au găsit cu cale de a se duce la Buda Sandor și a-i declara că dacă-i trebuie bătaie, are să o aibă și aceasta.

încă o dată, vă rog, d-le redactor, a publica această scrisoare pentru ca să afle și autoritatea polițienească că ce indivizi periculoși pentru onoarea naționalității române, pe care voiește a o prostitui ungurilor, prinde capitala în sînul său, și să ieie măsurile necesare în contra lor, conform legilor.

Jurisconsultul statului,
dr. A. Papiu-Ilarianu.

București, 19 august 1861".

Scrisoarea lui Papiu a schimbat fulgerător opinia publică bucureșteană în favoarea sa. Poliția îl invită pe Buda să părăsească țara. Un grup de studenți îl bat în stradă.

⁶ Publicist de origină străină stabilit în România, a participat la revoluția de la 1848 din Principate. După înăbușirea revoluției este exilat. A scris articole de teatru, de literatură, politică, finanțe etc. A studiat foclorul românesc, a publicat o piesă de teatru și un volum de poezii.

XXXIX

Arad 1/13 ianuariu (1868

Onorat Comitet al Asociațiunei trans. rom. !

La onorifica provocare a lăudatului Comitet în forma de Programul *Transilvaniei* ca foaia Asociațiunei etc. cu datul 1 novembre (20 octombr.) 1867 mie trimisă, în 8 dec. an. tr. am trâmîs sub adresa Onoratului Comitet 26 fl. v.a. culeși ca prenumerațiune de la următorii dd:

1. Ioan Popovici, desemn, av. în Arad
 2. Lazar Ioanescu, avocat în Arad
 3. Ioan Goldișiu, vice-notariu comitat. în Arad
 4. Demetriu Banciu, avocat în Arad
 5. Reverendiss. Miron Romanul, protosincel și prof. de teolog. în Arad
 6. Emeric B. Stănescu, avoc. în Arad
 7. Nicolau Phiimon, avoc. în Arad
 8. Grigoriu Birișiu, vice-not. oraș, în Arad
cari ca nemembri plătiră pe un an fiecare
cîte 3 0. — 24 fl. v.a.
 9. Dr. Atanasiu Șandor, care ca membru
onor. Asociat, trans. rom. depune 2 fl. v. a.
- De la toti dară 26 fl. v. a.

Și fiindcă în unele ziare rom. cetesc că foaia *Transilvania* n-rul 1 a și ieșit și s-a și espedat, / pentru aceea cu rugare mă întorc către Onoratul Comitet ca în interesul prenumeranților și de aici să facă dispusețiune a ni se trâmite și nouă aceeași foaie.

Rămînind cu stimățiune, al Onoratului Comitet etc. plecat serv,
dr. *Atanasiu Șandor*
colectante. /

¹ Această scrisoareși găsește locul potrivit în acest volum, deoarece G. Bariț era redactorul revistei ASTREI, *Transilvania*.

INDICI *

* Referințele din textul scrisorilor și documentelor reprcduse sînt indicate cu cifre *cursive*.
Indicii au fost întocmiți de Ioan Chindriș.

INDICE DE NUME

A

- A. S...iu, pseudonim al lui Atanasie Șandor, 273
 Abel din *Biblie*, 161
 Abrudan, Vasile, preot neunit din Josani, Banat, 286
 Ackner, Michael Johann, istoric sas din Transilvania, 68, 68
 Aigner, librar ungar, 255
 AL, vezi Alduleanu, Ioan
 Albu, Petru, preot neunit în Peștere, Banat, 286
 Aid, Teodor, preot neunit din Lugoșul de Sus, Banat, 287
 Alduleanu, Ioan, 6, 42, 43, 51, 52, 57-58, 58-59, 62, 62, 78, 79, 85, 86, 111, 112, 116,
 117, 118, 119, 139, 140, 195, 195, 225, 226
 Alecsandri, Vasile, 324
 Alexandrescu, Grigore 21, 23
 Alexandru, vezi Roman, Alexandru
 Alexi, Artemiu, Publiu, 197, 198, 199
 Alexi, Ioan, episcop, 55
 Andrășsy, Gyula, 140, 213-214, 215, 218, 220, 225, 254, 256
 Andrei, vezi Muresanu, Andrei
 Andron, Simion, învățător în Comlăușul Mare, 275, 298, 299, 340, 341
 Anghel, Atanasie, 31, 35
 Anghel, Gheorghe, funcționar român în Comitatul Cluj, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 72, 73, 151,
 152
 Angyal, vezi Anghel, Gheorghe
 Anprecht, lingvist german, 274
 Antonelli, Ioan, vicar al Făgărașului, 84, 84, 219, 220
 Antonescu, Ștefan, deputat român în Dieta de la Pesta, 234, 238
 Antonovici, Iosif, preot neunit în Corniței, Banat, 286
 Apáthy, István, profesor universitar ungar, 253, 256
 Apor, Károly, președintele Tablei Regești din Tîrgu Mureș, 60
 Apponyi, Albert, om politic ungar, 269
 Arbutina, George, maior brașovean, 2
 Arcoși, Ioan, 288, 290, 293, 294, 295-296, 296, 298, 299, 311, 314, 316, 318, 319, 346, 346,
 352, 353, 357, 364
 Arduleanu, vezi Alduleanu, Ioan

Arghir, negustor din Banat, 276, 338, 341-342
 Árkossy, János, vezi Arcoși, Ioan
 Aron, Petru Pavel, 35
 Aron, Teodor, 279, 289, 290
 Asachi, Gheorghe, 321
 Atsvai, vezi Oesvay, Ferenc
 Auersperg, Adolf, politician austriac, 226, 229
 Aurelian, P. S., 183
 Avram, Ioan, „jurist în II an”, din Pesta, 287
 Axente Sever, Ioan, 6, 48, 48, 54, 55, 71, 71, 73, 130, 206, 221, 222, 367
 294, 294, 296, 297, 300, 304, 306, 308-309, 312-313, 317, 318-319, 319, 321, 322, 324, 325, 327, 327, 330, 335, 337, 339, 339, 341, 341, 343, 344-346, 346, 353-355, 353-354, 356, 357, 358, 360, 360-361, 362, 364, 366-367, 366, 368-369, 372-373
 Bariț, Ieronim, fiul lui George Bariț, 61, 62, 64, 105-106, 105-107, 121, 122, 189, 190
 Bariț, Ioan, tatăl lui George Bariț, 167
 Bariț, Măria, soția lui George Bariț, 2, 44
 Bariț, Octav, fratele lui George Bariț, 68
 Barit (Iuga), Victoria, fiica lui George Bariț, 37, 53, 53, 68, 73, 81, 83, 86, 86, 113, 114, 159
 Basero, Alexandru, profesor la Iași, 175
 Bassarabescu, N., redactor la „Trompeta Carpaților”, 233
 Batthyány, „groful”, 331
 Bălan, Costache, serdar, 17
 "Bălășescu, I. D., 48
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), 14, 16, 16, 322
 Bălcescu, Nicolae, 296, 312
 Băleanu, Emanoil, 17, 18
 Băncilă, Petru, 30
 Bărnăuțiu, Simion, 23, 274
 Bătrînul, vezi Sterca-Șuluțiu, Alexandru
 Bătrînul, vezi Șaguna, Andrei
 Bechnitz, Ioan, publicist sibian, 142, 143
 Bem, Josef, 24-26, 28
 Benitzky, Aloisia, prima soție a lui Pavel Vasici, 10
 Beothy, Odon, politician ungur, 315, 316
 Berceanu, Ștefan, protopop neunit al Lugojului, 363
 Besa, Gheorghie, preot neunit în Boroș Sebeș, Banat, 287
 Bethlen, Gábor, președintele Societății „Emke”, 114, 115, 151, 152
 Beust, Friedrich Ferdinand, ministru austriac, 135, 136
 Biasini, proprietar de hanuri și poștalioane din Cluj, 164
 Bibera Peter, administrator domenal în Becicherecul Mare, 304, 306, 314, 316
 Bibescu, Gheorghe, 18, 20—21
 Bielz, Eduard Albert, 68, 68
 Biriș, Grigoriu, funcționar municipal în Arad, 371
 Biro, Mikios, funcționar juridic în Transilvania, 43, 151, 152
 Biro, Pal, jude primar, 149, 149
 Bisericanul, cognomen prin traducere, vezi Kirchner, Friedrich
 Blazeviț, „din Cernoviț”, 309
 Bobb, Ioan, profesor din Blaj, 136
 Bocea, profesor de limba română la Timișoara, 169
 Bocșa, Simion, 130, 133
 Bodilă, Petru, protopop neunit, 66
 Boer, Dimitrie, profesor din Blaj, 23
 Boer, János, vezi Boieriu, Ioan
 Boerescu, Vasile, 48
 Bogdan, Vincentiu, pașoptist bănățean, 357
 Bohățel, Alexandru, 42, 43, 121, 122, 139, 140, 205, 218, 220, 360
 Bohățel, Mihail, 78, 79

Boierii, Ioan, deputat în Dieta de la Cluj, 118, 119
 Boitoș, Olimpiu, 2
 Boiu, Zaharia, 70, 71, 76, 76, 79, 1% 81
 Bojinca, Axentie, 287, 358
 Bojinca, Damaschin, 184, 185
 Bolintineanu, Dimitrie, 188
 Bolliac, Cezar, 231, 233
 Bologa, Iacob, 6, 14, 16, 50, 52-53, 53, 59-60, 60, 64, 65, 72, 73-75, 74-75, 83-84, 83-84, 129, 130, 137, ^ 2, 142, 148, 148-149, 149, 151, 152, 153-154, 156, 19(5), 197, 244-245, 246-247, 247
 Borlea, Sigismund, 202, 207
 Bornemissza, János, vicepreședinte al Guvernului Transilvaniei, 130, 133, 152
 Bdhdbeș, poreclă a lui Vineențiu Babeș, 139
 Bomches, Friedrich, judecător, 151, 152
 Brad, Ioan, luptător pașoptist, 160, 160
 Brâgvan, Constantin, 354
 Brâgyán, Georg, vezi Brădean, Gheorghe, avocat din Arad
 Bramshorn, lingvist german, 274
 Bran de Lemeni, Ioan, 46, 47, 51, 52
 Brancovan, Vasile, pașoptist bănățean, 358
 Bran, directorul Cabinetului imperial, 224—225
 Brădean, Gheorghe, avocat din Arad, 334, 335, 347
 Brădian, Nicolae, „jurist în II an”, din Pesta, 287
 Brăiloiu, C.N., 344
 Brăteanu, socrul lui Alexandru Lazăr, 144
 Brătianu, I.C., 206, 213-214, 215
 Breazu, Ioan, 1, 38
 Brincoveanu, Constantin, 58
 Brote, Eugen, 193
 Brus, L., publicist sas, 28
 Buda, Alexandru, deputat român în Dieta Ungariei, 142, 143, 360, 369—371, 370—371
 Bugarski, din Timișoara, 193
 Buhățel, poreclă, vezi Bohățel, Alexandru, 218
 Bunea, Augustin, 217
 Burdea, funcționar gubernial, 151

C, neidentificat, 146

C, vezi Kogălniceanu, Mihail, 221

Caesar, Caius Iulius, 9

Cain, din *Biblie*, 161

Candiano Popescu, Alexandru, 149, 150

Cantemir, Dimitrie, 275, 289, 290

Capra, Alexandru, pașoptist bănățean, 357

Caribda, 341, 341

Carol I regele României, 133, 150, 215, 234, 257, 268

Cato Censorul, pseudonim al lui Alexandru Roman, 239

Călăceanu, Luca P., pedagog bănățean, 189, 190

Cepescu, Barbu, comerciant brașovean, 46, 47—48, 48—49, 50

Cerghedi, Iosif, 121

Cermena, Petru, 10, 51, 52, 111, 112, 291, 292, 293, 296, 311, 313, 358

Cernovici, Petru, comite suprem de Timișoara, 309, 313, 314, 316, 356, 357

Chifa, Grigore, 121

Chir Mihalache, vezi Kogălniceanu, Mihail, 223

Chrna, pseudonimul lui A. Mihaș, 290

Ci..., vezi Cipariu, Timotei

jCimponariu, Atanasie, candidat de deputat din Banat, 264—265

Ciocan, Ioan, 123

Cipariu, Timotei, 1-2, 6, 46-47, 68, 75, 84, 84, 142, 148, 149, 170, 219, 233, 234, 274-275, 279-280, 280, 338, 339, 350

Circa, Eliza, violonistă română, 68, 68

Ciurcu, Nicolae T., cetățean din Brașov, 125

Ciurcu, Teodor T., cetățean din Brașov, 125

Ciurcu, Teodorache, comerciant din Brașov, 159, 160

Cîmpeanu, G.M., 279

Cloșca, 323

Coca, Alexandru, jurist, 257—258

Cociuba, Mihai, fruntaș român din Arad, 295, 296, 326, 327, 365, 366

Cococchi, personaj bucureștean de la 1848, 20

Coconul Mihalache, vezi Kogălniceanu, Mihail, 223

Comșa, D., redactor la „Foaia pedagogică”, 200

Conradsheim, comite al sașilor, 57, 64

Constantin, Ioan, comerciant brașovean, 81, 81

Constantini, Dimitrie, pedagog și om de cultură bănățean, 273, 276, 285, 288, 290, 294, 296, 298, 299, 300, 302, 304, 308-309, 314-315, 316, 334, 335, 338, 352, 353

Copernic, Nicolaus, 194

Cornea, teolog în Arad, 288

Cornea, Ioan, preot neunit în Respig, Banat, 287

Cornea, Paul, 341

Coroianu, Demetriu, vicar al Silvaniei, 219, 220

Coroianu, Iuliu, 268, 269'

Coroiu, neidentificat, 67

Cosma, Dionisie, 42, 43, 78, 79

Cosma, Partenie, 209, 234, 238, 245, 246, 256

Costa, vezi Ioan, Constantin, comerciant brașovean

Costache, Veniamin, 313

Costandea, Ioan, sculptor, 66, 67

Costi, vezi Constantin, Ioan, comerciant brașovean

Crăciuneascu, Gheorghe, profesor de limba română la Timișoara, 169, 171

Creț, Florea, paroh neunit în Luncașoara, Banat, 286

Cristea, Nicolae, 167, 168, 233

Crișan, Moisi, administrator protopopial neunit în Butani, Banat, 287

Császár, Ferenc, redactor la „Pești Naplo”, 249
Csenátonyi, Márton, redactor la ziarul maghiar „Ellenor”, 242
Csica, „cocoana”, 72
Curcu, „Frau”, din Brașov, 68—69
Cuvier, Charles, 194
Cuza, Alexandru Ioan, 5, 44—45, 48-49, 48, 53, 57, 57-58, 64—65

Damocles, din antichitatea greacă, 219
Dan, Antonie, preot neunit în Boroș Ineu, Banat, 237
Dan, Gheorghie, protopop neunit în Curtici, Banat, 288
Darwin, Charles, 194—195
Datco, Damian, comerciant brașovean, 83, 104, 105, 158
David, Iordache, cetățean din Brașov, 125
Davilla, „domnii”, 66
Davilla, Carol, 67
Deák, Ferenc, politician maghiar, 63, 64, 183, 218, 220, 224, 226, 229, 230, 236, 238, [254
Deâkiștii, partida politică, 183
Deciu, Atanasie, pașoptist bănățean, 357
Delavigne, Antoine, 275
Demetrovici, funcționar sîrb la Gubernul Transilvaniei, 126
Densușianu, Aron, 136, 228, 230
Densușianu, Nicolae, 241, 242
Dera, Alexander, „de Moroda”, din Pesta, 287
Diaconovici, Corneliu, redactor la „Yiitoriul”, 267
Diaconovici Loga, Constantin, 278, 350
Diamandi, Manole, comerciant brașovean, 253, 256, 268
Diez, Friedrich Christian, 279, 312, 313
Dima, Ștefan, birtaș în Nădlac, 340, 341
Dima, Ștefan, vameș la Cenad, 317, 318
Dimitriu, vezi Moldovan, Dimitrie
Disancici, Polit, politician croat, 254, 256
Dobokai, Antal, 43
Dobra, Alexandru, episcop greco-catolic de Lugoj, 217, 219, 220
Dobran, Ioan, 54, 55, 58, 59, 279, 312, 313
Dobrânsky, politician ungur, 218
Doda, Traian, general român în armata austriacă, 204, 236, 238, 262, 263, 265—266, 267
Domșa, George, deputat român în Dieta Transilvaniei, 118—119, 119
Domșa, Ioan, VIII
Dorgo, Gabriel, consilier școlar, 33, 35, 180, 181
Dragoș, voievodul, 249
Dragoș, Ioan, 274-275, 317, 318, 320, 326, 327, 328, 340, 341, 355, 365
Drăgescu, Ioachim, C, 217
Drăghici, Meletie, 172, 173, 198
Duka, R. Nicola, „capitano di ussari”, 370

Dumitru, vezi Moldovan, Dimitrie *
Dunca, domnișoara, vezi Dunca de Schiau, Constanța
Dunca de Schiau, Constanța, 77, 78
Dunca de Schiau, Paul, 51, 52, 62, 62, 77, 84, 84, 111, 112, 154, 156

Ebeșfalvay, Gyorgy, avocat din Arad, 295, 296
Eder, consul austro-ungar la București, 213
Eder, Karl, consilier gubernial, 43
Emilian, Ștefan dr., 64
Eotvos, Jozsef, politician maghiar, 63, 64, 170, 172, 214, 215, 225, 225, 315, 316
Erdeli, Vasile, episcop greco-catolic de Oradea, 31, 35, 237, 239, 298, 300, 343, 344
Erdelyi, 136
Eremie, D., cetățean din Brașov, 125

Făbian, Gábor, asesor la Comitatul Aradului, 293, 295, 296
Falk, Miksa, redactor la „Pester Lloyd”, 226
Farchici, Petru, „jurist în II an”, din Pesta, 287
Fark, István, notar în Nădlac, 328
Fascho, din Arad, 319
Faur, Ioan, protojude districtual în Lugoj, 167, 169
Faur, Meliton, preot neunit în Dezna, Banat, 287
Fătu, Anastase, 183
Fekkefalussy, „consilier ministerial”, 243—244
Fekete Negruțiu, Ioan, 78, 79, 137, 137, 148-149, 148-149, 151, 153, 155, 156, 219, 220, 350
Ferdinand I, împărat al Austriei, 287
Ferenc, Jos., profesor, 231
Ferliescu, Mihail, cîntăreț de operă bucovinean, 151
Fesztl, Károly, consilier școlar, 66, 67
Fetti, Spiridon, funcționar român din Transilvania, 69, 70
Filimon, Nicolae, din Arad, 371
Filip, principe de Saxa-Coburg, 258, 259, 262
Filipescu, Ioan, 17
Filotei, episcop de Buzău, 17, 18
Filtsch, Samuel, tipograf și librar sibian, 63, 64, 174
Flebs, funcționar sas, 78
Florescu, frații, 21
Florescu, Ioan Em., general român, 64, 65
Florian, Aron, 3, 15, 21, 65, 65, 233, 279, 289
Florian, L, cetățean din Brașov, 125
Florian, Ioan, negustor, 320

Floștureanu, Mihail, comerciant brașovean, 155, 156
Fogarassy, Mihály, episcop romano-catolic al Transilvaniei, 117, 127, 129, 144, 144
Fogarași, George, 358
Fogarași, Teodor, 358
Fogarași, Vasile, 358
Folliot de Creneville, Ludovic, 67, 79, 86, 112, 115, 117, 129, 140—141, 142, 218, 220
Forgâch, Antal, cancelar al Ungariei, 71, 71
Forgaciu, vezi Forgâch, Antal
Fotie, patriarh al Constantinopolului, 32, 35
Francisc Ferdinand, „principe de coroană”, 219
Francisc Josif I, 35, 45, 52, 75, 142, 152, 156, 171, 259, 268
Franz Josef, vezi Francisc Josif I
Fricke, din Sibiu, 106
Fricke, H., ginerele lui Pavel Vasici, 173, 173
Friedenfels, deputat sas, 57, 58
Frișcan, Mihail (vezi și pseudonimul Ursulescu, Lazăr), 331, 332
Fritsch, Ludwig, redactor la „Siebenbürgisch-Deutsch Tageblatt”, 263
Frușa, Petru, negustor, socrul lui Atanasie Șandor, 292, 292
Fulea, Moise, 12, 16, 38, 38, 51, 52, 72, 73-74, 74, 353
Fundatia Gojdu, 313
Furcovici, Iosif, preot neunit în Fekete-Tău, Banat, 286

Gabor, Ioan, VIII
Gal, Ioan, vezi Gáll, János
Gálfalvi, „protonotariul pensionat”, 116
Gali, Iosif, juriconsult și om politic român, 265, 266
Gáll, János, 152
Garay, János, poet ungar, 305, 306
Gavra, Alexandru, 274, 278-279, 286, 293, 294, 296, 297, 298, 300, 304, 308-309, 310, 311, 315, 317, 320, 321, 324, 328-332, 331, 337, 339, 347, 350-351, 367, 369
Gavrilaș, Ioan, paroh neunit în Husasău, Banat, 287
Găietan, Nicolae, 152, 152
Gärtner, Carol, inginer sibian, 70, 71
Gebauer, Alexis, compozitor și profesor de pian, 147, 148
Gerando, Antoine de, scriitor francez, 279, 323, 324
Ghergar, Moisi, preot neunit în Susani, Banat, 287
Gherman, frații, 17, 18
Gherman, E., 18
Gherman, Petru, protopop neunit în Brașov, 14, 16
Ghiba-Birta, Elena, filantropă bănățeană, 366
Ghica, Grigore Alexandru, 303, 369
Ghica, Ioan, 241
Ghimbășianu, „iurist din Brașovul Vechi”, 77

Giba, Dumitru, director școlar în Pincota, 335, 338
Giovanelli, 226
Glodariu, Pavel, 128, 129
Gojdu, Emanuil, 56, 56-57, 60-63, 61, 63-64, 145-146, 146, 287
Goldiș, Ioan, funcționar comitatens în Arad, 371
Golescu, frații, 20, 21
Golescu, Nicolae, 21, 150, 151
Golescu, Radu, 21
Golescu, Ștefan, 21
Goluchowski, Agenor, politician austriac, 226, 229
Gosman, Ioan, 352, 353
Gott, Johann, 11, 11—12, 13, 14, 312, 319, 319
Grabovski, Atanasiu, unchiul lui Andrei Șaguna, 11, 184, 185, 287
Grabovski, Gheorghie, „de Apadia”, din Pesta, 287
Graffus, deputat sas în Dieta de la Pesta, 255
Grădișteanu, Grigore, 21
Grigorovița, Vasile, redactor la „Albina”, 212
Grim, pseudonim, 47
Grois, Gustav, vicepreședinte al Gubernului Transilvaniei, 85, 86, 128, 129, 137—138, 137-138, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 148-149
«Gross, A. M., angrosist de hirtie din Pesta, 230-231, 232
Groza, Irimie, preot neunit în satul Groși, Banat, 287
Groza, Simion, preot neunit în O Kakuși, Banat, 287
Grozescu, Iulian, 123
Guizot, Francois, 17, 18
Gull, Josef, judecător în Sighișoara, 67, 67
Gusbach, deputat sas în Dieta de la Pesta, 255
Guști, vezi Pop, Augustin, protopop greco-catolic de Alba Iulia
Guști, Dimitrie, 303
Gyarmati, Mikios, jude primar la Cluj, 149, 149, 252
Gyulai, Pál, 209
Gyurki, Pál, comite suprem de Caras, 172, 173

H

Haeman, Ioan, episcop român din Bucovina, 62
Hagi Ciurcul, Ioan, cetățean din Brașov, 125
Halmágyi Sándor, ziarist maghiar din Cluj, 217
Hania, Ioan, notar consistorial neunit la Sibiu, 127, 129
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 171
Haupt, Franz, deputat sas, 83—85, 84, 86
Haupt, Friedrich, 155, 156
Haupterach, din Cluj, 138
Haynald, Lajos, primatele Ungariei, 58, 62, 62, 237, 238, 259, 260, 261
Haynau, Julius, Jakob, general austriac, 28
Heckenast, Gustáv, redactor la „Vasárnapi Ujság”, 209

Hefeler, maior sas, 64
Heibrich, din Sibiu, 30
Helfy, Ignätz, politician ungar, 267, 269
Heliade Rădulescu, Ioan, 20, 36, 37, 150, 151, 174, 175, 183, 183, 274-275, 279, 293, 300, 305, 306, 321, 339
Henner, Hans, redactor la „Siebenbtirgisch-Deutsches Tageblatt”, 263
Herbert, Eduard, vicepreședinte al Curții de apel, 78, 79, 85, 86, 226, 229
Hernyánsky, tipograf din Pesta, 231
Herrenrother, vezi Urváry, Lajos, publicist și deputat, 249, 249
Hodoș, Iosif, V, 114, 115, 136, 148, 196, 199, 200, 202, 206-207, 210, 212, 213, 215, 218, 220-222, 235, 238
Hollan, Erno, politician ungar, 213, 215
Horea, 196, 323
Horváth, colonel de husari, 198
Horváth, Boldizsár, ministru de justiție al Ungariei, 152, 224—225
Horváth, Mihály, istoric ungar, 323, 324
Hossu Iosif, politician român din Transilvania, 118, 119, 229, 230, 265, 267
Hossu, Teofil, vicecomite de Cluj, 149, 149
Hufeland, Christoph Wilhelm, savant și medic german, 175, 285
Hugo, Victor, 316
Hule, Vasilie, preot neunit în Copăcel, Banat, 286
Hunfalvi, Pal, lingvist maghiar, 251, 251
Hurmuzachi, Alexandru, 365

I. N...n, neidentificat, 55
Iacob, vezi Muresanu, Iacob
Iacob, „fratele”, vezi Bologa, Iacob
Ianache, vezi Ioan, Constantin
Iancio, Iuliana, a doua soție a lui Pavel Vasici, 3, 9, 9
Iancovici, din Pesta, 209
Iancu, Avram, 28, 77, 130, 279, 318, 359, 366, 367-368
Iani, vezi Rațiu, Ioan dr.
Iankovici, socrul negustorului Arghir, 342
Ibner, Iuliu, pianist, 151
Ilie, vezi Măcelariu, Ilie
Illes, funcționar gubernial, 155
Ioan, vezi Rațiu, Ioan dr.
Ioan, Constantin, negustor brașovean, 81, 83, 83, 85, 86, 104, 105, 138, 139
Ioan G. Ioan, comerciant brașovean, 38
Ioan Gură-de-Aur, 163
Ioanescu, Lazăr, avocat din Arad, 186, 371
Ioanid, G., 279
Ioanovici, Constantin, pedagog bănățean, 282, 283, 311, 315, 316, 327, 327, 555, 337-338, 341-342, 341, 347, 350, 352, 353, 355

Ioanovici, Gheorghe, deputat român în Dieta Ungariei de la Pesta, 145, 146, 357
Iojica, Nicolae, vezi Josika, Miklos
Ionaș, personaj literar, 181
Ionescu, Dimitrie, politician și patriot român din Banat, 245, 276, 289, 290, 295, 296, 298, 299, 309, 312, 313, 314, 316, 335, 340, 352, 353
Iorgovan, Nicolae, pașoptist bănățean, 357—358
Iorgovici, Paul, 278
Iosif, vezi Hodoș, Iosif, 223
Irányi, Daniel, politician ungar, 267, 269
Isop de la Vîrtop, pseudonim, în „Albina”, 181, 181
Istin, Gheorghie, preot neunit în Boroș Ineu, Banat, 287
Istvánffy, Pal, directorul Academiei de drept din Cluj, 127, 129
Iuga, Constantin, „Costi”, ginerele lui George Bariț, 68-69, 74, 74, 104, 146, 215, 221, 222
Iuga, George, comerciant brașovean, 38
Iuga, George, comerciant timișorean, 282, 288-289, 292, 295, 299, 304, 335, 338, 341
Iuga, Ioan, comerciant brașovean, 37, 38, 39—40, 79, 105
Ivacicovici, Procopie, episcop neunit al Aradului, 187, 316
Iza, vezi Vasici, Isabela
Izsák, Samuil, 272

Jacob I, Stuart, regele Angliei, 28
Joanescu, Demetre, vezi Ionescu, Dimitrie
Jokai, Mor, 209, 242
Josif Ludovic Karl, arhiduce al Austriei, 257, 259, 262
Josika, Lajos, comite suprem al Clujului, 85, 86, 113—114, 115, 116—117, 128, 129
Josika, Miklos, scriitor ungar, 279, 358, 359, 360, 360
Josika, Samu, politician conservator ungar, 139, 140, 198
Jurca, Ioan, vicecomite al Maramureșului, 265—266, 267
Jurca, Vasile, notar comitatens în Maramureș, 249, 250

K

Kabos, Daniel, 42, 43
Kalmer, comite suprem al Sirmiuului, 312
Kaltenbeck, Johann Paul, istoric austriac, 279, 315, 316
Kant, Immanuel, 310
Kapdebo, familia, 272
Karáksy, „din Ungaria”, 130
Károlyi, Ede, politician ungar, 213, 215
Kemeny, Ferenc, 43, 45, 53, 54, 117
Kemeny, Gábor, baron ungar, ministru al agriculturii, 243, 246

Kemeny, Josef, *14, 16*
 Kengyelátz, Emilian, episcop de Virșeț, *200, 315*
 Kengyelátz, Luca, episcop neunit al Timișoarei, *283, 316, 327, 327*
 Kirchof, lingvist german, *274*
 Kirchner, Friederich, consilier gubernial sas, *113, 115, 127, 127, 132, 134-135, 138, 139, 140, 149, 149, 151, 152, 153*
 Kiss, Balint (Bela), ginerele lui Pavel Vasici, *171, 179, 183*
 Klapka, Gyorgy, pașoptist și politician ungar, *213, 215*
 Kocsi, tipograf din Pesta, *231*
 Kogălniceanu, Mihail, *204, 206, 212, 221—222, 223—224, 224*
 Kossuth, Lajos, *28, 130, 133, 163, 254, 256, 279, 318, 340, 341, 359, 370, 370*
 Kotzebue, Carol de, consul rus, *17, 18, 20, 20*
 Kozma Dineș, vezi Cosma Dionisiu
 Konig, Augustin, secretar la Ministerul Ungariei, *252, 258*
 Krafft, Wilhelm, librar și editor din Sibiu, *258, 259*
 Kramerii, librari și editori din Brașov, *228*
 Kratzky, directorul Gimnaziului de stat din Sibiu, *68, 68*
 Krug, Wilhelm Trangot, *275*
 Kucsba, Mihály, vezi Cociuba, Mihai
 Kustins, „comandant de oști”, *28*
 Kutyaľalvi (Hunnyavalyási), porecle ale lui Hunfalvy Pál, lingvist maghiar, *251*
 Kyrilovits, arhimandrit sîrb, *323*

L

L. Pop, vezi Popp, Vasile Ladislau
 Lachmann, lingvist german, *274*
 Ládai, Augustin, deputat român în Dieta de la Cluj, *118, 119, 119, 144, 144, 151, 152*
 Ladislau IV, rege al Ungariei* *299*
 Lampel, Robert, librar ungar, *255, 257*
 Laocoon, personaj mitologic, *183*
 Lapedatu, Ioan AL, *235, 238*
 Lascovici, Nicolae, preot neunit în Bălnaca, Banat, *286*
 Lask, Petru, preot neunit în Ponoare, Banat, *286*
 Latzi, vezi Popp, Vasile Ladislau
 Lauran, Augustin, canonic la Oradea, *236, 238*
 Laurian, August Treboniu, *3, 6, 14, 14-15, 18-19, 30, 34, 150, 151, 246, 271, 271, 274, 296, 303, 307, 309, 310, 311-312, 313, 329, 332, 333, 335, 344, 367-369*
 Lázár, Ádám, *259*
 Lazarini, I., fruntaș român bănățean, *51, 52*
 Lazăr, Alexandru, consilier gubernial, *116, 117, 118, 119, 121, 122, 144, 144*
 Lazăr, Gheorghe, *106, 107, 108, 109*
 Lebzeltener, vicepreședinte al Gubernului Transilvaniei, *147, 192, 192*
 Leik, din Aiud, *28*
 Lemeni, Ioan, *31, 35*
 Lengher, Ioan, profesor brașovean, *191, 192*

Leopold I, împăratul Austriei, *31, 35*
 Leopold, prinț austriac, *34*
 Lepsius, lingvist german, *274*
 Libri, Joseph, negustor, *336*
 Lichtenstein, Friedrich, guvernator al Transilvaniei, *37, 44—45, 52—53, 55, 58, 52, 61*
 Liedeman, librar din Pesta, *222*
 Liszt, Ferenc, compozitor ungar, *333, 333*
 Loncsay, „foispanul” de Maramureș, *249*
 Loyola, Ignațiu, *260, 260*
 Lucacic, Grigorie, protopop neunit al Boroș Ineului, în Banat, *287*
 Ludasi, „alias Gaus, nobilitatul”, șeful biroului de presă din Buda, *203, 219*
 Luders, general rus la 1848, *368*
 Ludovic al XVI-îea, *256*

M

Macedonfi, Iosif Pop de, jude cercual, *154, 156*
 Macskási, Pál, comite suprem al Clujului, *149*
 Madarász, Jozsef, deputat ungar în Dieta de la Pesta, *242, 243*
 Maier, protopop de Cincu Mare, *87*
 Maior, Ioan, consilier școlar greco-catolic, *75, 78, 86, 86, 114, 115, 121, 136-137, 136-137, 145, 146, 160, 160, 164-165, 164*
 Maior, Petru, *274*
 Maiorescu, Ioan, *2-3, 15, 42, 43, 56, 56, 145, 146, 368*
 Man, Iosif, politician român din Maramureș, *60, 61, 360*
 Man, Petru, *68*
 Mandits, Teodor, funcționar sîrb la Gubernul Transilvaniei, *127, 127*
 Manguica, Simion, *253, 256*
 Manliu, Ioan, *271, 271*
 Maniu, Nicolae, *30-32, 34*
 Maniu, Vasile, *279*
 Manu, Gavril, funcționar român din Dej, *204*
 Manu, Iancu, prefect al poliției din Țara Românească, *17, 18*
 Manuilovici, Maxim, episcop al Virșețului, *184, 198*
 Marcu, Ioan, protopop greco-catolic al Lugojului, *358, 363*
 Marian Marienescu, Atanasie, *265, 267, 273, 279*
 Marianuț, Vasile, iobag abonat la gazetele lui Bariț, *275, 298, 299, 340, 341*
 Marița, fiica lui Coroiu, *67*
 Marlin, Joseph, *28*
 Marțian, neidentificat, *189*
 Massim, Ioan, *274*
 Mașirevici, Samuil, episcop neunit al Timișoarei, *316*
 Mavrocordat, Alecu, din Moldova, *303*
 Mavrogheni, Petre, din Moldova, *303*
 Maxim, paroh neunit în Vad din Țara Făgărașului, *109*

Măcelariu, Ilie, 6, 50, 51, 60, 61, 63, 64, 121, 122, 130, 133, 138—141, 138-141, 144-145
146, 153-154, 153, 156, 164-165, 164-165, 167, 167, 170-171, 174, 182, 183, 205,
225, 220, 228, 230, 233
Măciucă, Nicolae, cetățean din Brașov, 125
Mărgineanu, de la București, 222
Mehes-Stupariu, Ludovic, doctorand în medicină, 250, 255
Meșotă, Ioan G., pedagog brașovean, 191, 192
Meșter, Ilie, preot neunit în Borșe, Banat, 286
Metternich, Klemens Wentzel von, 17—18, 18
Mețianu, Ioan, 32, 36, 39, 40, 41, 42, 63, 64, 78, 126, 127-128, 129, 146, 146, 171, 172-173,
173, 186, 187, 189, 193, 196, 199, 241, 242, 262, 263, 264
Mezei, Macavei, 42, 43
Miele, Gavril, preot neunit în Șerciș, Banat, 286
Micu, Samuil, 274, 320, 322, 367, 369
Micu Klein, Inocentie, 286
Mihalca, Gheorghe, vicecomite al Maramureșului, 249, 251, 254
Mihali, Grigore, canonic din Blaj, 219, 220, 274
Mihali de Apșa, familie nobilă română din Maramureș, 249, 249
Mihali de Apșa, Gavril, 60, 61, 62-63, 63-64, 211, 212
Mihali de Apșa, Victor, 237, 238, 241, 242, 262, 263
Mihuț, A., profesor din Caransebeș, 290
Mihuț, Ioan, publicist bănățean, 278
Miklossy, Demeter, avocat din Arad, 295, 296
Miko, Imre, politician ungur, 47, 47, 60, 72, 139, 140, 155, 156
Miletici, Svetozar, om politic și patriot sîrb, 198, 198, 205, 227, 230, 254, 256
Millo, Matei, 176, 176
Misiei, Atanasie, „cetățean ales” din Lipova, 282
Misiei, Ioan, avocat bănățean, 186, 187, 357
Misiei, Petru, jurist bănățean, originar din Lipova, 283
Missail, G., 171
Mitridates IV Eupator, 9
Mitru, personaj literar, 181
M...n, vezi Moldovan, Dimitrie
Mocioni, familia, 111, 112, 123, 168, 205, 211, 213, 229, 232, 235, 270, 271
Mocionii, frații, 212
Mocioni, Alexandru, 112, 148, 212
Mocioni, Andrei, 60, 61, 71, 71, 112, 142, 142, 210, 212—213
Mocioni, Antoniu, 212
Mocioni, Ecaterina, soția lui Ioan Doran, 312
Mocioni, Gheorghe, 212
Mocioni, Ioan, 313
Mocioni, Petru, 313
Moga, Ioan, „Teologul”, 12, 16, 323, 324, 353
Moga, Vasile, 184, 184, 352
Moise, din *Biblie*, 194
Moise, vezi Fulea, Moise
Moldovan, Dimitrie, 6, 43, 46, 47, 49-51, 51-52, 72-74, 12, 74-75, 76, 77, 79-80,
79-80, 158, 159

Moldovan, I., profesor la Seminarul din Sibiu, 128, 129
Moldovanu, Ioan Micu, 186, 187, 215
Moldovănyi, Ioan, preot greco-catolic în Arad, 298, 302, 339, 343
Moldvai, Grigore, 2
Moldvai, Vasile, 2
Molnar, Ioan zis Popa Tunsu, tatăl lui Ioan Molnar Piuaru, 32, 35
Molnar, Ștefan, preot neunit în Tinăud, Banat, 287
Mommsen, 274
Mosora, Elena, VIII
Mudrity, Toma, „titorul bisericesc” din Nădlac, 327
Munkácsy, dr., 298, 302
Munteanu, Gavril, 85, 86, 111, 112, 148-149, 148, 158, 164, 164, 167, 167, 172, 173, 174, 175
Munteanu, George, pașoptist bănățean, 358
Munteanu, Iuliu, 279
Muresanu, frații (Andrei și Iacob), 9
Muresanu, Andrei, 6, 10, 40-41, 43, 44, 49, 50, 66, 66, 72, 73, 145, 172, 173, 274, 276, 297, 306
Muresanu, Aurel, 191, 269, 271
Muresanu, Iacob, 3-4, 6, 10, 11, 13, 13, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 49, 50, 66, 66, 70, 71, 72,
73, 77, 78, 79, 79, 82, 82, 87, 107, 114, 115, 122, 122, 165, 165, 171, 172, 190, 191, 214,
215, 221, 222, 235, 271, 279
Muresanu, Ioachim, 69, 70, 85, 86, 209
Muresanu, Susana, soția lui Andrei Muresanu, 32, 35
Murgii, Eftimie, 299, 360
Mutovski, Ioan, din Pesta, 287
Mutsu, Anastasia, vezi Șaguna, Anastasia
Miiller, Gottfried, directorul Academiei de drept din Sibiu, 127, 129

Nădasdy, Ferenc, cancelar alic al Transilvaniei, 72, 73, 84, 84
Nagy, Mihail, canonic la Lugoj, 219, 221
Nako, „groful”, 331
Navrea, comerciant brașovean. 351
Nădajdi, vezi Nădasdy, Ferenc
Neagoe, L, intelectual bănățean, 279
Nedeczky, din Pesta, 236
Negri, Costache, 303
Negru Vodă, vezi Radu Negru
Negruzzi, Costache, 305, 306, 341
Neli, vezi Vasici, Cornelia
Nemeș, Ioan, vicepreședinte al Guvernului Transilvaniei, 68, 78, 79
Nemeș, Petru, „fratele avocatului de la Sibiu”, 78
Nemeth, Wilhelm, librar brașovean, 36, 36
Nestor, unchiul mitropolitului Ioan Vancea, 160
Nestor, Ioan, jude procesual, 149, 149

Nestorovici, Ștefan, inspector școlar bănățean, 327
Netea, Vasile, 2
Neugeborn, Emil, redactor la „Siebenburgisch-Deutsches Tageblatt”, 263
Nica, Dimitrie, negustor brașovean, 312, 313
Nica, George, cetățean din Brașov, 125
Nicolae I Romanov, țar al Rusiei, 19, 20
Nicolici, Gheorghe, negustor, 276, 292, 292, 295, 311
Nicolită, din Brașov, 13
Nicoluț, Ioan, cantor neunit în Piatra, Banat, 286
Nifon, mitropolit al Ungro-Vlahiei, 67
Nifon Sevastis, episcop de Râmnic, 17, 18
Nion, Dore, consul francez, 18
Nistor, Ioan, profesor din Beiuș, 275, 311, 314, 328, 334
Nistor, Vasile, canonic la Oradea, 236, 237, 238
Nitya, personaj neidentificat, 46
Nopcea, Alexe, 252, 256
Nopcea, Francisc, 85, 86
Notoșevici, funcționar sîrb la Gubernul Transilvaniei, 126

O

Ochelariu, Ilie, poreclă, vezi Măcelariu, Ilie, 218, 220
Ocsvay, Ferenc, referent la tribunal, 151, 152
Odobescu, Alexandru, 196, 196, 241
Olariu, Nicolae, avocat din Sibiu, 240, 245, 247
Olărescul, Gherasim, care „știe leac pentru prăpădirea muștelor eolumbațense”, 299
Olteanu, Ioan, episcop greco-catolic de Lugoj, 236-237, 238
Olteniceanu, Constantin, 20, 21
Onu, Onul, vezi Rațiu, Ioan dr.
Oprean, Simeon, paroh neunit în Becicherecul Mare din Banat, 298, 299, 314, 316
Orghidan, domnișoara, 67
Orghidan, frații, comercianți din Brașov, 158
Orghidan, părintele, 67
Orghidan, Rudolf, 38

pamfilie, Ioan, 121
Panțu, Constantin, jurist, 83, 83
Pap, Șiga, vezi Pop, Sigismund
Pap, Zsiga, vezi Pop, Sigismund
Păpay, secretar la Ministerul Ungariei, 252, 258, 262
Papfalvi, Constantin, canonic la Blaj, 33, 35, 84, 84, 219, 220, 360
Papiu Ilarian, Alexandru, 53, 53, 114, 115, 161, 196, 210, 212, 369, 370-371
Papp, Alajos, funcționar juridic maghiar, 140, 151, 152
Pascal, Aristide, 48
Pascali, Mihail, 157, 157
Pascu, profesor la Lugoj, 300
Pascu, Maximilian, profesor și pedagog bănățean, 302, 304, 358
bascii, Ștefan, 161, 212
Păștelyi, episcop rutean, 237
Pașcovici, din Timișoara, 193
Paulini-Toth, deputat în Dieta de la Pesta, 227
Pavel, vezi Vasici, Pavel
Pavel, Mihail, episcop greco-catolic de Gherla și Oradea, 122, 237, 238
Păcurariu, învățător în Dobra, 87
Păcurariu, Ștefan, avocat în Sibiu, 235, 238, 246, 247, 249, 256
Pădure, Nicolae, membru al Eforiei Școalelor din Brașov, 189, 190
Pechy, Emanuil, comisar ungur pentru Transilvania, 140, 142, 144, 144
Pereus, David, 28
Petra Petrescu, Nicolae, 194, 195
Petraru, Ioan, protopop neunit al Brașovului, 177, 177
Petrea, protopop în Făgăraș, 108
Petric, Ioan, protopop brașovean, 111, 111, 178, 179, 186, 187
Petrica, Miron, preot neunit în Iosășel, Banat, 287
Petricu, Iuliu, deputat român în Dieta de la Pesta, 232, 233
Petrovici, Ioan, pașoptist bănățean, 358
Petrovici, Lazăr, profesor la Preparandia din Arad, 248, 248
Pharnaces, 9
Pintea, Iosif, 121
Pintze, funcționar juridic maghiar, 140
Pipoș, Ioan, comite suprem de Zarand, 62, 63, 279
Pista, vezi Ștefan cel Sfînt, rege întemeietor al Ungariei, 227
Pîrlea, student transilvănean, 33
Plecker, Josef, „referente la tribunal”, 43, 152
Pompiliu, Miron, 171
Pomuț, avocat român din Pesta, 308
Pomuț, Gheorghe, 287
Pomuțiu, Constantin, 313
Pongrácz, Johann, „conductorul carului iute Arad-Hermannstadt — Cronstadt”, 261, 354
Pop, Aloisiu, vezi Papp, Alajos
Pop, Apostol Est., cetățean din Brașov, 125
Pop, Augustin, protopop unit de Alba Iulia, 43^44, 50, 51

Pop, Dumitru, notar în Semeac, 295, 296
 Pop, Emil, 1
 Pop, Ida, soția lui Alexandru Roman, 222
 Pop, Nicolae, jude procesual, 149, 149
 Pop, Sigismund, 42, 43, 73, 122, 202, 209, 211, 212, 215, 220, 221, 277, 334, 335, 338, 343, 344, 360
 Pop, Teodor, avocat din Arad, 295, 296
 Pop de Băsești, Gheorghe, 250, 251
 Popa, senator român din Timișoara, 167
 Popa, George, redactor la „Albina”, 123, 212
 Popa, Gheorghe, avocat și profesor la Arad, 352, 353, 358, 358, 365, 366
 Popasu, Constantin I., cetățean din Brașov, 125
 Popasu, Ioan, 6, 14, 16, 44, 45, 49, 50, 52, 57, 77, 85, 86, 112, 186, 187, 189, 195, 195, 313, 323, 324, 366, 368
 Popea, Nicolae, 20, 39, 40, 69, 158, 159-160, 160, 186, 187, 199, 200
 Popescu, Alexiu, deputat român în Dieta de la Pesta, 232, 233
 Popescu, Ghenadie, profesor la Preparandia din Arad, 276, 295, 296, 298, 299, 301, 302-303, 303, 314, 316, 352, 353
 Popescu, Ioan, profesor la Seminarul teologic „andreian” din Sibiu, 174, 175
 Popescu, Patrachie, 299, 313, 316
 Popescul, Iosif, „jurist în I an” din Pesta, 287
 Popfiu (Papfy), Iustin, 236, 238
 Popovic , „fiscalul” din Arad, 339
 Popovic Alexie, profesor la Preparandia din Arad, 273, 309, 321
 Popovic Alexie, „de la Pesta”, 209
 Popovic Atanasie, preot neunit în Bălae, Banat, 287
 Popovic: Dimitrie, preot neunit în Kistag, Banat, 287
 Popovic: Dimitrie, preot neunit în Sărând, Banat, 286
 Popovic: Grigore, ofițer român în armata maghiară, 365
 Popovic Ioan, avocat din Arad, 288-289, 290, 295, 296, 298, 299, 312, 314, 316, 352, 353, 365, 366
 Popovic: Ioan, „advocat tânăr, iurist bun, om literat”, 309, 371
 Popovic: Ioan, preot neunit în Hotar, Banat, 286
 Popovic Ioan, preot neunit în Țețche, Banat, 286
 Popovic Ioan T., cetățean din Brașov, 125
 Popovic: Iosif, protopop neunit în Peșteș, Banat, 286, 308, 313
 Popovic: Iova, comerciant bănățean, 167, 169
 Popovic: , Petru, preot în Butan, Banat, 286
 Popovic Simeon, preot neunit în Peștiș, Banat, 287, 358
 Popovic Ștefan, preot neunit în Sacadat, Banat, 286
 Popovic Teodor, preot neunit în Lorău, Banat, 286
 Popovic , Teodor, protopop neunit al Siriei, 288, 290
 Popovic: Vasile, cleric sibian, 323
 Popovic Vasile, preot neunit în Ortict, Banat, 286
 Popovic Vasile, preot neunit în Virciorog, Banat, 286
 Popovic: Vasilie, preot neunit în Kijic, Banat, 286
 Popovic Barcianu, Servian, 59, 60, 140-141, 141, 152, 152
 Popovic Deseanu, Ioan, patriot și om de cultură bănățean, 186, 187

Popovits, János, vezi Popovici, Ioan, avocat în Arad
 Popovits, Tivadar, vezi Popovici, Teodor, protopop neunit al Siriei
 Popp, Aurelia, fiica lui Vasile Ladislau Popp, soția lui Ioan Jurca din Maramureș, 266
 Popp, Otilia, fiica lui Vasile Ladislau Popp, 151
 Popp, Vasile Ladislau, 6, 42, 43, 44, 45, 69, 70, 71, 74, 76, 76, 79, 85-86, 111, 112, 128, 129, 136, 139, 140, 144, 144, 151, 152, 153-154, 156, 188, 190, 265
 Poruțiu, Constantin, 146—147, 148
 Poruțiu, Ioan, 202, 207, 230, 270, 271
 Poruțiu, Samuil, 121, 152, 174, 175
 Potocki, Alfred, politician austriac, 226, 229
 Ptolemeu, savantul, 194
 Puliczer, negustor și librar din Arad, 276, 309, 311, 347, 352
 Pulszky, familia, 253
 Pulszky, Ferenc, politician ungar, 213, 215, 256
 Pumnul, Aron, 201, 208, 209, 278-279
 Pușcariu, Ilarion, 142, 143
 Pușcariu, Ioan cavaler de, 51, 52, 137, 137, 139, 140, 144-145, 144, 146, 153, 154, 156, 205, 218, 220, 225, 226, 267
 Pușcăstele, poreclă, vezi Pușcariu, Ioan cavaler de
 Puspoky, Ioan, director al școlilor neunite din Districtul de Oradea, 304

R

R., maior neidentificat, 26
 Radovici, Radu, cetățean din Brașov, 125, 158, 159
 Radu Negru, voievod al Făgărașului și descălecător legendar al Țării Românești, 109, 110
 Radulovici, George, 358
 Raiacici, Iosif, patriarh sîrb, 184, 185, 198, 312, 313, 327
 Raicovici, Irene, din Pesta, 287
 Rannicher, Jakob, consilier gubernial, 48, 49, 59, 60, 66, 67, 70, 71, 83-85, 84, 86, 129, 133, 148, 148, 155, 156
 Râth Gyorgy, funcționar din Pesta, 224
 Râth, Károly, jurist și politician din Pesta, 224, 225
 Râth, Mor, librar și editor ungar, 255, 257
 Raț, Atanasie, pașoptist bănățean, 358
 Raț, Gherasim, episcop neunit al Aradului, 285, 312, 316, 327, 330, 341
 Raț, Ioan, protopop neunit al Aradului, 288-289, 290, 294, 296, 304, 326, 352, 353
 Raț, Terențiu, 291, 292, 295, 296, 338, 352, 353
 Ratiu, Emilia, soția lui Ioan Rațiu, 221
 Rațiu, Ioan, V, 6, 40, 40, 114, 115, 116, 117, 118-121, 119, 121-122, 127, 129, 130-132, 133, 134-136, 136-138, 138-139, 140-142, 141-142, 146, 151, 154-155, 156, 168, 182, 183, 215-216, 217, 220, 221, 233
 Reichenstein, Franz, consilier la Cancelaria alică a Transilvaniei din Viena, 74, 74, 76, 127, 136, 137
 Remenyi, János, vicepreședintele Camerei deputaților din Dieta de la Pesta, 259
 Reming, „comandante suprem”, 143
 Resid Pașa, 303

Roeth, vicecomite de Timiș, sinucigaș, 197
 Roman, Alexandru, V, VIII, XII, 73, 122, 160, 161, 165, 165, 183, 201-207, 209, 211-212, 214-216, 220, 222, 224, 226, 229—230, 232-234, 238, 239-243, 245, 246-249, 251, 253, 255, 257, 259-260, 262, 268, 268-269, 271, 373
 Roman, Iosif, fratele lui Alexandru Roman, 212, 246, 271
 Roman (Balomiri), Leontina, soția lui Alexandru Roman, 221, 222, 225
 Roman, Visarion, 152, 152, 167, 168-169, 170, 171-172, 238
 Romanul, Miron, mitropolit neunit de Sibiu, 186, 187—188, 237, 239, 241, 242, 243, 246 262, 263, 371
 Rosetti, C.A., 20, 21, 150, 151, 161, 212, 275, 369, 370
 Rosetti, Scarlat, 39, 40, 107, 183, 183
 Roșescu, Vasile, protopop neunit al Clujului, 118
 Rotariu, Pavel, 198, 267
 Roth, protopop evanghelic al Sibiului, 165, 166
 Roth, August, 42, 43
 Roth, Stephan Ludwig, 319
 Rothfeld, Sâmul, redactor la „Pester Lloyd”, 226
 Rozescu, Zamfir M., redactor la „Viitoriul”, 267
 Rudolf, nepot al lui Pavel Vasici, 182
 Rusu, Ioan V., 72, 73
 Rutschall, lingvist german, 274

S

Salmen Francisc, comite sășesc, 44, 60, 60—61, 65, 71, 77
 Savu, teolog în Arad, 288
 Săulescu, Gheorghe, 290
 Schmerling, Anton, ministru austriac, 44, 45, 49, 49, 51, 52, 53, 54, 211, 212, 226
 Schmidt, directorul poliției din Sibiu, 27
 Schmidt, Conrad, comes al sașilor, 60, 84, 84
 Schmidt, Heinrich, publicist sas din Sibiu, 48
 Schneider, lingvist german, 274
 Schnell, cenzor, 221
 Schott, frații, 313
 Schuller, lingvist sas, 281
 Schuller, Johann Karl, 315, 316
 Schullerus, lingvist german, 279
 Schwarzenberg, Felix, prim-ministru austriac, 45
 Schwarzenberg, Karl, guvernator al Transilvaniei, 34, 35
 Scylla, 341, 341
 Sennyey, Pâl, politician ungar, 210—211, 258, 259
 Serb, George, deputat bănățean în Dieta de la Pesta, 255, 256, 265, 267
 Serb, Ioan, profesor la Preparandia din Arad, 276
 Serb, Teodor, fruntaș politic român din Banat, 71, 71, 283, 288—289, 290, 294, 296, 297-298, 299, 307-308, 310, 313, 314, 316, 320-321, 326, 334, 335, 336-337, 339, 347, 352, 353-354, 357, 360, 365

Serdachi, împricinat bucureștean, 17
 Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, 312, 313
 Sim, Nicolae, vezi Simu, Nicolae
 Simionescu, „jurist absolut” din Pesta, 216
 Simionescu, Leontin, deputat român în Dieta de la Pesta, 265, 267
 Simon, Georgiu, „diriginte al tipografiei archidiecezane” din Arad, 194
 Simu, Nicolae, patriot și mecenat transilvănean, 283, 285, 289, 298, 302, 304
 Sion, Gheorghe, 239, 240
 Sirâky, „comerciant de hîrtie” din Pesta, 231
 Sirbu, vezi Serb, Teodor
 Slavici, 199, 200
 Slavnic, negustor bănățean, 276, 307, 311, 313, 314
 •Soliman Magnificul, sultan turc, 312, 313.
 Solomon, Ion, colonel, 20, 21
 Srîna, G., pseudonim al lui Ioan Mihuț, 278
 Stamati, Teodor, 280, 280, 334, 335, 337
 Stan, teolog în Arad, 288
 Stankovici, Ștefan, mitropolit sîrb, 11, 11
 Stănescu, teolog în Arad, 288
 Stănescu, Emeric B., avocat din Arad, 70, 371
 Stănescu, M.V., 146
 Stănescu, Vasile, intelectual bănățean, 279
 Stebriger, deputat sas, 57, 58
 Steger, Ernest, librar timișorean, 167, 168, 174-176, 178, 180
 Sterca-Șuluțiu, Alexandru, 30-31, 33, 34, 42-43, 45, 46, 47-48, 50-51, 54, 54-55, 58, 61, 62, 64, 71, 73, 75-76, 77, 78, 113-115, 116, 118-119, 127, 135, 136, 148, 220, 274
 Sterca-Șuluțiu, Iosif, 147, 199, 200
 Stoiakovits, consilier, 73
 Stoian, Nicolae, medic blăjean, 197, 198
 Stoica, S., „fost conșcolariu” al lui Atanasie Șandor, 308
 Stoicovici, Arsenie, episcop ortodox la Buda, 316
 Stratimirovici, Gheorghe, revoluționar sîrb, adversar al regimului kossuthian, 358, 359
 Stratimirovici, Ștefan, egumen al Mănăstirii Opova, 184, 185, 278
 Străvoiu, Nicolae, 50, 52, 241, 242
 Strohmayer, negustor timișorean, 320
 Stroia, I., redactor la „Foaia pedagogică”, 200
 Struve, lingvist german, 274
 Stupă, Gheorghe, „apotecariul din Arad”, 289, 290, 295, 296, 322-323, 324, 325, 340
 Sturza, Mihail, domnitor, 20
 Sukei, fiul parohului reformat Siikei Imre, din București, 15
 Svesar, corespondent al lui Vasici, 146
 Szabo, Ioan, episcop de Gherla, 236-237, 238, 260, 260, 262, 263
 Szabo, István, medic din Sibiu, 54, 55
 Szâlkay, Gyula, ginerele lui Pavel Vasici, 179, 182
 Szapeny, „groful”, 331
 Szász, Károly, profesor din Aiud, 28

Szatmáry, Károly, redactorul analelor „Országgyulesi Naplo”, 242, 243
 Szel, Kálmán, ministru de finanțe al Ungariei, 236, 238
 Szemere, Bertalan, ministru de interne al Ungariei la 1848, 359
 Szende, Bela, ministru de război al Ungariei, 236
 Szentgyorgyi, specialist ungar în „cele ardelenesti și speciale românești”, 254
 Szergel, Ioan, „Notarialgerichts asesor”, 298, 302
 Szilágyi, Iosif Popp de, episcop greco-catolic de Oradea, 232, 233
 Szilágyi, Sandor, istoric și publicist ungar, 253, 256
 Szim, Nicolae, vezi Simu, Nicolae

Șaguna, Anastasia, mamă lui Andrei Șaguna, 185
 Șaguna, Anastasiu, vezi Șaguna Andrei
 Șaguna, Andrei, 3-7, 11, 11-12, 13-14, 16, 30, 32-33, 34, 37, 40-42, 45, 47-48, 50, 54-59, 61, 64-65, 70, 73, 73, 75-77, 81, 83, 86-87, 105-107, 109-110, 112, 113, 113, 115, 118, 123-127, 124, 127, 129, 130, 133, 135-139, 142-143, 143-146, 146, 148, 156, 161, 162-163, 168-169, 170-171, 172, 179, 184-185, 185, 188, 191-192, 198-199, 216, 218-219, 225, 278, 312-313, 324, 352, 353
 Șaguna, Andrei, vezi și Barbă-Mare, Bătrînul etc.
 Șaguna, Avreta, fratele lui Andrei Șaguna, 185
 Șaguna, Ecaterina, sora lui Andrei Șaguna, 185
 Șaguna, Naum, tatăl lui Andrei Șaguna, 185
 Șandor, vezi Roman Alexandru, 251
 Șandor, Atanasie, V - VI, VIII, XIII, 3, 9, 36, 37, 272-276, 278-283, 285-288, 286, 290, 291, 292, 294-295, 296-297, 299, 300, 302, 304, 306, 308, 310, 316-317, 525-319, 319, 321-322, 323, 324-325, 325, 327, 330, 333-335, 337, 338-339, 339, 341, 341, 343-344, 345-346, 346-347, 350, 353, 354, 355, 357, 358-361, 360, 364, 366, 366-369, 369, 371-373
 Șarcadi, Artemiu, canonic la Oradea, 236, 238
 Șarlot, Ioan, „senator de ungar”, 286
 Șincai, Gheorghe, 38, 274, 286, 294, 297, 307, 310, 320, 321, 322-323, 350, 367, 369
 Șpan, P., redactor la „Foaia pedagogică”, 200
 Ștefan cel Sfânt, rege întemeietor al Ungariei, 227
 Ștefanovici, G., cetățean din Brașov, 125
 Știrbei, Barbu, 19, 20
 Ș...u, vezi Sterca-Șuluțiu, Alexandru

Tahâjdi, funcționar superior din Pesta, 264
 Tamásy, deputat ungar în Dieta de la Pesta, 253
 Tămaș, Vasile, „concupist de la guvern”, viitor căpitan suprep al Făgărașului, 145, 146, 148
 Tănase, „allui Cimpanariu”, 264

Teclu, Nicolae, 196, 197
 Teleki, contesa, fiica lui Miko Imre, 155
 Teleki, contesa, soția lui Augustin de Gerando, 324
 Temesváry, Nicolae, inspector școlar bănățean, 327
 Tempea, Teodor, paroh neunit în Toracul Mare, 318, 319
 Teofil, mitropolit al Bălgradului, 31, 35
 Teologu, Nicolae, revoluționar din Țara Românească, 20, 21
 Teutsch, Iulius, redactor la „Siebenburgisch-Deutsches Tageblatt”, 263
 Thalmayer, negustor sibian, 105
 Thun, Leo, ministru austriac, 34
 T. L, vezi Torok, Jani, 285
 Tili, comandant de oști, 28
 Timoni, Gasimir von, consul austriac, 17, 18
 Tincu-Velia, Nicolae, 10, 274, 278, 304, 355, 356, 358
 Tisza, tatăl lui Tisza Kálmán, 315
 Tisza, Kálmán, prim-ministru al Ungariei, 236, 238, 242, 246, 251, 254, 256, 259, 260, 264, 266-267, 269, 316
 Tomuța, Simeon, preot neunit în Dieci, Banat, 287
 Topai, Petru, preot neunit în Lugoșul de Jos, Banat, 287
 Toth, Lorincz, scriitor ungar, 305, 306
 Torok, Jani, „ungur de nație”, senator în Vinga, care scrie versuri românești, 284, 287
 Trefort, Ágost, ministru ungar al instrucției publice și cultelor, 204, 237, 239, 241, 242—243, 260, 260
 Trombițaș, Partenie, protopop neunit la Tirgu-Mureș, 129
 Tulbaș, Ioan, „concupist la finanțe”, 122, 122

Țervencovici, Mihail, preot sîrb din Nădlac, 328
 Țichindeal, Dimitrie, 278
 Țurkovici, Eugeniu, inspector școlar în Banat, 348—349

U

Ulpianu, Simion, „auditor de teologie”, 75, 75
 Ungar, A., arhitect, proiectantul monumentului lui Gh. Lazăr de la Avrig, 107
 Ungur, Ioan, preot neunit în Vinșca, Banat, 286
 Ungureanu, Pavel, administrator protopopesc neunit în Moines, Banat, 287
 „Un profesor”, pseudonim al lui Ioan Meșotă, 126
 Urány, vezi Uray (alias Rothherchen), deputat
 Uray (alias Rothherchen), deputat, 249, 251
 Urhâzy, Gyorgy, 242
 Urs de Marginea, David, 250, 251
 Ursulescu, Lazăr, pseudonim, vezi și Frișcan, Mihail, 331, 332

Ursuțiu, Liviu, VIII
Urváry, Lajos (vezi și Herrenrother), publicist și literat ungar, 249, 249

Vaida, Ladislau, politician român din Transilvania, 146, 146, 155, 156
Vajda, Peter, preot ungar, 305, 306
Valsamon, tâlcuitor de canoane, 36
Vancea de Buteasa, Ioan, mitropolit greco-catolic al Transilvaniei, 156, 160, 164, 219;
220, 233, 238-239, 241, 242, 246, 262, 263
Vâradi, Gabriel, intelectual și politician român din Maramureș, 249, 249, 251
Varga, Ecaterina, 163
Varga, Petru, preot neunit în Nădlac, 328, 336, 340, 341, 352, 353, 354—355, 360-362
Vasici, Andrei, 10, 65, 279
Vasici Aurelia, fiica lui Pavel Vasici, 9, 36, 67—68, 68—69, 82—83, 86, 105, 157, 159,
182, 186, 189
Vasici, Cornelia, fiica lui Pavel Vasici, 9-10, 47, 51, 52, 63, 64, 67, 68, 68, 69, 70, 81, 157,
183, 192, 199
Vasici, Isabela, fiica lui Pavel Vasici, 9, 67, 70, 11,150, 151, 152, 153, 155, 157, 171, 172.,
178, 179, 182, 186, 186, 189
Vasici, Iulia, fiica lui Pavel Vasici, 9, 67, 192, 199
Vasici, Iulia, soția lui Pavel Vasici, 113
Vasici, Iustina, fiica lui Pavel Vasici, 36
Vasici, Pavel, V - IX, 1-7, 2, 9, 10-11, 11-14, 13-16, 16, 18, 19-23, 25, 28-29, 34—
38, 39, 40-41, 43, 48, 51-55, 57, 60-62, 65-72, 74-75, 78-84, 86-87, 105, 107-
114, 117-118, 120-121, 121, 123-127, 129-130, 133-139, 141—142, 144, 146,
148-150, 152-153, 155-157, 160-161, 161, 164, 164-168, 171-172, 171, 173.,
175, 175-181, 183, 184, 185, 187, 190-191, 193-199, 196, 274, 279, 284, 285, 286,
289, 292, 296, 299, 300-301, 305-306, 307, 310, 321-322, 340, 350, 355, 365, 37 a
Vasilco, George baron de, „rigurosant în drepturi”, 142, 143
„Vasile de la Cluș”, vezi Popp, Vasile Ladislau
Vasits, vezi Vasici, Pavel
Vautier, d-ra, 42
Vay, Mikios, 261, 263
Văcărescu, Teodor, 17, 19
Vegso, Gellert, deputat pseudoromân în Dieta Ungariei de la Pesta, 245, 247, 265, 267
Vela, Pavel, canonic cancelar la Oradea, 236, 238
Velisar, Măria, soția lui George Bariț, vezi Bariț, Măria
Vernescu, Gheorghe, 17, 18
Verza, Alexe, protopop neunit al Brașovului, 12, 14, 16, 16
Vesa, Ioan, preot neunit în Botean, Banat, 287
Vida, Gherman, 369
Villara, Alexandru, mare vornic, 20, 21
Visarion, expeditor de cărți din București, 15
Vișeu, vezi Vegso, deputat pseudoromân în Dieta Ungariei la Pesta, 245

Vlad de Săliște, Alois, deputat român în Dieta Ungariei de la Pesta, 174, 175, 203, 219,
221, 360
Vladerian, George, profesor de desen, 174, 175
Voinescu II, Ion, 20, 21
Voinescu, Nicolae, cetățean din Brașov, 125
Voss, lingvist german, 274
Vuia, Ignatie, 358
Vulcan, Iosif, 69, 70, 146, 182, 183, 206, 223, 224, 234-235, 238, 245, 246, 256
Vukovics, Sebo, comisar al lui Kossuth în Banat, 358

W

Wald, T. Georges, 370
Weiss, János, redactor la „Pester Lloyd”, 226
Wemier, H., pietrar, a lucrat la monumentul lui Gh. Lazăr de la Avrig, 107
Wenkheim, familia, 241, 242
Wenkheim, Bela, prim-ministru al Ungariei, 139, 140, 242
Winterhalder, Alexandru, 369
Wolf, Karl, politician sas din Transilvania, 262, 263
Wolgemuth, Ludovic, guvernator al Transilvaniei, 33, 35, 369

Young, Edward, 10

Zeyk, Károly, politician maghiar din Transilvania, 85, 86
Zichy, Eugeniu, vezi Zichy, Jenó, fruntaș politic maghiar din Bihor, 236
Zichy, Ferenc, referent la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, 343, 344, 345, 346
Zichy, Jenó, fruntaș politic maghiar din Bihor, 236, 238
Zrinyi, Mikios, 312, 313

INDICE DE MATERII

(Instituții, scrieri, periodice, nume geografice *,
evenimente istorice)

A

*A II-a Adunare generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura popo-
rului român ținută în Brașov de la 28/16 — 30/18 iuliu 1862*, 68

Abrud, 111-112, 153, 228

Academia de științe a Ungariei, 251, 252, 256

Academia Germană de Drept din Sibiu, 129

Academia Maghiară de Drept din Cluj, 129

Academia Română, VI, 6, 40, 70-71, 86, 115, 142, 148, 157, 159, 170, 175, 183, 187, 192,
195, 196, 197, 201-202, 206, 212, 220, 234, 240, 242, 256

Ackner, Michael Johann, *Die Bdmischen Alterthumer und Deutschen Burgen
in Siebenbürgen*, 68

„Acta Musei Napocensis”, 15

*Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română
și cultura poporului român*, 42

„Adaos la Gazeta de Transilvania”, 354

*Adresa brașovenilor către ex. sa d. episcop gr. răs. br. Andrei de Șaguna în recunoștință pentru
apărarea cauzei naționale*, 65

*Adresa celor 48 tineri studenți la Universitatea din Viena și Gratz, Institutul tehnic din Ziirich
în Elveția, la Institutul agronomic și pedagogic din Praga, către d-l Bariț*, în „Gazeta
Transilvaniei”, 141, 141

Adresa doamnelor române din Pesta către d-nul Bariț, 209

Adresa tinerimei române din Pesta către d-l Georgiu Bariț, în „Gazeta Transilvaniei”, 141

Adunarea generală a Asociațiunii, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 129

Adunarea generală a ASTREI de la Abrud din 28—29 august 1865, 112, 112

Adunarea generală a ASTREI de la Alba Iulia, din august 1866, 129, 136

Adunarea generală a ASTREI de la Blaj din 5—7 august 1877, 193

Adunarea generală a ASTREI de la Cluj din 26—27 august 1867, 147, 148, 156

Adunarea generală a ASTREI de la Deva din 1874, 173

Adunarea generală a ASTREI de la Gherla din 25—26 august 1868, 159, 160

Adunarea generală a ASTREI de la Lugoj din 1896, 173

Adunarea generală a ASTREI de la Sebeș din 5—6 august 1872, 183

Adunarea generală a ASTREI de la Sibiu din 23 octombrie 1862, 74

Adunarea generală a ASTREI de la Sighișoara din 3—4 august 1879, 196, 197

Adunarea generală a ASTREI de la Șimleul Silvaniei din 4—5 august 1878, 195

Adunarea „literală” de la Novi Sad, septembrie 1846, 335

Adunarea municipală a Comitatului Maramureș din 21 noiembrie 1882, 249

Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, 251

Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, 26, 43, 52, 129, 234

Adunarea românească de la Lugoj din 10 august 1848, 363

Adunarea românilor bănățeni din 15/27 iunie 1848, 356, 357

Adunarea sinodală din 12 martie 1850, vezi Sinodul neunit din Sibiu din martie 1850

„Advocatul poporului”, supliment al jurnalului bănățean „Luminătorul”, 198

Aiud, 27-28, 73

Alba Iulia, 30-31, 44, 50, 54, 56-57, 64, 123, 127-128, 135, 137, 155, 182, 211, 221

„Albina”, 122, 123, 126, 127, 128, 134, 136, 141, 141, 142, 143, 169, 181, 181, 183, 187-188,

- 188, 190, 202-204, 211, 212, 215, 216, 217, 223, 224, 225, 229, 232, 233, 234, 238,

239, 270, 271

„Albina Carpaților”, 152, 238

„Albina românească”, 275, 286, 320, 321, 322, 329, 331, 333, 337-338, 354

„Album științific și literar”, 343, 344

Alecsandri batjocorit de „Observatorul” d-lui Bariț, articol din „Telegraful Român”, 195

Alecsandri, Vasile, *Iorgu de la Sadagura*, 322

Alexandrescu, Grigore, *Suvenire și impresii, epistole și fabule*, 23

Alexi, Artemiu Publiu, *Compendiu de meteorologia*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *Despre importanța studiului botanic*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *Die St. Georger Säuerlinge*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă
studiul lor în școalele noastre*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *O excursiune botanică în România și Dobrogea*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *Resbelul oriental ilustrat*, 198

Alexi, Artemiu Publiu, *Românii la Plevna*, 198

Alibunar, în Banat, 359

Alierei Neugkeiten, 346

„Allgemeine Zeitung”, 47, 48, 315

„Amicul poporului”, 172

„Amicul Școalei”, 39, 40, 107, 152

„Analele Academiei Române”, 71

„Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, 206, 222

„Analele Societății Academice Române”, 183

„Analele Universității București”, 297

Anticritica broșurei anonime publicate asupra celor două congrese naționali bisericești
din 1873 și 1874, 198, 200

„Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 140, 165, 169, 203, 212, 312, 319, 344

Anul 1848 în Țările Române, 18, 20—21

Arad, 28, 40, 172, 176-178, 180, 191-193, 196, 221, 228, 235, 264, 284-285, 288-295,
297-298, 300-301, 304, 306-309, 314, 318-319, 323, 325, 328, 331, 334—335,

340, 343, 345-347, 350, 352, 354, 357-358, 360-364, 366, 369, 371

Aradul Nou, 365

„Archiv des Vereins für siebenburgische Landeskunde”, 316

„Archivu pentru filologie și istorie”, 187

* Numai din scrisorile și documentele reproduse.

Ardeal, vezi Transilvania
 Argeș, 17
 Arhidieceza Strigoniului, 323
 „Arhiva Albinei”, supliment al „Albinei românești”, 275, 321, 322, 329
 Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei române din Sibiu, 16
 Arhiva Mureșenilor din Brașov, 3, 87, 107
 „Arhiva Românească”, 222
 Arhivele Statului Sibiu, 112
 Arii române, cîntec interpretat de Isabela Vasici, 151
 Aristocrația maghiara din Pesta, desfășoară mai nou o activitate susținută, articol în „Siebenbürger Wochenblatt”, 332
 Articolul XI din 1791, 119
 Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român, \%
 Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș, 61
 Asociația „Pester Lloyd” din Pesta, 226
 Asociația transilvană pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA), 6, 35, 42—43, 52, 57, 65, 67, 68, 68, 71, 73-74, 109, 113, 126, 129, 143, 148, 150, 151, 153, 154-155, 156-157, 160, 167, 172, 173, 186, 187, 193, 194, 194-195, 198, 230, 234, 246, 275, 371, 372
 Asociațiunea bucovineană, vezi Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina
 „Astra” 10
 Atena, 354
 Ateneul Român 151, 152, 294
 Austria, 17, 22, 92-93, 100, 213, 225
 Austria. Oder Osterreichisches Kalender fur das Jahr 1846, anunț din „Allgemeine Zeitung”, 315
 Austro-Ungaria, 226
 Avrig, 106, 108-109

Babeș, Vincențiu, Critică în reflexiile asupra poeziei noastre, 297
 Babeș, Vincențiu, Triptică asupra versificației, articol manuscris, 300—301, 306
 Bade, vezi Ocna Sibiului
 Baiculescu, G., O revistă puțin cunoscută din prima jumătate a sec. XIX: „Album științific și literar”, 345
 Balázsfalva, vezi Blaj
 Balint, Simion, Dintre Munții Apuseni ai Transilvaniei, 150
 Banat, 22, 24, 26-27, 31, 51, 91-92, 99-100, 111, 165, 172, 181, 193, 196, 227, 238, 264, 328, 331, 334, 338, 343, 355, 357, 363
 Banca „Albina” din Sibiu, 148, 152, 186, 188, 238, 269
 Banca de ajutor reciproc din Brașov, 159
 Banca populară din Pesta, 223
 Baneiu, Axente, Din corespondența lui Alexandru Roman, 205
 Baneiu, Axente, Din scrisorile doctorului Pavel Vasici către Iacob Muresanu, 3, 10, 87, 107

Bariț, George, Autonomia, 82
 Bariț, George, Bătălie între unguri și sirbi la Verșet, 358
 Bariț, George, Bibliografie, în „Transilvania” din 1870, nr. 5, 175
 Bariț, George, Bibliografie, în „Transilvania” din 1870, nr. 21, 177
 Bariț, George, Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. României, 324
 Bariț, George, Ce este limba românilor?, 317
 Bariț, George, Dicționarul unguresc-românesc. Magyar-român szótár, 167, 168, 169, 171, 172, 175-176, 178-179, 179, 185
 Bariț, George, Domnule redactor!, articol din „Gazeta Transilvaniei” 1866, 135
 Bariț, George, Domnule redactor, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 1867, 140
 Bariț, George, Dreptul de patronat, 40
 Bariț, George, Emisarii -și emigranții politici, 150
 Bariț, George, Faimele de invaziune în Transilvania, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 133
 Bariț, George, Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicer transilvan, 188, 189
 Bariț, George, incurcătorii, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 134, 135
 Bariț, George, Marele Principat al Transilvaniei (semnat * * *) articol în „Românul”, 161
 [Bariț, George], Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocaziune, 206, 248, 249, 250—251, 250—255, 255, 258, 259, 261, 263, 268
 Bariț, George, Naintarea drumurilor de fier în Ungaria, 344
 Bariț, George, Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene, 361
 Bariț, George, Părți alese din istoria Transilvaniei, 3, 10—11, 21, 23, 36, 40, 43, 47-49, 52, 55, 57-58, 71, 86, 105, 115, 133-134, 136-137, 140, 142, 156, 181, 198, 367
 Bariț, George, Pesta, articol în „Gazeta de Transilvania”, 301
 Bariț, George, Răsunet la cele de pre față 415 a „Foaiei pentru minte ș.c.l”, qn. tr. împărtășite după domnul A. de Gerando, 324
 Bariț, George, Reflexii la descrierea românilor prin d.A. de Gerando, 324
 Bariț, George, României la d. A. de Gerando, 324
 Bariț, George, Să se facă lumină., articol din „Observatoriul”, 200
 Bariț, George, Școalele autonome, 110
 Bariț, George, Unele observații despre căraușii noștri, 344
 Bariț, George, Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 114
 Bariț, George și Rațiu, Ioan, Majestätsgesuch des Georg Barițiu und Dr. Johann Rațiu als Bewollmächtigte von 1493 Newohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenburgen, 133-134
 Basarabia 24
 Battonya, în Ungaria, 352, 355, 360
 Băiatul Ionaș, articol semnat cu pseudonimul j,Isop de la Vîrtop”, în „Albina”, 181,181
 Bălae, în Banat, 287
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), Dicționarul latino-român, 322, 363, 364

Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Gramatica română pentru seminarii și clase mai înalte. (Grammatica daco-romana)*, 275, 363, 364

Bălășescu, Nifon (Nicolae), *O probă din limba noastră*, 322

Bălgrad, vezi Alba Iulia

Bălnaca, în Banat, 286

Bănățeanul [pseudonim], *Care a fost purtarea sîrbilor cu românii din Banat și din alte ținuturi*, 195

Bănciiă, Petru, *Colindele Crăciunului și ale Paștilor*, 34

Bârseanu, Andrei, *Istoria școlilor-centrale române gr. ro. din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al Gimnaziului*, 123

Becicherecul Mare, în Banat, 304, 314

Beiuș, 228, 245, 300-301, 308-309, 314, 328, 331, 334, 337-338, 343

Belgrad, vezi Alba Iulia

Bekes, 364

Berg, L, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, 183

Berlin, 268

Bianu, Ioan și Nicolaiasa, G., *Catalogul manuscriptelor românești*, 273—274, 285

Biblia, 36-37, 127

Biblia lui Șaguna, 37

Bibliografia analitică a periodicelor românești, 58, 324

Bibliografie, anunț în „Foaie pentru minte...”, 1842, 313

Bibliografie, anunț în „Foaie pentru minte...”, 1845, 322

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (B.A.R.), IX-XIV, 10, 21, 25, 37, 70, 87, 111, 119 121, 125-126, 161, 167, 175, 194, 196, 204, 261, 274, 285, 297, 300, 303, 309, 318, 356, 368-369

Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., VIII, 215, 319

Biblioteca Universitară din Cluj, VIII, XII, 193

Bielz, Eduard Albert, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, 68

Biharia, 236

Bilanț politic, articol din „Telegraful român”, 195

Biografia lui dr. Paul Vasici, 1, 137, 161

Biroul de presă din Buda, 219

Biserica Albă, în Banat, 330

Biserica Matei Corvin din Buda, 142

Biserica „Sfinta Treime” din Brașov, 217

„Biserica și școala”, 16, 38

Blaj, 26, 33, 44-45, 54-55, 60, 62, 76, 115, 119, 136, 142, 144-145, 155, 217-219, 221, 228, 243-244, 271, 283, 354

„Blajul”, 368

Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, 15

Boitoș, Olimpiu, *Lupta lui Gh. Bariț în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, 344

Boitoș, Olimpiu, *Memoriile lui George Barițiu*, 2, 37, 44

Boitoș, Olimpiu, *Studii literare*, 2, 37

Boiu, Zaharia, *Abțdarius pentru școlile populare române*, 71

Boiu, Zahăria, *Frunze de laur. Poezii eroice din anii 1877—1878*, 71

Boiu, Zaharia, *Manducere pentru învățători la întrebuintărea Abțdariusului*, 71

Boiu, Zaharia, *Sunete și răsunete*, 71

Bojincă, Damaschin, *Anticile romanilor*, 185

Bojincă, Damaschin, *Dirigătorul bune creșteri*, 185

Bojincă, Damaschin, *Răspundere desgustitoare la cîrtirea cea din Halle*, 185

Bolintineanu, Dimitrie, *Viața și faptele lui Mihai Viteazul*, 188, 189

Bologa, Valeriu L., *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, 212

Bologa, Valeriu L., *Medicina și igiena în activitatea Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român pînă la unire*, 1918, 153

Borcilă, Mircea și Bulat, Virgil, *Alexandru Gavra — lexicograf*, 294, 316

Boroș Ineu, în Banat, 287

Borșe, în Banat, 296

Botean, în Banat, 287

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, III, 283, 294, 303, 316, 322, 327

Branicica, în Hunedoara, 158

Braseu, vezi Brașov

Brașov, 9, 11-14, 16, 18-21, 34, 37, 43, 46-47, 52, 56, 66-69, 72, 75, 77, 79-81, 83, 85, 104, 106, 108-111, 114, 121, 123, 135, 142, 145, 147, 155, 158-159, 168, 170, 174, 178-179, 181, 183, 187, 198, 213-214, 228, 231, 282, 285, 288, 292-294, 296, 308, 317, 319-321, 324, 327, 337, 339, 341-343, 346, 353, 355, 357-358, 360-362, 364, 366-367, 369

Brașov, 7/15 martiu, articol din „Gazeta Transilvaniei” 83

Brașov, 12 mai: Ce fac românii transilvăni cu școlile lor?, articol în „Gazeta Transilvaniei” 60

Brașov, 25 iunie/7 iulie 1866 (Școlile de pe la noi), articol în „Albina”, 123

Brașov în 4 iulie 1866, articol în „Albina”, 123

Brașovul Vechi, 77

Bratislava, 346

Breazu, Ioan, *Doctorul Pavel Vasici (1806-1881)*, 1, 10, 38, 285

Breazu, Ioan, *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)*, 176

Breazu, Ioan, *Studii de literatură română și comparată*, 1, 10, 157, 176

Breazu, Ioan, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918*, 157

„Bronik”, revistă croată, 256

Brote, Emil, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, 269

Bucium, din Munții Apuseni, 163

„Buciumul”, 233

„Bucovina”, 201, 209, 368

București, 17, 19, 25, 41, 57, 66, 106, 147-149, 151, 157-158, 194, 196-197, 210-211, 213, 221-223, 231, 233, 239, 243, 245, 252, 262, 265-266, 289, 291, 293, 306, 320, 368-369

Buda, 219, 231, 239, 258, 284, 286, 298, 307-308, 356

Budapesta, 247

„Budapesti Hirado”, 315, 316, 346-347

„Buletin, foaie ofțială a Prințatului Moldaviei”, 275, 320, 321, 322, 329

„Buletin, gazetă ofțială”, 275, 320, 321, 322, 329-331, 336

Butani, în Banat, 286-287

Buzău, 189

Cabinetul Imperial din Viena, 224
 Cafeneaua „La Crucea albă” din Arad, 282, 289, 290
 Camera boierească, vezi Camera magnaților din Dieta Ungariei de la Pesta
 Camera comercială din ținutul Brașovului, 256
 Camera deputaților din Dieta Ungariei de la Pesta, 221, 257, 261-263
 Camera Deputaților din Principatele Unite Române, 57
 Camera magnaților din Dieta Ungariei de la Pesta, 61, 241, 252, 255, 261
 Camera ungară, vezi Dieta Ungariei de la Pesta
 Cancelaria aulică a Transilvaniei de la Viena, 43, 47, 70, 72-73, 98-99, 134-135, 138, 256
 Cancelaria aulică a Ungariei de la Viena, 140
 Candiano Popescu, Alexandru, *Cavaleria*, 150
 Candiano Popescu, Alexandru, *Cînd n-avem ce face*, 150
 Candiano Popescu, Alexandru, *Cuvîntări ostășești*, 150
 Candiano Popescu, Alexandru, *Războiul neatîrnării*, 150
 Candiano Popescu, Alexandru, *Țara*, 150
 Candiano Popescu, Alexandru, *Une poignée de verites a nos pretendants*, 150
 Căntemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, 290
 Cântemir, Dimitrie, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, 290
 Capitulum greco-catolic din Blaj, 35, 283
 Caransebeș, 26, 235—236, 265
 Carantina cezaro-crăiască de la Jupalnic (Rușava), 1, 2
 Carantina cezaro-crăiască de la Timișul de Jos, 1, 9, 13-16, 18, 38
 Carinthia, provincie de coroană a Austriei, 226—227
 Carloviț, 32, 87, 163, 181, 184, 198, 218, 299, 312, 315, 325, 334, 354, 357
 Carniolia, provincie de coroană a Austriei, 226—227
 Carpați, 123, 370
Cartea Facerii (Geneza), capitol din *Biblie*, 37
 Casa memorială a Mureșenilor din Brașov, 10
 Casina maghiară din Arad, 289, 290, 293, 295, 296, 314-315, 316
 Căliman, C., *Colaborarea lui A. Muresanu la Macrobiotica lui P. Vasici*, 10
Cărți românești, anunț în „Foaie pentru minte...”, 313
 Ceaclia, sat în Alba, 178
Ceaslovul, 288, 299
Cei patru, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 119
 Cenad, în Banat, 340, 364
 „Cercetări de lingvistică”, 281
 Cernăuți, 61, 309
 Cetatea Bucurieilor, vezi București
 Cherestig, în Banat, 286
 Chichinda, 356
 China, 120
 Chindriș, Ioan, *Alexandru Papiu Ilarian despre un voiaj european*, 196
 Chiriță, Gr., *Periodicul bucureștean „Naționalul” (1857—1861) și problemele Transilvaniei*, 48

Cincul Mare, în Făgăraș, 87
 Ciolan, Ioan N. și Qrecu, V. V., *Visarion Roman, pedagog social*, 152
 Cipariu, Timotei, *Gramatica limbii române. Partea I. Analitică*, 142, 170
 Cîmpia Libertății din Blaj, 30
Cîțiva articoli de probă din Lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iasi, articol în „Foaie pentru minte...”, 290
 Cluj, 47, 52, 60, 62, 71, 75, 77-80, 83-84, 111-112, 118, 123, 127, 247, 155, 158, 161, 166, 168, 171, 180, 189, 195, 252, 254, 269, 326, 328
Cluj, 21 iulie, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 149
Cluj, 12 sept., articol în „Gazeta Transilvaniei”, 151
Cluj, 13 dec., articol în „Gazeta Transilvaniei”, 153
Colecție de cîntece moldovenești, eu muzica lor, de A. Flechtenmacher, 354
 Colegiul „Radu Vodă” din București, 17
 Comisia financiară a Locotenentei domnești de la 1848, 18
 Comisia pentru cărțile funduare din Transilvania, 152
 Comisiunea filologică a Societății Academice Române, 149
 Comitatul Arad, 299, 302, 319, 328, 342, 345, 347, 357, 364-365
 Comitatul Bekes, 364
 Comitatul Bihor, 298, 307, 315, 317
 Comitatul Caras, 211, 299, 302, 350, 357
 Comitatul Cenad, în Banat, 298, 302, 327, 364
 Comitatul Cluj, 85
 Comitatul Sirmin, 302, 312
 Comitatul Timiș, 284, 348, 359
 Comitatul Torontal, 168, 348-349
 Comitetul Central al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, 82, 84, 112, 113, 153, 167, 197, 199, 243, 250, 250, 371-372
 „Comitetul inteligenței române din Blaj”, for românesc apocrif, 137
 Comitetul național de la Miercurea, vezi Comitetul Partidului Național Român din Transilvania
 Comitetul Național Român de la 1848, 16, 27, 47, 63
 Comitetul Partidului Național Român din Transilvania (vezi și Comitetul național de la Miercurea), 165, 168, 200, 228, 230, 271
 Comitetul permanent ales la Conferința Națională din Sibiu 1/13—4/16 ianuarie 1861, 67, 67, 72, 84
 Comlăuș, în Banat, 317, 340
 Comșa, Nicolae, *Dascălii Blajului*, 73
Comunicat despre atentatul de la Șosea, articol în „Gazeta de Transilvania”, 21
 „Concordia”, 72, 73, 119, 122, 122, 123, 126, 128, 168, 201-203, 208, 209, 209, 211, 212, 213, 215, 239, 335
 Conferința din Belgrad, vezi Conferința mixtă de la Alba Iulia din februarie 1861
 Conferința mixtă de la Alba Iulia din februarie 1861, 43, 45, 56, 58, 137
 Conferința Națională de la Miercurea, 40, 52, 165, 168
 Conferința Națională de la Sibiu din 1/13-4/16 ianuarie 1861, 4, 52, 54-55, 67, 70, 100
 Conferința Națională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863, 43, 77, 83
 Conferința Națională de la Sibiu din mai 1881, 269
 Conferința Națională de la Turda din 9 august 1880, 251

Conferința Partidului Național Român din Transilvania ținută la Sibiu în 27-28 octombrie 1890, 269

Congresul bisericesc neunit din Transilvania din 1868, 171

Congresul bisericesc neunit din Transilvania din 1874, 189

Congresul național de la Sibiu, vezi Conferința Națională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861

Consensul literar (consiliul școlar) al Preparandiei din Arad, 302, 304

Consiliul de stat, vezi Senatul Imperial al Austriei

Consiliul Imperial, vezi Senatul Imperial al Austriei

Consiliul școlar neunit de pe lângă Consistoriul din Sibiu, 98

Consistoriul episcopesc neunit de la Arad, 156, 178, 193, 328, 340-342

Consistoriul episcopesc neunit din Sibiu, 16, 80, 96—102, 163, 199

Consistoriul metropolitan greco-catolic din Blaj, 248

Constantin Căpitanul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, 313

Constantinopol, 17, 303

Constituția octroată din 4 martie 1849, 22, 24, 124

Constituția ungară de la 1848, 360

Constituția Ungariei dualiste, 246

Conținerea de gustarea amorului fizic în junie și afară de căsătorie (Männerkeuscheit), lucrare de Biirger tradusă de Andrei Mureșanu, 10

Contramemoriu, suplică a românilor neuniți din Banat 1860, 314

Contribuții botanice, *Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj*, 171

Contribuții la istoria medicinei în R.P.R., 1. 10. 177

Conta, tmgă Miercurea, 171

„Convorbiri pedagogice”, 279

Copăcel, în Banat, 286

Correspondența particulară a „Românului”. Pesta, 31 martie n. 1869, articol din „Românul”, 165

Correspondențe particulare ale „Observatoriului”. De pe Mureș în 12 oct. v. 1880, 199, 200

Correspondențe partimulare ale „Observatoriului”. Timișoara, 1/13 martie, 198

Coroana Sfântului Ștefan, imperiu utopic al Ungariei, 229

Corniței, în Banat, 286

Covil, mănăstirea, 184, 324

Craiova, 25-26, 210

Cristea, Nicolae, *Despre sentimente*, 168

Cristea, Nicolae, *Din trecut, pentru viitor*, 168

Cristea, Nicolae, *La țință*, 168

Cristea, Nicolae, *Răspuns la atacurile corespondentului ce se zice „de la Pesta” a „Românului” din București*, articol în „Telegraful Român”, 168

Cristian, lângă Sibiu, 50

Croația, 225, 227

Cronstadt, vezi Brașov

Csongrād, în Ungaria, 315

„Curierul de ambe sexe”, 15, 275, 280, 289, 290, 291, 292, 293-295, 300—301, 307, 309, 312, 315, 318, 321-322, 326, 331, 335-337, 339, 342, 354-355

„Curierul de ambe sexe”, înștiințare în „Gazeta de Transilvania”, 296

Curierul de București”, vezi „Curierul românesc”, 292

^Curierul românesc”, 275, 279, 291-292, 292, 306, 320, 321, 322, 329/m~m.Mi>
336-337, 339

Curtea apelativă din București, 17

Curtea de apel a Transilvaniei, vezi Tabla Regească a Transilvaniei din Tirgu-Mureș

Curtea de casație a Transilvaniei, 152

Curtea de casație din București, 212

Curtea de casație din Pesta, 43, 266

Curtea Imperială a Rusiei, 358

Curtea Imperială de la Viena, 2\$, 34, 76, 79, 229, 239, 326, 368

Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, 175

Curtici, în Banat, 288

Curtifaia (Periș), în Banat, 173, 173

Cuvin, în Banat, Z&4

!Jj| |

D

iii'

Dacia, 359

Dăianu, Ilie, *Al doilea președinte al „Asociațiunii”, Vasile L. bar. Pop, 1819—1875*
Biografie scrisă din prilejul aniversării de 50 ani de la moartea lui, 156

De la adunarea generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului
român ținută la 4 și 5 august a.c. în opidul Șimleul Silvaniei, 195

De la adunarea generală a Asociațiunii transilvane etc. ținută în Turda, august 1880, relatare
din „Observatoriul”, 197

De la Dieta din Cluj, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 117

Debrețin, 352

Declarația locuitorilor români și contribuitorii la fundarea Gimnasiului român gr. or. din
Brașov, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 125

Decurgerea alegerii amployaților superiori în Scaunul Mercurei, articol în „Gazeta
Transilvaniei”, 60

Dej, 228

Delegația română la Viena din anii 1848-1852, 34, 368-369

„Democrația”, publicație din România, 150

„Democrația”, ziar colaboraționist de la Pesta, 335

Densușianu, Nicolae, *Revoluțiunea lui Horea 1784—1785*, 242

Departamentul cultelor și instrucțiunii publice din Moldova, 303, 303

Departamentul justiției din Țara Românească, 17

Despre Adunarea generală a Asociațiunii, Abrud, 29/17 aug., articol din „Gazeta Transil
vaniei”, 113

Despre monumentul lui George Lazăr, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 107

Deta, în Banat, 178

Deutschland, vezi Germania, 225

Deva, 81, 158, 187

Dezna, în Banat, 287

Dezsenyi, Bela — Nemeș, Gyorgy, *A magyar sajto 250 eve*, 316

Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia Română*, 16, 35, 198, 285
Dieci, în Banat, 287
Dieta Croației, 256
Dieta de încoronare de la Pesta, 122, 139
Dieta Transilvaniei, 58, 84, 135, 136, 202, 342
Dieta Transilvaniei de la Cluj din 1865, 6, 43, 115, 117, 119, 122, 135, 156, 230
Dieta Transilvaniei de la Sibiu din 1863—1864, 4—6, 43, 47, 79, 84, 85, 86, 117, 122, 139-140, 142, 148, 162, 220
Dieta Transilvaniei din mai-iunie 1848, 220
Dieta Ungariei de la Bratislava:, 330, 345—346, 355—356, 359
Dieta Ungariei de la Bratislava din 1836, 345
Dieta Ungariei de la Bratislava din 1840, 345
Dieta Ungariei de la Pesta, 6, 52, 61, 139-140, 142^143, 146, 162, 175, 187, 20^212, 217, 220, 227, 229, 230, 238, 248, 256, 263, 265, 267, 269, 284, 296
Din Bănat, articol în „Gazeta de Transilvania” 1847, 350
Din istoria Transilvaniei, 23, 45, 57
Din Transilvania, 19 faur, articol din „Federațiunea”, 215, 217
Dintre Tirnave, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 131
Diploma din 20 oct. 1860 și emanciparea politică a românilor, articol în „Concordia”, 122
Diploma Imperială din 20 octombrie 1860, 4, 45, 57, 122
Diploma Imperială din 8 iulie 1865, 112
Diploma Leopoldină din 16 februarie 1699, 35
Diploma Leopoldină din 19 martie 1701 (Secunda Leopoldină), 35
Directoratul școlar al Comitatului Pesta, 67
Districtul școlar neunit al Caransebeșului, 302, 304
Districtul școlar neunit de Oradea, 273, 302, 304, 335, 352, 353
Districtul școlar neunit de Timișoara, 283, 327, 327, 350, 352, 353
Dobra, în Hațeg, 81, 82, 87, 106, 157
Dolj, 18
Domnul meu!, articol de subsol în „Gazeta de Transilvania”, 361
Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecesei și a ierarhiceii sale referințe în organismul bisericeii ortodoxe din staturile Austriei, 61
Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, 368
Dragomir, Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, 52
Drăghici, Meletie, *Care sunt literele române?*, 173
Dragbici, Meletie, *Descrierea Banatului de Griselini*, 173
Drăghici, Meletie, *Extras scurt din istoria naturală și știința naturii*, 173
Drăghici, Meletie, *Istoria Ungariei*, 173
Drăguș, în Făgăraș, 126
Dunărea, 26, 239, 345
Dunca de Schiau, Constanța, *Cartea mumelor*, 78
Dunca de Schiau, Constanța, *Elena*, 78
Dunca de Schiau, Constanța, *Femeia în familie*, 78
Dunca de Schiau, Constanța, *Feminismul în România. Educațiunea copilului*, 78

Dunca de Schiau, Constanța, *La arme. Povești noi pentru copii*, 78
Dune?a de Schiau, Constanța, *Martira inimii*, 1%
Dunca de Schiau, Constanța, *Motiv de despărțire*, 78

Ecica, domeniu în Banat, 304, 314
Editura Minerva, VII
Eforia școlilor românești neunite din Brașov, 40, 79-80, 104, 108, 122-123, 123, 159, 180
Egres, 331
„Eletkepek”, 323, 324
„Ellenor”, ziar maghiar din Pesta, 242
Emlekirat, vezi Bariț, George, *Memorial...*
Entwurf, vezi *Regulamentul de organizațiune pentru gimnaziile și școlile reale din anul 1848*
Episcopia greco-catolică de Gherla, 31
Episcopia greco-catolică de Lugoj, 31, 220
Episcopia greco-catolică de Munkács, 35
Episcopia greco-catolică de Oradea, 300
Episcopia neunită a Aradului, 183, 300, 315, 328, 344, 356, 367
Episcopia neunită a Caransebeșului, 112
Episcopia neunită a Timișoarei, 314, 356
Episcopia neunită a Vîrșetului, 313, 356
Episcopia neunită din Sibiu, 40, 50
Erdely, vezi Transilvania
ErdeTyi Muzeum (Muzeul ardelean din Cluj), 153
„Espatriatul”, avorton publicistic al lui Cezar Bolliac și una dintre experiențele triste a ziaristicii române din secolul al XIX-lea, 233
Essek (Osjek), în Slavonia, 227
Europa, 28, 162, 184, 226, 259

Fabrica de hirtie din Zărnești, 369
Fabrik, cartier din Timișoara, 164—165, 338
Facultatea de drept din Pesta, 11, 302
Facultatea de filosofie a Universității din Pesta, 270
Facultatea de litere din București, 151
Facultatea de medicină din Pesta, 1, 10
„Familia”, 70, 189, 212, 238, 281
Făgăraș, 28, 43, 108-109, 145, 147
Făgăraș 23/11 aug., articol în „Gazeta Transilvaniei”, 127
„Federațiunea”, 40, 152, 181, 181, 201-204, 212, 214-216, 215, 217, 218, 220, 220, 224-225, 225, 228—229, 231—232, 236, 238—239, 265, 270
Fekete-Tău, în Banat, 286

Fe lli, Spiridoii, *Mapa Transilvaniei română*, 70
Florian, Aron, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, 275, 289, 290, 339, 339
„Foaia ilustrată”, 200
„Foaia pedagogică”, 200
„Foaia scolastică”, 242
„Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, 2—3, 10—11, 23, 37, 37, 65, 86, 240, 271, 273, 275, 280, 281, 282, 285, 287-289, 290, 291-292, 297, 297, 306, 307, 309, 313, 314, 317-318, 317, 322, 324, 331, 333, 334-337, 340, 341, 347, 351-352, 354, 356, 358, 360-363, 360, 367-369
Focșani, 17
Fofeldea, satul natal al lui A. T. Laurian, 271
„Foișoara Telegrafului Român” 195
Fondul Iugaian, 79, 104
„Forschungen zur Volkskund Landeskunde”, 12
Franckfurt, 25
Franța, 17
Frișcan, Mihail, *Antidot spre alinarea durerilor a onoratei tagme bisericești, militărești și civile de lângă riul Dîmboviții, publicate în „Foaia pentru minte” sub nr. 43 a. 1844, împotriva d. A. Gavra, editorul scriptelor șincaio-claihiene*, articol în „Gazeta de Transilvania” (cu pseudonimul Lazăr Ursulescu), 332
Frusna Gora, articol din „Siebenbürger Bote”, 27
Fundatia școlară Elena Ghiba-Birta, 366
Fundatia școlară Ramonțai, 285

Galiția, 23, 24, 44, 46, 54

Galșa, în Comitatul Arad, 347

Gavra, Alexandru, *Lexicon de conversație*, 294, 315, 316—317, 337

Gavra, Alexandru, *Monumentul Sincai-claimian*, 294, 310, 320

„Gazeta de Transilvania” (și „Gazeta Transilvaniei”), VI, 2—5, 7, 10—13, 16, 18, 20—23, 36, 38, 39, 40-43, 41, 45, 47-48, 49, 51-52, 55-56, 56, 60, 60, 71, 75, 76, 78-79^ 81, 82-83, 86, 86-87, 103, 107, 110, 112-115, 114, 117, 119-120, 122, 123-127, 124-125, 127-129, 131, 133-135, 134, 136, 137, 139, 140, 144, 146-147, 146, 148-153, 154-155, 155-156, 165, 177, 111, 180, 183, 185-186, 188, 190-191, 191, 201, 209, 215, 217, 219, 232, 235, 241, 265, 271, 273, 275, 276, 277-278, 281, 282-283, 283, 285, 287-298, 290, 297, 301, 303-304, 306-310, 306, 312-313, 314-315, 317-321, 319, 323-325, 324-325, 326-327, 327, 331-337, 332, 335, 340, 344, 346, 347, 348, 350, 351-356, 353, 356, 358, 358-359, 360-362, 361, 365-367, 368, 369, 369

[„Gazeta de Transilvania”] 130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania”, 191

„Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor”, revistă bucureșteană, 159

„Gazeta spitalelor”, revistă bucureșteană, 159, 159

General Comando (Comanda generală a armatei din Transilvania), 9, 9, 27, 126

George Bariț și contemporanii săi, 15, 21, 34, 175, 317, 324, 333, 335, 344, 369

Gerando, Augustin de, *La Transylvanie et ses habitants*, 324

Germania, 225, 262

Gherla, 31, 55, 62, 144, 158, 228, 236, 262

Gherman, Mircea, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșanu la „Gazeta Transilvaniei” (1838-1877)*, 191

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, 11

Ghioroc, în județul Arad, 284

Gimnaziul de stat din Sibiu, 68

Gimnaziul montanistic din Oravița, 302, 304

Gimnaziul românesc din Brad, 63

Gimnaziul românesc din Năsăud, 198

Gimnaziul românesc greco-catolic din Beiuș, 237

Gimnaziul românesc neunit din Brașov, 41, 73, 77-79, 86, 105, 109, 123-124, 123, 159, 162, 173, 175, 190, 191-192, 238

Giurgiu, 25

Gleichenberg, băi în Austria, 220

Golescu, A. G., *Proclamația către proprietarii de moșii cei reacționari*, 361

Gosman, Ioan, *De la Oradea Mare*, articol în „Gazeta de Transilvania”, 353

Gollner, Carol, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, 12

Grămadă, Livia, *Idei literare în publicistica lui Andrei Mureșanu*, 297

Grecia, 92, 100

Guberniul Transilvaniei, 3, 5, 35, 38, 42-43, 47 64, 11, 79, 83, 96, 98, 101-103, 108, 126, 131-132, 135, 140

Gura Riului, lângă Sibiu, 87

„Gura satului”, 169

Guvernul Ungariei, 126

Gyorok, vezi Ghioroc, în județul Arad

H

Hangi u, L, *Presa literară românească*, 345

Hanul Biasini din Cluj, 164

Hațeg, 81

Hălmagiu, 40

Heidelberg, 28

Heliade Rădulescu, Ioan, *Biblice sau notiții istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, 37

Heliade, Rădulescu, Ion, *Gramatica*, 275, 300, 306, 306

Hermannstadt, vezi Sibiu

„Hermannstädter Zeitung”, 154, 156

„Higiena și școala”, 6, 177, 188, 191, 192, 194

Hitchins, Keith, *Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decadelor absolutiste, 1849-1859*, 185

Hitchins, Keith, *The Early Career of Andrei Șaguna (1808—1849)*, 185

Hitchins, Keith, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, 34, 161, 185

Hitchins, Keith și Maior Liviu, *Correspondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu*, 6, 117, 121-122, 129, 135, 138, 156
Hodoș, Iosif, *Adresa Comitatului Zarand*, 115
Hodoș, Iosif, *Răsunet din Munții Apuseni ai Transilvaniei*, 115
Hodoș, Josif, *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, 115
Hodoș, Nerva și Sadi-Ionescu, AL, *Publicațiile periodice românești*, 292, 321, 324'
Hodoș-Bodrog, mănăstirea, 299, 302, 313, 314—315, 316
„Hon”, ziar pestan, 241, 242
Hora Unirii, cîntec, 50
Horvâth, Mihály, *Egy jelenet II Jozsef kormdnytortenetebl*, 324
Horvâth, Mihály, *Istoria industriei și comerțului în Ungaria în ultimele trei secole (Az ipar es kereskedes tdrtenete Magyarországon a hârom utolso század alatt)*, 325
Horvâth, Mihály, *Istoria maghiarilor (A magyarok tdrtenete)*, 325
Hotar, în Banat, 286
Huedin, 85
Hunfalvy, Pál, *Literarische Berichte aus Ungarn*, 251

Iași, 20, 174, 274, 352
„Icoana lumii, foae pentru îndeletnicirea moldo-românilor”, 275, 320, 321, 322, 329—332, 334, 336-337, 339
Icoana școalelor elementari, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 106, 107
Ierusalim, 166
Ieșirea (Exodul), capitol din *Biblie*, 37
Ighiul de Mureș, 171
Ilia, în Hunedoara, 87
Ilieșiu, Nicolae, *Istoricul „Reuniunii române de lectură” din Timișoara*, 175
Imnul Gintei latine, cîntec interpretat la Montpellier de Eliza Circa, 68
Institutul pedagogic grec-neunit din Arad, vezi Preparandia din Arad, 290
Institutul pedagogic-teologic din Sibiu, 200
Institutul preparandial din Arad, vezi Preparandia din Arad
Instrucțiunea despre activitatea oficioasă a școlierilor de școală din 24 iunie 1855, 124—125, 124
Ioanovici, Constantin, *Bine-nțelepți învățători, mie iubii!*, circulară în „Gazeta de Transilvania”, 348
Ionașcu, I., *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău 1836—1936*, 190
Iosășel, în Banat, 287
Ismail, 20
Italia, 17, 24, 26
Izmeil, vezi Ismail
Izsák, Samuil, *Studii și cercetări de istoria medicinei și farmaciei din R.P.R.*, 272

î

înaltul Consiliu, vezi Consistoriul neunit din Arad
înaltul Consiliu regesc loctiitoriu unguresc, vezi Locotenenta imperială a Ungariei
înaltul Guberniu, vezi Gubernul Transilvaniei
închisoarea de la Vâc, în Ungaria, 205, 229
„învățătorii satului”, 275, 320, 321, 322, 329-331, 333-338, 340, 342, 347, 352
Josani, în Banat, 286
Josefin, cartier din Timișoara, 197
Josika, Mikios, *Pest, jul 14-en*, articol în „Pești Hirlep”, 359
„Journal des Debats”, 20
Jozsef korut, VIII, nr. 87, adresă din Pesta a lui Alexandru Roman, 209
„Jurnalul Dietei”, vezi Országgyulesi Naplo”, 243

K

Kaltenbeck, Johann Paul, *Über die Sgrache der Walachen*, 315
Kassau, 362
Kecskemet, în Ungaria, 345—346
Kijic, în Banat, 286
Kistag, în Banat, 287
Klima, Helmut, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867*, 31, 35, 43, 79, 140
„Kolozsvári Kozlony”, 85, 86, 132
„Korunk”, periodic maghiar din Cluj, 113—114
Kossuth Lajos, *Elenzeki Nyilatkozatok*, 341
Koros, în Ungaria, 345—346
Kortifája, vezi Gurtifaia (Periș), în Banat
Kraso, vezi Caras
„Kronstadter Zeitung”, 162
Kurbach, Constant von, *Biographisches Lexicon des Kaiserihums Oesterre*
316
Laibach, în Slovenia, 227
Laurian, August Treboniu, *Brevis conspectus historiae Romanorum*, 333
Laurian, August Treboniu, *Coup oVoelil sur Vhistoire des Roumains*, 15, 333
Laurian, August Treboniu, *Die Romanen der Osterreichischen Monar*
244, 246, 367

Laurian, August Treboniu, *Discurs introductiv la istoria românilor*, 275, 333
Laurian, August Treboniu, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, 58
Laurian, August Treboniu], *Însemnările inedite ale lui A. 2\ Laurian de la 1 ianuarie 1851 — 17 aprilie 1852, în timpul cît s-a aflat la Viena*, 34
Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne. Tradus de A. T. Laurian, prof. de filosofie la Colegiul Național*, 310, 332, 333, 334, 336, 338, 339
Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie și de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia edițiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie*, 15
Laurian, August Treboniu, *Schneller Ueberblick der Geschichte der Rumänen*, 15, 332, 333 și 334, 335, 336, 338
Laurian, August Treboniu, *Temišana*, 23
Laurian, August Treboniu, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vigentis vulgo valachicae*, 309, 333
Lazaretul Orșovei, vezi Carantina cezaro-crăiască de la Jupalnic
Lesvioudax, *Istoria bisericească*, 321, 322, 332, 333
Lexicon, vezi Bariț, George, *Dicționarul unguresc-românesc. Magyar-român szotdr*
Liceul „premontratsens” din Oradea, 201
„Limba română”, 294, 317
Linia ferată Timișoara — Orșova — Turnu-Severin — Craiova etc., 213
Lipova, 172, 282, 357 *
Literariu, anunț în „Gazeta Transilvaniei”, 177
Litiu, Gh., *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809—1862). Din corespondența lui inedită* [cu Atanasie Șandor], 281
„Lloyd”, ziar vienez, 157, 159
Locotenenta gubernială a Transilvaniei, vezi Guvernul Transilvaniei
Locotenenta imperială a Ungariei, 345, 348—349
Lorău, în Bihor, 286
„Luceafărul”, 256
Lugoj, 31, 62, 77, 167-168, 172, 189, 219, 236, 262, 299, 330, 357
Lugojul de Jos, în Banat, 287
„Luminătorul”, 190, 197, 198, 199, 265-266, 267
Luncșoara, în Banat, %86
Lupaș, Ioan, *înfăptuirea Asociațiunii și conducătorii ei*, 173
Lupaș, Ioan, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, 16, 35, 58, 61—62, 65, 107, 185
Lupaș, Ioan, *Vieța și faptele mitropolitului Andrei Șaguna*, 13
Lupescu - Melin, Alexandru, *Călătoria lui Iancu la Viena*, 368
Lupșa, din Țara Birsei, 191

M

Macarovic, Constantin Gh., și Schmidt, Gerhardt, *Nicolae Teclu*, 197
Macău, vezi Mako, în Ungaria
Maciu, Vasile, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, 148, 150

„Magazin istoric pentru Dacia”, VI, 15, 58, 275, 295, 298, MO-301, 300, 307, 309-313, 316-318, 320-321, 322, 327-329, 331-332, 334-338, 340, 351, 355-356
363
Magerat, în Banat, 330
Magno Varadium, vezi Oradea
Magyar Eletrajzi Lexikon, 316, 325, 341
Magyar Irodalmi — Lexikon, 306
„Magyar Polgár”, 151
Magyarutza 24, adresa lui Alexandru Roman din Pesta, 238
Mai mulți amici, articol în „Albina”, 217
Maier, cartier din Timișoara, 186, 189, 197'
Măiorescu, Ioan, *Refutarea părerii d-lui J. K. Sehuller despre germana originară a limbei române*, 317
Mako, în Ungaria, 352, 355, 360
Maleschott, *Der Kreislauf des Lebens*, AII
Man, Iosif, Papfalvi, Constantin, Sigismund Pop și alții, *Vdl. Josika Miklosnak a „Pești Hirlap” 108-diki szdmdban a románokrol irt czikkere*, 3
Mangiucă, Simion, *Calendarul*, 253, 256
Manolescu, Nicolae, *Bariț și contemporanii săi*, V
Maramureș, 228, 249
Marele Principat al Transilvaniei, 89, 92, 97, 99
Marele Principat al Transilvaniei, serial de articole ale lui George Bariț în „Românul” (semnate ***), 161
Marian Marienescu, Atanasie, *Iorgu, Iorgovan și serpele*, 273
Marica, George Em., *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 23, 37, 290
Marica, George Em., *Notele de călătorie ale lui George Bariț*, 312, 319, 344
Maros Igen, vezi Ighiul de Mureș
Maros Vászrhely, vezi Tîrgu-Mureș
Marșul lui Mihai, cîntec, 50
Martirii noștri, articol în „Albina”, 224
„Martius Tizenotodike”, ziar revoluționar unguresc de la 1848, 358, 359
Masca jos!, „renumitul articol” din „Românul”, 369
Matița slovenska, asociație cultural-politică slovacă, 227
Mănăstirea Radu Vodă din București, 20
Mediaș, 26
Mehadia, 127
Meletie, *Istoria bisericească*, 275, 311, 313, 320
Memorandul românesc de la 1870, operă politică pierdută, necunoscută încă, 227
Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea Sa Imperială și Regele Apostolică Francisc Iosif I, VI, 41, 168, 200, 206, 251, 269
Memoriul întocmit la Blaj de Ioan Vancea, George Bariț, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu, 3 iulie 1872, 232, 233
Meneș, vezi Miniș, în Comitatul Arad
„Mercure de Souabe”, 20
„Mercuriul de Iași sau Avizuri comerciale și interesante”, VI, 275, 320, 321, 322, 324, 331
Merghindeal (vezi și Murgundeal), lingă Sibiu, 87

- Merișani, în Argeș, 57
- „Meseriașul român, ziar din Brașov, 159
- Meșotă, Ioan G., *Geografia și istoria evului vechi, mediu și modern, manual pentru ci. super. gimn. și reale, prelucrat după W. Pütz*, 192
- Meșotă Ioan, *Reflexiuni la articolul Suum cuique*, articol în „Gazeta Transilvaniei” 126
- Meșianu, Ioan, *Cuvîntarea ilustrității sale episcopului Ioan Meșianu ținută în Casa magnaților la 13 mai 1879 cu ocasiunea dezbaterii proiectului pentru introducerea limbii maghiare ca studiu obligat în toate școalele populare*, 242
- Meșianu, Ioan, *Răspuns la Extrasul corespondenței din Cluj, 22 iulie a.c. Zărnești, 6 aug. 1866*, articol din „Concordia”, 126
- Meyerbeer, *Dinorah*, operă, 151
- Miercurea Sibiului, 59, 165, 171, 265
- Mihali de Apșa, Victor, *Cuvîntarea ilustrității sale episcopului dr. Victor Mihali de Apșa ținută în Casa magnaților la 13 mai 1879 cu ocasiunea dezbaterii proiectului pentru introducerea limbii maghiare ca studiu obligat în toate școalele populare*, 242
- [Mihuț, A.] G. Chrna, *Răspuns la îndemnătorul de frăție*, 290
- Ministerul cultelor și instrucției publice al Austriei, 42, 96—99, 102
- Ministerul cultelor și instrucției publice al Ungariei, 142, 145, 146, 153, 155, 159
- Ministerul de interne al Ungariei, 243, 265
- Ministerul de justiție al Ungariei, 43, 266
- Ministerul finanțelor al Ungariei, 357
- Ministerul poliției din Viena, 49
- Ministerul Ungariei, 225
- Miniș, în județul Arad, 284
- Miskolc, în Ungaria, 184, 218—219
- Mitropolia greco-catolică de Blaj, 38
- Mitropolia neunită a Sibiului, 131
- Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, 11, 13, 185
- Mitropolitul român Alexandru St. Șuluțiu în Sibiu*, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 51
- Moeciul de Sus, în Țara Birsei, 83
- Moines, în Banat, 287
- Moldo-România, 17, 329, 339, 345, 360, 362
- Moldova, 19, 22, 24, 31, 286, 289, 334, 337, 361, 370
- Moldovan, Ioan Micii, *Acte sinodale ale bisericeii române de Alba Iulia și Făgăraș*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Dicționărel latin-român (pentru începători)*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Geografia Ardealului pentru școalele populare*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Istoria Ardealului (pentru școalele populare)*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Istoria patriei pentru școalele populare din Ardeal*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Leționariu latin (pentru cl. II-a gimnasială)*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Spicuire în istoria bisericească a românilor*, 187
- Moldovan, Ioan Micu, *Spicuire în istoria bisericească a românilor. Răspuns la Contra-critica domnului N. Popea*, 188
- Moldovan, Ioan Micu, *Vechia mitropolie de N. Popea (recensiune critică)*, 187
- Montpellier, concursul de la, 68
- Monumentul lui Lazăr de la Avrig, 106, 107
- Morlaca, din Comitatul Cluj, 85
- Moroianu, George, *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la Unirea cea mare*, 10
- „Muguri”, 279
- Munkács, în Ungaria, 33
- Munteanu, Gavril, *Deutschromänisches Worterbuch*, 86
- Munții Apuseni, 123
- Mureșanu, Andrei, *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*, 297
- Mureșanu, Andrei, *Duplică. (Asupra poeziei)*, 296, 297, 302
- Mureșanu, Aurel A., *Iacob Mureșanu, 1812—1887*, 191
- Mureșul, 363
- Murgundeal, vezi Merghindeal, lingă Sibiu
- Muzeul național din Pesta, 252, 256, 257
- Miillnergasse 13, adresa Leontinei Roman, soția lui Alexandru Roman, 221, 225
- Nagy Becskerek, vezi Becicherecul Mare, în Banat
- Nagy Vârad, vezi Oradea
- Nagylak, vezi Nădlac, în Banat
- „National Zeitung”, ziar din Berlin, 268
- „Naționalul”, 48, 48, 201 t,
- „Națiunea română”, 163—164
- Nădlac, în Banat, 327-328, 330, 340, 353-355, 360-362
- Năsăud, 145, 173, 228
- Neamțu, mănăstirea, 303, 303
- Neamțu, Gelu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman*, 203, 212 ..
- Neamțu, Gelu, *Infunțarea, programul și colaboratorii ziarului „Federațiunea” 1868-1876*, 203
- Negru, L, *Prima revistă medicală românească din Transilvania (1876—1880) scrisă de doctorul Pavel Vasici*, 191
- Negruzzi, Costache, *Elemente de dreptul politic*, 275, 340, 341
- „Nemzet”, ziar maghiar din Pesta, 242
- Nemzeti Cassino, vezi Casina maghiară din Arad
- „Nemzeti Ujság”, 346
- Neoplanta, vezi Novi Sad
- „Nep — Elem. Radical Lap”, ziar unguresc de la 1848, 360, 360
- Netea, Vasile, *George Barițiu*, 344
- Netea, Vasile, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența lui cu Gheorghe Bariț și Iosif Hodoș*, 172
- Netea, Vasile, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836*, 2
- Netea, Vasile și Gollner, Carol, *Die Beziehungen zwischen Georg Barițiu und dem Kronstädter Buchdrucker Johann Gott*, 12
- Netod, localitate, 126

„Neue Franckfurter Presse", 263
Nocrich, 59, 60, 87
Noul Testament, 127
Novi Sad, în Iugoslavia, 227, 234, 254, 357
Nu mai plînge, Eleno !, incipitul unui cîntec românesc de la 1845, 308

„Observatoriul", 1-2, 6, 9, 16, 18, 23, 25, 34, 36, 61, 65, 137, 171, 185, 191, 193, 194-195, 196, 198, 198, 200, 204, 235, 237-238, 238-239, 240, 242, 247, 249, 263
„Observatorul soeial-economic", 344
Obșteasca Adunare a Țării Românești, 14, 16, 17, 18
Ocna Sibiului, (vezi și Bade), 66, 250
6 Kakuși, în Banat, 287
Opova, mănăstirea, 184
Oradea, 167, 219, 228, 236, 269, 271, 284-285, 288, 295, 300, 311, 324, 330, 334, 340, 342, 352, 354, 366
Orăștie, 18, 28, 36, 46, 49-50, 55, 122, 132, 174
Ordinariătul neunit, vezi Consistoriul neunit din Sibiu
„Organul Luminărei", 275, 280, 280, 337, 339
„Orientul latin", revistă brașoveană, 238
Orlat, 38
„Országgyulesi Naplo", analele Dietei din Pesta, 242, 243
Ortict, în Banat, 286
Orvosi egyestilet, societate proiectată a doctorilor și farmaciștilor din Arad, 300
„Ost Deutsche Post", 47, 48, 49
Ostende, în Olanda, 309

Palligerius Stellatus, *Zodiacus vitae*, 163

Papiu Ilarian, Alexandru, *Apendice la Independența constituțională a Transilvaniei*, 369, 370

Papiu Ilarian, Alexandru, *Domnule redactor !*, pamflet politic din „Românul", 370

Papiu Ilarian, Alexandru, *Independența constituțională a Transilvaniei*, 53, 370

Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, 212
Paris, 19, 25, 303

Parlamentul suprem al Imperiului Austriac (Reichsrath), 63, 64, 85, 163

Partidul liberal din Ungaria, 246

„Partidul" moderat român din Transilvania, 187

Partidul Național Român din Transilvania, V, 142, 165

Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, 44

Pascu, Ștefan, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, 206, 222

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, 110

Pascu, Ștefan și Stănescu, Eugen, *Istoriografia modernă a României. încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, 52

Patenta imperială din 21 februarie 1861, 4, 45

„Patria", ziar bucureștean, 231

Paul Vasici, articol în „Familia", 183

Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, 35, 48, 52, 55-58, 60—61, 64—65, 71, 77, 86, 105, 107, 112, 115, 221, 233, 242, 248-249, 263, 267, 269

—Păcățian, Teodor V., *Conferința regnicolară din Alba Iulia*, 58

Pensionatul de băieți „Apolloni" din Arad, 340

Pentateonul lui Moise, capitol din *Biblie*, 37

„Perseverența", publicație din România, 150

Pervain, Iosif, *Alexandru Gavra, întemeietorul Societății bibliograficești și al revistei Ateneul românesc (1835)*, 294

Pervain, Iosif, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Cronică*, 294, 310

Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, 294, 310, 317

Pervain, Iosif și Chindriș, Ioan, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian* 54, 161, 175, 196, 283

Pesta, 9, 60, 72, 114, 118, 121, 139, 141-142, 144-145, 147-149, 153-154, 160, 162-163, 170, 173, 175, 184, 188, 209-210, 221-222, 228, 232, 234, 236, 248-249, 252, 254-255, 257-258, 262, 264, 282, 287, 292, 295, 298, 303, 307-308, 312, 314, 321, 345, 352, 357, 362

„Pester Briefe", publicație politică pestană, 139

„Pester Lloyd", 225, 226, 248

„Pești Hirlop", 256, 315, 316, 340, 345-347, 348, 356, 359, 360

„Pești Naplo", ziar pestan, 241, 249, 249, 252

Peștere, în Bihor, 286

Peștiș, în Bihor, 286-287, 308, 310

Petițiune subștemută Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembre 1866 pentru susținerea și apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei..., 6

Petra Petrescu, Nicolae, *Alecsandri apărat în „Telegr. Român"*, articol din „Observatoriul", 195

Petra Petrescu, N., *Monografia Institutului de credit și economii „Albina" 1872—1897*, 188, 195

Petra Petrescu, Nicolae, *Societăți financiare la românii din Ungaria*, 195

Piatra, în Bihor, 286

Pîncota, în Banat, 335

Ploeșteanu, Grigore, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, 1, 14, 156

Poarta de Fier, în Transilvania, 24, 26

Ponoare, în Bihor, 286

Pop, Emil, *Doctorul Pavel Vasici*, 1, 10, 177, 194

Pop, Emil, *Legăturile doctorului Pavel Vasici cu botanica*, 171

Popa, Mircea, *Un filolog uitat: Atanasie Șandor*, 281

Popea, Nicolae, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna*, 11, 13, 185, 200, 324

Popea, Nicolae, *Contra-critică la critica d-lui I. M. Moldovan (Vechia mitropolie de N. Popea)*, 187

Popea, Nicolae, *Vechia mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei*, 186, 187

Popeangă, V., Găvănescu, E. și V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, 272, 294

Popesci Teiușan, Ilie și Netea, Vasile, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, 14, 34

Popovici, D., *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, 222

Popovici Barcianu, Daniil, *Elemente de istorie naturală*, 200

Popovici Barcianu, Daniil, *Istoria naturală în școala populară*, 200

Popovici Barcianu, Daniil, *Lucrul de mână în școlile de băieți și în institutul pedagogic*, 200

Popovici Barcianu, Daniil, *Untersuchungen über die Büthenenentschlung der Oreagraceen*, 200

Popovici Barcianu, Sava, *Gramatica germană*, 200

Popovici Barcianu, Sava, *Vocabular român-nemțesc*, 200

Popovici Barcianu, Sava, *Worterbuch der rumänen und deutschen Sprache*, 200

Poruțiu, Ioan, *Extrădațiunea deputatului Alexandru Roman*, articol în „Federațiunea”, 224

Praga, 235

Prahova, 18

Predeal, 221, 223

Prejmer, în județul Brașov, 111

Preparandia din Arad, 197, 272, 276, 283, 290, 294, 297, 299, 299, 302, 304, 304, 309-310, 313, 322, 322, 327, 327, 340-341, 355, 366

Pressburg, vezi Bratislava

„Presse”, periodic vienez, 138, 139

Preussen, vezi Prusia, 225

Principatele Unite Române, 24, 92, 100, 165, 370

Procedura maghiarilor față cu ziaristica română independentă, articol în „Federațiunea”, 217

Programul de la Turda al Partidului Național Român din Transilvania, 228, 230

Programul nostru, al d-lui caval. Pușcariu et Comp., articol în „Federațiunea”, 220

Pronunciamentul de la Blaj, 40, 225

„Propășirea”, 344

Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba română de o societate literară, 4 tomuri 8° mare, anunț în „Foaie pentru minte...”, 290

Protocolul Adunării generale o, națiunii române din Transilvania ținută la Blaj în 3/15 mai 1848, în „Federațiunea”, 216

Protocolul Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, 35

Protocolul congresului național-bisericesc român de religiunea greco-răsăriteană, conchiemai în Sibiu pe 1/13 octomvrie 1870, 177

Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861, la Sibiu, 52, 64, 67

Protopopiatul neunit al Boroș Ineului, în Banat, 287

Protopopiatul neunit al Dobrei, în Hunedoara, 158

Protopopiatul neunit al Iliei, în Hunedoara, 87, 158

Protopresbiteratul neunit al Peștisului, 286—287, 298

Prusia, 130, 225

Psaltirea, 299

Pumnul, Aron, *Lepturariu românesc cules den scriptori rumâni*, 209, 278, 279

Purcăreni, în județul Brașov, 111

Pușcariu, Ilarion, *Contribuțiuni istorice la trecutul românilor de pe Pământul Crăiesc*, 143

Pușcariu, Ilarion, *Din anii ultimi ai vieții mitropolitului Andrei baron de Șaguna despre boala și moartea lui*, 11

Pușcariu, Ilarion, *Documente pentru limbă și istorie*, 61, 63, 143

Pușcariu, Ilarion, *Limba maternă (manual de gramatică pentru școlile populare)*, 143

„Tușcăriu, Ilarion, *Mitropolia românilor ort. din Ungaria și Transilvania*, 143

Pușcariu, Ilarion, *Principii de pedagogie*, 143

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Comentariu la Prea înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, lucrat pentru poporul român*, 52

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, 52

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Fragmente din istoria bisericească a românilor*, 52

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, 52

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Notițe despre întâmplările contemporane*, 52

Pixspok Ladány, din Ungaria, 254

R

Rădic, Emilian Edler von, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen. Particular-Kirchen in Oesterreich-Ungarn, Serbien und Rumänien. Erster Buch: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz*, 200

Radna, în Banat, 299

Rațiu, Ioan, *Viața și operele lui Andrei Mureșanu*, 10

Răsunetul prozelitismului de la Criș, 10 august c. Răspuns la nr. 57 al „Gazetei”, articol în „Gazeta de Transilvania” 353

Rășinari, 14, 28, 66, 106, 236

Recursul românilor din Dieceza neunită a Aradului către guvernul Ungariei 1845, 312, 313

Recursul românilor din Dieceza neunită a Aradului către împăratul 1845, 277

Regatul Vechi al României, 262

Regimentul austriac „Don Miguel” 326

Regimentul austriac „Jivkovic”, 26

Regimentul austriac „Karl Ferdinand”, 24

Regimentul austriac „Leiningen”, 24, 26

Regimentul austriac „Parma”, 26

Regimentul austriac „Turani”, 24

Regimentul II de graniță românească (Năsăud), 23—24, 362
 Regimentul de graniță româno-banatic, 24
Regulamentul de organizațiune pentru gimnazii și școlile reale din anul 1849 (Entwurf) 124, 124
 Reichsrath, vezi Parlamentul Suprem al Imperiului Austriac
Reprivire peste școalele populare, articol în „Albina”, 127
 Respig, în Banat, 287
 Retegan, Simion, *Lupta națională a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, 134
 Reuniunea de credit a „Albinei”, vezi Banca „Albina” din Sibiu
 Reuniunea sodalilor români din Sibiu, 168
Revai Nagy Lexikona, 209, 226
 „Revista Carpaților”, 370
 „Revista istorică română”, 52, 316
 Revoluția de la 1848 în Franța, 17
 Revoluția de la 1848 în Transilvania, 212
 Revoluția de la 1848 în Țara Românească, 215
 „Revue des Etudes Roumaines”, 185
 Rîmnic, 17
 Rîmnicu-Sărat, 18
 Roma, 31, 299, 353
 Roman J Alexandru, *Copita cea de cal a lui Mefistofele politic-confesional*, articol din „Federațiunea”, 238
 Roman, Alexandru, *Discursul deputatului Alexandru Roman, ținut în ședința de la 1 mai a.c. a Dietei Ungariei în cestiunea limbei maghiare. (După ziarul stenografie al Dietei.)*, 243
 Roman, Alexandru, *Discursul deputatului Alexandru Roman ținut în ședința de la 16 martie 1883 asupra proiectului de lege relativ la organizarea școalelor secundare*, 263
 Roman, Alexandru, *Exaltațiuni miasmatiche din oficina profesională a „Telegrafului”*, articol al lui Alexandru Roman, 236
 Roman, Visarion, *Corespondența particulară a „Românului”. Pesta, 1 iunie 1869 (semnat X)*, articol în „Românul”, 168
 Roman, Visarion, *Pesta, 4 iulie 1869*, articol în „Românul”, 168
 Romanul, Miron, *Cuvîntarea es. sale mitropolitului Miron Romanul ținută în Casa magnaților la 13 mai 1879 cu ocaziunea desbaterei proiectului pentru introducerea limbei maghiare ca studiu obligat în toate școalele populare*, 242
 România, 19, 22, 107, 163, 197, 213-214, 216, 225, 247, 250, 268, 359
 „România literară”, V
 Români din Monarhia Austriacă, vezi Laurian August Treboniu, *Die Romänen der Osterreichischen Monarchie*, 246
 Români în dualism, articol din „Federațiunea”, 217
 „Românul”, 161, 161, 165, 165, 167, 168, 169-170, 175, 183, 183, 210, 212, 275, 369, 369-370
 Rusia, 17, 92, 100
 Rusu, Ioan, V., *Carte de lectură pentru clasele gimnaziale inferioare*, 73

Rusu, Ioan V., *Compendiu de istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, 73
 Rusu, Ioan V., *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învățători și școalele populare române*, 73
 Rusava, 26
 Sadu, lângă Sibiu, 87
 Sasca, în Banat, 264
 „Satellit des Siebenburger Wochenblatts”, 11, 245, 246
 Satu-Mare, 228
 Satulung, lângă Brașov, 83, 106
 Săcel, dealul, lângă satul Cristian, 50
 Săcele, lângă Brașov, 111
 Săliște, lângă Sibiu, 106
 Schaffer, Károly, Troszt István și Gokler Antal, *Temeșvár szabadságkir, város kozsegi elemi nepiskolâinak tortenete*, 171
 Schott, Arthur und Albert, *Rumänische Volksärzehlungen aus dem Banat. Neueausgabe besorgt von Rolf Wilh. Brednich und Ion Talos*, 313
 Schott, Arthur u. Albert, *Walachische Märchen, mit einer Einleitung ilber das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen*, 279, 281, 312, 313, 315
 Schuller, Johann Karl, *Entwicklung der wichtigsten Grundsätze filr die Erforschung der rumänischen und walachischen Sprache*, 317
 Sebeș, 221, 248, 254, 262, 269
 Secția de științe naturale a ASTREI, 193
 Secția științifică a Academiei Române, 183
 Sedes Tavernicolis, vezi Tabla Regească din Buda
 Seghedin, vezi Szeged, în Ungaria
 Seminarul „Sfînta Barbara” din Viena, 201, 209
 Seminarul Socola din Iași, 175
 Seminarul teologic din București, 303
 Seminarul teologic greco-catolic din Oradea, 239
 Seminarul teologic neunit din Arad, 302, 317, 318
 Seminarul teologic neunit din Sibiu, 50, 129, 187
 Semlac, în Banat, 295
 Senatul Imperial din Viena, 39, 41, 47, 61, 75, 79, 106, 107, 226
 Senatul școlar din Arad, 176, 183
 Serbia, 22, 92, 100
 „Serbske Narodne Novine”, ziar sîrbesc, 22, 323, 325
 Sibiu, 13, 27, 31, 39, 50, 54, 59, 61, 78, 85, 108-109, 113-115, 132, 135, 138, 141, 154-155, 163-166, 168, 170-171, 174, 178, 180, 183, 187, 191-194, 196, 199, 233, 235-236, 243-245, 249, 253-255, 261-262, 266, 268, 270, 271, 345, 351, 358, 361, 368-369
 Sibiu, 23 iulie, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 150

Siebenbürgen, vezi Transilvania
 „Siebenbürger Bote", 27-28, 47, 65, 156
 „Siebenbürger Quartalschrift", 48, 48
 „Siebenbürger Wochenblatt", 11, 275, 320-321, 321, 331, 332, 333-335, 338, 346
 „Siebenbürgiseh-Deutsches Tageblatt", ziar german din Sibiu, 263, 263
 Sighet, 312
 Sighișoara, 48
 Siklos, în Ungaria, 312
 Sinodul bisericii neunite din Transilvania din 24—26 octombrie 1860, 42, 58
 Sinodul bisericii neunite din Transilvania din aprilie 1864, 105
 Sinodul Diecesei române sibiane, articol în „Gazeta Transilvaniei", 105
 Sinodul electoral greco-catolic din Blaj din 11 august 1868, 220
 Sinodul electoral neunit de la Turda din 2 decembrie 1847, 184
 Sinodul neunit de la Ghîșinău-Criș, 5^
 Sinodul neunit de la Sibiu din martie 1850, 96
 Sinodul ortodox de la Carloviț 11 noiembrie 1852, 316
 Sion, templul, 166
 Sissek, în Croația, 227
 Sinicolaul Mare, în Banat, 298, 317, 331, 340, 343
 Sîntionlunca (vezi și Szent Ivány), în Covasna, 87
 Slam-Rîmnic, vezi Rîmnicu-Sărat
 Slavici, Ioan, Amintirii 143
 (Snago) Vaț, poreclă dată de Alexandru Roman închisorii din Văc, 22.6
 Soborul VI al bisericii ortodoxe orientale, 37
 Societatea Academică Română, 151, 182
 Societatea centrală a căilor ferate din Ungaria, 345—346
 Societatea cercului de lectură română din Timișoara, 175
 Societatea de lectură a studenților din Oradea, 201
 Societatea istoricilor din Ungaria, 256
 Societatea Literară, viitoarea Academie Română, 148, 152, 159, 212
 Societatea Literară din București, articol în „Gazeta Transilvaniei", 148
 Societatea pentru crearea unui fond de teatru român, 195
 Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina, 182, 183
 Societatea pentru sprijinirea meseriașilor români din Brașov, 159
 Societatea „Petru Maior" a studenților români din Pesta, 252, 256
 „Soțietatea bibliograficească" din Arad, 294
 Sorhâzutza nr. 6, adresa locuinței lui Alexandru Roman în Pesta, 240, 242, 247, 255
 Spitalul orașenesc din Brașov, 40
 Spring, în Hațeg, 70
 Stamatî, Teodor, Pentru un lesicon, 280, 335
 Stamatî, Teodor, Vocabulariu de limba germană și română, 275, 289, 335
 Staneiu, Ioan, Istoricul Liceului „Gheorghe Lazăr" din Sibiu, 68
 Statutul organic [din 1868] al bisericii neunite române, 169, 178, 186
 Stările și Ordinile (națiunile privilegiate) din Transilvania, 29, 53
 Sterca Șuluțiu, Alexandru, [Epistolă către mitropolitul Andrei Șaguna], 115
 Sterca Șuluțiu, Iosif, Biografia lui Avram Iancu, 148
 Sterca Șuluțiu, Iosif, Discursuri cu ocaziunea serbărilor Asociațiunii, 148

Ș Sterca Șuluțiu, Iosif, Memorii, 148, 200
 | Sterca Șuluțiu, Iosif, O femeie eroică, 148
 -iu Stoica, S., Tragedia lui Iulie Caesar, 308
 Ștoicnescu, Nicolae, Cum măsurau strămoșii, 13
 Stradă Măcelarilor din Sibiu (reședința lui Andrei Șaguna), 50, 59, 82, 86, 105
 „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", 285, 297
 „Studii", 1-2, 14
 Studii de istoria medicinei, 153
 „Studii și articole de istorie", 134
 „Studii și cercetări de bibliologie", 345
 j.Strigoiul", periodic românesc din Pesta, 69, 70
 Sucin, Dumitru, Activitatea lui Ilie Măcelariu în Dieta de încoronare de la Pesta (1865-1867), 140
 ~ Suci u, I. D., Cîteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu, 316
 Suci u, I. D., Nicolae Tincu-Velia (1816-1867). Viața și opera lui, 10, 290, 304, 313, 316, 356
 Suci u, I. D., Revoluția de la 1848-1849 în Banat, 10, 169, 173, 344, 357, 359, 363
 Suci u, I. D., Știri românești privitoare la revoluția sîrbilor din 1848, 52
 „Suplement la Telegraful Român", 67
 Burdu, Bujor, Conferința națională de la Miercurea (1869), 168
 Surdu, Bujor, Corespondența dintre George Bariț și Visarion Roman (1867—1879), 165, 172
 Susani, în Banat, 287
 Szalady, Antal, A magyar hirlapirodalom statistikája 1780—1880-ig, 316
 „Századok", revistă din Ungaria, 256
 Szeben, vezi Sibiu
 Szeged, în Ungaria, 312, 343, 345-346
 Szent Ivány, vezi Sîntionlunca, în Covasna
 Szent Mikles, vezi Sinicolaul Mare, în Banat
 Szigetvár, vezi Sighet
 Szolnok, în Ungaria, 343, 345-346
 Systema Scholarum, legiuire școlară austriacă, 101

Șaguna, Andrei, Anthorismos sau deslușire comparativă asupra broșurei Dorințele, 61
 Șaguna, Andrei, Cerculariu episcopesc, 86
 Șaguna, Andrei, Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei pînă în zilele noastre, 13, 39, 40
 [Șaguna, Andrei], Memorandumul lui Șaguna [pentru reinstaurarea mitropoliei române de Alba Iulia], 34-35
 Șaguna, Andrei, Memorii din anii 1856—1871, 13, 35
 Șaguna, Andrei, Respingere a unor atacuri în treaba unei traduceri noue a Bibliei, 37
 Șandor, Atanasie, ABC-dariu sau Literariu românesc cu slove cirilice și litere latine de A.Ș., lucrare manuscrisă, 273—274
 Șandor, Atanasie, ABC-dariu și ortografia română cu litere latine, 367, 369

Șandor, Atanasie, *Arad, 22 iulie*, articol în „Gazeta de Transilvania” 1847, 353
 Șandor, Atanasie, *Ceva despre versificare și prosodie*, 273
 Șandor, Atanasie, *Cîteva întrebări ponderoase cu privire la ortografia româna*, 281
 Șandor, Atanasie, *Cuvinte românești de origine sirbească...*, lucrare manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Despre dialectele limbii românești*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 281
 Șandor, Atanasie, *Despre dialectele românești*, lucrare manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Despre istoria limbii române*, lucrare manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Despre ortografie*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Despre sintaxă*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Desvoltățiunea limbii române prin epoce*, capitol din *Gramatica* mnsuscrisă, 281
 Șandor, Atanasie, *Din Bănat*, 281
 Șandor, Atanasie, *Dissertatio inauguralis med. de scrophulosis*, 272
 Șandor, Atanasie, *Eneida lui P.M. Vergiliu din latinie tot în versuri hexametre tradusă pe românie de dr. A.Șandor*, 273
 Șandor, Atanasie, *Epistolografia*, lucrare manuscrisă, 273
 Șandor, Atanasie, *Fidei commissum*, 281
 Șandor, Atanasie, *Gramatica limbii române*, lucrare manuscrisă, 274, 281, 284, 287, 309
 Șandor, Atanasie, *Iarăși observări ortografice*, 273
 Șandor, Atanasie, *Istoria naturală*, lucrare manuscrisă, 273
 Șandor, Atanasie, *Istoria Ungariei*, lucrare manuscrisă, 273
 Șandor, Atanasie, *La mormîntul doamnei... Panaiot în Lugoj*, 273
 Șandor, Atanasie, *Limba română istriană în rugățiuni*, 273
 Șandor, Atanasie, *Modul scrierii sau ortografia limbii române cu litere latine sau romane*, capitol din *Gramatica* manuscrisă, 274
 Șandor, Atanasie, *Motivele pentru și contra lui u nerespuns de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvîntelor, urmînd după consonantă (fragment dintr-un studiu)*, 37, 273
 Șandor, Atanasie, *Numele Ardeal*, 281
 Șandor, Atanasie, *Observări ortografice în privința trebuinței de a distinge sonurile guturale și nasale deolaltă prin ceva semne și cu strămutarea sonurilor a se lăsa de totul semnele la nesunătoarele c, d, s, t; mai urmînd încă observări și în privința altor litere nesunători*, 273
 Șandor, Atanasie, *Ortografia română cu litere latine*, 273
 Șandor, Atanasie, *Sonurile limbii române în vorbire și scriere*, 281
 Șandor, Atanasie, *Ungaria*, 281
 Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol în „Gazeta de Transilvania” din 1845, 302, 304
 Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol din „Gazeta de Transilvania” 1846, nr. 22, 325
 Șandor, Atanasie, *Ungaria*, articol în „Gazeta de Transilvania” 1846, nr. 45, 330
 Șarcad, „suburbii” al orașului Arad 284
 Școala Ardeleană, V, 280
 Școala civilă de fete din Sibiu a ASTREI, 200
 Școalele autonome, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 5
 Șimleul Silvaniei, 194

Sincai, Gheorghe, Cronica românilor și a mai multor neamuri..., 294, 310, 321, 369
Siria, (vezi și Vilâgos), în Banat, 288, 299, 317
 Someuta Mare, 228
 Știri de la Dieta din Cluj, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 117

f mi

Tabla Regească din Buda, 175, 212, 226, 298
 Tabla Regească din Tîrgu-Mureș, 43, 52, 78, 79, 118, 140
 Tabla Septemvirală din Pesta, 148, 224
 Tacitus, Caius Cornelius, *Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse de Gavril I. Munteanu*, 86
 Tartlen, vezi Toarcla, lingă Brașov
 Teatrul maghiar din Cluj, 150
 Teatrul Național din București, 157
 „Telegrafiul”, poreclă, vezi „Telegrafiul Român”, 231
 „Telegrafiul Român”, 3, 7, 37, 39, 40, 42-43, 44-45, 45, 57, 66, 67-69, 71, 74, 76, 78-79, 83, 86, 114, 126, 129, 129, 141, 143, 152, 162, 167, 168-169, 169, 183, 193, 195, 195, 198-199, 231, 233, 236, 238-239, 241, 263, 263
 Teleorman, 18
 Temeșvâr, vezi Timișoara
 „Temesvarer Zeitung”, 169, 171
 Teodor, Pompiliu, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia”*, 15
 Tezaurariatul Transilvaniei, 43
 Timișoara, 9, 24, 51, 61, 155, 165-168, 185, 187, 190-191, 194, 196, 282, 289, 291-292, 295, 298, 304, 311, 315, 317-318, 320, 330-332, 335, 338, 340-343, 345-346, 356-357, 360
 Tinăud, în Banat, 287
 Tincu Velia, Nicolae, *Istoria bisericească politico-națională*, 356
 Tirol, provincie de coroană a Austriei, 226
 Tisa, 345
 Tîrgu-Mureș, 28, 128, 173-174
 Toarcla (vezi și Tartlen), lingă Brașov, 87
 Tohanul Nou, lingă Brașov, 83
 Tohanul Vechi, lingă Brașov, 83
 Topleț, în Banat, 199
 Toraeul Mic, în Banat, 314
 Tot-Vârad, 308-309
 Torok, Jani, *Nefericitul*, poezie manuscrisă necunoscută, 285
 Torok, Jani, *Plugariul*, poezie manuscrisă necunoscută, 285
 Torok, Jani, *Văduvul*, poezie manuscrisă necunoscută, 285
 „Traian”, 169, 171, 174, 238
 Transilvania, 9, 13-15, 23-27, 31, 47, 88-89, 93, 95, 97, 100, 119, 139, 142-143, 145-146, 149, 161, 163-165, 167, 170-171, 174, 184, 186, 189, 199, 208, 213, 218-219, 226-228, 239, 252, 258-259, 264-265, 269, 323, 326, 331, 324, 345-346, 359, 366

„Transilvania”, 6, 110, 153, 156-157, 160, 165-166, 167-168, 171-172, 172-173, 175, 179, 185, 187, 188, 190, 190-191, 192, 193, 195, 275, 371-372, 372
Transilvania. Copiile plenipotențelor alăturate la petițiunea românilor transilvani sușternută Majestății Sale imp. reg. în 30 dec. 1866, în „Federațiunea”, 216
 Trausch, Joseph, *Schriftsteller-Lexicon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, 48, 68
 „Tribuna”, de la Cluj, 196
 „Tribuna” de la Sibiu, 143, 269
 „Tribuna Română”, 370
 Tribunalul apelativ din Sibiu, 152, 152
 Tribunalul de desdăunări din Bistrița, 180
 Tribunalul de presă din Pesta, 223
 Tribunalul penal din Brașov, 86
 Tribunalul Suprem al Transilvaniei (Curia Transsylvanica), 43, 140—141, 144, 149
 „Trompeta Carpaților”, 231, 233
 Troppan, 135
 Tulbure, Gheorghe, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulari școlare, Diverse*, 37, 73, 185
 Turcia, 20
 Turda, 113, 120, 138, 184, 228
 Turda 21 iulie, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 127
 Turnu-Roșu, 15
 „Țara Bârsei”, 3, 10, 28, 205
 Țara Făgărașului, 108
 Țara Românească, 25-26, 31, 286, 289, 312, 334, 337, 361, 370
 Țețche, în Banat, 286
 Ține, Doamne, pe Împăratul!, imnul împăraților habsburgi, 326

U

Ujvidek, vezi Novi Sad
 „Un artist străin amator”, pseudonim din „Gazeta Transilvaniei” 151
Un cuvânt la timpul său, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 106
 Ungaria, 34, 43, 49, 91-92, 99-100, 170, 208, 213, 218, 227, 239, 252, 261, 312, 330, 346, 357, 369
 Ungaria Superioară, 227
 Uniții, articol din „Românul”, 369
 Universitatea din Buda, 1, 184, 201, 209, 223
 „Universitatea” Săsească din Sibiu, 28, 80—81, 81, 86
 „Universul”, 275, 322, 324, 329, 331-332, 336-337, 343, 347, 356
 Untere Donauzeile 19, adresa lui Alexandru Roman, 214
 „Unul dintre fondatorii Gimnasiului gr. răs. de la Brașov”, pseudonim al lui Vasici, 123—124

Vác, în Ungaria, 226, 228-229, 252, 270, 362
 Vâcutza IV, adresa librarului Lampel din Pesta, 255
 Vad, în Făgăraș, 109
 Vaillant, L.A., *La Roumanie ou histoire, langue, orthographe, statistique des peuples de la langue ă'or Ardialiens, Vallaques et Moldaves resumes sous le nom de Romans*, 275, 339, 339
 Valahia, 19
 Valkány, 331
 Vama de la Cenad, 317
 Vama de la Turnu Roșu, 15
 Varietăți, articol în „Concordia”, 209
 Varjas, în Ungaria, 346
 „Vasárnapi Ujság”, 206, 208, 209
 Vasici, Pavel, *Antropologia*, 1, 2, 175
 Vasici, Pavel, *Apa, mijloc sanativ în toate boalele*, 188
 Vasici, Pavel, [*Apologie în apărarea românilor din Țara Românească*], articol manuscris, 25
 Vasici, Pavel, [*Articol manuscris despre desființarea regimentelor românești de graniță*], 23
 Vasici, Pavel, *Care nutremînt este pentru om mai priincios, cel de carne sau cel de vegetabile?*, 171
 Vasici, Pavel, *Catechismul antropologic întocmit pentru poporul românesc și (școalele elementare)*, 6, 176-177, 176-177, 188, 194
 Vasici, Pavel, *Catechismul sănătății (Igienă dietetică), întocmit pentru poporul românesc și școalele populare elementare*, 6, 176—177, 111, 188, 194
 Vasici, Pavel, *Cercul vieții*, 6, 176, 177
 Vasici, Pavel, *Cluj, 21 ian.*, articol semnat W.Z. din „Gazeta Transilvaniei”, 138
 Vasici, Pavel, *Cluj, 9 febr.*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 140
 Vasici, Pavel, *Cluj, 25 sept.*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 133
 Vasici, Pavel, *Cluj, 1 oct.*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 133
 Vasici, Pavel, *Cluj, 8 mai. Primirea comisarului regesc*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 144
 Vasici, Pavel, *Colera*, articol în „Albina”, 188
 Vasici, Pavel, *Cum se ține la noi articolul de lege din 1863*, 131
 Vasici, Pavel, *Cunoștințe anatomice și fiziologice despre corpul omenesc*, lucrare nepublicată, dispărută, 172
 Vasici, Pavel, *Darwinismul*, 6, 193, 195
 Vasici, Pavel, *De la margini, 10 februarie* (articol manuscris), 21
 Vasici, Pavel, *De la margini, 15 februarie* (articol manuscris), 21, 23
 Vasici, Pavel, *Despărțirea. (Pe patul morții)*, 10
 Vasici, Pavel, *Despre apă în privință dietetică și sanativă*, 188
 Vasici, Pavel, *Despre medicină, cu privire la români*, 157
 Vasici, Pavel, *Despre medicină cu privire la români. IV. învîrtoșirea pelei*, 167
 Vasici, Pavel, *Despre medicină, cu respect la poporul românesc*, 157

Vasici, Pavel, *Despre starea de acum a școalelor noastre populare din Transilvania*, 40
 Vasici, Pavel, *Dietetica*, 1, 2, 175
 Vasici, Pavel, *Din Vilcele, 1867*, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 125
 Vasici, Pavel, *Domnule secretar !*, articol-epistolă, în „Transilvania”, 167
 Vasici, Pavel, *Economia*, 197, 199
 Vasici, Pavel, *Extras din o corespondență, Cluj, 22 iulie*, articol în „Concordia”, 126
 Vasici, Pavel, *Higiena poporală, îndrumare la o viață rațională, cu deosebită privire pentru poporul român*, 197, 197, 199
 Vasici, Pavel, *Istoria naturală pentru școalele elementare*, 6, 154, 156, 194
 Vasici, Pavel, *Încă ceva despre școalele populare*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 107
 Vasici, Pavel, *La mormântul doritei mele soții*, 10
 Vasici, Pavel, *La mormântul iubitei mele Corneliu (rugăciune)*, 10
 Vasici, Pavel, *La năprasnică moarte a scumpei mele fetițe (rugăciune)*, 10
 Vasici, Pavel, *Macrobioțica sau măiestria a lungi viața*, 10, 36 175, 179—180, 119, 194, 275, 284-286, 286, 289, 291-293, 295, 298-299, 301, 304-311, 314, 318, 320, 322-323, 325, 327, 329, 332, 334, 237-338, 340, 347, 351, 354, 362-363
 Vasici, Pavel, *Neputința și a ei totală vindecare cu mijloace simple, cercate prin experiență și aprobate de mulți pătimiși*, 36, 175
 Vasici, Pavel, *Părerii la metafizica muririi*, 10
 Vasici, Pavel, *Portretul unui bărbat cameleon*, 161, 164
 Vasici, Pavel, *Raport în cauza școlilor*, 87
 Vasici, Pavel, *Reflexiuni la Ochire chronologică despre fundarea și augmentarea școalelor române ort. r. din Brașov*, 16, 38, 109, 123
 Vasici, Pavel, *Suum cuique (Fiecăruia ce i se cuvine)*, 123, 125—126
 Vasici, Pavel, *Tînguirea și mîngăierea*, 10
 Vasici, Pavel, *Un rămas bun*, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 165
 Vasileo, George, *Viena, 10 aprilie 1867*, articol în „Albina”, 143
 Veneția, în Făgăraș, 109
 Veni Sancte Spiritus, cîntare bisericească, 117
 Verdi, Giuseppe, *Aida*, operă, 151
 „Vestitoriul Românesc”, 16, 18, 275, 322, 329
 Viața cîmpeană și de grădini (*Das Stadt um Landleben*), lucrare de Herder tradusă de Andrei Muresanu, 10
 „Viața românească”, 341
 Viena, 40-41, 44, 48-49, 55, 66, 70, 72, 76, 79, 84, 114, 116, 132, 136, 138, 154, 160, 163, 184, 210, 213, 216, 219, 235, 245, 254, 303, 323, 325, 355, 354, 366
 „Viitoriul”, ziar românesc din Pesta, 204, 266—267
 Világos, vezi Siria, în Banat
 Vințu de Sus, 28, 113
 Virgiliu, *Eneida*, 183, 273
 Viștea de Sus, 126
 „Vitriolul”, poreclă, vezi „Viitoriul”, ziar românesc din Pesta, 266
 Vinșca, în Banat, 286
 Vîrciorog, în Banat, 286
 Virșeț (Vrsac), în Jugoslavia, 184, 198-199, 358-359
 Vlad de Săliște, Alois, *A român nep es ugye vedelmezve*, 175

∇

„Wanderer”, 162
 Wurtemberg, 319

x

X, Un cuvînt la timpul său, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 61

Young, Edward, *Night thoughts (Cugetări nocturne)*, 10

Zagreb, capitala Croației, 235

Zam, în Hunedoara, 157, 160, 165

Zamfir, Mihai, *O polemică despre versificație la 1844*, 297

„Zastva”, ziar sîrbesc, 198, 230

Zărnești, 37, 63, 83

Zizin, 162

Zlatna, 26, 149

Zur Parteistimmung unter den Romaner, Pest, 20 Ianuar, articol în „Hermannstadter Zeitung”, 156

CUPRINS

<i>Cuvint la volumul al doilea</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	VII
<i>Tabel sinoptic al scrisorilor din volumul II</i>	IX
Scrisori ale lui Pavel Vasici către George Bariț	1
Scrisori ale lui Alexandru Roman către George Bariț	201
Scrisori ale lui Atanasie Șandor către George Bariț	272
I n d i c i	373
Indice de nume	375
Indice de materii	400

Lector: IORDAN DATCU

Tehnoredactor: POMPILIU STATN-U

*Bun de tipar 17 I 1975. Tiraj 1010 exemplare broșate.
Coli ed. 45,25. Coli tipar 28. Planșe tipo 24.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 452 la
întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

1/7